ВІННИЦЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

НА ДОПОМОГУ МЕТОДИСТУ
випуск №25,2012

ДО НОВОГО НАВЧАЛЬНОГО РОКУ

Вінниця
2012

НА ДОПОМОГУ МЕТОДИСТУ

📖 **Науково – методична серія Вінницького ОІПОПП**

📖 **Видається з січня 2008 року**

📖 **Призначений для науково-педагогічних, методичних працівників, керівників закладів освіти області**

Засновники

📖 **Вінницький обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників**

Головний редактор

Дровозюк Степан Іванович – ректор інституту, тел. (0432) 67-08-85

Редактори

Томчук Михайло Іванович - Проректор з наукової роботи (тел. 67-08-87)

Іваниця Галина Афанасіївна - проректор з навчально-методичної роботи (тел 67-0 1-96)

Редакційна колегія

Завідувачі кафедрами, відділами, кабінетами, викладачі, методисти Вінницького обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників.

Відповідальний за випуск

Спринчук Наталя, завідувач видавничим відділом

Наші координати

✉ **21100. м. Вінниця, вул. Грушевського, 13**

☎ **тел. / факс: (0432) 67-08-85**

e-mail: bil@mail.vinnica.ua

http//www.edu.vn.ua/ipo

📖 **НА ДОПОМОГУ МЕТОДИСТУ: Науково-методична серія.** Випуск №25. ***До нового навчального року.*** *Методичний посібник.* ***/Укладачі Г.А.Іваниця, В.І. Ковальчук, Н.О. Спринчук /*** – Вінниця.: ВОІПОПП, Видавничий відділ, 2012 – с. 530

© **Вінницький ОІПОПП, 2012**

випуск № 25, 2012

Методичний посібник

Укладачі:

Г.А. Іваниця, В.І. Ковальчук, Н.О. Спринчук

З М І С Т

Розділ I

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТИ.....3

Розділ II.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ ОСВІТИ РЕГІОНУ.....135

Розділ III.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН У 2012\2013 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ.....321

РОЗДІЛ І.
НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТИ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ

НАКАЗ

22.11.2011 № 1343

Про затвердження Критеріїв системи рейтингового оцінювання діяльності загальноосвітніх навчальних закладів

На виконання Національного плану дій на 2011 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава», затвердженого Указом Президента України від 27 квітня 2011 року № 504, з метою стимулювання підвищення якості освіти та здійснення моніторингу діяльності загальноосвітніх навчальних закладів

НАКАЗУЮ:

Затвердити Критерії системи рейтингового оцінювання діяльності загальноосвітніх навчальних закладів, що додаються.

Державній інспекції навчальних закладів (Гончаренко М.Ф.), Департаменту загальної середньої та дошкільної освіти (Єресько О.В.), Інституту інноваційних технологій та змісту освіти (Удод О.А.):

Продовжити експеримент щодо розроблення та запровадження автоматизованої інформаційної системи моніторингу діяльності загальноосвітніх навчальних закладів України «Рейтинг» на базі даних Єдиної державної електронної бази з питань освіти.

Щороку, починаючи з 2013 року, здійснювати моніторинг ефективності діяльності загальноосвітніх навчальних закладів за попередній календарний рік відповідно до затверджених Критеріїв.

Щороку до 1 березня, починаючи з 2014 року, результати рейтингового оцінювання діяльності загальноосвітніх навчальних закладів за попередній рік висвітлювати на офіційному веб-сайті МОНмолодьспорту України.

Забезпечити державну реєстрацію цього наказу в Міністерстві юстиції України.

Міністерству освіти і науки, молоді та спорту Автономної Республіки Крим, управлінням освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій:

3.1. Сприяти розробленню та запровадженню автоматизованої інформаційної системи моніторингу діяльності загальноосвітніх навчальних закладів України «Рейтинг».

3.2. Щороку до 15 лютого, починаючи з 2014 року, забезпечувати внесення інформації загальноосвітніми навчальними закладами до Єдиної державної електронної бази з питань освіти для подальшого оброблення в автоматизованій інформаційній системі моніторингу діяльності загальноосвітніх навчальних закладів України «Рейтинг».

4. Контроль за виконанням наказу покласти на заступника Міністра Б. М. Жебровського.

Цей наказ набирає чинності з дня його офіційного опублікування.

Міністр Д. В. Табачник

ЗАТВЕРДЖЕНО
Наказ Міністерства освіти і науки,
молоді та спорту
_____ №_____

КРИТЕРІЇ
системи рейтингового оцінювання діяльності
загальноосвітніх навчальних закладів

I. Матеріально-технічне та фінансове забезпечення навчально-виховного процесу

1.1. Забезпечення загальноосвітніх навчальних закладів приміщеннями, необхідними для виконання навчальних планів і програм.

1.2. Витрати коштів на розвиток матеріально-технічної бази.

1.3. Витрати на придбання навчального обладнання.

1.4. Частка коштів спеціального фонду в загальному фінансуванні навчального закладу.

1.5. Забезпечення навчальними кабінетами.

1.6. Комп'ютеризація навчально-виховного процесу.

II. Інформаційне забезпечення навчально-виховного процесу

2.1. Забезпечення учнів та педагогічних працівників навчальною літературою.

2.2. Забезпечення предметів інваріантної частини типових навчальних планів прикладними комп'ютерними програмами.

2.3. Фінансування інформаційного забезпечення.

2.4. Використання закладом мережі Інтернет.

III. Забезпечення загальноосвітніх навчальних закладів педагогічними працівниками

3.1. Забезпечення навчального закладу педагогічними працівниками.

3.2. Педагогічні працівники вищої та першої кваліфікаційних категорій.

3.3. Педагогічні працівники пенсійного віку.

3.4. Педагогічні працівники, які викладають предмети не за фахом.

3.5. Рівень стабільності складу педагогічних працівників.

3.6. Педагогічні працівники, які використовують засоби інформаційно-комунікаційних технологій в навчально-виховному процесі.

3.7. Педагогічні працівники, які мають педагогічне звання, науковий ступінь.

3.8. Педагогічні працівники, які нагороджені державними та галузевими нагородами.

3.9. Педагогічні працівники - призери державних та міжнародних конкурсів фахової майстерності.

IV. Формування учнівського контингенту

4.1. Випускники 11-х класів, які не продовжують навчання і не працевлаштовані.

4.2. Охоплення навчанням дітей шкільного віку, які проживають на території обслуговування загальноосвітнього навчального закладу.

4.3. Скоєння правопорушень учнями загальноосвітнього навчального закладу.

4.4. Навчання у другу зміну.

4.5. Учні, які не проживають на території обслуговування навчального закладу.

4.6. Учні школи III ступеня, які здобули базову загальну середню освіту в цьому самому закладі.

4.7. Відвідування учнями навчальних занять.

V. Науково-методична й дослідна робота

5.1. Розроблення педагогічними працівниками навчально-методичної літератури.

5.2. Науково-дослідна робота педагогічних працівників.

5.3. Розроблення педагогічними працівниками авторських навчальних програм.

5.4. Інноваційна діяльність загальноосвітнього навчального закладу.

5.5. Забезпечення індивідуальних освітніх потреб учнів.

VI. Соціальний захист учасників навчально-виховного процесу

6.1. Забезпечення учнів гарячим харчуванням.

6.2. Оздоровлення учнів.

6.3. Заохочення педагогічних працівників та учнів.

6.4. Організація безкоштовного перевезення учнів та педагогічних працівників до місця навчання та в зворотному напрямку.

.5. Нещасні випадки під час навчально-виховного процесу.

6.6. Забезпечення педагогічних працівників житлом.

VII. Навчальні та творчі досягнення учнів

7.1. Навчальні досягнення учнів.

7.2. Учні, які нагороджені за успіхи в навчанні золотими та срібними медалями, похвальними листами та грамотами.

7.3. Охоплення учнів позашкільною освітою.

7.4. Учні, які стали призерами міжнародних та всеукраїнських учнівських олімпіад, конкурсів-захистів робіт учнів - членів Малої академії наук та інших конкурсів з навчальних предметів.

7.5. Учні, які стали призерами районних та обласних етапів всеукраїнських учнівських олімпіад та конкурсів-захистів робіт учнів-членів Малої академії наук.

7.6. Науково-дослідна робота учнів.

7.7. Творчі і спортивні досягнення учнів.

7.8. Охоплення учнів 10-11-х класів профільним навчанням.

7.9. Участь випускників 11-х класів у зовнішньому незалежному оцінюванні.

Директор
департаменту загальної
середньої та дошкільної освіти О. В. Єресько

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ

Від 01.06.12 № 1/9-426

Міністерство освіти і науки Автономної Республіки Крим,
управління освіти і науки обласних, Київської
і Севастопольської міських
державних адміністрацій
Інститути післядипломної педагогічної освіти

Щодо інструктивно-методичних рекомендацій із базових дисциплін

Міністерство освіти і науки надсилає для практичного використання інструктивно-методичні рекомендації щодо вивчення у загальноосвітніх навчальних закладах предметів інваріантної складової навчального плану у 2012/2013 навчальному році.

Просимо довести їх до відома керівників загальноосвітніх навчальних закладів та вчителів.

Заступник Міністра Б.М. Жебровський

Додаток
до листа Міністерства освіти і науки,
молоді та спорту України від 23.05.2012 № 1/9-399

Структура 2012/2013 навчального року.

Відповідно до статті 16 Закону України "Про загальну середню освіту" 2012/2013 навчальний рік розпочинається 1 вересня святом - День знань - і закінчується не пізніше 1 липня.

Навчальні заняття організовуються за семестровою системою: I семестр - з 1 вересня по 28 грудня, II семестр - з 14 січня по 24 (25 для шкіл, які працюють за шестиденним робочим тижнем) травня.

Закінчується навчальний рік проведенням навчальних екскурсій у 1-4 класах (27-30 травня), навчальних екскурсій та практики у 5-8 і 10 класах (27 травня – 7 червня) і державної підсумкової атестації випускників початкової (13-21 травня), основної (28 травня – 11 червня) і старшої (27-31 травня) школи.

Вручення документів про освіту рекомендуємо провести для випускників 9-х класів 11-12 червня, 11-х класів – 1-2 червня.

Впродовж навчального року для учнів проводяться канікули: орієнтовно, осінні з 29 жовтня по 4 листопада, зимові з 29 грудня по 13 січня, весняні з 25 по 31 березня.

З урахуванням місцевих особливостей та кліматичних умов за погодженням з відповідними місцевими органами управління освітою можуть змінюватись структура навчального року та графік учнівських канікул; навчальну практику та навчальні екскурсії за рішенням закладу можна провести в інші терміни, або впродовж навчального року.

Економіка

Метою економічної освіти в системі загальної середньої освіти є така підготовка учнів, яка забезпечить їм достатній рівень життєвої компетентності у сфері економічних відносин на рівні держави, родини та окремої людини.

Зміст шкільного курсу економіки побудовано таким чином, щоб він зміг реалізувати мету і завдання курсу, сформувати базові знання з основ економічної науки, познайомити з основними тенденціями розвитку економіки (науки і господарства) на сучасному етапі отримати спеціалізацію з обраного профілю.

На сьогодні вивчення економіки в школі має забезпечувати:

- розвиток економічної культури, економічного мислення учнів спрямований на критичний аналіз процесів і результативність діяльності;
- формування умінь самостійно набувати, засвоювати і застосовувати економічні знання, спостерігати і пояснювати сучасні економічні явища;
- розширення уявлень про професійну діяльність у сфері економіки, отримання і закріплення навичок обраного профілю;

- забезпечення рівня економічної підготовки, що дозволить старшокласникам продовжити навчання на економічних факультетах у вищих навчальних закладах.

У старшій школі економіка як базова дисципліна з наступного, 2012/2013 навчального року викладається в 11-класах всіх профілів, окрім економічного. (одна година на тиждень). У 2012/2013 навчальному році економіка викладається на профільному рівні у класах економічного профілю. Навчання здійснюється з використанням програм, які знайомі вчителям:

Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Економіка. 11 класи. Рівень стандарту, академічний рівень. – К., 2010

Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Економіка. 10-11 клас. Профільний рівень. К., 2010.

Програми для профільного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах. Програми спецкурсів і факультативів. 10-11кл. (видавництво Камянець-Подільський: Абетка-Нова, 2003,2006.)

Збірник програм з економіки для загальноосвітніх навчальних закладів (курси за вибором) Частина І. 10-11 класи (для 11 класу), (видавництво . Аксіома, 2008).

Збірник програм з економіки для загальноосвітніх навчальних закладів (курси за вибором). Частина ІІ., (видавництво . Аксіома, 2008).

Економіка. Програми курсів за вибором та факультативів. – К., 2010

Основи споживчих знань. (Гільберг Т. Г., Капіруліна С. Л., Довгань А. І. та ін.). ЄС і ПРООН, 2008.

Програми позбавлені жорсткого поурочного поділу. Вчитель має право довільно визначати кількість годин на вивчення тем, але без вилучення одних на користь інших. Обласні, районні та міські методичні кабінети (центри) не уповноважені регламентувати розподіл вчителем навчальних годин у межах тем.

Вивчення економіки у 2012-2013 навчальному році для загальноосвітніх навчальних закладів рівня стандарту й академічного рівня, як і в попередньому навчальному році має такі особливості:

навчальна дисципліна викладається у 11 класах, а її програма розрахована на 35 годин, що охоплюють години вивчення матеріалу на уроках, включно з тими, які призначені для виконання практичних робіт, та резервний час;

програмою передбачено чотири розділи – «1. Основи економічного життя суспільства», «2. Ринкова економіка», «3. Національна економіка як ціле», «4. Світова економіка» – які охоплюють десять тем.

Для вивчення навчальної дисципліни економіка рекомендовано підручники-переможці Всеукраїнського конкурсу підручників для 11-их класів:

І. Економіка (рівень стандарту, академічний рівень). 11 клас (авт. Радіонова І.Ф.), видавництво «Аксіома», 2011.

ІІ. Економіка. (рівень стандарту, академічний рівень), 11 клас (авт. Крупська Л.П., Тимченко І.Є., Чорна Т.І.).– Харків: Ранок, 2011

Логіці та змісту підручників відповідають методичні посібники, що значно розширюють можливості вчителя при підготовці матеріалів проміжного контролю знань учнів та практичних робіт. До таких методичних посібників належать:

Горленко А.О. Практичні роботи з економіки. 11 клас. Рівень стандарту – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011

Горленко Г.О. Економіка. Тестові завдання. Навчальний посібник для учнів 10-11 класів – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010.

Часнікова О.В. Економіка. 10 клас. Рівень стандарту. Академічний рівень: Експрес-контроль. – Харків: Ранок, 2010 р.

Бондарєв Н.В. «Економіка. 11 клас: Рівень стандарту. – Харків: Видавнича група «Основа», 2012 р.

Профільне навчання економіки у старшій школі забезпечується вивченням курсу "Економіка" протягом 210 годин навчального часу (по три години на тиждень у 10-му та 11-му класах), введенням курсів за вибором та факультативів і близьких до економіки предметів: математики на академічному рівні та географії на профільному.

Вивчення економіки у 2012-2013 навчальному році на профільному рівні у загальноосвітніх навчальних закладах з поглибленим вивченням економіки, також не буде відрізнятися від попереднього навчального року:

навчальний предмет викладається у 10 та 11 класах, її програма розрахована на 105 годин, що охоплюють 90 годин на вивчення матеріалу на уроках, 10 годин на виконання практичних (лабораторних) робіт, та 5 годин резервного часу у кожному класі;

програма включає п'ять розділів – «1. Вступ до економічної теорії», «2. Фундаментальні поняття ринкової економіки та ринкова інфраструктура», «3. Теорія і практика підприємницької діяльності», «4. Національна економіка та роль уряду у її функціонуванні», «5. Світова економіка та інтеграційні процеси» – які охоплюють двадцять чотири теми.

Для вивчення навчальної дисципліни рекомендовано підручники переможці Всеукраїнського конкурсу рукописів підручників:

- Економіка (профільний рівень). 10 клас. Радіонова І.Ф., Радченко В.В. – Кам'янець - Подільський: Аксіома, 2011

- Економіка (профільний рівень). 11 клас. Радіонова І.Ф., Радченко В.В. – Кам'янець - Подільський: Аксіома, 2011

- Економіка. (рівень профільний), 10 клас. (авт. Крупська Л.П., Тимченко І.Є., Чорна Т.І.) - Харків, Ранок, 2011р.

-Економіка. (рівень профільний), 11 клас. (авт. Крупська Л.П., Тимченко І.Є., Чорна Т.І.) - Харків, Ранок, 2011р.

Матеріали підручників логічно структуровано. Крім основної змістової частини, визначення приросту знань учня, схематичного зображення логіки теми, підсумків теми, пояснення практичного значення отриманих знань, матеріал підручника дає можливість учню поглибити знання, частково вийшовши за межі програми, підготуватися до конкурсів та олімпіад з економіки.

Додатково до зазначених підручників можна використовувати посібник

- Горленко Г.О. Економіка (профільний рівень). Тренувальні вправи + Практичні роботи для учнів 10-х класів – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010.

- Єфремова Л.В., Степаненко Т.О. Усі уроки економіки. 11 клас. І семестр. Профільний рівень. – Харків: Видавнича група «Основа», 2012 р.

- Горобинська М. В., Єфремова Л.В., Піддубна Л.І. Усі уроки економіки. 11 клас. ІІ семестр. Профільний рівень. – Харків: Видавнича група «Основа», 2012 р.

В 11 класі учні переходять до вивчення підприємництва та різних аспектів діяльності фірм, особливостей національної економіки та ролі уряду у її функціонуванні, а також особливостей розвитку світової економіки та інтеграційних процесів у світі.

В межах варіативної компоненти змісту освіти пропонується вивчення у 10-му класі таких курсів за вибором:

«Основи споживчих знань»,

«Основи інтелектуальної власності»,

«Фінансова математика»,

«Географічна економіка»,

«Економічне моделювання та розв'язування економічних задач».

Під час підготовки до ДПА рекомендовано використати «Збірник завдань для державної підсумкової атестації з економіки. 11 клас» (авт.. Ю.В. Бицюра, Г.О.Горленко, С.Л. Капіруліна».

При організації допрофільного вивчення економіки у 8-9-х класах за рахунок годин варіативної складової навчального плану рекомендуємо вивчати курс економіки за програмою «Основи економіки» (авт. Л.М. Кириленко, Л.П. Крупської, І.М. Пархоменко, І.Є. Тимченко) та навчальним посібником "Моя економіка" (авт. Л.М. Кириленко, Л.П. Крупська, І.М. Пархоменко, І.Є. Тимченко).

У класах з поглибленим вивченням економіки пропонуємо до використання програми «Основи економіки» автора І.І. Климюка.

Під час роботи за зазначеними вище навчальними програмами вчитель має право коригувати кількість годин в залежності від можливостей навчального закладу. Для поглиблення і розширення змісту профільних предметів або

забезпечення профільної прикладної і початкової професійної спеціалізації навчання пропонуються курси за вибором, які викладаються за рахунок варіативного компонента змісту освіти. В старшій школі, як профільній, зміст предмету “Економіка” представлений окремими спеціальними курсами, які враховують інтереси, здібності та життєві плани учнів з одного боку, і відповідають профілю школи з іншого. До варіативної частини профільної школи віднесено такі економічні курси: “Основи підприємницької діяльності”, “Власна справа”, “Основи менеджменту”, “Основи інтелектуальної власності”, “Основи споживчих знань”, “Основи сімейного господарювання” тощо.

Основними завданнями курсів за вибором є забезпечення вивчення економіки і споріднених з нею предметів на достатньому рівні. За їх допомогою відбувається трансформація наукових знань учнів в їх практичний досвід. Практичні роботи, екскурсії, презентації, дослідження, моделюючі або ситуативні вправи є невід'ємною складовою занять. Робочі плани профільних класів можуть включати багато курсів за вибором і факультативів. Тим самим забезпечується гнучка система профільного навчання, яка надає учням можливість обрати індивідуальну освітню програму.

Робочі плани класів з поглибленим вивченням предмету, крім розширення і поглиблення змісту, мають сприяти формування стійкого інтересу до предмету, розвитку відповідних компетенцій і орієнтацій на професійну діяльність, пов’язану з обраним профілем. Поглиблене вивчення здійснюється за спеціальними програмами або за модульним принципом: програма „Основи економіки” доповнюється набором курсів за вибором певного спрямування. Кожна із наведених програм може вивчатися за різними рівнями складності та обсягом. З метою більш повного врахування й розвитку навчально-пізнавальних інтересів учнів, їх нахилів і здібностей, вчителю надається право змінювати до 30 % змісту обраної навчальної програми.

Важливим завданням вважаємо продовження впровадження у навчальний процес курсу за вибором «Основи споживчих знань», оскільки споживча освіта в Україні є однією з головних форм пристосування людей до нових і швидко змінних умов життя, заснованого на принципах ринкової економіки.

З метою активнішого впровадження споживчих знань у навчальний процес пропонуємо, у випадку відсутності достатньої кількості годин на вивчення курсу, наскрізну навчальну програму курсу за вибором «Споживчі знання» для учнів 11-(12) класів вивчати у будь-якому з класів, коригуючи кількість годин. Курс «Основи споживчих знань» підсилено певним переліком навчальної літератури, яка отримала відповідні грифи МОНмолодьспорту, а саме: посібник-практикум «Чи грамотний ви споживач» укл. С. О. Ганаба; в-во «Аксіома», навчально-методичні комплекти «Здоров’я дитини – здорове харчування» для 3-4 класів та 5-7

класів (авт. Довгань А.І., Овчарук О. В., Оліфіра Л.М., Пужайчереда Л.М, за загальною редакцією Овчарук О. В.)

Розвиток не тільки економічного мислення, а і фінансових компетенцій і культури має забезпечити новий курс «Фінансова грамотність», який пройшов апробацію у деяких школах різних регіонів. Курс за вибором «Фінансова грамотність», підготовлений Університетом банківської справи Національного Банку України має ознайомити учнів 10 класів із сучасними фінансовими продуктами та послугами, розвивати в них навичок використання таких продуктів, а також вміння планувати власне фінансове майбутнє. Відповідно до загальних цілей курсу основні завдання полягають в тому щоб через практичну діяльність, адаптовану до вікових особливостей учнів сформувати певні економічні компетенції. Навчально-методичний комплект підготовлений за загальною редакцією професора Смовженко Т.С. включає програму курсу, навчальний посібник, робочий зошит для учнів.

Навчально-методичне забезпечення вивчення економіки постійно поповнюється новими навчальними посібниками як традиційного характеру так і інноваційні за змістом і формою, вони готуються, як фахівцями різних рівнів, так і вчителями практиками, які діляться свої досвідом. Перелік посібників, які можуть бути використані при вивчені економіки постійно оновлюється, друкується в щорічному інформаційному збірнику Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України та розміщені на офіційному веб-сайті Міністерства освіти і науки, молоді та спорту: www.mon.gov.ua та веб-сайті Інституту інноваційних технологій: iitzo. gov.ua

Суттєву допомогу для підвищення свого фахового рівня та у підготовці до уроків з економіки вчителям надають журнал “Географія та економіка в сучасній школі” Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Географія

Вивчення географії у 2012-2013 навчальному році буде здійснюватись за збірниками програм:

Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Географія. Економіка. 6-11; видавництво Перун. 2005,2006 рр.

Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Географія. Економіка. видавництво Навчальна книга; 2005.

Збірник навчальних програм для загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням предметів природничо-математичного та технологічного циклу. Географія України. видавництво Вікторія; 2008.

Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. 10-11 класи Географія. Економіка. Рівень стандарту. Академічний рівень. Профільний рівень. – Київ, 2010.

Географічні курси вивчатимуться в уже традиційному порядку:

6 клас – «Загальна географія» закладає основи формування у школярів понятійно-термінологічного апарату фізичної географії, через розгляд на доступному віковому рівні знань про географічну оболонку, закономірності її

будови і розвитку. Вивчення спрямоване на формування планетарних уявлень про Землю, взаємодію і взаємопроникнення компонентів природи в межах географічної оболонки. Основні підручники, що можуть бути використані при вивчені зазначеного курсу це:

Географія. 6кл. Пестушко В.Ю., Уварова Г.Ш. Ґенеза. 2006

Загальна географія.6 кл. Бойко В.М., Міхелі С.В. Педагогічна преса. 2006

Географія. 6 кл. Скуратович О.Я. та інш. Педагогічна преса. 2006

Загальна географія. 6 кл. Булава Л.М., Мащенко О.М., Ільченко В.Р. Довкілля-К. 2006

Географія. 6 кл. Кобернік С.Г., Коваленко Р.Р. Навчальна книга. 2006

7 клас – «Географія материків і океанів» навчальний предмет, який розкриває знання про диференціацію і цілісність природи Землі, розширює і конкретизує уявлення учнів походження материків і океанів, просторову неоднорідність Землі, прояв географічних закономірностей на глобальному і регіональному рівнях, особливості життя та діяльності людей у різних географічних умовах, закріплюються навички роботи з загальногеографічними та тематичними картами. Основні підручники, що можуть бути використані при вивчені зазначеного курсу це:

Географія материків і океанів. 7 кл. Бойко В.М., Міхелі С.В. Зодіак-ЕКО. 2007

Географія материків і океанів. 7 кл. Пестушко В.Ю., Уварова Г.Ш. Ґенеза. 2007

Географія материків і океанів.7 кл. Кобернік С.Г., Коваленко Р.Р. Навчальна книга. 2007

8 клас – «Фізична географія України» навчальний предмет, який забезпечить вивчення особливостей природи як умови життя та господарської діяльності людини. На початку вивчення курсу пропонується ознайомлення з адміністративно-територіальним поділом України, тому що при вивченні майже всіх фізико- та економіко-географічних об’єктів доводиться постійно звертатися до адміністративних одиниць, знаходячи ці об’єкти на карті. Географія 8-го класу є завершальним для шкільної природничо-географічної освіти, тому значна увага під час його викладання приділяється, крім вивчення нових понять і закономірностей, поглибленню й узагальненню теоретичних знань з фізичної географії. Підручники, що можуть бути використані при вивчені зазначеного курсу це:

Фізична географія України. 8 кл. Шищенко П.Г., Муніч Н.В. Зодіак-Еко. 2008.

Фізична географія України.8 кл. Дідчук І.Л., Заставецька О.В., Брущенко І.В. Прем’єр. 2008

Фізична географія України.8 кл. Булава Л.М. та ін. АН ГРО ПЛЮС. 2008

Фізична географія України. Пестушко В.Ю. Ґенеза. 2008

9 клас – “Економічна і соціальна географія України”, навчальний предмет в якому розкриваються питання населення і трудових ресурсів держави, розвитку і розміщення господарства. Географії України в 9-му класі відводиться роль завершального для основної та пропедевтичного для старшої школи. Розглядається питання про історико-географічне формування території. Значна увага приділяється вивченню проблем розміщення населення, його природного і механічного руху, національного складу. Детально аналізується географія галузей господарства країни, зовнішньоекономічних зв’язків та економічних районів України. У цьому курсі розглядаються проблеми сталого розвитку та їх прояв на території України, показано місце України в світі. Цей навчальний предмет є також початковим етапом економічної освіти школярів, сприяє їхній адаптації до життя в умовах ринкової економіки, тому програма містить питання про економічну систему України. країни, типи підприємств за формами власності, аналізуються складові економічного потенціалу країни. Підручники, що можуть бути використані при вивчені зазначеного курсу це:

Географія. 9 кл. Пестушко В.Ю., Уварова Г.Ш. Генеза. 2009

Географія. 9 кл. Садкіна В.І., Гончаренко О.В. Оберіг. 2009

Географія. 9 кл. Гілецький Й.Р. Підручники і посібники. 2009

Географія. 9 кл. Надтока О.Ф., Топузов О.М. Світ знань. 2009

Як і в попередні роки, вивчення географії України у 8-му та 9-му класах рекомендуємо завершувати викладанням 17-годинних курсів (за рахунок годин варіативної складової навчального плану) «Фізична географія своєї області» та «Економічна та соціальна географія своєї області». Завдяки такому підходу, спираючись на краєзнавчий принцип, вчитель дає наукові географічні поняття на основі вивчення своєї місцевості та допомагає наочно допомогти учневі у вивченні господарської діяльності населення рідного краю. Здобуті знання сприятимуть прищепленню учням любові до рідної землі, створять підґрунтя для того, щоб у подальшому учень орієнтувався на географічну освіту. При викладанні географії своєї області можна використовувати географічні атласи областей України «Моя мала батьківщина» створені колективом видавництва «МАПА-Київ».Викладання такого курсу має здійснюватись відповідно програми «Рідний край». Для викладання такого курсу підготовлено навчально-методичне забезпечення: бібліотека краєзнавчих підручників та програм по кожному регіону. Це «Київщинознавство. 1-11 класи» (навчальна програма курсу за вибором) Довгань А.І. та ін. Київський ІПОПК ; 2009; «Київщинознавство. 3- 11класи» (навчально-методичний комплект) Довгань А.І. та ін. Київський ІПОПК; 2009; «Рідний край. Одещина»; «Рідний край. Полтавщина»; «Рідний край. Хмельниччина.»; «Рідний край. Кіровоградщина»; «Рідний край. Черкащина»; «Рідний край. Луганщина» а також великий перелік програм і посібників, підготованих і схвалених до використання предметною комісією з географії Науково-методичної ради з питань освіти МОНмолодьспорт України для окремих регіонах країни, районів, а подекуди окремих міст і сіл.

Для підготовки до ДПА використовується «Збірник завдань для державної підсумкової атестації з географії. 9 клас» (авт. Р.В. Гладковський, А.І Довгань, Л.Б. Паламарчук, В.В. Совенко).

Необхідною складовою успішного навчання з географії є картографічна грамотність. Сучасна картографічна база засобів навчання представлена стінним картами, атласами, контурними картами комп'ютерними картографічними програмними педагогічними засобами навчання, які видаються двома видавництвами ДНВП «Картографія» та ПрАТ «Інститут передових технологій» їх продукція пройшла науково-методичну експертизу предметної комісії та комісії із засобів навчання та шкільного обладнання та отримала грифи «Рекомендовано МОНмолодьспорт України для використання у загальноосвітніх навчальних закладах ».

Вивчення географії в усіх класах потребує більш ретельного аналізу ситуації з охорони природи та посилення екологічної складової у навчальному і виховному процесі при вивченні географії. Для цього в рамках діяльності ОБСЄ і потреби знаходження та підтримання розумної рівноваги між європейською економіками та європейською системами, потенціал яких не безмежний, змушує шукати різні шляхи покращення інформування і виховання підростаючого покоління, пройшов експертизу і отримав гриф «Схвалено МОНмолодьспорт України для використання в загальноосвітніх навчальних закладах» посібник «Зелений пакет для школярів», матеріали якого доцільно використовувати для формування практичних навичок навчання та оцінювання інформації екологічного змісту. Національна система загальної середньої освіти отримала якісний продукт з питань охорони довкілля та сталого розвитку важливою рисою якого є його міждисциплінарний характер. Посібник містить матеріали, які дозволяють учням розв'язувати життєві ситуації, приймати свідомі рішення, формувати екологічну поведінку, навчити бережно ставитися до природи, до здоров'я, стати активним громадянином своєї держави.

Вивчення географії в старшій школі на рівні стандарту, академічному та профільному забезпечується в процесі вивчення курсу «Соціально-економічна географія світу» з використанням навчальної програми для ЗНЗ, видавництва «Перун» та підручників, що рекомендовані МОНмолодьспорт України «Географія. 10 клас.» Г. Уварова, В. Пестушко Ґенеза. 2010; «Географія. 10 клас.» В. Коберник, Р.Коваленко, Оберіг. 2010. Вивчення географії у 10-х класах стандартного (базового) і академічного рівнів у 2012-2013 навчальному році буде здійснюватися у межах систематичного курсу «Соціально-економічна географія світу», загальний обсяг якого 52 години (1,5 години на тиждень). Цей курс має інваріантне ядро змісту, визначене програмою для загальноосвітніх навчальних закладів. Проте, обсяг і глибина викладу навчального матеріалу, а також його прикладна спрямованість може, за бажанням учителя, дещо відрізнятися в класах, що працюють за рівнем «стандарту». При цьому варто пам'ятати, що «рівень стандарту» завершує обов'язкову шкільну географічну освіту.

У сучасному змісті курсу «Соціально-економічна географія світу» підсилено ідеї економізації, соціологізації, екологізації і гуманізації шкільної географії. Це обумовило головні завдання вивчення географії у 10-му класі, серед яких: засвоєння старшокласниками системи знань про різноманітний і динамічний світ, взаємозв'язки природи, населення і господарства на усіх територіальних рівнях, формування розуміння географічної специфіки регіонів і країн світу; оволодіння уміннями поєднувати глобальний, регіональний і локальний підходи для аналізу соціально-економічних процесів і явищ; розвиток пізнавального інтересу, інтелектуальних і творчих здібностей старшокласників через ознайомлення їх з важливими географічними особливостями і проблемами світу, його регіонів і країн; виховання толерантності, поваги до різних народів і культур; формування уміння знаходити і застосовувати географічну інформацію для оцінки важливих соціально-економічних процесів сучасного міжнародного життя.

В умовах глобалізації світового господарства важливим для географічної освіти старшокласників є показ своєрідності організації національних господарств різних країн світу, виявлення їх спільних та відмінних рис, особливостей трансформації до сучасного конкурентного ринкового середовища. Тому необхідно приділяти увагу аналізу моделей господарського розвитку країн світу, звернути більшу увагу на ті з них, що знаходяться у безпосередній близькості від України, показувати сучасні тенденції розвитку світового господарства в умовах глобалізації та економічної інтеграції.

Організація профільного навчання з географії буде здійснюватись в 10- 11 класах за навчальною програмою «Географія. Профільний рівень» (авт. Т.Г. Гільберг, Л.Б. Паламарчук, В.В. Безуглий) та підручниками «Географія. Підручник для 10 кл. загальноосвітніх навчальних закладів. Профільний рівень», (авт. Л. Б. Паламарчук, Т.Г. Гільберг, В.В. Безуглий), Генеза. 2010, «Географія. Підручник для 11 кл. загальноосвітніх навчальних закладів. Профільний рівень», (авт. Л.Б. Паламарчук, Т.Г. Гільберг, А.І. Довгань) Генеза. 2011.

Даний курс розрахований на 350 годин (по 5 години на тиждень у 10-11 класах) й охоплює десять взаємопов'язаних розділів. Кожен розділ включає теми, в яких висвітлено основний зміст навчального матеріалу.

Вивчення географії на профільному рівні дозволяє максимально використовувати загальноосвітній і культурологічний потенціал географії як навчального предмета, дає можливість випускникам на основі системи географічних знань, умінь, навичок самовизначитися у мінливому навколишньому світі, продовжити освіту в відповідній галузі.

При складанні тематичного плану варто пам'ятати про регіональний компонент географічної освіти – вивчення географії свого краю, області, району, регіону. Це допоможе більш повно розкрити виховний і розвивальний потенціал предмета – любов до своєї місцевості, країни;

сприятиме формуванню екологічної культури та конструктивному географічному мисленню.

Практичну частину програми становить практикум, що є важливою й обов'язковою складовою уроку географії. Після теоретичних питань розглядаються прикладні відомості, структуровані навколо глобальних проблем світу та ідеї збалансованого розвитку суспільства. Практичні роботи передбачають розв'язання географічних, екологічних й економічних задач, здійснення порівняльного аналізу, проведення міні-досліджень, соціологічного опитування, дискусій, конференцій, семінарів, телемостів, усних журналів, презентацій, експертиз, «круглих столів», референдумів, ділових ігор, моніторингових досліджень, розробки проектів, написання рефератів, творчих робіт, індивідуальних і колективних проектів. Мета проведення цих робіт може бути різною: мотиваційна, навчальна, контролююча тощо.

Особливу увагу необхідно звернути на вивчення розділу програми «Географія своєї області», на який відведено 23 години. У зв'язку з обмеженими можливостями щодо обсягу матеріалу підручника, враховуючи індивідуальні особливості регіонів і значну кількість адміністративних одиниць, матеріал до даного розділу у підручнику відсутній. Разом з тим це ніяким чином не знижує його важливості і глибини вивчення. Навпаки, вивченню даного розділу потрібно приділити особливу увагу, оскільки він сприяє формуванню патріотизму, любові до малої Батьківщини, допомагає краще зрозуміти основні економічні, екологічні і соціальні процеси. Кожен регіон має підготовлені навчальні посібники, підручники, атласи, картографічний матеріал. Під час вивчення даного розділу доцільно використовувати такі форми роботи, як: семінари, конференції, круглі столи, зустрічі, екскурсії, дослідження. Важливу роль необхідно надати проектній технології. Засобами проведення таких занять мають стати архівні документи, матеріали краєзнавчих відділів бібліотек, статуправлінь, управлінь і відділів обласних і районних адміністрацій, краєзнавчих музеїв, центрів зайнятості, будинків природи, виставок, установ і організацій, Інтернет-ресурси тощо.

Орієнтація географічної освіти на компетентнісний підхід робить акцент на практичну складову шкільної дисципліни, оскільки її зміст лежить в основі формування ключових компетенцій як освітніх результатів. Досягнення педагогічних цілей дозволяє акцентувати увагу в навчальному процесі на діяльнісній частині його змісту, тобто посиленні уваги на формуванні вмінь школярів. Тому виконання практичних робіт є важливою і невід'ємною частиною навчального процесу у профільній школі. Програмою передбачено виконання 57 практичних робіт, що становить 32% навчальних годин. Ефективній реалізації практичної складової навчальної програми належить «Практикуму» (11 клас, автори: Гільберг Т., Довгань А., Паламарчук Л.). Обов'язковою умовою є перевірка практичних робіт, оскільки оцінка виконує мотиваційну, контролюючу і коригуючу функції.

Значна кількість практичних робіт не потребують письмової перевірки, оскільки проводяться у вигляді семінарських занять, представлення (захисту) групових проектів, конференцій, «круглих столів», дискусій (25%).

Навчальні роботи виконуються під керівництвом вчителя, який пояснює послідовність дій, показує зразок виконання і формулює завдання для первинного закріплення дій учнями. Тренувальні роботи націлені на відпрацювання, вдосконалення та корекцію умінь. Ці роботи виконуються на уроці під контролем вчителя, або у формі домашнього завдання, результати якого відстежує вчитель. Підсумкові роботи виконують контролюючу функцію. Вони здійснюються школярами з найбільшим ступенем самостійності. Їх завдання розраховані на перенесення засвоєних умінь і дій в умови, подібні з навчальними і тренувальними роботами, або в нові умови. Саме тому результати підсумкових робіт можуть бути порівняні з результатами контрольних робіт і фіксуватися колонкою оцінок у класних журналах. Результати навчальних і тренувальних робіт виставляються за бажанням учнів, але враховуються педагогом для організації навчального процесу на наступних уроках.

Програма курсу задає напрямок змісту практичних робіт. У зв‘язку з цим вчителю географії рекомендується виділити у змісті програми, яка використовується, практичні роботи, які носять навчальний і тренувальний характер, і роботи - підсумкового характеру. Учитель на її основі планує їх у навчальному процесі, враховуючи ступінь навченості школярів. У календарно-тематичному плануванні необхідно відобразити зміст і вид практичних робіт (за ступенем навченості) та затвердити на методичному об‘єднанні вчителів географії.

Для проведення практичних робіт у профільних класах доцільно виділяти цілий урок. Такі уроки проводяться як уроки-практикуми, що за дидактичною метою орієнтовані на навчання прийомам і способам дій, їх систематизацію та узагальнення, перевірку (контроль) рівня оволодіння школярами певними вміннями.

Організація роботи школярів повинна підкорятися чітко заданій меті, сформульованої на мові дій учнів, що сприяє активізації роботи учнів. Завдання для практичних робіт можуть мати різні форми: удосконалення навиків роботи з картографічним матеріалом (нанесення географічних об‘єктів на контурну карту, робота з електронними картами), географічними джерелами інформації, розв’язання географічних задач тощо; практичні роботи дослідницького і творчого характеру (складання картограм, картодіаграм, маршрутів, комп‘ютерних презентацій, схем, характеристик географічних об‘єктів, виявлення закономірностей, написання есе, оцінка статистичних показників, суспільних явищ, складання прогнозів, проведення міні-досліджень).

Географічні курси, які найбільш суттєво пов’язані з географічним профілем представлені у збірнику програм «Програми для профільних класів загальноосвітніх навчальних закладів.» видавництво «Педагогічна преса».

Більшість програм уже добре знайомі вчителям, але серед нових програм і курсів, що отримали гриф МОНмолодьспорт України – це програма курсу за вибором „Основи геоінформаційних систем і технологій” 10-11кл.

Курс розрахований на вивчення основ геоінформаційних систем і технологій у 10-11 класах старшої школи загальноосвітніх навчальних закладів усіх профілів природничо-математичного, технологічного напряму. Вивчення курсу пропонується в обсязі 35 навчальних годин після вивчення основ інформатики за програмою 9 класу та географії за курсом 6-9 класу, основних засад роботи з комп’ютерною технікою та комп’ютерною

Для вивчення курсу підготовлено навчальний посібник „Основи геоінформаційних систем і технологій” видавництва ДНВП „Картографія” (автори В.І. Остроух, Л.М. Даценко). Навчальний посібник схвалено до використання в загальноосвітніх навчальних закладах (лист МОНмолодьспорт України від 15.03.2011 р. за №1.4/18-779).

Як і в основній допрофільній для реалізації завдань профільного навчання в школі важливими є картографічні знання.

Для підготовки до ДПА використовується «Збірник завдань для державної підсумкової атестації з географії. 11 клас» (авт. Р.В. Гладковський, А.І Довгань, Н.І. Забуга, Л.Б. Паламарчук, В.В. Совенко)

Перелік посібників, які можуть бути використані при вивчені географії постійно оновлюється, друкується в щорічному інформаційному збірнику Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України та розміщені на офіційному веб-сайті Міністерства освіти і науки, молоді та спорту: (www.mon.gov.ua) та веб-сайті Інституту інноваційних технологій і змісту освіти : (www.iitzo.gov.ua).

Суттєву допомогу для підвищення свого фахового рівня та у підготовці до уроків з географії вчителям надають журнал “Географія та економіка в сучасній школі” Міністерства освіти і науки України і газета “Краєзнавство. Географія. Туризм”.

Математика

Навчання математики в 5-9 класах загальноосвітніх навчальних закладів у 2012/2013 навчальному році буде здійснюватися за програмами, надрукованими у збірнику «Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Математика. 5-12 класи», видавництво «Перун», Київ, 2005 р., у науково-методичному журналі «Математика в школі» (№2, 2006 р.).

У загальноосвітніх навчальних закладах, в яких на вивчення математики у 5-7 класах відводиться більша кількість годин можуть вивчати математику за «Програмою з математики для учнів 5-7 класів загальноосвітніх навчальних закладів з класами фізико-математичного профілю» (авт. Харік О.Є.).

Методичні рекомендації щодо вивчення математики у 5-9 класах подано в Інформаційних збірниках МОН № 13-14, 2005-2009 рр., у журналі «Математика в школі» (№6, 2005-2009 рр.).

Окрім того, шкільний курс математики у 2012/2013 навчальному році у 10-11 класах загальноосвітніх навчальних закладів вивчатиметься за програмами, надрукованими у посібнику «Збірник програм з математики для допрофільної підготовки та профільного навчання (у двох частинах)», видавництва «Ранок», Харків, 2011 р. та розміщених на сайті Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України www.mon.gov.ua

Розподіл годин на вивчення окремих розділів, кількість тематичних оцінювань, передбачених навчальними програмами для 10 класів, та методичні рекомендації щодо оцінювання навчальних досягнень учнів видрукувані в Інформаційному збірнику МОН, № 25-26-27, 2010 р., у журналі «Математика в школі» (№6, 2011 р.).

У старшій школі вивчення математики диференціюється за чотирма програмами: рівень стандарту, академічний, профільний рівень та поглиблене вивчення математики.

Програма рівня стандарту визначає зміст навчання предмета, спрямований на завершення формування в учнів уявлення про математику як елемента загальної культури. При цьому не передбачається, що в подальшому випускники продовжуватимуть вивчати математику або пов'язуватимуть з нею свою професійну діяльність.

Програма академічного рівня задає дещо ширший зміст і вищі вимоги до його засвоєння у порівнянні з рівнем стандарту. Вивчення математики на академічному рівні передбачається передусім у тих випадках, коли вона тісно пов'язана з профільними предметами і забезпечує їх ефективне засвоєння. Крім того, за цією програмою здійснюється математична підготовка старшокласників, які не визначилися щодо напряму спеціалізації.

Програма профільного рівня передбачає вивчення предмета з орієнтацією на майбутню професію, безпосередньо пов'язану з математикою або її застосуванням.

Програма поглибленого вивчення математики розрахована на вивчення математики у 8-11 класах та передбачає поглиблене вивчення предмету.

Таблиця розподілу годин на вивчення математики за різними рівнями змісту освіти

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах							
	Рівень стандарту		Академічний рівень		Профільний рівень		Поглиблене вивчення	
	10	11	10	11	10	11	10	11
Математика	3	3	-	-	-	-	-	-
Алгебра та початки аналізу	-	-	2	3	5	5	5	5
Геометрія	-	-	2	2	4	4	4	4

У класах суспільно-гуманітарного напряму (крім економічного профілю), філологічного, художньо-естетичного, спортивного напрямів та технологічного профілю вивчається предмет «Математика» за програмою рівня стандарту.

У класах природничо-математичного напряму (крім фізико-математичного і математичного профілів), універсального, економічного та інформаційно-технологічного профілів вивчається два предмети «Алгебра і початки аналізу» та «Геометрія» за програмою академічного рівня.

У класах фізико-математичного та математичного профілів вивчається два предмети «Алгебра і початки аналізу» та «Геометрія» за програмою профільного рівня.

Учні класів з поглибленим вивченням математики продовжують вивчення двох предметів «Алгебра і початки аналізу» та «Геометрія» за програмою для поглибленого вивчення предмета.

У класах відповідних профілів, замість предмета «Математика» можуть вивчатися окремі курси — «Алгебра та початки аналізу» (із розрахунку 2 години на тиждень в 10 класі і 3 години на тиждень в 11 класі) і «Геометрія» (із розрахунку 2 години на тиждень в 10 класі і 3 години на тиждень в 11 класі) за рахунок часу, відведеного на профільне і поглиблене вивчення предметів, введення курсів за вибором, факультативів.

Зауважимо, що рішення про розподіл годин варіативної складової, відповідно до Положення про загальноосвітній навчальний заклад, приймає навчальний заклад, враховуючи профільне спрямування, регіональні особливості, кадрове забезпечення, матеріально-технічну базу та бажання учнів.

Водночас, учні класів фізичного, економічного та інформаційно-технологічного профілів можуть вивчати предмети «Алгебра і початки аналізу» та «Геометрія» за програмою профільного рівня.

Допрофільна підготовка і профільне навчання

Реалізація профільного навчання математики у 10-11 класах забезпечується системою курсів за вибором (за рахунок варіативного компоненту), які певним чином ураховують інтереси і можливості учнів даного профілю. Курси за вибором поглиблюють та розширюють основний курс математики відповідно до профілю навчання, надають можливості для організації творчої роботи учнів через систему індивідуальних завдань професійної спрямованості.

Пропонуємо перелік навчальних програм факультативних курсів та курсів за вибором для профільного навчання:

№	Назва курсу	автори	клас	кількість годин
природничо-математичний і технологічний напрями				

1	Обернені тригонометричні функції	Грицик Т.А.	10	16 (17)
2	Ірраціональність у рівняннях, нерівностях і алгебраїчних виразах	Єргіна О.В.	10	35
3	Елементи теорії чисел	Требенко Д. Я., Требенко О. О.	10	35
4	Обчислювальний практикум	Коновалова Г.А.	10	35
5	Прикладні задачі на екстремум	Попова Л.К.	11	8
6	Зображення та геометричні перетворення	Кугай Н.В., Заїка О.В.	11	35
7	Застосування похідної до розв'язування задач	Смішко А.С.	11	35
8	Інтеграл та його застосування	Романуха В.Б.	11	35
9	Математичні моделі у фізиці	Бровко Г.В., Ковтун Л.Г. Козлова О.М., Новосельський М.А.	11	17
10	Фізична математика	Канакіна Л.П.	10-11	70
11	Історія математики	Бевз В.Г.	10-11	70
12	Побудова зображень геометричних фігур	Бегерська А.В., Бойко Л.А.	10	17
13	Обчислення в системах комп'ютерної алгебри	Громко Л.В.	11	17
Суспільно-гуманітарний напрям				
14	Історія тригонометрії	Грицик Т.А.	10	8
15	Економіко-математичне моделювання	Франчук Т.І., Шевчук Н.В.	10	35
16	Задачі лінійного програмування	Бегерська А.В., Бойко Л.А.	10	35
17	Основи фінансової математики та математичної економіки	Ліпчевський Л.В.	10,11	35
18	Математика прибутків	Желтуха Т.В.	10-11	70
19	Задачі економічного змісту в математиці	Ткач Ю.М.	10-11	70
20	Комп'ютерна математика для економістів	Сущук-Слюсаренко В.І.	11	17
Універсальний профіль				
21	Раціональні функції	Кравченко Н.Д.	10	35
22	Рівняння в курсі алгебри	Догару Г.Г.	10-11	105

23	Функції та алгебраїчні вирази на координатній площині	Апостолова Г.В., Ліпчевський Л.В.	10	35
24	Методи розв’язування задач з математики	Лахтадир Л.І.	10-11	70
25	Модуль числа	Апостолова Г.В., Прокопенко Н.С.	10-11	35
26	Розв’язування задач з параметрами	Апостолова Г.В., Прокопенко Н.С.	10-11	35
27	Факультативний курс з геометрії	Веретільник О.П., Хабарова М.М., Шатило Г.І.	11	35
Поглиблене вивчення математики				
28	Ціла і дробова частини числа	Апостолова Г.В.	10,11	17
29	Вища математика	Морозов О.В.	10-11	140
30	Введення у фрактальний аналіз	Цибко В.В.	11	35
31	Елементи стохастики	Лиходєєва Г.В.	11	17
32	Комплексні числа та їх застосування	Шаран О.В.	11	35

Розподіл курсів за вибором є умовним. Учитель може запропонувати учням будь який курс за вибором із вказаного переліку або курси за вибором, що надруковані у попередні роки та мають відповідні грифи Міністерства освіти і науки, молоді та спорту.

Пропонуємо також перелік навчальних програм гуртків, факультативних курсів та курсів за вибором для допрофільної підготовки:

№	Назва курсу	Автори	Клас	Кількість годин
Програми факультативних курсів та гуртка				
1	Математичні смарагди	Домбровська Л.С.	5-6	70
2	Математичний	Гартфіль О.Р.	5-6	70
3	Розв'язуємо текстові	Заболотня Л.В.	5-6	70
4	Цікава математика	Бондар Л.М.	6	35
5	Історичні цікавинки у математичних задачах	Показій А.П.	6	35
6	Розв'язуємо прикладні задачі	Шевченко А.В.	6	35
7	Математичні обрії	Громко Л.В.	5-6	70
8	Логічні стежинки математики	Апостолова Г.В., Бакал О.П.	5-8	140
9	Логіка	Буковська О.І., Васильєва Д.В.	5-9	175
10	Вибрані питання алгебри	Гартфіль О.Р., Показій А.П.	7	35
11	Історія математики	Бевз В.Г.	7-9	105
12	За лаштунками шкільної математики	Бевз В.Г., Бурда М.І., Прокопенко Н.С.	7-9	105
13	Геометрія як практика, логіка і фантазія	Апостолова Г.В.	7-9	51 (105)
14	Модуль числа	Апостолова Г.В.	8-11	68
15	Розв'язування задач з параметрами	Апостолова Г.В.	8-11	68
16	Програми факультативних	Бродський Я.С., Павлов О.Л., Глюза О.О., Сліпенко	6-7, 8-9,	333
Програми курсів за вибором для учнів 8-9 класів				
17	За лаштунками підручника геометрії	Дем'яненко О.І.	8	8
18	Подільність цілих чисел	Мелешко Д.Т., Пекарська Л.В.,	8	35

19	Нестандартні методи розв'язування деяких рівнянь вищих степенів	Єргіна О.В.	8,9	16
20	Задачі економічного змісту	Яценко С.Є., Ткач Ю.М.	8-9	34
21	Орігаметрія	Жарій О.Ю., Єргіна О.В.	8,9	9 (17)
22	Десять уроків гармонії	Сверчевська І.А.	9	35
23	Геометричний практикум	Каліновська Л.І.	9	17
24	Геометричні побудови	Жарій О.Ю., Єргіна О.В.	9	17
25	Графічні образи алгебраїчних рівнянь і	Єргіна О.В.	9	17
26	Наближені обчислення та їх практичне застосування	Єргіна О.В.	9	8
27	Основи логіки та її застосування в економіці,	Ентін Й.А.	8-9	70
Програми факультативів та курсів за вибором для класів з поглибленим вивченням математики				
28	Вступ до теорії чисел. ланцюгові дроби та їх застосування	Кирдей І.Д.	9	35
29	Фрактали	Канакіна Л.П.	9	16
30	Прикладна математика	Рудик О.Б.	8-11	272

Вищезазначені програми, орієнтовне календарно-тематичне планування та методичні рекомендації щодо викладання курсів надруковані у посібнику «Збірник програм з математики для допрофільної підготовки та профільного навчання (у двох частинах)», видавництва «Ранок», Харків, 2011 р.

Учитель може самостійно корегувати розподіл годин між темами обраних курсів.

Вивчення факультативного курсу «Логіка»

Профілізація школи, нові вимоги до освіти передбачають вміння учнями мислити. Необхідною умовою та важливою частиною такого вміння є логічна грамотність, тобто деякий мінімум логічних знань та вмінь, що необхідні для кожної інтелектуальної особистості. Логіка, як предмет, що навчає виконувати правильні міркувальні операції (методи пізнання), необхідна для вивчення математики, і, взагалі, для всіх загальноосвітніх предметів, підготовки до дорослого життя.

Навчити учнів аналізу, синтезу, узагальненню, конкретизації, класифікації; індукції, дедукції, аналогії; роботі з поняттями та судженнями; методів доведення тверджень; формування гіпотез та побудови умовиводів, розвинути просторове мислення допомагає факультативний курс «Логіка». Всі ці знання є суттєвим доповненням профільного навчання математики.

Впровадження в школі нового факультативного курсу «Логіка» за рахунок варіативного компоненту навчального плану сприятиме досягненню цілей: інтелектуального розвитку учнів, розвитку їх логічного мислення, пам'яті, уяви, інтуїції, умінь аналізувати, класифікувати, узагальнювати, робити умовиводи, отримувати наслідки з даних передумов шляхом несуперечливих міркувань тощо.

Авторськими колективами підготовлені дві нові навчальні програми для вивчення курсу: «Логіка» (авт. Буковська О.І., Васильєва Д.В.) для учнів 5-9 класів та «Логічні стежинки математики» (авт. Апостолова Г.В., Бакал О.П.) для учнів 5-8 класів.

Світова література

Відповідно до Концепції літературної освіти (наказ від 26.01.2011 № 58) літературні курси у школі сприяють всебічному розвитку школярів, визначенню свого місця в широкому полікультурному й полімовному просторі, вихованню любові до книги, інтересу до духовних надбань своєї країни та людства, взаємоповаги до людей різних цивілізацій та національностей.

У 2012-2013 навчальному році вивчення світової літератури у 5-9 класах загальноосвітніх навчальних закладів здійснюватиметься за програмою, затвердженою Міністерством: Зарубіжна література. 5–12 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів / Автори Ю.І. Ковбасенко, Г.М. Гребницький, Н.О. Півнюк, К.Н. Баліна, Г.В. Бітківська. Керівник авторського колективу Ю.І. Ковбасенко. За загальною редакцією Д.С. Наливайка. – К., Ірпінь: Перун, 2005.

Вивчення світової літератури у 10-11 класах загальноосвітніх навчальних закладів здійснюватиметься за програмами, затвердженими Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України (наказ від 28.10.2010 № 1021). Ефективність практичного втілення системи профільного вивчення світової літератури та визначення ступеня її представленості як окремої навчальної дисципліни в профілях інших спеціалізацій забезпечується наявністю трьох профільних програм із світової літератури.

Світова література. 10-11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Природничо-математичний, технологічний, спортивний напрями. Рівень стандарту / Укладачі: Ю.І. Ковбасенко – керівник авторського колективу; Г.М. Гребницький, Т.Б. Недайнова, К.Н. Баліна, Г.В. Бітківська, І.А. Тригуб, О.О. Покатілова. – К.: Грамота, 2011.

Світова література. 10-11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Суспільно-гуманітарний, художньо-естетичний напрями. Академічний рівень / Укладачі: Ю.І. Ковбасенко – керівник авторського колективу; Г.М. Гребницький, Т.Б. Недайнова, К.Н. Баліна, Г.В. Бітківська, І.А. Тригуб, О.О. Покатілова. – К.: Грамота, 2011.

Світова література. 10-11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Філологічний напрям. Профільний рівень / Укладачі: Ю.І. Ковбасенко – керівник авторського колективу; Г.М. Гребницький, Т.Б. Недайнова, К.Н. Баліна, Г.В. Бітківська, І.А. Тригуб, О.О. Покатілова. – К.: Грамота, 2011.

Згідно з наказом Міністерства від 18.02.2008 р. № 99 «Про Типові навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням окремих предметів» розроблено навчальну програму зі світової літератури.

Програма для загальноосвітніх навчальних закладів (класів) із поглибленим вивченням зарубіжної літератури. 8-9 класи. / За загальною науковою редакцією Д.С. Наливайка, керівник авторського колективу Ю.І. Ковбасенко; програму підготували: Ю.І. Ковбасенко, Г.М. Гребницький, Н.О. Півнюк, Г.В. Бітківська, К.Н. Баліна.

Для загальноосвітніх навчальних закладів (класів) із поглибленим вивченням світової літератури можливим є заохочення школярів до вибору в старших класах філологічного профілю навчання, а відтак – до майбутнього опанування у вищих навчальних закладах фахів, пов’язаних із потребою в поглибленому знанні світової літератури (філолог, викладач вищого навчального закладу, учитель-словесник, журналіст, диктор телебачення, літературний редактор і/або коректор, офіс-менеджер тощо).

Навчальний предмет «Світова література» викладається українською мовою. Водночас, за наявності необхідних умов (*вивчення в закладі відповідної мови, достатнє володіння учнями мовою оригіналу, якою написаний художній твір; якісна підготовка вчителя, у тому числі можливість дослідження образної системи, засобів виразності, поетики, стилістичних особливостей твору тощо мовою оригіналу*), бажаним є розгляд художніх текстів мовою оригіналу (скажімо, творів Л.М. Толстого – російською, Б. Шоу – англійською, Ф. Кафки, Р.М. Рільке – німецькою, Гійома Аполлінера – французькою і т. д.). У такому разі предмет “Світова література” виконує додаткову функцію вдосконалення володіння учнями іноземними мовами.

Оскільки з переважною більшістю художніх текстів на практиці учні ознайомлюються в перекладах українською мовою, особливу увагу слід звернути на якість цих перекладів, навчаючи школярів порівнянню творів на вісях “переклад–оригінал” і “переклад–переклад”.

У вечірніх (змінних) загальноосвітніх навчальних закладах світова література вивчатиметься за програмами:

- У 5-9 класах: Зарубіжна література. 5–12 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів / Автори Ю.І. Ковбасенко, Г.М. Гребницький, Н.О. Півнюк, К.Н. Баліна, Г.В. Бітківська. Керівник авторського колективу Ю.І. Ковбасенко. За загальною редакцією Д.С. Наливайка. – К., Ірпінь: Перун, 2005.

- У 10-11 класах: Світова література. 10-11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Природничо-математичний, технологічний, спортивний напрями. Рівень стандарту / Укладачі: Ю.І. Ковбасенко – керівник авторського колективу; Г.М. Гребницький, Т.Б. Недайнова, К.Н. Баліна, Г.В. Бітківська, І.А. Тригуб, О.О. Покатілова. – К.: Грамота, 2011.

- У 10-12 класах: Зарубіжна література. 10-12 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Природничо-математичний, технологічний напрями. Рівень стандарту / Укладачі: Ю.І. Ковбасенко – керівник авторського колективу; Г.М. Гребницький, Т.Б. Недайнова, К.Н. Баліна, Г.В. Бітківська, І.А. Тригуб, О.О. Покатілова. – К.: Грамота, 2009.

Одним з основних компонентів допрофільної та профільної підготовки є *курси за вибором і факультативи*. Зазначені курси сприяють одержанню старшокласниками чітких уявлень про свою майбутню професію, що так чи інакше має бути пов'язана з філологією (учитель-словесник, журналіст, редактор, коректор, перекладач, фольклорист, науковець філологічної спеціалізації тощо), а також дають змогу виробити особистісні риси та фахові навички.

Програми курсів за вибором і факультативів, рекомендованих Міністерством, вміщено у збірнику:

Збірник програм курсів за вибором і факультативів зі світової літератури. 8–11 класи. Книга 1 / За загальною ред.: Таранік-Ткачук К.В., Дворницької І.П. – Тернопіль: Мандрівець, 2011. – 336 с.

Важливим залишається організаційний аспект щодо використання програм курсів за вибором або факультативів. Факультативи розраховані на 9 – 17 годин опрацювання, мають «статус» необов’язковості, коли учень може перевірити власні нахили, здібності й уподобання, опановуючи факультативний курс. Відповідно до наказу Міністерства від 20.02.2002 р. № 128 «Про затвердження Нормативів наповнюваності груп… загальноосвітніх навчальних закладів усіх типів та Порядку поділу класів на групи при вивченні окремих предметів у загальноосвітніх навчальних закладах» мінімальна наповнюваність груп при проведенні факультативних занять у ЗНЗ міської місцевості становить 8 учнів, сільської місцевості – 4 учні.

Програма курсу за вибором розрахована на 35 годин на рік (одна година на тиждень), ці заняття є обов’язковими для відвідування учнями, які обрали курс, від початку навчального року до завершення, робота учнів у кінці навчального року має бути оцінена.

Однак, ураховуючи, що організація профільного навчання на етапі допрофільної (8–9 класи) та профільної (10–11 класи) освіти мають свої особливості, що спричинені об'єктивними і суб'єктивними причинами, можливим є узгодження обраної програми з реальною ситуацією. Так, обравши курс за вибором на 35 годин на рік, учитель має право скоригувати кількість годин і ущільнити матеріал, якщо згідно з реальними обставинами може викладати лише факультативний курс на 17 годин на рік. Можливим є й зворотній процес, коли факультативний курс може бути використаний як курс за вибором. Кількість годин на вивчення кожної теми, збільшення навчального матеріалу має бути скоригованим у календарно-тематичному плануванні до програми курсу за вибором.

У такому випадку скоригована програма має бути погоджена на засіданні методичного об'єднання загальноосвітнього навчального закладу і затверджена керівником цього навчального закладу. У пояснювальній записці до програми необхідно зазначити, на основі якої програми курсу за вибором або факультативу (за чиїм авторством), відповідно до якого посібника, схваленого Міністерством, розроблено скоригований варіант.

З метою систематизації та упорядкування навантаження учнів протягом навчального року подаємо рекомендовану кількість видів контролю у процесі вивчення світової літератури у кожному класі. Поданий у таблиці розподіл годин є мінімальним і обов'язковим для проведення в кожному семестрі. Вчитель на власний розсуд може збільшити кількість видів контрою відповідно до рівня підготовки учнів, особливостей класу тощо.

Обов'язкова кількість видів контролю

5–9 класи

Класи	5		6		7		8		9	
Семестри	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II
Контрольні роботи	2	3	3	3	3	3	3	3	3	3
у формі:										
контрольного класного твору;	–	1	1	1	1	1	1	1	1	1
виконання інших завдань (тестів, відповідей на запитання тощо)	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Уроки	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2

розвитку мовлення* (РМ)	(у+п)	(у+п)	(у+п)	(у+п)	(у+п)	(у+п)	(у+п)	(у+п)	(у+п)	(у+п)
Уроки позакласного читання (ПЧ)	2	2	2	2	2	2	2	2	1	1
Перевірка зошитів	4	5	4	5	4	5	4	5	4	5

У 8–9 класах з поглибленим вивченням світової літератури пропорційно збільшується кількість контрольних робіт та уроків розвитку мовлення (на розсуд вчителя визначається кількість і види контрольних робіт).

10–11 класи

Класи	10		11			10		11			10		11	
Семестри	I	II	I	II		I	II	I	II		I	II	I	II
Рівні	РІВЕНЬ СТАНДАРТУ					АКАДЕМІЧНИЙ РІВЕНЬ					ПРОФІЛЬНИЙ РІВЕНЬ			
Контрольні роботи у формі:	2	2	2	2		3	3	3	3		4	4	4	4
- контрольного класного твору;	1	1	1	1		1	1	1	1		1	1	1	1
- виконання інших завдань (тестів, відповідей на запитання тощо)	1	1	1	1		2	2	2	2		3	3	3	3
Уроки розвитку мовлення* (РМ)	2 у п	2 у +п	2 у +п	2 у +п		2 у +п	2 у +п	2 у +п	2 у +п		3 1у +2п	3 2у +1п	3 1у +2п	3 2у +1п

Уроки позакласного читання (ПЧ)	1	1	1	1		2	2	1	1		2	2	2	2
Перевірка зошитів	4	5	4	5		4	5	4	5		4	5	4	5

У кожному семестрі обов’язковим є проведення двох уроків розвитку мовлення: одного уроку усного розвитку мовлення, а другого – писемного. Умовне позначення у таблиці – (у + п).

Звертаємо увагу на те, що домашній контрольний твір не є обов’язковою формою контролю зі світової літератури. Ураховуючи розвиток інформаційних технологій і рівень володіння ними сучасними учнями, написання домашнього контрольного твору, який потім має перевірити учитель, перетворюється на формальність і не дозволяє об’єктивно визначити знання учнів з певної теми.

Якщо такий вид контролю навчальних досягнень учнів, як домашній контрольний твір, залишений учителем, необхідно обрати таку форму творчої роботи (наприклад, створення *фанфіків* тощо), щоб учні самостійно виконували творче домашнє завдання.

Можливі види контрольних робіт:

тест;

відповіді на запитання;

контрольний літературний диктант;

анкета головного героя;

комбінована контрольна робота тощо;

письмові контрольні твори.

Можливі види контрольних робіт із розвитку мовлення*:*

складання оповідання (казки) за прислів’ям;

добір прислів’їв, крилатих виразів, фразеологічних зворотів, що виражають головну ідею твору;

введення власних описів в інтер’єр, портрет, пейзаж у вже існуючому творі;

усний переказ оповідання, епізоду твору;

твір-характеристика персонажа;

написання асоціативного етюду, викликаного певним художнім образом;

написання вітального слова на честь літературного героя, автора тощо;

твір-опис за картиною;

складання тез літературно-критичної статті (параграфа підручника);

підготовка проекту (з можливим використанням мультимедійних технологій) – індивідуального чи колективного – з метою представлення життєвого і творчого шляху, естетичних уподобань письменника тощо;

складання анкети головного героя, цитатних характеристик, конспекту, рецензії, анотації;

написання реферату;

ідейно-художній аналіз поетичного чи прозового твору;

написання листа авторові улюбленої книжки;

інсценізація твору (конкурс на кращу інсценізацію уривка твору) тощо.

Вимоги до оцінювання навчальних досягнень учнів зі світової літератури

Рівні навчальних досягнень учнів	Бали	Оцінювання навчальних досягнень учнів
Початко-вий	1	Учні відтворюють матеріал на елементарному рівні, називаючи окремий літературний факт або явище.
	2	Учні розуміють навчальний матеріал на елементарному рівні його засвоєння, відтворюють якийсь фрагмент окремим реченням.
	3	Учні сприймають навчальний матеріал, дають відповідь у формі зв’язного висловлювання (з допомогою вчителя).
Середній	4	Учні володіють літературним матеріалом на початковому рівні його засвоєння, відтворюють незначну його частину, дають визначення літературного явища без посилання на текст.
	5	Учні володіють матеріалом та окремими навичками аналізу літературного твору, з допомогою вчителя відтворюють матеріал і наводить приклади з тексту.
	6	Учні володіють матеріалом, відтворюють значну його частину, з допомогою вчителя знаходять потрібні приклади у тексті літературного твору.
Достатній	7	Учні володіють матеріалом і навичками аналізу літературного твору за поданим учителем зразком, наводять окремі власні приклади на підтвердження певних суджень.
	8	Учні володіють матеріалом, навичками текстуального аналізу на рівні цілісно-комплексного уявлення про певне літературне явище, під керівництвом учителя виправляють допущені помилки й добирають аргументи на підтвердження висловленого судження або висновку.
	9	Учні володіють матеріалом та навичками цілісно-

		комплексного аналізу художнього твору, систематизують та узагальнюють набуті знання, самостійно виправляють допущені помилки, добирають переконливі аргументи на підтвердження власного судження.
Високий	10	Учні володіють матеріалом та навичками цілісно-комплексного аналізу літературного твору, виявляють початкові творчі здібності, самостійно оцінюють окремі нові літературні явища, знаходять і виправляють допущені помилки, працюють з різними джерелами інформації, систематизують та творчо використовують дібраний матеріал.
	11	Учні на високому рівні володіють матеріалом, вміннями і навичками аналізу художнього твору, висловлюють свої думки, самостійно оцінюють різноманітні явища культурного життя, виявляючи власну позицію щодо них.
	12	Учні вільно володіють матеріалом та навичками текстуального аналізу літературного твору, виявляють особливі творчі здібності та здатність до оригінальних рішень різноманітних навчальних завдань, до використання набутих знань та вмінь у нестандартних ситуаціях, схильність до літературної творчості.

Вимоги до оцінювання контрольних творів

Рівень	Бали	Вимоги до оцінювання навчальних досягнень учнів	Грамотність	
			Припустима кількість орфографічних і пунктуаційних помилок	Припустима кількість лексичних, граматичних і стилістичних помилок
Початковий	1	Побудованому учнем (ученицею) тексту бракує зв’язності й цілісності, урізноманітнення потребує лексичне та граматичне оформлення роботи	15-16 і більше	9-10

	2	Побудоване учнем (ученицею) висловлювання характеризується фрагментарністю, думки викладаються на елементарному рівні; потребує збагачення й урізноманітнення лексика і граматична будова мовлення	13-14	
	3	Учневі (учениці) слід працювати над виробленням умінь послідовніше й чіткіше викладати власні думки, дотримуватися змістової та стилістичної єдності висловлювання, потребує збагачення та урізноманітнення лексика й граматична будова висловлювання	11-12	
Середній	4	Висловлювання учня (учениці) за обсягом складає дещо більше половини від норми і характеризується певною завершеністю, зв’язністю; розкриття теми має бути повнішим, ґрунтовнішим і послідовнішим; чіткіше мають розрізнюватися основна та другорядна інформація; потребує урізноманітнення добір слів, більше має використовуватися авторська лексика	9-10	7-8
	5	За обсягом робота учня (учениці) наближається до норми, загалом є завершеною, тему значною мірою розкрито, проте вона потребує глибшого висвітлення, має бути увиразнена основна думка, посилена єдність стилю, мовне оформлення різноманітнішим	7-8	

	6	За обсягом висловлювання учня (учениці) сягає норми, його тема розкривається, виклад загалом зв’язний, але учневі ще слід працювати над умінням самостійно формулювати судження, належно їх аргументувати, точніше добирати слова й синтаксичні конструкції	5-6	
Достатній	7	Учень (учениця) самостійно створює достатньо повний, зв’язний, з елементами самостійних суджень текст, вдало добирає лексичні засоби, але ще має вдосконалювати вміння чітко висвітлювати тему, послідовно її викладати, належно аргументувати основну думку	4	5-6
	8	Учень (учениця) самостійно будує достатньо повне, осмислене висловлювання, загалом ґрунтовно висвітлює тему, добирає переконливі аргументи на їх користь, проте ще має працювати над урізноманітненням словника, граматичного та стилістичного оформлення роботи	3	
	9	Учень (учениця) самостійно будує послідовний, повний, логічно викладений текст; загалом розкриває тему, висловлює основну думку; вдало добирає лексичні засоби, проте ще має працювати над умінням виразно висловлювати власну позицію і належно її аргументувати	1+1 (негруба)	

Високий	10	Учень (учениця) самостійно будує послідовний, повний текст, ураховує комунікативне завдання, висловлює власну думку, певним чином аргументує різні погляди на проблему, робота відзначається багатством словника, граматичною правильністю, дотриманням стильової єдності й виразності тексту	1	3
	11	Учень (учениця) самостійно будує послідовний, повний текст, ураховує комунікативне завдання; аргументовано, чітко висловлює власну думку, зіставляє її з думками інших, уміє пов’язати обговорюваний предмет із власним життєвим досвідом, добирає переконливі докази для обґрунтування тієї чи іншої позиції з огляду на необхідність розв’язувати певні життєві проблеми; робота відзначається багатством словника, точністю слововживання, стилістичною єдністю, граматичною різноманітністю	1 (негруба)	2

	12	Учень (учениця) самостійно створює яскраве, оригінальне за думкою та оформленням висловлювання відповідно до мовленнєвої ситуації; повно, вичерпно висвітлює тему; аналізує різні погляди на той самий предмет, добирає переконливі аргументи на користь тієї чи іншої позиції, використовує набуту з різних джерел інформацію для розв'язання певних життєвих проблем; робота відзначається багатством слововживання, граматичною правильністю та різноманітністю, стилістичною довершеністю	–	1

Видами оцінювання навчальних досягнень учнів зі світової літератури є *поточне, тематичне, семестрове, річне оцінювання та державна підсумкова атестація*.

Поточне оцінювання – це процес встановлення рівня навчальних досягнень учнів щодо оволодіння змістом предмета, уміннями й навичками відповідно до вимог навчальної програми. Формами поточного оцінювання є виконання учнями різних видів усних і письмових робіт; взаємоконтроль учнів у парах і групах тощо.

Оцінювання здійснюється таким чином, щоб за роботу учень міг одержати від 1 балу (за сумлінну роботу, яка не дала задовільного результату) до 12 балів (за бездоганно відповідь або виконану роботу).

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 12.01.2012 № 16 «Про затвердження програми для зовнішнього незалежного оцінювання зі світової літератури» з 2012–2013 навчального року запроваджується ЗНО зі світової літератури.

Програму зовнішнього незалежного оцінювання зі світової літератури розроблено з урахуванням чинних програм зі світової літератури для 5–9 класів (лист Міністерства від 23.12.2004 р. № 1/11-6611) та програм для профільного навчання учнів 10–11 класів (рівень академічний, наказ Міністерства від 28.10.2010 р. № 1021). Програма надрукована у фахових видання і розміщена на сайтах Міністерства і Українського центру оцінювання якості освіти.

Перелік головних вимог щодо перевірки зошитів зі світової літератури, особливостей проведення уроків виразного читання, кількості, призначення

та особливостей оформлення зошитів з предмета містяться у відповідному методичному листі Міністерства від 21.08.2010 № 1/9-580. Там же подано зразок заповнення сторінки журналу зі світової літератури. Звертаємо увагу, що додатковий запис щодо теми над датами в журналі не робиться.

Навчальний предмет «Світова література» мають право викладати педагогічні працівники, які здобули вищу філологічну освіту, зокрема спеціальності «Учитель російської мови та літератури», «Учитель української мови та літератури», мають спеціалізацію вчителя світової (зарубіжної) літератури, та які пройшли підвищення кваліфікації як вчителі світової літератури відповідно до Положення про атестацію педагогічних працівників, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 06.10.2010 № 930 та зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 14 грудня 2010 за № 1255/18550 (із змінами, затвердженими наказом МОНмолодьспорту від 20.12.2011 № 1473) (пункти 3.21; 4.10 цього Положення).

Звертаємо особливу увагу, що відповідно до наказу Міністерства від 01.09.2009 р. № 806 «*Про використання навчально-методичної літератури у загальноосвітніх навчальних закладах*» загальноосвітні навчальні заклади мають право використовувати в організації навчально-виховного процесу лише навчальні програми, підручники та навчально-методичні посібники, що мають відповідний гриф Міністерства освіти і науки, схвалення відповідною комісією Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Щодо використання посібників, що містять календарно-тематичний план і конспекти (плани-конспекти) уроків нагадуємо, що вчитель-словесник може використовувати книжку для вчителя й не готувати окремий конспект для кожного уроку, якщо

посібник має гриф «*Схвалено для використання у загальноосвітніх навчальних закладах*»;

від дати надання грифу посібникові минуло не більше *п'яти* років.

Зауважимо, що вчитель, який має кваліфікаційну категорію «спеціаліст», повинен самостійно складати конспект (план-конспект) уроку із використанням матеріалів методичних посібників з метою вироблення й відпрацювання навичок моделювання уроків різного типу.

Навчально-методична література, яка має гриф Міністерства і схвалена для використання у загальноосвітніх навчальних закладах: навчально-методичні комплекти до підручників, у тому числі книжки для вчителя із календарно-тематичним плануванням уроків, щорічно зазначаються в Переліку програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством для використання в загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням українською мовою для основної і старшої школи й друкуються на початку навчального року в «Інформаційному збірнику».

Українська мова

У 2012-2013 навчальному році вивчення української мови у 5-9 класах загальноосвітніх навчальних закладів здійснюватиметься за програмою, затвердженою Міністерством освіти і науки України (лист №1/11-6611 від 23.12.2004 року): Українська мова. 5-12 класи /Автори Г.Т. Шелехова, В.І. Тихоша, А.М. Корольчук, В.І. Новосьолова, Я.І. Остаф. За редакцією Л.В. Скуратівського. – К.: Ірпінь: Перун, 2005. – 176 с.

Вивчення мови як профільного предмета і визначення ступеня її представленості як окремого навчального предмета в профілях різних спеціалізацій урегульовано за рахунок наявності програм різних рівнів (стандарту, академічного, профільного) для загальноосвітніх навчальних закладів. Вивчення української мови у 10-11 класах загальноосвітніх навчальних закладів здійснюватиметься за програмами, затвердженими Міністерством (наказ від 28.10.2010 № 1021), а саме:

Українська мова. 10–11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Технологічний, природничо-математичний, спортивний напрями, суспільно-гуманітарний напрям (економічний профіль). Рівень стандарту / Укладачі: М.І. Пентилюк, О.М. Горошкіна, А.В. Нікітіна. – К.: Грамота, 2011.

Українська мова. 10–11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Суспільно-гуманітарний напрям (історичний, правовий, філософський профілі); філологічний напрям (профіль – іноземна філологія); художньо-естетичний напрям. Академічний рівень / Укладачі: Г.Т. Шелехова, В.І. Новосьолова, Я.І. Остаф. – К.: Грамота, 2011.

Українська мова. 10–11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Філологічний напрям, профіль – українська філологія. Профільний рівень / Укладачі: Л.І. Мацько, О.М. Семеног – К.: Грамота, 2011.

Головним у навчальному процесі стає переорієнтація з пасивних форм навчання на активну творчу працю. Основною характеристикою активних методів навчання є відповідність природи людського сприйняття, націленість на розкриття особистого ”Я” як учня, так і вчителя через їхню творчу взаємодію. Серед таких активних методів виділяються: евристичне спостереження, порівняння, конструювання, моделювання, смислове бачення, символічне бачення, метод творчої реалізації тощо.

До важливих завдань навчання української мови учнів основної й старшої школи на сучасному етапі розвитку мовної освіти відносимо:

1) урахування виняткової ролі державної мови в суспільному й особистісному розвитку кожного громадянина й потреби належною мірою оволодіти нею; необхідність збереження й подальшого її розвитку як безцінного культурного надбання попередніх поколінь українського народу і відповідальності школярів як громадян України в цій справі перед світовою спільнотою;

2) розвиток пізнавального інтересу до української мови як до феномена, вироблення в учнів здатності діставати естетичне задоволення від сприймання усного українського слова, читання художньої літератури українською мовою;

3) формування потреби різнобічного розвитку власних здібностей і нахилів, оволодіння сучасними методами оперування знаннями, уміннями використовувати сучасні інформаційні й комунікаційні технології (Інтернет, дистанційні форми навчання та ін.);

4) забезпечення доступності знань, розвиток інтелектуальних і творчих здібностей учнів на основі індивідуалізації навчання, інтенсифікації навчального процесу тощо;

5) вироблення цілісного світогляду, знаходження сенсу життя як важливих умов удосконалення власної мовленнєвої здатності;

6) потреба дотримання загальнолюдських моральних норм як необхідної передумови уникнення конфліктних ситуацій та оптимального розв'язання їх у разі назрівання; розвиток в учнів уміння вести діалог, висловлювати власні думки й переконливо аргументувати їх;

7) прилучення учнів до загальнолюдських цінностей, що найпродуктивніше можна реалізувати в процесі інтегративного вивчення української мови з використанням засобів музики й живопису, художньої літератури, також спираючись на історичні дані;

8) урахування компетентнісного підходу до навчання української мови, за якого забезпечується результат навчання, а не нарощування обсягу змісту;

9) забезпечення особистісної значущості для кожного школяра здобутих знань і набутих умінь та навичок з української мови, усебічний розвиток особистості, її нахилів, здібностей і талантів;

10) формування в учнів потреби в удосконаленні власної мовленнєвої здатності впродовж усього життя.

Важливою ознакою сучасного уроку є використання здоров'язбережувальних технологій. Дбаючи про здоров'я учнів, необхідно урізноманітнювати форми організації навчального процесу, щоб діти мали можливість більше рухатися, а не перебувати у статичному положенні.

Згідно з наказом від 18.02.2008 № 99 «Про Типові навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням окремих предметів» розроблено навчальну програму з української мови:

Програма для загальноосвітніх навчальних закладів (класів) з поглибленим вивченням української мови. 8-9 класи. / Програму підготували С.О. Караман, О.В. Караман, М.Я. Плющ, В.І. Тихоша; за редакцією С.О. Карамана – К.: Грамота, 2009. – 100 с.

У цій програмі взято до уваги специфіку навчального предмета, що має виразні інтегративні функції, здатність справляти різнобічний навчальний, розвивальний і виховний впливи на учнів, сприяти формуванню особистості, готової до активної, творчої діяльності в різноманітних сферах життя суспільства, сучасні організаційні форми, методи і технології навчання української мови, визначено стратегічні напрями (змістові лінії: мовна, мовленнєва, соціокультурна, діяльнісна) й основоположні дидактичні принципи: взаємозв'язку навчання, виховання і розвитку; демократизації і гуманізації; особистісної орієнтації; комунікативно-діяльнісний; органічного поєднання навчання мови й мовлення; здійснення поліфункціональності української мови у процесі навчання; практичної спрямованості навчання, які покладено в основу побудови змісту базових програм з української мови для учнів 8-9 класів.

Поглиблене вивчення української мови у 8-9 класах може здійснюватися за підручниками, рекомендованими Міністерством освіти і науки України:

Тихоша В.І., Плющ М.Я., Караман С.О., Караман О.В. Українська мова. Підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів (класів) із поглибленим вивченням української мови. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2012.

Тихоша В.І., Плющ М.Я., Караман С.О., Караман О.В. Українська мова. Підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів (класів) із поглибленим вивченням української мови. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2012.

У вечірніх (змінних) загальноосвітніх навчальних закладах українська мова вивчатиметься за програмами:

У 5-9 класах: Українська мова. 5-12 класи /Автори Г.Т. Шелехова, В.І. Тихоша, А.М. Корольчук, В.І. Новосьолова, Я.І. Остаф. За редакцією Л.В. Скуратівського. – К.: Ірпінь: Перун, 2005. – 176 с.

У 10-11 класах: Українська мова. 10–11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Технологічний, природничо-математичний, спортивний напрями, суспільно-гуманітарний

напрям (економічний профіль). Рівень стандарту / Укладачі: М.І. Пентилюк, О.М. Горошкіна, А.В. Нікітіна. – К.: Грамота, 2011.

У 10-12 класах: Українська мова. 10–12 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Технологічний, природничо-математичний, спортивний напрями, суспільно-гуманітарний напрям (економічний профіль). Рівень стандарту / Укладачі: М.І. Пентилюк, О.М. Горошкіна, А.В. Нікітіна. – К.: Грамота, 2009. – 60 с.

У старшій школі дуже важливо врахувати нахили, здібності учнів і створювати умови для навчання за обраним профілем. Здійснюється така підготовка у формі реалізації курсів за вибором і факультативів, поглибленого вивчення окремих предметів, зокрема української мови, на диференційованій основі.

Програми курсів за вибором і факультативів, схвалених Міністерством, уміщено у збірнику:

Збірник курсів за вибором і факультативів з української мови / За загальною редакцією Таранік-Ткачук К.В. – К.: Грамота, 2011.

Курси за вибором в старших класах мають забезпечити індивідуальні інтереси кожного учня: поглиблене та розширене вивчення профільних предметів, формування індивідуальної освітньої траєкторії школярів, орієнтація на усвідомлений та відповідальний вибір майбутньої професії. Водночас, вони можуть сприяти вивченню непрофільних предметів і бути зорієнтовані на певний вид діяльності поза профілем навчання.

Важливим залишається організаційний аспект щодо використання програм курсів за вибором або факультативів. Факультативи розраховані на 9 – 17 годин опрацювання, мають «статус» необов'язковості, коли учень може перевірити власні нахили, здібності й уподобання, опановуючи факультативний курс. Відповідно до наказу Міністерства від 20.02.2002 р. № 128 «Про затвердження Нормативів наповнюваності груп… загальноосвітніх навчальних закладів усіх типів та Порядку поділу класів на групи при вивченні окремих предметів у загальноосвітніх навчальних закладах» мінімальна наповнюваність груп при проведенні факультативних занять у ЗНЗ міської місцевості становить 8 учнів, сільської місцевості – 4 учні.

Програма курсу за вибором розрахована на 35 годин на рік (одна година на тиждень), ці заняття є обов'язковими для відвідування учнями, які його обрали, від початку навчального року до завершення, робота учнів у кінці навчального року має бути оцінена.

Однак, ураховуючи, що організація профільного навчання на етапі допрофільної (8–9 класи) та профільної (10–11 класи) освіти мають свої особливості, що спричинені об'єктивними і суб'єктивними причинами, можливим є узгодження обраної програми з реальною ситуацією. Так, обравши курс за вибором на 35 годин на рік, учитель має право скоригувати

кількість годин і ущільнити матеріал, якщо згідно з реальними обставинами може викладати лише факультативний курс на 17 годин на рік. Можливим є й зворотній процес, коли факультативний курс може бути використаний як курс за вибором. Кількість годин на вивчення кожної теми, збільшення навчального матеріалу має бути скоригованим у календарно-тематичному плануванні до програми курсу за вибором.

У такому випадку скоригована програма має бути погоджена на засіданні методичного об'єднання загальноосвітнього навчального закладу і затверджена керівником цього навчального закладу. У пояснювальній записці до програми обов'язково необхідно зазначити, на основі якої програми курсу за вибором або факультативу (за чиїм авторством), відповідно до якого посібника, схваленого Міністерством, розроблено скоригований варіант.

Деякі програми курсів за вибором і факультативів мають методичне забезпечення і надруковані разом з розробками занять у одному навчальному посібнику. Наприклад:

Авраменко О.М., Чукіна В.Ф. Стилістика сучасної української мови. Програма факультативного курсу / 10–11 кл. – К.: Грамота, 2008. – 256 с.

Цимбалюк В.І. Мова як генетичний код народу: Навчальний посібник для факультативних занять. – Тернопіль: Мандрівець, 2009. – 176 с.

Марущак В.І. Школа журналіста: Навчальний посібник. – Тернопіль: Мандрівець, 2009. – 136 с.

Цимбалюк В.І. У світі поетичного слова: Навчальний посібник для факультативних занять. – Тернопіль: Мандрівець, 2012. – 144 с.

Упровадження системи зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень учнів з української мови спричинює значну увагу вчителів-словесників до відпрацювання у школярів навичок виконання тестових завдань різної форми й різного ступеня складності, використання яких відбувається з метою забезпечити поетапне різнобічне й об'єктивне оцінювання навчальних досягнень учнів у процесі засвоєння ними курсу української мови, насамперед її мовної змістової лінії.

Використання тестів можливе як під час здійснення поточного, так і підсумкового контролю, можуть пропонуватися учням з різними навчальними можливостями, передбачаючи різноманітні завдання за ступенем складності й творчим спрямуванням.

Для ефективного використання у навчальному процесі пропонуються схвалені Міністерством та Українським центром оцінювання якості освіти збірники, які готують учнів до зовнішнього незалежного оцінювання, а також

нові посібники (комплексні зошити) для самостійної підготовки учнів на основі загальних теоретичних відомостей з курсу української мови:

Авраменко О.М., Блажко М.Б. Українська мова та література. Довідник. Завдання в тестовій формі. І частина. ЗНО 2012. − К.: Грамота, 2011.

Авраменко О.М. Українська мова та література. Збірник завдань у тестовій формі. ІІ частина. ЗНО 2012. − К.: Грамота, 2011.

Авраменко О.М., Дідух Т.І., Чукіна В.Ф. Українська мова та література. Власні висловлення: рекомендації, критерії, зразки. – К.: Грамота, 2012.

Звертаємо особливу увагу, що відповідно до наказу Міністерства освіти і науки від 01.09.2009 р. № 806 «Про використання навчально-методичної літератури у загальноосвітніх навчальних закладах» загальноосвітні навчальні заклади мають право використовувати в організації навчально-виховного процесу лише навчальні програми, підручники та навчально-методичні посібники, що мають відповідний гриф Міністерства, схвалення відповідною комісією Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства.

Навчально-методична література, яка має гриф Міністерства і схвалена до використання у загальноосвітніх навчальних закладах, щорічно зазначається в Переліку програм, підручників і навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством для використання в загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням українською мовою для основної і старшої школи й друкуються на початку навчального року в «Інформаційному збірнику».

Оцінювання результатів навчання української мови здійснюється на основі компетентнісного підходу до шкільного мовного курсу, який насамперед має забезпечити учням інтенсивний мовленнєвий та інтелектуальний розвиток, уміння ефективно користуватися мовою, спілкуватися, домагатися успіхів у процесі комунікації, високу мовну культуру особистості; розвиток навичок самостійної навчальної діяльності, самоосвіти й самореалізації; сприяти формуванню громадянської позиції, національної самосвідомості тощо.

Визначальною ознакою цього підходу є зміщення акцентів на готовність учня *застосовувати здобуті знання й набуті вміння й навички для розв'язання проблем, що виникають у реальному житті, здобутті досвіду самостійності,* а отже, пріоритетним є розвиток видів мовленнєвої діяльності: аудіювання, читання, говоріння, письма з акцентом на способах діяльності, уміннях і навичках, які потрібно сформувати, на досвіді діяльності, який повинен накопичуватися й усвідомлюватися учнями, і навчальних досягненнях, які учні повинні продемонструвати. Робота над

мовною теорією, формуванням знань про мову підпорядковується інтересам розвитку мовлення учнів.

Компетентнісна орієнтація шкільного курсу мови є одним із найважливіших завдань щодо розвитку творчих здібностей, ініціативності, пізнавальної самостійності школярів, їхнього вміння здобувати з різних джерел інформацію й працювати з нею, критично оцінювати її, висловлювати власні судження, прогнозувати, робити висновки, застосовувати для розв'язання життєвих проблем, брати на себе відповідальність за власні освітні результати, постійно їх аналізувати й оцінювати тощо.

Під час оцінювання результатів навчальної діяльності учнів треба враховувати, що мова є не лише об'єктом вивчення, а й засобом навчання інших предметів, а це підвищує вимоги до рівня сформованості комунікативної компетентності школярів як ключової і предметної.

Оцінювання результатів навчання мови здійснюється на основі:

а) урахування основного призначення мовної освіти, що передбачає різнобічний мовленнєвий розвиток особистості, її здатність самостійно розв'язувати проблеми у різних сферах і видах діяльності;

б) освітнього змісту навчального предмета, який розподіляється на чотири елементи: знання, уміння й навички, необхідні для виконання певної діяльності, досвід творчої діяльності і й досвід емоційно-ціннісного ставлення до світу;

в) аналізу рівнів освіченості, досягнутих учнями на певному етапі навчання української мови, яке передбачає вивчення мовної теорії в аспекті практичних потреб мовленнєвого розвитку учнів, для самостійного розв'язання проблем, що виникають у їхньому реальному житті.

І. Аудіювання (слухання — розуміння)

Перевірка аудіювання учнів здійснюється фронтально за допомогою тестових завдань. Перевіряється здатність учня сприймати на слух незнайоме за змістом висловлювання з одного прослуховування:

а) розуміти мету висловлювання; фактичний зміст; причинно-наслідкові зв'язки; тему й основну думку висловлювання; виражально-зображувальні засоби прослуханого твору;

б) давати оцінку прослуханому.

Для здобуття достовірних результатів тестування кількість варіантів відповідей на тестове завдання не повинна бути меншою від чотирьох. Запитання мають торкатися всіх зазначених вище характеристик висловлювання і розташовуватися в порядку наростання їх складності.

У п’ятому класі учням пропонуються 6 запитань з чотирма варіантами відповідей, 6-9 класах - 12 запитань з чотирма варіантами відповідей.

Матеріал для контрольного завдання є зв'язне висловлювання (текст) добирається відповідно до вимог програми для кожного класу.

Обсяг тексту для аудіювання орієнтовно визначається так:

Клас	Обсяг текстів, що належать до	
	художнього стилю	інших стилів
5-й	400-500 слів	300-400 слів
6-й	500-600	400-500
7-й	600-700	500-600
8-й	700-800	600-700
9-й	800-900	700-800
10-й	900-1000	800-900
11-й	1000-1100	900-1000

Правильна відповідь на кожне із 6 запитань оцінюється двома балами, кожне із 12 запитань оцінюється одним балом. Оцінювання здійснюється з огляду на те, що за цей вид діяльності учень може одержати від 1 балу (за сумлінну роботу, яка ще не дала належного результату) до 12 балів (за бездоганно виконану роботу).

ІІ. Говоріння й письмо (діалогічне й монологічне мовлення)

Діалогічне мовлення

Під час оцінювання діалогу *перевіряється здатність учнів:*

а) виявляти певний рівень обізнаності з теми, що обговорюється;

б) демонструвати вміння:

- складати діалог відповідно до запропонованої ситуації й мети спілкування;
- самостійно досягати комунікативної мети;
- використовувати репліки для стимулювання, підтримання діалогу, формули мовленнєвого етикету;
- дотримуватися теми спілкування;
- додержуватися правил спілкування;
- дотримуватися норм літературної мови;
- демонструвати певний рівень вправності у процесі діалогу (стислість, логічність, виразність, доречність, винахідливість тощо);

в) висловлювати особисту позицію щодо теми, яка обговорюється;

г) аргументувати висловлені тези, ввічливо спростовувати помилкові висловлювання співрозмовника.

Зазначені характеристики діалогу є основними критеріями під час його оцінювання.

Матеріал для контрольних завдань добирається з урахуванням тематики соціокультурної змістової лінії чинної програми, рівня підготовки, вікових особливостей і пізнавальних інтересів учнів.

Орієнтовна кількість реплік зазначена в мовленнєвій змістовій лінії чинної програми з української мови в державних вимогах до рівня мовленнєвої компетентності учнів кожного класу.

Під час оцінювання діалогу необхідно диференціювати репліки на розгорнуті (складаються з двох і більше речень) і нерозгорнуті (виражені одним реченням). Якщо репліки розгорнуті, то їх кількість зменшується. До вказаної кількості не зараховуються слова, що відносяться до мовленнєвого етикету (звертання, привітання, прощання тощо).

Вимоги до оцінювання

Рівень	Характеристика складених учнями діалогів	Бали
Початковий	Учні беруть участь у діалозі за найпростішою за змістом мовленнєвою ситуацією, можуть не лише відповідати на запитання співрозмовника, а й формулювати деякі запитання, припускаючись помилок різного характеру. Проте комунікативна мета досягається ними лише частково.	1-3
Середній	Учні успішно досягають комунікативної мети в діалозі з нескладної теми, їхні репліки загалом є змістовними, відповідають основним правилам поведінки в розмові, нормам етикету, проте їм не вистачає самостійності суджень, їх аргументації, новизни, лаконізму в досягненні комунікативної мети, наявна певна кількість помилок у мовному оформленні реплік тощо.	4-6

Достатній	Учні самостійно складають діалог з проблемної теми, демонструючи загалом достатній рівень вправності й культури мовлення: чітко висловлюють думки, виявляють уміння сформулювати цікаве запитання, дати влучну, дотепну відповідь, здебільшого виявляють толерантність, стриманість, коректність у разі незгоди з думкою співрозмовника, але в діалозі є певні недоліки: нечітко виражається особиста позиція співрозмовників, аргументація не відзначається оригінальністю тощо.	7-9
Високий	Учні складають діалог, самостійно обравши аспект запропонованої теми (або ж самі визначають проблему для обговорення), переконливо й оригінально аргументують свою позицію, зіставляють різні погляди на той самий предмет, розуміючи при цьому можливість інших підходів до обговорюваної проблеми, виявляють повагу до думки іншого; структура діалогу, мовне оформлення реплік діалогу відповідає нормам.	10-12

Монологічне мовлення

Говоріння (усні переказ і твір); письмо (письмові переказ і твір)

Під час оцінювання монологічного мовлення учнів основної школи *перевіряється їхня здатність:*

а) виявляти певний рівень обізнаності з теми, що розкривається (усно чи письмово);

б) демонструвати вміння:

- будувати висловлювання певного обсягу, добираючи і впорядковуючи необхідний для реалізації задуму матеріал (епізод із власного життєвого досвіду,

прочитаний або прослуханий текст, епізод із кінофільму, сприйнятий (побачений чи почутий) твір мистецтва, розповідь іншої людини тощо);

- ураховувати мету спілкування, адресата мовлення;

- розкривати тему висловлювання;

- виразно відображати основну думку висловлювання, диференціюючи матеріал на головний і другорядний;

- викладати матеріал логічно, послідовно;

- використовувати мовні засоби відповідно до комунікативного завдання, дотримуючись норм літературної мови;

- додержуватися єдності стилю;

в) виявляти своє ставлення до предмета висловлювання, розуміти можливість різних тлумачень тієї самої проблеми;

г) виявляти певний рівень творчої діяльності, зокрема:

- трансформувати одержану інформацію, відтворюючи її докладно, стисло, вибірково, своїми словами, змінюючи форму викладу, стиль тощо відповідно до задуму висловлювання;

- створювати оригінальний текст певного стилю;

- аргументувати висловлені думки, переконливо спростовувати помилкові докази;

- викладати матеріал виразно, доречно, економно, виявляти багатство лексичних і граматичних засобів.

Переказ. Переказ із творчим завданням.

Матеріалом для переказу (усного/письмового) можуть бути: текст, що читається вчителем, або попередньо опрацьований текст; самостійно прочитаний матеріал з газети, журналу, епізод кінофільму чи телепередачі, розповідь іншої людини про певні події, народні звичаї тощо. Якщо пишеться переказ із творчим завданням, учням пропонується, окрім того, також завдання, що передбачає написання творчої роботи, обов’язково пов'язаної зі змістом переказу.

Обсяг тексту для переказу орієнтовно визначається так:

Клас	Кількість слів
5-й	100-150

6-й	150-200
7-й	200-250
8-й	250-300
9-й	300-350
10-й	350-400
11-й	400-450

Обсяг тексту для стислого чи вибіркового переказу має бути у 1,5-2 рази більшим за обсяг тексту для докладного переказу.

Якщо для контрольної роботи використовуються інші джерела, то матеріал добирається так, щоб обсяг переказу міг бути у межах пропонованих для певного класу норм. Тривалість звучання *усного* переказу – 3-5 хвилин.

Обсяг творчого завдання до переказу, виконаного письмово:

Клас	Кількість сторінок
5-й	0,3-0,5
6-й	
7-й	0,5-0,75
8-й	
9-й	0,75-1,0
10-й	
11-й	1,0-1,5

<u>Твір.</u>

Матеріалом для твору (усного/письмового) можуть бути: тема, сформульована на основі попередньо обговореної проблеми, життєвої ситуації, прочитаного та проаналізованого художнього твору; а також

пропоновані для окремих учнів допоміжні матеріали (якщо обирається варіант диференційованого підходу до оцінювання).

Обсяг письмового твору, складеного учнем, орієнтовно визначається так:

Клас	Кількість сторінок
5-й	0,5-1,0
6-й	1,0-1,5
7-й	1,5-2,0
8-й	2,0-2,5
9-й	2,5-3,0
10-й	3,0-3,5
11-й	3,5-4,0

У монологічному *висловлюванні оцінюють його зміст і форму (мовне оформлення). За усне висловлювання (переказ, твір) ставлять одну оцінку – за зміст, а також якість мовного оформлення (орієнтовно, спираючись на досвід учителя і не підраховуючи помилок, – зважаючи на технічні труднощі фіксації помилок різних типів в усному мовленні).*

Оцінюючи *усне* висловлювання, ураховують наявність відхилень від орфоепічних норм, правильність інтонування речень; у *письмових* висловлюваннях – наявність: 1) орфографічних і пунктуаційних помилок, які підраховуються сумарно, без диференціації; 2) лексичних, граматичних і стилістичних.

За письмове *мовлення виставляють також одну оцінку: на основі підрахунку допущених недоліків за зміст і помилок за мовне оформлення, ураховуючи їх співвідношення.*

Під час виведення єдиної оцінки за письмову роботу до кількості балів, набраних за зміст переказу чи твору, додається кількість балів за мовне оформлення, і їхня сума ділиться на два. При цьому якщо частка не є цілим числом, то вона закруглюється у бік більшого числа.

Вимоги до оцінювання монологічного мовлення

Рівень	Бали	Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів	Грамотність	
			Припустима кількість орфографічних і пунктуаційних помилок	Припустима кількість лексичних, граматичних і стилістичних помилок
І.Початковий	1	Побудованому учнем (ученицею) тексту бракує зв'язності й цілісності, урізноманітнення потребує лексичне та граматичне оформлення роботи.	15-16 і більше	9-10
	2	Побудований учнем (ученицею) текст (висловлювання) характеризується фрагментарністю, думки викладаються на елементарному рівні; лексика і граматична будова мовлення потребують збагачення й урізноманітнення.	13-14	

	3	Висловлювання не є завершеним текстом; учень (учениця) слабко дотримується послідовності й чіткості під час викладення власних думок; недостатньо сформовані вміння дотримуватися змістової та стилістичної єдності; лексика й граматична будова висловлювання потребують збагачення та урізноманітнення.	11-12	
ІІ. Середній	4	Висловлювання учня (учениці) за обсягом складає дещо більше половини від норми й характеризується певною завершеністю, зв'язністю; розкриття теми має бути повнішим, грунтовнішим і послідовнішим; чіткіше мають розрізнюватися основна та другорядна інформація; потребує урізноманітнення добір слів, більше має використовуватися авторська лексика.	9-10	7-8

	5	За обсягом робота учня (учениці) наближається до норми, загалом є завершеною; тему значною мірою розкрито, проте вона потребує глибшого висвітлення; має бути увиразнена основна думка, посилена єдність стилю, урізноманітнене мовне оформлення.	7-8	
	6	За обсягом висловлювання учня (учениці) сягає норми, його тема розкривається, виклад загалом зв'язний, але вміння самостійно формулювати судження, належно їх аргументувати, точніше добирати слова й синтаксичні конструкції потребує вдосконалення.	5-6	

ІІІ. Достатній	7	Учень (учениця) самостійно створює зв’язний, з елементами самостійних суджень текст, (з урахуванням виду переказу), вдало добирає лексичні засоби (використовує авторські засоби виразності, образності мовлення), але вміння чітко висвітлювати тему, послідовно її викладати, належно аргументувати основну думку потребує вдосконалення.	4	5-6
	8	Учень (учениця) самостійно будує повне (з урахуванням виду переказу), осмислене висловлювання; загалом ґрунтовно висвітлює тему, добирає переконливі аргументи на користь власної позиції, однак словник, граматичне і стилістичне оформлення роботи потребують урізноманітнення.	3	

	9	Учень (учениця) самостійно будує послідовний, повний, логічно викладений текст (з урахуванням виду переказу); загалом розкриває тему, висловлює основну думку (авторську позицію); вдало добирає лексичні засоби (використовує авторські засоби виразності, образності мовлення), однак уміння виразно висловлювати особистісну позицію й належно її аргументувати потребує вдосконалення.	1+1 (негруба)	
IV. Високий	10	Учень (учениця) самостійно будує послідовний, повний (з урахуванням виду переказу) текст, ураховує комунікативне завдання, висловлює власну думку, певним чином аргументує різні погляди на проблему (зіставляє свою позицію з авторською), робота відзначається багатством словника, граматичною правильністю, дотриманням стильової єдності й виразності тексту.	1	3

	11	Учень (учениця) самостійно будує послідовний, повний текст (з урахуванням виду переказу); дотримується комунікативного завдання.; аргументовано й чітко висловлює власну думку (ураховує авторську позицію); робота відзначається багатством словника, точністю слововживання, стилістичною єдністю, граматичною різноманітністю.	1 (негруба)	2
	12	Учень (учениця) самостійно створює яскравий, оригінальний за думкою та оформленням текст (з урахуванням виду переказу); вичерпно висвітлює тему; аналізує різні погляди на той самий предмет, добирає переконливі аргументи на користь тієї чи іншої позиції, використовує набуту з різних джерел інформацію для розв’язання певних життєвих проблем; робота відзначається багатством слововживання, граматичною правильністю й різноманітністю, стилістичною довершеністю.	–	1

III. Читання

Читання вголос

Перевірка читання вголос здійснюється індивідуально в 5-9 класах: учитель дає учневі текст, опрацьований на попередніх уроках, деякий час на підготовку і пропонує прочитати цей текст перед класом.

Матеріалом для контрольного завдання є знайомий учневі текст, дібраний відповідно до вимог програми для кожного класу; текст добирається з таким розрахунком, щоб час його озвучення (за нормативною швидкістю) окремим учнем дорівнював 1-2 хвилинам (для читання слід пропонувати невеликі тексти зазначених у програмі стилів, типів і жанрів мовлення, відносно завершені уривки творів або порівняно великий текст, розділений на частини, які читаються кількома учнями послідовно).

Одиниця контролю: озвучений учнем текст (швидкість читання у звичайному для усного мовлення темпі – 80-120 слів за хвилину).

Вимоги до оцінювання

Рівень	Бали	Характеристика читання
Початковий	1-3	Учні читають ще дуже повільно, структурують текст і речення, читають і вимовляють слова, інтонують речення із значною кількістю помилок
Середній	4-6	Учні читають зі швидкістю, що наближається до норми, поділяючи текст на речення, пов'язуючи слова в реченні між собою, але читають не досить плавно і виразно, припускаючись помилок в інтонуванні, вимові тощо
Достатній	7-9	Учні читають плавно, з належною швидкістю, правильно інтонують речення і поділяють їх на смислові відрізки, але припускаються певних недоліків (вираження авторського задуму, виконання комунікативного завдання; норм орфоепії, дикції)

Високий	10-12	Учні читають плавно, швидко, правильно інтонують речення і поділяють їх на смислові відрізки; добре відтворюють авторський задум, стильові особливості тексту, розв'язують комунікативне завдання; читають орфоепічно правильно, з гарною дикцією.

Контрольна перевірка читання вголос у 10-11 класах не здійснюється.

Читання мовчки

Перевірка вміння читати мовчки здійснюється фронтально за допомогою тестових завдань. У 5 класі учням пропонують 6 запитань за текстом з чотирма варіантами відповідей, у 6-11 класах – 12 запитань з чотирма варіантами відповідей.

Запитання повинні торкатися фактичного змісту тексту, його причинно-наслідкових зв'язків, окремих мовних особливостей (переносне значення слова, виражальні засоби мови тощо), відображених у тексті образів (якщо є), висловлення оцінки прочитаного.

Матеріалом для контрольного завдання є незнайомі учням тексти різних стилів, типів жанрів мовлення, що містять монологічне й діалогічне мовлення (відповідно до вимог програми для кожного класу). Текст добирається таким чином, щоб учні, які мають порівняно високу швидкість читання, витрачали на нього не менше 1-2 хвилини часу й були нормально завантажені роботою.

Обсяг текстів для контрольного завдання визначається так:

Клас	Обсяг тексту для читання мовчки	
	художнього стилю	інших стилів
5-й	360-450 слів	300-360 слів
6-й	450-540 слів	360-420 слів
7-й	540-630 слів	420-480 слів
8-й	630-720 слів	480-540 слів
9-й	720-810 слів	540-600 слів
10-й	810 -900 слів	600-660 слів

11-й	900-990слів	660-720 слів

Оцінювання читання мовчки здійснюється за двома параметрами: розуміння прочитаного і швидкість читання. Розуміння прочитаного виявляється за допомогою тестової перевірки: правильна відповідь на кожне із 6 запитань оцінюється двома балами, а кожне із 12 запитань оцінюється одним балом (наприклад, вибір правильних відповідей на 12 запитань дає 12 балів).

Швидкість читання мовчки оцінюється із урахуванням норм, зазначених у державних вимогах до рівня мовленнєвої компетентності у мовленнєвій змістовій лінії програми з української мови для шкіл з українською мовою навчання для кожного класу.

Швидкість читання при виведенні бала за цей вид мовленнєвої діяльності враховується таким чином: бали 7-12 може одержати лише той учень, швидкість читання в якого не нижча, ніж мінімальний показник у нормативах для відповідного класу. Той, хто не виконує зазначених норм, одержує на два бали менше. Наприклад: за вибір 10 правильних відповідей учень 7 класу повинен одержати 10 балів; але якщо він читає зі швидкістю, меншою 120 слів за хвилину, то йому виставляється не 10, а 8 балів.

Загалом оцінювання здійснюється з огляду на те, що за цей вид мовленнєвої діяльності учень може одержати від 1 балу (за сумлінну роботу, яка ще не дала задовільного результату) до 12 балів (за правильні відповіді на запитання тестового характеру й належну швидкість читання).

Швидкість читання мовчки в кожному класі оцінюється з урахуванням таких норм:

Клас	Швидкість читання мовчки (слів за хвилину)
5-й	100 – 150
6-й	110 – 180
7-й	120 – 210
8-й	130 – 240
9-й	140 –270
10-й	150 – 300

11-й	160 – 330

IV. Оцінювання мовних знань і вмінь

Видами оцінювання навчальних досягнень учнів з української мови *є поточне, тематичне, семестрове, річне оцінювання та державна підсумкова атестація.*

Поточне оцінювання – це процес встановлення рівня навчальних досягнень учнів щодо оволодіння змістом предмета, уміннями й навичками відповідно до вимог навчальної програми.

Поточне оцінювання здійснюється у процесі поурочного вивчення теми. Його основними завдання є: встановлення й оцінювання рівнів розуміння й первинного засвоєння окремих елементів змісту теми, установлення зв'язків між ними і засвоєним змістом попередніх тем, закріплення знань, умінь і навичок. Формами поточного оцінювання є індивідуальне, групове і фронтальне опитування; виконання учнями різних видів письмових робіт; взаємоконтроль учнів у парах і групах; самоконтроль тощо.

Для контрольної перевірки мовних знань і вмінь використовуються завдання у тестовій формі, складені на матеріалі слова, сполучення слів, речення, груп пов'язаних між собою речень. Одиницею контролю є вибрані учнями правильні варіанти виконання завдань тестового характеру й самостійно дібрані приклади.

Оцінювання здійснюється таким чином, щоб за зазначену вище роботу учень міг одержати від 1 балу (за сумлінну роботу, яка не дала задовільного результату) до 12 балів (за бездоганно виконану роботу).

V. Оцінювання правописних (орфографічних і пунктуаційних) умінь учнів

Основною формою перевірки орфографічної й пунктуаційної грамотності є контрольний текстовий *диктант*. Матеріалом є текст, доступний для учнів певного класу. Перевірка здійснюється фронтально за традиційною методикою.

Обсяг диктанту по класах:

Клас	Кількість слів в тексті
5-й	90-100
6-й	100-110
7-й	110-120

8-й	120-140
9-й	140-160
10-й	170-180
11-й	180-190

П р и м і т к а. У визначенні кількості слів у диктанті враховують як самостійні, так і службові слова.

Для контрольних диктантів використовуються тексти, в яких кожне з опрацьованих протягом семестру правил орфографії та/чи пунктуації були представлені 3-5 прикладами. Текст записується учнем із голосу вчителя.

Диктант оцінюється однією оцінкою на основі таких вимог:

орфографічні та пунктуаційні помилки оцінюються однаково; виправляються, але не враховуються такі орфографічні й пунктуаційні помилки:

1) на правила, які не містить шкільна програма; 2) на ще не вивчені правила; 3) у словах з написаннями, що не перевіряються, над якими не проводилась спеціальна робота; 4) у передачі так званої авторської пунктуації.

повторювані помилки (помилка у тому ж слові, яке повторюється у диктанті кілька разів), вважаються однією помилкою; однотипні помилки (на те саме правило), але в різних словах вважаються різними помилками;

розрізняють грубі й негрубі помилки; зокрема, до негрубих відносяться такі: 1) у винятках з усіх правил; 2) у написанні великої букви в складних власних найменуваннях; 3) у випадках написання разом і окремо префіксів у прислівниках, утворених від іменників з прийменниками; 4) у випадках, коли замість одного знаку поставлений інший; 5) у випадках, що вимагають розрізнення *не і ні* (у сполученнях *не хто інший, як....; не що інше, як...; ніхто інший не...; ніщо інше не...);* 6) у пропуску одного із сполучуваних розділових знаків або в порушенні їх послідовності; 7) у заміні українських букв російськими;

п’ять виправлень (неправильне написання на правильне) прирівнюються до однієї помилки.

Нормативи оцінювання по балах:

Бали	Кількість помилок
1	15-16 і більше
2	13-14
3	11-12
4	9-10
5	7-8
6	5-6
7	4
8	3
9	1+1 (негруба)
10	1
11	1 (негруба)
12	–

Контрольна перевірка з української мови здійснюється фронтально та індивідуально.

Фронтально оцінюються: аудіювання, читання мовчки, диктант, письмовий переказ і письмовий твір, мовні знання й вміння.

Індивідуально оцінюються: говоріння (діалог, усний переказ, усний твір) і читання вголос. Для цих видів діяльності не відводять окремого уроку. У І семестрі пропонуємо провести оцінювання 2 видів мовленнєвої діяльності (*усний твір, діалог*), результати оцінювання виставити в колонку без дати і врахувати в найближчу тематичну. У ІІ семестрі провести оцінювання таких видів мовленнєвої діяльності, як *усний переказ і читання вголос*. Повторне оцінювання всіх видів мовленнєвої діяльності не проводять.

Зразок заповнення сторінки журналу з української мови подано у методичному листі Міністерства від 21.08.2010 № 1/9-580. Звертаємо увагу, що додатковий запис щодо теми над датами в журналі не робиться.

Перевірка мовних знань і вмінь здійснюється за допомогою завдань тестового характеру (на їх виконання відводиться 15-20 хвилин уроку) залежно від характеру виучуваного матеріалу. Решта часу контрольного уроку може бути використано на виконання завдань з аудіювання, читання мовчки.

Тематичну оцінку виставляють на підставі поточних оцінок з урахуванням контрольної (тестової) роботи з мовної теми. Оцінку за семестр виставляють на основі тематичного оцінювання.

Оцінювання говоріння, читання вголос здійснюється індивідуально шляхом поступового накопичення оцінок для того, щоб кожний учень (учениця) одержав(ла) мінімум одну оцінку за виконання завдань на побудову діалогу, усного переказу й усного твору. Для цих видів робіт не відводять окремого уроку, а оцінки виводять один раз на рік і виставляють у колонки без дати.

Кількість фронтальних та індивідуальних видів контрольних робіт з української мови в загальноосвітніх навчальних закладах з українською мовою навчання скориговано у програмі з української мови для 5-12 класів (лист Міністерства від 18.05.2009 № 1/9-342).

Фронтальні види контрольних робіт:

Форми контролю	5		6		7		8		9		10		11	
	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II
Перевірка мовної теми*	4	4		3		3	2	2	2	2	2	2	2	2
Письмо: переказ	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
твір	–	1	–	1	–	1	1	1	1	1	1	-	1	-
Правопис: диктант**	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Аудіювання*	–	1	–	1	–	1	–	1	–	1	–	1	–	1
Читання мовчки*	1	–	1	–	1	–	1	–	1	–	1	–	1	–

* Основною формою перевірки мовної теми, аудіювання і читання мовчки є тестові завдання.

** Основною формою перевірки орфографічної й пунктуаційної грамотності є контрольний текстовий диктант.

У таблиці зазначено мінімальну кількість фронтальних видів контрольних робіт, учитель на власний розсуд має право збільшувати цю кількість, залежно від рівня підготовленості класу, здібностей конкретних учнів, умов роботи тощо.

Викладання української мови у профільних класах філологічного напряму (профіль – українська філологія) спрямоване на вирішення комплексу завдань: формування усвідомленого ставлення до української мови як інтелектуальної, духовної, моральної і культурної цінності, потреби знати сучасну українську літературну мову й досконало володіти нею в усіх сферах суспільного життя, розвиток інтелектуально-креативних здібностей, прагнення до творчого осягнення вершин української культури й мистецтва слова; готовності до адекватного вибору й отримання професійної гуманітарної (філологічної) освіти; поглиблення знань про мову як багатофункціональну знакову систему й суспільне явище, розуміння основних процесів, що відбуваються в мові, ознайомлення з мовознавством як наукою і працями провідних вітчизняних лінгвістів тощо; засвоєння норм мовленнєвої поведінки в різних сферах і ситуаціях спілкування та вдосконалення умінь і навичок спілкування в науково-навчальній, соціально-культурній, офіційно-діловій сферах, оволодіння різноманітними стратегіями і тактиками ефективної комунікації тощо.

Відповідно оцінювання говоріння у профільних класах *філологічного напряму (профіль – українська філологія)* здійснюється індивідуально шляхом поступового накопичення оцінок для того, щоб кожний учень (учениця) одержав(ла) мінімум дві оцінки за виконання завдань на побудову діалогу, усного переказу та усного твору. Для цих видів робіт не відводять окремий урок, а оцінки виводять двічі на рік і виставляються у колонки без дати.

Фронтальні види контрольних робіт

Форми контролю	10 клас		11 клас	
	I семестр	II семестр	I семестр	II семестр
Перевірка мовної теми*	3	3	3	3

Письмо: переказ	1	1	1	1
твір	1	1	1	1
Правопис: диктант**	1	1	1	1
Аудіювання*	1	1	1	1
Читання мовчки*	1	–	1	–

Ведення зошитів оцінюється від 1 до 12 балів щомісяця протягом семестру і вважається поточною оцінкою. Під час перевірки зошитів ураховується наявність різних видів робіт, грамотність, охайність, уміння правильно оформити роботи.

Українська мова в загальноосвітніх навчальних закладах із навчанням мовами національних меншин, російська мова та література, мови і літератури інших національних меншин

На сучасному етапі розвитку суспільства основним завданням державної освітньої політики є створення умов для розвитку особистості й творчої самореалізації кожного громадянина.

Україна є багатонаціональною державою, в якій органічно переплетені культури багатьох народів, їх традиції, звичаї, мовні та літературні. Органічне поєднання національного і загальнолюдського – це необхідна передумова розвитку і збагачення кожної культури. Життєві реалії зумовлюють формування концепції полікультуралізму, яка акцентує увагу на загальнолюдських цінностях, на принципах рівноправного співіснування різних форм культурного життя.

Організація навчального процесу в загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням російською та іншими мовами національних меншин у 2012/2013 навчальному році здійснюватиметься:

у 5-9-х класах за Типовими навчальними планами, затверджених наказом МОН України від 23.02.2004 № 132, зі змінами, внесеними наказом МОН України від 05.02.2009 № 66;

у 8-9-х класах з поглибленим вивченням окремих предметів за Типовими навчальними планами, затверджених наказом МОН України від 18.02.2008 № 99;

у 10-11-х класах - за Типовими навчальними планами для загальноосвітніх навчальних закладів III ступеню, затверджених наказом МОН України від 27.08.2010 № 834.

Нові Типові навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня, затверджені наказом МОНмолодьспорту України від 03.04.2012 р. № 409, уводяться в дію поетапно, починаючи з 2013/2014 навчального року.

Українська мова та література

Вивчення української мови є обов'язковим у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин.

Для вчителів української словесності головним завданням є не тільки формування особистості з належним знанням своєї рідної мови, а й виховання громадянина з таким же знанням державної української мови.

Мета курсу української мови у 5-9 класах загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською та іншими мовами національних меншин полягає у вивченні орфографічних, граматичних, лексичних, стилістичних норм. Такі уміння стануть навичками лише за умови належних знань української мови, а саме головне - їх особливостей у порівнянні з рідною мовою учня, тому й викладання української мови у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин має свою специфіку та призначено, в першу чергу, формувати та розвивати навички говоріння та аудіювання українською мовою з метою подальшого забезпечення потреб спілкування.

Важливою умовою оволодіння державною мовою є опора на рідну мову учнів, що дає можливість краще пояснити специфіку звукового ладу, ритмомелодику фрази виучуваної мови, спільне й відмінне у граматичних системах мов.

Вивчення *української мови* у 5-9 класах основної школи та 10-11 класах старшої профільної школи здійснюватиметься за чинними навчальними програмами для загальноосвітніх навчальних закладів:

з навчанням російською, польською та кримськотатарською мовами

"Українська мова" для учнів 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою (авт. Н.В. Бондаренко, О.М. Біляєв, Л.М. Паламар, В.Л. Кононенко. – Чернівці: Видавничий дім "Букрек", 2005);

"Українська мова"*(рівень стандарту)* для учнів 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою (авт. Н.В. Бондаренко, О.М. Біляєв, Л.М. Паламар, В.Л. Кононенко– Чернівці: Видавничий дім "Букрек", 2005 зі змінами - див. на веб-сайті міністерства);

"Українська мова" (*академічний рівень)* для 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою (автори Н.В. Бондаренко, Л.М. Паламар, В.Л. Кононенко, С.В. Кос'янчук – див.на веб-сайті міністерства); з навчанням угорською мовою

"Українська мова" для учнів 5-9 класів (за ред. Ю.В.Герцога. - Чернівці: Видавничий дім "Букрек", 2005).;

"Українська мова" (рівень стандарту) для учнів 10-11 класів (за ред. Ю.В.Герцога. - Чернівці: Видавничий дім "Букрек", 2005 зі змінами - див. на веб-сайті міністерства);

- "Українська мова" (академічний рівень) для учнів 10-11 класів (автори Є.Е. Борисова, К.М. Лавер, К.В. Рінгер. – див. на веб-сайті міністерства);

з навчанням румунською та молдовською мовами

"Українська мова" для учнів 5-9 класів (за ред. Н.Д. Бабич. – Чернівці: Видавничий дім "Букрек", 2005);

"Українська мова" (рівень стандарту) для учнів 10-11 класів (за ред. Н.Д. Бабич. – Чернівці: Видавничий дім "Букрек", 2005 зі змінами - див. на веб-сайті міністерства);

"Українська мова" (академічний рівень) для учнів 10-11 класів (авт. Н.Д. Бабич, С.С. Тодорюк, К.Г. Джука – див. на веб-сайті міністерства).

У програмах для 5-11 класів перед вчителями постає завдання розвивати та вдосконалювати в учнів уміння володіти комунікативним українським мовленням на основі засвоєння його комунікативно-стилістичних якостей – точності, логічності, виразності, доречності.

Навчання української мови будується з урахуванням міжпредметних зв'язків, що сприятиме поглибленому розумінню граматики, розширенню кругозору учнів, розвитку в них умінь застосовувати суміжні знання з інших предметів. Звертається увага і на порівняння мовних явищ української та мови національної меншини.

Вивчення цього курсу передбачається шляхом укрупнених, логічно завершених частин, які органічно поєднують теоретичний матеріал з розвитком зв’язного мовлення. Такі уроки удосконалюватимуть уміння писати перекази, твори, конспектувати, складати тези, тексти виступів, повідомлень і промов, створювати власні висловлювання, що сприятиме поступовій підготовці до зовнішнього незалежного оцінювання.

Розподіл годин між темами в кожному класі орієнтовний і вчителеві надається право змінювати кількість годин на вивчення тієї чи іншої теми залежно від загальної підготовки учнів або необхідності вивчати теми, що мають істотні розбіжності з аналогами в рідній мові та потребують належної уваги.

Звертаємо увагу українських словесників на те, що вивчення української літератури у 10-11 класах загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин, починаючи з 2011/2012 навчального, здійснюється за навчальною програмою та підручниками для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання; у 5-9 класах - вчителі працюють за навчальною програмою з української літератури за ред. О.М.Івасюк з урахуванням змін, внесених до неї (див. «Методичні рекомендації щодо реалізації галузевої Програми поліпшення вивчення української мови у загальноосвітніх навчальних закладах з

навчанням мовами національних меншин на 2008/09 роки» від 08.10.08 № 1/9-647), та підручниками цього ж авторського колективу.

Успішній реалізації завдань вивчення української мови та літературі у ЗНЗ з навчанням мовами національних меншин сприятиме застосування інноваційних освітніх технологій, які оптимально враховують індивідуальні особливості старшокласників, аспекти їх особистісного становлення й самооцінки та професійного самовизначення. Це, зокрема, системи розвивального, інтерактивного навчання, технології креативного, дослідницького та інформаційного характеру.

Російська та інші мови національних меншин

Головна мета вивчення російської та інших мов національних меншин в загальноосвітніх навчальних закладах – надати основи знань про мову, що дозволить забезпечити достатньо високий рівень спілкування та грамотного письма, необхідний для успішної індивідуальної та соціальної діяльності, міжкультурного взаєморозуміння.

Згідно з Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти у навчальних програмах з кримськотатарської, молдовської , польської, російської, румунської, угорської мов через змістові лінії реалізується головний методологічний принцип – комунікативність навчання.

Так, мовленнєва змістова лінія забезпечує вироблення і вдосконалення умінь і навичок в усіх видах мовленнєвої діяльності (аудіюванні, читанні, говорінні, письмі); мовна — засвоєння учнями системних знань про мову як засіб вираження думок і почуттів людини та формування мовних умінь і навичок; соціокультурна – засвоєння українських, національних та загальнолюдських культурних і духовних цінностей, норм, які регулюють стосунки між поколіннями, статями, націями, сприяють естетичному і морально-етичному розвиткові; діяльнісна (стратегічна) – формування загальнонавчальних умінь і навичок учнів, опанування стратегій, які визначають мовленнєву діяльність. Зазначені змістові лінії у комплексі формують комунікативну компетенцію особистості.

З метою формування комунікативних умінь учнів варто приділити увагу традиційним творчим роботам. Перекази текстів різних стилів і жанрів відіграють роль підготовчих вправ до оволодіння учнями необхідними у майбутньому дорослому житті жанрами мовлення — наприклад, виступ на зборах, участь у дискусії, створення реферату, конспекту, доповіді, рецензії.

Робота з текстом стане ефективною, якщо учні активно долучаються до мовленнєвої діяльності, тому теми висловлювань мають бути цікавими для школярів, пов’язаними з їх власним життєвим досвідом, реальними обставинами життя. Вчителю необхідно подбати про те, щоб учні успішно оволодівали як монологічним, так і діалогічним мовленням, різними жанрами і стилями мовлення.

У процесі вивчення курсу необхідно широко практикувати самостійну роботу учнів із підручниками, посібниками, словниками та іншою навчальною і довідковою літературою. Робота зі зв'язного мовлення має забезпечити подальший розвиток у школярів вмінь і навичок, необхідних у їхній майбутній діяльності.

У 2012/2013 навчальному році вивчення російської та інших мов національних меншин здійснюватиметься за наступними навчальними програмами:

"Російська мова" для учнів 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою (за ред. Н.Г. Озерової. – Чернівці: "Букрек", 2005);

"Російська мова" для учнів 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою (автори Н.Ф. Баландіна, К.В. Дегтярьова, С.А. Лебеденко. – Чернівці : "Букрек", 2005);

"Російська мова" для учнів 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою (автори І.П.Гудзик, В.О. Корсаков. – Чернівці : "Букрек", 2006) – початок вивчення з 5 класу;

"Російська мова" (рівень стандарту) для учнів 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою (за ред.Н.Г.Озерової – Чернівці: "Букрек", 2005 - див. веб-сайт міністерства);

"Російська мова" (академічний рівень) для учнів 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням російською мовою (автор Т.Я.Фролова – див. на веб-сайті міністерства);

"Російська мова" (профільний рівень) для учнів 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням російською мовою (за ред. Є.П.Голобородько - див. на веб-сайті міністерства);

"Кримськотатарська мова" для учнів 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням кримськотатарською мовою (упор. М.І. Алідінова , Кримнавчпеддержвидав, 2005);

"Кримськотатарська мова" (рівень стандарту) для учнів 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням кримськотатарською мовою (упор. М.І. Алідінова, Кримнавчпеддержвидав, 2005- див. на веб-сайті міністерства);

"Кримськотатарська мова" (профільний рівень) для учнів 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням кримськотатарською мовою навчання (упор. Е.Ш. Мємєтова, М.І. Алідінова - див. на веб-сайті міністерства);

"Молдовська мова" для учнів 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням молдовською мовою (упор. Кьося В.В., Фетєску Л.І., Чернівці: "Букрек", 2005);

"Молдовська мова" (рівень стандарту) для учнів 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням молдовською мовою

(упор. Кьося В.В., Фетєску Л.І. – Чернівці: "Букрек", 2005– див. на веб-сайті міністерства);

"Польська мова" для учнів 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням польською мовою (упор. Іванова М.С.- Чернівці: " "Букрек", 2005);

"Польська мова" (рівень стандарту) для учнів 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням польською мовою (упор. Іванова М.С. – .- Чернівці: "Букрек", 2005 -див. на веб-сайті міністерства);

"Польська мова" (профільний рівень) для учнів 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням польською мовою (упор. Іванова М.С.- див. на веб-сайті міністерства);

" Румунська мова" для учнів 5-9 класів для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням румунською мовою (упор. Маноїл Є.М., Міхай Д.М.- Чернівці:" Букрек", 2005);

" Румунська мова" (рівень стандарту) для учнів 10-11 класів для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням румунською мовою (упор. Є.М. Маноїл, Д.М. Міхай .- Чернівці:" Букрек", 2005– див. на веб-сайті міністерства);

"Румунська мова" (академічний рівень) для учнів 10-11 класів для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням румунською мовою (упор. Є.М. Маноїл, Д.М. Міхай, О.Г. Товарницька - див. на веб-сайті міністерства);

" Румунська мова" (профільний рівень) для учнів 10-11 класів для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням румунською мовою (упор. Є.М. Маноїл, Д.М. Міхай, О.Г. Товарницька – див. на веб-сайті міністерства);

"Угорська мова" для учнів 5-9 класів для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням угорською мовою / за ред. Ковтюка І.Я.- Чернівці: " Букрек", 2005);

"Угорська мова" (рівень стандарту) для учнів 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням угорською мовою (упор. І.Я. Ковтюк, М.М. Гнатик-Рішко, О.О. Надь, С.С. Черничко – див. на веб-сайті міністерства);

"Угорська мова" (академічний рівень) для учнів 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням угорською мовою (упор. І.Я. Ковтюк, С.С. Черничко, Є.Л. Браун, М.Ю. Кейс - див. на веб-сайті міністерства);

"Угорська мова" (профільний рівень) для учнів 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням угорською мовою (упор. І.Я. Ковтюк, С.С. Черничко, Є.Л. Браун, М.Ю. Кейс - див. на веб-сайті міністерства).

У загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням українською мовою за бажанням дітей та їх батьків російська мова вивчається за двома варіантами типових навчальних планів (див. додатки 1 та 2), затверджених

наказом МОН України від 23.02.2004 № 132, зі змінами, внесеними наказом МОН України від 05.02.2009 № 66. Одним із них передбачено вивчення російської мови (або інших мов національних меншин) як предмета в інваріантній складовій з 1 по 11 клас (по 2 години на тиждень); за другим – за рахунок варіативної складової, починаючи з 1 або 5 класів. В останньому випадку, форми вивчення російської мови (вона може вивчатися як предмет, спецкурс, факультатив) та кількість годин на її вивчення визначає адміністрація загальноосвітнього навчального закладу, яка формує варіативну складову навчального плану, враховуючи при цьому побажання учнів та їх батьків. У випадку, коли російська мова вивчається за рахунок варіативної частини як предмет, необхідно користуватися навчальними програмами за ред. Баландіної Н. Ф. або Ґудзик І. П., Корсакова В. О., скоригувавши їх зміст на відповідну кількість годин, визначену у робочих навчальних планах загальноосвітнього навчального закладу. Скоригована програма має погоджуватися на засіданні методичного об'єднання загальноосвітнього навчального закладу та затверджуватися директором навчального закладу.

Звертаємо особливу увагу, що відповідно до наказу Міністерства від 01.09.2009 № 806 «Про використання навчально-методичної літератури у загальноосвітніх навчальних закладах» загальноосвітні навчальні заклади мають право використовувати у навчально-виховному процесі лише ті підручники та навчально-методичні посібники, які щорічно зазначаються в переліках навально-методичної літератури для основної і старшої школи на сторінках Інформаційного збірника МОНмолодьспорту України, та мають відповідний гриф.

Звертаємо увагу вчителів на те, що при контрольном оцінюванні навчальної діяльності учнів з російської мови та інших мов національних меншин, фронтальна перевірка з аудіювання та читання мовчки проводиться тільки один раз на рік наприкінці другого семестру. Крім того, результати поточного оцінювання необхідно враховувати під час виставлення тематичної оцінки: оцінка за контрольну роботу є складовою тематичної оцінки, а не переноситься автоматично в графу "тематична". Оцінка за ведення зошитів виставляється щомісяця протягом семестру, вважається поточною і враховується при виставленні тематичних балів. Під час перевірки зошитів необхідно звертати увагу на наявність різних видів робіт, правильність їх оформлення, грамотність, акуратність.

Інтегровані курси «Література»

В основу інтегрованих курсів „Література" (національної меншини та світова) в 5-11 класах загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням мовами національних меншин покладено особистісно орієнтовану модель навчання. Це дає можливість запропонувати для вивчення якнайширшу палітру різних стилів, тем і жанрів, уникнути монотонності в доборі творів, показати різноманітність творчих і світоглядних позицій письменників.

Особистісно орієнтована модель побудови курсу узаконює варіативність у доборі вчителем текстів чи уривків із них. Опрацювання відібраних для цих класів творів дає можливість розширити та поглибити життєвий досвід учнів, формуючи їх читацьку компетенцію, художній смак і моральні принципи.

Враховуючи, що інтегровані курси “Література (національної меншини та світова)” вивчаються паралельно з українською літературою, особлива увага має бути приділена взаємодії різних культур. Тому доцільно у доступній для учнів формі розкривати контактні, типологічні та генетичні міжлітературні зв’язки, виявляти роль українських письменників і перекладачів у творчості майстрів інших народів. Під час розгляду програмових творів слід підкреслювати також взаємозв’язки літератури з іншими видами мистецтв, зважаючи, що літературний текст як факт мистецтва відображає ознаки конкретної культурної епохи, її філософські концепції. Вивчення літературних творів на тлі широкого культурологічного контексту сприятиме осмисленню фундаментальних цінностей культури.

Сьогодні перспективи розвитку багатьох шкільних дисциплін закономірно пов’язують з впровадженням у навчальний процес інноваційних технологій. Безперечно, що це стосується і уроків літератури. Отже, використання інтерактивних прийомів та форм роботи, комп’ютерних технологій навчання має знайти своє місце під час вивчення літератури в усіх класах.

Такі підходи до вивчення інтегрованого курсу “Література (національної меншини та світова)” у школі закладено у всіх навчальних програмах для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин.

Вивчення інтегрованого курсу “Література"(національної меншини та світова)” в загальноосвітніх навчальних закладах із навчанням мовами національних меншин здійснюватиметься за навчальними програмами в загальноосвітніх навчальних закладах:

із навчанням російською мовою

"Література" (російська і зарубіжна) для учнів 5-9 класів (автори Л.А. Сімакова, В.В. Снєгірьова. – Черновці : " Букрек", 2005);

" Література" (російська та світова) для учнів 10-11 класів (рівень стандарту, академічний рівень)(автори Л.А.Сімакова, В.В.Снєгірьова – див. на сайті міністерства);

"Література (російська та світова)" для учнів 10-11 класи(профільний рівень)(автори В.І.Силантьєва, Т.Г.Бучацька – див. на веб-сайті міністерства);

із навчанням кримськотатарською мовою

"Література" (кримськотатарська та зарубіжна)для учнів 5-9 класів (упор. С.М.Акімова - Сімферополь: видавництво «Кримнавчпеддержвидав», 2005);

"Література" (кримськотатарська та світова) для учнів 10-11 класів (рівень стандарту) (упорядник С.М.Акімова. - Сімферополь: видавництво Кримнавчдержпедвидав”, 2005 зі змінами – див. на веб-сайті міністерства)

"Література"(кримськотатарська та світова) для учнів 10-11 класів (профільний рівень) (упор.С.М.Акімова. – див. на веб-сайті міністерства);

із навчанням молдовською мовою

"Література" (молдовська та зарубіжна) для учнів 5-9 класів / упор. Силантьєва В.І., Кьося В.В., Фетєску Л. І. - Чернівці: видавництво "Букрек", 2005);

"Література" (молдовська та світова) для учнів 10-11 класів (рівень стандарту) (автори В.І. Силантьєва, В.В.Кьося, Л.І.Фетєску. - Чернівці: видавництво "Букрек", 2005 зі змінами – див. на веб-сайті міністерства) ;

із навчанням польською мовою

"Література" (польська та зарубіжна) для учнів 5-9 класів(упор. Лебедь Р.К., Біленька-Свистович Л.В. – Чернівці: видавництво "Букрек", 2005);

"Література" (польська та світова) для учнів 10-11 класів (рівень стандарту) (упорядник Р.К.Лебедь, Л.В.Біленька-Свистович – див. на веб-сайті міністерства);

"Література" (польська та світова) для учнів 10-11 класів (профільний рівень) (автор Р.К.Лебедь.- див. на веб-сайті міністерства);

із навчанням румунською мовою

"Література" (румунська та зарубіжна) для учнів 5-9 класів (упор. Маноїл Є.М. Пушкарьова Л.С., Дирда Р.В.,видавництво "Букрек", 2005);

"Література" (румунська та світова) для учнів 10-11 класів (рівень стандарту) (автори Є.М.Маноїл, Р.М.Дирда. - Чернівці: видавництво "Букрек", 2005 зі змінами – див.на веб-сайті міністерства);

"Література" (румунська та світова) для учнів 10-11 класів (профільний рівень) (автори Є.М.Маноїл, Р.М.Дирда. – див. на веб-сайті міністерства);

із навчанням угорською мовою

" Література" (угорська та зарубіжна) для учнів 5-9 класів (за ред. Ковтюка І.Я. – Чернівці: видавництво "Букрек", 2005);

"Література" (угорська та світова) для учнів 10-11 класів (рівень стандарту) (за ред. І.Я. Ковтюка. – Чернівці: видавництво "Букрек", 2005 зі змінами);

"Література" (угорська та світова) для учнів 10-11 класів (академічний рівень) (автори Є.Л.Браун, А.Ф.Берегсасі, І.І.Пенцкофер, Е.Б.Олас, Є.Д.Гулачі. – див. на веб-сайті міністерства);

"Література" (угорська та світова) для учнів 10-11 класів (профільний рівень) (автори Є.Л.Браун, А.Ф.Берегсасі, І.І.Пенцкофер, Е.Б.Олас, Є.Д.Гулачі - див. на веб-сайті міністерства).

У пояснювальних записках до чинних програм зазначено, що кількість годин на вивчення розділів і тем є орієнтовною, тому вчитель, виходячи з конкретних умов навчання, має право самостійно здійснювати перерозподіл годин протягом всього навчального року.

Отже, програми передбачають творчий підхід учителя до викладання літератури. Вчитель має право змінювати кількість годин для вивчення оглядових та монографічних тем (в межах розділу), для проведення бесід з позакласного читання та уроків розвитку мовлення. На свій погляд і враховуючи різні форми контролю знань учнів, учитель розподіляє визначені програмою години для проведення поточного та контрольного оцінювання.

З метою систематизації та упорядкування навантаження учнів протягом навчального року, подаємо рекомендовану кількість видів контролю у процесі вивчення літератури у кожному класі. Поданий у таблиці розподіл годин є мінімальним і обов'язковим для проведення в кожному семестрі. Вчитель на власний розсуд може збільшити кількість видів контрою відповідно до рівня підготовки учнів, особливостей класу тощо, але не перевантажуючи учнів.

Обов'язкова кількість видів контролю

5–9 класи

Класи	5		6		7		8		9	
Семестри	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II
Контрольні роботи у формі: контрольного класного твору; виконання інших завдань(тестів, відповідей на запитання тощо)	2 – 2	3 1 2	3 1 2	3 1 2	3 1 2	3 1 2	3 1 2	3 1 2	3 1 2	3 1 2
Уроки розвитку мовлення* (РМ)	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)	(у+п)
Уроки позакласного читання (ПЧ)	2	2	2	2	2	2	2	2	1	1

Перевірка зошитів	4	5	4	5	4	5	4	5	4	5

10–11 класи

Класи	10		11		10		11		10		11	
Семестри	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II
Рівні	РІВЕНЬ СТАНДАРТУ				АКАДЕМІЧНИЙ РІВЕНЬ				ПРОФІЛЬНИЙ РІВЕНЬ			
Контрольні роботи у формі:	2	2	2	2	3	3	3	3	4	4		
контрольного класного твору;	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1		
виконання інших завдань (тестів, відповідей на запитання тощо)	1	1	1	1	2	2	2	2	3	3		
Уроки розвитку мовлення* (РМ)	2 у+п	2 у+п	2 у+п	2 у+п	2 у+п	2 у+п	2 у+п	2 у+п	3 1у+2п	3 2у+1п	у+2п	у+1п
Уроки позакласного читання (ПЧ)	1	1	1	1	2	2	1	1	2	2		
Перевірка зошитів	4	5	4	5	4	5	4	5	4	5		

** У кожному семестрі обов'язковим є проведення двох уроків розвитку мовлення: одного уроку усного розвитку мовлення, а другого – писемного. Умовне позначення у таблиці – (у + п).*

Можливі види контрольних робіт:

- тест;
- відповіді на запитання;
- контрольний літературний диктант;
- анкета головного героя;
- комбінована контрольна робота тощо;
- письмові контрольні твори.

Трудове навчання (технології). Креслення.

Особливістю сучасного уроку трудового навчання є навчання учнів не лише конкретним трудовим операціям але й підготовка їх до життя, формування таких цінностей особистості, які допоможуть стати успішним у виборі свого життєвого шляху.

Типовими навчальними планами для загальноосвітніх навчальних закладів на вивчення трудового навчання передбачено:

- у 5, 6, 9 класах – 1 год. на тиждень;
- у 7-8 класах – 2 год. на тиждень;
- у 10-11 класах (незалежно від профілю) – 1 год. на тиждень;
- у 10-11 класах технологічного профілю – 6 год. на тиждень.

Окрім цього, кількість годин на вивчення навчального предмета трудове навчання у всіх класах може збільшуватись за рахунок часу варіативної складової навчальних планів передбаченої на навчальні предмети, факультативи, індивідуальні заняття та консультації.

Реалізація змісту трудового навчання забезпечується навчальною програмою «Трудове навчання. 5-9 класи» (нова редакція) за загальною редакцією В. М. Мадзігона, яка має гриф «Затверджено Міністерством освіти і науки» (від 27.08.2010 № 1/11-8205). Програма з варіативними модулями розміщена на офіційному сайті Міністерства www.mon.gov.ua.

Зміст навчального предмета реалізується за трьома варіантами програми:

для хлопців;

для дівчат;

для класів, що не поділяються на групи хлопців і дівчат.

Навчальна програма з трудового навчання для учнів 5-9 класів побудована за модульною системою. Вона складається з інваріантних (обов’язкових), варіативних (на вибір) та базового (для класів, що не поділяються на групи хлопців і дівчат) модулів.

Інваріантний зміст трудового навчання розрахований на засвоєння окремими групами хлопців і дівчат. Він займає приблизно половину навчального часу. Інваріантний модуль вивчається у 5-8 класах у першому півріччі.

Варіативні модулі обирає вчитель у залежності від матеріально-технічної бази, фахової підготовленості, регіональних традицій наповнюваності класів

та бажання учнів. Розроблено окремий перелік варіативних модулів для 5-6 та 7-9 класів. Варіативні модулі розраховані на 16 годин кожен. Їх вивчення відбувається за окремо розробленими програмами.

Зміст трудового навчання для класів, що не поділяються на групи хлопців і дівчат складається лише з варіативних модулів. При цьому, учні мають освоїти базовий модуль. Наскрізними лініями, що закладені у зміст базового модуля є:

проектування виробів (у 5-му класі основи художньо-конструкторської діяльності);

конструкційні матеріали;

основи техніки і технологій.

На освоєння навчального матеріалу передбаченого базовим модулем не відводиться окремих годин. Він вивчається інтегровано з вивченням варіативних модулів. Учителеві на початку навчального року слід спланувати перелік та послідовність вивчення варіативних модулів, а також розподілити навчальний матеріал, передбачений базовим модулем.

Трудове навчання у 5-9 класах базується на практичній діяльності учнів. Засвоєння теоретичного матеріалу доцільно проводити під час практичних робіт, не витрачаючи на це окремого навчального часу. Однак, не виключається можливість проведення уроків засвоєння нових знань, під час яких вчитель може розкрити навчальний матеріал всього модуля, або його окремої частини. Такі уроки у навчальному процесі можуть бути одиничними.

У 5-му класі учні вивчають найпростіші прийоми обробки фанери, ДВП, тканини, прийоми роботи із шаблоном, виготовляють на основі цього найпростіший виріб запропонований учителем. Після цього, під час вивчення наступного розділу, учні вивчають основи художньо-конструкторської діяльності: вибір форми конструйованого виробу із застосуванням методів проектування, обґрунтування вибору, планування відповідних операцій тощо.

Навчання хлопців і дівчат на уроках трудового навчання має відбуватися окремо. Поділ класів на групи здійснюється відповідно до нормативів, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 20.02.02 р. №128, і відбувається за наявності в класі більше 27 учнів для міських шкіл та більше 25 для сільських.

Якщо кількість учнів у класі не дає змоги здійснити поділ на групи на гендерній основі, можна скористатись іншими варіантами формування груп: з паралельних класів; формування змішаної групи хлопців і дівчат; поділ на групи за рахунок варіативної частини навчального плану.

З метою свідомого вибору учнями профілю навчання з 8 класу запроваджується допрофільне навчання. У 8-9 кл. учні повинні глибше познайомитися з різними профілями та напрямами навчання. Таке

ознайомлення може здійснюватися за рахунок упровадження курсів за вибором та профорієнтаційних курсів.

Курси за вибором дають змогу учням не тільки оволодіти технологією вибору, а й апробувати різний зміст з метою самовизначення.

Іншою складовою допрофільного навчання є профорієнтаційні курси. Міністерством освіти і науки України надано гриф навчальним програмам курсів «Людина і світ професій» для учнів 8-9 класів та «Побудова кар'єри» для учнів 10-11 класів. Зазначені курси за вибором можуть бути розраховані на 9, 18, 35 і навіть 70 год. Програми курсів надруковано на сторінках фахового журналу «Трудова підготовка в закладах освіти» та фахової газети «Трудове навчання».

Головна мета курсу «Людина і світ професій» — підготовка учнів 8-9 класів до вибору профілю навчання у старшій школі. Мета курсу реалізується у процесі виконання комплексу навчальних і виховних завдань.

Учні 10-11-х класів, незалежно від профілю навчання (крім технологічного) освоюють навчальний предмет технології (трудове навчання) за навчальною програмою «Технології. 10-11 класи» (авт.: А.І.Терещук та інші).

Програма має модульну структуру і складається з двох частин – інваріантної та варіативної. Основою інваріантної складової є базовий модуль «Проектні технології у перетворюючій діяльності людини». На вивчення базового модуля у 10-11 класах відводиться по 12 годин. Вивчення другої частини програми передбачається в обсязі 20 годин (один варіативний модуль). Модулі слід обирати з урахуванням побажань учнів, матеріально-технічної бази навчальних шкільних майстерень, фахової підготовленості вчителя. Це дасть можливість учням, незалежно від профілю навчання, оволодіти практичними технологіями, які викликають зацікавленість.

Варіативні модулі мають засвоюватися старшокласниками через проектну діяльність, результатом якої є творчий проект.

Наразі дозвіл на використання у загальноосвітніх навчальних закладах мають такі варіативні модулі до навчальної програми «Технології. 10-11 класи»:

Технологія бісерного плетіння на дротяній основі.

Технологія художнього різьблення по дереву.

Технологія геометричного гострокутного гуцульського різьблення.

Основи лісового господарства.

Технологія виготовлення малих архітектурних форм.

Технологія вишивання технікою мережки.

Технологія художнього набивання на тканині.

Технологія плетіння спицями

Технологія рельєфного різьблення.

Технологія розпису на склі.

Технологія соломоплетіння.

Технологія інкрустації виробів з деревини.

Технологія токарної обробки деревини.

Технологія вишивання стрічками.

Технологія виготовлення м’якої іграшки.

Технологія вишивання шовковими стрічками.

Технологія писанкарства.

Технологія клаптикового шиття (печворк).

Технологія хлібопекарського та кондитерського виробництва.

Технологія об’ємної вишивки.

Технологія виготовлення листівок.

Технологія ниткової графіки.

Технологія художньої обробки деревини випилюванням.

Технологія в’язання гачком.

Технологія дизайну інтер’єру.

Технологія пірографії (випалювання на деревині).

Технологія дизайну шкільних та офісних меблів.

Технологія ручного розпису тканини.

Технологія виготовлення штучних квітів.

Технологія ліплення.

Технологія ручного ткацтва.

Технологія виготовлення подарункових упаковок.

Технологія виготовлення дитячого одягу.

Технологія дизайну предметів інтер’єру.

Об’ємне комп’ютерне моделювання.

Технологія виготовлення виробів із сучасних деревних матеріалів.

Технологія аплікації з текстильних матеріалів та фурнітури.

Технологія виготовлення народної ляльки-оберега.

Технологія матчворку (конструювання із сірників).

Програми зазначених варіативних модулів друкуються у видавництвах «Літера ЛТД» та «Абетка нова».

Особливістю технологічного профілю є широкий перелік спеціалізацій, за якими може здійснюватися навчання:

Деревообробка.

Кулінарія.

Основи дизайну.

Агровиробництво.

Будівництво. Опоряджувальні роботи.

Енергетика.

Конструювання та моделювання одягу.

Легка промисловість.

Матеріалознавство та технологія конструкційних матеріалів.

Металообробка.

Основи бджільництва.

Технічне проектування.

Українська народна вишивка.

Художня обробка матеріалів.

Швейна справа.

Технології сільськогосподарського виробництва.

За наявності відповідного грифа Міністерства освіти і науки профільне навчання може здійснюватися за авторськими програмами з інших, не передбачених переліком спеціалізацій.

У межах технологічного профілю також можлива професійна підготовка старшокласників. Наказом Міністерства освіти і науки № 904 від 23.09.2010 р. затверджено Типові навчальні плани та Типові програми професійно-технічного навчання для учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Зазначені плани та програми розроблено з метою узгодження Державних стандартів професійно-технічної освіти та навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів.

Професії, за якими здійснюється професійно-технічне навчання відповідно до Типових навчальних планів та Типових програм розділено за трьома групами у залежності від кількості годин, що відводиться на їх опанування.

До першої групи відносяться:

«Продавець (з лотка, на ринку)»;

«Водій автотранспортних засобів категорії «В»»;

«Водій автотранспортних засобів категорії «С»»;

«Манікюрниця»;

«Штукатур».

На опанування зазначених професій відводиться до 480 годин навчального часу: 6 годин на тиждень в 10 та 11 класах за рахунок технологічного профілю (наказ МОН від 27.08. 2010 № 834, додаток 10) та 10 робочих днів навчальної практики у 10 класі.

До другої групи відносяться:

«Вишивальниця»;

«Агент з організації туризму»;

«Оператор комп'ютерного набору»;

«Різьбяр по дереву та бересту»;

Інтегрована професія – «Швачка, Кравець».

На опанування зазначених професій відводиться до 540 годин навчального часу: 6 годин на тиждень в 10 та 11 класах за рахунок технологічного профілю та 20 робочих днів навчальної практики у 10 класі.

До третьої групи відносяться:

- «Секретар керівника (організації, підприємства, установи)»;
- «Касир (на підприємстві, в установі, організації)»;
- «Перукар (перукар-модельєр)»;
- «Молодша медична сестра з догляду за хворими»;
- «Офіціант»;
- «Секретар-друкарка»;
- «Слюсар з ремонту автомобілів»;
- «Столяр будівельний».

На опанування зазначених професій відводиться до 680 годин навчального часу: 6 годин на тиждень в 10 та 11 класах за рахунок технологічного профілю, по 2 години на тиждень в 10 та 11 класах за рахунок варіативної складової навчальних планів та 20 робочих днів навчальної практики у 10 класі.

Збільшення часу навчальної практики передбачається тільки для професійного навчання з метою забезпечення потрібної кількості навчальних годин. Збільшення навчальної практики можна уникнути за рахунок виділення (збільшення) годин з варіативної складової навчальних планів.

У випадку, коли кількість годин на опанування професії менша передбаченої навчальними планами, рекомендуємо запроваджувати профільні курси та курси за вибором профорієнтаційного спрямування, які мають відповідний гриф Міністерства.

Здійснення професійно-технічного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах та міжшкільних навчально-виробничих комбінатах можливе і за іншими професіями, за умови дотримання вимог Державних стандартів професійно-технічної освіти.

Важливою складовою технологічної підготовки школярів є знання ними основ графічної грамоти. Вивчення курсу креслення передбачено в 11 кл. технологічного напряму в обсязі 2 год. на тиждень.

У 8-11 кл. креслення може вивчатися як курс за вибором. Міністерством освіти і науки України рекомендовано програму “Креслення. 8-11 класи” (В.К.Сидоренко. К.: Шкільний світ, 2001), яка забезпечена підручниками „Креслення” для загальноосвітніх навчально-виховних закладів (В.К.Сидоренко. К.: Школяр, 2004).

У навчальному процесі слід користуватися підручниками, посібниками та навчально-наочними матеріалами, що мають відповідний гриф Міністерства.

Під час роботи у навчальній майстерні особливу увагу слід звертати на дотримання учнями правил безпечної роботи, виробничої санітарії й особистої гігієни, навчати їх тільки безпечних прийомів роботи, ознайомлювати із заходами попередження травматизму.

Відповідно до положення про державну підсумкову атестацію затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту від 18.02.2008 № 94 (зі змінами) учні 11 класу складають державну підсумкову атестацію з предметів освітньої галузі «Технологія».

Зокрема, всі учні, які навчаються за технологічним профілем, складають державну підсумкову атестацію з технологій (профільний рівень). У 2011/2012 навчальному році атестація здійснювалася за «Збірником завдань для державної підсумкової атестації з технологій. Частина І. ІІ. ІІІ.» Автори-упорядники: Ткачук І.О. та ін. – К-П.: Аксіома, 2010р., що має гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (лист від 03.02.2010р № 1/11-453).

Збірник завдань призначений для учнів, які навчаються за професійним та допрофесійним спрямуванням.

У збірнику подано завдання за такими напрямами:

- частина І: водій категорії «В», водій категорії «С», тракторист, слюсар з ремонту автомобілів;

- частина ІІ: оператор комп'ютерного набору, секретар керівника (організації, підприємства, установи);

- частина ІІІ: кухар, швачка, перукар, продавець продовольчих товарів.

Учні складають державну підсумкову атестацію з технологій в навчальних закладах, на базі яких вони вивчали профільні предмети. Це можуть бути міжшкільні навчально-виробничі комбінати, професійно-технічні навчальні заклади, опорні загальноосвітні школи та ін. Склад комісій та порядок оформлення документації заздалегідь визначаються спільно місцевими органами управління освітою, адміністраціями закладів освіти на базі яких здійснювалося навчання та адміністраціями загальноосвітніх навчальних закладів за основним місцем навчання учнів.

Державна підсумкова атестація проводиться окремо від кваліфікаційних іспитів з присвоєння робітничої професії.

За вибором учні 11 класу, які навчалися за технологічним та інформаційно-технологічним профілями, можуть складати державну підсумкову атестацію з креслення. Вона проводилася за завданнями з посібника «Збірник завдань для державної підсумкової атестації з креслення. 11 клас» (авт. Сидоренко В. К., Терещук Б. М., Дятленко С. М., Солодуха Я. Т. – К.: Центр навчально-методичної літератури, 2012).

Кожен з варіантів складається з десяти тестових завдань початкового рівня, десяти тестових завдань середнього рівня, п'яти завдань достатнього рівня і п'яти завдань високого рівня.

Запропонована система різнорівневих завдань потребує від учнів різноманітних розумових операцій, практичних умінь і навиків читання та виконання креслень, графічних зображень схем та ескізів.

Державну підсумкову атестацію з трудового навчання (технологій) за вибором можуть складати всі учні 11 класів, крім тих, які навчалися за технологічним профілем. Вона проводилася за завданнями з посібника «Збірник завдань для державної підсумкової атестації з трудового навчання (Технології). 11 клас» (авт. Коберник О.М., Дятленко С.М., Лосина Н.Б., Мачача Т.С., Тарара А.М., Терещук Б.М., Терещук А.І., – К. Центр навчально-методичної літератури. 2012). Збірник містить тестові завдання окремо з технічних видів праці (для хлопців) та обслуговуючих видів праці (для дівчат). Якщо навчання здійснювалося в об'єднаних групах хлопців і дівчат, то, для перевірки рівня навчальних досягнень учнів, слід використовувати інтегровані завдання, які вибирає вчитель із запропонованих у цьому збірнику завдань для хлопців і дівчат. Збірник складається з двох частин, кожна з яких містить по 8 окремих варіантів з 35 різнорівневими завданнями. Зміст завдань має різні рівні складності.

У повному обсязі збірники розміщені на офіційних сайтах Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України та Інституту інноваційних технологій і змісту освіти.

Матеріали, які висвітлюють питання організації навчальної діяльності з технологій вчителі можуть почерпнути на сторінках періодичних видань та спеціалізованих сайтів:

Журнал «Трудова підготовка в закладах освіти» видавництва «Педагогічна преса».

Газета «Трудове навчання» видавництва «Шкільний світ».

Науково-методичний журнал «Трудове навчання в школі». Видавнича група «Основа».

Сайт www.trudove.org.ua.

Звертаємо увагу вчителів на те, що з 5 класу в 2013/2014 навчальному році вивчення трудового навчання за новою програмою розпочнеться.

Основи здоров'я

Вивчення предмета «Основи здоров'я» у 2012 - 2013 навчальному році здійснюватиметься за навчальною програмою: *Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Основи здоров'я. 5 – 9 класи*. – К.: Ірпінь: Перун, 2005.

На вивчення предмета «Основи здоров'я», відповідно до Типових навчальних планів для загальноосвітніх навчальних закладів, передбачено:

у 5-7 класах – 1 години на тиждень;

у 8-9 класах – 0,5 години на тиждень.

У спеціалізованих школах з поглибленим вивченням іноземних мов на вивчення предмета «Основи здоров'я» у 5-9 класах передбачено 0,5 години на тиждень.

Кількість годин на вивчення предмета може бути збільшена за рахунок варіативної частини навчального плану. У такому разі вчитель використовує чинну програму, збільшуючи кількість годин на вивчення окремих тем програми. Додані навчальні години доцільно використовувати на виконання практичних робіт.

Рекомендуємо за рахунок годин варіативної складової запроваджувати факультативи з формування здорового способу життя та профілактики ВІЛ-інфекції/СНІДу, насамперед у 10 – 11 класах, забезпечуючи таким чином неперервність і наступність шкільної превентивної освіти і виконання завдань Загальнодержавної програми забезпечення профілактики ВІЛ-інфекції, лікування, догляду та підтримки ВІЛ-інфікованих і хворих на СНІД на 2009-2013 роки, затвердженою Законом України від 19 лютого 2009 року № 1026-VI.

Для проведення факультативних занять в загальноосвітніх навчальних закладах у 2012/2013 навчальному році рекомендуємо користуватися програмами та навчально-методичною літературою, схваленими Міністерством до використання у загальноосвітніх навчальних закладах, а саме:

– програма навчального курсу для загальноосвітніх навчальних закладів «Формування здорового способу життя та профілактика ВІЛ/СНІДу» (авт. Т.В. Воронцова, В.М. Оржеховська, В.С. Пономаренко);

– навчально-методичний комплект для вчителів та учнів 8-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів «Школа проти СНІДу» (авт. Т.В. Воронцова, В.С. Пономаренко);

– комплект посібників для педагогів-тренерів та учнів 15-18 років «Захисти себе від ВІЛ» (авт. Т.В. Воронцова, В.С. Пономаренко)

– комплект методичних матеріалів «Профілактична протинаркотична та протиалкогольна виховна програма для учнів 1-11 класів, їх батьків та працівників педагогічних колективів загальноосвітніх навчальних закладів І-ІІІ ступенів навчання» (авт. А.М. Вієвський та інш.);

– навчальна програма факультативного курсу для учнів 6-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів «Профілактика шкідливих звичок» (авт. Челах Г.Є., Медведєва О.В.);

– навчальна програма факультативного курсу для учнів 8-9 класів «Основи здорового способу життя» (авт. Н.О. Чаган, М.М. Тюріна);

– навчальна програма факультативного курсу для 10 класів загальноосвітніх навчальних закладів «Профілактика ВІЛ-інфекції і формування здорового способу життя на засадах розвитку життєвих навичок» (авт. І. М. Топор, Л.В. Поліщук);

навчальна програма факультативного курсу для учнів 5 – 6 класів

«Я –моє здоров'я – моє життя»;

– навчальна програма факультативного курсу для учнів 7-11 класів «Сприяння просвітницькій роботі «рівний - рівному» серед молоді України щодо здорового способу життя» для учнів 7-11 класів;

навчально-методичний посібник «Дорослішай на здоров'я» для роботи

з підлітками 14-17 років з питань формування здорового способу життя та відповідальної поведінки (авт. Н. О. Лещук, О. А. Голоцван, Ж. В. Савич).

Звертаємо увагу керівників навчальних закладів на необхідність *забезпечення викладання предмета* «Основи здоров'я» і факультативних курсів для молоді з формування здорового способу життя і профілактики ВІЛ-інфекції *педагогічними працівниками, які мають документ про проходження навчання за методикою розвитку життєвих навичок* (наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 17.08.2011 № 982 «Про виконання Загальнодержавної програми забезпечення профілактики ВІЛ-інфекції, лікування, догляду та підтримки ВІЛ-інфікованих і хворих на СНІД щодо підготовки педагогічних працівників та охоплення навчанням учнівської молоді за програмами розвитку життєвих навичок»).

Неприпустимим є використання годин, відведених на предмет «Основи здоров'я», для довантаження вчителів або класних керівників, що не мають відповідної підготовки.

Навчальний предмет «Основи здоров'я» поєднує елементи знань про збереження і захист життя та зміцнення здоров'я.

Зокрема, навчальною програмою у кожному класі передбачено вивчення розділу «Безпека на дорогах», спрямованого на вивчення правил дорожнього руху та формування в учнів навичок безпечної поведінки на дорозі.

Виявляючи занепокоєння постійним зростанням рівня травматизму і смертності на дорогах у світі Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй проголосила 2011 – 2020 роки Десятиліттям дій безпеки дорожнього руху, мета якого – скоротити втрати людських життів від ДТП.

Майже всі фактори ризику, що викликають дорожню аварійність, можна об'єднати у три основні групи: «дорога», «транспортний засіб» та «людина як учасник дорожнього руху». Дорожнє середовище стає безпечним, якщо стає можливим уникнути всіх факторів ризику дорожньої аварійності (модель безпечного дорожнього середовища, так званий «Трикутник безпеки», яка широко використовується в країнах з високим рівнем безпеки дорожнього руху). Тому постає нагальна потреба навчання дітей шкільного віку не тільки правилам дорожнього руху, а перш за все формування в них культури поведінки на дорозі. Важливо навчити дитину бути свідомим та відповідальним учасником дорожнього середовища, особливо в умовах інтенсивної автомобілізації. Для цього школярам необхідно:

знати способи безпечної поведінки в умовах дорожнього руху;

вірити, що ці знання допоможуть убезпечити життя;

діяти на дорозі відповідально задля збереження власного життя та життя

інших людей.

Усвідомлення власного місця у системі відносин «людина – дорога – транспортний засіб» сприятиме формуванню в учнів особистого ставлення до себе як учасника дорожнього руху, до власної безпеки та безпеки інших.

Викладання предмету “Основи здоров’я” в загальноосвітніх навчальних закладах відіграє важливу роль у створенні умов для здобування школярами знань, формування ставлення та розвитку навичок, які сприятимуть формуванню мотивації до здорового способу життя, збереженню та зміцненню здоров’я. Досягнення навчальних цілей і завдань предмета неможливе без використання ефективних методів навчання. Плануючи вивчення певної навчальної теми важливо спочатку розглянути мету, завдання і зміст теми. Після обираються методи, які забезпечують реалізацію визначених змісту і завдань. Наприклад, для отримання учнями знань доцільно використовувати розповідь, лекцію, бесіду, роботу з текстом тощо. Для формування ставлення більше підходить обговорення, дискусія. Навички найкраще засвоюються в процесі спостереження і застосування отриманих знань, коли учні мають можливість активно їх практикувати. Тому для формування навичок ефективним є моделювання, використання ситуаційного аналізу, різноманітних вправ та рольових ігор, які дозволять учням спостерігати навички на практиці, а потім використовувати їх. Щоб допомогти учням отримати знання, сформувати ставлення і закріпити навички у навчальному процесі необхідно використовувати широке коло методів, що активно залучають учнів у процес навчання.

Також інформуємо, що Постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392 затверджено новий Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. Відповідно до типових навчальних планів, розроблених до нового Державного стандарту, предмет «Основи здоров’я» вивчатиметься в основній школі у 5 – 9 класах по 1 годині на тиждень.

Звертаємо увагу, що згідно з постановою зазначений Державний стандарт впроваджується в частині базової загальної середньої освіти з 1 вересня 2013 року. Першими перейдуть на навчання за новими програмами у 2013/2014 навчальному році учні 5 класів.

Хімія

Програмне забезпечення

У 2012-2013 навчальному році навчання хімії у загальноосвітніх навчальних закладах здійснюватиметься за такими програмами:

7 – 9 класи – Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Хімія. 7-11 класи. – К.: Ірпінь: Перун, 2005;

8 – 9 класи з поглибленим вивченням хімії – Програма для 8-9 класів з поглибленим вивченням хімії (Збірник навчальних програм для загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням предметів природничо-математичного та технологічного циклу. – К.: Вікторія, 2009).

10 – 11 класи – Хімія. Програми для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів: рівень стандарту, академічний рівень, профільний рівень та поглиблене вивчення. 10-11 класи. – Тернопіль: Мандрівець, 2011.

Розподіл годин у програмах орієнтовний. Учитель може аргументовано вносити зміни до розподілу годин, відведених програмою на вивчення окремих тем, змінювати послідовність вивчення питань у межах окремої теми. Розподіл навчальних годин у межах тем здійснюється безпосередньо вчителем. Для тематичного оцінювання, а також для повторення, узагальнення, аналізу та коригування знань учнів можуть використовуватися резервні години.

Програми факультативів та курсів за вибором з хімії, рекомендовані Міністерством для використання у загальноосвітніх навчальних закладах:

Навчальні програми курсів за вибором та факультативів. Хімія. – Тернопіль: Мандрівець, 2010;

Хімія. Допрофільна підготовка та профільне навчання: курси за вибором (укл. Дубковецька Г.М.). – Тернопіль: Мандрівець, 2010;

Факультативні курси для учнів спеціалізованих 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів хімічного та біологічного профілів (частина 2) (авт. Речицький О.Н., Юзбашева Г.С.). – Херсон: Айлант, 2011;

навчальна програма факультативного курсу «Абетка самоосвіти школяра з хімії. 7 клас» (авт. Коростіль Л.А.);

навчальна програма факультативу «Вода та сучасні методи її очищення» (8, 9 клас) (авт. Забава Л.К., Габріелян А.А.);

навчальна програма курсу за вибором «Основи експериментальної хімії» (авт. Прибора Н.А.);

навчальна програма курсу за вибором «Хімія для детективів» (авт. Шапошнікова І.М., Прибора Н.А.);

навчальна програма курсу за вибором «Хімія в криміналістиці» (авт. Шапошнікова І.М.);

навчальна програма факультативного курсу «Хімія і здоров’я. 9 клас» (авт. Карагаєва М.В.);

навчальна програма факультативного куру «Хімія. Основи якісного та кількісного аналізу» (укл. Гриценко В.В.);

програма курсу за вибором «Хімія у військовій справі» (10-11 клас) (авт. Шевченко А.М.);

навчальна програма факультативного курсу «Основи хімічної екології» для учнів 10, 11 класів загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Деленко О.Л., Деленко С.П.);

навчальна програма факультативного курсу «Розвиток інтелектуаль-них здібностей шляхом розв’язування творчих, логічних хімічних задач» для

учнів 9, 10, 11 класів загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Вараниця В.О., Деленко О.Л. та ін.);

навчальна програма факультативного курсу «Вибрані питання шкільного курсу хімії» для учнів 11 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Пальцева І.В.).

Зміст програм курсів за вибором і факультативів як і кількість годин та клас, в якому пропонується їх вивчення, є орієнтовним. Учитель може творчо підходити до реалізації змісту цих програм, ураховуючи кількість годин виділених на вивчення курсу за вибором(факультативу), інтереси та здібності учнів, потреби регіону, можливості навчально-матеріальної бази школи. Окремі розділи запропонованих у збірниках програм можуть вивчатися як самостійні курси за вибором. Навчальні програми курсів за вибором можна використовувати також для проведення факультативних занять і навпаки, програми факультативів можна використовувати для викладання курсів за вибором.

Організація навчання

Навчання хімії в 2012-2013 навчальному році у загальноосвітніх навчальних закладах здійснюватиметься відповідно до типових навчальних планів, затверджених наказами Міністерства освіти і науки (від 05.02.2009 № 66 «Про внесення змін до наказу МОН України від 23.02.2004 №132 «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів 12-річної школи» та від 27.08.2010 № 834 «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів III ступеню»). Нижче наведено розподіл кількості годин (тижневе навантаження) на вивчення хімії в основній і старшій школі:

7 клас	8 клас	8 клас (поглиблене вивчення хімії)	9 клас	9 клас (спеціалізовані школи з поглибленим вивченням іноземних мов)	9 клас (поглиблене вивчення хімії)
1	2	4	2	1,5*	4

*Орієнтовний розподіл годин між темами та особливості вивчення хімії в 9 класах спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов надано у методичних рекомендаціях щодо вивчення хімії у 2009/2010 навчальному році (лист МОН від 22.05.2009 № 1/9-353).

10 клас			11 клас		
рівень стандарту	академічний рівень	профільний рівень	рівень стандарту	академічний рівень	профільний рівень
1	1	4	1	2	6

Оскільки навчальні заклади можуть збільшувати кількість годин на вивчення предметів інваріантної складової за рахунок годин варіативної складової (лист МОНмолодьспорту від 29.04.11№1/9-325) рекомендуємо в 10 класах академічного рівня виділити на вивчення хімії 2 години, збільшуючи кількість годин на вивчення окремих тем програми академічного рівня, а саме:

«Повторення основних питань курсу хімії основної школи» – 6 годин;

«Неметалічні елементи та їхні сполуки» – 35 годин;

«Металічні елементи та їхні сполуки» – 24 години;

(усього 70 годин, із них 5 годин – резервних).

У класах технологічного (легка промисловість, харчові технології тощо) математичного та, особливо, фізико-математичного профілів, за наявності годин варіативної частини, рекомендуємо у 10 - 11 класах вивчати хімію на академічному рівні, що має бути відображено у пояснювальній записці до робочого навчального плану.

Навчальні заклади можуть виділяти години варіативної складової на запровадження курсів за вибором, факультативів, індивідуальних та групових занять.

Навчання хімії потребує раціонального застосування різних методів й організаційних форм навчання, як тих, що вже міцно закріпилися в шкільній практиці (проблемне навчання, групова робота, дидактичні ігри тощо), так і нових, зокрема інтерактивних методів, інформаційних технологій та комп'ютеризації процесу навчання.

З цією метою пропонуємо для використання вітчизняний сайт ХІМПРОМ (http://himprom.ua). Хімпром – перший український хімічний портал, на якому і вчителі, і учні зможуть одержати інформацію про вплив хімії на всі сфери діяльності людини: від сільського господарства до вуглецевих нанотрубок, від складу продуктів харчування до найсучасніших досягнень науки у створенні нових лікарських препаратів для боротьби з онкозахворюваннями тощо. Основні розділи, на яких розміщується інформація на сайті, це – «Життя», «Наука», «Історія», «Особистості», «Компанії». В якості прикладів можна навести такі теми розміщених на сайті статей: «Nestle намагається зрозуміти, як зробити морозиво більш стійким до температурних перепадів»; «Як наночасточки золота можуть перемогти рак»; «Харчова добавка врятувала королівський фрегат»; «Шведському сірнику – 150 років»; «Лікувальний город Гіппократа»; «Як сміття перетворювати на плазму»; «Зелені полімери: проблеми та перспективи».

Проведення занять в кабінеті хімії

Під час проведення занять в кабінеті хімії особливої уваги потребує дотримання правил безпеки життєдіяльності. Вимоги безпеки наведено в інструктивно-методичних матеріалах «Безпечне проведення занять у кабінетах природничо-математичного напряму загальноосвітніх навчальних закладів» (лист МОНмолодьспорту 01.02.2012 № 1/9-72).

У зазначених матеріалах перелічено нормативно-правові документи з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності в навчальних закладах системи загальної середньої освіти; описано загальні положення щодо забезпечення безпечних і нешкідливих умов навчання і порядок проведення, тематика та організація проведення інструктажів з безпеки життєдіяльності учнів; наведено основні вимоги безпеки в кабінеті хімії, рекомендації щодо знищення реактивів, що не мають етикеток, відпрацьованих реактивів, відходів металічного натрію. Також в інструктивно-методичних матеріалах наведено зразок журналу реєстрації первинного, позапланового, цільового інструктажів з безпеки життєдіяльності учнів та орієнтовні «Паспорт кабінету хімії» і «Акт дозволу на проведення занять у кабінеті хімії».

З повним текстом інструктивно-методичних матеріалів можна ознайомитись на офіційних веб-сайтах Міністерства освіти і науки, молоді та спорту www.mon.gov.ua та Інституту інноваційних технологій і змісту освіти www.iitzo.gov.ua.

Навчальною програмою з хімії передбачено використання у навчально-виховному процесі реактивів, які визначено як прекурсори. Водночас Законом України «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин їх аналогів і прекурсорів " діяльність з обігу прекурсорів, які використовуються під час вивчення відповідних навчальних дисциплін, дозволяється навчальним закладам за наявності в них ліцензії на здійснення відповідних видів діяльності.

З переліку прекурсорів (постанова Кабінету Міністрів України від 06 травня 2000 р. «Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів»), використання яких потребує ліцензування, у процесі навчання хімії у 7-11 класах загальноосвітніх навчальних закладів використовуються: калій перманганат, сульфатна кислота, хлоридна кислота, толуен (в 11 класах з поглибленим вивченням хімії).

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 5 січня 2011 р. № 4 «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 р. № 770 і від 10 жовтня 2007 р. № 1203» речовини, що містять не менш як 45 % таких прекурсорів, як сульфатна кислота, та 15 % таких прекурсорів, як хлоридна кислота, підлягають тим же заходам контролю, що і прекурсори. Концентрація цих речовин визначається виходячи з масової частки речовини в складі суміші (розчину).

З огляду на зазначене рекомендуємо зберігати сульфатну та хлоридну кислоти у вигляді їх водних розчинів з масовими частками менше 45% і 15 % відповідно та замінити дослід добування кисню з калій перманганату на добування даного газу каталітичним розкладом гідроген пероксиду.

Повідомляємо, що постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392 затверджено новий Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. Відповідно до типових навчальних планів,

розроблених до нового Державного стандарту, хімія вивчатиметься у 7 – 9 класах (7 клас – 1,5 години на тиждень, 8 і 9 клас – 2 години на тиждень).

Звертаємо увагу, що згідно з постановою зазначений Державний стандарт впроваджується в частині базової загальної середньої освіти з 1 вересня 2013 року. Першими перейдуть на навчання за новими програмами учні 5 класів у 2013/2014 навчальному році. Вивчення хімії за програмою, розробленою до нового державного стандарту розпочнеться у 2015/2016 навчальному році.

Фізика. Астрономія

Програмне забезпечення

У 2012-2013 навчальному році вивчення фізики та астрономії у загальноосвітніх навчальних закладах здійснюватиметься за такими програмами:

7 – 9 класи – Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Фізика. Астрономія. 7-11 класи. – К.: Ірпінь: Перун, 2005;

8 – 9 класи з поглибленим вивченням фізики – Програма для 8-9 класів з поглибленим вивченням фізики (Збірник навчальних програм для загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням предметів природничо-математичного та технологічного циклу. – К.: Вікторія, 2009).

10 – 11 класи – Програми для загальноосвітніх навчальних закладів 10-11 класи. Фізика. Астрономія. (Київ, 2010)

Програми факультативів та курсів за вибором – Збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії. – Харків: Видавнича група «Основа», 2009.

Організація навчання

Навчання фізики та астрономії в 2012-2013 навчальному році у загальноосвітніх навчальних закладах здійснюватиметься відповідно до типових навчальних планів, затверджених наказами Міністерства освіти і науки (від 05.02.2009 № 66 «Про внесення змін до наказу МОН України від 23.02.2004 №132 «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів 12-річної школи» та від 27.08.2010 № 834 «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів ІІІ ступеню»). Нижче наведено розподіл кількості годин (тижневе навантаження) на вивчення фізики в основній і старшій школі:

7 клас	8 клас	8 клас (поглиблене вивчення фізики)	9 клас	9 клас (поглиблене вивчення фізики)	10 клас			11 клас		
					рівень стандарту	академічний рівень	профільний рівень	рівень стандарту	академічний рівень	профільний рівень
1	2	4	2	4	2	3	6	2	3	6

У 7 класі фізика може вивчатися протягом навчального року (по 1 годині на тиждень) або протягом одного семестру (по 2 години на тиждень).

Астрономія вивчається в 11 класі за однією з двох програм: програмою, що об'єднує академічний рівень та рівень стандарту (розраховану на 17 годин), або за програмою для профільного рівня (розраховану на 35 годин).

У процесі викладання астрономії за програмою рівня стандарту, академічного рівня як ілюстративний матеріал можна використовувати зображення астрономічних об'єктів, відеофрагменти уміщені на сайтах астрономічних обсерваторій. Наприклад, на сайті Європейської південної обсерваторії (http://www.eso.org/public/), яка у 2012 році відзначає 50-ліття своєї діяльності.

Проведення занять в кабінеті фізики

Під час проведення занять в кабінеті фізики особливої уваги потребує дотримання правил безпеки життєдіяльності. Вимоги безпеки наведено в інструктивно-методичних матеріалах «Безпечне проведення занять у кабінетах природничо-математичного напряму загальноосвітніх навчальних закладів» (лист МОНмолодьспорту 01.02.2012 № 1/9-72).

У зазначених матеріалах перелічено нормативно-правові документи з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності в навчальних закладах системи загальної середньої освіти; описано загальні положення щодо забезпечення безпечних і нешкідливих умов навчання, особливості безпеки під час проведення занять в кабінетах (лабораторіях) фізики, порядок проведення, тематика та організація проведення інструктажів з безпеки життєдіяльності учнів. Також в інструктивно-методичних матеріалах наведено зразок журналу реєстрації первинного, позапланового, цільового інструктажів з безпеки життєдіяльності учнів та орієнтовні «Паспорт кабінету» і «Акт дозволу на проведення занять у кабінеті».

З повним текстом інструктивно-методичних матеріалів можна ознайомитись на офіційних веб-сайтах Міністерства освіти і науки, молоді та спорту www.mon.gov.ua та Інституту інноваційних технологій і змісту освіти www.iitzo.gov.ua.

Повідомляємо, що постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392 затверджено новий Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. Відповідно до типових навчальних планів, розроблених до нового Державного стандарту, фізика вивчатиметься у 7 – 9 класах (7 і 8 класи – 2 години на тиждень. 9 клас – 3 години на тиждень).

Звертаємо увагу, що згідно з постановою зазначений Державний стандарт впроваджується в частині базової загальної середньої освіти з 1 вересня 2013 року. Першими перейдуть на навчання за новими програмами учні 5 класів у 2013/2014 навчальному році. Вивчення фізики за програмою, розробленою до нового державного стандарту розпочнеться у 2015/2016 навчальному році.

Біологія. Екологія. Природознавство.

У 2012-2013 навчальному році вивчення біології, екології, природознавства у загальноосвітніх навчальних закладах здійснюватиметься за такими програмами: Природознавство. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів: Природознавство 5 - 6 клас. – К.; Ірпінь: Перун, 2005.

Кількість годин, передбачених програмами для вивчення тем або розділів, є орієнтовною і може бути змінена вчителем. Резервні години можуть бути використані для повторення, систематизації, узагальнення навчального матеріалу, коригування знань, контролю навчальних досягнень учнів. Навчальні програми передбачають проведення шкільних екскурсій. Учитель має право самостійно обирати час їх проведення, використовуючи для цього резервні години або години навчальної практики.

Програми факультативів та курсів за вибором з біології та екології, рекомендовані Міністерством для використання у загальноосвітніх навчальних закладах:

7 – 11 класи – Збірник навчальних програм курсів за вибором та факультативів з біології для допрофільної підготовки та профільного навчання. – Кам'янець-Подільській: Аксіома, 2009.

Зміст програм курсів за вибором і факультативів як і кількість годин, що передбачена у програмах, є орієнтовним. Учитель може творчо підходити до реалізації змісту цих програм, ураховуючи інтереси та здібності учнів, потреби регіону, можливості навчально-матеріальної бази школи.

Слід зазначити, що навчальні програми курсів за вибором можна використовувати також для проведення факультативних занять і навпаки, програми факультативів можна використовувати для викладання курсів за вибором. Курс за вибором(факультатив) програма якого розрахована на 35 годин і більше може вивчатися упродовж двох років.

Навчання біології, екології, природознавства в 2012-2013 навчальному році у загальноосвітніх навчальних закладах здійснюватиметься відповідно до типових навчальних планів, затверджених наказами Міністерства освіти і науки (від 05.02.2009 № 66 «Про внесення змін до наказу МОН України від 23.02.2004 № 132 «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів 12-річної школи» та від 27.08.2010 № 834 «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів ІІІ ступеню»).

Основна школа:

Предмет	Клас	Тижневе навантаження
Природознавство	5	1
	6	1
Біологія	7	2
	8	2
	9	3 (у спеціалізованих школах з поглибленим

		вивченням іноземних мов – 2,5*)
Поглиблене вивчення біології	8	4
	9	4

*Орієнтовне тематичне планування вивчення біології в 9-х класах спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов міститься у методичних рекомендаціях щодо вивчення біології у 2009-2010 навчальному році (лист МОН від 22.05.2009 № 1/9-353).

Звертаємо увагу, що зміст навчальної програми з біології для 9-го класу розраховано на 105 годин і покладено в основу державної підсумкової атестації з біології у 9-х класах, тому обсяг часу на вивчення біології в 9 класі має відповідати визначеному в інваріантній складовій типових навчальних планів, тобто не менше як 2,5 години на тиждень у спеціалізованих школах з поглибленим вивченням іноземних мов і 3 години на тиждень в усіх інших школах.

У старшій школі кількість годин на тиждень для вивчення біології та екології за різними рівнями змісту становить:

Рівень змісту	Біологія		Екологія	
	10 клас	11 клас	10 клас	11 клас
Рівень стандарту	1,5	1,5	–	0,5
Академічний рівень	1,5	1,5		
Профільний рівень	5	5	2	2

Рівень змісту освіти, на якому вивчається біологія, визначається профілем навчання. Таблицю відповідності рівня змісту біологічної освіти і профілю навчання наведено у методичних рекомендаціях щодо вивчення біології у 2010-2011 навчальному році (лист МОН від 21.08.2010 № 1/9-580).

З метою забезпечення умов для опанування учнями 10-11 класів змісту біології на академічному рівні навчальний заклад може виділити додатково 0,5 години на вивчення біології за рахунок варіативної складової. У такому разі вчитель використовує програму академічного рівня, збільшуючи кількість годин на вивчення окремих тем програми. Орієнтовний розподіл годин між темами для такого варіанту навчання біології на академічному рівні міститься у методичних рекомендаціях щодо вивчення біології у 2011-2012 навчальному році (лист МОН від 09.06.2011 № 1/9-454).

Звертаємо увагу на необхідність узгодженого вивчення біології та екології в 11 класі. Зміст навчального матеріалу з біології враховує, що учні 11 класів, які навчаються біології на академічному рівні та рівні стандарту, вивчатимуть окремий предмет «Екологія». Водночас зміст програми з екології базується на принципах неперервності і наступності шкільної екологічної освіти, її інтеграції з іншими природничими дисциплінами на основі внутрішньопредметних і міжпредметних зв’язків. З метою реалізації зазначеного принципу, враховуючи зміст і структуру навчальних програм з природничих дисциплін, зокрема біології та хімії, *рекомендуємо* запланувати

вивчення екології у другому семестрі (1 година тижневого навантаження). На вивчення біології рекомендуємо виділити у I семестрі 2 години, а у II семестрі – 1 годину на тиждень.

Важливою складовою навчання біології є формування в учнів практичних умінь і навичок під час проведення лабораторних і практичних робіт. Оцінювання практичних і лабораторних робіт з біології здійснюється на розсуд учителя і в залежності від способу виконання (демонстраційне, фронтальне, групою, індивідуальне) або у всіх учнів класу, або вибірково у окремих учнів.

Лабораторні і практичні роботи оформляються в робочих зошитах. У навчальному процесі можуть використовуватись робочі зошити або зошити для лабораторних і практичних робіт з друкованою основою, які мають гриф «Схвалено для використання у загальноосвітніх навчальних закладах», якщо від дати надання грифу даному посібникові минуло не більше п'яти років.

Під час проведення занять в кабінеті біології особливої уваги потребує дотримання правил безпеки життєдіяльності. Вимоги безпеки наведено в інструктивно-методичних матеріалах «Безпечне проведення занять у кабінетах природничо-математичного напряму загальноосвітніх навчальних закладів» (лист МОНмолодьспорту 01.02.2012 № 1/9-72).

У зазначених матеріалах перелічено нормативно-правові документи з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності в навчальних закладах системи загальної середньої освіти; описано загальні положення щодо забезпечення безпечних і нешкідливих умов навчання, особливості безпеки під час проведення робіт з біології, порядок проведення, тематика та організація проведення інструктажів з безпеки життєдіяльності учнів. Також в інструктивно-методичних матеріалах наведено зразок журналу реєстрації первинного, позапланового, цільового інструктажів з безпеки життєдіяльності учнів та орієнтовні «Паспорт кабінету» і «Акт дозволу на проведення занять у кабінеті».

З повним текстом інструктивно-методичних матеріалів можна ознайомитись на офіційних веб-сайтах Міністерства освіти і науки, молоді та спорту www.mon.gov.ua та Інституту інноваційних технологій і змісту освіти www.iitzo.gov.ua.

Повідомляємо, що постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392 затверджено новий Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. Відповідно до типових навчальних планів, розроблених до нового Державного стандарту, природознавство вивчатиметься у 5 класі (2 години на тиждень), а біологія в 6-9 класах (по 2 години на тиждень).

Звертаємо увагу, що згідно з постановою зазначений Державний стандарт впроваджується в частині базової загальної середньої освіти з 1 вересня 2013 року. Першими перейдуть на навчання за новими програмами учні 5 класів у 2013/2014 навчальному році. Вивчення біології за програмою, розробленою

до нового Державного стандарту розпочнеться у 2014/2015 навчальному році.

Фізична культура

Типовими навчальними планами для загальноосвітніх навчальних закладів у 2012/2013 навчальному році на вивчення предмета «Фізична культура» в інваріантній складовій передбачено:

- у 1 класі – 3 години на тиждень (наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту від 10.06.2011 № 572);

- у 2-4 класах - 3 години на тиждень (наказ Міністерства освіти і науки України від 29.11.2005 №682);

- у 5-7 класах – 2,5 години на тиждень (у загальноосвітніх навчальних закладах з українською мовою навчання, з вивченням російської чи іншої мови національних меншин та в загальноосвітніх навчальних закладах з українською мовою навчання, з вивченням двох іноземних мов – 2 год.) (наказ Міністерства освіти і науки України від 05.02.2009 №66);

- у 8-9 класах – 3 години на тиждень (наказ Міністерства освіти і науки України від 05.02.2009 №66);

- у 10-11 класах – 2 години на тиждень (наказ Міністерства освіти і науки від 27.08.2010 р. № 834);

- у 10-11 класах спортивного та військово-спортивного профілів – 5 годин на тиждень (наказ Міністерства освіти і науки від 27.08.2010 р. № 834).

У 2012–2013 навчальному році опанування змісту фізичної культури у 1 класі буде здійснюватися за програмою «Фізична культура для загальноосвітніх навчальних закладів. 1-4 класи» (авт. Круцевич Т.Ю. та ін., 2011р.), що розроблена відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20.04.2011 № 462, та має гриф Міністерства (лист від 12.09.2011 № 1050).

Навчальний матеріал програми розподілений не за видами спорту, а за «школами», до яких увійшли вправи, об'єднані за способами рухової діяльності.

Враховуючи психологічні особливості молодших школярів, програма дозволяє планувати комплексні уроки, які дають можливість включати в урок різнопланові фізичні вправи, що підвищать зацікавленість та емоційний стан учнів.

Учні 2-4 класів навчатимуться за програмою «Фізична культура для загальноосвітніх навчальних закладів. 1-4 класи» (авт. М.Д. Зубалій, В.В. Деревянко, О.М. Лакіза, В.Ф. Шегімага, в-во «Ранок», 2006р.).

В учнів початкової школи формуються основні життєво-необхідні рухові дії. Тому важливою особливістю змісту навчальної програми з фізичної культури є вивчення рухливих і народних ігор, формування навичок самостійної їх організації і проведення. В міру зростання учнів поступово у

змісті навчання акцент має зміщуватися на засвоєння ними основних рухових дій, фізичних вправ підвищеної координаційної складності з базових видів спорту, що входять до навчальної програми. На завершальному етапі початкової освіти засвоєння нового матеріалу має зосереджуватися уже на фрагментах рухової діяльності, цілісних комбінаціях та спортивних іграх за спрощеними правилами.

У зв'язку з тим, що в учнів початкових класів відбувається інтенсивний розвиток більшості рухових якостей, формування різних систем організму, учителю необхідно враховувати, що саме в цьому віці найкраще розвиваються такі фізичні якості як швидкість, спритність, гнучкість і помірно — сила та витривалість.

Учні 5-11 класів навчатимуться за програмою «Фізична культура для загальноосвітніх навчальних закладів. 5-11 класи» авт. Круцевич Т. Ю. та ін. (надрукована в посібнику „Фізична культура в школі. 5-11 класи. Для керівників закладів освіти, класних керівників, методистів та учителів фізичної культури, батьків", за ред. С.М. Дятленка, в-во «Літера. ЛТД», 2011та розміщена на офіційному сайті Міністерства mon.qov.ua).

Навчальна програма побудована за модульною системою. Вона складається з двох інваріантних або обов'язкових модулів: теоретико-методичні знання та загальна фізична підготовка і варіативних модулів.

Змістове наповнення предмета «Фізична культура» навчальний заклад формує самостійно з варіативних модулів. При цьому обов'язковим є включення засобів теоретичної і загально-фізичної підготовки, передбачених програмою для данного класу до кожного варіативного модуля.

При плануванні навчального матеріалу слід враховувати віково-статеві особливості учнів, їх інтереси, матеріально-технічну базу, регіональні спортивні традиції, кадрове забезпечення.

У 5–6 класах учні мають опанувати 4–6 варіативних модулі, у 7–8 класах — 3–5, у 9 класі — 3–4 модулі, у 10-11 класах - 2-3 варіативних модулі. На опанування всіх модулів відводиться приблизно однакова кількість годин.

Окрім того, для використання в навчальному процесі Міністерством рекомендовані наступні програми:

«Фізична культура для спеціальної медичної групи. 1-4 класи» (авт. В.І. Майєр, в-во «Ранок», 2006);

«Плавання» для загальноосвітніх навчальних закладів. 1-4 класи (авт. В.В. Деревянко, В.О. Сілкова, в-во «Атол», 2006);

«Плавання» для загальноосвітніх навчальних закладів. 5-9 класи (авт. В.В. Деревянко, В.О. Сілкова);

«Фізична культура для спеціальної медичної групи. 5-9 класи» (авт. В.І. Майєр, В.В. Деревянко, надрукована в посібнику „Фізичне виховання учнів з відхиленням у стані здоров'я", в-во «Літера. ЛТД», 2012);

«Фізична культура для загальноосвітніх навчальних закладів. Спортивний профіль. 10-11 класи» (авт. В.М. Єрмолова та ін., в-во «Поліграфкнига», 2010).

Оцінювання і перевірка знань, рухових умінь і навичок, техніки виконання фізичних вправ, навчальних нормативів і вимог навчальної програми є важливою складовою частиною навчально-виховного процесу. При оцінюванні результатів навчальної діяльності вчитель фізичної культури має враховувати рівень особистих досягнень учня.

Оцінювання навчальних досягнень учнів на уроках фізичної культури може здійснюватися за такими видами діяльності:

1. Засвоєння техніки виконання фізичної вправи.

2. Виконання навчального нормативу (з урахуванням динаміки особистого результату).

3. Виконання навчальних завдань під час проведення уроку.

4. Засвоєння теоретико-методичних знань.

При цьому оцінка за виконання нормативу не є домінуючою під час здійснення тематичного, семестрового чи річного оцінювання.

Для оцінювання розвитку фізичних якостей використовуються навчальні нормативи, які розроблено для кожного варіативного модуля. Контрольні навчальні нормативи є орієнтовними. Порядок їх проведення визначає вчитель відповідно до календарно-тематичного планування.

Оцінюючи навчальні нормативи з фізичної підготовленості, вчитель має дотримуватись таких вимог:

1. Навчальні нормативи складають учні основної медичної групи, які на момент прийняття нормативу не скаржаться на погане самопочуття та стан здоров’я.

2. Кожній заліковій вправі має передувати спеціальна фізична підготовка (не менше як на двох заняттях).

3. Перед складанням нормативу вчитель проводить розминку, а після — відновлювальні вправи.

4. Учні мають можливість перескласти норматив на визначеному вчителем занятті.

5. Учитель зобов’язаний забезпечити безумовне дотримання правил і виконання вимог щодо безпеки під час здачі нормативів.

При оцінюванні навчальних досягнень з фізичної культури також враховуються: особисті досягнення школярів протягом навчального року; ступінь активності учнів на уроках; залучення учнів до занять фізичною культурою в позаурочний час; участь у спортивних змаганнях усіх рівнів. На основі зазначених показників учителі можуть застосовувати різноманітні системи нарахування «бонусних» балів.

У період з 01.09 до 01.10 з метою адаптації учнів до навантажень на уроках фізичної культури прийом навчальних нормативів не здійснюється, а заняття мають рекреаційно-оздоровчий характер з помірними навантаженнями.

Вивчення предмета у 10-11 класах загальноосвітніх навчальних закладах здійснюється окремо для дівчат і юнаків. Поділ класів на групи здійснюється згідно наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Нормативів наповнюваності груп дошкільних навчальних закладів (ясел-садків) компенсуючого типу, класів спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інгернатів), груп продовженого дня і виховних груп загальноосвітніх навчальних закладів усіх типів та Порядку поділу класів на групи при вивченні окремих предметів у загальноосвітніх навчальних закладах» від 20.02.2002 № 128 (додаток 2). При наявності можливостей уроки фізичної культури в 5-9 класах також варто проводити для хлопців та дівчат окремо.

Відповідно до положення про державну підсумкову атестацію, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки від 18.02.2008 № 94 (зі змінами), учні 11 класу, які навчаються за спортивним профілем, складають державну підсумкову атестацію з фізичної культури як іспит з профільного предмета, учні 11 класу, які навчаються за іншими напрямами, можуть складати ДПА з фізичної культури, як іспит за вибором.

У 2011/2012 навчальному році атестація здійснювалася за «Збірником матеріалів для державної підсумкової атестації з фізичної культури. 11 клас» (авт. Тимошенко О.В. та ін.) - Київ: Центр навчально-методичної літератури, 2012.

Відповідно до Закону України «Про загальну середню освіту», заклади охорони здоров'я разом з органами управління освітою та органами охорони здоров'я щорічно забезпечують безоплатний медичний огляд учнів (вихованців), моніторинг і корекцію стану здоров'я, проведення лікувально-профілактичних заходів у загальноосвітніх навчальних закладах незалежно від підпорядкування, типів і форм власності (стаття 22).

Постановою КМУ № 1318 від 08.12.09 року «Про затвердження Порядку здійснення медичного обслуговування учнів загальноосвітніх навчальних закладів» передбачено, що обов'язкові медичні профілактичні огляди учнів навчальних закладів проводяться щороку медичними працівниками у присутності батьків або осіб, які їх замінюють, у лікувально-профілактичних закладах, крім учнів початкових класів, які проходять обов’язковий медичний профілактичний огляд у загальноосвітніх навчальних закладах у встановленому законодавством порядку. Довідку лікувально-профілактичного закладу про результати проведеного обов'язкового медичного профілактичного огляду батьки або особи, які їх замінюють, надають медичному працівникові навчального закладу.

Під час обов'язкових медичних профілактичних оглядів лікарі оглядають учнів та проводять обстеження, роблять висновок про стан їх здоров'я, визначають групу для занять фізичною культурою, дають рекомендації щодо

додаткових обстежень, лікування (за наявності показань), профілактичних щеплень, режиму, харчування та здійснення інших заходів.

Узагальнена інформація про результати обов'язкових медичних профілактичних оглядів та загальний стан здоров'я учнів навчальних закладів щороку доводиться до відома педагогічного персоналу.

Інструкцією про розподіл учнів на групи для занять на уроках фізичної культури, затвердженої спільним наказом Міністерства охорони здоров’я України та Міністерства освіти і науки України від 20.07.2009 № 518/674, передбачено, що медичний працівник навчального закладу на підставі довідки про стан здоров’я, в якій визначається група для занять на уроках фізичної культури, здійснює розподіл всіх учнів на групи для занять фізичною культурою. Груп є три: основна, підготовча та спеціальна.

Заняття з кожною групою мають свої особливості (див. табл.). Їх врахування дозволить підвищити безпечність та ефективність занять та сприятиме покращенню фізичного розвитку школярів.

Назва медичної групи	Критерії віднесення учнів до груп	Характеристика фізичного навантаження	Примітка
Основна група	Здорові діти та діти, які мають гармонічний, високий або середній рівень фізичного розвитку з високим або вище середнього рівнем функціонально-резервних можливостей серцево-судинної системи	Фізична підготовка проводиться в повному обсязі згідно з навчальними програмами з урахуванням індивідуальних особливостей розвитку дитини	Дозвіл лікаря щодо занять, які супроводжуються підвищеними фізичними навантаженнями (заняття в спортивних секціях, танці, хореографія тощо), надається тільки після поглибленого обстеження
Підготовча група	Діти в реабілітаційному періоді після випадку гострої захворюваності, що не потребує курсу лікувальної фізкультури, з середнім рівнем функціонально-резервних можливостей серцево-судинної системи	Поступове збільшення навантаження без здачі нормативів	Заборонено заняття в спортивних секціях, але рекомендовано додаткові заняття у групах загально-фізичної підготовки або в домашніх умовах з метою ліквідації недоліків у фізичній підготовці (за індивідуальними комплекс-завданнями вправ, спрямованими на

			підвищення рівня функціональних можливостей серцево-судинної системи та системи дихання, на зміцнення певної групи м’язів, на оволодіння певними руховими навичками або підвищення рівня їх виконання)
Спеціальна група	Значні відхилення постійного чи тимчасового характеру в стані здоров’я, що не перешкоджають навчанню в школі, але протипоказані для занять фізичною культурою за навчальною програмою. Рівень функціонально-резервних можливостей: низький або нижче середнього	Фізична підготовка проводиться за спеціальними програмами з урахуванням характеру та ступеня відхилень	Заняття проводяться вчителем фізичної культури з наданням індивідуальних завдань безпосередньо на уроках

Правилами безпеки під час проведення занять з фізичної культури і спорту в загальноосвітніх навчальних закладах, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України від 01.06.2010 № 521та зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 9 серпня 2010 р. за N 651/17946, передбачено, що учні повинні бути присутніми на уроках з фізичної культури незалежно від рівня фізичного розвитку і групи для занять фізичною культурою, а також тимчасово звільнені від занять. Допустиме навантаження на уроці для тих учнів, які за станом здоров'я належать до підготовчої та спеціальної груп і відвідують уроки фізичної культури, встановлює вчитель фізичної культури.

Окрім того, за наявності умов, для учнів спеціальних медичних груп організовуються два додаткових заняття, які проводить учитель фізичної культури. Таким учням можна виставляти поточну оцінку за знання і техніку виконання корегувальних вправ (за сприятливих для учня умов), а наприкінці навчального семестру (року) до класного журналу заноситься «зараховано».

Учні, які не пройшли медичного обстеження (рекомендованного додаткового обстеження), до навантажень на уроках фізичної культури не допускаються, про що повинні бути поінформовані їхні батьки.

На заняттях з фізичної культури рекомендується здійснювати особистісно-орієнтований підхід до навчання учнів за статевими та індивідуальними особливостями фізичного розвитку, а також з урахуванням їхніх потреб і здібностей.

Для оцінки ефективності уроку використовуються хронометражні спостереження, які дозволяють обчислити моторну щільність уроку, та пульсометрію.

Показник моторної (рухової) щільності уроку розраховується за формулою:

МЩУ= сума часу, витр. однією дитн. на виконання різних рухів х 100 % 45

Так, наприклад, якщо за 45 хв. уроку загальна тривалість занять фізичними вправами однією дитиною становила 30 хв., то МЩУ становитиме:

30 хв. х 100% : 45 хв. = 66%

Показник моторної щільності має становити не менше 60%.

Одночасно з хронометражем складових частин уроку фізичного виховання у 2–3-х учнів різної статі, які обираються об’єктами спостереження за критеріями достатньої активності, дисциплінованості та середньої фізичної підготовленості, проводять пульсометрію. За стандартом підрахунок проводять протягом 10 с. Пульс вимірюють до початку занять, після ввідної частини уроку, після проведення загальних вправ, після рухової гри, після заключної частини уроку та через 3-5 хв. після закінчення уроку.

Графічне зображення кривої фізичного навантаження будується з дотриманням таких умов: по осі абсцис (по горизонталі) від вихідної точки відкладають час уроку із зазначенням його частин, по осі ординат (по вертикалі) – пульс за 1 хв., починаючи шкалу осі із вихідної точки «60». За умови правильної побудови уроку фізіологічна крива повинна мати двовершинну (або одновершинну) параболічну форму.

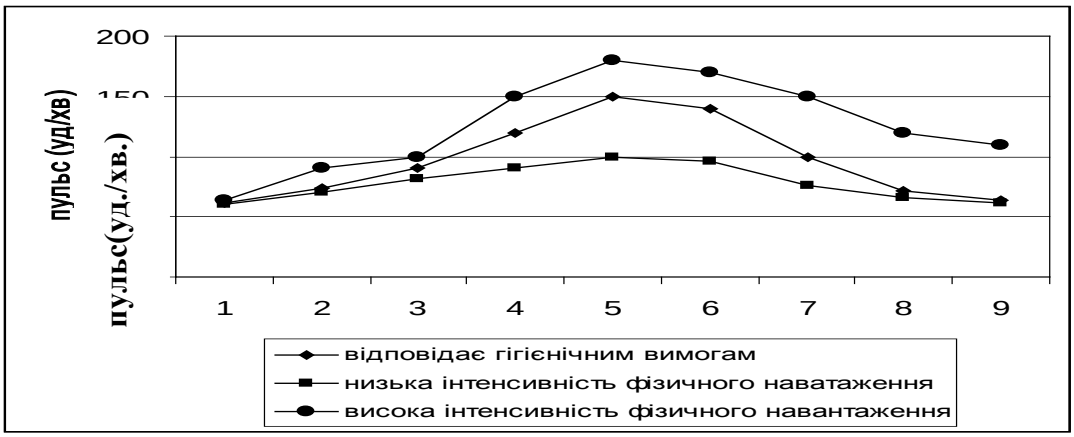

Інтенсивність фізичного навантаження (ЧСС, уд./хв.)

до 140 уд./хв. – легке фізичне навантаження;

141 – 160 уд./хв. – середнє фізичне навантаження;

більше 160 уд./хв. – значне фізичне навантаження;

ЧСС- частота серцевих скорочень.

Під час фізичних вправ слід враховувати основні зовнішні ознаки втоми, які слугують сигналом для відсторонення учнів від навантажень. Зовнішніми ознаками можуть бути:

значне почервоніння шкіри;

напружений вираз обличчя;

виразна пітливість у верхній половині тіла;

сильно прискорене, уривчасте дихання через рот;

хитання, нетвердий крок;

скарги на втому, біль у м’язах, серцебиття, задуху, шум у вухах, запаморочення;

розсіяна увага (помилки при виконанні команд, нечітке їх виконання).

У розкладі навчальних занять не рекомендується здвоювати уроки фізичної культури або проводити їх два дні поспіль.

Більшість уроків фізичної культури доцільно проводити на відкритому повітрі за умови, якщо температура повітря не нижче -8°С. Рішення про неможливість проведення занять з фізичної культури на відкритому повітрі у зв'язку з несприятливими погодними умовами виносять учителі фізичної культури (наказ МОН України від 01.06.2010 № 521«Про затвердження Правил безпеки життєдіяльності під час проведення занять з фізичної культури і спорту в загальноосвітніх навчальних закладах», зареєстрований в Міністерстві юстиції України 9 серпня 2010 р. за № 651/17946).

Відповідно до вимог «Типового положення про навчання з питань охорони праці» в загальноосвітніх навчальних закладах з учнями обов'язково потрібно проводити відповідні інструктажі (вступний, первинний, позаплановий, цільовий) з безпеки життєдіяльності на заняттях з фізичної культури. Про проведення інструктажу робиться запис у відповідних журналах («Журнал реєстрації інструктажів з питань охорони праці для учнів» та на сторінці предмету «Фізична культура» у класному журналі).

На виконання розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 квітня 2011 р. № 360 «Про заходи щодо підготовки та проведення в Україні у 2012 році «Року спорту та здорового способу життя» та наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 13.12.2011 № 1427 Міністерство рекомендує напередодні Дня фізичної культури і спорту (10 вересня 2012 року) провести у 1-11 класах загальноосвітніх навчальних закладів урок «Спорт і фізичне виховання - утвердження здорового способу життя та зміцнення миру».

Варто наголосити, що відповідно до наказу Міністерства освіти і науки від 01.09.2009 № 806 «Про використання навчально-методичної літератури у загальноосвітніх навчальних закладах» в загальноосвітніх навчальних

закладах дозволено використовувати навчальні програми, підручники та навчально-методичні посібники, які мають відповідний гриф Міністерства.

Також зазначаємо, що з 5 класу з 2013/2014 навчального року вивчення фізичної культури за новою програмою розпочнеться.

Інформатика

Навчальний предмет «Інформатика» у 2012/2013 навчальному році вивчатиметься учнями 9-11 класів. У 9-х класах – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів, затвердженими наказом МОН України № 132 від 23.02.2004, зі змінами, внесеними наказом МОН України № 66 від 05.02.2009. У 10-11-х класах – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів III ступеню, затвердженими наказом МОН України від 27.08.2010 № 834.

У 9 класах «Інформатика» вивчатиметься за програмою авторів І.О. Завадського, Ю.О. Дорошенка, Ж.В. Потапової із розрахунку 1 година на тиждень (http://www.mon.gov.ua/ua/diyalnist/osvita/doshkilna-ta-zagalna-serednya/zagalna-serednya-osvita/4324). Ця програма розрахована на учнів, які до 9 класу не вивчали інформатику. Якщо вивчення інформатики здійснювалося до 9 класу, то обов'язково мають бути вивчені ті теми і питання програми, які не вивчалися раніше або вивчалися в обсязі, що не забезпечив рівень навчальних досягнень учнів, визначений державною програмою. Крім того, обов'язковим є виконання всіх практичних робіт, передбачених програмою.

У класах, де вивчення інформатики розпочиналося раніше 9 класу, вивільнені навчальні години або додаткові навчальні години, взяті з варіативної складової навчальних планів, можуть бути використані на збільшення часу для вивчення окремих тем курсу або на поглиблене вивчення тем «Основи Інтернету», «Основи комп'ютерної графіки» чи інших за програмами курсів за вибором.

Методичні рекомендації щодо вивчення інформатики в 9 класах надруковано у Інформаційному збірнику МОН, №№ 19-21, 2009 р.

У 10 і 11 класах (для всіх профілів, крім інформаційно-технологічного профілю) вивчення інформатики здійснюється за двома рівнями — рівень стандарту (із розрахунку 1 година на тиждень у 10 та 11 класах) та академічний рівень (із розрахунку 1 година на тиждень в 10 класі та 2 години на тиждень в 11 класі). Програми вивчення інформатики в цих класах за відповідними рівнями затверджені наказом Міністерства від 28.10.2010 № 1021 та розміщені на сайті МОНмолодьспорту http://mon.gov.ua/ua/diyalnist/osvita/doshkilna-ta-zagalna-serednya/zagalna-serednya-osvita/4326.

Якщо деякі теми або питання програми вивчалися в попередніх класах в обсязі, що забезпечує рівень навчальних досягнень учнів, визначений відповідною державною програмою, то ці теми і питання можуть вивчатися на рівні повторення, узагальнення і систематизації. Вивільнені при цьому

години можуть бути використані на збільшення часу на вивчення інших тем курсу або на вивчення курсів за вибором.

Методичні рекомендації щодо вивчення інформатики в 10 класах надруковано у Інформаційному збірнику МОН, № 25-27, 2010 р., щодо вивчення в 11-х класах у Інформаційному збірнику МОН, № 22-24, 2011 р.

Профільне вивчення інформатики

Організація профільного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах здійснюється на основі Концепції профільного навчання у старшій школі.

Згідно Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою технологічного напряму інформаційно-технологічного профілю (наказ Міністерства освіти і науки України від 27.08.2010 р. № 834 «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів III ступеню», додаток 10) профільне вивчення інформатики відбувається в 10-11 класах і здійснюється із розрахунку 5 годин на тиждень.

Вивчення інформатики у класах інформаційно-технологічного профілю здійснюватиметься за програмою авторів Т.П. Караванова, В.П. Костюков, І.О. Завадський, www.mon.gov.ua/diyalnist/osvita/doshkilna-ta-zagalna-serednya/zagalna-serednya-osvita/4326. Автори програми пропонують навчальний матеріал розподілити на 2 змістові лінії: інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) і основи алгоритмізації та програмування (ОАП), вивчаючи їх паралельно.

При паралельному вивченні двох змістових ліній у журналі доцільно вести окремі сторінки для запису уроків і обліку рівня навчальних досягнень учнів для кожної з двох змістових ліній: інформатика (ІКТ) та інформатика (ОАП), а семестрові оцінки виставляти на сторінці однієї з ліній за підсумками усіх тематичних оцінок за семестр з обох змістових ліній.

Згідно з листом МОНмолодьспорту № 1/9-399 від 23.05.12 «Про навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів на 2012/2013 навчальний рік», у гімназіях, ліцеях, колегіумах години відведені на технологічну освіту в 8-11 класах можуть використовуватися для вивчення інформаційних технологій (веб-дизайн, комп’ютерне моделювання, комп’ютерна графіка тощо).

При вивченні інформатики в 10 і 11 класах інформаційно-технологічного профілю за цією програмою потрібно використовувати базові підручники «Інформатика. 10 (11) клас. Академічний рівень, профільний рівень» та навчальні посібники для курсів за вибором, а також навчальні посібники, збірники завдань, робочі зошити та іншу навчально-методичну літературу, наведену в переліку навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України для використання в основній і старшій школі у загальноосвітніх навчальних закладах з

навчанням українською мовою у 2012/13 навчальному році. Орієнтовний зв'язок програми з курсами за вибором наведено у Пояснювальній записці до програми.

Зокрема, при вивченні ОАП доцільно використовувати такі навчальні посібники:

- Т.П. Караванова «Інформатика: основи алгоритмізації та програмування. 777 задач з рекомендаціями та прикладами». Навч. посіб. для 8-9 кл. із поглибленим вивченням інформатики. – К.: Генеза, 2009. – 286 с.: іл.
- Т.П. Караванова «Інформатика: методи побудови алгоритмів та їх аналіз. Необчислювальні алгоритми». Навч. посіб. для 9-10 кл. із поглибленим вивченням інформатики. – К.: Генеза, 2007. – 216 с.: іл.
- Т.П.Караванова «Інформатика: методи побудови алгоритмів та їх аналіз. Обчислювальні алгоритми». Навч. посіб для 9-10 кл. із поглибленим вивченням інформатики. – К.: Генеза, 2009. – 336 с.: іл
- І.О. Завадський, Р.І. Заболотний «Основи візуального програмування». Навчальний посібник. – К.: Видавнича група BHV, 2011.

Наводимо перелік програм курсів за вибором, рекомендованих МОНмолодьспорту:

- Програма курсу за вибором «Основи комп'ютерної графіки» (авт. Ю.О. Дорошенко, І.О. Завадський), збірник «Програми для профільного навчання та допрофільної підготовки». – К.: Видавнича група BHV, 2009;
- Програма курсу за вибором «Основи веб-дизайну» (авт. І.О. Завадський, Н.С. Прокопенко), збірник «Програми для профільного навчання та допрофільної підготовки» К.: Видавнича група BHV, 2009;
- Програма курсу за вибором «Сучасні офісні інформаційні технології» (авт. Ю.О. Дорошенко, В.В. Лапінський, Л.А. Карташова), збірник «Програми для профільного навчання та допрофільної підготовки». К.: Видавнича група BHV, 2009;
- Програма курсу за вибором «Основи візуального програмування» (авт. І.О. Завадський), збірник «Програми для профільного навчання та допрофільної підготовки». – К.: Видавнича група BHV, 2009;
- Програма курсу за вибором «Інформаційні технології проектування» (авт. Ю.О. Дорошенко), збірник «Програми для профільного навчання та допрофільної підготовки». – К.: Видавнича група BHV, 2009;
- Програма курсу за вибором «Основи комп'ютерної безпеки» (авт. В.П. Пасько, Н.С. Прокопенко), збірник «Програми для профільного навчання та допрофільної підготовки». – К.: Видавнича група BHV, 2009;
- Програма курсу за вибором «Основи Інтернету» (авт.. Ю.О. Дорошенко, І.О. Завадський, Н.С. Прокопенко), збірник

«Програми для профільного навчання та допрофільної підготовки» К.: Видавнича група BHV, 2009;

- Програма курсу за вибором «Основи створення комп'ютерних презентацій» (авт. І.О. Завадський, Н.С. Прокопенко, Т.Г. Проценко), збірник «Програми для профільного навчання та допрофільної підготовки». – К.: Видавнича група BHV, 2009;
- Програма курсу за вибором «Microsoft Excel у профільному навчанні» (авт. А.П. Забарна, Ю.В. Триус, І.О. Завадський), Збірник «Програми для профільного навчання та допрофільної підготовки». – К.: Видавнича група BHV, 2009;
- Програма курсу за вибором «Інформаційний працівник» (авт. В.П. Костюков, Є.В. Мотурнак), збірник «Програми для профільного навчання та допрофільної підготовки». – К.: Видавнича група BHV, 2009;
- Програма курсу за вибором «Основи алгоритмізації та програмування» для організації профільного навчання у старших класах загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Т.П. Караванова, В.П. Костюков) (http://itosvita.ucoz.ua/ index/navchalni_programi/0-6).
- Програма курсу за вибором «Основи баз даних» (авт. І.О. Завадський) (http://zavadsky.at.ua).
- Програма курсу за вибором "Основи апаратного та програмного забезпечення роботи комп'ютера" (автри Ю.В. Бойко, М.О. Войцеховський, С.М. Дзюба) - Газета "Інформатика" № 5 березень 2012р.
- Програма курсу за вибором "Основи прогамування на C#" (автори М.О. Войцеховський, Т.Г. Проценко) - Газета "Інформатика" № 7 квітень 2012р.
- Програма курсу за вибором «Інформаційні технології у бізнесі» для учнів 10—11 класів інформаційно-технологічного та технологічного профілів.(втори С.М. Дзюба, О.О. Заставнюк, М.О. Войцеховський) - Газета "Інформатика" № 9 травень 2012р.
- Програма курсу за вибором «Інформаційні технології проектування. основи автоматизованого проектування» для учнів 10—11 класів інформаційно-технологічного профілю (С.М. Дзюба, В.А. Пасічник)- Газета "Інформатика" № 9 травень 2012р.

Поглиблене вивчення інформатики

Поглиблене вивчення інформатики передбачається у 8-11 класах. Програма поглибленого курсу (авт. Т.П. Караванова, В.П. Костюков) складається з двох частин: програми поглибленого вивчення інформатики для 8-9 класів (http://www.mon.gov.ua/diyalnist/osvita/doshkilna-ta-zagalna-serednya/zagalna-serednya-osvita/4325) та програми поглибленого вивчення інформатики для 10-11 класів (www.mon.gov.ua/diyalnist/osvita/doshkilna-ta-zagalna-serednya/zagalna-serednya-osvita/4326), які разом утворюють єдину цілісну програму. Зміст навчання за цією програмою передбачає вивчення двох паралельних змістових ліній – інформаційно-комунікаційні технології і

основи алгоритмізації та програмування, які є взаємопов'язаними і послідовно узгодженими.

При поглибленому вивченні інформатики потрібно використовувати підручники з інформатики для 9-11 класів, що отримали гриф МОНмолодьспорту та іншу навчально-методичну літературу, рекомендовану або схвалену Міністерством, зокрема навчальні посібники з ОАП, вказані вище.

Пропедевтичне вивчення інформатики у 2-4 класах

Пропедевтичне вивчення інформатики за рахунок годин варіативної складової навчальних планів може здійснюватися у 2-4 класах. Метою пропедевтичного вивчення інформатики є більш раннє ознайомлення учнів початкової школи з основами інформаційно-комунікаційних технологій з метою їх застосування в навчальній та повсякденній діяльності, а також їх використання для розвитку розумових і творчих здібностей учнів.

Для пропедевтичного вивчення інформатики можна використовувати такі навчально-методичні матеріали, рекомендовані МОНмолодьспорту:

- Навчальний комплект «Сходинки до інформатики» для 2-4 класів, до якого входять:

– програма для 2-4 класів;

підручники «Сходинки до інформатики» (2, 3 і 4 класи,

авт. Ф.М. Рівкінд, Г. В. Ломаковська, С. Я. Колесніков, Й. Я. Ривкінд);

– робочі зошити «Сходинки до інформатики» (2, 3 і 4 класи, авт. О. О. Андрусич, С. І. Гордієнко);

– навчально-розвивальний комп'ютерний програмний комплект «Сходинки до інформатики» для 2-4 класів.

- Навчально-методичний комплект «Шукачі скарбів» для 2-4 класів (автор О. В. Коршунова), до якого входять:

– програма для 2-4 класів;

– навчально-методичний посібник «Інформатика» для вчителів (2-4 класи);

– робочі зошити «Інформатика» для учнів (2, 3, 4 класи)

– комп'ютерна навчальна програма «Скарбниця знань» для 2-4 класів.

- Програма пропедевтичного курсу «Комп'ютерленд» Інформатика. Початковий курс. 2-4 класи» (авт. О. П. Антонова).

Методичні рекомендації з викладання цих пропедевтичних курсів наведено у Інформаційному збірнику МОН, № 25-27, 2010 р.

Звертаємо увагу, що згідно з новим Державним стандартом початкової школи, затвердженим постановою КМУ від 20 квітня 2011 р. № 462, обов'язкове вивчення курсу «Сходинки до інформатики» з 2 класу (http://mon.gov.ua/images/files/navchalni_programu/2012/ukr/05_shod_informatu

ka.pdf) розпочнеться з 2013/14 навчального року за рахунок інваріантної складової навчальних планів. Це потребує завчасної підготовки вчителів, матеріально-технічного забезпеченні, навчальних кабінетів тощо

Вивчення інформатики у 5-8 класах

Вивчення інформатики може також здійснюватися у 5-8 класах. Його метою є оволодіння учнями 5-8 класів інформаційно-комунікаційними технологіями для їх широкого застосування в навчальній, дослідницькій та повсякденній діяльності, використання для розвитку розумових і творчих здібностей учнів, а також для професійної орієнтації учнів, сприяння вибору ними напряму профільного навчання у старшій школі.

Для організації вивчення інформатики у 5-8 класах можливо використовувати варіативну складову навчальних планів, впроваджуючи курси за вибором, факультативи з ІКТ. При цьому потрібно дотримуватись принципів наступності та неперервності. Тобто вивчення інформатики повинно здійснюватися цілісно, послідовно, безперервно протягом кількох років, курси повинні взаємодоповнювати та поглиблювати один одного за змістом.

Для вивчення інформатики у 5-8 класах можна використовувати такі навчально-методичні матеріали:

- Навчальний комплект «Інформатика» для 5-8 класів, до якого входять:

– програма для 5-8 класу;

– підручники «Інформатика» (5 і 6 класи, авт. Г.В. Ломаковська, С. Я. Колесніков, Й.Я. Ривкінд);

– робочі зошити «Інформатика» (5 клас, авт. О.О. Андрусич, С.І. Гордієнко);

– підручники «Інформатика» (7 клас, авт. Г.В. Ломаковська, Й.Я. Ривкінд);

– підручники «Інформатика» (8 клас, авт. Г.В. Ломаковська, Г.О. Проценко , Й.Я. Ривкінд);

– навчально-розвивальний комп’ютерний програмний комплект «Сходинки до інформатики+» (5-7 класи).

- Навчально-методичний комплект «Шукачі скарбів» для 5-8 класів (авт. О.В. Коршунова), до якого входять:

– програма для 5-8 класів;

– навчально-методичний посібник «Інформатика» для вчителів (5 і 6 класи);

– навчальні посібники «Інформатика» (5 і 6 класи);

– робочі зошити «Інформатика» для учнів (5 і 6 класи);

– комп’ютерна навчальна програма «Скарбниця знань. ІІ рівень» для 5-8 класів.

Як окремі курси в рамках допрофільного вивчення інформатики можуть бути використані:

- курс «ІНФОмандри» (5-6 класи, авт. О. П. Казанцева);
- курс «Вступ до програмування мовою Лого» (5–6 класи, авт. Г.В. Пахомова);
- курс «Основи робототехніки» (5-8 класи, укл. Д. І. Кожем'яка);
- курс «Основи інформатики, 7-9 класи» (авт. В.В. Володін, І.Л. Володіна, Ю.О. Дорошенко, Ю.О. Столяров);
- «Інформатика. Єдиний базовий курс. 7-9 класи» (авт. О.П. Пилипчук, І.І. Сальнікова, Є.А. Шестопалов);
- курс для факультативних занять і підготовки до олімпіад учнів 7-9 класів «Основи програмування» (авт. С.Д. Вапнічний, В.В. Зубик, В.А. Ребрина, https://sites.google. com/site/fakult7khmel/).

Методичні рекомендації з викладання цих пропедевтичних курсів наведено у Інструктивно-методичному листі про викладання інформатики у 2010/11 навчальному році.

Звертаємо увагу, що згідно з новим Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти, затвердженим постановою КМУ від 23 листопада 2011 р. № 1392, обов'язкове вивчення курсу «Інформатика» з 5 класу (http://mon.gov.ua/images/files/navchalni_programu/2012/ukr/05_shod_informatuka.pdf) розпочнеться з 2013/14 навчального року за рахунок інваріантної складової навчальних планів. Це потребує завчасної підготовки вчителів, матеріально-технічного забезпеченні, навчальних кабінетів тощо

Про організацію викладання

інформатики та використання НКК

При викладанні інформатики у всіх класах учитель самостійно добирає засоби та методи подання навчального матеріалу, визначає форму проведення практичних робіт (робота з елементами досліджень, спільна робота в Інтернеті, лабораторні роботи, проектні роботи, практикуми тощо). Використовувати в процесі навчання інформатики можна тільки те програмне забезпечення і навчально-методичну літературу, яке рекомендоване МОНмолодьспортом.

З метою реалізації практичної спрямованості курсу інформатики, незалежно від профілю навчання, віку учнів комп'ютерна техніка повинна використовуватися на кожному уроці інформатики. При проведенні всіх навчальних занять з інформатики здійснюється поділ класів на дві групи, за наявності в кожній групі не менше 8 учнів (наказ МОН, від 20.02.2002 № 128).

У комп'ютерному класі робоче місце учня, яке призначене для роботи за комп'ютером, комплектується одномісним столом і стільцем (ДСанПіН

5.5.6.009-98 Постанова Головного державного санітарного лікаря України від 30.12.1998, № 9)

Оскільки на етапах актуалізації, мотивації та безпосереднього вивчення теоретичного матеріалу уроку учням також може пропонуватися перегляд презентаційних матеріалів в електронному вигляді, виконання різноманітних завдань та вправ за комп'ютером, то структура проведення кожного уроку має бути ретельно спланована вчителем із урахуванням санітарно-гігієнічних норм, а саме:

- безперервна робота з екраном ПК повинна бути не більше:

— для учнів 10-11 класів на 1-й годині занять 30 хвилин, на 2-й годині занять — 20 хвилин;

— для учнів 8-9 класів — 25 хвилин;

— для учнів 6-7 класів — 20 хвилин;

— для учнів 2-5 класів — 15 хвилин.

- при виконанні практичних робіт, які повинні тривати більше максимально можливого часу безперервної роботи з екраном ПК, потрібно після закінчення цього часу зробити перерву в роботі з екраном ПК на 5 хвилин, виконати вправи для очей і після цього продовжити роботу, але не більше, ніж 10 хвилин.

Враховуючи, що інтенсивне використання комп'ютерних засобів у навчально-виховному процесі може вплинути на здоров'я учнів, потрібно використовувати різноманітні засоби для захисту учнів від негативного впливу технічних і програмних засобів. Перш за все це стосується показників мікроклімату в комп'ютерному класі, освітленості, яскравості і контрастності зображення на екрані монітора, його кольору, йонізуючого та нейонізуючого опромінення, рівня шуму та ін. Також це стосується обсягу навчальної інформації, інтенсивності та тривалості роботи за ПК, складності навчального предмета, якості та досконалості програмних продуктів, їхніх ергономічних, педагогічних, психогігієнічних властивостей та рівня «дружності» інтерфейсу користувача.

При організації навчально-виховного процесу і оснащенні навчального середовища в кабінеті інформатики слід користуватись «Положенням про кабінет інформатикита інформаційно-комунікаційних технологій навчання загальноосвітніх навчальних закладів» (затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 20.05.2004 № 407).

Наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту № 907 від 29.07.2011 «Про затвердження технічних специфікацій навчального комп'ютерного комплексу для кабінету інформатики, навчального комп'ютерного комплексу (мобільного) та інтерактивного комплексу (інтерактивної дошки, мультимедійного проектора) для загальноосвітніх навчальних закладів» затверджено вимоги до специфікації навчальних комп'ютерних комплексів закладів системи загальної середньої освіти. У навчально-виховному процесі не дозволяється використовувати програмне

забезпечення та комп'ютерно-орієнтовані засоби навчання, створені з порушенням загально-дидактичних, психологічних, санітарно-гігієнічних й ергономічних вимог (наказ МОН від 02.12.2004 р. № 903 «Правила використання комп'ютерних програм у навчальних закладах»).

У зв'язку з активним використанням ресурсів Інтернет у навчально-виховному процесі постає нагальна потреба захисту дітей від інформації, яка несе загрозу їх морально-психічному здоров'ю. Під час проведення уроків і позакласних заходів з використанням мережі Інтернет потрібно не допускати можливості доступу учнів до сайтів, що містять жорстоку і аморальну інформацію. Інформуємо про безкоштовні фільтри та брандмауери:

- Интернет Цензор http://www.icensor.ru/soft/;
- Безкоштовні брандмауери http://ru.brothersoft.com/security/firewalls/;
- Безпека сім'ї Windows Live http://explore.live.com/windows-live-family-safety?os=winxp.

Учителі інформатики повинні навчати учнів безпечному користуванню Інтернетом і радити батькам яким чином контролювати роботу дітей в Інтернеті вдома. Інформацію щодо безпеки дітей в Інтернеті можна отримати у посібниках, рекомендованих Міністерством, та на сайтах:

- On-ляндія: Безпечна Web-країна http://www.onlandia.org.ua/;
- Безпека в Інтернеті http://bezpeka.ho.ua/.
- Варто знати http://www.google.com/intl/uk/goodtoknow/

Загальні рекомендації щодо календарного планування

Програми, затверджені МОНмолодьспорту, є орієнтиром для складання календарного плану. Вчителі інформатики можуть обрати власний підхід до структуризації навчального матеріалу, визначення послідовності його вивчення, а також методичні шляхи формування системи знань, умінь і способів діяльності, розвитку й соціалізації учнів. Вчитель може вносити до 25% змін, які стосуються порядку викладання тем та розподілу годин на вивчення тем. Але при цьому вчитель не може пропускати ніякі фрагменти навчального матеріалу (окремі питання, поняття, формування вмінь та навиків), які зазначені в програмі.

Шкільний курс інформатики, згідно з Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти затвердженого постановою КМУ № 1392 від 23 листопада 2011 р., віднесено до галузі «Технологія», де провідним компонентом є спосіб діяльності. Тому навчальний час, який відводиться на вивчення курсу інформатики, потрібно розподіляти таким чином:

- 30% навчального часу відводиться на засвоєння теоретичних знань,
- 70% навчального часу відводиться на формування практичних навичок роботи з сучасною комп'ютерною технікою та ІКТ.

При вивченні курсу інформатики передбачається проведення різних видів практичної діяльності учнів: демонстраційних, тренувальних, практичних, лабораторних робіт, які спрямовані на відпрацювання окремих технологічних прийомів, а також практикумів – інтегрованих практичних робіт (проектів), орієнтованих на отримання цілісного змістовного результату. У практичних роботах потрібно передбачати використання актуального для учнів змістовного матеріалу й завдань з інших предметних областей.

Практичні роботи, зазначені в програмах, є обов'язковими для виконання і оцінювання. Інші види практичної діяльності учнів (демонстраційні, тренувальні роботи, практикуми тощо) оцінюються за рішенням учителя. Також доцільно в навчальному процесі, крім перевірки практичних навичок учнів, перевіряти й їх теоретичні знання, застосовуючи при цьому різні форми перевірки, у тому числі й тестові.

Згідно з листом МОНмолодьспорту № 1/9-399 від 23.05.12 «Про навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів на 2012/2013 навчальний рік», якщо години варіативної складової відводяться на збільшення годин на вивчення окремих предметів інваріантної складової, то розробляючи календарне планування в такому випадку вчитель самостійно вирішує питання щодо збільшення кількості годин на вивчення тих чи інших тем в порівнянні з передбаченими навчальною програмою.

Державна підсумкова атестація

Державна підсумкова атестація з інформатики може проводитись у двох формах: написання атестаційної роботи за відповідними збірниками рекомендованими Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України, або захист творчих робіт.

Підготовку до складання державної підсумкової атестації з інформатики доцільно здійснювати використовуючи «Збірник завдань для державної підсумкової атестації з інформатики. 9 клас» (авт. Морзе Н.В., Вембер В.П., Кузьмінська О.Г., Войцеховський М.О., Проценко Т.Г. – К.: Центр навчально-методичної літератури, 2012) та «Збірник завдань для державної підсумкової атестації з інформатики. 11 клас» (авт. Морзе Н.В., Вембер В.П., Кузьмінська О.Г., Войцеховський М.О., Проценко Т.Г. – К.: Центр навчально-методичної літератури, 2012)

За вибором учнів можливо проводити державну підсумкову атестацію з інформатики у формі захисту творчих учнівських навчальних робіт (проектів) зі створення прикладного програмного забезпечення навчального процесу (прикладні програмні засоби, інструментальні середовища, комп'ютерні навчальні системи). Таку форму проведення атестації можуть обирати учні, які виявили особливий інтерес до предмета, мають глибокі знання інформаційних технологій та навчальні досягнення високого рівня (10, 11, 12 балів) з інформатики.

Захист Вітчизни

Метою предмета «Захист Вітчизни» є не тільки необхідність теоретичної, практичної, фізичної і психологічної підготовки учнівської молоді до захисту Вітчизни і проходження військової служби у Збройних Силах України чи інших військових формуваннях України, а й створення умов для формування та удосконалення життєво необхідних знань, умінь і навичок, високої патріотичної свідомості.

Мета предмета досягається глибоким та осмисленим вивченням матеріалу за кількома напрямками, які розподілені на розділи, кожний з яких має свої завдання.

Відповідно до мети сформовано завдання предмета:

- підготовка молоді до захисту життя і здоров'я, забезпечення власної безпеки і безпеки інших людей у надзвичайних ситуаціях мирного і воєнного часу;

- підготовка молоді до служби у Збройних Силах України, інших військових формуваннях, виконання військового обов'язку в запасі.

На основі визначених головної мети і завдань та відповідно до Державного стандарту предмет вивчається за трьома змістовими лініями:

основи військової справи та військово-патріотичне виховання;

основи попередження і захисту у надзвичайних ситуаціях;

основи медичних знань, надання першої допомоги.

У 2012/2013 навчальному році у навчальних закладах системи загальної середньої освіти учні 10-11 класів вивчатимуть предмет «Захист Вітчизни» за навчальною програмою авт. Мелецький В.М. та ін.

Відповідно до Типових навчальних планів для загальноосвітніх навчальних закладів, затверджених наказом Міністерства освіти і науки від 27.08.2010 № 834, вивчення предмета у 2012/2013 навчальному році здійснюється:

- 2 години на тиждень - у класах з профільним та військово-спортивним профільним навчанням;

- 1 година на тиждень – у класах всіх інших напрямів.

Кількість годин на вивчення предмета може бути збільшена за рахунок варіативної частини навчального плану, що в свою чергу надає можливість поширення і поглиблення змісту тем, що вивчаються.

Вивчення предмета «Захист Вітчизни» проводиться окремо для юнаків та дівчат (відповідно до листа-роз'яснення Міністерства освіти і науки України від 09.10.2002 № 1/9-444). Поділ класу на групи здійснюється згідно наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Нормативів наповнюваності груп дошкільних навчальних закладів (ясел-садків) компенсуючого типу, класів спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів), груп продовженого дня і виховних груп загальноосвітніх навчальних закладів усіх типів та Порядку поділу класів на групи при

вивченні окремих предметів у загальноосвітніх навчальних закладах» від 20.02.2002 № 128 (додаток 2). Навчальний предмет при цьому в обох випадках носить назву «Захист Вітчизни».

Юнаки, які за станом здоров'я або релігійними поглядами звільнені від засвоєння основ військової справи, вивчають предмет за програмою для дівчат. Дівчата за їх власним бажанням (у разі згоди батьків, опікунів або піклувальників) можуть навчатися за програмою та підручниками для юнаків.

Предмет викладається протягом трьох періодів – у 10 і 11 класах під час навчального року та під час навчально-польових зборів (занять у лікувально-оздоровчому закладі). Навчально-польові заняття (збори) проводяться з метою практичного закріплення рівня знань, умінь та навичок учнів наприкінці навчального року з використанням навчально-методичної бази військових частин, відповідних кафедр вищих навчальних закладів, військових комісаріатів, оборонно-спортивних, військово-оздоровчих таборів, базових навчальних закладів, центрів допризовної підготовки тощо. Їх організація і проведення планується керівником навчального закладу відповідно до діючих вимог.

Рекомендуємо визначити для більш ефективної організації навчально-польових зборів загальноосвітні навчальні заклади, на базі яких проводити заняття, залучивши до них учнів з інших загальноосвітніх навчальних закладів та об'єднавши їх у навчальні взводи та відділення.

Практичне закріплення теоретичного матеріалу з розділу «Основи цивільного захисту» передбачається під час проведення Дня цивільної оборони (цивільного захисту) в загальноосвітніх навчальних закладах.

Оцінювання рівня засвоєння учнями програмового матеріалу здійснюється відповідно до «Критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти» затверджених наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту від 13.04.2011 № 329 та зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 11.05.2011 за № 556/19304.

При оцінюванні навчальних досягнень з предмета «Захист Вітчизни» вчителем оцінюється: якість знань, умінь та навичок учнів; нормативні показники, контрольні вправи (нормативні показники та вправи подано у навчальній програмі). Якість виконання нормативів визначає рівень індивідуальної підготовки учнів. Протягом навчального року відпрацьовуються всі індивідуальні нормативи.

Під час складання контрольних вправ з прикладної фізичної підготовки необхідно врахувати деякі особливості, спрямовані на убезпечення учнів від нещасних випадків:

1. Контрольні вправи складають тільки учні основної медичної групи, які на момент прийняття нормативу не скаржаться на погане самопочуття та стан здоров'я.

Перевірка безпечності місць занять та справності інвентарю.

Проведення розминки.

При здачі заліків та нормативів також мають ураховуватися фізіологічні особливості та релігійні погляди учнів.

На заняттях стосунки між учнями та вчителем, а також учнів між собою підтримуються на зразок взаємовідносин між військовослужбовцями Збройних Сил України. Важливими умовами успішності занять з предмета є висока дисципліна, організованість, відповідальність учнів.

Для активізації військово-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах рекомендується вести гурткову роботу відповідного напряму. При проведенні відповідної роботи необхідно керуватися Концепцією допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді, навчальною програмою «Захист Вітчизни», угодою про співробітництво між обласним управлінням освіти і науки та обласним військовим комісаріатом про спільну діяльність з питань військово-патріотичного виховання учнівської молоді.

Для гурткової роботи в загальноосвітніх навчальних закладах рекомендуємо користуватися програмою, яка має відповідний гриф Міністерства «Програма гуртка військово-патріотичного напряму «Школа безпеки» (авт. Олексюк В.Л., Горчинська Л.В., Єпіфанцев І.В.).

Програма гуртка військово-патріотичного напряму «Школа безпеки» модульного типу, передбачає закріплення знань з шкільного курсу предметів із: захисту Вітчизни, фізичного виховання, основ здоров′я, географії, біології; здобуття практичних навичок для використання в повсякденному житті та в екстремальних умовах.

Відповідно до Указу Президента України «Про Концепцію допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді» підготовлено спільний наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України та Міністерства оборони України від 16.12.2011 № 1443/779 «Про затвердження Положення про Всеукраїнську військово-патріотичну гру «Зірниця» (зареєстровано в Міністерстві юстиції України 29 грудня 2011 р. за № 1567/20305). З метою підготовки учнів (вихованців) до участі у Всеукраїнській військово-патріотичній грі «Зірниця» розроблено навчальну програму гуртка «Зірниця» (авт. Коломоєць Г.А.).

Метою навчальної програми є: формування в учнів (вихованців) почуття патріотизму; мотивація до збереження свого здоровя та фізичного розвитку; свідоме ставлення до особистої та громадянської безпеки, розвиток рухових здібностей та морально-вольових якостей.

Вивчення матеріалу передбачається учнями 5-9 класів.

Програма розміщена на веб-сайті Інституту інноваційних технологій і змісту освіти (www.iitzo.gov.ua).

Для оформлення кабінетів рекомендується використовувати серію плакатів: «Захист Вітчизни», «Основи медичних знань», «Інформаційно-

довідниковий куток цивільного захисту» (авт. Міненко М.І.), «Міжнародне гуманітарне право» (авт. Міненко М.І., Кривонос Ю.Д.).

Варто наголосити, що відповідно до наказу Міністерства освіти і науки від 01.09.2009 № 806 «Про використання навчально-методичної літератури у загальноосвітніх навчальних закладах» в загальноосвітніх навчальних закладах дозволено використовувати навчальні програми, підручники та навчально-методичні посібники, які мають гриф Міністерства або схвалені відповідною комісією Науково-методичної ради з питань освіти.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ

НАКАЗ

№ 882 від 02.08.2012

Про використання навчальної літератури у загальноосвітніх навчальних закладах

На виконання постанов Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. № 781 «Деякі питання забезпечення підручниками та навчальними посібниками студентів вищих навчальних закладів, учнів загальноосвітніх і професійно-технічних навчальних закладів та вихованців дошкільних навчальних закладів», від 20 квітня 2011 р. № 462 «Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти», від 23 листопада 2011 р. № 1392 «Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти» та з метою урегулювання використання навчальної літератури,

НАКАЗУЮ:

1. Департаменту загальної середньої та дошкільної освіти (Єресько О. В.) разом з Інститутом інноваційних технологій і змісту освіти (Удод О. А.) до 10.08.2012 сформувати Перелік навчальних програм, підручників і навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України для використання у загальноосвітніх навчальних закладах у 2012/2013 навчальному році.

2. Міністерству освіти і науки, молоді та спорту Автономної Республіки Крим, управлінням освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій:

2.1. Здійснити заходи щодо забезпечення використання у загальноосвітніх навчальних закладах тільки тієї навчальної літератури, якій надано відповідний гриф МОНмолодьспорту або схвалення для використання у загальноосвітніх навчальних закладах;

2.2. Покласти персональну відповідальність на керівників загальноосвітніх навчальних закладів за використання у навчально-виховному процесі

навчальної літератури, яка не має відповідного грифа МОНмолодьспорту або схвалення для використання у загальноосвітніх навчальних закладах.

3. Державній інспекції навчальних закладів України (Гончаренко М. Ф.) під час здійснення контролюючих заходів перевіряти використання у загальноосвітніх навчальних закладах тільки тієї навчальної літератури, якій надано відповідний гриф МОНмолодьспорту або схвалення для використання у загальноосвітніх навчальних закладах, та результати перевірки винести на розгляд колегії Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України у II кварталі 2013 року.

4. Визнати таким, що втратив чинність, наказ Міністерства освіти і науки від 01.09.2009 № 806 «Про використання навчально-методичної літератури у загальноосвітніх навчальних закладах».

5. Департаменту управління справами (Ворошиловський О. В.) зробити відповідну відмітку у справах архіву.

6. Контроль за виконанням цього наказу покласти на заступника Міністра Жебровського Б. М.

Міністр Д. В. Табачник

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ

НАКАЗ

№ 751 від 27.06.2012

Про започаткування щорічної Всеукраїнської учнівської олімпіади з фізичної культури і спорту

На виконання пункту 3 Протокольного рішення за результатами засідання Оргкомітету з підготовки та проведення в Україні у 2012 році року спорту та здорового способу життя від 31 січня 2012 р. та відповідно до пунктів 1.1 і 1.2 Положення про Всеукраїнські учнівські олімпіади, турніри, конкурси з навчальних предметів, конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт, олімпіади зі спеціальних дисциплін та конкурси фахової майстерності, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 22 вересня 2011 р. № 1099, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 17 листопада 2011 р. за № 1318/20056, з метою популяризації засад здорового способу життя,

НАКАЗУЮ:

1. Започаткувати з 2012 року щорічне проведення Всеукраїнської учнівської олімпіади з фізичної культури і спорту.

2. Провести Всеукраїнську учнівську олімпіаду з фізичної культури і спорту в чотири етапи:

I (перший) етап – шкільні (міжшкільні) на базі загальноосвітніх навчальних закладів - у жовтні;

II (другий) етап – районні (міські) - у листопаді – грудні;

III (третій) етап – обласні (в Автономній Республіці Крим – республіканська, у містах Києві та Севастополі – міські) - у січні – лютому;

IV (четвертий) етап – на державному рівні - у березні – квітні.

3. До 1 липня 2012 р. Комітету з фізичного виховання і спорту (Гамов В.Г.), Інституту інноваційних технологій і змісту освіти (Удод О.А.), Департаменту загальної середньої та дошкільної освіти (Єресько О.В.)

розробити та подати на затвердження план заходів щодо проведення Всеукраїнської учнівської олімпіади з фізичної культури і спорту.

4. Департаменту вищої освіти (Коровайченко Ю. М.) щорічно при підготовці умов прийому до вищих навчальних закладів України на поточний рік передбачати врахування результатів таких олімпіад при вступі на напрями (спеціальності) галузі знань «Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини».

5. Контроль за виконанням цього наказу покласти на заступника Міністра Жебровського Б. М.

Міністр Д. В. Табачник

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ

№ 1/9-384 від 18.05.12

Міністерство освіти і науки, молоді та
спорту Автономної Республіки Крим,
управління освіти і науки обласних,
Київської та Севастопольської
міських державних адміністрацій

Про організацію інклюзивного
навчання у загальноосвітніх
навчальних закладах

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту надсилає для практичного використання інструктивно-методичний лист «Організація інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах», розробленого з метою запровадження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2011 року № 872.

Просимо зміст листа довести до відома керівників районних та міських відділів освіти, керівників загальноосвітніх навчальних закладів.

Заступник Міністра Б. М. Жебровський

Інструктивно-методичний лист
«Організація навчально-виховного процесу в умовах інклюзивного навчання»

Інструктивно-методичний лист розроблено з метою реалізації Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2011 року № 872.

Інклюзивне навчання – це комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітям з особливими освітніми потребами шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на основі застосування особистісно орієнтованих методів навчання, з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності таких дітей.

Інклюзивне навчання запроваджується відповідно до Конвенції ООН про права дитини та Конвенції ООН про права інвалідів, низки Указів Президента, Закону України «Про загальну середню освіту».

Передумовою у забезпеченні успішності навчання дитини з особливими освітніми потребами у загальноосвітньому навчальному закладі є індивідуалізація навчально-виховного процесу. Індивідуальне планування навчально-виховного процесу має на меті:

-розроблення комплексної програми розвитку дитини з особливими освітніми потребами, що допоможе педагогічному колективу закладу пристосувати середовище до потреб дитини;

- надання додаткових послуг та форм підтримки у процесі навчання;

- організацію спостереження за динамікою розвитку учня.

Індивідуальна програма розвитку розробляється групою фахівців (заступник директора з навчально-виховної роботи, вчителі, асистент вчителя, психолог, вчитель-дефектолог та інші) із обов’язковим залученням батьків, або осіб, які їх замінюють, з метою визначення конкретних навчальних стратегій і підходів до навчання дитини з особливими освітніми потребами. Вона містить загальну інформацію про учня, систему додаткових послуг, види необхідної адаптації та модифікації навчальних матеріалів, індивідуальну навчальну програму та за потреби індивідуальний навчальний план.

Оформлення та ведення відповідної документації покладається на асистента вчителя.

Індивідуальна програма розвитку містить такі розділи:

1. Загальна інформація про дитину: ім’я та прізвище, вік, телефони батьків, адреса, проблема розвитку (інформація про особливі освітні потреби), дата зарахування дитини до школи та строк, на який складається програма.

2. Наявний рівень знань і вмінь. Група фахівців протягом 1-2 місяців (в залежності від складності порушення) вивчає можливості та потреби дитини, фіксує результати вивчення:

її вміння, сильні якості та труднощі, стиль навчання (візуальний, кінестетичний, багатосенсорний та інші, особливо якщо один зі стилів домінує), у чому їй потрібна допомога;

інформація щодо впливу порушень розвитку дитини на її здатність до навчання (відомості надані психолого-медико-педагогічною консультацією). Вся інформація повинна бути максимально точною, оскільки вона є підґрунтям для подальшого розроблення завдань.

4. Спеціальні та додаткові освітні послуги. В індивідуальній програмі розвитку фіксується розклад занять з відповідними фахівцями (логопедом, фізіотерапевтом, психологом та іншими спеціалістами), вказується кількість і тривалість таких занять з дитиною.

5. Адаптації/модифікації. При складанні індивідуальної програми розвитку необхідно проаналізувати, які адаптації та модифікації слід розробити для облаштування середовища, застосування належних навчальних методів, матеріалів, обладнання, урахування сенсорних та інших потреб дитини.

Модифікація – трансформує характер подачі матеріалу шляхом зміни змісту або концептуальної складності навчального завдання. Наприклад, скорочення змісту навчального матеріалу; модифікація навчального плану або цілей і завдань, прийнятних для конкретної дитини, корекція завдань, визначення змісту, який необхідно засвоїти.

Адаптація – змінює характер подачі матеріалу, не змінюючи зміст або концептуальну складність навчального завдання. Зокрема, можуть використовуватись такі види адаптацій:

пристосування середовища (збільшення інтенсивності освітлення в класних кімнатах, де є діти з порушеннями зору; зменшення рівня шуму в класі, де навчається слабочуюча дитина, забезпечення її слуховим апаратом; створення відокремленого блоку в приміщенні школи для учнів початкової ланки);

адаптація навчальних підходів (використання навчальних завдань різного рівня складності; збільшення часу на виконання, зміна темпу занять, чергування видів діяльності);

адаптація матеріалів (адаптація навчальних посібників, наочних та інших матеріалів; використання друкованих текстів з різним розміром шрифтів, картки-підказки, тощо).

Індивідуальна програма розвитку розробляється на один рік. Двічі на рік (за потребою частіше) переглядається з метою її коригування. Зокрема, коли у дитини виникають труднощі у засвоєнні визначеного змісту навчального матеріалу, чи навпаки виникає необхідність перейти до наступного рівня складності виконання завдань.

Навчально-виховний процес у класах з інклюзивним навчанням загальноосвітніх навчальних закладів здійснюється відповідно до робочого навчального плану школи, за навчальними програмами, підручниками, посібниками, рекомендованими МОНмолодьспортом для загальноосвітніх навчальних закладів.

Для дітей з особливими освітніми потребами, які мають інтелектуальні порушення та зі складними вадами розвитку (вадами слуху, зору, опорно-рухового апарату в поєднанні з розумовою відсталістю, затримкою психічного розвитку) на основі робочого навчального плану школи розробляється індивідуальний навчальний план з урахуванням рекомендацій психолого-медико-педагогічної консультації та на основі Типових навчальних планів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку.

Індивідуальний навчальний план визначає перелік навчальних предметів, послідовність їх вивчення, кількість годин, що відводяться на вивчення кожного предмета за роками навчання, та тижневу кількість годин. У плані враховуються додаткові години на індивідуальні і групові заняття, курси за вибором, факультативи тощо.

Для проведення корекційно-розвиткових занять в індивідуальному навчальному плані учня передбачається від 3 до 8 годин на тиждень (кількість годин визначають відповідні психолого-медико-педагогічні консультації).

Індивідуальний навчальний план та індивідуальна навчальна програма розробляється педагогічними працівниками, у тому числі з дефектологічною освітою, які беруть безпосередню участь у навчально-виховному процесі, за участю батьків дитини або осіб, які їх замінюють, та затверджується керівником навчального закладу.

Індивідуальна навчальна програма дитини з особливими освітніми потребами у класі з інклюзивним навчанням розробляється на основі типових навчальних програм загальноосвітніх навчальних закладів, у тому числі спеціальних, з відповідною їх адаптацією.

Навчальна програма визначає зміст, систему знань, навичок і вмінь, які мають опанувати учні в навчальному процесі з кожного предмета, а також зміст розділів і тем.

При складанні індивідуальної навчальної програми педагоги в першу чергу аналізують відповідність вимог навчальної програми та методів, що використовуються на уроці, актуальним і потенційним можливостям дитини з особливими освітніми потребами.

До складання індивідуальної навчальної програми залучаються батьки, які повинні мати чітке уявлення про те, чому навчання дитини потребує розроблення індивідуальної навчальної програми. Така співпраця забезпечить інформування батьків про потенційні можливості дитини,

динаміку її розвитку та врегулює комплекс суперечливих питань, які виникають між батьками та вчителями в процесі навчання дитини.

Невід'ємною складовою процесу розроблення індивідуальної програми розвитку є оцінка динаміки розвитку дитини з особливими освітніми потребами, збирання відомостей про її успіхи (учнівські роботи, результати спостережень педагогів, контрольні листки, результати тестів, тощо).

Визначення рівня сформованості знань, умінь і навичок учнів з особливими освітніми потребами здійснюється з метою забезпечення позитивної мотивації навчання, інформування учнів про їх індивідуальні досягнення, визначення ефективності педагогічної діяльності вчителів.

Оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами здійснюється за критеріями оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 13.04.2011 № 329, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 11 травня 2011 р. за №566/19304.

Оцінювання навчальних досягнень учнів з розумовою відсталістю, зі складними вадами розвитку, які навчаються за індивідуальним навчальним планом і програмою, здійснюється за обсягом матеріалу, визначеним індивідуальною навчальною програмою.

Система оцінювання навчальних досягнень учнів повинна бути стимулюючою.

З метою оцінювання індивідуальних досягнень учнів може бути використаний метод оцінювання портфоліо.

Портфоліо - це накопичувальна система оцінювання, що передбачає формування уміння учнів ставити цілі, планувати і організовувати власну навчальну діяльність; накопичення різних видів робіт, які засвідчують рух в індивідуальному розвитку; активну участь в інтеграції кількісних і якісних оцінок; підвищення ролі самооцінки.

Таке оцінювання передбачає визначення критеріїв для включення учнівських напрацювань до портфоліо; форми подання матеріалу; спланованість оцінного процесу; елементи самооцінки з боку учня тощо.

Процес складання індивідуальної програми розвитку дитини з особливими освітніми потребами носить диференційований характер, розробляється на основі аналізу проблеми розвитку учня та його освітніх потреб.

Зокрема, якщо дитина з особливими освітніми потребами має сенсорні порушення при збереженому інтелекті і потребує створення відповідних адаптацій навчальних матеріалів та корекційних занять з вчителем-дефектологом, для неї розробляється та частина програми розвитку, яка стосується надання цих послуг та розроблення відповідних адаптацій. За потреби адаптується навчальна програма, але розроблення індивідуального навчального плану є недоцільним.

Разом із тим, якщо в класі навчаються діти з особливими освітніми потребами однієї нозології, для кожного окремо розробляється та частина індивідуальної програми розвитку, яка стосується їхніх відмінностей та потреб, а навчальна програма може бути спільною.

Учням з особливими освітніми потребами, у тому числі з розумовою відсталістю, які навчалися у класі з інклюзивним навчанням, видається документ встановленого зразка для загальноосвітнього навчального закладу, учнями якого вони були.

У додатку до свідоцтва про базову загальну середню освіту або до атестата про повну загальну середню освіту вказуються лише ті предмети, які вивчав учень в процесі навчання.

Для осіб, звільнених від державної підсумкової атестації, у додаток до свідоцтва про відповідний рівень освіти виставляються річні бали та робиться запис “звільнений”.

Директор департаменту О. В. Єресько

Додаток

Індивідуальна програма розвитку (ІПР)

(Назва школи)

Дитина _____ Дата народження _____

_____

Батьки або опікуни _____ Телефон _____

Адреса _____

_____

Особливості розвитку _____

_____

_____

_____

Чи отримувала дитина допомогу, яку _____

_____

Дата вступу до школи _____ Клас _____

Вчитель_____Асистент вчителя_____

Строки дії програми з _____ до _____

Присутні на засіданні з приводу розробки ІПР:

Присутні	*Дата*	*Присутні*	*Дата*

Перелік спеціальних і додаткових видів послуг:

Вид послуг	Кількість год. на тиждень	Місце проведення	Розклад
Додаткові заняття з учителем	2 год. на тиждень	Каб. 213	Вівторок, четвер
Корекційні заняття з логопедом	2 год. на тиждень	Каб. 406	Середа, п’ятниця

Я ЗГОДЕН зі змістом ІПР.
Я мав можливість брати участь у розробці цього плану.
Підпис батька (матері) або опікуна ___ _____
Дата_____

Пристосування/модифікація класного середовища

Стиль навчання: ☐ Переважно слуховий ☐ Переважно візуальний
☑ Багатосенсорний ☐ Переважно кінестетичний ☐ Переважно тактильний

Індивідуальна навчальна програма

Довгострокова мета: _____

Місце, умови	☐ Визначене місце ☐ У малій групі
Навчальні підходи	☑ Часта / невідкладна реакція з боку вчителя ☐ Об'єднання стилів навчання ☐ Спільне навчання ☐ Кооперативне навчання в групах / парах ☐ Інше _____
Вказівки	☑ Різні види вказівок: _____ усні _____ письмові _____ демонстрація / моделювання ___ привертання уваги учня ☐ Інше _____
Корекція поведінки	☐ Часті перерви ☐ Чітке визначення очікувань ☐ Робота в тиші ☑ Позитивні підкріплення ☐ Надання можливостей для вибору й альтернатив ☐ Надання можливості порухатися ☑ Близький безпосередній контроль ☐ Розміщення дитини у зручному місці
Матеріал та обладнання	☐ Книжки для сліпих, надруковані шрифтом Брайля ☑ Адаптовані версії книжок ☐ Затискачі, похилі дошки ☑ Інше _____інд.картки_____
Організаційні питання	☐ Індивідуалізований розклад занять учня ☑ Інше _____
Сенсорні потреби	☐ Стежити, чи правильно учень користується: _____ окулярами _____ слуховим апаратом _____ аудіо / ЧМ приладдям _____ допоміжним технологічним обладнанням ☐ Інше _____
Інше	_____

Короткострокові завдання	Методи оцінювання	Дата і прогрес
	Зразки робіт	

	Спостереження	
	Контрольні листки	
	Тестові завдання	
	Стандартні тести	

Умовні позначення:

О – учень оволодів умінням, досяг поставленої мети;

СП – спостерігається суттєвий прогрес;

НП – спостерігається незначний прогрес;

ПН – прогресу в досягненні конкретної мети немає;

РОЗДІЛ ІІ.
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ ОСВІТИ РЕГІОНУ

ІВАСЮК І.Д.,
начальник управління освіти і науки Вінницької облдержадміністрації, Заслужений працівник освіти України, кандидат технічних наук, доцент

НОВІ ОРІЄНТИРИ У РОЗВИТКУ ОСВІТИ ВІННИЧЧИНИ

Українська освіта стоїть сьогодні на порозі якісних змін як змістового, так і організаційного характеру, поступово, але наполегливо інтегруючись до європейського освітнього простору.

Базові складові освітньої політики провідних країн світу – якість, доступність та спрямування на особистісний розвиток кожного вихованця – є сьогодні основними орієнтирами на шляху розвитку галузі освіти і в Україні.

Як без фундаменту неможливо звести будівлю, так і модернізація освіти без удосконалення базової її складової – дошкілля – є ознакою формального підходу до освітніх перетворень.

Освітяни області посилено працюють над розширенням мережі та розвитком закладів дошкільної освіти. Так, відповідну освіту забезпечують 720 дошкільних навчальних закладів, в яких виховується 48,9 тис. дітей. Впродовж першого півріччя 2012 року відновлено роботу ще 5 дитячих садочків у селах Оратів Оратівського району, Пагурці та Подорожна Хмільницького, Бірків та Малинівка Літинського районів. Відкрито 2 групи у ДНЗ села Мухівці Немирівського району.

Розвиток мережі навчальних закладів дозволяє максимально забезпечити маленьких вихованців освітніми послугами. Відтак, рівень охоплення дошкільнят від 3 до 6 років різними формами відповідної освіти становить сьогодні 85 %, а відсоток охоплення дошкільною освітою дітей 5-річного віку сягає в середньому по області майже 98,4 %.

Беручи до уваги позитивну динаміку останніх років та реалізацію передбаченого рішенням обласної Ради від 15.07.2011 р. плану розширення мережі дошкільних навчальних закладів до 2016 року, який враховує можливості відкриття дитячих садочків шляхом будівництва, реконструкції та капітального ремонту, можемо стверджувати, що система дошкілля області рухається висхідною траєкторією розвитку.

На жаль, не так оптимістично виглядає ситуація у загальній середній освіті. Формування оптимальної мережі навчальних закладів, яка б відповідала, з одного боку - потребам громади та сучасним суспільним запитам – з іншого, досі залишається серед нагальних питань освітянського порядку денного.

Через демографічну ситуацію щорічно зменшується учнівський контингент (лише цього навчального року на 2,1 тис. школярів), а відповідно – змінюється і мережа загальноосвітніх закладів. У 2011-2012 навчальному році було закрито 7 шкіл, у 8-ми призупинено навчально-виховний процес через відсутність учнів, 15 – реорганізовано. Відтак, в області на сьогодні нараховується 960 загальноосвітніх навчальних закладів.

До обговорення проблеми оптимізації ЗНЗ долучаються педагогічні колективи, батьківська громада, представники влади та профспілкові активісти. У кожному районі області йде активний процес формування освітніх округів, сьогодні їх уже нараховується більше 160-ти. Така практика забезпечить галузі більш ефективне використання матеріально-технічних, фінансових та кадрових ресурсів.

Поряд з тим, продовжується будівництво нових шкіл. За останніх 7 років введено в експлуатацію 20 шкіл на понад 5,5 тисяч учнівських місць. Лише у 2011-2012 навчальному році розпочали роботу дві новобудови: Шаргородська районна гімназія для обдарованих дітей проектною потужністю 384 учнівські місця та школа в смт. Томашпіль на 1296 учнівських місць. Варто зазначити, що з початку нового навчального року планується організувати підвіз та навчання у Томашпільському ЗНЗ дітей із сіл Пеньківка, Олександрівка, Горишківка та Жолоби, а сам заклад буде реорганізований в НВК: школа-гімназія.

Окрім того, у планах на поточний рік - відкриття ще двох навчальних закладів: Михайлівської школи у Гайсинському та Гопчинецької СЗОШ у Погребищенському районах. Продовжуватимуться будівельні роботи і в Сосонській школі Вінницького району.

Освітня галузь – серед пріоритетів у розбудові регіону, а тому постійно перебуває у полі зору керівництва області.

Так, першим заступником голови обласної державної адміністрації І.М. Мовчаном протягом навчального року здійснювалися виїзні співбесіди з керівництвом райдержадміністрацій з питань поліпшення якості освітніх послуг, за підсумками яких розроблено відповідні доручення щодо забезпечення нагляду за організацією та виконанням натуральних норм харчування школярів, завершення роботи щодо відновлення внутрішніх вбиралень, поновлення необхідного технологічного, навчального та спортивного обладнання. Управлінням здійснюється щомісячний моніторинг виконання цих завдань.

Продовжується робота з упровадження ІКТ-технологій у навчально-вихований процес. За кошти державного бюджету у минулому році встановлено 34 сучасні комп’ютерні класи у загальноосвітніх навчальних закладах та 19 мобільних комп’ютерних комплексів (по 20 ноутбуків) у школах-інтернатах. Окрім того, рішенням обласної Ради прийнято Програму розвитку інформаційних, телекомунікаційних та інноваційних технологій в освіті регіону до 2015 року, що дасть можливість щорічно спрямовувати 750 тисяч гривень на оснащення навчальних закладів комп’ютерною технікою.

Посиленої уваги потребує сьогодні виховна робота з учнівською молоддю. І серед ключових питань - правове виховання школярів, попередження підліткової злочинності та дитячої бездоглядності, формування мотивації до здорового способу життя. Тому постійний контроль за динамікою правопорушень, робота на їх випередження є необхідною умовою позитивних тенденцій у процесі виховання підростаючого покоління. Розуміючи важливість проблеми, управлінням освіти і науки обласної державної адміністрації восени 2011 року проведено громадські слухання з питань попередження злочинності та правопорушень серед дітей, учнівської та студентської молоді. У роботі зібрання взяли участь директори навчальних закладів області різних рівнів, завідуючі районними (міськими) методкабінетами, спеціалісти органів управління освітою, відповідальні за виховну роботу, представники батьківської громади та органів учнівського самоврядування. За результатами громадських слухань учасниками зібрання прийнято відповідні рекомендації.

Варто зазначити, що питання профілактики та попередження правопорушень, пропаганда здорового способу життя в дитячому та учнівському середовищі стосується не лише освітян. До вирішення цієї проблеми залучаються і правоохоронні органи, і соціальні та психологічні служби, і, в першу чергу, – батьки. У цьому контексті не зайвим було б згадати започаткований в області управлінням освіти і науки та Вінницьким обласним центром практичної психології та соціальної роботи інформаційно-просвітницький захід «Година спілкування з батьками», метою якого є профілактика раннього дитячого алкоголізму та підвищення ефективності взаємодії в тріаді «батьки – дитина – школа». До проведення «годин спілкування» залучаються також фахівці міжвідомчих установ, які займаються зазначеними питаннями. Таким чином, стосунки школи та батьківської громади набувають якісно нових характеристик та сприяють розвитку партнерства і злагодженості дій у реалізації основних завдань виховного процесу.

В аспекті виховної роботи варто звернути увагу і на впровадження у регіоні інклюзивної освіти. Вагомим внеском у реалізацію світової тенденції безперешкодного навчання дітей з обмеженими можливостями на території Вінниччини стала розробка обласної просвітницької програми «Кожен шлях починається з розуміння», спрямованої на створення сприятливого середовища для впровадження інклюзивного навчання у закладах освіти області. Спільний проект управління освіти і науки облдержадміністрації, громадської організації «Паросток», Вінницького обласного центру практичної психології та соціальної роботи і обласної психолого-медико-педагогічної консультації – програма покликана, перш за все, систематизувати знання громадськості щодо основних положень інклюзивної освіти, сутності та завдань корекційно-розвивальної роботи, сприяти вихованню у суспільстві толерантного ставлення до дітей з особливими потребами, створити платформу для розробки і впровадження батьківських ініціатив щодо впровадження інклюзивного навчання.

Чітко дотримуємося обраної траєкторії підтримки, розвитку та стимулювання учнівських і студентських обдарувань. Лише у 2012 році на щорічному святі «Таланти Поділля – 2012» на преміювання обдарованої молоді та їх наставників (547 нагороджених) використано майже 500 тисяч гривень. Окрім того, двічі на рік проходить засідання комісії з питань стипендіального забезпечення, на якому затверджується список 35 представників талановитої та активної молоді Вінниччини, що здобули право на отримання стипендії облдержадміністрації та обласної Ради. Відповідно до визначеної квоти, такі виплати отримують 7 учнів професійно-технічних навчальних закладів, 11 студентів ВНЗ І-ІІ р.а. та 17 представників закладів вищої освіти ІІІ-IV р.а. Така підтримка спонукає молодь до підкорення нових вершин, вселяє розуміння того, що їхня праця та здобутки цінуються державою.

Результати такого підходу не змушують довго себе чекати: 42 учні області здобули цьогоріч перемогу в IV етапі Всеукраїнських учнівських предметних олімпіад, 13 школярів стали призерами ІІІ етапу захисту науково-дослідницьких робіт Малої академії наук.

Унікальну нагороду для обдарованих учнів – нагрудний знак «Гордість і надія України» - отримав у грудні 2011 року із рук Міністра освіти і науки, молоді та спорту України Дмитра Табачника шестикласник школи-ліцею № 7 м. Вінниці Михайло Кривошея, а на XIII Математичному кубку Європи, що пройшов у Парижі, математична збірна України, до складу якої увійшли 9 школярів Вінниччини, поповнила свою скарбницю перемог ще на 14 нагород: здобутком цьогорічного кубку стали 6 золотих, 6 срібних і 2 бронзові медалі.

Свої підкорені вершини мають і педагогічні колективи області: з Третьої Міжнародної виставки «Сучасні заклади освіти – 2012», яка 1-3 березня проходила у Києві, 18 навчальних закладів та установ освіти Вінниччини привезли усі види нагород. Приємно, що серед золотих призерів міжнародної освітянської виставки – й управління освіти і науки облдержадміністрації. Такі результати є найкращим свідченням потужного інноваційного потенціалу педагогічних кадрів області.

Однією із форм динамічного розвитку галузі та професійного зростання педпрацівників є системна міжрегіональна та міжнародна співпраця щодо напрацювання прогресивних освітянських методологій, визначення ефективних шляхів реалізації основних завдань, які ставить сьогодення перед освітянами. Реальними діями у цьому напрямку стало проведення 15 травня 2012 року на базі Вінницького державного педагогічного університету Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми». Понад 400 науковців і практичних працівників освіти зустрілися для обговорення найважливіших проблем освітянської галузі, матеріали для участі у науковому заході надійшли з дев’яти країн світу: України, Росії, Білорусі, Польщі, Молдови, Словаччини, Німеччини, Норвегії та Китаю.

Ще одним суттєвим кроком у розвитку міжрегіональної співпраці стало підписання 22 червня 2012 року Угоди про співробітництво між управліннями освіти і науки Вінницької облдержадміністрації та Севастопольської міської державної адміністрації, яка передбачає розширення прямих зв'язків між навчальними закладами регіонів, проведення спільних заходів, обмін досвідом та стажування й підвищення кваліфікації педагогічних кадрів. У рамках міжрегіонального співробітництва 18 управлінців та керівників навчальних закладів Севастополя відвідали Вінниччину, аби перейняти кращий управлінський та педагогічний досвід, ознайомитись із системою організації навчально-виховного процесу у закладах освіти області. У вересні 2012 року плануються відвідини освітянами Вінницької області колег із Севастополя.

У період складних економічних та соціальних перетворень важко переоцінити роль висококваліфікованого, технічно грамотного та всебічно розвиненого робітника. А тому на якісно новий рівень функціонування піднімається і система професійно-технічної освіти області.

Вінниччина, без перебільшень, несе почесний стяг першості у низці новацій, що супроводжують розвиток професійного становлення фахівців. Спільно із корпорацією «Хенкель Баутехнік» на базі Барського професійного будівельного ліцею відкрито навчальний центр будівельного профілю. Нині для реалізації проекту на 70 % створені навчально-виробничі майстерні та лабораторії. Продовжують роботу експериментальні майданчики Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України та Академії педагогічних наук, зокрема: «Застосування сучасних засобів інформаційно-телекомунікаційних технологій у навчальному процесі професійно-технічних навчальних закладів» (ДПТНЗ «Вінницьке міжрегіональне вище професійне училище») та «Відпрацювання нових технологій підготовки і перепідготовки кваліфікованих робітників сільського виробництва, спроможних організувати і вести фермерське господарство» у Гущинецькому вищому професійному училищі.

Створено обласну Міжгалузеву раду з професійно-технічної освіти, навчально-методичну раду Навчально-методичного центру професійно-технічної освіти у Вінницькій області, використовуються нові підходи до здійснення підготовки фахівців, активно працюють навчально-виробничі комплекси із впровадження сучасних технологій.

Реалізується розвиток соціального партнерства, розширюється географія міжнародного співробітництва закладів професійної освіти: сьогодні така співпраця ведеться із навчальними закладами Франції, Польщі, Словаччини, Естонії. Так, у 2011-2012 навчальному році делегація профтехосвітян Вінниччини взяла участь у зустрічі північної секції країн-учасників міжнародної Асоціації «Освіта без кордонів» - України, Росії та Словаччини, що відбулася на базі Сілляммаєвського професійного училища (Естонія). У результаті робочої зустрічі укладено тристоронню угоду про співпрацю між Козятинським міжрегіональним професійним училищем залізничного транспорту, Будівельно-індустріальним професійним ліцеєм

№ 50 м. Санкт-Петербург та Сіллямаєським професійним училищем, пролонговано угоду між Козятинським училищем та Доправною академією м. Тренчин (Словаччина) щодо виробничого навчання та стажування учнів.

Активно поповнює скарбницю своїх здобутків і вища школа регіону. Так, восени 2011 року на базі Вінницького національного технічного університету пройшов півфінал Першості світу з програмування по регіону південно-східної Європи, в якій взяли участь 33 кращі українські команди, а студент Вінницького національного медичного університету Роман Чорнопищук на III Міжнародному конгресі студентів та молодих вчених «Актуальні проблеми сучасної медицини» здобув диплом за найкращу творчу роботу.

Систематичні контакти випускаючих кафедр вищих навчальних закладів області з підприємствами та установами, потенційними замовниками випускників, дозволяють своєчасно корегувати зміст навчання, формувати сучасну тематику підготовки кваліфікованих працівників. Лише протягом 2011-2012 р.р. вищими начальними закладами області відкрито низку нових спеціальностей: інформатика, соціальна педагогіка, реклама та зв'язки з громадськістю (Вінницький державний педагогічний університет), біомедична інженерія (Вінницький національний технічний університет), готельно-ресторанна справа, транспортні технології (Вінницький національний аграрний університет) тощо.

Активно розвивається система студентського самоврядування: вже другий рік поспіль діє Студентський Парламент Вінниччини, а нещодавно, з метою налагодження конструктивної взаємодії між органами місцевого та студентського самоврядування при голові обласної Ради було створено ще один молодіжний орган – Координаційно-консультативну раду органів студентського самоврядування, одним із завдань якої є аналіз практики застосування законодавства і прогнозування суспільних процесів у сферах освіти, праці, соціального становлення та розвитку студентської молоді, а також внесення, за результатами аналізу, відповідних пропозицій голові обласної Ради.

Так вже укладений освітянський календар, що завершення одного навчального періоду знаменує собою старт підготовки до наступного. А тому, підбиваючи підсумки роботи у 2012-2013 навчальному році, варто означити й основні завдання, що стоять сьогодні перед освітянами.

На часі – підготовка та організоване проведення вступної кампанії. Вже традиційно, з метою забезпечення належного контролю за її здійсненням, при управлінні освіти і науки облдержадміністрації на період прийому документів, проведення конкурсного відбору та зарахування абітурієнтів створено обласний громадський оперативний штаб «Вступна кампанія - 2012». Маємо сподівання, що і цьогоріч приймальні комісії працюватимуть злагоджено та оперативно, і вступна кампанія 2012 року пройде без порушень.

З 1 вересня 2012 року вступає в дію новий Державний стандарт початкової загальної освіти, який передбачає обов'язкове вивчення іноземної

мови з першого класу, інформатики – з другого. У зв'язку з цим перед загальноосвітніми навчальними закладами, особливо у сільській місцевості, постає необхідність якісного кадрового забезпечення для викладання англійської мови у початковій школі. Тому готовність шкіл області до впровадження нового стандарту – одне із головних освітянських завдань.

Пріоритетом залишається формування оптимальної мережі навчальних закладів регіону. Це стосується як розвитку і розширення закладів дошкільної освіти, приведення до вимог сучасності та потреб територіальних громад мережі загальноосвітніх шкіл, так і зміцнення позицій провідних вищих навчальних закладів у боротьбі за якісну освіту.

Переконаний, що, доклавши необхідних зусиль для реалізації визначених завдань, зможемо забезпечити освітянській галузі області динамічний рух траєкторією розвитку, що дасть можливість оперативно реагувати на нові виклики та утримувати високі позиції у загальнодержавному рейтингу.

ІВАНИЦЯ Г.І.,

проректор з науково-педагогічної
та навчально-методичної роботи

ПРОБЛЕМА ДОБРОДІЯННЯ В ГУМАНІСТИЧНІЙ ПЕДАГОГІЦІ: ҐЕНЕЗА СТАНОВЛЕННЯ

Динамізм сьогодення спонукає освіту гнучко реагувати на соціально-економічні зміни, що можливі лише на засадах загальнолюдської гуманістичної моралі. Нехтування моральністю, її відставання від політичних, економічних, суспільних та інших змін може призвести до їхньої ілюзорності. Натомість соціально доцільні політичні трансформації, прагнення України стати повноправним членом світової спільноти можливі за умов трансляції освітою моральних цінностей високого класу, на основі яких формується нова генерація молодих громадян, здатних підтримати позитивні соціальні зрушення. Важливість цього аспекту виховання молодих поколінь окреслена в провідних освітянських документах – Державній національній програмі „Освіта" („Україна XXI століття"), Законах України „Про освіту", „Про загальну середню освіту", Концепції виховання особистості в умовах розвитку української державності, в Указі президента України „Про заходи щодо розвитку духовності, захисту моралі та формування здорового способу життя громадян", Національній доктрині розвитку освіти та ін. Не втрачають своєї актуальності завдання виховання моральної особистості, здатної усвідомлювати найвищі людські чесноти і діяти на засадах альтруїзму, шляхетності, добродіяння.

Прояви гуманізму, добродійності були притаманні всім історичним епохам, виявлялися в різних сферах: соціальній, ідеологічній, науково-філософській, як початок зародження гуманістичного світогляду про єдність, цілісність й уразливість людського суспільства, що потребує взаємної підтримки. „Гуманізм виступає як головна спрямовуюча цінність у такі моменти історії людства, – зауважує Т.Поніманська, – коли потрібна злагода на всіх рівнях: загальноцивілізаційному, державному, локальному, особистісному... В умовах глобальної екологічної і духовної кризи гуманізм набуває значення категоричного імперативу збереження життя на Землі й людини як духовної особистості" [15].

Проблема добродіяння, як педагогічна, означилась із становленням гуманістичної педагогіки. Д.Пащенко, аналізуючи історію розвитку гуманістичних тенденцій у вітчизняній і світовій педагогіці від античних часів до наших днів з'ясував, що ідеї гуманістичного виховання пронизують усю історію розвитку філософії, педагогічної теорії та практики виховання. У педагогічній спадщині класиків вітчизняної і зарубіжної педагогіки міститься потужний гуманістичний потенціал, проте він не використовується належним

чином як у початковій школі, так і в підготовці учительських кадрів. Проведений вченим аналіз досвіду вчителів-практиків минулого і, зокрема, плеяди творців педагогіки співробітництва, показав, що їхні напрацювання (ідеї, методичні прийоми і навіть окремі методики) не є анахронізмом 80-х років XX ст., а можуть успішно використовуватися і в наші дні [13].

Зародження гуманістичної педагогічної теорії пов'язане з працями П.Верджеріо, Е.Роттердамського, М.Монтеня, Ф.Рабле, Т.Мора, Т.Кампанелли, В.Фельтре та ін. Зокрема, важливими є практика організації гуманістичного виховання В.Фельтре в школі-інтернаті „Будинок радості", де основними засобами виховання гарним манер і моральної чистоти виступали ласка, переконання, особистий приклад вихователів, відсутність покарань (зла). Ф.Рабле пропагував гуманістичне виховання людини, засноване на гармонійному поєднанні фізичного і духовного розвитку. Е.Роттердамський розробив важливі правила із зміцнення духа, моральності та благочестя в дітей раннього віку. М.Монтень наполягав на вихованні моральних якостей методами прикладу, вправляння, з врахуванням індивідуальних особливостей і закликав: „Нехай совість і добродійність учня знаходять відображення в його мовленні і не знають іншого керівника, окрім розуму" [23, с. 71].

У XVII ст. Я.Коменський високо підніс традиції гуманізму і великої любові до людини, яку вважав найдосконалішим творінням Бога, що характеризується гармонією „як щодо тіла, так і щодо душі". При цьому, педагог справедливо наголошував, що „людина робиться людиною лише завдяки вихованню", загальну мету якого він убачав в оволодінні мудрістю, що досягається через розумове виховання, освіту; оволодіння доброчесністю – через моральне виховання; оволодіння благочестями – шляхом релігійного виховання [9].

Домінуючу роль виховання над спадковістю і середовищем у процесі розвитку дитини підкреслював Дж.Локк. Особливої ваги він надавав програмі морального виховання, що спрямована на формування доброчесностей: розумності, честі, скромності, поміркованості, стриманості, передбачливості, щедрості, хоробрості, мудрості, відповідальності, сорому за неправильні вчинки й благовихованості (внутрішньої делікатності, чемності душі) методами вправ, позитивного прикладу, нагород і гуманних покарань [11].

З XVIII ст. гуманістичний напрям у педагогіці набув самостійного статусу, що засвідчують праці А.Дістервега, Й.Песталоцці, Ж.-Ж.Руссо. Наприклад, А.Дістервег наголошував: „Неможливо дати іншому те, чого не маєш сам; неможливо розвивати, виховувати і навчати інших, не будучи самому розвиненим, вихованим, освіченим" [6, с. 330]. Головним методологічним положенням педагогіки Й.Песталоцці виступає твердження про провідну роль виховання гуманних почуттів до людей, дієвої любові до них у процесі формування здатності особистості до саморозвитку моральних, розумових та фізичних сил людської природи. Ж-Ж.Руссо демонстрував принципову позицію щодо виховання дитини: любов до неї, індивідуальний підхід, природовідповідність, неприпустимість авторитаризму, відмову від покарань, забезпечення моральної та фізичної свободи в діях і вчинках, повага до її

природи. „У дитинства свої власні погляди, свій власний хід думок і почуттів, і немає нічого безрозсуднішого за бажання замінити його нашим” [18, с. 362].

У контексті проблеми цінними є педагогічні ідеї К.Роджерса та його кредо – завжди перемагає добро. У своїх працях, гуртку гуманістичної орієнтації він закликав колег стати на позиції добра й доводив, що основою зміни поведінки людини є щире її прийняття і здатність розвиватися, опираючись на власний досвід, який не можна передати в готовому вигляді, а лише створивши „необхідні й достатні” умови, гуманізацію стосунків, уміння педагога підходити до людей без абстракції, незалежно від своїх теорій, упереджень [17, с. 148].

Продуктивним для осмислення функцій гуманістичних цінностей у процесі орієнтації людини є звернення до педагогічної спадщини Л.Толстого, П.Лесгафта, С.Шацького, М.Бердяєва, К.Ушинського. Зокрема, Л.Толстой виступав з філантропічних позицій благодіяння, згодом став прихильником ідеї вільного виховання, взявши за основний педагогічний критерій свободу дитини, а в останні роки життя педагог прийшов до релігійного виховання, непротивлення злу насильством. С.Шацький наполягав на вихованні дітей фізичною працею, діловим самоврядуванням, мистецтвом, грою, розумовою діяльністю, охороною здоров’я . І лише поєднання усіх цих видів діяльності в позитивному навколишньому середовищі (оскільки формування особистості відбувається й під впливом середовища, в якому перебуває дитина) визначає повноту дитячого життя, забезпечує всебічний їхній розвиток.

Справжнім відкриттям у розвитку гуманістичної педагогіки стало вчення К.Ушинського, побудоване на основі антропологічного принципу, ідеї гуманізму, людяності, доброти, безкорисливості, відповідальності за моральність дітей. Воно окреслило демократичні основи школи, в якій моральним повинно бути все: зміст навчального матеріалу; особистий приклад учителя; розумно влаштована навчальна діяльність дітей, „ласкавість без прикидання”, порядок без педантизму, „систематична розумова діяльність”, вправляння для вироблення моральних звичок, переконання (але не моралізаторство), заохочення. Головна мета – „виховати людину в людині”, оскільки без гуманістичного ставлення до людини не можна виховати в неї інших важливих для особистості якостей, а моральне виховання є більш важливим, ніж розвиток розуму і наповнення голови знаннями. „Виховання повинно просвітити свідомість людини, щоб перед її очима ясно лежала дорога добра” – стверджував педагог [22, с. 43].

Однією з найбільш загальних концепцій реформаторської педагогіки вважають педагогіку вільного виховання, оскільки її елементи проникли майже до усіх інших педагогічних напрямів. Засновником її вважають Е.Кей, а найбільш яскравими представниками – Г.Шаррельман, М.Монтессорі. Загалом представники вільного виховання виступали за відмову від педагогічних традицій, які обмежували свободу та ініціативу дитини й натомість пропагували створення для дітей умов, які б давали їм поживу для самовиховання. Недоліком цього напрямку вважаємо надмірний педоцентризм.

Концепція гуманістичного виховання Я.Корчака спрямована на цілісний і гармонійний розвиток природних задатків і здібностей дитини, обіймає всі

сторони життя і дитини, і вихователя, і батьків, а, найголовніше, пронизана переконаністю в силі добра, якого в тисячу разів більше, ніж зла й добро сильне і непохитне. У книзі „Правила життя” педагог розмірковує над тим, що означає „бути добрим” й переконує, що добра людина – це така людина, яка володіє уявою і розуміє, як іншому, уміє відчути, що відчуває інший. „Бути добрим, не добреньким, а дійсно добрим – це, можливо, найважче на світі. Для цього потрібний особливий талант, безконечне терпіння, готовність, якщо доведеться, пожертвувати життям” [10]. Педагогічна творчість, життєвий шлях педагога-гуманіста, „ його подвиг дивовижної моральної сили й чистоти стали” – символ самовідданого служіння дітям, приклад шляхетної добродійності.

Зрештою, гуманістичні ідеї, пов’язані з розумінням людини як частини природи і самоцінності її особистості, сформували основу провідної світової орієнтації прогресивних суспільних рухів. Гуманізм, як ідейно-цілісний комплекс, вміщував у собі загальнолюдські цінності, вироблені людством на суперечливому шляху розвитку – людяність, доброту, свободу, справедливість, гідність, працьовитість, доброчинність, відповідальність, братерство та ін.

Початок розвитку гуманізму в Україні своїм корінням сягає історії життєдіяльності стародавніх слов’ян. Відомо, що доброчесність і діяльне милосердя (добродійність) були їхніми характерними рисами, зумовленими слов’янською ментальністю, мирним родом занять, кліматом, самою природою людини, її схильністю до добра. Проведене дослідження виявило, що ідеї гуманності, людяності, любові й справедливості знайшли відображення в книгах духовно-церковного змісту, пам’ятках писемності Київської Русі (твори Ізборника Святослава – „Слово Ксенофонта до своїх синів”, „Слово про прочитання книжне”, „Слово о законі і Благодаті” митрополита Іларіона; „Заповіти гуманності”, в Біблії та ін.). У „Повчанні” Володимира Мономаха проголошується: „... убогих не забувайте, але наскільки зможете, по силах годуйте і подавайте сироті і вдовицю виправдовуйте самі та не дозволяйте сильному губити людину. Ні правого, ні винного не вбивайте та не дозволяйте вбити... Старих шануйте як батька, а молодих як братів... Хворого відвідайте... Не пропустіть людину, не привітавши її, і добре слово їй скажіть... ” [5].

Найвизначнішими гуманістами XV-XVII ст. в Україні були Ю.Дрогобич, П.Русин, С.Оріховський. У постренесансний період національно-генетичні благодійні тенденції слов’янських народів підхопили громадсько-культурні організації – братства, які стали культивувати й розвивати добродійні й благодійні традиції до культуротворчих процесів, в основі яких знаходиться суспільно-значуща мета – творіння добра. Братства допомагали бідним, хворим та їхнім родинам, виховували в собі і своїх дітях риси солідарності, взаємної любові й поваги, потягу до взаємної безкорисливої допомоги (добродійності). Процес навчання й виховання в братських школах будувався на засадах поєднання національних культурно-просвітницькі гуманістичних традицій з надбаннями європейської культури. Наприклад, у „Порядку шкільному” 1586 року – статуту першої братської школи, заснованої при Успенському Ставропігійному братстві у Львові, серед інших завдань зазначено, що дидаскал, або вчитель цієї школи, має бути „благочестивим, розумним,

смиренно мудрим, кротким, не гнівливим”; взявши „дітище, має його вчити промислом доброї науки, за непослушенство карати не тиранськи, але вчительськи”; багаті над убогими в школі нічим вищими не мають бути, тільки самою наукою; вчити і любити має „всіх нарівно, як синів багатих, так і сиріт убогих...” [16, с. 26].

Ціннісними є погляди активного учасника братського руху Л.Зизанія-Тустановського, який обстоював ідею „самовладдя людини” (людина – творець своєї долі), доводячи, що саме від волі і розуму людини залежить той шлях, який вона обирає в житті, і всі вчинки – як добрі, так і погані – залежать від неї самої. Люди можуть бути добродійними самі собою, їхнє життя має бути сповнене активною творчою працею і добрими вчинками, бо людина завжди повинна служити добру на землі.

На теренах української педагогічної думки XVI-XVII ст. працювали П.Беринда, І.Борецький, А.Елласонський, брати З. і С.Полоцькі, Ф.Прокопович, М.Смотрицький, К.Ставровецький. Ідеями гуманізму проникнуті релігійно-педагогічні погляди І.Галятовського на природу людини, як гармонійне поєднання душі й тіла, творця власної долі, яка володіє свободою вибору між добром і злом, доброчинністю й гріховністю. Основоположною категорією діяльності вченого виступало добро, а милосердя (добродіяння) – його ціннісною складовою, бо саме творення добра, виховання доброчинностей у собі є основними завданнями людини, реалізувати які можна, лише активізуючи свої внутрішні потенції і керуючись біблійними принципами (будь милосердним, дотримуйся покаяння, твори добро, не чини зла, умій прощати, чини справедливо, полюби ближнього свого як самого себе, будь скромним). Сприяли розвитку гуманної вітчизняної педагогіки педагогічні ідеї щодо організації педагогічного процесу на гуманістичних засадах О.Духновича, який наголошував, що „сили духовні виправляються через неперервну старанність до добра” [9, с. 69]; С.Миропольського, який вказував, що стосунки вчителя й учня, „дух” школи є показником рівня навчально-виховного процесу і засобом виховання різних якостей особистості [9, с. 146]. М.Козачинський у своїх дослідженнях доводив необхідність формування гуманних якостей особистості шляхом вироблення моральних звичок, які створюють другу індивідуальну природу людини. Він указував на важливу роль доброчинних вчинків у становленні особистості, оскільки людина тим і відрізняється від тварини, що перед тим, як діяти, усвідомлює мету і засоби своєї діяльності [9, с. 87].

В педагогічній спадщині Г.Сковороди центральне місце посідає Людина в її взаємовідносинах зі світом. Суть морального виховання, на думку філософа, полягає в зміцненні доброчесності, опануванні особистістю таких шляхетних почуттів, як любов, дружба, вдячність, та відповідної поведінки: готовності до самопожертви та самообмежень заради оточення, а формування здатності до морального вчинку має здійснюватись у відповідності до природи та життєвого прикладу дорослих, йти від серця. Доброчесності можуть бути виховані людиною, якій самій притаманні ці якості: „Адже любов викликається любов’ю і, бажаючи бути любимим, я сам перший люблю” [19].

Представники української демократичної думки (М. Коцюбинський, І. Франко, Леся Українка, Т. Шевченко) також рішуче відстоювали ідеї гуманізму, добра в навчанні та вихованні.

М. Пирогов одним із перших серед педагогів як центральну висунув вимогу гуманного ставлення до дітей і формування людяності в дитини, поваги до її гідності. Виховувати дитину, на його думку, означає виробляти в неї усвідомлення високого людського покликання в житті, що вимагає від батьків, учителів та всіх членів суспільства сприяння всебічному розвитку дитини і формуванню чесної, благородної (милосердної, добродійної, чутливої, порядної) людини, здатної творчо трудитися на благо всіх. Свій ідеал людини педагог висловив так: „Шукай бути і будь людиною! Не шукай нічого іншого, як бути людиною в істинному значенні цього слова!" [14].

П. Юркевич відстоював значення не тільки моральної індивідуальності людини, а й мотивів її моральних вчинків, оскільки дієвість людини пов'язана з „серцем", яке „любить добро і прагне до нього так само, як око охоче зупиняється на прекрасному образі". Справжнім добрим вчинком філософ вважав такий, який здійснений не під впливом зовнішніх умов і примусу, а безкорисливо, під впливом „свобідної любові серця до добра" [24, с. 190–196.] Принцип гуманізму став пріоритетним при створенні нової школи в період становлення національної системи освіти й виховання, яку представляли В. Антонович, Б. Грінченко, М. Драгоманов, В. Дурдуківський, П. Житецький, В. Науменко, І. Огієнко, О. Русов, С. Русова, Я. Чепіга, С. Черкасенко та ін. У радянський період, попри ідеологічні перешкоди, ідеї гуманізму займали основне місце педагогічних концепціях Г.Ващенка, А. Макаренка, В. Сухомлинського. Погляди Г. Ващенка на процес виховання, відбір виховного інструментарію не акумульовані в окремій праці педагога, однак аналіз його спадщини дає підстави виділити в цій сфері дуже суттєві для нашого дослідження моменти: по-перше, не втратив своєї актуальності яскравий образ виховного ідеалу української людини, створений вченим на основі глибокого вивчення історії, культури та педагогічного досвіду українського народу. Його підґрунтям виступають два головних принципи: християнської моралі, яка закладає в основу виховання загальнолюдські цінності (закон творення добра і боротьби зі злом, побудову справедливого суспільства, яке спирається на закони краси й любові) та української духовності, яка відображає національні цінності, виплекані впродовж віків й найбільше відповідають психології народу (гостинності, мистецькій творчості, вірності у коханні, доброчесності і діяльному милосердю тощо.) По-друге, у вихованні (як у родинному, так і в громадському) однозначно заперечується авторитарність. „На ґрунті насильства не може розвиватись ні любов, ні краса, ні добро. Бо все це вияв свобідної волі людини, як образу і подоби Божої". По-третє, Г.Ващенко категорично відкидає тезу, що християнство „ослаблює людину", спонукаючи її „підставляти другу щоку", бо характер людини має поєднувати в собі і силу, і християнський світогляд, бути спрямованою на добро. „Характер є виявом свобідної волі людини. Тому людина відповідає за свій характер, чи добрий, чи злий" [4, с. 47].

У контексті означеної проблеми цінним є базовий стрижень педагогіки А. Макаренка – вчення про дитячий колектив, який і виступає необхідною умовою повноцінного розвитку особистості. Особливого значення набувають гуманістичні ознаки стилю й тону дитячого колективу: мажор; готовність до спланованих корисних дій; почуття власної гідності, яке випливає з уявлення про цінність свого колективу; здатність обирати залежно від обставин таку лінію поведінки, яка найбільше відповідає інтересам колективу; єдність колективу; відчуття захищеності кожного його члена; здатність до гальмування, уміння поступитися товаришеві в суперечках, загальна ввічливості; активність, постійна готовність до корисного ділового руху [12, с. 9–109]. Вся діяльність у виховних закладах заснована на принципах колективне рішення і виконання всіх дій, зміни складу загонів, системи перспективних ліній. Ці ідеї А. Макаренка, згодом узагальнив санкт-петербурзький учитель І.Іванов і розробив технологію колективного творчого виховання [12]. Сутність її – це формування особистості в процесі роботи на користь інших людей, організація такого способу життя колективу, що ґрунтується на засадах моральності та соціальної добротворчості.

Узагальнення гуманістичних поглядів В. Сухомлинського дало підстави для визначення основних напрямків виховання добродійності через формування в дітей ставлення: до рідних (вчити дітей любити батьків, співчувати, жаліти, сприяти духовному спілкуванню дітей з батьками); до людей похилого віку (виховувати терпимість, поблажливість, чутливість); до товаришів (вносити в дитячий колектив дух сімейної сердечності, задушевності, взаємної довіри, співпереживання, допомоги); до природи (попереджати байдужість і жорстокість до живого й прекрасного в навколишньому світі); до незнайомих людей (вчити делікатності, стриманості у взаємостосунках із хворими, одинокими, людьми з фізичними вадами; терпимості до вад інших). Педагог-гуманіст піклувався про те, щоб його вихованці переживали багатогранні, різноманітні відтінки почуттів (співчуття, жалість, хвилювання про добро, радощі інших людей, докори сумнівів) і щоб робили добрі вчинки не через бажання вирізнитися серед інших, а з внутрішніх безкорисливих спонукань, отримуючи задоволення як від процесу здійснення добродіяння, так і від його результату. Аналіз педагогічної спадщини В. Сухомлинського збагатив дослідження практичними рекомендаціями щодо засобів, форм, методів формування в дітей найтонших моральних почуттів – людського обов'язку, доброти, чутливості, чуйності [20, с. 301–627]. „Бережіть дитину від доброчесного марнослів’я і солодких теревенів, – закликає В. О. Сухомлинський, – хай добро живе в душі, у вчинках, а не на язиці. Серце болить, коли бачиш, як у багатьох школах вихователі заохочують пустопорожнє базікання про доброту замість того, щоб запалити вогник людяності й доброти, який би, образно кажучи, освітлював зсередини дитяче серце” [20, с. 322] .

Вагоме значення для дослідження має спадщина О. Захаренка – майстра створення особливої освітньої науково зорієнтованої практики, яка втілюється в систему виховних ситуацій. В основі педагогіки О. Захаренка лежить „принцип трикутника”: дитина – батьки – вчитель, й центром педагогічного процесу є

дитина, її розвиток, формування її внутрішнього світу й організації її життя. Ідеалом вихованої людини педагог вважає фізично і духовно здорову людину, яка живе за законами добра й краси, сповідає загальнодержавні закони, загальнолюдські принципи й цінності. У діяльності вчителя, за його переконанням, мають бути: глобальна ідея (здоров'я і життя людини), актуальна ідея (потреба в інформованості кожного вчителя), найнеобхідніша ідея (школа – затишний родинний будинок, де кожна дитина – скарб) та найдавніша ідея (милосердя, як найвища цінність людини). О. Захаренко обґрунтував методичну систему формування духовних цінностей, згідно з якою до навчально-виховного процесу школи було впроваджено новітні технології, шляхи, форми й методи формування духовних цінностей особистості. Багато фактів шкільного життя, різних за змістом й емоційною напругою, сприяли формуванню в дитини потреби бути доброю, ніжною, ласкавою, добродійною. Турбота про людей була наріжним каменем системи родинного виховання в школі. Педагог усім своїм життям, усією діяльністю закликав своїх вихованців: „Поспішаймо робити добро. Духовне добро. Воно в стократ цінніше від матеріального!" [7, с. 54].

Наше дослідження збагатило звернення до експериментальних пошуків грузинського педагога й психолога Ш. Амонашвілі, автора нового наукового напряму – „Гуманно-особистісний підхід до дітей в освітньому процесі". Зокрема, найбільш привабливими вважаємо три принципи гуманної педагогіки (одухотворення середовища навколо дитини; утвердження в дитині її особистості; вияв творчого терпіння, при допомозі дитині в самопізнанні) та три закони гуманної педагогіки (любити кожну дитину; розуміти й приймати її такою, якою вона є; озброїтись оптимізмом у ставленні до будь-якої дитини). Гуманістична педагогіка орієнтована на саморозвиток особистості, врахування її природної індивідуальності, самостійність у поєднанні з відповідальністю за власну діяльність. Це означає, що дитина сама створює себе, робить вибір, приймає рішення і відповідає за них. Батьки, вчителі тільки допомагають створити умови для самовираження й самоутвердження. Ш. Амонашвілі визначив формулу гуманістичної педагогіки: прийняти – зрозуміти – допомогти – любити – співчувати – радіти успіху дитини – надихати [1].

Нова освітня гуманістична філософія – теорія особистісно зорієнтованого виховання, розроблена І. Бехом – альтернатива директивному підходу до виховання, яка забезпечує дитині право на свободу вибору ціннісної позиції, на цінність людського духу і цінність життя загалом, на можливість його дієвого здійснення за наявності в неї установки на подолання дисгармонії в досвіді, поведінці, спілкуванні, діяльності. Особистісно зорієнтоване виховання, за визначенням І. Беха, – це утвердження людини як найвищої цінності, навколо якої ґрунтуються всі інші суспільні пріоритети. Згідно з ним добро стає сутнісним визначенням людини, істина ж – лише засобом для розвитку її духовності. Виховні ситуації, які створюються в межах особистісно зорієнтованого виховання, мають забезпечити розвиток такого рівня свідомості, який би спонукав дитину до самопізнання й самоактивності з тим, щоб вона могла стати творцем власного духовно багатого життя [3, с. 42-45.]. І. Бех

розробив нові методологічні підходи (систему положень, які виступають пояснювальними схемами щодо організації виховного процесу) до морально-духовного виховання і розвитку особистості. Запропоновані ним виховні інваріанти (формування в суб'єкта здібності і бажання усвідомлювати себе як особистість; культивування цінності іншої людини; формування образу „хорошого іншого"; використання „ефекту генерації" та „ефекту присутності" у виховному процесі; культивування у вихованця досвіду свободи приймати особистісних рішень; культивування зворушливого виховного впливу) покликані зробити процес виховання більш прогнозованим, а значить і більш розвивально ефективним [2, с. 88–94].

Наукові підходи до виховання гуманної особистості в сучасних умовах на засадах особистісно зорієнтованого виховання висвітлено в дослідженнях В.Білоусової, М.Боришевського, А.Вірковського, С.Гончаренка, І.Осадченко, О.Бялик, О.Комар, Г.Данилової, В.Добровського, К.Дорошенко, Г.Жирської, О.Кононко, О.Ростовцевої, О.Столяренко, Ю.Танюхіна, Т.Шангірей та ін.

Практичними рекомендаціями щодо організації процесу формування добродійності молодших школярів стали дослідження О. Коберника. Зокрема, в них визначено сутність, місце, роль, принципи та об'єкти, особливості проектування і організації виховного процесу, обґрунтовано об'єктивну необхідність системи психолого-педагогічного проектування виховного процесу в освітньому закладі як умови і засобу забезпечення особистісно-розвивального підходу у вихованні підростаючого покоління й розкрито її основні структурні компоненти (психолого-педагогічна діагностика вихідного стану об'єкта педагогічної діяльності; визначення та обґрунтування педагогічних способів впливу на процес досягнення бажаного стану об'єкта з конкретизацією педагогічних завдань; прогнозування динаміки активності об'єкта педагогічного управління та його динаміки, визначення етапів контрольної діагностики; моделювання, планування й організація діяльності об'єкта; моніторинг динаміки активності; поточне регулювання та корекція шляхів управління виховним процесом; підсумкова діагностика рівня розвитку об'єкта, співставлення його з прогнозованим, розробка проекту для нового етапу його розвитку [8].

Збагатило дослідження звернення до праць Г. Тарасенко з проблеми зв'язків етично-естетичного та екологічного виховання молодших школярів й актуальних завдань підготовки вчителів до їх реалізації. Зокрема, Г. Тарасенко стверджує, що етична норма завжди була і буде одним з найважливіших регуляторів екологічної поведінки людини. „ Поряд з добром та істиною, краса завжди була могутнім засобом упорядкування дійсності, адже духовні рівні моральної та естетичної довершеності є тотожніми" [21, с. 54–55]. Використання розробленого Г. Тарасенко методичного інструментарію та практичного матеріалу для організації безпосереднього емоційно-чуттєвого контакту дітей з навколишнім забезпечують їх „ціннісне ставлення до природи" [21, с. 135]. Уроки милування природою (радість щоденних прогулянок), трудові справи в природі (енергія добрих і дбайливих рук) пропонують широкий спектр активних форм допомоги довкіллю; свята на честь природи,

театр, ігри розвивають художньо-образне мислення, навчають співпереживанню і є одним з основних шляхів виховання в учнів естетично-гуманного добродійного ставлення до природи [21].

Великими можливостями у вирішенні означеного завдання вирізняється позаурочна та позакласна діяльність, дослідженню якої присвячені праці А. Глущенко, Б. Кобзаря, О. Кутьєва, І. Мар'єнко та ін.

До експериментальних досліджень проблем формування моральної культури та моральної вихованості учнів початкових класів у позашкільних навчальних закладах спрямоване дослідження Н. Шагай. Зокрема, дослідницею вперше на основі логічної єдності філософських та психолого-педагогічних чинників обґрунтовано концептуальні підходи до побудови функціональної моделі і технології морального виховання учнів молодшого шкільного віку, визначено педагогічні умови ефективного їх застосування в навчально-виховному процесі позашкільних навчальних закладів, окреслено психолого-педагогічні засади особистісно-орієнтованих методик, їх структурних і функціональних компонентів. Розроблені Н. Шагай програма виховної роботи з морального виховання молодших школярів у позашкільних навчальних закладах, плани роботи із педагогами та батьками, зошит з друкованою основою для учнів початкових класів „Скринька вихованого школяра", створенні методики проведення тренінгових виховних занять та комплексної методики психодіагностики моральної вихованості учнів молодшого шкільного віку допомогли у визначенні основних засобів виховання добродійності [25].

Аналіз історико-педагогічної літератури засвідчив, що проблема добродіяння є стрижневою для гуманістичної педагогіки, а гуманістичне виховання має певну логіку розвитку та специфіку, пов'язану із соціокультурним середовищем суспільства і певним конкретно-історичним періодом. Важливою є практика організації гуманістичного виховання. Зокрема, провідну роль у формуванні здатності особистості до саморозвитку моральних якостей відіграє виховання, для якого потрібно створити відповідні умови. Виховання добродійності відбувається через формування в дітей ставлення до рідних, до товаришів, до природи, до незнайомих людей та людей з фізичними вадами тощо. До основних гуманних засобів та методів морального виховання дітей відносять переконання, особистий приклад вихователів, наслідування, вправляння для вироблення моральних звичок. Гуманний педагог виявляє любов до дитини, вірить у її власні сили, розуміє її природу, здійснює індивідуальний підхід, не вдається до авторитаризму, сліпого підкорення дітей наказам дорослих, упроваджує гуманну систему заохочень і покарань, забезпечує моральну та фізичну свободу в діях і вчинках учнів.

Отже, розв'язання сучасних завдань формування гуманної, добродійності особистості потребують аналізу історико-педагогічного досвіду щодо виховання й різних інтерпретацій добродійної, милосердної діяльності.

Література:

1. Амонашвілі Ш. О. Школа життя : трактат про почат. ступінь освіти, засн. на принципах гуманно-особистісної педагогіки : пер. з рос. / Ш. О. Амонашвілі ; [пер. з рос.: М. М. Литвин, В. К. Гаврилькевич]. – Хмельницький : Подільський культ.-просвітит. центр ім. М. К. Реріха, 2002. – 169 с.
2. Бех І. Д. Нові методології виховання підростаючої особистості / І. Д. Бех // Український соціум. – 2004. – № 1 (3). – С. 88-94.
3. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання : стратегія проектування / І. Д. Бех // Вісник Житомир. пед. ун-ту. – Житомир, 1999. – Вип. 3. – С. 42-45.
4. Ващенко Г. Виховний ідеал : підручник для педагогів, виховників, молоді і батьків / Г. Ващенко. – 3-є вид. – Полтава : Полтавський вісник, 1994. – 190 с.
5. Давня українська література : хрестоматія / упоряд. М. М. Сулима. – 3-є вид. – К. : Освіта, 1996. – 656 с.
6. Дистервег А. В. Избранные педагогические сочинения / А. В. Дистерверг. – М. : Учпедгиз, 1956. – 347 с.
7. Захаренко О. А. Школа над Россю / О. А. Захаренко, С. М. Мазурик. – К. : Рад. школа, 1979. – 150 с.
8. Коберник О. М. Теорія і методика психолого-педагогічного проектування виховного процесу в школі / О. М. Коберник. – К. : Науковий світ, 2001. – 182 с.
9. Константинов М. А. История педагогики / М. А. Константинов, Е. Н. Мединский, М. Ф. Шабаева. – М. : Педагогика, 1974. – 343 с.
10. Кузь В. Г. Януш Корчак, Василь Сухомлинський: “Дитина думає серцем” / В. Г. Кузь // Гуманістичні ідеї педагогічної спадщини Януша Корчака в XXI столітті : збірник наукових праць : спец. випуск / ред. кол.: В. Г. Кузь (гол. ред.) та ін. – К. : Науковий світ, 2003. – С. 5-9.
11. Локк Дж. Избранные философские произведения : в 2-х т. / Дж. Локк ; ред. И. Нарский ; пер. А. Савин. – М. : Соцэкгиз, 1960. – Т. 1 : Опыт о человеческом разуме. – 736 с.
12. Макаренко А. С. Методика організації виховного процесу / А. С. Макаренко // Твори : в 7 т. / А. С. Макаренко. – К. : Рад. школа, 1954. – Т. 5. – С. 9-109.
13. Пащенко Д. І. Формування готовності майбутніх учителів початкових класів до гуманістичного виховання учнів : монографія / Д. І. Пащенко. – К. : Науковий світ, 2005. – 372 с.
14. Пирогов Н. И. Новоселье лицея / Н. И. Пирогов // Пирогов Н. И. Сочинения : в 2-х т. / Н. И. Пирогов. – Киев : Типогр. П. П. Сойкина, 1910. – Т. 1. Педагогические и публицистические статьи. – С.71-80.
15. Поніманська Т. І. Гуманність: ціннісний аспект : сучас. підходи до гуманіст. виховання дошкільнят / Тамара Поніманська // Дошкільне виховання. – 2002. – № 4. – С. 3-5.

16. Ржепецький Л. А. Засади християнської педагогіки у соціокультурному просторі : до проблеми виховання особистості : навч. вид. / Л. А. Ржепецький. – Миколаїв : МФ НаУКМА, 2002. – 52 с.

17. Роджерс К. Эмпатия : пер. с англ. / К. Роджерс // Психология эмоций : тексты. – М. : Мир. – 1984. – С. 136-178.

18. Руссо Ж.-Ж. Педагогические сочинения : в 2-х т. / Ж.-Ж. Руссо. – М. : Педагогіка, 1981. – Т. 1. – 420 с.

19. Сковорода Г. Твори : в 2-х томах / Григорій Сковорода ; ред. кол.: О. І. Білецький, П. М. Попов. – К. : Вид-во АН УРСР, 1961. – Т. 2. – 621 с.

20. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / В. О. Сухомлинський // Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 3. – С. 301-627.

21. Тарасенко Г. С. Відкрийте дітям дивосвіт природи : порадник для батьків з виховання душі і серця дитини / Г. С. Тарасенко. – Вінниця, 2008. – 240 с.

22. Ушинский К. Д. Человек как предмет воспитания / К. Д. Ушинский // Ушинский К. Д. Собр. соч. : в 11 т. / Институт теории и истории педагогики. – М.-Л. : Изд-во АПН РСФСР. – 1950. – Т. 8. – С. 11-683.

23. Чанышев А. Н. Курс лекций по древней философии : [учеб. пособие для филос. фак. и отд. ун-тов] / А. Н. Чанышев. – М. : Высш. школа, 1981. – 374 с.

24. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні / Д. І. Чижевський ; ред. О. Шокало. – К. : Орій, 1992. – 230 с.

25. Шагай Н. М. До проблеми формування моральної культури та моральної вихованості / Н. М. Шагай // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. – Вінниця : ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2010. – Вип. 33. – С. 164-168. – (Серія “Педагогіка і психологія”).

ЮРЧУК Л. М.,
завідувач кафедри методології та управління освітою,
кандидат педагогічних наук, доцент

УЧАСТЬ ОСВІТЯН У ФОРМУВАННІ СТРАТЕГІЇ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ВІННИЧЧИНИ

Поєднання державного управління та громадського самоврядування – це один із шляхів подолання монопольного становища держави в освітній сфері. Така форма державно-громадського управління управління має стати нормою для Вінниччини. Є гарна нагода скористатися її можливостями.

Нам конче потрібно: усвідомити, якою є наша територіальна громада, яким є бажаний шлях її розвитку; визначити, якою є освіта і чи відповідає вона потребам та можливостям громади, що освіта дає громаді і які зобов'язання бере на себе громада по відношенню до освіти, що педагог є ключовою фігурою освітянської системи, а реформування освіти має вирішальне значення для реформування всієї системи в цілому. Швидкоплинний час істотно змінює вимоги до змісту регіональної системи освіти, її завдань і функцій. першочерговими стали завдання управління розвитком освітньої системи, її оптимізації.

Це означає, що регіональне управління освітою під час реформ та модернізації має забезпечуватись її розвитком. Ця ситуація є своєрідним об'єктивним викликом, що вимагає від сучасних керівників і освітян глибокого й усебічного переосмислення реалій, що склалися, самовизначення в постійно змінюваних умовах, розроблення та реалізації рішень, що забезпечують потрібні зміни при формуванні раціональної освітньої мережі, внутрішній будові системи управління для її адаптації до нових обставин.

Основними завданнями регіональної системи освіти є: реалізація державної політики у сфері освіти з урахуванням особливостей соціально-культурного середовища регіону; здійснення координаційної роботи в освітній діяльності з іншими державними, професійними і громадськими структурами; створення умов для надання різних видів освітніх послуг; здійснення підтримки отримання освіти в різних видах освітніх установ; участь у забезпеченні заходів щодо реалізації регіональних програм соціальної підтримки дітей; здійснення науково-методичного супроводу установ освіти; організація робіт з фінансово-економічного й матеріально-технічного забезпечення системи освіти; проведення діагностичного, статистичного й економічного аналізу діяльності освітніх установ; контроль за виконанням нормативно-правових актів з боку освітніх установ; розвиток допрофесійної освіти й організація профорієнтації в освітніх установах; реалізація кадрової політики у сфері освіти (атестація керівних і педагогічних працівників, підвищення кваліфікації, соціальна підтримка тощо).

Дуже важливе місце в управлінні освітою має зайняти аналіз і прогноз перспективних напрямів розвитку програм дієвого профільного навчання; розвиток і координація міжнародних, міжрегіональних зв'язків.

Останніми роками приділяється значна увага стратегічному управлінню розвитком регіонів України. 15 липня 2011 року на 6 сесії Вінницької обласної Ради 6 скликання депутати звернулись із закликом до органів місцевого самоврядування, виконавчої влади, осередків політичних партій та громадських організацій, усіх жителів Вінниччини стосовно розробки Стратегії регіонального розвитку Вінницької області на період до 2020 року [1].

Вінницька обласна Рада розповсюдила брошуру «Маємо почути кожного подолянина» у якій розглядаються теоретичні основи щодо формування регіональних стратегій розвитку, практика розробки довгострокових програм соціально-економічного розвитку територій та приводяться Рекомендації щодо формування проекту стратегії збалансованого розвитку територіальної громади (населеного пункту) [2]. Акцент робиться на вирішенні комплексу соціальних, економічних,, демографічних та інших проблем на місцевому рівні з використанням економічного, людського та природно-ресурсного потенціалу територіальної громади та врахуванням міжнародного та власного досвіду.

Обласна Рада запрошує всіх небайдужих взяти участь у підготовці цього програмного документу – своєрідного дороговказу соціально-економічного життя області на найближчих десять років.

Вперше в історії Вінниччини до такого документу мають можливість долучитись всі без винятку подоляни і звичайно, освітяни Саме від нас залежить, в якому селі, селищі, місті жити надалі вашим дітям і якою буде Вінниччина через десять років. Ви краще за інших знаєте, якій бути системі охорони здоров'я і де потребує оптимізації мережа навчальних закладів, як використати потенціал сільського господарства у розвитку харчової та переробної промисловості, у чому переваги регіону для зменшення екологічного навантаження на населення, тощо. Але ви не тільки знаєте проблеми, ви можете запропонувати шляхи їх розв'язання.

Відомо, що територіальні громади (населені пункти), навіть найбагатші природними ресурсами, не розвиватимуться так, як очікується, якщо не спланувати, на що, як і коли, у яких часових межах ці ресурси (природні, кадрові, соціальні, фінансові) виділяти.

У цьому відношенні мета брошури [2] полягає у тому, щоб надати практичні поради посадовим особам місцевого самоврядування, робочим групам, колективам, окремим особам, які братимуть участь у розробленні Стратегії збалансованого розвитку територіальної громади.

Відповідно до частини 2 статті 43 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», Закону України «Про державне прогнозування та розроблення програми економічного і соціального розвитку України», враховуючи висновки постійних комісій обласної Ради з питань адміністративно-територіального устрою та взаємодії з органами місцевого

самоврядування і з питань економічних реформ, інноваційних технологій, інвестиційної політики, розвитку малого і середнього бізнесу, обласна Рада схвала Звернення до органів місцевого самоврядування, місцевих органів виконавчої влади, місцевих осередків політичних партій та громадських організацій, жителів Вінницької області щодо розробки Стратегії регіонального розвитку Вінницької області на період до 2020 року.

Депутати Вінницької обласної Ради 6 скликання, вважають, що серед завдань органів місцевого самоврядування пріоритетним є пошук оптимальних варіантів співпраці усіх гілок виконавчої влади та самоврядності, політичних сил та громадськості з метою забезпечення прогнозованого розвитку регіону і покращення якості життя людей [1].

Прийшов час для активізації громадянської позиції освітян Вінниччини, для виявлення своєї позиції щодо майбутнього галузі освіти.

Що таке стратегія? Стратегія – це документ, що визначить підходи до напрямів та цілей розвитку області на десятирічний період, створить умови для динамічного, збалансованого та економічного зростання регіону, підвищення рівня життя населення, додержання гарантованих державою соціальних стандартів, ефективного використання економічного, людського та природно-ресурсного потенціалу області. Стратегія - мистецтво комбінувати ресурси і можливості задля досягнення поставленої мети і передбачає використання, як власних так і залучених ресурсів. Стратегія повинна відповідати місії, філософії та цінностям громади, вона повинна бути динамічною, щоб реагувати на зміни зовнішніх факторів.

Стратегія дає відповідь на головні питання: де ми знаходимося; де ми хочемо бути; як ми дістанемося туди, з якими ресурсами та за який час.

Стратегічний план складається із зобов'язання, які бере на себе спільнота, задля виконання місії та досягнення цілей і включає наступні елементи:

цінності; місія; бачення; цілі, які громада має намір досягти; шляхи досягнення цілей; конкретні результати згідно календарного плану; процедури моніторингу прогресу та коригування планів.

Хто несе відповідальність за стратегію? Орган самоврядування несе відповідальність за розробку актуальної і здійсненної стратегії у тісній співпраці з організаціями громадянського суспільства та членами спільноти. Голова органу самоврядування відповідає за розробку та впровадження процесу планування. Орган самоврядування несе відповідальність за дотримання термінів стратегічного плану та підзвітності управління з метою досягнення бажаних результатів.

Етапи розробки стратегічного плану громади: організація роботи по розробці стратегічного плану; аналіз ситуації і визначення основних напрямів та цілей розвитку; планування результатів; планування моніторингу виконання та оцінки результатів, їх впливу та врахуванню при прийнятті рішень. Основні принципи стратегічного планування громад: орієнтир на потреби людей (різних соціальних категорій), які проживають на території даної громади; врахування відсутності довгострокових інвестицій в

більшості громад; орієнтир на створення образу (іміджу) громади; пошук відмінностей даної громади від інших громад, що допомогло б створити образ громади. Стратегічний план може змінюватися залежно від появи нових можливостей.

Успішні стратегії характеризуються наступними ознаками: підхід на основі партнерства й широкої участі; високий рівень громадського консенсусу, ефективність і діловий підхід; залучення великої кількості зацікавлених сторін з усіх сфер життєдіяльності суспільства. Підготовка та прийняття Стратегії потребує системного підходу, а тому в її основу будуть покладені програми розвитку сіл, селищ, міст, що окреслять перспективи місцевих громад, розроблені в їх інтересах і базуютьсяна їх ініціативах.

Наступним кроком у процесі стратегічного планування повинно стати затвердження Програми реалізації стратегії регіонального розвитку Вінницької області на певних етапах, що є запорукою успішного виконання запланованих заходів.

Є шанс успіху, коли органи місцевого самоврядування та місцеві органи виконавчої влади, місцеві осередки політичних партій та громадських організацій, всі жителі області залучаються до співпраці у розробці відповідних місцевих довгострокових програм, визначенні основних пріоритетів та стратегічних напрямів розвитку регіону до 2020 року.

«Ми хочемо залучити до напрацювання стратегії всіх жителів області. Це буде своєрідний всеобуч, який не залишить осторонь жодного», – наголосив С.Татусяк. Голова зазначив, що такий механізм створення головного документа з розвитку регіону запозичено у Польщі. Там він пройшов випробування часом та ефективно діє.

Освіта – це соціальна система, що функціонує і розвивається за власними законами, які характеризуються такими ознаками, як скажімо, цілеспрямованість цілісність взаємодія з іншими системами. Сучасна система освіти є однією з важливих підсистем суспільства. І тому якість управління кадровими ресурсами більшою мірою ніж інші елементи впливає на рівень і результативність освіти.

Проблема управління освітою регіону, окремого навчального закладу, була досить актуальною, а у наш складний час значно загострилась. Це пов‘язано з наявністю довготривалого перехідного періоду, коли усталена система управління значною мірою зруйнована внаслідок нестачі коштів. Нові економічні важелі управління ще не працюють, що створює певний «вакуум управління». Останнім часом набуває поширення стратегічний менеджмент, в основі кого лежить системний підхід. Будь-яке явище чи об‘єкт освітянської сфери розглядається як сукупність взаємоповзаних елементів, що мають «вхід» (мету), зв‘зок із зовнішнім середовищем, зворотний зв‘ язок – «вихід». «Вхід» системи характеризується параметрами проблеми, яку необхідно вирішити за даних умов.

На «виході» системи постає рішення, яке має проявлятися якісно або кількісно, мати певну міру адекватності і вірогідності реалізації, міру ризику досягнення запланованого результату. До компонентів «зовнішнього

середовища» системи належать: інфраструктура регіону; соціально - демографічний стан фінансовий стан конкретні зв‘ зки закладу (установи) освіти з іншими об‘єктами культурий фактор.

Ми маємо встановити зворотний зв‘язок із владою для встановлення різноманітної інформаії, яка надходить до того, хто приймав рішення. Оримання зворотної інформації зумовлються неякісним рішенням, додатковими вимогами до його уточнення чи доопрацювання, появою нововведень та іншими факторами.

Ми повинні долучатись до процесу прийняття рішеня, що включає такі операції: отримання сигналу щодо наявності освітянської проблеми; її виявлення; формулювання цілей; пошук інформації, її обробка; виявлення можливостей ресурсозабезпечення, ранжування цілей; формування завдань; оформлення необхідних документів; реалізація завдань.

Застосування основних принципів стратегічного менеджменту в освіті щодо процесу прийняття управлінського рішення дозволяє чітко визначити структуру проблеми, послідність її вирішення, встановити взаємозв‘язки компонентів системи, черговість їх вдосконалення. У процесі розробки управлінського рішення, насамперед, слід чітко сформулювати мету (тобто що потрібно отримати) і розкрити параметри бажаного рішення.

До параметрів якості управлінського рішення належать: кількісний показник невизначеності освітянької проблеми; ступінь доцільності витрат (матеріальних, фінансових, у часі, людських); імовірність реалізації рішення за показниками якості, витрат, і термінів; ступінь відповідності прогнозу теоретичної моделі фактичним даним, на основі яких вона була розроблена.

Наступною дією є моделювання «технології прийняття» управлінського рішення, що зумовлює здобуття відповідей на такі запитання: «Що робити? З якими витратами? Як робити (за якою технологією)? Кому і коли робити(терміни)? Де робити (місце)? Для кого? Що це дає (ефект)?»

Розробка управлінського рішення має певні етапи: виявлення управлінської проблеми чи завдання; попередня постановка мети; збір необхідної інформації; аналіз інформації4 визначення вихідних характеристик проблеми з урахуванням наявних обмежень; уточнення мети і критерію, кінцеве їх формулювання; побудова і обґрунтування формалізованої моделі проблемної ситуації; розробка альтернативних варіантів проблеми; вибір методу рішення; всебічне обґрунтування вибраного рішення; погодження проекту рішення з органами освітянського управління, виконавцями; кінцеве оформлення і затвердження рішення; організація виконання рішення; громадський контроль за виконанням рішення, стимулювання ефективності роботи; встановлення зворотного зв‘язку з особою відповідальною за прийняття рішення, корекція мети і завдань (за умови необхідності).

Кожний із вищезазначених етапів передбачає ряд операцій. Наприклад, виявлення управлінської проблеми потребує таких операцій: аналізу ситуації об‘єкта за якісними та ресурсними показниками, порівняння діяльності установи закладу освіти з кращими напрацюваннями аналогічних установ; визначення розходження у показниках аналізованих об‘єктів; аналізу науково–методичної літератури, публікацій з даної проблеми, довідок, звітів,

зауважень і пропозицій аналізу організаційного, навчально-методичного, кадрового, матеріального рівня визначення напрямків розвитку об‘єкта тощо.

Процес розробки управлінського рішення належить до розряду управлінських процесів і відповідно поділяється на основний, допоміжний та обслуговуючий. Якщо дія спрямована на зміну певного параметру управлінського предмета праці, то це є основний процес; до обслуговуючого процесу належить контроль, накопичення інформації; до допоміжного – всі ті процеси, що створюють сприятливі умови для протікання основних та обслуговуючих процесів у галузі освіти.

До процесу розробки управлінського рішення ставиться вимога забезпечити його високу якість та ефективність. До основних умов, що забезпечують здійснення цієї вимоги, належать: застосування до розробки управлінського рішення наукових підходів менеджменту; забезпечення тих, хто розробляє рішення, якісною об‘ єктивною інформацією, що характеризує параметри «входу», «виходу», «зовнішнього середовища», «процессу» системи розробки управлінського рішення; застосування методів системного структурного, морфологічного аналізу, прогнозування, моделювання і обґрунтування кожного рішення; структуризація проблеми і побудова «дерева цілей»; забезпечення порівняльності варіантів рішення; забезпечення багатоваріативності проектів рішення; правова обґрунтованість рішення, що приймається; розробка і функціонування системи відповідальності і мотивації ефективного рішення; наявність механізму реалізації рішення.

Поєднання державного управління і громадського самоврядування визнано одним з основних принципів освіти, а підтримка і розуміння громадських організацій визначена серед основних управлінських функцій Міністерства освіти. Як сказано в статті 10 ЗУ «Про освіту»: «в Україні для управління освітою створюються система державних органів управління і органи громадського самоврядування. Органи управління освітою і громадського самоврядування діють у межах повноважень, визначених законодавством».

Повноваження місцевих органів державної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування в галузі освіти полягають у встановленні мінімальних нормативів, обсягів бюджетного фінансування закладів освіти, установ, організацій системи освіти, що є комунальною власністю, та забезпеченні фінансування витрат на їх утримання, забезпеченні розвитку мережі закладів освіти та установ, організацій системи освіти, зміцненні їх матеріальної бази; господарському обслуговуванні тощо. Місцеві органи управління освітою у здійсненні своїх повноважень підпорядковані місцевим органам державної виконавчої влади, органам місцевого самоврядування та відповідним державним органам управління освітою.

За законом «Про освіту» органи державного самоврядування вносять пропозиції щодо формування державної політики в галузі освіти, вирішують у межах своїх повноважень питання навчально-виховної, науково-дослідної, методологічної і фінансової діяльності закладів освіти.

Органами громадського самоврядування в освіті є: загальні збори (конференція) колективу закладу освіти; районна, міська, обласна конференції педагогічних працівників, Всеукраїнський з'їзд працівників освіти, практика останніх років доводить, що освітяни Вінниччини їх можливостей на жаль, не знають і не використовують.

Органи громадського самоврядування в освіті мають значні можливості, а саме: вносять пропозиції щодо формування державної політики в галузі освіти, висловлюють своє відношення до змісту програм, підручників, планів, стандартів; вирішують у межах своїх повноважень питання навчально-виховної, науково-дослідної, методичної, економічної і фінансової діяльності. Повноваження органів громадського самоврядування в освіті визначає в межах чинного законодавства Міністерство освіти України за участю представників профспілок, обласних та районних педагогічних (освітянських) об'єднань, рад, асоціацій. Вони повинні представляти наші інтереси в державних органах та громадських організаціях, брати участь в роботі експертних комісій з ліцензування та акредитації, підготовці проектів рішень з питань освіти, прагне забезпечувати юридичний захист своїх членів.

Самоврядування закладів освіти передбачає їх право на: самостійне планування роботи, вирішення питань навчально-виховної, науково-дослідної, методичної, економічної і фінансово-господарської діяльності; прийому учнів, студентів, слухачів з урахуванням державного контракту (замовлення) та угод підприємств, установ, організацій, громадян; прийняття на роботу педагогічних та інших працівників, а також фахівців з інших держав, у тому числі за контрактами; здійснення громадського контролю за організацією харчування, охорони здоров'я, охорони праці в закладах освіти.

Таким чином, пріоритетними напрямками системи управління освітою у межових умовах українського державотворення виступають: - поєднання традиційного і раціонального підходу. Поєднання державного управління та громадського самоврядування – це один із шляхів подолання монопольного становища держави в освітній сфері. Така форма управління є найпридатнішою для структури навчальних закладів інших форм власності.

Успіх громади сьогодні залежить від її здатності працювати в умовах динамічної економіки на місцевому ринку. На нашу думку, більшою мірою є відгуком на питання про те, за допомогою якого методу і яким способом можна зробити розрахунки на майбутнє, проектувати бажаний майбутній стан на поточну ситуацію, будувати плани й досягати поставлених цілей, що є актуальним для всіх учасників освітнього процесу.

Стратегічний підхід дає можливість керівникам уникнути нав’язування якоїсь однієї моделі управління, тобто використовувати старі методи.

Стратегічне управління має стати основним джерелом розвитку освіти та базуватися на таких принципах:

1. Принцип інтеграції – передбачає механізм подальшого розвитку регіональної освіти на основі інтеграції освітніх і забезпечувальних структур.

2. Принцип включеності – стратегічне й технічне включення кожної територіальної системи освіти в державну та регіональну системи освіти.

3. Принцип місцевої орієнтованості, який передбачає разом з державним і регіональним поділом нашої держави його територіальний устрій, який має орієнтувати освіту на соціально-економічні, культурно-історичні, природно-екологічні й інші специфічні особливості конкретної території.

4. Принцип місцевої інноватики підкреслює своєрідність розвитку громади, кожного району, якнайповніше використання регіональних інновацій, технологій, гарного досвіду, педагогічних експериментів, специфічних кадрових можливостей, оптимальних управлінських рішень, оригінальнихнавчальних систем і програм тощо.

5. Принцип договірних відносин як між усіма суб'єктами регіональної освіти, так і з місцевими, регіональними й державними представництвами, адміністративними, соціальними, економічними, господарськими структурами – важливий принцип сучасних цивілізованих форм зовнішніх і внутрішніх взаємозв'язків регіональної системи освіти.

6. Принцип нормативного фінансування кожного учня через систему пайової участі місцевого й регіонального бюджетів дає змогу вирівнювати ресурсні можливості різних за господарською структурою районів регіону.

7. Принцип єдності освітнього простору. Регіональні навчальні базисні плани дають реальну можливість для різноманіття освітніх систем і одночасно реальну свободу педагогічним колективам, визначаючи лише межі інновацій, що забезпечують демократичне реформування освіти; при витримуванні державного і регіонального компонентів.

8. Принцип різнорівневого навчання передбачає наявність в регіоні різних типів установ на конкретні запити місцевого населення.

9. Принцип цілісності регіональної освіти означає її самостійність в освітньому й ресурсному забезпеченні.

10. Принцип громадського контролю, що має бути постійним і професійним.

11 Принцип дії зворотного зв'язку влади і громади (як споживачів освітніх послуг та учасників освітнього процесу).

Стратегічне планування все частіше використовується у громадах для зростання економічного потенціалу, покращення інвестиційного клімату та підвищення продуктивності і конкурентоспроможності місцевих фірм, підприємців і працівників.

Розуміння принципів і методів стратегічного планування дозволить громаді створити нові економічні можливості, подолати бідність та поліпшити якість життя.

Література:

1. Рішення 6 сесії Вінницької обласної Ради від 15 липня 2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.vinrada.gov.ua/6_sesiya_6.htm.

2. Маємо почути кожного подолянина : методичний посібник / Вінницька обласна Рада. – Вінниця, 2011.

3. Управління освітою : Система освіти в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : subject.com.ua/psychology/psyho.../82.

КОВАЛЬЧУК В.І.,
завідувач відділу управління освітою
та координації методичною роботою

ОРГАНИ УПРАВЛІННЯ ЗАГАЛЬНООСВІТНІМ НАВЧАЛЬНИМ ЗАКЛАДОМ

Загальні основи управління загальноосвітнім навчальним закладом.

На виконання Конституції України,Закону України «Про загальну середню освіту»,Національної доктрини розвитку освіти України уXXI столітті передбачається визначення загальних підходів до управління та вдосконалення управлінської діяльності в загальноосвітньому навчальному закладі. З метою оптимізації управління життєдіяльністю школи створюють органи управління, діяльність яких дає змогу враховувати потреби учасників навчально-виховного процесу. Наявність розгалуженої структури управлінських органів у школі вимагає організації їх взаємодії, координації роботи всіх підрозділів.

До структури управлінських органів у школі належать:

— органи колегіального управління школою (конференція, рада школи, педагогічна рада, нарада при директорі, його заступниках);

— адміністрація школи (директор, його заступники з навчальної, наукової, виховної, господарської роботи);

— органи громадського самоврядування (учнів (учком), учителів (профком, методична рада), батьків (батьківський комітет).

Функціонування та розвиток загальноосвітньої школи залежить від сукупності зовнішніх факторів прямого й опосередкованого впливу на школу. Передусім — це особливості соціально-економічного, політичного і культурного розвитку країни, зосереджені в системі освіти матеріально-фінансові, кадрові ресурси, культурний простір, в якому формуються особистість, тенденції розвитку освіти, рівень розвитку наук, що працюють на школу, система державного управління освітою, нормативно-правова база, що забезпечує функціонування школи. Вся ця сукупність постійно змінюваних зовнішніх умов під дією об'єктивно-суб'єктивних факторів трансформується.

Кожен стан розвитку суспільства зумовлює відповідні йому особливості управління внутрішньошкільним життям. На сучасному етапі до таких особливостей належать:

1. Зміна підходів при оцінюванні діяльності школи. Означає створення школою власної системи діагностики й оцінювання її діяльності, орієнтацію на оцінювання лише за результатами навчання учнів, вивчення рівня розвитку особистості дитини, оцінювання результатів діяльності окремих педагогів.

2. Демократизація управління. Передбачає створення належних умов для реалізації мети школи, пріоритетність вирішення питань макротехнології (цілісної

системи роботи школи і внутрішкільного управління) над мікротехнологіями (методиками проведення педрад, нарад, аналізу окремих уроків, написання наказів, складання графіків тощо).

3. Зміна кадрової ситуації в школі. Виявляється у появі в школі психологів, соціальних педагогів, звільнених класних керівників, заступників керівників шкіл з експериментальної або науково-методичної роботи, працівників вузів. Це вимагає вирішення нових управлінських завдань, виникнення нових управлінських відносин, зв'язків, створення сприятливого психологічного клімату в колективі, атмосфери творчого пошуку, взаємодопомоги, зацікавленості роботою.

4. Варіативність управління. Означає використання різноманітних моделей, систем, змісту управлінської діяльності, самостійне визначення спрямованості розвитку, коригування мети школи, обрання варіантів навчального плану, визначення змісту шкільного компонента освіти, моделювання позаурочної діяльності учнів.

5. Зміна методів управління. Свідченням їх є перехід від прямого впливу на методи, пов'язані з ефективністю роботи школи, до моделювання педагогічних систем, способів їх реалізації; від жорстко регламентованих вимог до розмаїття форм, змісту. Це передбачає вільний вибір технології планування та організації роботи відповідно до цілей та завдань колективу.

6. Зміна методологічних засад управління. На передній план висуваються системний підхід, моделювання цілісних педагогічних та управлінських структур, розробка технологій прискореного розвитку. Це стимулює використання діалогічних форм взаємодії, впровадження способів самоорганізації, децентралізації управління тощо.

Управління загальноосвітнім навчальним закладом спрямовується на організацію та забезпечення оптимальних умов їх функціонування.реалізацію прав учнівської молоді на здобуття повної загальної середньої освіти.створення механізму системної самореалізації.

Визначальним в організації управління загальноосвітніми навчальними закладами є забезпечення тісної співпраці директора та заступників закладу з органами державного управління, науково-дослідними інститутами, науковими, культурно-освітніми, спортивними молодіжними, громадськими організаціями, органами громадського самоврядування, створення цілісної системи управління закладом, якій були б властиві гнучкість,динамізм, мобільність. Здатність до самоорганізації та саморозвитку.

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ЗАГАЛЬНООСВІТНІМ НАВЧАЛЬНИМ ЗАКЛАДОМ

Організація управління загальноосвітніми навчальними закладами містить у собі також керівництво та контроль і будується на принципах гуманізму, демократизму,взаємозв'язку розумового, морального,трудового, фізичного та естетичного виховання, диференціації змісту й форм освіти,
науковості, розвиваючого характеру навчання, поєднання державного управління й громадського самоврядування, незалежності від політичних,громадських і релігійних організацій.

У процесі управління загальноосвітнім навчальним закладом незалежно-від типу й форми власності основна увага зосереджується на безпеці життєдіяльності учасників навчально-виховного-процесу, поліпшені якості уроку та інших навчальних занять, забезпечені науковості викладу матеріалу, доступностіі,реалізації міжнаукових та міжпредметних зв' язків, методичній та інформаційній забезпеченості, практичному спрямуванні.Педагогічні працівники мають глибоко оволодіти питаннями теорії та практики навчання й виховання учнів, педагогічними ефективними технологіями, грунтовно ознайомитися з навчальними планами, програмами,підручниками, методичними та навчальними посібниками.

Удосконалення стилю, методів та механізмів управління колективом загальноосвітнього навчального закладу здійснюється на засадах демократизму та гуманізму, соціальної справедливості, педагогічної культури, доброзичливого ставлення учасників навчально-виховного процесу, створення в колективі творчого мікроклімату.

Демократичні принципи управління загальноосвітнім навчальним закладом розвиваються шляхом посилення ролі педагогічної ради, розширення повноважень органів самоврядування . До підготовки засідань (під час роботи ініціативної групи) залучається широке коло педагогічних працівників,учнів, батьків, враховуються їхні пропозиції. Директор звітує перед педагогічною, батьківською, учнівською громадськістю. Певним чином формується співпраця директора,його заступників, профспілкової організації колективу.

Активно використовуються потенційні можливості працівників школи, визначаються критерії оцінювання досягнутого та проблеми роботи закладу на найближчу та далеку перспективу, які можуть бути прописані у Концепції розвитку школи.

Науково-методична експериментальна та пошукова робота спрямовуються на підвищення професійної майстерності, компетентності педагогічних працівників, їхнього фахового рівня , розвитку у колективі творчості, ініціативи.

У загальноосвітніх навчальних заладах створюються сприятливі умови для самоосвіти педагогічних працівників, батьків та учнів, для широкого ознайомлення працівників з перспективним досвідом кращих педагогів,сучасними тенденціями й напрямами розвитку педагогічної науки.

Управління загальноосвітніми навчальними закладами в системі загальної середньої освіти відповідно до Закону України «Про загальну середню освіту» здійснюють відповідні органи виконавчої влади та органи управління освітою,засновники.

Безпосереднє керівництво загальноосвітнім навчальним закладам здійснюється його директором та органами громадського самоврядування.

Вищим колегіальним органом громадського самоврядування в загальноосвітніх навчальних закладах є загальні збори (конференція) колективу. Делегати конференції з правом вирішального голосу обираються від таких трьох категорій :

- працівників навчального закладу - зборами трудового колективу;
- учнів навчального закладу другого -третього ступеня - класними учнівськими зборами;
- батьків, представників громадськості-класними, - батьківськими зборами.

Кожна категорія обирає однакову кількість делегатів.Конкретна кількість і термін повноважень делегатів визначаються статутом загальноосвітнього навчального закладу і колективним договором.

— Загальні збори (конференція) правомочні,якщо в їхній роботі бере участь не менше половини делегатів кожної з трьох категорій.Рішення приймаються простою більшістю голосів присутніх делегатів.

— Загальні збори (конференція) скликаються не менше, ніж один раз на рік. Право скликати збори (конференцію) мають: голова ради загальноосвітнього

навчального закладу, учасники зборів(делегати) конференції,якщо за це висловилось не менше третини їх загальної кількості, керівник навчального закладу, засновник.

Загальні збори (конференція):

- обирають раду загальноосвітнього навчального закладу , її голову, встановлюють термін їх повноважень.
- заслуховують звіт директора і голови ради зазначеного закладу про роботу, дають їй оцінку відкритим або таємним голосуванням.
- затверджують основні напрями вдосконалення діяльності навчального закладу, розглядають інші найважливіші питання навчально-виховного процесу;
- приймають рішення про стимулювання праці директора, голови ради навчального закладу, у разі, якщо директор не справляється зі своїми обов' язками, порушують клопотання перед відповідним структурним підрозділом місцевого органу державної виконавчої влади про його відповідність займаній посаді.

У період між загальними зборами (конференцією) вищим органом громадського самоврядування є рада загальноосвітнього навчального закладу.

Він не повинен суперечити основним державним документам про школу, обмежувати права учасників навчально-виховного процесу (вчителів та учнів). Затверджується її засновником та реєструється відповідним органом державного управління освітою.

Раду школи обирають на конференції або на загальних зборах школи.

Рада школи — орган колегіального управління шкільними справами, вирішення найважливіших питань щодо удосконалення навчально-виховного процесу.

До складу ради обирають представників педколективу, учнів II та III ступенів, батьків (або осіб, які їх замінюють) і громадськості. Очолює її директор школи. На чергових виборах склад ради оновлюють не менш, ніж на третину.

Рада школи займається управлінськими проблемами, які раніше перебували в одноосібній компетенції директора. Вона реалізує рішення конференцій шкільного колективу; представляє інтереси школи в державних і громадських органах, забезпечує соціальний захист неповнолітніх; визначає зміст, методи, форми організації навчання й виховання; встановлює режим роботи школи; здійснює контроль за роботою, проводить атестацію педагогічних працівників, вносить пропозиції щодо кваліфікаційної комісії про присвоєння вчителям кваліфікаційних категорій; контролює витрату бюджетних асигнувань на школу, формує власний матеріальний фонд школи; заслуховує звіти про роботу директора, його заступників, учителів, виносить пропозиції щодо продовження або припинення їх повноважень; захищає працівників школи й адміністрацію від необґрунтованого втручання в їх професійну та посадову діяльність.

Протягом року основну роботу в раді виконують педагогічний, батьківський та учнівський сектори, які збираються раз на чверть, заслуховують відповідальних за певні ділянки роботи, намічають шляхи виконання прийнятих рішень. Президія ради, до якої входять адміністрація та керівники секторів, здійснює оперативне керівництво школою.

За рішенням конференції або ради школи створюють опікунську раду з представників органів виконавчої влади, підприємств, установ, навчальних закладів, організацій, окремих громадян. Опікунська рада вживає заходів для зміцнення матеріально-технічної та навчально-методичної бази, залучення додаткових джерел фінансування, поліпшення організації навчально-виховного процесу, стимулювання творчої праці педагогічних працівників.

Педагогічну раду створюють для розгляду складних питань організації навчального процесу, підвищення кваліфікації та професійної майстерності педагогів. До її складу входять учителі, вихователі груп подовженого дня, адміністрація школи. Очолює її директор школи.

Роботу педагогічної ради планують у довільній формі відповідно до потреб школи. Члени ради мають право виносити на її розгляд усі питання навчально-виховного процесу. Кількість засідань педагогічної ради визначається їх доцільністю, але вона повинна збиратися не менше чотирьох разів на рік. При педагогічній раді створюють підзвітні їй методичні секції.

Нараду при директорі використовують для вирішення термінових питань, пов'язаних з організацією навчально-виховного процесу (аналізу успішності учнів, дисципліни в школі, для організації позакласної діяльності). Інколи нарада розглядає роботу окремих учителів, виконання стандартів освіти тощо. Участь у них є обов'язковою для викладачів, адміністрації. Періодичність проведення визначає директор школи.

Наради при заступниках директора розглядають поточні проблеми, що стосуються їх адміністративної компетенції. Періодичність проведення визначається планом роботи школи.

Управлінська діяльність адміністрації школи.

Управління сучасною школою є складною системою з багатьма внутрішніми взаємозв'язками. Його ефективність багато в чому залежить від правильного розподілу обов'язків в адміністрації школи, до якої належать директор, заступники з навчальної, виховної, наукової та господарської роботи.

Директор школи. Його діяльність регламентується Положенням про загальноосвітній навчальний заклад, згідно з яким директором може бути тільки громадянин України, який має вищу педагогічну освіту на рівні спеціаліста або магістра, стаж педагогічної роботи не менше 3 років, успішно пройшов атестацію керівних кадрів освіти у порядку, встановленому Міністерством освіти і науки України. Він є найвищою посадовою особою в школі, діє від імені школи, представляє її в усіх організаціях, розпоряджається її майном і коштами, укладає договори, видає фінансові доручення, відкриває у банку рахунок, розпоряджається кредитами, видає накази по школі, його вказівки є обов'язковими для її учнів та учителів.

Директор організовує планування змісту та забезпечення навчально-виховного процесу, несе за нього відповідальність. До його обов'язків належить також піклування про здоров'я, безпеку учнів, про створення умов для позакласної та позашкільної роботи. Директор наділений адміністративною владою, і від уміння користуватися нею залежить його авторитет. Він не може бути консервативним виконавцем інструкцій, а мусить бути творчим керівником.

Важливо, щоб він був наділений такими рисами, як демократизм, вимогливість, самовимогливість, чесність, відвертість, дипломатичність, мобільність, чуття нового тощо.

Директор школи керує роботою своїх заступників, узгоджує спільну діяльність адміністрації школи з громадськими організаціями, вчителів та учнів, відповідає за комплектування класів і працевлаштування випускників.

Один з найголовніших напрямів його роботи — добір і розстановка педагогічних кадрів. У сфері його компетенції організація роботи ради школи, педагогічної ради, батьківського комітету, батьківського всеобучу, загальне керівництво методичною роботою, навчально-виховним процесом, координація позакласної роботи вчителів. Директор несе відповідальність за організацію роботи з охорони праці і техніки безпеки, забезпечення гігієни праці учнів і вчителів.

Заступник директора з навчально-виховної роботи. Організовує і контролює процес навчання школярів, їх загальноосвітню і трудову підготовку, всебічний розвиток і поведінку. Контролює виконання навчальних планів і програм, якість знань, умінь і навичок учнів. Здійснює керівництво методичною роботою з учителями школи, складає і контролює розклад уроків, графіки факультативних і гурткових занять, контрольних, проведення лабораторних робіт, навчальних екскурсій. Відповідає за звітність із питань навчально-виховного процесу, організовує методичну роботу предметних комісій та методичних об'єднань, діяльність шкіл передового досвіду кращих педагогів. Контролює роботу шкільної бібліотеки, навчального сектора учкому.

Другий заступник директора з навчально-виховної роботи. Керує навчально-виховним процесом у початкових класах, безпосередньо відповідає за організацію методичної роботи їх учителів. Контролює роботу груп подовженого дня.

Заступник директора з виховної роботи. Організовує позакласну виховну роботу і дозвілля учнів, надає необхідну допомогу класним керівникам, вихователям та іншим працівникам школи, які залучаються до виховної роботи з учнями. В його обов'язки входить організація і координація шкільної художньої самодіяльності, туризму та краєзнавчої роботи, підготовка і проведення традиційних шкільних та державних свят, організація чергування класів по школі. Він підтримує зв'язок з інспекцією у справах неповнолітніх, відповідає за діяльність клубу вихідного дня, консультує батьків, шефів, платних та громадських керівників гуртків щодо організації праці з дітьми.

Заступник директора з господарської частини. Відповідає за збереження шкільних приміщень і майна, за матеріальне забезпечення навчального процесу, санітарний стан школи, протипожежну охорону, правильну організацію роботи обслуговуючого персоналу. У деяких школах нового типу за рішенням ради школи призначають заступників директора з перспективних на їх погляд напрямів роботи.

Заступник директора школи з наукової роботи. Одним з його завдань є аналіз процесів у системі освіти, прогнозування нових тенденцій та коригування відповідно до них стратегії розвитку школи, реалізації інноваційних програм,

впровадження системи дослідницької, дослідно-експериментальної роботи в школі, створення в ній позитивних інноваційних умов. Керує роботою відповідних загальношкільних колегіальних органів. Розробляє методичні документи, розділи програми школи, які стосуються перспектив її розвитку.

Заступник директора з комерційної діяльності (завуч-координатор). Встановлює зв'язки зі спонсорами, шефами, веде пошук джерел позабюджетного фінансування школи та інше

Заступник директора з соціально-педагогічної реабілітації. Організовує, контролює роботу класів вирівнювання, займається питаннями педагогічної корекції, адаптації учнів і вчителів у навчально-виховному процесі школи.

Такий розподіл обов'язків між членами адміністрації школи є типовим для багатьох загальноосвітніх шкіл. Реально кількість посад, розподіл функціональних обов'язків відбувається з урахуванням конкретних особливостей школи (кількість учнів, спеціалізація тощо).

Органи громадського самоврядування.

З метою демократизації управління, налагодження зворотного зв'язку, поточного коригування управлінських рішень у навчальному закладі діють органи громадського самоврядування учнів (учнівський комітет школи (класу), учителів (профспілковий комітет, методична рада), батьків (батьківський комітет школи (класу), повноваження яких визначає статут школи. Вони є дієвим засобом формування громадської думки, сприяють діалогізації взаємин з адміністрацією.

Учнівський комітет школи (класу).

Він є найавторитетнішим органом учнівського самоврядування, склад якого обирають на учнівських зборах школи (класу). Його діяльність є свідченням реалізації права учнів на участь в управлінні школою, захист своїх прав. Школа визнає повноваження представників учкому, надає їм необхідну інформацію, сприяє участі у вирішенні питань, пов'язаних з організацією навчання, різноманітних видів діяльності і дозвілля учнівського колективу.

Профспілковий комітет. Відповідно до законодавства персонал школи (педагогічний, адміністративно-господарський, медичний, навчально-допоміжний, обслуговуючий) має право вільно об'єднуватись у профспілки. Адміністрація школи погоджує з профспілковим комітетом штатний розклад, навчальне навантаження, умови праці персоналу, укладає угоди про охорону праці, повідомляє про скорочення робочих місць (не менш ніж за три місяці).

Методична рада. Є колегіальним органом педагогічних працівників, обов'язок якого — сприяти розвитку та удосконаленню методики навчально-виховного процесу, професійної майстерності і творчого зростання вчителів і вихователів. Вона аналізує та обирає найоптимальніші варіанти змісту освіти (навчальних планів, програм, підручників), форм і методів навчально-виховного процесу, способів їх реалізації, організовує роботу з підвищення кваліфікації педпрацівників, вивчення, узагальнення і поширення передового досвіду.

Батьківський комітет школи (класу). Є органом батьківського самоврядування, склад якого обирають на батьківських зборах. Метою його діяльності є сприяння виконанню статутних завдань школи, забезпечення

єдності педагогічних вимог до учнів та надання допомоги сім'ї у вихованні й навчанні дітей. Комітет діє згідно з тимчасовим положенням, його рішення, які мають рекомендаційний характер, обов'язково розглядає адміністрація школи. Батьківський комітет зобов'язаний дотримуватися статуту школи, виконувати рішення, розпорядження адміністрації щодо організації навчально-виховного процесу, захищати учнів від будь-яких форм фізичного та психічного насилля, пропагувати здоровий спосіб життя. Свої зусилля здебільшого він спрямовує на розвиток матеріально-технічної бази, фінансове забезпечення школи, сприяння роботі учнівських об'єднань за інтересами.

Особливості управлінської діяльності в сучасній школі.

Функціонування та розвиток загальноосвітньої школи залежить від сукупності зовнішніх факторів прямого й опосередкованого впливу на школу. Передусім — це особливості соціально-економічного, політичного і культурного розвитку країни, зосереджені в системі освіти матеріально-фінансові, кадрові ресурси, культурний простір, в якому формуються особистість, тенденції розвитку освіти, рівень розвитку наук, що працюють на школу, система державного управління освітою, нормативно-правова база, що забезпечує функціонування школи. Вся ця сукупність постійно змінюваних зовнішніх умов під дією об'єктивно-суб'єктивних факторів трансформується.

Кожен стан розвитку суспільства зумовлює відповідні йому особливості управління внутрішньошкільним життям. На сучасному етапі до таких особливостей належать:

1.Зміна підходів при оцінюванні діяльності школи. Означає створення школою власної системи діагностики й оцінювання її діяльності, орієнтацію на оцінювання лише за результатами навчання учнів, вивчення рівня розвитку особистості дитини, оцінювання результатів діяльності окремих педагогів.

2.Демократизація управління. Передбачає створення належних умов для реалізації мети школи, пріоритетність вирішення питань макротехнології (цілісної системи роботи школи і внутрішкільного управління) над мікротехнологіями (методиками проведення педрад, нарад, аналізу окремих уроків, написання наказів, складання графіків тощо).

3. Зміна кадрової ситуації в школі. Виявляється у появі в школі психологів, соціальних педагогів, звільнених класних керівників, заступників керівників шкіл з експериментальної або науково-методичної роботи, працівників вузів. Це вимагає вирішення нових управлінських завдань, виникнення нових управлінських відносин, зв'язків, створення сприятливого психологічного клімату в колективі, атмосфери творчого пошуку, взаємодопомоги, зацікавленості роботою.

4. Варіативність управління. Означає використання різноманітних моделей, систем, змісту управлінської діяльності, самостійне визначення спрямованості розвитку, коригування мети школи, обрання варіантів навчального плану, визначення змісту шкільного компонента освіти, моделювання позаурочної діяльності учнів.

5. Зміна методів управління. Свідченням їх є перехід від прямого впливу на методи, пов'язані з ефективністю роботи школи, до моделювання педагогічних

систем, способів їх реалізації; від жорстко регламентованих вимог до розмаїття форм, змісту. Це передбачає вільний вибір технології планування та організації роботи відповідно до цілей та завдань колективу.

6. Зміна методологічних засад управління. На передній план висуваються системний підхід, моделювання цілісних педагогічних та управлінських структур, розробка технологій прискореного розвитку. Це стимулює використання діалогічних форм взаємодії, впровадження способів самоорганізації, децентралізації управління тощо.

Головним у змісті управлінської діяльності стає вироблення цілісної системи діяльності школи, яка б відповідала вимогам часу і створювала передумови для цілеспрямованого розвитку учнів. Особливість управлінської діяльності керівника загальноосвітньої школи на сучасному етапі визначається сукупністю традиційних та появою нових керівних функцій. До традиційних функцій його управлінської діяльності належать прийняття рішення, організація їх втілення, коригування роботи, облік і контроль, які тепер залишаються основними. Завдяки новим функціям оновлюється зміст навчання і виховання (впровадження державних стандартів освіти, концепції виховання, профілізації та індивідуалізації освітнього процесу, авторських навчальних програм, підручників, посібників, виховних систем), відбувається впровадження нових освітніх технологій (розвиваюче, модульне, диференційоване навчання, використання методів проектування і моделювання, життєтворчості особистості); удосконалюються форми й методи навчання і виховання (діалогові форми спілкування, лекційні, семінарські заняття, навчальні модулі тощо); трансформуються методи контролю знань і вмінь учнів (запроваджуються індикатори розвитку учнів, рейтингові системи оцінювання); модернізуються зміст, форми й методи управління закладами і установами освіти (підвищується значущість менеджерської функції управління інноваційним процесом, створюються багатоваріантні моделі управління); з'являються авторські моделі закладів освіти (ліцеї, гімназії, коледжі тощо).

Модернізований зміст діяльності керівника школи вимагає й оновлення форм управління. Пріоритетними стають дорадчо-адміністративні форми управління, які поділяють на: колегіальні (рішення ради школи, педагогічної ради, зборів трудового колективу, наради при директорові, методичної ради, профспілкових зборів, ради засновників); колективні (резолюції чи рішення, консультантів, учнівської, батьківської ради, зборів творчих учителів); індивідуальні (висновки, поради під час бесіди, спостереження, анкетування, інтерв'ювання).

З формами і змістом управління пов'язані методи управління:

Методи управління — засоби управлінської діяльності керівника школи, до яких він вдається з метою цілеспрямованого впливу на учасників навчально-виховного процесу (вчителі, працівники школи, учні, батьки).

Сукупність методів управління складають:

— вербальні методи: індивідуальні (консультація, бесіда), групові (інструктаж, нарада, збори);

— дослідницькі методи: вивчення передового досвіду, атестування педагогічних кадрів, анкетування та інтерв'ювання, підготовка, друкування матеріалів (газет, збірників, статей, методичних рекомендацій) про діяльність педагогічного й учнівського колективів;

— ілюстративно-показникові методи: моделювання структури організації навчально-виховного процесу, побудова графіків, таблиць, матриць з вивчення рівня знань і вихованості учнів, професійної підготовленості вчителів до творчої праці;

— техніко-технологічні методи: застосування технічних засобів і пристроїв (комп'ютера, телебачення, радіо, селектора тощо).

Наприклад, застосування в управлінській діяльності комп'ютерів з відповідними програмами дає змогу директорові створити інформаційно-пошукову систему “Психолого-педагогічна література фахівця” з анотацією видань; упорядкувати добірку методичних рекомендацій для вчителів за матеріалами роботи атестаційної комісії школи, району (міста); сформувати каталог нормативної, технологічної і правової документації про школу; мати пакети навчальних програм, контрольних робіт з кожного предмета; розробити модульний розклад уроків та виховних заходів; створити індивідуальні навчальні плани для учнів з урахуванням обов'язкових і вибіркових дисциплін; підготувати звітну документацію з питань управління, накази по школі; сформувати бази даних про учнів, учителів, працівників школи, батьків тощо; автоматизувати розрахунки зарплати працівникам школи.

Модернізація змісту, форм і методів управлінської діяльності формує керівника школи нового типу — відкритого, демократичного, компетентного, гуманістичного, творчо спрямованого. Водночас оновлення управлінської діяльності є передумовою розвитку творчих здібностей керівника школи, здатного виробити власний стиль управління, періодично оновлюючи зміст, форми і методи своєї діяльності.

Раціональне поєднання модернізованих і класичних функцій, форм і методів управлінської діяльності керівника школи в сучасних умовах є запорукою ефективного формування творчого колективу вчителів та учнів, демократизації та гуманізації навчально-виховного процесу, відкритості школи як динамічно соціальної системи.

Відкрита школа є соціально-педагогічною системою, здатною до генерування та впровадження педагогічних інновацій (наукових та практичних досліджень із соціально-педагогічних та психологічних дисциплін), адекватного сприйняття соціально-педагогічних змін у суспільстві, встановлення різнобічних зв'язків з громадськістю та учасниками навчально-виховного процесу.

Оцінювання управлінської діяльності керівника загальноосвітнього навчально-виховного закладу має здійснюватися на основі системності, яка передбачає розгляд і врахування усієї сукупності соціально-педагогічних умов удосконалення управління школою в їх взаємозв'язку та взаємообумовленості.

Література:

1. Закон України «Про освіту».

2. Закон України «Про загальну середню освіту».
3. Жерносєк І. Удосконалення науково-методичної роботи в сучасних загальноосвітніх школах, ліцеях, гімназіях.-К., 2001.
4. Єльнікова Г. Теоретичні підходи до моделювання державно-громадського управління.Директор школи.-2005.-№40-41
5. Корсак К. Про стосунки держави і громадськості в європейському освітньому просторі. Управління школою.-2003, №9.
6. Суков В. Модель державно-громадського управління освітою: досвід,пошуки, проблеми./Директор школи, ліцею, гімназії.-2006
7. Стойкова В. В. Шляхи становлення державно-громадської системи управління загальноосвітніми навчальними закладами.-Миколаїв.-2006
8. Вазина К.Я., Петров Ю.И. Педагогический менеджмент. - М. 1991.
9. Даниленко Л.І. Модернізація змісту, форм та методів управлінської діяльності директора загальноосвітньої школи. - К.: Логос. 1996.
10. Даниленко Л. Освітній менеджмент:Навчальний посібник.(за ред.. Даниленко Л., Карамушки Л.)-К.- Шкільний світ.- 2005
11. Поташник М. Демократизация управления школою.-М. Знание.-1990
12. Сагуйченко В. Складові державно-громадського управління та перспективи розвитку//Імідж сучасного педагога.-10.с.21-25
13. Менеджмент в управлений школой. Учебное пособие. Под. научн. ред. Шамовой Т.И. - М., 1992.
14. Постельняк Л.І. Азбука управління. - Кіровоград. 1998. - С. 9-10.
15. Симонов В.П. Педагогический менеджмент. - М.: Пед. Общество России, 1999.
16. Березняк Е.С. Руководство современной школой. - М.: Просвещение, 1983.-208 с.
17. Жерносек І.П. Планування роботи школи. Рідна школа. 1994. - № 9. - С. 12-15.
18. Зайченко О.І. Система планування роботи загальноосвітньої школи. Управління школою. -2003. -№5.-С. 14-18.
19. Лунячек В.Е. Елементи технології управління сучасною школою: Наук, метод, посібник. - 4-е вид. доп. - Х.: Гімназія, 2001. -112 с.

КОЦ О.І. ,
зав. відділу виховної роботи
та позашкільної освіти
ГАЛИЧ Т.В. ,
методист відділу виховної
роботи та позашкільної освіти

НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС ТА ЙОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В ПОЗАШКІЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Керівник гуртка позашкільного закладу зобов'язаний:

1. Укомплектовувати гурток учнями з 1до 15 вересня поточного навчального року. Даний час вважається робочим часом керівника.
2. Керівник гуртка несе відповідальність за збереження контингенту та кінцевий результат роботи гуртка .
3. Несе відповідальність за життя і здоров'я дітей під час занять та дотримання санітарно-гігієнічних норм і правил.
4. Керівник гуртка повинен мати: навчальну програму, календарно-тематичний план, план виховної роботи гуртка на навчальний рік та літній період, погоджений методистом та затверджений директором, план-конспект кожного заняття, плани на канікули, папка документації тощо.
5. Мати журнал обліку гурткової роботи та вести його згідно всіх розділів.
6. Проводити заняття гуртка згідно затвердженого плану роботи в години передбачені розкладом занять.
7. Вчасно проходити медогляд і здавати санітарну книжку за вимогою.
8. Проводити інструктажі з техніки безпеки, реєструючи їх в журнал відповідного зразка.
9. Приділяти належну увагу роботі з обдарованими і талановитими дітьми, а також з дітьми з особливими потребами.
10. Організовувати і проводити масові заходи, виставки, змагання, вікторини, екскурсії тощо.
11. Забезпечувати участь гуртківців в масових заходах, показових виступах, виставках творчості, представляти кращі роботи гуртківців на конкурсах всіх рівнів.
12. Оформити папку-портфоліо досягнень колективу.
13. Згідно графіка проводити відкрите заключне заняття гуртка, відкритий виховний захід, а в кінці року звітній концерт або виставку.
14. В кінці року, згідно вимог, робити звіт роботи гуртка.
15. Вчасно і в повному обсязі здавати поточну інформацію.
16. Вести облік матеріальних цінностей, що видаються для роботи гуртка, стежити за станом обладнання, своєчасно проводити профілактику та ремонт. Як матеріально-відповідальна особа, несе повну відповідальність за збереження інвентаря.
17. Працювати в тісному контакті з батьками вихованців.

Вимоги до навчальної програми гуртка

Виділяють чотири види навчальних програм:

-типові (орієнтовні);

-модифіковані (модернізовані, адаптовані);

-експериментальні;

-авторські.

Основою **модифікованої (адаптованої) програми** є зразкова (типова) програма, змінена з урахуванням особливостей освітнього закладу, віку та рівня підготовки вихованців, режиму і часових параметрів здійснення діяльності, нестандартності індивідуальних результатів навчання і виховання. Корективи вносяться в програму самим педагогом і не порушують концептуальних основ організації навчального процесу, традиційної структури занять, передбачених програмою, яку було взято за основу. Діагностика результативності роботи за такими програмами пов'язана з демонстрацією досягнень вихованців на олімпіадах, конкурсах, звітних концертах, виставках, змаганнях, конференціях тощо.

Модифікована програма обов'язково має бути обговорена й затверджена методичною або педагогічною радою закладу та погоджена з районним науково-методичним центром

Експериментальна програма розробляється педагогом з метою вирішення певного практичного завдання, пов'язаного з подоланням труднощів у навчальному процесі чи постановкою більш складних завдань. Така програма стосовно програми типової може передбачати зміни у змісті і щодо методів навчання.

На роботу за експериментальною програмою повинен даватися дозвіл управління освіти. Після цього програма обов'язково проходить апробацію. У випадку виявлення новизни пропозицій автора, експериментальна програма може претендувати на статус авторської.

Авторська програма – спроектований самим педагогом на основі власної методичної концепції навчально-виховний процес, спрямований на оновлення змісту освіти і одержання вагомих результатів. При цьому назва "авторська" вимагає документальних підтверджень новизни й належності цієї новизни автору. Для цього претендент на авторство в пояснювальній записці до програми повинен переконливо показати принципові відмінності його розробки від підходів інших авторів, які вирішували подібну проблему.

Як і будь-який інноваційний проект, авторська програма має пройти фахову та науково-методичну експертизу. У листі МОН України № 1/9 – 472 від 28.10.02 сказано: «Авторські навчальні програми та посібники можуть використовуватися після відповідного рецензування, схвалення науковими Радами певного профілю, погодження в інститутах післядипломної освіти та затвердження відповідними управліннями освіти і науки». В окремих випадках авторам програм, які пройшли відповідну експертизу, видається

сертифікат (свідоцтво), який підтверджує, що програма дійсно є авторською і належить її творцю на правах інтелектуальної власності.

Перелік навчальних програм з позашкільної освіти, що мають відповідний гриф Міністерства

№	Назва програми	Видання	Автор
Еколого-натуралістичний напрям			
1.	Програма гуртка юних генетиків-селекціонерів Рекомендовано Міністерством освіти і науки України(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5131 від 09.12.2003 р.)	Програми гуртків природничо-біологічного напряму (укл. Павлова Л.М.) – К: Богдан - 2004 р.	Пінчук М.О.
2.	Програма гуртка юних квітникарів-аранжувальників Рекомендовано Міністерством освіти і науки України(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5131 від 09.12.2003 р.)	Програми гуртків природничо-біологічного напряму (укл. Павлова Л.М.) – К: Богдан - 2004 р.	Манорик Л.П.
3.	Програма гуртка юних агрохіміків Рекомендовано Міністерством освіти і науки України(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5131 від 09.12.2003 р.)	Програми гуртків природничо-біологічного напряму (укл. Павлова Л.М.) – К: Богдан - 2004 р.	Пінчук М.О.
4.	Програма гуртка юних картоплярів Рекомендовано Міністерством освіти і науки України(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5131 від 09.12.2003 р.)	Програми гуртків природничо-біологічного напряму (укл. Павлова Л.М.) – К: Богдан - 2004 р.	Тетюра В.Х.
5.	Програма гуртка «Саду мого дивосвіт» Рекомендовано	Програми гуртків природничо-біологічного	Трегубова Л.А.

	Міністерством освіти і науки України(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5131 від 09.12.2003 р.)	напряму (укл. Павлова Л.М.) – К: Богдан - 2004 р.	
6.	Програма гуртка “Юні мікологи” Рекомендовано Міністерством освіти і науки України(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5131 від 09.12.2003 р.)	Програми гуртків природничо-біологічного напряму (укл. Павлова Л.М.) – К: Богдан - 2004 р.	Крамаренко Л.В.
7.	Програма гуртка юних бджолярів Рекомендовано Міністерством освіти і науки України(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5131 від 09.12.2003 р.)	Програми гуртків природничо-біологічного напряму (укл. Павлова Л.М.) – К: Богдан - 2004 р.	Пінчук М.О.
8.	Програма гуртка юних генетиків Рекомендовано Міністерством освіти і науки України(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5131 від 09.12.2003 р.)	Програми гуртків природничо-біологічного напряму (укл. Павлова Л.М.) – К: Богдан - 2004 р.	Дикий Є.О.
9.	Програма гуртка юних біохіміків Рекомендовано Міністерством освіти і науки України(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5131 від 09.12.2003 р.)	Програми гуртків природничо-біологічного напряму (укл. Павлова Л.М.) – К: Богдан - 2004 р.	Дикий Є.О.
10.	Програма гуртка біоіндикації Рекомендовано Міністерством освіти і науки України(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5131 від 09.12.2003 р.)	Програми гуртків природничо-біологічного напряму (укл. Павлова Л.М.) – К: Богдан - 2004 р.	Карєва М.О.

11.	Програма гуртка експериментальної мікробіології Рекомендовано Міністерством освіти і науки України(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5131 від 09.12.2003 р.)	Програми гуртків природничо-біологічного напряму (укл. Павлова Л.М.) – К: Богдан - 2004 р.	Карєва М.О.
12.	Програма гуртка юних валеологів Рекомендовано Міністерством освіти і науки України(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5131 від 09.12.2003 р.)	Програми гуртків природничо-біологічного напряму (укл. Павлова Л.М.) – К: Богдан - 2004 р.	Чіп Л.В., Ломака Ю.М., Команєва О.О., Язловецький В.С.
13.	Програма гуртка «Основи сучасних комп'ютерних знань та інформаційних технологій» Рекомендовано Міністерством освіти і науки України(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5131 від 09.12.2003 р.)	Програми гуртків природничо-біологічного напряму (укл. Павлова Л.М.) – К: Богдан - 2004 р.	Комендантов В.Ф.
14.	Програма гуртка «Юні друзі природи» Рекомендовано Міністерством освіти і науки України(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5131 від 09.12.2003 р.)	Програми для творчих об'єднань позашкільних і загальноосвітніх навчальних закладів / [укладач В.В.Вербицький]. – К.: Богдан, 2004.	Тараненко В.І., Павлівська С.М., Радченко Т.Д.
15.	Програма гуртка «Основи екологічних знань» Рекомендовано Міністерством освіти і науки України(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5131 від 09.12.2003 р.)	Програми для творчих об'єднань позашкільних і загальноосвітніх навчальних закладів / [укладач В.В.Вербицький]. – К.: Богдан, 2004.	Шмалей С.В., Щербина Т.І., Русіна Л.Ю.
16.	Програма гуртка «Юні екологи»	Програми для творчих об'єднань	Радченко Т.Д.

	Рекомендовано Міністерством освіти і науки України(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5131 від 09.12.2003 р.)	позашкільних і загальноосвітніх навчальних закладів / [укладач В.В.Вербицький]. – К.: Богдан, 2004.	
17.	Програма гуртка «Юні ботаніки» Рекомендовано Міністерством освіти і науки України(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5131 від 09.12.2003 р.)	Програми для творчих об'єднань позашкільних і загальноосвітніх навчальних закладів / [укладач В.В.Вербицький]. – К.: Богдан, 2004.	Морозюк С.С., Тараненко В.І.
18.	Програма гуртка «Юні лісівники-дендрологи» Рекомендовано Міністерством освіти і науки України(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5131 від 09.12.2003 р.)	Програми для творчих об'єднань позашкільних і загальноосвітніх навчальних закладів / [укладач В.В.Вербицький]. – К.: Богдан, 2004.	Бойко Є.О.
19.	Програма гуртка «Юні рослинники» Рекомендовано Міністерством освіти і науки України(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5131 від 09.12.2003 р.)	Програми для творчих об'єднань позашкільних і загальноосвітніх навчальних закладів / [укладач В.В.Вербицький]. – К.: Богдан, 2004.	Тетюра В.Х.
20.	Програма гуртка «Юні квітникарі» Рекомендовано Міністерством освіти і науки України(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5131 від 09.12.2003 р.)	Програми для творчих об'єднань позашкільних і загальноосвітніх навчальних закладів / [укладач В.В.Вербицький]. – К.: Богдан, 2004.	Матієнко Л.О.
21.	Програма гуртка «Юні знавці лікарських рослин» Рекомендовано Міністерством освіти і науки України(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5131 від	Програми для творчих об'єднань позашкільних і загальноосвітніх навчальних закладів / [укладач В.В.Вербицький]. –	Козленко В.П.

	09.12.2003 р.)	К.: Богдан, 2004.	
22.	Програма гуртка «Юні фізіологи рослин» Рекомендовано Міністерством освіти і науки України(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5131 від 09.12.2003 р.)	Програми для творчих об'єднань позашкільних і загальноосвітніх навчальних закладів / [укладач В.В.Вербицький]. – К.: Богдан, 2004.	Драган О.А.
23.	Програма гуртка «Юний ентомолог» Рекомендовано Міністерством освіти і науки України(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5131 від 09.12.2003 р.)	Програми для творчих об'єднань позашкільних і загальноосвітніх навчальних закладів / [укладач В.В.Вербицький]. – К.: Богдан, 2004.	Нікітенко А.Г.
24.	Програма гуртка «Любителі домашніх тварин» Рекомендовано Міністерством освіти і науки України(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5131 від 09.12.2003 р.)	Програми для творчих об'єднань позашкільних і загальноосвітніх навчальних закладів / [укладач В.В.Вербицький]. – К.: Богдан, 2004.	Русан Г.Л.
25.	Програма гуртка «Екологічна біохімія» Рекомендовано Міністерством освіти і науки України(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5131 від 09.12.2003 р.)	Програми для творчих об'єднань позашкільних і загальноосвітніх навчальних закладів / [укладач В.В.Вербицький]. – К.: Богдан, 2004.	Назаренко В.І.
26.	Програма гуртка «Основи біології» Рекомендовано Міністерством освіти і науки України(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5131 від 09.12.2003 р.)	Програми для творчих об'єднань позашкільних і загальноосвітніх навчальних закладів / [укладач В.В.Вербицький]. – К.: Богдан, 2004.	Адріанов В.Л.
27.	Програма гуртка «Біологія людини» Рекомендовано Міністерством освіти і	Програми для творчих об'єднань позашкільних і загальноосвітніх	Тукаленко Є.В.

	науки України(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5131 від 09.12.2003 р.)	навчальних закладів / [укладач В.В.Вербицький]. – К.: Богдан, 2004.	
28.	Програма гуртка «Юні овочівники» Рекомендовано Міністерством освіти і науки України(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5131 від 09.12.2003 р.)	Програми для творчих об'єднань позашкільних і загальноосвітніх навчальних закладів / [укладач В.В.Вербицький]. – К.: Богдан, 2004.	Тетюра В.Х.
29.	Програма гуртка «Юні виноградарі» Рекомендовано Міністерством освіти і науки України(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5131 від 09.12.2003 р.)	Програми для творчих об'єднань позашкільних і загальноосвітніх навчальних закладів / [укладач В.В.Вербицький]. – К.: Богдан, 2004.	Мазур П.О.
30.	Програма гуртка «Юні фермери» Рекомендовано Міністерством освіти і науки України(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5131 від 09.12.2003 р.)	Програми для творчих об'єднань позашкільних і загальноосвітніх навчальних закладів / [укладач В.В.Вербицький]. – К.: Богдан, 2004.	Вікторенко В.В.
31.	Програма гуртка «Юні медики» Рекомендовано Міністерством освіти і науки України(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5131 від 09.12.2003 р.)	Програми для творчих об'єднань позашкільних і загальноосвітніх навчальних закладів / [укладач В.В.Вербицький]. – К.: Богдан, 2004.	Назаренко Л.І.
32.	Програма гуртка любителів декоративних і свійських тварин Рекомендовано Міністерством освіти і науки України(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5131 від 09.12.2003 р.)	Методичні засади реалізації пріоритетних напрямів експериментально-дослідницької діяльності: Виробничо-практичне видання.	Харламова Л.М.

		– К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005.	
33.	Програма гуртка «Заповідними стежками рідного краю» Рекомендовано Міністерством освіти і науки України(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5131 від 09.12.2003 р.)	Програми гуртків природничо-біологічного напряму // Біологія. Шкільний світ. – 2008. - № 16-17	Романишин Л.В
34.	«Сільськогосподарське дослідництво: програма гуртка для учнів 5-9 класів сільських шкіл» Схвалено Комісією з проблем виховання учнівської та студентської молоді Науково-методичної ради з питань освіти МОН України (протокол № 4 від 06.10.2010)		Гетта В.В., Джевага Г.В.
Науково-технічний напрям			
35.	Програма гуртка початкового технічного моделювання Рекомендовано Міністерством освіти і науки України(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-4527 від 03.08.2005 р.)	Програми для позашкільних і загальноосвітніх навчальних закладів. Гуртки науково-технічного напряму (упор. Ткачук В.В.) - К.:Грамота, 2005.- Вип 1.	Група авторів: Биковська О.В., Вихренко Т.О., Гайдай Л.М.,Голишовець О.В., Гусєв В.П., Качур В.В., Квартирмейстер В.В., Корнієнко В.Г., Краснов М.М., Липецький О.П., Лихота С.О., Скіба І.С., Солкін С.М.
36.	Програма гуртка моделювання іграшок-сувенірів Рекомендовано Міністерством освіти і	Програми для позашкільних і загальноосвітніх навчальних закладів. Гуртки	Група авторів: Биковська О.В., Вихренко Т.О., Гайдай Л.М.,Голишовець

	науки України(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-4527 від 03.08.2005 р.)	науково-технічного напряму (упор. Ткачук В.В.) - К.:Грамота, 2005.- Вип 1.	О.В., Гусєв В.П., Качур В.В., Квартирмейстер В.В., Корнієнко В.Г., Краснов М.М., Липецький О.П., Лихота С.О., Скіба І.С., Солкін С.М.
37.	Програма гуртка авто моделювання Рекомендовано Міністерством освіти і науки України(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-4527 від 03.08.2005 р.)	Програми для позашкільних і загальноосвітніх навчальних закладів. Гуртки науково-технічного напряму (упор. Ткачук В.В.) - К.:Грамота, 2005.- Вип 1.	Група авторів: Биковська О.В., Вихренко Т.О., Гайдай Л.М.,Голишовець О.В., Гусєв В.П., Качур В.В., Квартирмейстер В.В., Корнієнко В.Г., Краснов М.М., Липецький О.П., Лихота С.О., Скіба І.С., Солкін С.М.
38.	Програма гуртка авіа моделювання Рекомендовано Міністерством освіти і науки України(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-4527 від 03.08.2005 р.)	Програми для позашкільних і загальноосвітніх навчальних закладів. Гуртки науково-технічного напряму (упор. Ткачук В.В.) - К.:Грамота, 2005.- Вип 1.	Група авторів: Биковська О.В., Вихренко Т.О., Гайдай Л.М.,Голишовець О.В., Гусєв В.П., Качур В.В., Квартирмейстер В.В., Корнієнко В.Г., Краснов М.М., Липецький О.П., Лихота С.О., Скіба І.С., Солкін С.М.
39.	Програма гуртка юних ракето моделістів Рекомендовано Міністерством освіти і науки України(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-4527 від 03.08.2005 р.)	Програми для позашкільних і загальноосвітніх навчальних закладів. Гуртки науково-технічного напряму (упор. Ткачук В.В.) -	Група авторів: Биковська О.В., Вихренко Т.О., Гайдай Л.М.,Голишовець О.В., Гусєв В.П., Качур В.В., Квартирмейстер

		К.:Грамота, 2005.- Вип 1.	В.В., Корнієнко В.Г., Краснов М.М., Липецький О.П., Лихота С.О., Скіба І.С., Солкін С.М.
40.	Програма гуртка судномоделювання і судно модельного спорту: - Діючі моделі-копії - Стендові моделі-копії кораблів і суден з двигуном - Стендові моделі-копії вітрильних кораблів і суден - Швидкісні радіокеровані моделі - Радіокеровані моделі яхт Рекомендовано Міністерством освіти і науки України(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-4527 від 03.08.2005 р.)	Програми для позашкільних і загальноосвітніх навчальних закладів. Гуртки науково-технічного напряму (упор. Ткачук В.В.) - К.:Грамота, 2005.- Вип 1.	Група авторів: Биковська О.В., Вихренко Т.О., Гайдай Л.М.,Голишовець О.В., Гусєв В.П., Качур В.В., Квартирмейстер В.В., Корнієнко В.Г., Краснов М.М., Липецький О.П., Лихота С.О., Скіба І.С., Солкін С.М.
41.	Програма гуртка операторів колективної радіостанції Рекомендовано Міністерством освіти і науки України(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-4527 від 03.08.2005 р.)	Програми для позашкільних і загальноосвітніх навчальних закладів. Гуртки науково-технічного напряму (упор. Ткачук В.В.) - К.:Грамота, 2005.- Вип 1.	Група авторів: Биковська О.В., Вихренко Т.О., Гайдай Л.М.,Голишовець О.В., Гусєв В.П., Качур В.В., Квартирмейстер В.В., Корнієнко В.Г., Краснов М.М., Липецький О.П., Лихота С.О., Скіба І.С., Солкін С.М.
42.	Програма гуртка початкового технічного моделювання Рекомендовано Міністерством освіти і науки України(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5303 від	Програми з позашкільної освіти: Науково-технічний напрям напряму (упор. Ткачук В.В.). – К.: Грамота,2007 – Вип1	Група авторів: Антоненко С.А., Антоненко Т.І., Биковська О.В., Вихренко Т.О., Гайдай Л.М., Галярник Р.А., Голубніча Л.І.,

	18.07.2007 р.)		Гусєв В.П., Дзезинський О.І., Домашенко В.С., Драчинський А.Г., Євтушенко Н.І., Єфіменко А.В., Калінін В.О., Качур В.В., Квартирмейстер В.В.,Козачок О.В., Корнієнко В.Г., Краснов М.М., Липецький О.П., Лихота С.О., Осадчук Л.І., Панасюк В.В., Печерських Л.В., Солкін С.М., Сухаревська О.М., Трегубова Н.П., Яременко М.Г.
43.	Програма гуртка автомоделювання Рекомендовано Міністерством освіти і науки України(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5303 від 18.07.2007 р.)	Програми з позашкільної освіти: Науково-технічний напрям напряму (упор. Ткачук В.В.). – К.: Грамота,2007 – Вип1	Група авторів: Антоненко С.А., Антоненко Т.І., Биковська О.В., Вихренко Т.О., Гайдай Л.М., Галярник Р.А., Голубніча Л.І., Гусєв В.П., Дзезинський О.І., Домашенко В.С., Драчинський А.Г., Євтушенко Н.І., Єфіменко А.В., Калінін В.О., Качур В.В., Квартирмейстер В.В.,Козачок О.В., Корнієнко В.Г., Краснов М.М., Липецький О.П., Лихота С.О., Осадчук Л.І., Панасюк В.В.,

			Печерських Л.В., Солкін С.М., Сухаревська О.М., Трегубова Н.П., Яременко М.Г.
44.	Програма гуртка автотрасового моделювання Рекомендовано Міністерством освіти і науки України(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5303 від 18.07.2007 р.)	Програми з позашкільної освіти: Науково-технічний напрям напряму (упор. Ткачук В.В.). – К.: Грамота,2007 – Вип1	Група авторів: Антоненко С.А., Антоненко Т.І., Биковська О.В., Вихренко Т.О., Гайдай Л.М., Галярник Р.А., Голубніча Л.І., Гусєв В.П., Дзезинський О.І., Домашенко В.С., Драчинський А.Г., Євтушенко Н.І., Єфіменко А.В., Калінін В.О., Качур В.В., Квартирмейстер В.В.,Козачок О.В., Корнієнко В.Г., Краснов М.М., Липецький О.П., Лихота С.О., Осадчук Л.І., Панасюк В.В., Печерських Л.В., Солкін С.М., Сухаревська О.М., Трегубова Н.П., Яременко М.Г.
45.	Програма гуртка картингу Рекомендовано Міністерством освіти і науки України(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5303 від 18.07.2007 р.)	Програми з позашкільної освіти: Науково-технічний напрям напряму (упор. Ткачук В.В.). – К.: Грамота,2007 – Вип1	Група авторів: Антоненко С.А., Антоненко Т.І., Биковська О.В., Вихренко Т.О., Гайдай Л.М., Галярник Р.А., Голубніча Л.І., Гусєв В.П., Дзезинський О.І., Домашенко В.С.,

			Драчинський А.Г., Євтушенко Н.І., Єфіменко А.В., Калінін В.О., Качур В.В., Квартирмейстер В.В.,Козачок О.В., Корнієнко В.Г., Краснов М.М., Липецький О.П., Лихота С.О., Осадчук Л.І., Панасюк В.В., Печерських Л.В., Солкін С.М., Сухаревська О.М., Трегубова Н.П., Яременко М.Г.
46.	Програма гуртка авіа моделювання Рекомендовано Міністерством освіти і науки України(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5303 від 18.07.2007 р.)	Програми з позашкільної освіти: Науково-технічний напрям напряму (упор. Ткачук В.В.). – К.: Грамота,2007 – Вип1	Група авторів: Антоненко С.А., Антоненко Т.І., Биковська О.В., Вихренко Т.О., Гайдай Л.М., Галярник Р.А., Голубніча Л.І., Гусєв В.П., Дзезинський О.І., Домашенко В.С., Драчинський А.Г., Євтушенко Н.І., Єфіменко А.В., Калінін В.О., Качур В.В., Квартирмейстер В.В.,Козачок О.В., Корнієнко В.Г., Краснов М.М., Липецький О.П., Лихота С.О., Осадчук Л.І., Панасюк В.В., Печерських Л.В., Солкін С.М., Сухаревська О.М.,

			Трегубова Н.П., Яременко М.Г.
47.	Програма гуртка ракетомоделювання Рекомендовано Міністерством освіти і науки України(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5303 від 18.07.2007 р.)	Програми з позашкільної освіти: Науково-технічний напрям напряму (упор. Ткачук В.В.). – К.: Грамота,2007 – Вип1	Група авторів: Антоненко С.А., Антоненко Т.І., Биковська О.В., Вихренко Т.О., Гайдай Л.М., Галярник Р.А., Голубніча Л.І., Гусєв В.П., Дзезинський О.І., Домашенко В.С., Драчинський А.Г., Євтушенко Н.І., Єфіменко А.В., Калінін В.О., Качур В.В., Квартирмейстер В.В.,Козачок О.В., Корнієнко В.Г., Краснов М.М., Липецький О.П., Лихота С.О., Осадчук Л.І., Панасюк В.В., Печерських Л.В., Солкін С.М., Сухаревська О.М., Трегубова Н.П., Яременко М.Г.
48.	Програма гуртка судномоделювання і судно модельного спорту - Діючі моделі-копії - Стендові моделі-копії суден із двигуном - Швидкісні радіокеровані моделі - Радіокеровані моделі яхт Рекомендовано Міністерством освіти і науки України(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5303 від	Програми з позашкільної освіти: Науково-технічний напрям напряму (упор. Ткачук В.В.). – К.: Грамота,2007 – Вип1	Група авторів: Антоненко С.А., Антоненко Т.І., Биковська О.В., Вихренко Т.О., Гайдай Л.М., Галярник Р.А., Голубніча Л.І., Гусєв В.П., Дзезинський О.І., Домашенко В.С., Драчинський А.Г., Євтушенко Н.І., Єфіменко А.В.,

	18.07.2007 р.)		Калінін В.О., Качур В.В., Квартирмейстер В.В.,Козачок О.В., Корнієнко В.Г., Краснов М.М., Липецький О.П., Лихота С.О., Осадчук Л.І., Панасюк В.В., Печерських Л.В., Солкін С.М., Сухаревська О.М., Трегубова Н.П., Яременко М.Г.
49.	Програма гуртка операторів колективної радіостанції Рекомендовано Міністерством освіти і науки України(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5303 від 18.07.2007 р.)	Програми з позашкільної освіти: Науково-технічний напрям напряму (упор. Ткачук В.В.). – К.: Грамота,2007 – Вип1	Група авторів: Антоненко С.А., Антоненко Т.І., Биковська О.В., Вихренко Т.О., Гайдай Л.М., Галярник Р.А., Голубніча Л.І., Гусєв В.П., Дзезинський О.І., Домашенко В.С., Драчинський А.Г., Євтушенко Н.І., Єфіменко А.В., Калінін В.О., Качур В.В., Квартирмейстер В.В.,Козачок О.В., Корнієнко В.Г., Краснов М.М., Липецький О.П., Лихота С.О., Осадчук Л.І., Панасюк В.В., Печерських Л.В., Солкін С.М., Сухаревська О.М., Трегубова Н.П., Яременко М.Г.
50.	Програма гуртка спортивної	Програми з	Група авторів:

	радіопеленгації Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5303 від 18.07.2007 р.)	позашкільної освіти: Науково-технічний напрям напряму (упор. Ткачук В.В.). – К.: Грамота,2007 – Вип1	Антоненко С.А., Антоненко Т.І., Биковська О.В., Вихренко Т.О., Гайдай Л.М., Галярник Р.А., Голубніча Л.І., Гусєв В.П., Дзезинський О.І., Домашенко В.С., Драчинський А.Г., Євтушенко Н.І., Єфіменко А.В., Калінін В.О., Качур В.В., Квартирмейстер В.В.,Козачок О.В., Корнієнко В.Г., Краснов М.М., Липецький О.П., Лихота С.О., Осадчук Л.І., Панасюк В.В., Печерських Л.В., Солкін С.М., Сухаревська О.М., Трегубова Н.П., Яременко М.Г.
51.	Програма гуртка конструювання повітряних зміїв Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5303 від 18.07.2007 р.)	Програми з позашкільної освіти: Науково-технічний напрям напряму (упор. Ткачук В.В.). – К.: Грамота,2007 – Вип1	Група авторів: Антоненко С.А., Антоненко Т.І., Биковська О.В., Вихренко Т.О., Гайдай Л.М., Галярник Р.А., Голубніча Л.І., Гусєв В.П., Дзезинський О.І., Домашенко В.С., Драчинський А.Г., Євтушенко Н.І., Єфіменко А.В., Калінін В.О., Качур В.В., Квартирмейстер

			В.В.,Козачок О.В., Корнієнко В.Г., Краснов М.М., Липецький О.П., Лихота С.О., Осадчук Л.І., Панасюк В.В., Печерських Л.В., Солкін С.М., Сухаревська О.М., Трегубова Н.П., Яременко М.Г.
52.	Програма гуртка юних конструкторів приладів радіоелектроніки Рекомендовано Міністерством освіти і науки України(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5303 від 18.07.2007 р.)	Програми з позашкільної освіти: Науково-технічний напрям напряму (упор. Ткачук В.В.). – К.: Грамота,2007 – Вип1	Група авторів: Антоненко С.А., Антоненко Т.І., Биковська О.В., Вихренко Т.О., Гайдай Л.М., Галярник Р.А., Голубніча Л.І., Гусєв В.П., Дзезинський О.І., Домашенко В.С., Драчинський А.Г., Євтушенко Н.І., Єфіменко А.В., Калінін В.О., Качур В.В., Квартирмейстер В.В.,Козачок О.В., Корнієнко В.Г., Краснов М.М., Липецький О.П., Лихота С.О., Осадчук Л.І., Панасюк В.В., Печерських Л.В., Солкін С.М., Сухаревська О.М., Трегубова Н.П., Яременко М.Г.
53.	Програма гуртка радіоелектронного конструювання Рекомендовано	Програми з позашкільної освіти: Науково-технічний напрям	Група авторів: Антоненко С.А., Антоненко Т.І., Биковська О.В.,

	Міністерством освіти і науки України(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5303 від 18.07.2007 р.)	напряму (упор. Ткачук В.В.). – К.: Грамота,2007 – Вип1	Вихренко Т.О., Гайдай Л.М., Галярник Р.А., Голубніча Л.І., Гусєв В.П., Дзезинський О.І., Домашенко В.С., Драчинський А.Г., Євтушенко Н.І., Єфіменко А.В., Калінін В.О., Качур В.В., Квартирмейстер В.В.,Козачок О.В., Корнієнко В.Г., Краснов М.М., Липецький О.П., Лихота С.О., Осадчук Л.І., Панасюк В.В., Печерських Л.В., Солкін С.М., Сухаревська О.М., Трегубова Н.П., Яременко М.Г.
54.	Програма гуртка космічного макетування та моделювання Рекомендовано Міністерством освіти і науки України(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5303 від 18.07.2007 р.)	Програми з позашкільної освіти: Науково-технічний напрям напряму (упор. Ткачук В.В.). – К.: Грамота,2007 – Вип1	Група авторів: Антоненко С.А., Антоненко Т.І., Биковська О.В., Вихренко Т.О., Гайдай Л.М., Галярник Р.А., Голубніча Л.І., Гусєв В.П., Дзезинський О.І., Домашенко В.С., Драчинський А.Г., Євтушенко Н.І., Єфіменко А.В., Калінін В.О., Качур В.В., Квартирмейстер В.В.,Козачок О.В., Корнієнко В.Г., Краснов М.М.,

			Липецький О.П., Лихота С.О., Осадчук Л.І., Панасюк В.В., Печерських Л.В., Солкін С.М., Сухаревська О.М., Трегубова Н.П., Яременко М.Г.
55.	Програма гуртка моделювання іграшок-сувенірів Рекомендовано Міністерством освіти і науки України(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5303 від 18.07.2007 р.)	Програми з позашкільної освіти: Науково-технічний напрям напряму (упор. Ткачук В.В.). – К.: Грамота,2007 – Вип1	Група авторів: Антоненко С.А., Антоненко Т.І., Биковська О.В., Вихренко Т.О., Гайдай Л.М., Галярник Р.А., Голубніча Л.І., Гусєв В.П., Дзезинський О.І., Домашенко В.С., Драчинський А.Г., Євтушенко Н.І., Єфіменко А.В., Калінін В.О., Качур В.В., Квартирмейстер В.В.,Козачок О.В., Корнієнко В.Г., Краснов М.М., Липецький О.П., Лихота С.О., Осадчук Л.І., Панасюк В.В., Печерських Л.В., Солкін С.М., Сухаревська О.М., Трегубова Н.П., Яременко М.Г.
56.	Програма гуртка виготовлення сувенірів Рекомендовано Міністерством освіти і науки України(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5303 від	Програми з позашкільної освіти: Науково-технічний напрям напряму (упор. Ткачук В.В.). – К.: Грамота,2007 –	Група авторів: Антоненко С.А., Антоненко Т.І., Биковська О.В., Вихренко Т.О., Гайдай Л.М., Галярник Р.А.,

	18.07.2007 р.)	Вип1	Голубніча Л.І., Гусєв В.П., Дзезинський О.І., Домашенко В.С., Драчинський А.Г., Євтушенко Н.І., Єфіменко А.В., Калінін В.О., Качур В.В., Квартирмейстер В.В.,Козачок О.В., Корнієнко В.Г., Краснов М.М., Липецький О.П., Лихота С.О., Осадчук Л.І., Панасюк В.В., Печерських Л.В., Солкін С.М., Сухаревська О.М., Трегубова Н.П., Яременко М.Г.
57.	Програма гуртка оригамі Рекомендовано Міністерством освіти і науки України(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5303 від 18.07.2007 р.)	Програми з позашкільної освіти: Науково-технічний напрям напряму (упор. Ткачук В.В.). – К.: Грамота,2007 – Вип1	Група авторів: Антоненко С.А., Антоненко Т.І., Биковська О.В., Вихренко Т.О., Гайдай Л.М., Галярник Р.А., Голубніча Л.І., Гусєв В.П., Дзезинський О.І., Домашенко В.С., Драчинський А.Г., Євтушенко Н.І., Єфіменко А.В., Калінін В.О., Качур В.В., Квартирмейстер В.В.,Козачок О.В., Корнієнко В.Г., Краснов М.М., Липецький О.П., Лихота С.О., Осадчук Л.І.,

			Панасюк В.В., Печерських Л.В., Солкін С.М., Сухаревська О.М., Трегубова Н.П., Яременко М.Г.
58.	Програма гуртка паперопластики Рекомендовано Міністерством освіти і науки України(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5303 від 18.07.2007 р.)	Програми з позашкільної освіти: Науково-технічний напрям напряму (упор. Ткачук В.В.). – К.: Грамота,2007 – Вип1	Група авторів: Антоненко С.А., Антоненко Т.І., Биковська О.В., Вихренко Т.О., Гайдай Л.М., Галярник Р.А., Голубніча Л.І., Гусєв В.П., Дзезинський О.І., Домашенко В.С., Драчинський А.Г., Євтушенко Н.І., Єфіменко А.В., Калінін В.О., Качур В.В., Квартирмейстер В.В.,Козачок О.В., Корнієнко В.Г., Краснов М.М., Липецький О.П., Лихота С.О., Осадчук Л.І., Панасюк В.В., Печерських Л.В., Солкін С.М., Сухаревська О.М., Трегубова Н.П., Яременко М.Г.
59.	Програма гуртка гончарства Рекомендовано Міністерством освіти і науки України(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5303 від 18.07.2007 р.)	Програми з позашкільної освіти: Науково-технічний напрям напряму (упор. Ткачук В.В.). – К.: Грамота,2007 – Вип1	Група авторів: Антоненко С.А., Антоненко Т.І., Биковська О.В., Вихренко Т.О., Гайдай Л.М., Галярник Р.А., Голубніча Л.І., Гусєв В.П., Дзезинський О.І.,

			Домашенко В.С., Драчинський А.Г., Євтушенко Н.І., Єфіменко А.В., Калінін В.О., Качур В.В., Квартирмейстер В.В.,Козачок О.В., Корнієнко В.Г., Краснов М.М., Липецький О.П., Лихота С.О., Осадчук Л.І., Панасюк В.В., Печерських Л.В., Солкін С.М., Сухаревська О.М., Трегубова Н.П., Яременко М.Г.
60.	Програма гуртка юних фотоаматорів Рекомендовано Міністерством освіти і науки України(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5303 від 18.07.2007 р.)	Програми з позашкільної освіти: Науково-технічний напрям напряму (упор. Ткачук В.В.). – К.: Грамота,2007 – Вип1	Група авторів: Антоненко С.А., Антоненко Т.І., Биковська О.В., Вихренко Т.О., Гайдай Л.М., Галярник Р.А., Голубніча Л.І., Гусєв В.П., Дзезинський О.І., Домашенко В.С., Драчинський А.Г., Євтушенко Н.І., Єфіменко А.В., Калінін В.О., Качур В.В., Квартирмейстер В.В.,Козачок О.В., Корнієнко В.Г., Краснов М.М., Липецький О.П., Лихота С.О., Осадчук Л.І., Панасюк В.В., Печерських Л.В., Солкін С.М.,

			Сухаревська О.М., Трегубова Н.П., Яременко М.Г.
61.	Програма гуртка технічного дизайну Рекомендовано Міністерством освіти і науки України(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5303 від 18.07.2007 р.)	Програми з позашкільної освіти: Науково-технічний напрям напряму (упор. Ткачук В.В.). – К.: Грамота,2007 – Вип1	Група авторів: Антоненко С.А., Антоненко Т.І., Биковська О.В., Вихренко Т.О., Гайдай Л.М., Галярник Р.А., Голубніча Л.І., Гусєв В.П., Дзезинський О.І., Домашенко В.С., Драчинський А.Г., Євтушенко Н.І., Єфіменко А.В., Калінін В.О., Качур В.В., Квартирмейстер В.В.,Козачок О.В., Корнієнко В.Г., Краснов М.М., Липецький О.П., Лихота С.О., Осадчук Л.І., Панасюк В.В., Печерських Л.В., Солкін С.М., Сухаревська О.М., Трегубова Н.П., Яременко М.Г.
62.	Програма «Столяр» Рекомендовано Міністерством освіти і науки України(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5303 від 18.07.2007 р.)	Програми з позашкільної освіти: Науково-технічний напрям /упор. Ткачук В.В.- К.:Грамота,2007.- Вип.2	Група авторів: Биковська О.В., Вихренко Т.О., Сліпкань С.В., Ткачук І.О., Ткачук В.В.
63.	Програма «Оператор комп'ютерного набору» Рекомендовано Міністерством освіти і науки України(Лист Міністерства освіти і науки	Програми з позашкільної освіти: Науково-технічний напрям /упор. Ткачук В.В.- К.:Грамота,2007.-	Група авторів: Биковська О.В., Вихренко Т.О., Сліпкань С.В., Ткачук І.О., Ткачук В.В.

	України № 1/11-5303 від 18.07.2007 р.)	Вип.2	
64.	Програма «Секретар керівника» Рекомендовано Міністерством освіти і науки України(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5303 від 18.07.2007 р.)	Програми з позашкільної освіти: Науково-технічний напрям /упор. Ткачук В.В.- К.:Грамота,2007.- Вип.2	Група авторів: Биковська О.В., Вихренко Т.О., Сліпкань С.В., Ткачук І.О., Ткачук В.В.
65.	Програма «Продавець продовольчих товарів» Рекомендовано Міністерством освіти і науки України(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5303 від 18.07.2007 р.)	Програми з позашкільної освіти: Науково-технічний напрям /упор. Ткачук В.В.- К.:Грамота,2007.- Вип.2	Група авторів: Биковська О.В., Вихренко Т.О., Сліпкань С.В., Ткачук І.О., Ткачук В.В.
66.	Програма «Кухар» Рекомендовано Міністерством освіти і науки України(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5303 від 18.07.2007 р.)	Програми з позашкільної освіти: Науково-технічний напрям /упор. Ткачук В.В.- К.:Грамота,2007.- Вип.2	Група авторів: Биковська О.В., Вихренко Т.О., Сліпкань С.В., Ткачук І.О., Ткачук В.В.
67.	Програма «Перукар» Рекомендовано Міністерством освіти і науки України(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5303 від 18.07.2007 р.)	Програми з позашкільної освіти: Науково-технічний напрям /упор. Ткачук В.В.- К.:Грамота,2007.- Вип.2	Група авторів: Биковська О.В., Вихренко Т.О., Сліпкань С.В., Ткачук І.О., Ткачук В.В.
68.	Програма «Швачка» Рекомендовано Міністерством освіти і науки України(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5303 від 18.07.2007 р.)	Програми з позашкільної освіти: Науково-технічний напрям /упор. Ткачук В.В.- К.:Грамота,2007.- Вип.2	Група авторів: Биковська О.В., Вихренко Т.О., Сліпкань С.В., Ткачук І.О., Ткачук В.В.
69.	Навчальна програма «Основи інформаційних технологій» Схвалено Комісією з проблем виховання учнівської та студентської		Биковський Т. В.

	молоді Науково-методичної ради з питань освіти МОН України (протокол № 2 від 30.03.2010)		
Дослідницько-експериментальний напрям			
70.	Програма «Астрономія» Схвалено Комісією з проблем виховання учнівської та студентської молоді Науково-методичної ради з питань освіти МОН України (протокол № 2 від 30.03.2010)	Програми з позашкільної освіти. Дослідницько-експериментальний напрям /упоряд. О. В. Лісовий, С. О. Лихота]. — К. : ТОВ «Інформаційні системи», 2010. Вип. 1.	М. В. Кичижиєва, Н. В. Шац, О. О. Артем'єва
71.	Програма «Наукові дослідження у фізиці» Схвалено Комісією з проблем виховання учнівської та студентської молоді Науково-методичної ради з питань освіти МОН України (протокол № 2 від 30.03.2010)	Програми з позашкільної освіти. Дослідницько-експериментальний напрям /упоряд. О. В. Лісовий, С. О. Лихота]. — К. : ТОВ «Інформаційні системи», 2010. Вип. 1.	А. О. Шарабура, О. О. Артем'єва
72.	Програма «Сучасна фізика та проблеми природознавства як основа філософії» Схвалено Комісією з проблем виховання учнівської та студентської молоді Науково-методичної ради з питань освіти МОН України (протокол № 2 від 30.03.2010)	Програми з позашкільної освіти. Дослідницько-експериментальний напрям /упоряд. О. В. Лісовий, С. О. Лихота]. — К. : ТОВ «Інформаційні системи», 2010. Вип. 1.	С. Ю. Білоус, О. О. Артем'єва
73.	Програма «Автоматизація наукового дослідження» Схвалено Комісією з	Програми з позашкільної освіти.	О. В. Щербаков, О. О. Артем'єва

	проблем виховання учнівської та студентської молоді Науково-методичної ради з питань освіти МОН України (протокол № 2 від 30.03.2010)	Дослідницько-експериментальний напрям /упоряд. О. В. Лісовий, С. О. Лихота]. — К. : ТОВ «Інформаційні системи», 2010. Вип. 1.	
74.	Програма «Конструювання радіотехнічних, радіоелектронних та електротехнічних приладів» Схвалено Комісією з проблем виховання учнівської та студентської молоді Науково-методичної ради з питань освіти МОН України (протокол № 2 від 30.03.2010)	Програми з позашкільної освіти. Дослідницько-експериментальний напрям /упоряд. О. В. Лісовий, С. О. Лихота]. — К. : ТОВ «Інформаційні системи», 2010. Вип. 1.	О. І. Дзезинський, О. О. Артем'єва
75.	Програма «Радіоелектроніка та приладобудування» Схвалено Комісією з проблем виховання учнівської та студентської молоді Науково-методичної ради з питань освіти МОН України (протокол № 2 від 30.03.2010)	Програми з позашкільної освіти. Дослідницько-експериментальний напрям /упоряд. О. В. Лісовий, С. О. Лихота]. — К. : ТОВ «Інформаційні системи», 2010. - Вип. 1.	В. Я. Левшенюк, В. І. Тищук, О. О. Артем'єва
76.	Програма «Юні мовознавці» Схвалено Комісією з проблем виховання учнівської та студентської молоді Науково-методичної ради з питань освіти МОН України (протокол № 2 від 30.03.2010)	Програми з позашкільної освіти. Дослідницько-експериментальний напрям /упоряд. О. В. Лісовий, С. О. Лихота]. — К. : ТОВ «Інформаційні системи», 2010.- Вип. 2.	Л. В. Бутрин, М. М. Николин, І. М. Шевченко

77.	Програма «Українська мова» Схвалено Комісією з проблем виховання учнівської та студентської молоді Науково-методичної ради з питань освіти МОН України (протокол № 2 від 30.03.2010)	Програми з позашкільної освіти. Дослідницько-експериментальний напрям /упоряд. О. В. Лісовий, С. О. Лихота]. — К. : ТОВ «Інформаційні системи», 2010.- Вип. 2.	Л. А. Кузьменко, І. М. Шевченко
78.	Програма «Українське літературознавство» Схвалено Комісією з проблем виховання учнівської та студентської молоді Науково-методичної ради з питань освіти МОН України (протокол № 2 від 30.03.2010)	Програми з позашкільної освіти. Дослідницько-експериментальний напрям /упоряд. О. В. Лісовий, С. О. Лихота]. — К. : ТОВ «Інформаційні системи», 2010.- Вип. 2.	О. І. Борзенко, Л. Л. Барановська, І. М. Шевченко
79.	Програма «Зарубіжна література» Схвалено Комісією з проблем виховання учнівської та студентської молоді Науково-методичної ради з питань освіти МОН України (протокол № 2 від 30.03.2010)	Програми з позашкільної освіти. Дослідницько-експериментальний напрям /упоряд. О. В. Лісовий, С. О. Лихота]. — К. : ТОВ «Інформаційні системи», 2010.- Вип. 2.	Т. П. Левчук, І. М. Шевченко
80.	Програма «Мистецтвознавство» Схвалено Комісією з проблем виховання учнівської та студентської молоді Науково-методичної ради з питань освіти МОН України (протокол № 2 від 30.03.2010)	Програми з позашкільної освіти. Дослідницько-експериментальний напрям /упоряд. О. В. Лісовий, С. О. Лихота]. — К. : ТОВ	І. В. Мітіна, І. М. Шевченко

		«Інформаційні системи», 2010.- Вип. 2.	
81.	Програма «Фольклор та етнографія народу України» Схвалено Комісією з проблем виховання учнівської та студентської молоді Науково-методичної ради з питань освіти МОН України (протокол № 2 від 30.03.2010)	Програми з позашкільної освіти. Дослідницько-експериментальний напрям /упоряд. О. В. Лісовий, С. О. Лихота]. — К. : ТОВ «Інформаційні системи», 2010.- Вип. 2.	Л. І. Фіялковська, І. М. Шевченко
82.	Програма «Літературна творчість» Схвалено Комісією з проблем виховання учнівської та студентської молоді Науково-методичної ради з питань освіти МОН України (протокол № 2 від 30.03.2010)	Програми з позашкільної освіти. Дослідницько-експериментальний напрям /упоряд. О. В. Лісовий, С. О. Лихота]. — К. : ТОВ «Інформаційні системи», 2010.- Вип. 2.	О. С. Тараненко, І. М. Шевченко
Художньо-естетичний напрям			
83.	Програма дівочого хору Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5303 від 18.07.2007 р.)	Програми для позашкільних і загальноосвітніх , упор. Ткачук В.В. - К.: Грамота, 2008. – Вип. 1	Група авторів: Биковська О.В., Василянська І.О., Волкова О.О., Герчикова Є.З., Мельник В.П., Нестерук М.Г., Петлицька Н.М., Полівода М.Є., Радченко М.В., Степаненко С.Г., Степаненко С.М., Толмачов Р.В., Шайкевич Ю.Г., Ус Г.С.
84.	Програма хлопчачо-	Програми для	Група авторів:

	юнацької хорової капели Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5303 від 18.07.2007 р.)	позашкільних і загальноосвітніх , упор. Ткачук В.В. - К.: Грамота, 2008. – Вип. 1	Биковська О.В., Василянська І.О., Волкова О.О., Герчикова Є.З., Мельник В.П., Нестерук М.Г., Петлицька Н.М., Полівода М.Є., Радченко М.В., Степаненко С.Г., Степаненко С.М., Толмачов Р.В., Шайкевич Ю.Г., Ус Г.С.
85.	Програма колективу естрадної пісні Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5303 від 18.07.2007 р.)	Програми для позашкільних і загальноосвітніх , упор. Ткачук В.В. - К.: Грамота, 2008. – Вип. 1	Група авторів: Биковська О.В., Василянська І.О., Волкова О.О., Герчикова Є.З., Мельник В.П., Нестерук М.Г., Петлицька Н.М., Полівода М.Є., Радченко М.В., Степаненко С.Г., Степаненко С.М., Толмачов Р.В., Шайкевич Ю.Г., Ус Г.С.
86.	Програма вокально-хореографічного естрадного дитячо-юнацького коллективу Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5303 від 18.07.2007 р.)	Програми для позашкільних і загальноосвітніх , упор. Ткачук В.В. - К.: Грамота, 2008. – Вип. 1	Група авторів: Биковська О.В., Василянська І.О., Волкова О.О., Герчикова Є.З., Мельник В.П., Нестерук М.Г., Петлицька Н.М., Полівода М.Є., Радченко М.В., Степаненко С.Г., Степаненко С.М., Толмачов Р.В., Шайкевич Ю.Г., Ус Г.С.
87.	Програма дитячо-юнацького	Програми для	Група авторів:

	естрадно-духового оркестру Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5303 від 18.07.2007 р.)	позашкільних і загальноосвітніх , упор. Ткачук В.В. - К.: Грамота, 2008. – Вип. 1	Биковська О.В., Василянська І.О., Волкова О.О., Герчикова Є.З., Мельник В.П., Нестерук М.Г., Петлицька Н.М., Полівода М.Є., Радченко М.В., Степаненко С.Г., Степаненко С.М., Толмачов Р.В., Шайкевич Ю.Г., Ус Г.С.
88.	Програма гуртка духового оркестру Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5303 від 18.07.2007 р.)	Програми для позашкільних і загальноосвітніх , упор. Ткачук В.В. - К.: Грамота, 2008. – Вип. 1	Група авторів: Биковська О.В., Василянська І.О., Волкова О.О., Герчикова Є.З., Мельник В.П., Нестерук М.Г., Петлицька Н.М., Полівода М.Є., Радченко М.В., Степаненко С.Г., Степаненко С.М., Толмачов Р.В., Шайкевич Ю.Г., Ус Г.С.
89.	Програма дитячого фольклорного колективу Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5303 від 18.07.2007 р.)	Програми для позашкільних і загальноосвітніх , упор. Ткачук В.В. - К.: Грамота, 2008. – Вип. 1	Група авторів: Биковська О.В., Василянська І.О., Волкова О.О., Герчикова Є.З., Мельник В.П., Нестерук М.Г., Петлицька Н.М., Полівода М.Є., Радченко М.В., Степаненко С.Г., Степаненко С.М., Толмачов Р.В., Шайкевич Ю.Г., Ус Г.С.
90.	Програма гуртка	Програми з	Група авторів:

	бісероплетіння Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5303 від 18.07.2007 р.)	позашкільної освіти: Художньо-естетичний напрям/упор. Ткачук В.В..:Грамота, 2009.-Вип.2	Андрійчук С.А., Биковська О.В., Василянська І.О., Вовченко О.П., Воронкова В.с., Воронов В.І., Воронова Л.В., Головань М.Д., Дмитрук А.М., Каплан Р.М., Кікцьо І.В., Кустарова Т.М., Мельник В.П., Полуміскова Л.В.. Пренко О.І., Примак Т.С. Ткачук І.О., Турукіна Л.В., Филипенко А.О.
91.	Програма гуртка бісероплетіння Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5303 від 18.07.2007 р.)	Програми з позашкільної освіти: Художньо-естетичний напрям/упор. Ткачук В.В..:Грамота, 2009.-Вип.2	Група авторів: Андрійчук С.А., Биковська О.В., Василянська І.О., Вовченко О.П., Воронкова В.с., Воронов В.І., Воронова Л.В., Головань М.Д., Дмитрук А.М., Каплан Р.М., Кікцьо І.В., Кустарова Т.М., Мельник В.П., Полуміскова Л.В.. Пренко О.І., Примак Т.С. Ткачук І.О., Турукіна Л.В., Филипенко А.О.
92.	Програма гуртка бісероплетіння Рекомендовано Міністерством освіти і науки України	Програми з позашкільної освіти: Художньо-естетичний напрям/упор. Ткачук	Група авторів: Андрійчук С.А., Биковська О.В., Василянська І.О., Вовченко О.П., Воронкова В.с.,

	(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5303 від 18.07.2007 р.)	В.В..:Грамота, 2009.-Вип.2	Воронов В.І., Воронова Л.В., Головань М.Д., Дмитрук А.М., Каплан Р.М., Кікцьо І.В., Кустарова Т.М., Мельник В.П., Полуміскова Л.В.. Пренко О.І., Примак Т.С. Ткачук І.О., Турукіна Л.В., Филипенко А.О.
93.	Програма гуртка народної творчості Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5303 від 18.07.2007 р.)	Програми з позашкільної освіти: Художньо-естетичний напрям/упор. Ткачук В.В..:Грамота, 2009.-Вип.2	Група авторів: Андрійчук С.А., Биковська О.В., Василянська І.О., Вовченко О.П., Воронкова В.с., Воронов В.І., Воронова Л.В., Головань М.Д., Дмитрук А.М., Каплан Р.М., Кікцьо І.В., Кустарова Т.М., Мельник В.П., Полуміскова Л.В.. Пренко О.І., Примак Т.С. Ткачук І.О., Турукіна Л.В., Филипенко А.О.
94.	Програма гуртка «Художня вишивка» Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5303 від 18.07.2007 р.)	Програми з позашкільної освіти: Художньо-естетичний напрям/упор. Ткачук В.В..:Грамота, 2009.-Вип.2	Група авторів: Андрійчук С.А., Биковська О.В., Василянська І.О., Вовченко О.П., Воронкова В.с., Воронов В.І., Воронова Л.В., Головань М.Д., Дмитрук А.М., Каплан Р.М.,

			Кікцьо І.В., Кустарова Т.М., Мельник В.П., Полуміскова Л.В.. Пренко О.І., Примак Т.С. Ткачук І.О., Турукіна Л.В., Филипенко А.О.
95.	Програма гуртка килимарства Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5303 від 18.07.2007 р.)	Програми з позашкільної освіти: Художньо-естетичний напрям/упор. Ткачук В.В..:Грамота, 2009.-Вип.2	Група авторів: Андрійчук С.А., Биковська О.В., Василянська І.О., Вовченко О.П., Воронкова В.с., Воронов В.І., Воронова Л.В., Головань М.Д., Дмитрук А.М., Каплан Р.М., Кікцьо І.В., Кустарова Т.М., Мельник В.П., Полуміскова Л.В.. Пренко О.І., Примак Т.С. Ткачук І.О., Турукіна Л.В., Филипенко А.О.
96.	Програма гуртка моделювання та конструювання одягу Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5303 від 18.07.2007 р.)	Програми з позашкільної освіти: Художньо-естетичний напрям/упор. Ткачук В.В..:Грамота, 2009.-Вип.2	Група авторів: Андрійчук С.А., Биковська О.В., Василянська І.О., Вовченко О.П., Воронкова В.с., Воронов В.І., Воронова Л.В., Головань М.Д., Дмитрук А.М., Каплан Р.М., Кікцьо І.В., Кустарова Т.М., Мельник В.П., Полуміскова Л.В.. Пренко О.І.,

			Примак Т.С. Ткачук І.О., Турукіна Л.В., Филипенко А.О.
97.	Програма гуртка «Аплікація соломкою» Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5303 від 18.07.2007 р.)	Програми з позашкільної освіти: Художньо-естетичний напрям/упор. Ткачук В.В..:Грамота, 2009.-Вип.2	Група авторів: Андрійчук С.А., Биковська О.В., Василянська І.О., Вовченко О.П., Воронкова В.с., Воронов В.І., Воронова Л.В., Головань М.Д., Дмитрук А.М., Каплан Р.М., Кікцьо І.В., Кустарова Т.М., Мельник В.П., Полуміскова Л.В.. Пренко О.І., Примак Т.С. Ткачук І.О., Турукіна Л.В., Филипенко А.О.
98.	Програма гуртка «Українська народна іграшка» Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5303 від 18.07.2007 р.)	Програми з позашкільної освіти: Художньо-естетичний напрям/упор. Ткачук В.В..:Грамота, 2009.-Вип.2	Група авторів: Андрійчук С.А., Биковська О.В., Василянська І.О., Вовченко О.П., Воронкова В.с., Воронов В.І., Воронова Л.В., Головань М.Д., Дмитрук А.М., Каплан Р.М., Кікцьо І.В., Кустарова Т.М., Мельник В.П., Полуміскова Л.В.. Пренко О.І., Примак Т.С. Ткачук І.О., Турукіна Л.В., Филипенко А.О.

99.	Програма гуртка іграшки Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5303 від 18.07.2007 р.)	Програми з позашкільної освіти: Художньо-естетичний напрям/упор. Ткачук В.В..:Грамота, 2009.-Вип.2	Група авторів: Андрійчук С.А., Биковська О.В., Василянська І.О., Вовченко О.П., Воронкова В.с., Воронов В.І., Воронова Л.В., Головань М.Д., Дмитрук А.М., Каплан Р.М., Кікцьо І.В., Кустарова Т.М., Мельник В.П., Полуміскова Л.В.. Пренко О.І., Примак Т.С. Ткачук І.О., Турукіна Л.В., Филипенко А.О.
100.	Програма гуртка «Гончарик» Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5303 від 18.07.2007 р.)	Програми з позашкільної освіти: Художньо-естетичний напрям/упор. Ткачук В.В..:Грамота, 2009.-Вип.2	Група авторів: Андрійчук С.А., Биковська О.В., Василянська І.О., Вовченко О.П., Воронкова В.с., Воронов В.І., Воронова Л.В., Головань М.Д., Дмитрук А.М., Каплан Р.М., Кікцьо І.В., Кустарова Т.М., Мельник В.П., Полуміскова Л.В.. Пренко О.І., Примак Т.С. Ткачук І.О., Турукіна Л.В., Филипенко А.О.
101.	Програма гуртка писанкарства Рекомендовано Міністерством освіти і	Програми з позашкільної освіти: Художньо-естетичний напрям/упор.	Група авторів: Андрійчук С.А., Биковська О.В., Василянська І.О., Вовченко О.П.,

	науки України (Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5303 від 18.07.2007 р.)	Ткачук В.В..:Грамота, 2009.-Вип.2	Воронкова В.с., Воронов В.І., Воронова Л.В., Головань М.Д., Дмитрук А.М., Каплан Р.М., Кікцьо І.В., Кустарова Т.М., Мельник В.П., Полуміскова Л.В.. Пренко О.І., Примак Т.С. Ткачук І.О., Турукіна Л.В., Филипенко А.О.
102.	Програма студії образотворчого мистецтва Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5303 від 18.07.2007 р.)	Програми з позашкільної освіти: Художньо-естетичний напрям/упор. Ткачук В.В..:Грамота, 2009.-Вип.2	Група авторів: Андрійчук С.А., Биковська О.В., Василянська І.О., Вовченко О.П., Воронкова В.с., Воронов В.І., Воронова Л.В., Головань М.Д., Дмитрук А.М., Каплан Р.М., Кікцьо І.В., Кустарова Т.М., Мельник В.П., Полуміскова Л.В.. Пренко О.І., Примак Т.С. Ткачук І.О., Турукіна Л.В., Филипенко А.О.
103.	Програма гуртка різьблення по дереву Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5303 від 18.07.2007 р.)	Програми з позашкільної освіти: Художньо-естетичний напрям/упор. Ткачук В.В..:Грамота, 2009.-Вип.2	Група авторів: Андрійчук С.А., Биковська О.В., Василянська І.О., Вовченко О.П., Воронкова В.с., Воронов В.І., Воронова Л.В., Головань М.Д., Дмитрук А.М.,

			Каплан Р.М., Кікцьо І.В., Кустарова Т.М., Мельник В.П., Полуміскова Л.В.. Пренко О.І., Примак Т.С. Ткачук І.О., Турукіна Л.В., Филипенко А.О.
104.	Програма роботи хореографічного гуртка Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-3840 від 12.07.2005 р.)	Програми для творчих об'єднань позашкільних і загальноосвітніх навчальних закладів, Суми, Антей, 2005	Тараканова А.П.
105.	Програма ансамблю танцю Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-3840 від 12.07.2005 р.)	Програми для творчих об'єднань позашкільних і загальноосвітніх навчальних закладів, Суми, Антей, 2005	Масляк Н.С.
106.	Програма гуртка сучасного танцю Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-3840 від 12.07.2005 р.)	Програми для творчих об'єднань позашкільних і загальноосвітніх навчальних закладів, Суми, Антей, 2005	Божко А.Г.
107.	Програма гуртка класичного танцю Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-3840 від 12.07.2005 р.)	Програми для творчих об'єднань позашкільних і загальноосвітніх навчальних закладів, Суми, Антей, 2005	Цвєткова Л.Ю.
108.	Програма гуртка народного танцю Рекомендовано Міністерством освіти і	Програми для творчих об'єднань позашкільних і загальноосвітніх	Камін В.О.

	науки України (Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-3840 від 12.07.2005 р.)	навчальних закладів, Суми, Антей, 2005	
109.	Програма роботи гуртка спортивного танцю Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-3840 від 12.07.2005 р.)	Програми для творчих об'єднань позашкільних і загальноосвітніх навчальних закладів, Суми, Антей, 2005	Белів В.Р., Куценко Л.Г.
110.	Програма гуртка «Культура мови та спілкування» Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-3840 від 12.07.2005 р.)	Програми для творчих об'єднань позашкільних і загальноосвітніх навчальних закладів, Суми, Антей, 2005	Дущенко В.М.
111.	Програма лялькового театру Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-3840 від 12.07.2005 р.)	Програми для творчих об'єднань позашкільних і загальноосвітніх навчальних закладів, Суми, Антей, 2005	Вєліт М.В.
112.	Програма гуртка пантоміми Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-3840 від 12.07.2005 р.)	Програми для творчих об'єднань позашкільних і загальноосвітніх навчальних закладів, Суми, Антей, 2005	Крюкова Л.М.
113.	Програма циркового гуртка Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-3840 від 12.07.2005 р.)	Програми для творчих об'єднань позашкільних і загальноосвітніх навчальних закладів, Суми, Антей, 2005	Кузьміна Т.Л., Петлицька Н.М.
114.	Спортивна сучасна хореографія Схвалено Комісією з проблем виховання учнівської та	Комплексна навчальна програма з позашкільної	Борсук Н.В., Мосякова І.Ю., Окушко Т.К.

	студентської молоді Науково-методичної ради з питань освіти МОН України (протокол № 5 від 23.12.2010)	освіти, К. Тетріс-Прінт, 2011	
115.	Програма «Початковий курс театрального мистецтва» Схвалено Комісією з проблем виховання учнівської та студентської молоді Науково-методичної ради з питань освіти МОН України (протокол № 2 від 30.03.2010)	Газета «Позашкілля», № 3 2011 р.	Комаровська О.А.
116.	Комплексна навчальна програма з позашкільної освіти «Сучасна хореографія. Брейк-данс» Схвалено Комісією з проблем виховання учнівської та студентської молоді Науково-методичної ради з питань освіти МОН України (протокол № 1 від 01.04.2011)	Не видавалась	Борсук Н.В.; Кунацький В.В.
117.	Навчальна програма танцювально-спортивної студії «Бриліант» Схвалено Комісією з проблем виховання учнівської та студентської молоді Науково-методичної ради з питань освіти МОН України (протокол № 3 від 01.07.2010)		Н.В. Грушевська
118.	Навчальна програма «Початковий курс історії хореографічного мистецтва» Схвалено Комісією з проблем виховання учнівської та студентської молоді Науково-методичної ради з питань освіти МОН України (протокол № 3 від 01.07.2010)		Комаровська О.А.

119.	Навчальна програма «Образотворче мистецтво» Схвалено Комісією з проблем виховання учнівської та студентської молоді Науково-методичної ради з питань освіти МОН України (протокол № 3 від 01.07.2010)		Панченко Н.В. Міщенко В.П.
120.	Програми оркестрових гуртків для позашкільних і загальноосвітніх навчальних закладів Схвалено Комісією з проблем виховання учнівської та студентської молоді Науково-методичної ради з питань освіти МОН України (протокол № 5 від 23.12.2010)		Укл. Жуков В.П., Будьонний В.М.
121.	Навчальна програма з акробатичного рок-н-ролу Схвалено Комісією з проблем виховання учнівської та студентської молоді Науково-методичної ради з питань освіти МОН України (протокол № 5 від 23.12.2010)		Філімонова Л.В.
122.	Навчальна програма «Дизайн одягу» Схвалено Комісією з проблем виховання учнівської та студентської молоді Науково-методичної ради з питань освіти МОН України (протокол № 5 від 23.12.2010)		Попова Г.Д.
Соціально-реабілітаційний напрям			
123.	Програма гуртка «Стань творцем свого життя» Рекомендовано Міністерством освіти і науки України	Програми для творчих об’єднань позашкільних і загальноосвітніх навчальних	Ковганич Г.Г.

	(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-3839 від 12.07.2005 р.)	закладів (укл. Павлова Л.М.), Антей - 2005	
124.	Програма гуртка «Лідерство – запорука успіху» Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-3839 від 12.07.2005 р.)	Програми для творчих об'єднань позашкільних і загальноосвітніх навчальних закладів (укл. Павлова Л.М.), Антей – 2005	Спіжева Д.В.
125.	Комплексна програма «Я як Я, Я та інші, Я та суспільство» Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-3839 від 12.07.2005 р.)	Програми для творчих об'єднань позашкільних і загальноосвітніх навчальних закладів (укл. Павлова Л.М.), Антей – 2005	Окушко Т.К.
126.	Програма гуртка «Основи учнівського самоврядування»	Програми для творчих об'єднань позашкільних і загальноосвітніх навчальних закладів (укл. Павлова Л.М.), Антей – 2005	Кравченко С.В.
127.	Програма молодіжного клубу	Програми для творчих об'єднань позашкільних і загальноосвітніх навчальних закладів (укл. Павлова Л.М.), Антей – 2005	Прокопик Г.М.
128.	Програма гуртка «Юний ерудит» Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-3839 від 12.07.2005 р.)	Програми для творчих об'єднань позашкільних і загальноосвітніх навчальних закладів (укл. Павлова Л.М.), Антей – 2005	Пащенко Л.І.
129.	Програма курсу	Програми для	Шутова С.М.

	«Психологічний практикум «Пізнай себе» Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-3839 від 12.07.2005 р.)	творчих об'єднань позашкільних і загальноосвітніх навчальних закладів (укл. Павлова Л.М.), Антей – 2005	
130.	Програма гуртка «Юний еколог» Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-3839 від 12.07.2005 р.)	Програми для творчих об'єднань позашкільних і загальноосвітніх навчальних закладів (укл. Павлова Л.М.), Антей – 2005	Балюгіна К.М., Мантула Т.І.
131.	Програма гуртка «Валеологія» Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-3839 від 12.07.2005 р.)	Програми для творчих об'єднань позашкільних і загальноосвітніх навчальних закладів (укл. Павлова Л.М.), Антей – 2005	Шаповалові Т.Г.
132.	Програма «Медіакультура» Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-3839 від 12.07.2005 р.)	Програми для творчих об'єднань позашкільних і загальноосвітніх навчальних закладів (укл. Павлова Л.М.), Антей – 2005	Масол Л.М.
133.	Програма творчого об'єднання «Дитяче телебачення» Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-3839 від 12.07.2005 р.)	Програми для творчих об'єднань позашкільних і загальноосвітніх навчальних закладів (укл. Павлова Л.М.), Антей – 2005	Герасименко А.С.
134.	Програма гуртка «Доньки-матері» Рекомендовано Міністерством освіти і	Програми для творчих об'єднань позашкільних і загальноосвітніх	Сомова І.Г.

	науки України (Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-3839 від 12.07.2005 р.)	навчальних закладів (укл. Павлова Л.М.), Антей - 2005	
135.	Навчальна програма з позашкільної освіти «Кроки в світ економіки та бізнесу» Схвалено Комісією з проблем виховання учнівської та студентської молоді Науково-методичної ради з питань освіти МОН України (протокол № 1 від 01.04.2011)		Савенко О.О.
Оздоровчий напрям			
136.	Програма навчально-мистецького курсу оздоровчого спрямування. Вокальний гурток Схвалено Комісією з проблем виховання учнівської та студентської молоді Науково-методичної ради з питань освіти МОН України (протокол № 5 від 23.12.2010)		укл. В.Г.Шевченко Захарова Т.Г. Мислейко І.І.
137.	Програма навчально-мистецького курсу оздоровчого спрямування. Хореографічний гурток бального танцю Схвалено Комісією з проблем виховання учнівської та студентської молоді Науково-методичної ради з питань освіти МОН України (протокол № 5 від 23.12.2010)		укл. В.Г.Шевченко Пивоваров Ю.О. Мислейко І.І.
138.	Програма навчально-мистецького курсу оздоровчого спрямування. Хореографічний гурток народного танцю Схвалено Комісією з		укл. В.Г.Шевченко Чорна Л.Г. Мислейко І.І.

	проблем виховання учнівської та студентської молоді Науково-методичної ради з питань освіти МОН України (протокол № 5 від 23.12.2010)		
139.	Програма навчально-мистецького курсу оздоровчого спрямування. Художня обробка деревини Схвалено Комісією з проблем виховання учнівської та студентської молоді Науково-методичної ради з питань освіти МОН України (протокол № 5 від 23.12.2010)		укл. В.Г.Шевченко Шинкаренко В.В. Шестопалова К.М.
140.	Програма навчально-мистецького курсу оздоровчого спрямування. Ансамбль інструментальної музики Схвалено Комісією з проблем виховання учнівської та студентської молоді Науково-методичної ради з питань освіти МОН України (протокол № 5 від 23.12.2010)		укл. В.Г.Шевченко Трофімов М.В. Мислейко І.І
141.	Програма навчально-мистецького курсу оздоровчого спрямування. Вокально-інструментальний ансамбль Схвалено Комісією з проблем виховання учнівської та студентської молоді Науково-методичної ради з питань освіти МОН України (протокол № 5 від 23.12.2010)		укл. В.Г.Шевченко Варнавська Л.І.. Мислейко І.І.
142.	Програма навчально-мистецького курсу оздоровчого спрямування. Тістопластика		укл. В.Г.Шевченко Лимар Л.М. Шестопалова К.М.

	Схвалено Комісією з проблем виховання учнівської та студентської молоді Науково-методичної ради з питань освіти МОН України (протокол № 5 від 23.12.2010)		
143.	Програма навчально-мистецького курсу оздоровчого спрямування. Декоративний розпис Схвалено Комісією з проблем виховання учнівської та студентської молоді Науково-методичної ради з питань освіти МОН України (протокол № 5 від 23.12.2010)		укл. В.Г.Шевченко Оксамитна С.Р. Шестопалова К.М.
144.	Програма навчально-мистецького курсу оздоровчого спрямування. Бісероплетіння Схвалено Комісією з проблем виховання учнівської та студентської молоді Науково-методичної ради з питань освіти МОН України (протокол № 5 від 23.12.2010)		укл. В.Г.Шевченко Лимар Л.М. Шестопалова К.М.
Туристсько-краєзнавчий напрям			
145.	Навчальна програма «Юний альпініст» Схвалено Комісією з проблем виховання учнівської та студентської молоді Науково-методичної ради з питань освіти МОН України (протокол № 1 від 22.12.2009)		Паненко В.А.
146.	Навчальна програма «Альпініст України» Схвалено Комісією з проблем виховання учнівської та студентської		Паненко В.А.

	молоді Науково-методичної ради з питань освіти МОН України (протокол № 1 від 22.12.2009)		
Гуманітарний напрям			
147.	Програми з польської мови та культури для позашкільних навчальних закладів Схвалено Комісією з проблем виховання учнівської та студентської молоді Науково-методичної ради з питань освіти МОН України (протокол № 3 від 01.07.2010)		авт. колек. Мацькович М.Р., Біла С.Я., Островська Д. Д., Петрушка Л.А., Синкевич Н. Т., Тимошенко О.П., Кудрич О.С., Хлопек А.Б.
148.	Програма з українознавства Схвалено Комісією з проблем виховання учнівської та студентської молоді Науково-методичної ради з питань освіти МОН України (протокол № 4 від 06.10.2010)		укл. Головай І.А.
Фізкультурно-спортивний напрям			
149.	Навчальна програма з сучасних видів єдиноборств з елементами англійської мови для позашкільних і загальноосвітніх навчальних закладів Схвалено Комісією з проблем виховання учнівської та студентської молоді Науково-методичної ради з питань освіти МОН України (протокол № 4 від 06.10.2010)		Нестеренко Д. Е., Оліфер Ю. В.

Основні вимоги до навчальних програм

1. Загальні положення

Зміст програми повинен відповідати спеціалізації гуртка, сучасним вимогам до навчально-виховного процесу та бути уніфікованим, тобто зведеним у певну форму, систему.

При написанні програми необхідно враховувати психофізіологічні особливості дітей, наступність та доступність у викладенні навчального матеріалу, практичну спрямованість занять.

2. Структура програми

Навчальна програма має таку структуру: титульний лист, зміст, пояснювальна записка, тематичний план, зміст програми, прогнозований результат, орієнтовний перелік обладнання, бібліографія.

3. Вимоги до структурних елементів програми

3.1.На титульному аркуші слід зазначити:
найменування управління освіти певної обласної державної адміністрації, назву навчального закладу; прізвище, ім'я по батькові автора; назву програми; місто, рік.

3.2.Зміст подається на початку програми. Він містить найменування та номери початкових сторінок усіх розділів.

3.3. Пояснювальна записка навчальної програми визначає освітню концепцію курсу, мету і завдання, подає коротку характеристику структури та розділів програми, а також особливості навчально-виховного процесу.

Необхідно вказати вік вихованців; рівень навчання та його термін; сформулювати мету та завдання курсу, вказати форми, методи та засоби навчання. Мета і завдання програми формулюються на основі компетентнісного підходу.

3.4. У тематичному плані (для кожного року навчання окремо).подається перелік розділів, тем навчального матеріалу, орієнтовна кількість навчальних годин та їх поділ на теоретичні і практичні заняття. Кількість годин у тематичному плані має відповідати вимогам Типових навчальних планів для організації навчально-виховного процесу в позашкільних навчальних закладах системи Міністерства освіти і науки України (Наказ Міністерства освіти і науки України від 22.07.2008 р. № 676).

У тематичному плані і у змісті обов'язково мають бути зазначені вступне і підсумкове заняття.

3.5. Зміст програми

У змісті програми подається зміст розділів і тем відповідно до тематичного плану (назва теми, кількість годин (у дужках) відповідно до тематичного плану, у змісті потрібно окремо виділити практичну роботу, якщо така визначена тематичним планом).

Якщо назви навчальних тем співпадають у різні роки навчання, то зміст цих тем повинен відрізнятись від попередніх років і рівнів навчання. Те ж стосується і вимог до знань, умінь та навичок.

Назви тем, кількість годин (теоретичні + практичні) повинні співпадати у тематичному плані і в змісті (зміст практичних робіт виділений окремо)

Слово «тема» у змісті програми не пишеться. Вказати лише номер теми, назву і загальну кількість годин.

3.6. Прогнозований результат

Прогнозований результат визначає результати навчально-виховної діяльності у творчому колективі. У цьому структурному елементі програми необхідно сформулювати перелік знань, умінь та навичок, яких повинні набути учні на кінець вивчення курсу. (Учні мають знати: Учні мають вміти:).

3.7.Орієнтовний перелік обладнання для організації роботи гуртка

Орієнтовний перелік обладнання рекомендує матеріально-технічні засоби, які використовуються для забезпечення повноцінної діяльності творчого об’єднання та перелік програмного забезпечення, необхідного для роботи гуртка.

Складається у вигляді таблиці: прилади, пристосування, інструменти та приладдя, матеріали та інше.

3.8. Бібліографія

Бібліографія подає перелік літератури, яка рекомендується для використання педагогами позашкільних навчальних закладів та їх вихованцями.

Бібліографія оформляється у відповідності до ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 "Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання".

Методичні рекомендації та основні вимоги до ведення журналу планування та обліку роботи гуртка

 Журнал планування та обліку роботи є державним обліковим фінансовим документом, обов’язковим для ведення кожним керівником гуртка.

 Журнал гурткової роботи заповнюється відповідно до програм, затверджених Міністерством освіти України, обласними управліннями освіти, районними відділами освіти.

 Журнал заводиться для кожної групи гуртка окремо на весь навчальний рік.

 Журнал ведеться керівником гуртка. Він несе особисту відповідальність за стан його ведення.

 Усі записи в журналі ведуться чисто, охайно та регулярно кульковою ручкою тільки чорного кольору. Не допускаються виправлення, заклеювання, закреслювання, використання коректору!

 У розділі «Мета і основний зміст роботи» викладаються основні положення пояснювальної записки програми роботи гуртка. Напрям, рівень та рік навчання.

Початковий рівень – закладається фундамент базових знань і умінь вихованців, учнів, слухачів в об'ємі вимог позашкільним навчальним закладом. Він виконує функцію допрофесійної (загальної, профорієнтаційної) підготовки вихованців, учнів, слухачів розкриваючи їх здібності, хобі та інші особистісні якості.

Основний рівень – етап спеціалізації та поглиблення знань за напрямками навчання спрямований на здійснення профільної підготовки вихованців, учнів, слухачів і опанування професії (спеціальності), що дає можливість диференційованого навчання, яке передбачає врахування всіх аспектів освітніх потреб, нахилів та здібностей учнів і створення умов для навчання відповідно до певного професійного самовизначення та забезпечується за рахунок спеціалізованих програм навчання позашкільних навчальних закладів, індивідуальних програм і проектів затверджених у установленому порядку.

Вищий рівень – етап профільного та допрофесійного навчання, який передбачає створення умов для отримання вихованцями, учнями, слухачами рівня знань відповідно до стандарту законодавчо визначених кваліфікаційних вимог набуття професії та спрямований на набуття учнівською молоддю навичок самостійної науково-практичної дослідницько-пошукової діяльності, розвиток моральних, інтелектуальних, комунікативних, творчих, фізичних, соціальних якостей, що прагне до саморозвитку та самоосвіти.

Дні й години занять гуртка визначаються у відповідності до тарифікаційного списку, вимог закону України «Про позашкільну освіту» та за погодженням із директором закладу. Зміна часу проведення занять має бути погоджена з адміністрацією. Керівник гуртка має право протягом 15 днів (З 1 по 15 вересня) на комплектування груп. Цей період вважається його робочим часом. Середня наповнюваність груп згідно чинного законодавства, становить, як правило, 12-15 вихованців. Як тільки групи укомплектовані керівник гуртка подає директору на затвердження графік занять і гурток починає свою діяльність.

 План роботи гуртка складається на перше півріччя, друге півріччя та на літні канікули у відповідності до програми. Нумерація тем з першого півріччя продовжується на друге півріччя і т.д.. У плані записується розділ програми. В графі «Кількість годин» ставиться кількість годин відведених на кожен розділ. В графі «Календарні строки виконання» вказуються всі дати занять, на які розрахований даний розділ, через кому. Дати занять записуються за календарем (включаючи канікулярні дні). План роботи на півріччя планувати і записувати відповідно до відведених сторінок. В кінці сторінки ставиться підпис керівника гуртка.

 У розділі «Відомості про членів гуртка» зазначається номер, прізвище, ім'я, по батькові дитини, рік народження, назва школи, клас, місце роботи батьків, домашня адреса, телефон, дата вступу в гурток, дата і причини вибуття з гуртка.
 У розділі «Облік відвідування» застосовуються наступні умовні позначки:
«нб»- був відсутній з невідомої причини;
«сп»- спізнився;
«пов»- був відсутній с поважної причини;
«хв»- був хворий.
Проти прізвища учня, який вибув, пишеться – «вибув».
 У розділі «Облік роботи гуртка» вказується номер заняття, дата проведення, тема заняття (зміст роботи на занятті), кількість годин (відповідно до календарно- тематичного плану), підпис керівника гуртка. Дата занять, які записані в розділах «Облік відвідування» та «Облік роботи гуртка» мають співпадати і становити однакову кількість. Нумерація занять не переривається протягом всього року.
 Кількість записаних годин має відповідати погодинному педагогічному навантаженню.
 Для розділів «Облік відвідування» та «Облік роботи гуртка» на кожен місяць відводиться окрема сторінка.
 Облік робочого часу в дні відсутності дітей (на випадок карантину, днів здоров'я, туристичних поїздок тощо на підставі наказів відділу освіти, директора) керівник гуртка може вести записи в розділі «Масова та суспільно-корисна робота гуртка», вказуючи дату, зміст діяльності (виготовлення методичних посібників, пристроїв, наочного приладдя, ремонт приладів, написання розробок, сценаріїв масових заходів тощо), кількість годин, підпис.

В розділі «Облік роботи гуртка» записується номер, дата, тема і зміст заняття, кількість годин, а замість підпису керівника гуртка пишеться слово «карантин».

У випадку лікарняного записується номер, дата, тема і зміст заняття, кількість годин, а замість підпису керівника гуртка пишеться слово «лікарняний».

В цих випадках теми занять, які були пропущені переносяться і записуються індивідуально за погодженням адміністрації (наприклад, на одному занятті може бути викладено дві теми або ці теми занять плануються на період літніх канікул).
 В розділі «Масова та суспільно корисна робота гуртка» ведеться облік зайнятості гуртка в підготовці і проведенні міських, районних, всеукраїнських заходів (виставки, концерти, конкурси, творчі звіти, змагання, екскурсії, батьківські конференції тощо).
 Адміністрація систематично контролює правильність ведення журналу. На сторінці «Зауваження та пропозиції» щодо ведення журналу робить запис про результати перевірки журналу.

КОЦ О.І.,
зав. відділу виховної роботи та позашкільної освіти
ГАЛИЧ Т.В. ,
методист відділу виховної роботи та позашкільної освіти

Організація роботи у загальноосвітніх навчальних закладах з питань протидії поширенню наркоманії, боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, формування навичок протистояння шкідливому впливу вживання наркотичних засобів

Наркотична ситуація в Україні

(із Національного звіту щодо наркотичної ситуації
(дані 2010 року) для Європейського моніторингового центру з
наркотиків та наркотичної залежності 2011)

Вживання наркотиків серед загального населення та окремих цільових групп

«Соціально – демографічне обстеження «Молодь України»

Дослідження, що мало на меті дослідити соціально-демографічні проблеми молоді в Україні, проведено в 2010 році. Були опитані 1800 респондентів віком 15-34 роки в усіх регіонах України. Дослідження показує, що 9% респондентів мали досвід вживання будь-яких наркотичних речовин протягом життя. Найбільш поширеною речовиною є марихуана або гашиш - її вживали 8% респондентів. Екстазі вживали 2% респондентів. 30% респондентів повідомили про те, що особисто знають людей, які вживають наркотичні речовини.

Перше вживання наркотичних речовин у 32% респондентів відбулось у віці 12-16 років, ще у 32% - від 17 до 18 років, а у віці 19-28 років – 30% молодих людей. Серед чоловіків найбільший відсоток - 34,4% вперше спробували наркотичні речовини у віці від 12 до 16 років, а серед жінок – 44,4% у віці 19-28 років. Тенденція показує, що чоловіки раніше пробують вживання наркотиків, ніж жінки, а найбільш ризиковим щодо експериментування з наркотиками є вік 12-18 років. 31,5% респондентів, які мали досвід вживання наркотиків, зазначили, що вживали марихуану або гашиш протягом останніх 12-ти місяців перед опитуванням, 8,4% повідомили про досвід вживання екстазі, 10% - будь-яких наркотиків. Про досвід вживання марихуани або гашишу за останні 30 днів повідомили 16% респондентів, 1% молоді зазначили, що вживали кокаїн та 0,5% - екстазі.

Про вживання наркотичних речовин принаймні один раз на тиждень повідомили 4% тих, хто мав досвід вживання наркотиків. 13% повідомили,

що вживали наркотики рідше одного разу на тиждень. Найбільший відсоток виявився серед підлітків 15-17 років – 22,2%. Найменший відсоток, а саме 9,6% –серед молоді 26-30 років.45% респондентів вважають, що наркотики придбати скоріше легко та дуже легко, якщо цього захотіти.

. З метою дослідження ставлення громадськості до проблем з наркотиками, респондентам Були поставлені питання, чи вважають вони наркозалежних злочинцями або хворими людьми. Виявилося, що більшість респондентів (56%) вважають наркозалежних хворими людьми, 27,5% - і злочинцями, і хворими людьми.

В дослідженні з'ясовувалась позиція молодих людей щодо того, наскільки серйозною вони вважають проблему наркотиків в місці їх проживання. Виявилось, що 30,1% молодих людей вважають цю проблему дуже серйозною для їх місця проживання, а скоріше серйозною – 34,7% молоді. При цьому 55,1% молоді бачили розкидані на вулиці використані шприци у місці проживання, 22,1% -стикалися з людьми, які курили наркотики у фользі та 13,2% стикалися зі споживачами наркотиків, які лежали на землі та 11,9% стикалися з людьми, які пропонували наркотики.

Дослідження „Здоров'я та поведінкові орієнтації дітей шкільного віку" (HBSC)

Дослідження здорової поведінки дітей шкільного віку (HBSC)6, що запроваджене у 43 країнах Європи та Північної Америки, проводиться в Україні за підтримки Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ). На сьогодні в Україні проведено три хвилі опитувань (2002, 2006, 2010 роки). В 2010 році до проведення дослідження були залучені 10343 респонденти віком 11-17 років.

В 2010 році усього опитано 10343 респонденти віком 11–17 років, які навчаються в загальноосвітніх школах, професійно-технічних навчальних закладах (ПТНЗ) і вищих навчальних закладах I–II та III–IV рівнів акредитації та 594 представника адміністрації навчальних закладів.

В дослідженні запитання щодо досвіду вживання наркотичних речовин, а саме марихуани або гашишу, ставилось для учнів 15-17 років, тобто починаючи з 10 - го класу загальноосвітньої школи.

Результати 2010 року показують, що 16% всіх учнів в своєму житті мали досвід вживання марихуани або гашишу. За останні 12 місяців вживали наркотичні речовини 8% учнів. Про досвід вживання наркотичних речовин протягом останніх 30 днів повідомили 4% учнів, серед яких найбільший відсоток спостерігається серед учнів ПТНЗ та ВНЗ I-III рівня акредитації – по 3%, а найменший – 1,5% – серед учнів 10-11 класів загальноосвітніх шкіл. В усіх вікових категоріях хлопці вживали наркотики в середньому в 2 рази частіше, ніж дівчата. Про вживання марихуани 1-2 рази протягом життя зазначили 4% дівчат загальноосвітніх шкіл та по 8% дівчат ПТНЗ, ВНЗ 1-2 рівня акредитації та 10% дівчат ВНЗ I-III рівня акредитації.

«Вимоги до профілактичних програм, спрямованих на зменшення уразливості молоді в умовах епідемії ВІЛ/СНІДу»

Метою дослідження, проведеного в 2009-2010 році, було вивчення ситуації щодо поширеності профілактичних програм із питань формування здорового способу життя в системі професійно- технічних навчальних закладів , вивчення поведінкових практик учнівської молоді та розробка втручань задля профілактики ВІЛ. В Україні дослідження проводить Український інститут соціальних досліджень імені О. Яременка. В дослідженні поставлені питання щодо поширеності вживання алкогольних напоїв та наркотичних речовин серед учнів професійно-технічних навчальних закладів віком 15-21 років 5 регіонів України (м. Київ, Вінницька, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька області). Метод дослідження – анкетування шляхом самозаповнення формалізованого запитальника. Загальна вибірка склала 1008 інтерв'ю.

За результатами виявилось, що більшість опитаних (78%) ніколи не вживали наркотичні речовини і не вживають їх тепер. Серед усіх опитаних 17% учнів зазначили, що мали спробу вживання наркотиків протягом життя (принаймні один раз). 2% учнів вказали, що вживають наркотики в даний час. 3% учнів повідомили про вживання наркотиків ін'єкційним шляхом протягом життя та 1% - вживають наркотики ін'єкційним шляхом зараз. Найчастіше перша спроба наркотиків серед учнів ПТНЗ відбувається у віці 15-16 років. 4% учнів серед тих, хто мав практику вживання неін'єкційних наркотиків зробили це у віці до 11 років, а 20% - до виповнення 15 років.

Стосовно початку вживання наркотиків ін'єкційним шляхом, то 4 респонденти вперше спробували у віці до 11 років, 12 респондентів – у віці до 15 років, 14 – до 18 років.

Термін "наркоманія" походить від грецьких слів "нарко" - заціпеніння, отупіння, одуріння та "манія" - пристрасть, божевілля. Під поняттям "наркоманія" розуміють не тільки стимулювання наркотичними речовинами появи збудженого чи пригніченого стану центральної нервової системи, але й призвичаювання організму до них, бажання їх приймати й за відсутності безпосередніх причин: болю, втоми, страху тощо (тобто проявляється психічна та фізична залежність від наркотиків). Головною причиною такої пристрасті є ейфоричний ефект, який виникає при вживанні наркотиків. Слово "ейфорія" також давньогрецького походження й означає - піднесений, радісний настрій, почуття задоволення, повного благополуччя, що не відповідає об`єктивним обставинам та реальному стану організму .

Наркотики - це група речовин різного походження, але об`єднує їх подібність впливу на організм. Більшість цих речовин рослинного походження, вони належать до складу різних частин рослин (опіумний мак, індійська конопля, кущі коки, коли тощо), а також продуктів, одержаних із них (гашиш, анаша, маріхуана та ін.). Невелика кількість неорганічних речовин (інертні гази, окис азоту, броміди) викликає заспокійливий та снотворний ефект. Наркотики в основному належать до органічних речовин.

Категорії органічних речовин, яким властиві наркотичні властивості :

1. Вуглеводні: циклопропан, бензол.
2. Галагенопохідні вуглеводнів: хлороформ, хлоретан.
3. Гідроксильні похідні вуглеводнів: метиловий спирт, етиловий спирт, діетиловий ефір, дівініловий ефір.
4. Азотисті похідні вугільної кислоти: карбамід, карбамінова кислота, етилкарбамат.
5. Азотисті похідні барбітурової кислоти: веронал, люмінал, гексенал, барбаміл, сонбутал, ректон, пронаркон.
6. Азотисті похідні бензойної кислоти: анестезин, новокаїн.
7. Азотовмісні органічні сполуки - алкалоїди: опій (опіум), морфін, кодеїн, героїн, кокаїн, кофеїн, нікотин

Останнім часом одержані синтетичні морфіноподібні та інші психофармакологічні препарати, що діють як сильні наркотики. Кількість цих речовин безперервно збільшується і зараз їх налічують понад 1 000.

В останнє десятиріччя спостерігається швидке зростання наркоманії та її змоложування. В коло споживачів наркотиків втягується досить відчутна кількість підлітків. Саме у підлітковому віці, як правило, вперше вживаються наркотичні речовини, тому дуже важливо вміти помічати та розрізняти ранні ознаки вживання наркотиків, коли проблема ще не набула хронічного характеру і значно легше піддається корекції.

РАННІ ОЗНАКИ ВЖИВАННЯ НАРКОТИКІВ

Ранні ознаки вживання наркотиків можуть бути різними, залежно від того, який наркотик, в якій кількості та комбінації вживає підліток. Крім того, залежно від того, в якому стані перебуває підліток (сп`яніння, вихід з нього, або в перерві між прийомами наркотиків), ранні ознаки вживання наркотичних речовин також відрізняються. Ці стани характеризуються ознаками :

- **гашишне сп`яніння**: через 5-15 хвилин після паління виникає відчуття піднесеного настрою та приливу сил, сильний голод і спрага. Психічний стан при сп`янінні коливається від немотивованої веселості, сміху, розгальмованості до тривоги, страху, агресивності. Зіниці у стані сп`яніння розширені, вони блищать, шкіра бліда, сухі губи. Спостерігаються м`язові подригування, можуть виникати галюцинації. Закінчується сп`яніння тяжким сном, слабкістю, апатією. В перервах між прийомами цього наркотичного засобу на перших етапах ніяких суттєвих змін у поведінці підлітків не відмічається. Через декілька місяців (1-2) після регулярного (щоденного) вживання цього наркотику можуть виникнути такі ознаки: псується або безпідставно змінюється настрій, безсилля змінюється дратливістю, агресивністю, порушується сон (сонливість вдень), з`являється головний біль, озноб, пітливість шкіри, тремтіння (тремор), підвищується артеріальний тиск;

- **сп`яніння, викликане вживанням опіатів** (екстракт з макової соломки, героїн, морфін, кодеїн): після прийому наркотику виникає ейфорія, приємне почуття комфорту та розслаблення, зіниці різко звужені, обличчя та шия червоніють, з`являється свербіння шкіри, переважно обличчя. Під час сп`яніння підлітки малорухомі, шукають усамітнення та спокою. При необхідності підлітки можуть легко приховувати усі ознаки сп`яніння, окрім різко звужених зіниць. При виході зі стану опійного сп`яніння зіниці розширені, може виникнути нудота, біль у різних частинах тіла, підвищена температура тіла, зростання частоти серцевих скорочень, коливання артеріального тиску, безсоння, виділення з носу. Психічний стан характеризується дратливістю, злостивістю, нестійкістю настрою. Залежність від опіатів виникає дуже швидко, особливо при внутрішньовенному шляху введення. В зв`язку зі швидким виникненням залежності підліток часто намагається піти з дому, незважаючи на заперечення батьків, часто штучно провокує конфліктні ситуації, щоб скористатися ними і піти з дому;
- **сп`яніння, викликане вживанням психостимуляторів** (амфетамінів - екстазі, первентін, ефедрон): при цьому виді сп`яніння підвищується фізична активність, виникає ейфорія, почуття "невагомості", увага швидко відволікається, посилюється статевий потяг, з`являється м`язовий тремор, обличчя бліде, артеріальний тиск підвищений. Вихід з амфетамінового сп`яніння супроводжується безсиллям, болем у різних частинах тіла, тривалим важким сном, підвищеним апетитом, тахікардією, похмурим настроєм зі злостивістю і агресивністю. В перервах між вживанням наркотиків цієї групи поведінка підлітків схожа на поведінку при вживанні опіатів.

Ранніми ознаками вживання наркотичних речовин, незалежно від виду наркотичної речовини, можуть бути такі **зміни у поведінці, характері та фізіології підлітків**:

- безпідставне зникнення з дому на досить тривалий час;
- пропуски занять у школі, зниження успішності в навчанні;
- різкі зміни у поведінці (агресивність, злобність, замкнутість, зміна кола друзів, неохайність), що не були властивими раніше;
- поява брехливості, відчуженості;
- виникнення боргів;
- зникнення цінних речей та грошей з дому, крадіжки;
- втрата зацікавленості до навчання, праці, захоплень, перегляду телепередач;

- зникнення з дому або поява у підлітка таких хімічних речовин як: оцет, питна сода, перманганат калію, йод, ацетон та інші розчинники; флакони з невідомими рідинами;
- знаходження у підлітків шприців, голок, гумових джгутів, таблеток, наркотичних речовин;
- поява в лексиконі підлітків нових жаргонних слів: баян, машина – шприц; колеса - таблетки; драп, план, дур, ширка - сленгові назви наркотичних речовин;
- наявність у підлітків слідів від ін`єкцій у будь-яких частинах тіла, особливо на передпліччі;
- розлади сну (безсоння або надзвичайно тривалий сон, сон удень, важке пробудження та засинання, тяжкий сон);
- розлади апетиту (різке підвищення апетиту або його відсутність, прийом значної кількості солодощів, поява надзвичайної спраги);
- коливання розміру зіниць (зіниці різко розширені або звужені) та кольору шкіри (різко бліда, сірувата).

Психолого-педагогічні аспекти профілактики наркоманії в загальноосвітніх навчальних закладах

Антинаркотична робота серед школярів має два основних спрямування - гігієнічне та моральне. З одного боку, необхідно розповсюдити серед підлітків найточніші знання про отруйний вплив наркотиків та наслідки наркоманії, з іншого - виховувати уявлення про наркоманію як про стан, безумовно, аморальний.

На основі висновків Всесвітньої організації охорони здоров`я можна виділити чотири основні групи факторів, що сприяють вживанню наркотиків молодими людьми, зокрема:

Моральна незрілість особистості: негативне відношення до навчання, відсутність соціальної активності; вузьке коло і нестійкість інтересів, відсутність захоплень і духовних запитів; невизначеність у питаннях професійної орієнтації, відсутність установки на трудову діяльність, дефіцит мотивації досягнень, відхід від відповідальних ситуацій і рішень; утрата «перспективи життя»; терпимість до пияцтва.

Порушене соціальне мікросередовище: неповна родина; зайнятість батьків; неправильне виховання; передчасне (12-13 років) звільнення від опіки батьків; легкий і неконтрольований доступ до грошей і нерозуміння того, як вони дістаються; алкоголізм або наркоманія в кого-небудь із близьких родичів; низький освітній рівень батьків.

Індивідуально-біологічні особливості особистості: спадкова обтяженість у відношенні психологічних захворювань і наркоманії, важкі соматичні захворювання і нейроінфекції у ранньому дитинстві; травми головного мозку, розумові порушення і психологічний інфантилізм.

Індивідуально-психологічні особливості і нервово-психічні аномалії особистості: низька стійкість до емоційних навантажень, підвищена тривожність, імпульсивність, схильність до ризикованого поводження,

недостатня соціальна адаптація, особливо в складних умовах, неврози і психопатії.

Антинаркотичне виховання включає **два аспекти**:

- удосконалення виховного процесу в цілому, бо саме вади виховання, що спричинюються до порушень у розвитку особи, схиляють до наркоманії;
- виключення з виховання того, що сприяє розвиткові підвищеної зарозумілості, надмірних претензій, схильності до переоцінки власної особи. Виховання має ні заглушати особу, ні потурати їй.

У здійсненні виховання треба виходити щонайменше з **трьох принципів**:

1. Визначеність вимог дорослих, чіткість і недвозначність їхньої реакції на поведінку дитини - основа формування у неї моральних принципів;
2. Вимогливість, яка не пригнічує і не ставить непосильних завдань, але передбачає обов`язкове виконання необхідного й посильного, - основа розвитку волі дитини;
3. Ласка й доброта - основа розвитку впевненості в собі, захищеності, психологічної стійкості.

Антинаркотичну пропаганду не слід зводити тільки на наслідки зловживання наркотиками у зв`язку з тим, що страхання, нехай і найгрізнішими наслідками, для багатьох людей не має ніякого значення. Підлітки не схильні (а часто і не здатні за віком) замислюватися над тим, що буде з ними через 5-10 чи більше років. Потрібно роз`яснювати, що саме втрачає той, хто вживає наркотики, уже в даний конкретний період життя. Слід виробляти у свідомості підростаючого покоління негативне ставлення до наркотиків на основі не стільки роз`яснення негативних її наслідків, скільки на основі негативної оцінки всіх окремих моментів поведінки того, хто вживає наркотики. Треба дискредитувати усі ті моменти вживання наркотиків, що їх наркомани використовують для вихваляння.

Запобігання зловживанню наркотиками потрібно розпочинати з раннього віку. Під час роботи з дітьми різних вікових груп необхідно використовувати й різні засоби антинаркотичної пропаганди.

Учні молодшого шкільного віку

Необхідно враховувати, що для них характерні конкретно-образне мислення, мала концентрація уваги, наочно-образний характер пам`яті. Текстовий матеріал в цьому віці сприймається важко. Тому необхідно використовувати наочність: показ фільмів, відеофільмів, малюнків. Ці засоби сприяють вихованню в молодших школярів негативного відношення до наркотиків.

Учні середнього шкільного віку

Завдання антинаркотичного виховання - подальше закріплення негативного відношення до наркотиків шляхом поглиблення знань про їх властивості, дії на організм, швидкі та довгострокові наслідки вживання. Саме в цьому віці педагогам треба допомогти дітям знайти та розвинути захоплення, організувати заняття дітей за їх інтересами.

Учні старшого шкільного віку

Інформація повинна бути добре аргументованою. Методика проведення виховних заходів в цьому віці повинна враховувати високий інтелектуальний рівень учнів. Форми проведення їх різноманітні: конференція, лекція, зустріч з наркологом, ділова гра, навчання інших тощо.

Основні принципи, на яких повинна базуватися антинаркотична робота у школі :

- Антинаркотична орієнтація школярів з молодшого віку.
- Цілеспрямованість й наступність в проведенні антинаркотичного виховання.
- Планування антинаркотичної роботи в школі з урахуванням фаз формування в дітей настанов проти вживання наркотиків.
- Урахування психологічних особливостей різних вікових груп учнів.
- Організація гуртків за інтересами учнів.
- Участь старшокласників в антинаркотичній пропаганді.

Педагоги, які працюють з дітьми, що схильні до вживання наркотиків, мають виконувати такі функції :

Діагностична, що спрямована на ліквідацію факторів ризику залучення дітей до наркотиків. Реалізується шляхом збору інформації про дитину, вивчення особливостей її особистості та негативних факторів, що провокують наркоманію дитини.

Прогностична. Суть її полягає в тому, що на основі встановленого діагнозу розробляється конкретна соціально-педагогічна програма діяльності з дитиною, яка передбачає етапні зміни і кінцевий результат соціальної адаптації, корекції чи реабілітації.

Виховна, що передбачає визначення змісту соціально-педагогічної діяльності, методів його реалізації, а також тих соціально важливих якостей, які повинні бути виховані у дитини у процесі її соціальної реабілітації.

Правозахисна. Соціально-педагогічна діяльність будується на правовій основі, що передбачає як дотримання, так і захист прав дитини.

Організаторська. Вона обумовлена тим, що соціально-педагогічна діяльність з дитиною, схильною до наркоманії, вимагає участі та координації дій різних спеціалістів залежно від глибини проблеми; сприяє створенню умов для повноцінного проведення вільного часу і дозвілля, організації соціально значимої діяльності дітей, дорослих, громадськості у вирішенні завдань допомоги дитині, схильної до наркоманії.

Комунікативна. Суть її полягає в тому, що в ході реалізації соціально-педагогічної діяльності виникає необхідність встановлення безлічі контактів між її учасниками з метою обміну інформації.

Попереджувально-профілактична, яка забезпечує закріплення отриманих позитивних результатів і попереджує можливість появи рецидивів наркоманії, що досягається соціальним патронажем підопічних і оперативним реагуванням в екстремальній ситуації.

Список рекомендованої літератури:

1. Аналіз факторів, що спричиняють початок вживання наркотичних речовин ін'єкційним шляхом: аналіт. звіт / ЮНІСЕФ, Укр. ін.-т соц. дослідж. ім. О. Яременка.- К.: ВПК "ОБНОВА", 2010. – 52 с.
2. Балакірєва О.М., Бондар Т.В., Артюх О.Р. та ін. Стан та чинники здоров'я українських підлітків. – К.:ЮНІСЕФ, Укр.ін-т соц.. дослідж. Ім.. О. Яременка, 2011. – 172с.
3. Балакірєва О., Бондар Т., Сазонова Я., Сакович О. (2011). Оцінка чисельності дітей та молоді вікової групи 10-19 років, що відносяться до груп ризику / ЮНІСЕФ; Український інститут соціальних досліджень імені О. Яременка. - К., 2011. – 48 с.
4. Молодь за здоровий спосіб життя: щорічна доповідь Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету. Міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2009 р.) / М-во України усправах сім'ї, молоді та спорту, Держ. ін-т розв. сім'ї та молоді.– К.: ТОВ «Основа», 2010.
5. Національний звіт щодо наркотичної ситуації 2010 (дані 2009 року) для Європейськогомоніторингового центру з наркотиків та наркотичної залежності. Україна. Тенденції розвитку, поглиблений огляд з обраних тем. К. 2010.
6. Оцінка чисельності дітей та молоді вікової групи 10–19 років, що відносяться до груп ризику / ЮНІСЕФ; Укр. ін.-т соц. дослідж. ім. О. Яременка. — К.,2011.
7. Підлітки груп ризику в Україні: виклики та час дій. Адвокаційний документ / ЮНІСЕФ, Укр. ін.-т соц. дослідж. ім. О. Яременка. – К., Версо 04, 2011.
8. Показники захворюваності на наркологічні розлади і діяльності наркологічних закладів в Україні в 2010 році. Центр медичної статистики МОЗ України, 2011.
9. Неведомська Є.О., Горяна Л.Г. Щоб уникнути наркоманії серед підлітків: Методичні рекомендації для педагогів. - Київ: КМІУВ, 2000. - 14 с.
10. Андреева Т. Курс выживания для некурящих / Т. Андреева, К. Красовский. - К., 2000. - 48 с.
11. Боровець З. Курити-не курити... не всеодно / З.Боровець. - Л. : Свічадо, 2008. - 40 с.
12. Щербина Л.Ф. Методичні підходи до психологічної реабілітації осіб, залежних від наркотичних речовин // Практична психологія та соціальна робота. – 2000. – №8. – 43 с.
13. Вакуленко О.В. Здоровий спосіб життя як соціально-педагогічна умова становления особистості у підлітковому віці: К., 2001. — 260 с.
14. Боярська Л., Овдієнко Л. Програма "Школа і здоров'я" // Рідна школа. - 2003. - №11. - С. 55-58.

ЧОРНОМАЗ Л.К.,
методист відділу виховної роботи
Вінницького ОІПОПП

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ШКІЛЬНОГО БІБЛІОТЕКАРЯ

Сучасна шкільна бібліотека є невід'ємною ланкою навчально-виховного процесу, а робота бібліотекаря стає дедалі складнішою і водночас – більш творчою. Від рівня професійної майстерності співробітників бібліотеки залежить престиж бібліотечної професії.

Бібліотека школи — це інформаційний та культурно-просвітницький центр. У своїй роботі вона керується Законом України «Про освіту», «Про бібліотеку та бібліотечну справу». Державною національною програмою «Освіта: Україна XXI століття», працює над проблемою школи, створює умови для розвитку духовно і фізично здорової особистості, збагаченої знаннями про природу, людину, готової до творчої діяльності.

Мету і принцип своєї роботи бібліотека реалізує через пріоритетні напрями:

— втілення в життя програми школи «Духовний розвиток особистості»;
— задоволення потреб та попиту користувачів і «формацією;
— сприяння активізації самоосвіти педагогів школи та учнів;
— надання допомоги обдарованим дітям в отриманні знань;
— підвищення інформаційного забезпечення навчально-виховного процесу, надання інформаційної допомоги учням і вчителям;
— сприяння розвитку навчально-виховного процесу, виховання загальної культури, національної свідомості, шанобливого ставлення до книги;
— виховання у школярів культури читання, формування вміння користуватися бібліотекою..

Діяльність школьної бібліотеки спрямована на виявлення здібностей кожного учня та їх розвиток, формування активної життєвої позиції, інтересів і потреб у читанні, розширення їх духовного світу.

Головними акцентами в діяльності шкільного бібліотекаря повинно бути співвідношення форм і методів бібліотечної роботи з моральними потребами і мотивами поведінки учнів; формування творчої особистості засобами бібліотеки й книги, залучення кожного читача до різносторонньої діяльності; виховання дітей небайдужими, здатними відгукнутись серцем, думками, почуттями на всі події оточуючого життя.

Тому робота шкільної бібліотеки спрямована на вирішення таких завдань:

- сприяння реалізації державної політики в галузі освіти;
- виховання учнів на високих зразках світової і вітчизняної культури, формування на цій основі національної свідомості, шанобливого ставлення до книги як до головного джерела знань;
- бібліотечно-інформаційне обслуговування користувачів, забезпечення всіх напрямків навчально-виховного процесу;

- розвиток творчої думки, пізнавальних здібностей та інтересів учнів, сприяння успішному засвоєнню ними навчальних програм;
- сприяння самоосвіті учнів та педагогів за допомогою різноманітних форм і методів бібліотечної роботи; забезпечення їх необхідною літературою, інформацією;
- формування в учнів умінь та навичок бібліотечного користувача виховання поваги до правил користувача бібліотеки, популяризація бібліотечно-бібліографічних знань;
- всебічне сприяння вихованню досконалої особистості громадян, підвищення фахової, педагогічної майстерності вчителів шляхом популяризації педагогічної літератури і надання інформації про неї;
- координація діяльності бібліотеки з громадськими організаціями, співпраця та взаємодія з мережею бібліотек інших систем.

Згідно річного плану роботи ***основні напрямки діяльності бібліотеки такі:***

- формування бібліотечного фонду;
- інформаційно-бібліографічне забезпечення навчально-виховного процесу;
- організація бібліотечного обслуговування читачів;
- масова робота з популяризації літератури;
- організаційно-методична робота;
- розвиток та зміцнення матеріально-технічної бази.

Одним з основних видів діяльності бібліотеки є формування, систематизація й популяризація бібліотечного фонду. Якість роботи бібліотекаря залежить від повноцінно сформованого фонду, оперативного його відображення і всебічного розкриття в довідково-пошуковому апараті, належній організації фонду, включаючи розстановку, збереження, використання.

Модернізація шкільної освіти відбувається на фоні становлення книжкового ринку, ринку освітянських та інформаційно-бібліотечних послуг, і через те функції шкільних бібліотек різко поширюються й ускладнюються.

Сьогодні перед школою стоїть завдання — не просто дати учням певні знання, а й сформувати таку людину, яка здатна користуватися набутою інформацією, мислити, приймати рішення й адаптуватися в будь-яких умовах.

Фахівці шкільних бібліотек поступово стають посередниками між інформаційними ресурсами освіти і вчителями-предметниками.

Заміна парадигми «освіта на життя» парадигмою «протягом усього життя» вимагає від шкільної бібліотеки не просто кроку, а якісного ривка вперед, бо вона була, є і має бути головним інформаційним центром. Система освіти й виховання сьогодні зорієнтована на входження у світовий простір, основними знаннями сучасного учня стає інформаційна грамотність, яка передбачає оволодіння комп'ютерною технікою. Комп'ютер стає могутнім засобом спілкування бібліотекаря, педагогів та учнів.

Згідно з цим першорядна мета в роботі шкільних бібліотек — забезпечення навчальною, науково-методичною довідковою та програмовою літературою літературою, комп'ютерною технікою.

Уже сьогодні можна забезпечувати бібліотеку новою інформацією, користуватися інтернетом для пошуку інформації.

Бібліотекарі шкіл не просто надають читачам інформацію, вони мусять мати знання із сучасних комп'ютерних технологій, створення в бібліотеках електронних інформаційних ресурсів.

Ось чому залишається актуальною одна з інноваційних проблем, яку необхідно вирішувати на всіх рівнях бібліотечної роботи. Це впровадження нових інформаційних технологій у практику роботи сучасної шкільної бібліотеки. Модернізація шкільних бібліотек передбачає також зміну функціональних обов'язків працівників, залучення спеціалістів з різних галузей знань. Перед бібліотекарями постає необхідність освоєння нових знань та вмінь, вивчення досвіду своїх коллег [2]. Сучасний момент вимагає відповідного підвищення кваліфікації бібліотекарів. Перешкодою на шляху впровадження інформаційних технологій є також низький рівень володіння комп’ютерною грамотністю шкільних бібліотекарів, де не останню роль відіграє і віковий бар’єр [3].

Сьогодні ринок телекомунікаційних послуг насичений, але доступ до інформації, як реальна послуга, відсутній, оскільки проблема з суто технічної переходить більше в економічну. Саме адміністрація вирішує фінансові питання, дає добро на придбання технічних засобів і програмного забезпечення. Активне впровадження нових інформаційних технологій вимагає від бібліотек вирішення нагальної проблеми: як у ситуації дефіциту фінансування, коли фонди бібліотек характеризуються обмеженими ресурсними можливостями, задовольнити найрізноманітніші потреби користувачів. Відсутність єдиної державної програми автоматизації бібліотек, сучасної нормативної та методичної баз, низький рівень знань бібліотечних працівників в галузі новітньої інформаційної технології не тільки приводять до невиправданих затрат і без того незначних ресурсів, але й створюють передумови для формування в перспективі "розірваного" інформаційного поля, затрати на виправлення якого з часом стануть більш значними, порівнюючи із сьогоднішніми. Саме тому для бібліотек на перший план виходять завдання не лише створення власних інформаційних ресурсів, а й їх інтеграції в єдиний інформаційний простір. Не тільки заради економії фінансових та технічних засобів, але й в силу необхідності обміну інформацією бібліотеки прийшли до висновку про необхідність координації та кооперування своєї діяльності. Однак досягнення цієї мети залежить від реалізації цілого комплексу завдань. Обслуговування сучасних інформаційних систем потребує особливої професійної підготовки персоналу, підвищення вимог до безпеки бібліотек, чіткої домовленості у питанні використання єдиних правил обробки документів - професійних бібліотечних стандартів. Галузь інформатизації може активно розвиватись лише при наявності відповідної нормативної бази, що регламентує її

розвиток як в кожній окремій країні, так і міжнародного законодавства, що враховує інтереси всього світового співтовариства. З активним впровадженням комп'ютерних технологій змінюється і роль та значення бібліотечного працівника, який повинен стати посередником між читачем і носієм інформації, і який має прищеплювати читачеві навички інформаційної культури. [1]

Школи району забезпечені комп’ютерною технікою, усі бібліотекарі мають до неї доступ, повноцінне її використання неможливе через не оснащеність програмним забезпеченням, яке дало б можливість автоматизувати бібліотечні процеси.

Таким чином, потрібно враховувати, що зміни в матеріально-технічній базі бібліотек викликають і зміни в структурі кадрів, їхніх знаннях і вміннях, у структурі фондів. На жаль, ніяка найсучасніша техніка і розвинена технологія, ніякі, навіть найкращі спеціалісти по її використанню не зможуть привести до ефективного розвитку бібліотечної справи, якщо впровадження новітніх технологій не буде супроводжуватись суттєвими змінами нормативно-правової бази.

Література:

1. Кобзаренко А. Бібліотеки: нові часи, нові можливості // Бібл. планета.- 1998.- № 2.- С.30-32.
2. Красножон В., Торлін І. Комп'ютерні технології в інформаційно-бібліографічній роботі дитячої бібліотеки // Основні аспекти та прогресивні технології діяльності бібліотек.- К., 1998.- С.46-51
3. Семилет Н., Гречко Г. Наши приоритеты // Библиография.- 1998.- № 8.- С. 42-50.
4. Шрайберг Я. Л. Основные положения и принципы разработки автоматизированных библиотечно-информационных систем и сетей: главные тенденции окружения, основные положения и предпосылки, базовые принципы. — М. : Либерея, 2001. — 100 с
5. Архипчук Ю. Інтернет - дітям // Бібл. планета. - 2000.- № 1.- С. 23-24.
6. Дзюба Н., Кобзаренко А. Электронные ресурсы детских библиотек Украины и формирование информационной культуры читателей // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества.- М., 2001.- Т.2.- С.900-902.
7. Дяченко Н.І. Бібліотеки загальноосвітніх навчальних закладів у сучасному інформаційному полі: стан, проблеми, перспективи // Шкільна бібліотека плюс . – 2009. - №4 (136). – С. 2-7.
8. Робін Т. Гарбор. Управління автоматизацією бібліотеки. — К., 1997. — 56 с.

ГУСЄВА В.І.,
зав. кабінетом іноземних мов

ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ В СУЧАСНІЙ ШКОЛІ

Державна політика в освітній галузі закріплена в Законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту»,в» Державному стандарті базової та повної загальної середньої освіти» і спрямовані на формування соціально – адаптованої педагогічної моделі випускника загальноосвітнього навчального закладу, яка відображає кінцеву мету загальної середньої освіти, - громадянина України, підготовленого до життя в сучасному суспільстві, здатного навчатися впродовж життя, оперувати і управляти інформацією, приймати виваженні рішення, ефективно взаємодіяти з людьми , усвідомлювати свою роль в державі і світі, адекватно реагувати на проблеми і виклики часу і нести відповідальність за власні вчинки, досягати творчої самореалізації , підтримувати на належному рівні своє здоров'я.

Визначальною рисою усіх програмних документів є орієнтація школи на особистість учня. «Освіта України» - це освіта для людини, її стверджень - розвиваюча, культуротворча домінанта, виховання відповідальної особистості, яка здатна до самоосвіти і саморозвитку, вміє використовувати набуті знання і вміння для творчого розв'язання проблеми, критично мислити, опрацьовувати різноманітну інформацію, прагне змінити на краще своє життя і життя своєї країни (Концепція 12 - річної загальної середньої освіти. (Проект)// Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України; К.:2000. - №21. - С.11).

Саме над формуванням навичок критичного мислення хоті лося б зупинитися сьогодні.

Проблема розвитку критичного мислення є одним із загальновизнаних напрямів у закордонній педагогіці й психології. Зокрема, над цим питанням працюють Д. Брунер, Дж. Гілфорд, М. Ліпман, К. Мередит, Д. Стил, Ч.Темпл, С.Уолтер, Д.Халперн, В.Оконь та інші. Дослідження розвитку критичного мислення спираються на загальні принципи й закономірності, розроблені вітчизняними вченими, такими як: В.Біблер, А.Брушлинський, Д.Вількеєв, Н.Дайрі, З.Калмикова, Г. Костюк, І.Лернер, О.Лук, О.Матюшкін, С.Максименко, М.Махмутов, С.Рубіншейн, Б.Теплов, О.Тихомиров, В.Шубинський. У педагогіці ці питання розробляються С.Векслером, С.Заїр-Беком, М.Кларіним, А.Ліпкіною, О.Марченко, І.Мороченковою, Л.Рибалкою, В.Синельниковим, Р.Суровцевою та іншими. Зазвичай поняття "критичне мислення" пов'язують з пошуком недоліків, прорахунків. Коли ми говоримо: "Він мислить занадто критично", то маємо на увазі зайву недовірливість людини, її небажання приймати що-небудь на віру. Проте, у педагогічній науці та передовій педагогічній практиці даний термін найчастіше пов'язують із високим рівнем свідомості процесу навчання, причому не тільки з боку вчителя, але (що принципово важливо для освітньої технології розвитку критичного мислення) з боку учня.

Хоча фахівці із психології й суміжними з нею наукам запропонували кілька визначень терміна "критичне мислення", всі ці визначення досить близькі за змістом. От одне з найпростіших, що передає його сутність: критичне мислення – це використання когнітивних технік або стратегій, які збільшують імовірність одержання бажаного кінцевого результату. Це визначення характеризує мислення як таке, що відрізняється контрольованістю, обґрунтованістю й цілеспрямованістю, - такий тип мислення, до якого прибігають при вирішенні завдань, формулюванні висновків, імовірнісній оцінці й прийнятті рішень.

Визначення, подане І.Мороченковою, дозволяє достатньо комплексно підійти до проблеми критичного мислення, яке представляється як якість особистості, що виявляється в здатності суб'єкта адекватно розуміти думку іншого, виділяти головну ідею в змісті, усвідомлювати і зіставляти безліч точок зору, висувати тезу і аргументувати її. Критичне мислення забезпечує процеси самопізнання, самоосвіти, самореалізації особистості. Критичне мислення історично виступає як найбільш практично зорієнтований й педагогічно значущий здобуток теоретичних результатів, отриманих формальною й неформальною логікою [2, с. 15].

Всі ці визначення мають на увазі психічну активність, що повинна бути спрямована на вирішення конкретного пізнавального завдання (Д. Халперн [6]).

М.Ліпманом, філософом освіти, на початку 70-х років минулого сторіччя була розроблена цілісна система розвитку критичного мислення учнів та студентів, яка, зокрема, використовується у школах України. В основу розвитку критичного мислення, за М.Ліпманом, покладено спеціальні філософські романи проблемного характеру, які розраховані на дітей різного віку, починаючи від молодших школярів до старшокласників. Основна процедура навчання критичному мисленню на уроці полягає у колективному обговоренні цих текстів, або у введенні спеціального філософського курсу. Технологія розвитку критичного мислення, на думку М.Ліпмана, є вміле відповідальне мислення, що дозволяє людині формулювати надійні вірогідні судження [5].За М.Лімпманом , критичне мислення є «вміле відповідальне мислення, що дозволяє людині формулювати надійні вірогідні судження», оскільки воно

а) засновується на критеріях,

б) є таким, що самокоректується,

в) пливе до контексту.

До шести ключових елементів критичного мислення відносяться:

Уміння мислити, яке передбачає володіння певними прийомами, які в сукупності створюють перевірену на практиці ефективну методологію опрацювання інформації.

Відповідальність передбачає, що людина, звертаючись до інших, усвідомлює обов'язок надавати слухачам чи читачам доводи та приклади відповідно до прийнятих стандартів. Або, якщо ці стандарти її не влаштовують, піддавати їх сумніву за допомогою переконливої аргументації.

Вона готова до того, що надані доводи будуть предметом розгляду фахівців у цій галузі й їхні судження треба буде врахувати у подальшому.

Формулювання самостійних суджень як продукт критичного мислення означає, що воно спрямоване на творчу мовленнєву діяльність, а не на репродуктивне мислення, що базується на жорстких алгоритмах і стереотипах. Творчий підхід є необхідним у ситуаціях порівняння різних суджень і визначення альтернатив на основі врахування пріоритетів, чинників, що обумовлюють істинність та вірогідність інформації в цілому й висловлених суджень зокрема.

Дуже важливими є критерії, до яких апелює, на які спирається критичне мислення. Критерії - це положення, які бере до уваги критично мисляча людина, оцінюючи ідеї у процесі їх аналізу чи критики. М.Ліпман вважає такими критеріями, наприклад, стандарти, закони, правила, регламенти, керівництва, інструкції, приписи поведінки, вимоги, умови, обстеження, норми, принципи, передбачення, ідеали, мету, наміри, результати перевірки, експериментальні дані тощо. Так, дослідження учнів проведене т у рамках певного предмета має відображати або враховувати головні поняття та методи в цій науці або кількох суміжних . Критично мисляча людина має ясно уявляти структуру власної аргументації. А її міркування, суттєві для конкретного дослідження, мають бути доступними для аудиторії. Проте критерії не можуть бути абсолютизованими, у процесі критичного мислення вони піддаються сумніву, зміні або навіть заміні на інші.

Самокорекція потребує, щоб людина використовувала критичне мислення як метод, звернений на її власні судження з метою їх виправлення чи покращення. Мисляча людина постійно піддає власні мовленнєві процеси рефлексії, використовуючи при цьому суттєві критерії та процедурні норми.

Використання загальних критеріїв не виключає уваги та чуйності до контексту. Адже загальні критерії мають обов'язково перевірятися на відповідність і на можливість зміни у кожному конкретному випадку. Критично мисляча людина розуміє критерії у зв'язку із контекстом їх використання та допускає інші альтернативи, що відповідають ситуації.

Усе зазначене потребує врахування ще й того, що критичне мислення завжди діалогічне, тобто передбачає дискусії, зокрема між тими, хто навчається, в яких висуваються критерії, ідентифікуються й обговорюються контексти, а мовленнєвий процес в цілому піддається оцінюванню.

Таким чином, сьогодні можна виділити основний підхід у навчанні учнів критично мислити – через відповідну організацію педагогічного процесу будь-якого з навчальних предметів, імплементуючи технології критичного мислення у традиційні шкільні дисципліни [4].

Яким же чином необхідно організовувати навчальний процес на уроці щоб відбувався ефективний процес формування та розвитку критичного мислення?

Бенжамін Самуель Блум (1913-1999р.р) американський педагог, психолог, який вніс великий внесок в педагогіку запропонувавши у 1956 році свою

класифікацію навчальних цілей та інструкцій по їх досягненню. Знаючи цю класифікацію, вчитель будь якого предмету, зможе легко формулювати завдання до вправ для виконання тих чи інших цілей. Класифікація С.Блума складається з шести цілей, які вчитель ставить перед собою формувати та розвивати в певному курсі навчального предмета або теми, чи уроку.
Знання, Розуміння, Примінення
Аналіз, Синтез,Оцінювання

Та інструкцій до завдань які необхідні при досягненні цих цілей

Ціль	Інструкція
Знання	порахуй, визнач, опиши, намалюй, знайди, встанови однаковість, підпиши, перерахуй, з'єднай, назви, згадай, продекламуй, напиши по порядку, скажи, напиши.
Розуміння	Зроби висновок, продемонструй, обговори, поясни, узагальни, встанови однаковість, проілюструй, переклади, перефразуй, передбач, напиши звіт, зроби підсумок, розкажи, напиши рецензію.
Примінення	Приміни до ситуації, зміни, вибери, драматизуй, візьми (дай) інтерв'ю, підготуй, рольова гра, вибери, покажи, використай, перенеси в іншу ситуацію.
Аналіз	Проаналізуй, охарактеризуй, класифікуй, порівняй, протистав, проведи дебати, встанови походження, склади діаграму, відрізни, назви відмінності, відрізни, проекзаменуй, напиши план, досліди, розділи, встанови зв'язок.
Синтез	Опиши, створи, розвинь, сплануй, представ, винайди, організуй, запропонуй, перепиши.
Оцінювання	Оціни, аргументуй, вибери, підведи підсумок, критикуй, прийми рішення, розсуди, оправдай, передбач, постав у порядку важливості, докажи, вибери,

Таким чином, якщо, наприклад, вчитель англійської мови лише почав вивчати тему, його ціллю є вивчити з учнями слова по темі та відповідний граматичний матеріал. Саме тому інструкції до вправ на перших уроках мають звучати так: «Прочитай (Назви) нові слова»,
«Переклади (Опиши) слова», «З'єднайте англійське слово з його українським відповідником», «Підпиши картинки відповідними словами», «Запиши нові слова і алфавітному порядку» т.д. допоки учні не зможуть використовувати нові слова у фразовій та понад фразовій єдностях. Для цього вже ціль ставиться на розуміння та примінення лексичного та граматичного матеріалу на рівні речень та тексту з відповідними завданнями з таблиці.

Зазвичай вчителі зупиняються на етапі цілей (примінення). Лише досвідченні

Ціль	Питання
Знання	Запам'ятовування, зазубрювання, Хто? Що? Коли? Де? Як?...
Розуміння	Переклад, опис своїми словами, організація та вибір фактів та ідей, переказ.
Застосування	Вирішення проблем, застосування інформації для отримання певного результату, використання фактів та правил. Як співвідносяться факти між собою? Чому це так важливо?
Аналіз	Виділити компоненти з цілого, класифікувати щось відносно чогось, скласти план /діаграму Яким чином…? Порівняй з …, Які докази можна надати до …?
Синтез	Створити унікальний, оригінальний продукт (словесний чи фізичний) Що можна передбачити з …? Які ідеї можна додати? Як би ви розробили новий…? Що станеться, якщо поєднати…? Які рішення ви можете запропонувати…?
Оцінювання	Що ви думаєте про…? Ви погоджуєтеся що …? Що є найбільш важливим…? Поставте… в порядку важливості, Як би ви вирішили про …? Які критерії ви б використали для того щоб оцінити…?

вчителі, емпірично доходять до завдань 4-6 рівня цілей. А саме вони і є тими цілями та завданнями які і розвивають критичне мислення в учнів.

Зрозуміло що в початкових класах вчителі ставлять в основному завдання на виконання цілей - знання, розуміння та примінення. Але необхідно запроваджувати і деякі елементи з аналізу, синтезу та оцінювання. Такі , наприклад, як скласти план, постав у порядку важливості, порівняй.

А в старших класах , коли в учнів є закладено певні знання , які необхідно лише розширювати цілями мають виступати вже примінення знань, аналіз, синтез, та оцінювання того чи іншого змісту.

Крім того на основі класифікації Б. Блума були розроблені питання, які необхідно вчителям використовувати для досягнення поданих вище цілей. Як вчителі, зазвичай ми на уроках задаємо запитання на категорію «Знання» - Хто?, Де?, Коли?, Як?, Опиши -(80-90% часу на тему) . Знати та давати відповіді на ці питання це добре, але задаючи їх весь час ми і надаємо учням лише знання. А хто ж і коли має навчати наших дітей як і де застосувати ці знання, проаналізувати та оцінити їх в решті решт – критично мислити?

Питання вищого порядку, звичайно, потребують більшої підготовки самого вчителя і учнів, але і їх застосування веде до досягнення тих цілей які перед школою стоять на сьогодні

ГРУЩЕНКО М.М.,
викладач-методист вищої категорії фізичного виховання
Вінницького педагогічного коледжу
ЛЕЛЯК Л.М.,
викладач-методист вищої категорії фізичного виховання
Вінницького педагогічного коледжу

ІННОВАЦІЇ У СИСТЕМІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Актуальність дослідження. Незаперечним є той факт, що кожен член суспільства має турботливо ставитися до свого здоров'я, своїх фізичних рис і здібностей, має розуміти їхнє особисте і соціальне значення, повинен відчувати і реалізувати внутрішню потребу фізичної і духовної досконалості. Тому у законах України «Про освіту», «Про фізичну культуру і спорт», «Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI ст.)», «Державній програмі розвитку фізичної культури і спорту в Україні» поставлена мета створити умови, за яких будуть покликані до життя творчі сили молодої особистості, відкриється простір до її активної самореалізації.

Огляд досліджень і публікацій. Підвищенню ефективності фізичного виховання присвячені роботи М.Булатової, О.Киселиці, Г.Мордар, Н.Павлової, В.Платонової, Н.Стратійчук, А.Сухарєвої, Б.Шияна.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день серйозне занепокоєння викликає погіршення стану здоров'я сучасної української молоді. У підростаючого покоління різко прогресують хронічні ревматичні хвороби серця, гіпертонія, неврози, артрити, сколіози, ожиріння тощо. Результати щорічних медичних обстежень показали, що за останні 15 років кількість дітей віком до 14 років з серцево-судинними недугами зросла з 14,5 до 28,2; хворобами опорно-рухового апарату з 31,9 до 67,1; і з надмірною масою - з 7,0 до 8,9 відсотків [5, с. 17]. Водночас можемо спостерігати і духовне збідніння української молоді, зниження рівня її моральності, що також не може не турбувати. Тому нині активно йде переосмислення перспектив розвитку фізичного виховання.

Мета статті: окреслити актуальні питання вдосконалення системи фізичного виховання студентської та учнівської молоді.

Виклад основного змісту дослідження. Серед багатьох проблем однією з актуальних є втрата інтересу молоді до занять фізичною культурою, що зумовлено низкою вагомих причин. Серед них: абстрактність нормативної програми фізичного виховання, яка не враховує регіональні, кліматичні, національні особливості; підхід не до конкретної молодої людини з її індивідуальними особливостями, а до навчальної групи; відсутність належної навчально-тренувальної бази у навчальному закладі [2, с.7].

В.Головачук та О. Левицька наголошують на тому, що активність студента в процесі навчання повинна дидактично забезпечуватись, а рівень цієї активності зумовлений, з одного боку, індивідуальними особливостями

особистості, що пізнає, з другого - особливостями заданої предметної діяльності, яка визначає особистий сенс активності студента чи старшокласника й опирається на основні принципи й положення, що є засадами структурування змісту оздоровчих занять [2, с. 8].

Вони ж виділили наступні принципи структурування змісту оздоровчих занять, що сформувалися з урахуванням загальних запитів сучасної педагогіки, медицини, гігієни, лікувальної фізичної культури, валеології і дозволять підвищити інтерес молоді до занять фізичною культурою та спортом:

- принципи диференціації та індивідуалізації, що створюють умови для найбільш повного виявлення можливостей і здібностей студентів та учнів у вільно вибраних видах і формах фізкультурно-спортивної діяльності з урахуванням їх ціннісних орієнтацій, особистісних, психофізіологічних та фізичних особливостей;
- принцип діяльного підходу, що спрямовує особистість на активне виконання індивідуальних та колективних програм фізкультурно-оздоровчої та спортивної діяльності, розвиває пізнавальні та творчі здібності, сприяє включенню у процес фізичної самоосвіти та самовдосконалення;
- принцип цілісності, що визначає такий рівень організації навчально-виховного процесу, при якому стимулюється активний розвиток особистості в цілому, взаємозв'язок напрямків морального виховання, орієнтації на формування загальної та фізичної культури у поєднанні знань, умінь, навичок, переконань, здібностей [2, с. 8-12].

З окресленої вище проблеми випливає наступна: залучення студентської та учнівської молоді до самостійних занять фізичною культурою та спортом.

Згідно з базовою програмою фізичного виховання у вищих навчальних закладах І-П рівнів акредитації самостійна робота студента має стати однією з найважливіших складових навчального процесу. Самостійність у роботі, збільшення її ролі у системі навчання сприяє повнішому розкриттю потенційних можливостей студента, забезпечує формування інтересу до вивчення предмету, активізує мислення, спонукає до глибокого знання і слугує вмінню активно набувати його.

Окремі аспекти теорії і практики фізичного виховання у вищій школі, а саме проблеми організації самостійної роботи студентів ВНЗ досліджували Т.Овчаренко, Т.Цюпак, Р.Сіренко [14, с. 382-384].

Обов'язкові заняття з фізичного виховання в вищих навчальних закладах не завжди спроможні поповнити дефіцит рухової активності студентів, забезпечити відновлення їх розумової працездатності, запобігти захворюванням, що розвиваються на фоні хронічної втоми.

Вирішенню цього завдання сприяють самостійні заняття студентів фізичними вправами протягом тижня. Організація самостійних занять студентів передбачає: підвищення рівня теоретичних знань з фізичної культури і спорту; підготовку до виконання нормативів з програми фізичного виховання, професійну підготовленість, удосконалення рухових умінь та навичок, які були засвоєні на обов'язкових заняттях.

Самостійні заняття фізичною культурою та спортом допомагають ліквідувати дефіцит рухової діяльності, сприяють більш активному засвоєнню навчальної програми та здачі контрольних нормативів. Ці заняття надають можливість оволодіти цілим рядом нових рухових умінь та навичок, які не передбачені програмою з фізичного виховання, розширити діапазон рухових дій, підвищити спортивну майстерність. Під час проведення самостійних занять підвищується не тільки рівень фізичної підготовленості студентів, але й розвиваються такі моральні якості, як працьовитість та самодисциплінованість.

Проведене Р.Сіренком дослідження дозволяє рекомендувати ряд заходів щодо поліпшення організації самостійних занять студентів: коректування навчальних програм, досконале планування навчального процесу з урахуванням інтересів студентів і особливостей майбутньої професійної діяльності, розроблення методологічних рекомендацій та забезпечення студентів сучасною навчально-методичною і науковою літературою,покращення матеріально-технічної бази, відкриття секцій з популярних у студентів видів фізичної культури і спорту. Запропоновані шляхи оптимізації самостійних занять фізичними вправами студентів сучасного вищого навчального закладу потребують подальшого докладного вивчення [12, с. 187-189].

Безперечно, нагальною у своєму вирішенні є проблема забезпечення формування духовно-фізичного розвитку особистості у системі фізичного виховання. Духовно-фізичний розвиток особистості – одна з постійних проблем, без успішного розв'язання якої неможливе виховання всебічно розвиненої особистості. Через відсутність духовних цінностей і відповідної мотивації, усвідомленої потреби в руховій активності, студенти не зацікавлені в систематичних заняттях фізичними вправами як у ефективному універсальному засобі фізичного й духовного розвитку. Як відзначає доктор педагогічних наук, професор Ю.Ніколаєв, у багатьох студентів, а в масштабах країни – у більшості населення недостатній рівень здоров'я, низький розвиток фізичних якостей і фізичної підготовленості, має місце фізична безграмотність, відсутність потреб у заняттях фізичними вправами, в освоєнні різноманітних цінностей фізичної культури. Однієї із причин, найімовірніше, є виключно прикладний характер практики фізичного виховання, тобто з переважним впливом на тілесну сторону людини [1, 7, 8]. При цьому недооцінюються можливості фізичної культури у формуванні духовно-ціннісної сторони людини (розвиток її моральних, інтелектуальних, естетичних та духовних компонентів) [7, 8]. У свою чергу, саме навчально-виховний процес з фізичного виховання безпосередньо може вплинути на зміну цього ставлення і на формування у студентів духовних і фізичних якостей. Сучасна система фізичної освіти відкидає педагогічний процес, що не торкається душі студента, не будить емоцій, естетичних почуттів, не дає простору для розвитку особистості, а вимагає лише механічного виконання фізичних вправ.

Проблема взаємозв'язку духовної і фізичної культури знайшла відображення у роботах Н. Візітея, А. Новикова, А. Матвєєва, А. Лубишевой, Ю. Ніколаєва, Т. Ротерс та інших вчених. Вважаємо за доцільне насамперед

звернути увагу на позицію А. Новикова, який взаємозв'язок фізичного та духовного виховання визначає через формування почуттів прекрасного у рухах, які впливають на розвиток відповідних понять прекрасного у поведінці та у діянні людини, і на розвиток духовного світу [9, с. 30-34].

Істинною вважаємо позицію Н. Візітея, згідно якої «фізичну культуру не можна зводити тільки до пізнання тілесного потенціалу людини. Вона має включати в себе духовні, моральні та естетичні цінності, вироблені людством. Вона як елемент загальнолюдської культури, доповнює та розширює зміст духовної культури» [1, с. 24].

Тому викладачам фізичної культури слід забезпечувати: формування духовних якостей у студентів через красу і виразність рухів, через прагнення до творчих пошуків на шляху до фізичної досконалості, через формування естетичної складової в моральних відносинах; пізнання студентами загальних закономірностей, що пов'язують, з одного боку, довгостроковий процес системного впливу на людину фізкультурної діяльності, а з іншого, – динаміку «відгуку» на її впливи, вираженої у позитивних змінах стану індивіда, у розвитку його життєвих властивостей, духовно-фізичних якостей і сполучених з ними здібностей, у формуванні й удосконаленні рухових умінь, навичок і пов'язаних з ними знань [7, с. 5-8]; гармонізацію ціннісних орієнтацій молоді (фізичне виховання, побудоване на гармонізації, дає в руки педагогів ефективні засоби впливу на духовно-фізичні якості особистості студентів, моральні і ціннісні орієнтації, установки, мотиви. Взаємозв'язок і взаємодію духовних і фізичних сил особистості кожного студента, які будуть втілюватися в особистості студента за допомогою зовнішньої краси, переданої через культуру рухів і красу поведінки, що існує в реальному просторі і краси внутрішньої, яка виявляється в розвитку морального, залежного від зусилля волі, і від духовно-естетичного розвитку [15, с. 74].

Важливою є й проблема співпраці фізкультурних і релігійних організацій у фізичному вихованні молоді. Беручи до уваги той факт, що і християнство, і фізична культура мають великий вплив на десятки мільйонів людей в Україні, в тому числі на дітей та молодь, мусимо визнати, що наше суспільство багато втрачає через відсутність їхньої тісної співпраці. А така співпраця могла б збагатити і була б корисною як для фізичної культури, яка через церковні організації залучала б все більше молоді до занять фізичним вихованням, так і для церкви, яка б через ці заняття долучала молодих людей до духовних цінностей [13].

Слід зазначити, що останнім часом в Україні відбулося певне зближення християнства та фізичної культури. Все частіше можемо спостерігати освячення спортивних делегацій і команд, які від'їжджають на відповідальні спортивні змагання (олімпійські ігри, чемпіонати світу та Європи), освячення спортивних споруд тощо. У спортсменів поряд з необхідними атрибутами, такими як спортивна форма, інвентар, є і релігійна атрибутика - натільні хрести, ікони, молитовники [11, с.26].

Серед аспектів, які найбільше турбують і відштовхують церкву від активного залучення молоді до занять фізичною культурою є так звані

«негативні прояви спорту» [3; 6]. Дійсно на сьогоднішній день, в спорті такі явища, як вживання допінгу, підкупи спортсменів і суддів, інші прояви „нечесної гри", груба, агресивна поведінка спортсменів, яка в деяких видах спорту не лише не засуджується, а заохочується, мають повне право на осуд. Проте, на нашу думку, всі ці прояви характерні в основному для професійного спорту. Говорячи про співпрацю церковних і фізкультурних організацій, розуміється, передусім розвиток масового, любительського, рекреаційного спорту та забезпечення за допомогою процесу фізичного виховання всебічного і гармонійного фізичного розвитку молодої особи.

Основною причиною християнської турботи про здоров'я і фізичний розвиток тіла є гідність людської особи. За християнством людина походить від Бога. Людина була створена «за образом і подобою Божою» (Кн. 1, 1:26.27), тобто вона є своєрідним відображенням Бога. Виходячи з цього, християнство виступає проти гноблення тіла нашого, яке є відображенням Бога. Обов'язок піклуватися про розвиток свого тіла, про своє здоров'я у християнстві базується і на тому, що людина є власністю Бога. Як стверджував св. Павло: «Не належите самі собі», «Вихваляйте Бога в тілі вашому і духу вашім, які є Божими» (1 Кор 6:20). Таким чином, недбалість щодо власного здоров'я, фізичного розвитку свого тіла розцінюється в християнстві як зневага до Бога [13].

Необхідно нині вирішити й проблему взаємодії фізичного та естетичного виховання.

В Концепції формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя у дітей та молоді [4, с.23-28] акцентується увага на підвищенні ролі і значення людського чинника, що виявляється у вихованні цілісної, всебічно розвиненої особистості, духовно багатої та фізично досконалої. У зв'язку з цим все більша увага приділяється проблемі взаємозв'язку всіх структур духовної та фізичної сутності людини як цілісної особистості.

У вітчизняній науці проблема розвитку особистості стоїть поряд з проблемою виховання і навчання, які сприяють гармонійному та всебічному удосконаленню особистості. У цій системі фізичне виховання досліджується як процес цілеспрямованого впливу на фізичний розвиток особистості, в якому за допомогою фізичних вправ оптимізуються біологічні процеси в організмі людини. Естетичне виховання веде за собою естетичний розвиток, в процесі якого формуються духовні потреби, емоційно-естетичне ставлення до дійсності, до мистецтва, формуються поняття краси, розвиваються творчі здібності.

У новітній час стає чітко визначеною проблема взаємодії двох чинників гармонійного розвитку особистості – фізичного й естетичного виховання, які ґрунтуються на красі фізичній та духовній, гармонії зовнішній (тілесній) та внутрішній (духовній), грації – як гармонії рухів і гармонії почуттів. Визнання такої нерозривної взаємодії фізичного й духовного в розвитку особистості робить цю проблему педагогічно актуальною, оскільки саме в дитинстві закладаються основи фізичного й естетичного виховання. Усвідомлення

нерозривності цих двох сторін формування цілісності особистості становить методологічну основу нашого дослідження.

У історико-педагогічних дослідженнях виділяються два основні підходи до розробки теоретико-методологічних основ взаємозв'язку фізичного та естетичного виховання в процесі розвитку особистості: визначення завдань і визначення засобів. Спираючись на теоретичні засади цих досліджень, ми визначили, що естетичне виховання у зв'язку із фізичним ґрунтується на:

- формуванні естетичних уявлень, почуттів, потреб у фізичному вдосконаленні, вмінні розуміти та створювати прекрасне у фізичних вправах;
- використанні засобів естетичного виховання (музично - хореографічне, поетичне та образотворче мистецтво);
- застосуванні методів естетичного виховання - виразний показ фізичних рухів, емоційне пояснення;
- створенні спеціальних умов (естетичний вигляд матеріально-технічної бази, вчителя, наявність технічних засобів навчання) [10, с.16-19].

Сутність зв'язку фізичного виховання з естетичним виявляється в досягненні людиною фізичної досконалості, яка базується на: гармонійному фізичному розвитку, який сприяє виникненню естетичного смаку і є джерелом естетичної насолоди; вихованні фізичних якостей, підвищенні фізичної підготовленості, що, зі свого боку, сприяє практичній діяльності людини за «законами краси», а також впливає на емоційну сферу та працездатність особистості; зміцнюванні фізичного здоров'я, яке дозволяє досягнути найвищого ступеня краси як у зовнішньому, так і внутрішньому прояві [10, с, 21-22].

Висновки. Кардинальні зміни, що відбуваються в усіх сферах життєдіяльності суспільства, вимагають нових підходів до виховання та соціалізації підростаючого покоління. Особливого значення набуває формування гармонійно розвиненої, суспільно активної, фізично досконалої, здорової особистості. Виховання здорового покоління з гармонійним розвитком фізичних і духовних якостей - одне з основних завдань сучасного суспільства. У будь-якому суспільстві, побудованому на гуманістичних і демократичних принципах, здоров'я людини є вищою цінністю, найважливішим надбанням держави, воно - безперечний пріоритет, запорука життєстійкості і прогресу суспільства. На жаль, в наший країні спостерігається виразна тенденція до погіршення стану здоров'я дітей.

Тому нині на загальнодержавному рівні вкрай необхідно подбати про підвищення інтересу підростаючого покоління до систематичних самостійних занять фізичною культурою та спортом, забезпечити зв'язок фізичного та естетичного виховання, сприяти формуванню духовно-фізичному розвитку особистості студента у системі фізичного виховання на всі ланках системи освіти в Україні у тісному взаємозв'язку з усіма соціальними інститутами. Безперечно, для реалізації поставлених завдань

слід переосмислити науково-теоретичні та методичні підходи щодо організації фізичного виховання молоді у школі та вищих навчальних закладах.

Література

1. Визитей Н. Н. Физическая культура личности / Н. Н. Визитей. – Кишинев : Штиинца, 1989. – 110 с.
2. Головачук В. Ефективність застосування ігрового та змагального методів навчання в спеціальній медичній групі з фізичного виховання / В. Головачук, О. Левицька // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. – Випуск 158. – Чернівці: Рута, 2003. – С. 7 – 12.
3. Игумен Гавриил (Рыбальченко). О духовном и телесном. –Електронний ресурс – Режим доступу до ресурсу: www.pravoslavie.org.ua.
4. Концепція формування нормативної мотивації на здоровий спосіб життя у дітей та молоді // Директор школи. – 2004. – № 40. – С.23 – 28.
5. Кремень В. Освіта в Україні. Доповідь Міністра освіти і науки України на II Всеукраїнському з'їзді працівників світи / В. Кремень // II Всеукраїнський з'їзд працівників освіти 7-9 жовтня 2001 року. – К., 2002.– 232 с.
6. Кураев А. Здоровий священник – зто богатство церкви. –Електронний ресурс. – Режим доступу до ресурсу: www.pravoslavie.org.ua.
7. Матвеев Л. П. Интегративная тенденция в современном физкультуроведении / Л. П. Матвеев // Теория и практика физической культури. – 2003. – №5. – С. 5-8.
8. Николаев Ю.М. Физическая культура и основньїе сферьі жизнедеятельности человека и общества в контексте социокультурного анализа / Ю. М. Николаев // Теория и практика физической культури. – 2003. – № 8. – С. 2-10.;
9. Новиков А.Д. Зстетические закономерности культури физического воспитания / А. Д. Новиков // Теория и практика физической культури. – 1946. –№7. – С. 30-34.
10. Ражников В.Г. Резерви музикальной педагогики / В. Г. Ражников. Значение 1980 – 96 с.
11. Релігійний світогляд та ставлення церкви до фізичної культури і спорту / В. Бугуйчук, В. Шуба, М. Острянський, В. Мартин // Педагогіка, психологія та медико – біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2003. – №18. – С.24-34.
12. Сіренко Р. Методичне забезпечення самостійної роботи з фізичного виховання студентів вищих навчальних закладів / Р. Сіренко // Збірник наукових праць Волинського державного університету ім. Л. Українки. – Луцьк, 2005. – С. 187-189.
13. Спорт и Библия. – Електронний ресурс – Режим доступу до ресурсу : http://ded.yuwildpark.net.

Русан Л.С.,
завідувач відділом дошкільної освіти
Колосінська Г.І.,
методист відділом дошкільної освіти

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ДНЗ В 2012-2013 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

Методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу в ДНЗ в2012-2013 навчальному році

Рух уперед — умова життя. Це банальне твердження відоме всім. Постійного оновлення в різних галузях нашого життя потребують цілі, орієнтири, стандарти якості, засоби виробництва. Новітніми тенденціями розвитку суспільства (глобалізаційні процеси, інформатизація, глибина екологічних проблем тощо) продиктовані зміни у сфері освіти. У сучасному суспільстві вона вийшла за вузькі межі формування знань, умінь та навичок, так званих ЗУНів. Освіта сьогодні — це широка складна соціальна сфера з високою місією та функціями здоров'язбереження, соціального захисту, культурозбереження, культуротворчості, соціальної стабілізації тощо.

І тому сьогодні ,як ніколи є актуальною проблема модернізації освітньої політики взагалі й дошкільної зокрема. У травні цього року затверджено два важливі документи для дошкільної освіти - нову редакцію Базового компонента дошкільної освіти України та оновлену програму розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт». Ці документи доопрацьовані відповідно до вимог сьогодення та узгоджені з новим Державним стандартом початкової загальної освіти для забезпечення наступності між дошкіллям та школою.

Методологічним фундаментом Базового компонента дошкільної освіти як концептуального документа, що визначає стратегічні напрями й орієнтири сучасної дошкільної освіти, є дитиноцентризм — проголошення самоцінності дошкільного дитинства, пріоритету особистісного підходу над предметно-орієнтованим. А це означає, що вихователь має зосередити увагу на принципово іншій, ніж у знаннєвій парадигмі, організації освітнього процесу в дошкільному закладі, визнавши за кожною дитиною право на свій темп розвитку, прояв індивідуальності. А відтак, організація життєдіяльності має бути гнучкішою, менш зарегламентованою, формалізованою, щоб вихователь був не над дітьми, а поряд з ними. Головним має стати не накопичення ЗУНів, а особистісні досягнення кожної дитини. Методи навчання повинні не

стримувати, а стимулювати природну активність, ініціативу, інтереси дітей. Переорієнтація з предметного змісту освіти на розвиток, саморозвиток особистості, формування її активної життєвої позиції, забезпечення життєздатності та свободоспроможності потребує не зовнішнього оновлення (не так, як учора), а кардинальних змін у підходах, стандартах освіти, організації життєдіяльності дітей; у позиціях того, хто навчається, і того, хто навчає; виборі методів навчання.

Ми свідомі того, що педагогів, здатних на постійне творче горіння, не так і багато. Але є ще певна група колег, готових іти за ними, які постійно працюють над своїм особистісним і професійним саморозвитком. І, звичайно ж, багато педагогів потребують чітких орієнтирів, настанов, вказівок, контролю. Саме тому вважаємо, що в дошкільних закладах має практикуватися різнорівневий підхід до визначення міри свободи й творчості вихователів.

Сьогодні в дошкільних навчальних закладах переважно реалізується лише традиційна заняттєва форма організації освітнього процесу (всім відома "сітка занять", що визначає весь хід життя дітей і вихователів). Про її плюси та мінуси скажемо пізніше. Але безумовно одне: паралельно може і повинна (!) існувати інша, співбуттєва (від слова бути тут і тепер, бути разом) форма організації життєдіяльності, зміст якої задається спільним буттям дітей і дорослих у розвивальному просторі освітнього середовища, змістовним проживанням ними кожного конкретного дня.

Зупинимося більш детально на першому блоці – спеціально організована діяльність дітей.

Передусім, зауважимо, що в практиці роботи ДНЗ відбувається підміна двох понять: форма організації і форма навчання, а також звуження поняття "навчання дітей дошкільного віку".

За визначенням К.Л. Крутій (доктор педагогічних наук, професор) та Н.В. Гавриш (доктор педагогічних наук, професор) форма навчання як дидактична катеґорія позначає зовнішню сторону організації освітнього процесу, що пов’язана з кількістю дітей, часом і місцем навчання, а також порядком його здійснення.

Форми навчання бувають конкретними (спеціально організовані заняття і заняття на вибір дітей) і загальними (повсякденне життя). Форми навчання, які ми називаємо конкретними, поділяються на індивідуальні, групові та фронтальні. Ґрунтом розподілу конкретних форм навчання є характеристики особливостей комунікативної взаємодії між вихователем і дітьми, а також між самими дітьми.

Індивідуальна форма навчання передбачає взаємодію педагога з однією або декількома дітьми. Групова форма навчання здійснюється в групі дітей, яка створюється на різних засадах (за рівнем пізнавального, мовленнєвого розвитку, за ґендерними ознаками тощо). Фронтальна форма навчання уможливлює роботу зі всією групою дошкільників в єдиному темпі і з загальними завданнями.

Отже, форма навчання є цілеспрямована, змістовно насичена та

методично оснащена система пізнавального та виховного спілкування, взаємодії, відносин педагога і дітей. Форма навчання реалізується як органічна єдність цілеспрямованої організації змісту, засобів і методів. Усі окреслені форми навчання можна застосовувати як на занятті, так і в повсякденному житті. Навчання може здійснюватися в різних видах дитячої діяльності — предметній, ігровій, трудовій, продуктивній тощо.

Форми організації дітей на заняттях можуть бути різноманітними і залежати від низки обставин: кількості дітей на занятті; місця проведення: у групі, музичній залі, кабінеті, басейні тощо; розміщення дітей: за столами, півколом, обличчям одне до одного, на "ковдрі-літаку" тощо; організації дитячої діяльності.

Ґрунтом навчальної діяльності дошкільника є:

формування здатності діяти за зразком;

формування мотивації навчальної діяльності;

формування вміння оцінювати свою роботу й роботу інших дітей;

формування вміння слухати й виконувати інструкцію;

формування самоконтролю і контролю;

навчання працювати в колективі.

Навчальна діяльність завжди спрямована на засвоєння інших видів людської діяльності — практичної, ціннісно-орієнтованої тощо, але не лише знаннями й основами людської культури, головне — це оволодіння діяльністю. Отже, уміння, компетенції дитини, як здатність виконувати ту чи іншу діяльність (дії), — вища прикінцева мета навчальної діяльності.

На відміну від інших видів діяльності (перетворювальна, художня тощо), що спрямовані на отримання "зовнішнього" щодо суб’єкта результату — матеріального чи духовного, — навчальну діяльність суб’єкта спрямовано на "себе", на здобуття "внутрішнього" результату: засвоєння нового досвіду у вигляді знань, умінь і навичок, розвиток здібностей, ціннісних відносин і відношень. Мета навчальної діяльності завжди задається ззовні — чинною програмою, планом тощо. На жаль, під час організації навчальної діяльності дітей дошкільного віку вони обмежені у виборі, а це в подальшому відгукнеться невмінням або небажанням приймати самостійні рішення, виявляти ініціативу.

На думку О.В. Запорожця, обов’язкові заняття, які організовує вихователь, мають навчальний характер, отже, приводять до того, що навчальна діяльність в дошкільному віці вже має складний характер. Дитина привчається підкоряти свою діяльність навчальним завданням, уважно стежити за поясненнями вихователя, активно привласнювати знання, які йому повідомляє дорослий. Далі науковець робить висновок, що навчальна діяльність має важливе значення для психічного розвитку дитини. Результатом учіння є не лише нові знання та вміння, змінюється й особистість дитини, виформовується її мислення та воля.

Реальне (пряме) навчання ґрунтується на спеціально організованій пізнавальній діяльності однієї дитини або окремої групи дітей. Така діяльність передбачає різноманітність форм організації занять із дітьми. Саме

тому все частіше наголошується на поверненні терміну "заняття" його первинного значення — займатися з дитиною цікавим і корисним для її розвитку.

Навчання дітей у формі занять починається з третього року життя.

У першу половину дня можна провести **два** заняття загальною тривалістю не більше ніж 30 хвилин.

На четвертому році життя в першу частину дня можливе проведення **двох** занять загальною тривалістю до 40 хвилин.

На п'ятому році життя в першу половину дня – загальною тривалістю до 45 хвилин, у другу половину дня - одне заняття 20-25 хвилин.

На шостому році життя в першу частину дня можливе проведення 2-3 занять загальною тривалістю двох занять - до 60 хвилин, трьох - 1,5 години.

У зв'язку з ускладненням змісту дошкільної освіти заняття з будь-якого розділу програми можуть проводитися серіями (блоками, циклами тощо), по 3-4 заняття впродовж одного тижня, інтегруватися та комбінуватися тощо.

Мережу занять вихователь складає разом із методистом, співвідносячи різні види діяльності дітей (конструювання, музика тощо) та форми організації навчання (фронтальні, групові, індивідуально-групові, індивідуальні, ігри-заняття тощо).

Специфіка дошкільної освіти в організації освітнього процесу полягає в тому ,що навчання є процесом засвоєння знань в інших видах діяльності. У масовій практиці дошкільної освіти використовуються три основних принципи побудови освітнього процесу: 1. навчальний; 2. предметно-середовищний; 3. комплексно-тематичний. Практика роботи показала ,що найбільш доцільним є комплексно-тематичний принцип. Умовами реалізації комплексно-тематичного принципу є: взаємозв'язок з принципом інтеграції: змісту дошкільної освіти, організаційних форм і різних видів дитячої діяльності; теми мають бути соціально значущими для сім'ї, суспільства, викликати особистий інтерес дітей.

Принцип розвивальної освіти (як альтернатива ЗУНівському). Нагадаємо, що навчання і виховання - загальні і необхідні форми психічного розвитку людини; завдяки їм особистість привласнює цінності матеріальної та духовної культури; це здійснюється в процесі власної діяльності; на основі формування конкретних видів діяльності в людини виникають і розвиваються певні психічні новоутворення. Головне - процеси навчання і виховання не самі по собі безпосередньо розвивають дитину, а лише тоді, коли вони мають діяльні форми (включені в діяльність).

Принцип демократизації передбачає надання всім учасникам педагогічного процесу означеної свободи для почуття "самості", індивідуальності, самоповаги, відчуття своєї повноцінності, усунення авторитарного стилю виховання.

Принцип культуровідповідності передбачає максимальне використання у процесі виховання і навчання культури того середовища, в якому росте дитина, це органічний зв'язок із історією народу, його мовою, традиціями, з

народним мистецтвом, ремеслами і промислами, забезпечення духовної єдності поколінь.

Саме навчання створює зони найближчого розвитку, тобто ті внутрішні процеси розвитку, які можливі тільки у сфері взаємин дитини, у першу чергу, з дорослим, але продовжуючи внутрішній хід розвитку, через деякий час вони стають внутрішнім надбанням самої дитини; навчання не є розвитком, але правильно організоване воно веде за собою розвиток, викликає до життя низку таких процесів, що поза навчанням узагалі були б неможливими.

Л.С. Виготський наголошував не на навчанні взагалі, а на правильно організованому навчанні.

В науково-методичній літературі пропонується така організація дітей:

спеціально організована діяльність дітей;

спільно доросло-дитячя діяльність дитини;

вільна самостійна діяльність дитини;

Самостійна діяльність – це вільна діяльність вихованців в умовах створеного педагогами предметно-розвивального середовища, що забезпечує вибір кожною дитиною діяльності за інтересами і дозволяє їй взаємодіяти з однолітками або діяти індивідуально.

Дослідження психологів доводять, що вирішальним чинником формування в дитини повноцінної психіки є ті види спілкування з дорослими, в яких дитина може бути повноправним учасником, у відносинах між педагогом і дітьми центральне місце повинна посісти не авторитарна, а особистісно-зорієнтована взаємодія дорослого і дитини.

Цей блок вважаємо найголовнішим. Саме під час вибору дитиною меж і моделі взаємодії з однолітками, дорослим, довкіллям педагог може спостерігати гармонію (або навпаки) душевного і духовного благополуччя дитини, можливості розвитку або корекції психічних станів тощо.

Головне завдання педагога – створення умов для самореалізації кожної дитини.

І дуже важливо ,щоб у житті кожної дитини з’явилися й посіли гідне місце всі види дитячої діяльності. Адже саме у діяльності і виявляються, і формуються всі загальнолюдські здібності.

Слід зруйнувати стереотипність процесу виховного впливу дорослого на дітей і створити умови для повноцінної реалізації особистісного потенціалу кожної дитини, спираючись на сензитивність дошкільного дитинства.

Отже, окреслені вимоги, сподіваємося, допоможуть практикам розробити ефективні розвивальні системи, підібрати способи та прийоми психологічного супроводу процесу становлення творчих здібностей дошкільника.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ

№ 1/9-388 від 21 травня 2012 року

Міністерству освіти і науки, молоді та спорту Автономної Республіки Крим, управлінню освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, інститутам післядипломної педагогічної освіти

Щодо надіслання інструктивно-методичних рекомендацій "Про організацію роботи в дошкільних навчальних закладах у 2012/13 навчальному році"

Надсилаємо інструктивно-методичні рекомендації "Про організацію роботи в дошкільних навчальних закладах у 2012/13 навчальному році".

до листа МОНмолодьспорту України
21.05.2012 № 1/9-388

Інструктивно-методичні рекомендації "Про організацію роботи в дошкільних навчальних закладах у 2012/13 навчальному році"

На сьогодні одним із основних напрямів державної освітянської політики в Україні визнано модернізацію системи дошкільної освіти з урахуванням принципів демократизації, гуманізації, індивідуалізації педагогічного процесу. В її основу покладено пріоритетність дошкільної ланки в єдиній національній системі неперервної освіти, а основним завданням визначено своєчасне становлення і повноцінний розвиток життєвокомпетентної творчої особистості з раннього дитинства.

Нормативно-правове підґрунтя функціонування сучасної системи дошкільної освіти визначається основними положеннями Конституції України, Законів України "Про освіту", "Про дошкільну освіту", "Про внесення змін до законодавчих актів з питань загальної середньої та дошкільної освіти щодо організації навчально-виховного процесу", "Про охорону дитинства" та інших чинних актів вищих органів державної влади.

Основні механізми розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року окреслено у Державній цільовій соціальній програмі розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року, затвердженій постановою Кабінету Міністрів України від 13 квітня 2011 № 629. На її виконання розроблено План заходів, затверджений наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 28 липня 2011 р. № 905, яким передбачено створення належних умов для функціонування дошкільної освіти, а саме:

забезпечення конституційних прав і державних гарантій щодо доступності здобуття дошкільної освіти дітьми дошкільного віку шляхом розширення мережі дошкільних навчальних закладів різних типів і форм власності;

популяризація обов'язкової дошкільної освіти для дітей 5-річного віку через різні форми її здобуття;

зміцнення навчально-методичної та матеріально-технічної бази дошкільних навчальних закладів;

поліпшення якості дошкільної освіти через розроблення механізму, що забезпечує її сталий інноваційний розвиток;

забезпечення особистісного зростання кожної дитини з урахуванням її задатків, здібностей, індивідуальних психічних і фізичних особливостей;

збереження та зміцнення здоров'я дітей з раннього дитинства;

модернізація системи підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів;

проведення наукових досліджень у галузі дошкільної освіти, спрямованих на забезпечення розвитку дитини, подальшого становлення її особистості;

урізноманітнення форм спільної роботи з батьками.

З огляду на це, пріоритетним напрямом діяльності дошкільних навчальних закладів у 2012/13 навчальному році є спрямування освітнього процесу на реалізацію нової редакції Базового компонента дошкільної освіти - Державного стандарту дошкільної освіти, схваленого на колегії Міністерства від 4 травня 2012 року, в якому визначено вимоги до рівня розвиненості, вихованості та навченості дитини 6 (7) років перед вступом до школи. Актуальність нової редакції Базового компонента обумовлена соціальною необхідністю зміни знаннєвої орієнтації при організації педагогічного процесу на особистісно-ціннісну та його узгодження із новим Державним стандартом початкової загальної освіти, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 20.04.2011 № 462.

Базовий компонент дошкільної освіти в новій редакції скеровує педагогів на цілісний підхід до формування дитячої особистості, підготовку її до органічного, безболісного входження до соціуму, природного і предметного довкілля через освоєння основних видів життєдіяльності, а також у напрямку забезпечення реальної наступності та безперервності між дошкільною та початковою ланками, інтеграції родинного і суспільного виховання.

Новою редакцією Базового компонента передбачено визначення змісту дошкільної освіти через інваріантну і варіативну складові. Інваріантна складова є обов'язковою для реалізації в умовах різних форм здобуття дошкільної освіти. її систематизовано за освітніми лініями: "Особистість дитини", "Дитина в соціумі", "Дитина в природному довкіллі", "Дитина у світі культури", "Гра дитини", "Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі", "Мовлення дитини". Варіативна складова Базового компонента може бути реалізована за чинними комплексними і парціальними програмами з

урахуванням особливостей регіону, навчального закладу, індивідуальних можливостей, здібностей, потреб розвитку дітей та (або) побажань батьків чи осіб, які їх замінюють. її складають освітні лінії "Комп'ютерна грамота", "Іноземна мова", "Хореографія" та ін.

Вищезазначені нововведення не скасовують звичні для практиків підходи до організації життєдіяльності дітей та планування освітньої роботи. Педагоги можуть використовувати посібники та інші види навчальної літератури, які укладено відповідно до вимог попереднього варіанту Базового компонента та чинних програм. Як і раніше, вони мають право обирати зручні для себе форми графічного або текстового планування за режимними процесами, тематичними блоками, лініями розвитку, видами діяльності, формами дитячої активності з урахуванням освітніх ліній нової редакції Базового компонента.

Зміст дошкільної освіти в межах Базового компонента реалізується через програми та навчально-методичне забезпечення, що затверджуються Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України. На сьогодні при організації освітнього процесу в дошкільних навчальних закладах, за рішенням педагогічної ради можна використовувати такі програми:

програма розвитку дитини дошкільного віку "Я у Світі", за наук. ред. Кононко О. Л. (затверджена наказом МОН від 29.01.2009 № 41);

програма розвитку дітей старшого дошкільного віку "Впевнений старт", кер. проекту Жебровський Б. М. (схвалена рішенням колегії МОНмолодьспорту від 01.03.2012, № 2/4-2, затверджена наказом МОНмолодьспорту від 21.05.2012 № 604);

освітня програма "Дитина в дошкільні роки", наук. кер. проф. Крутій К. Л. (лист МОН про надання грифа "Рекомендовано Міністерством освіти і науки України" від 08.12.2010 № 1/11-11178);

програма виховання і навчання дітей від 2 до 7 років "Дитина", наук. кер. Проскура О. В., Кочина Л. П., Кузьменко В. У., Кудикіна Н. В. (лист МОН про надання грифа "Рекомендовано Міністерством освіти і науки України" від 08.12.2010 № 1/11-11177);

регіональна програма розвитку дітей дошкільного віку "Українське дошкілля", авт.-упор. Білан О. І. (лист МОНмолодьспорту про надання грифа "Рекомендовано Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України" від 09.12.2011 № 1/11-11601).

В усіх навчальних закладах, що забезпечують здобуття дошкільної освіти, при організації освітньої роботи можна керуватися концептуальними засадами вищезазначених програм, їхніми пріоритетними завданнями та обсягами програмового матеріалу відповідно до вікових особливостей вихованців, забезпечуючи таким чином безперервність та наступність у здобутті дошкільної освіти на різних етапах розвитку дитини, починаючи із раннього і закінчуючи старшим дошкільним віком. Такий підхід сприятиме оптимальному використанню можливостей кожного вікового періоду для повноцінного розвитку дитини, створенню сприятливого розвивального середовища, передбачатиме застосування доцільних форм, методів і

прийомів педагогічної діяльності, спрямованих на задоволення потреб та інтересів самої дитини.

З метою поліпшення якості освітнього процесу та уточнення, розширення, поглиблення змісту дошкільної освіти, в тому числі при наданні додаткових освітніх послуг, у роботі з дітьми можна використовувати й парціальні програми, що були схвалені комісією з дошкільної педагогіки та психології Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. Зокрема, це такі програми: "Англійська мова для дітей дошкільного віку", автор Шкваріна Т. М.; "Дитяча хореографія", автор Шевчук А. С.; "Кольорові долоньки", автор Ликова І. О.; "Українотворець", керівник авторського колективу Кононенко П. П.; "Лего-конструювання", автор Пеккер Т. В.

Крім вищезазначеного програмового забезпечення, при організації роботи з дітьми дошкільного віку педагогам необхідно керуватися Переліком навчальних видань, рекомендованих до використання в освітньому процесі дошкільних навчальних закладів у 2012/13 навчальному році, з яким можна ознайомитися на офіційних веб-сайтах Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України (www.mon.gov.ua), Інституту інноваційних технологій і змісту освіти (www.iitzo.gov.ua) та у фахових періодичних виданнях.

У 2012/13 навчальному році педагогічним колективам дошкільних навчальних закладів особливу увагу необхідно акцентувати на вирішення таких питань:

забезпечення рівних стартових можливостей для подальшого успішного шкільного навчання всім дітям старшого дошкільного віку;

збереження та зміцнення фізичного, психічного і духовного здоров'я дітей з раннього віку;

підвищення якості дошкільної освіти.

Проблема забезпечення рівних стартових можливостей усім дітям старшого дошкільного віку має розглядатися в контексті визнання обов'язковості дошкільної освіти для цієї вікової категорії. З огляду на це, управлінським та методичним службам необхідно забезпечувати доступність освіти всім дітям старшого дошкільного віку через запровадження різних варіативних форм її здобуття (дошкільний навчальний заклад, центр розвитку, групи короткотривалого перебування дітей, підготовчі до школи групи, соціально-педагогічний патронат тощо). При цьому створювати умови для особистісного зростання кожної дитини з урахуванням її нахилів, здібностей, індивідуальних психічних та фізичних особливостей за рахунок розширення мережі не лише дошкільних закладів загального розвитку, але й профільного, компенсуючого, інтернатного, сімейного, комбінованого типів, центрів розвитку дітей, навчально-виховних комплексів "дошкільний навчальний заклад - загальноосвітній навчальний заклад", "загальноосвітній навчальний заклад - дошкільний навчальний заклад".

Орієнтири змістового наповнення освітньої роботи із старшими дошкільниками в умовах різних форм здобуття дошкільної освіти подано у програмі розвитку дитини старшого дошкільного віку "Впевнений старт".

Програма базується на засадах особистісно-орієнтованого, інтегрованого, компетентнісного, діяльнісного підходів, взаємодії навчального закладу і родини. Ключові освітні завдання, показники розвитку та поради батькам викладено у розділах "Фізичний розвиток", "Пізнавальний розвиток", "Мовленнєвий розвиток", "Художньо-естетичний розвиток", "Ігрова діяльність", "Трудова діяльність".

При роботі з дітьми старшого дошкільного віку педагогам варто спрямовувати свої зусилля не лише на формування навичок навчальної діяльності, а й на створення умов для розгортання і збагачення специфічних видів дитячої діяльності (ігрової, рухової, художньої, предметно-практичної, пізнавальної, комунікативно-мовленнєвої), передбачати різноманітні форми і методи освітнього впливу. Рекомендації щодо особливостей здійснення педагогічної діяльності з дітьми цієї вікової категорії даються в інструктивно-методичному листі МОН "Про організацію роботи з дітьми 5-річного віку" від 27.09.2010 № 1/9-666 та в збірнику методичних матеріалів "Обов'язкова освіта дітей старшого дошкільного віку: форми здобуття, організація і зміст роботи", автори-упорядники Долинна О. П., Бурова А. П., Низковська О. В., Носачова Т. П. - Тернопіль: Мандрівець, 2011 ("Схвалено для використання в дошкільних навчальних закладах", лист Інституту інноваційних технологій і змісту освіти МОНмолодьспорту від 12.04.2011 № 1.4/18-Г-229).

З метою створення сприятливих умов для збереження фізичного, психічного і духовного здоров'я дітей, забезпечення їх своєчасного та повноцінного, гармонійного фізичного розвитку з перших років життя необхідно скоординувати зусилля всіх інституцій, причетних до справи охорони життя і зміцнення здоров'я (медичні, управлінські, методичні служби різних рівнів, педагогічні колективи дошкільних навчальних закладів, родини вихованців) у таких напрямках:

забезпечення збалансованого харчування, медичного обслуговування дітей різних вікових категорій відповідно до потреб розвитку оснащення освітнього процесу необхідним фізкультурним, ігровим інвентарем та обладнанням;

використання у практичній роботі дошкільних закладів сучасних засобів оздоровлення, фізичного розвитку і виховання: обладнання фізіотерапевтичних і медичних кабінетів, фізкультурних, ігрових майданчиків, залів, спортивних комплексів, тренажерів для групових кімнат з метою проведення занять, рухливих ігор, фізкультурних свят, розваг, днів здоров'я, дихальної та лікувальної гімнастики тощо;

розроблення та впровадження у педагогічний процес новітніх методик профілактики та лікування дитячих захворювань, здоров'язбережувальних та здоров'яформувальних технологій, соціально-оздоровчих проектів;

активне використання традиційних і нетрадиційних форм, методів, засобів фізичного виховання, які б сприяли оптимізації рухового режиму в дошкільному навчальному закладі;

впровадження наукових новацій, кращого досвіду з питань фізичного

розвитку дітей раннього і дошкільного віку в практику роботи навчальних закладів, соціальних, психологічних служб та родинного виховання;

максимальне забезпечення потреб дошкільних навчальних закладів у висококваліфікованих спеціалістах (лікарях, медичних сестрах, вихователях, в т. ч. з фізичної культури, психологах, при потребі - логопедах, дефектологах тощо). При цьому слід орієнтуватися на Типові штатні нормативи для дошкільних навчальних закладів, які затверджені наказом МОН від 04.11.2010 № 1055;

сприяння доступності здобуття дошкільної освіти для дітей з особливими потребами (вадами фізичного, психічного розвитку), впровадження інклюзивної освіти у практику роботи дошкільних навчальних закладів/груп загального розвитку;

популяризація ідей здорового способу життя, безпечної поведінки у довкіллі, спеціальних знань серед дітей та батьківської громадськості.

Задля підвищення якості освіти при організації освітнього процесу в дошкільних навчальних закладах необхідно урізноманітнювати форми цілеспрямованого навчально-виховного впливу, зокрема, шляхом організації індивідуальних занять, проведення гурткової (секційної, студійної) роботи; застосовувати в освітній роботі педагогічні інновації, сучасні психолого-педагогічні та інформаційно-комунікаційні технології; вивчати, узагальнювати та поширювати передовий педагогічний досвід місцевого, обласного, всеукраїнського рівнів; активізовувати взаємодію з батьками; удосконалювати механізми моніторингу освітнього процесу та ін.

Однією із ефективних додаткових форм організації освітнього процесу в умовах дошкільного навчального закладу є гурткова робота, яка спрямована на задоволення потреб та інтересів дітей до певного виду діяльності, виявлення та розвиток у них загальних та спеціальних здібностей. З огляду на це, у дошкільних навчальних закладах можуть функціонувати такі гуртки: художньо-естетичні (образотворчі, хореографічні, музичні, театральні), фізкультурно-спортивні, логіко-математичні, пізнавальні, мовленнєві та ін. Діяльність гуртка потребує наявності відповідної матеріальної бази (спеціальних приміщень, матеріалів, обладнання, інвентарю, технічних засобів) та кадрового забезпечення (фахівці із педагогічною освітою певної спеціалізації - керівники студії образотворчої діяльності, хореографи, хормейстери, вчителі іноземної мови, тренери з різних видів спорту тощо).

Робота гуртків має будуватися на основі чинних парціальних авторських програм або варіативної частини чинних комплексних програм, які конкретизують, розширюють, а в окремих випадках перевищують вимоги до рівня обізнаності, життєвої компетентності дітей, окресленого інваріантною складовою цих програм.

Забезпеченню своєчасного і повноцінного розвитку дитячої особистості з перших років життя сприятиме впровадження в педагогічний процес дошкільних навчальних закладів сучасних експериментально апробованих освітніх технологій. Зокрема, таких:

"Психолого-педагогічне проектування взаємодії дорослого і дитини",

автор - доктор псих. наук, професор Піроженко Т. О.;

"Інтегрована особистісно-орієнтована освітня технологія у дошкільному навчальному закладі та загальноосвітньому навчальному закладі І ступеня", автор - доктор пед. наук, професор Якименко С. І.;

"Поступально-висхідне формування особистості від дошкільного віку до випускних класів школи", автор - доктор пед. наук, академік Богуш А. М.

З метою впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у практику роботи дошкільних навчальних закладів управлінським та методичним службам різних рівнів необхідно створювати умови для комп'ютеризації освітнього процесу та підвищення рівня інформаційної компетентності, комп'ютерної грамотності педагогічних працівників дошкільної освіти; сприяти розробленню власних сайтів дошкільних закладів для обміну досвідом, участі у різних проектах, контактів з батьківською громадськістю тощо.

При організації спільної роботи з батьками вихованців необхідно передбачати різні форми взаємодії з ними: як традиційні (батьківські збори, консультації, бесіди, семінари, семінари-практикуми, майстер-класи, дні "відкритих дверей", показові заняття, спільні свята, розваги, інформаційні стенди, тематичні папки-пересувки, родинні газети, "скриньки" запитань і пропозицій, звукові листи, бібліотеки відеоматеріалів із різних проблемних питань, школи взаємодопомоги), так і нові (електронні міні-бібліотеки, інтернет-сайти для батьків тощо). Ефективність такої взаємодії досягається через реалізацію важливих завдань:

забезпечення максимального використання виховного потенціалу педагогів і родини у формуванні особистості дитини;

підвищення рівня психолого-педагогічної культури батьків, формування у них свідомого розуміння власної активної позиції у вихованні своїх дітей;

заохочення батьків до участі в освітньому процесі на засадах рівності, партнерства і взаємоповаги;

залучення батьків до створення належних умов для успішної життєдіяльності та розвитку дітей у сім'ї та дошкільному навчальному закладі.

Тісна співпраця всіх служб дошкільного навчального закладу, батьківської громадськості, керівних інстанцій, їх націленість на досягнення спільної мети стане запорукою успішної організації освітньої роботи з дітьми дошкільного віку.

ЛЕСІНА О.В.,
завідувач відділу початкового навчання ВОІПОПП,
ГАЛЬЧЕВСЬКА Н.Л.,
методист відділу початкового навчання ВОІПОПП

ПОЧАТКОВА ШКОЛА: РУШІЙНА СИЛА РОЗВИТКУ

«…Система освіти має виховувати,
а не вбивати креативність та творчі здібності… » -
Сер Кен Робінсон,
науковець зі світовим ім'ям у сфері розвитку освіти, креативності та інновацій

Питання освіти цікавить всіх і кожного зокрема. Освіта цікавить нас особливо гостро, зокрема, тому, що саме вона має привести нас до майбутнього, яке ми не можемо уявити. Замислимося: діти, які цього року йдуть до школи, здобудуть загальну середню освіту у 2023 році. Ніхто й гадки не має, яким буде світ тоді. І все ж ми маємо підготувати дітей до нього.

Зміст освіти постійно оновлюється, це – процес нескінченний та швидкоплинний. Однак ці оновлення є тимчасовими: проходить час – знання оновлюються, поповнюються, що потребує нових стандартів, а водночас, педагогічна свідомість є досить стабільною, традиційною. Тому знання змінюються, а методика, підготовка вчителя та й загальні підходи до роботи з дітьми у навчанні і вихованні залишаються традиційно-консервативними. Хоча вони мають трансформуватися.

Сьогодні інші соціальні умови і виникає потреба в пошуку інших підходів до організації навчально-виховного процесу в початковій школі. Один із них – гуманний підхід до дітей. Тому першочерговим завданням загальноосвітніх навчальних закладів стає створення здорового середовища для творчої самореалізації кожного учня, для можливості спілкування у різних формах взаємодії дітей і дорослих. На цей аспект шкільного середовища вказував О. А. Захаренко: «До школи учень має бігти, а не йти, знаючи, що в школі він пізнає, відкриває свою сутність в цьому мінливому світі. В школі його не образять, на нього не гримнуть, а порадять, підтримають, дадуть можливість розкрити себе, свою творчу обдарованість. »

Ми любимо і поважаємо Василя Сухомлинського і Олександра Захаренка, цінуємо їх, але нам чомусь важко перейняти ті цінності, відродити їх у нових умовах та втілити в життя. І коли приходить час оцінити роботу вчителя, потрібно враховувати не тільки те, які знання він дає учням – як вони пишуть перевірні роботи, складають державну підсумкову атестацію тощо. Варто звернути увагу на те, якими моральними цінностями будуть керуватися його вихованці в житті.

В світлі нового змісту Державного стандарту початкової освіти, який вступає в дію з першого вересня 2012 року, змінюються роль і функції початкової школи.

1. Початкова школа – школа розвитку мотивів особистості до пізнання та творчості. Школа мотивоутворення починається не з учня. Школа мотивоутворення починається з адміністрації закладу, з учителя. Новий державний стандарт – це, перш за все, стандарт мотивації вчителя до навчання. Не буде цього, нічого не вийде.
2. Початкова школа – школа позитивної соціалізації дитини. Дитина проводить в школі 70% свого часу. Традиційні навчальні програми не дають базових соціальних навичок, необхідних для свідомого та активного громадянства. Аби дорослі люди були обізнаними, відповідальними, турботливими, необхідно виховувати у дітей соціальні та емоційні навички, ставлення і цінності, приділяючи цим аспектам таку ж саму увагу, як і традиційним дисциплінам.
3. Початкова школа – школа системи цінностей та позитивних установок, народжених в діяльності. Цінності характеризують соціально і особистісно значущі смисли, духовні опори життя людини. У педагогічному аспекті дуже важливо обґрунтувати таку систему цінностей, яка має бути основою виховання і розвитку учнів, внутрішнім компонентом їхньої свідомості, самосвідомості, мотивом і регулятором позитивно спрямованої діяльності.
4. Початкова школа – школа розуміння, школа ціннісної педагогіки, школа діалогу культур. Основним завданням сьогодення є виховання у дітей демократичної культури. Спрямовуючи свою увагу на дітей, ми маємо тримати в полі зору і тих, хто впливає на них найбільше, – їхніх батьків і вчителів. Наша мета – розвиток душевних і розумових навичок усіх, хто разом працює у шкільному колективі. Ці навички закорінені у взаємоповазі й відповідальності. Навчання для розвитку особистості впливає на щоденний характер стосунків між дорослими та дітьми.
5. Початкова школа – школа проектування універсальних навчальних дій. Основний зміст - навчити вчитись – стратегія шкільного життя. Щоб педагогічний вплив на молодших школярів був ефективним, маємо виконати такі умови навчально-виховної взаємодії:

гуманність навчально-виховної взаємодії;
цілісність і системність навчально-виховного процесу;
особистісну спрямованість навчання і виховання;
наступність з основною школою;
дієву співпрацю учителів, які працюють в конкретному класі;
взаємоузгодженість вимог школи і родини до виховання і розвитку дітей.

6. Початкова школа – школа спільних дій дитини з дорослими. Для молодших школярів надзвичайно важливо відчувати порозуміння батьків між собою, а також їх повагу до учителя. Шкільне і сімейне виховання не повинні суперечити одне одному. Саме в початковій

школі має складатися сприятлива ситуація партнерства вчителя з батьками.

7. Початкова школа – школа професійного розвитку вчителів, адміністрації ЗНЗ. Виняткова роль цієї ланки зумовлює особливу відповідальність педагогів за якість її результатів. Особистісні якості педагога надають процесу навчання ціннісно значущої спрямованості і своєрідності впливу через індивідуальну культуру спілкування, поведінку, почуття тощо. «Особистість виховує особистість» - це азбука виховного процесу. Оновлення потрібно починати з конкретної людини, адже коли реформується особистість, то реформується суспільство.

8. Початкова школа – школа ігрової та проектної діяльності. Навчання входить в життя дитини через двері дитячої гри. Завдання складне – перетворення дитини в постійного «чомучку», дослідника, шукача. Але завдання вирішується, і його вирішення залежить від того, які цілі ставимо і, як за допомогою дидактичних ігор їх вирішуємо.

9. Початкова школа – школа життєвих задач, але не тільки традиційних, в яких все відомо. В житті задачі є моделями невизначених ситуацій. Тому в школі необхідно розв'язувати задачі з зайвими та недостатніми даними тощо. Мотивація проривається в життя, трансформує шкільні традиційні задачі в життєві.

10. Початкова школа – школа діагностики розвитку успіхів дитини. Саме в початковій школі у дитини народжується головне новоутворення – віра в себе. Віра в себе, в свої можливості, а не в свою безпорадність.

І головне, початкова школа – це зона найближчого розвитку українського суспільства , де вирази «інноваційне суспільство», «креативне суспільство» перестає бути деклараціями, а стає дійсністю.

Які ж механізми, методики навчання та виховання будуть заохочувати дітей до необхідності робити вибір, брати відповідальність за свої рішення, творчо висловлювати свої ідеї, поважати відмінності та здібності однокласників, використовувати навички спільного навчання, розвивати вміння критично мислити, а також використовувати на практиці самостійне мислення?

По-перше, створити навчальне середовище на засадах взаємоповаги й демократичних принципів.

По-друге, забезпечити безперервність розвитку та насиченість практичними завданнями.

По-третє, гарантувати досягнення всіма учнями необхідного достатнього рівня для успішної участі у житті демократичного суспільства.

Діти можуть досягти цілей багатьма способами – на верхівку гори завжди ведуть багато шляхів. В кожної дитини є надзвичайні таланти, яких ми нерідко розтринькуємо, доволі безтурботно.

Діти хапаються за можливість. Якщо вони не знають чогось, вони пробують. Вони не бояться помилитися. Якщо ти не готовий помилитися, то ніколи не створиш нічого оригінального.

Пікассо колись сказав, що всі діти народжуються митцями. Проблема в тому, щоб залишитися митцем, коли подорослішаєш. Ми не набуваємо творчих здібностей з віком, ми їх переростаємо. Точніше, ми навчаємося їх втрачати. Наше завдання, як фахівців, побачити творчу спроможність наших дітей, виховати їх цілісність так, щоб вони могли жити в майбутньому.

Щоб не дістати поразку у навчанні та вихованні підростаючого покоління, вкрай необхідно спільними зусиллями влади, громадськості, ЗМІ, батьків невідкладно і розумно утверджувати в українському суспільстві різноманітними засобами ідею: ***«Створимо найкращу освіту – змінимо світ, у якому живемо ми і житимуть наші діти».***

Література:

1. Бех І.Д. Виховання особистості. Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. Кн. перша. – К.: Либідь,2003.
2. Бех І.Д. Виховання особистості: науково-практичні засади. Кн.друга. – К.: Либідь,2003.
3. Драйден Г., Вос Д. Революция в обучении. Научить мир учиться по-новому. – М.: Парвинэ, 2003.
4. Захаренко О.А. Слово до нащадків. – К.: Богданова А.М., 2006.
5. Лавриченко Н.М. Проблеми гуманістичного спрямування шкільної соціалізації: педагогічні розмисли і нотатки. – К.: Інсайт-плюс, 2006.
6. Савченко О.Я. Новий держстандарт для початкової школи: від задуму до реалізації // Педагогічна газета. – 2012. - №1(210), №2(211).
7. Сухомлинський В.О. Проблеми всебічно розвиненої особистості. Духовний світ школяра. – Вибр.тв.: у 5 т. – К.: Рад.школа, 1976. – Т.1.

Особливості навчально-виховного процесу у початкових класах загальноосвітніх навчальних закладів у 2012/13 навчальному році

Додаток до листа МОНмолодьспорту від 01.06 2012 р. № 1/9-426 «Щодо інструктивно-методичних рекомендацій із базових дисциплін»
***(Матеріали подано з окремими доповненнями/коментарями*)**

У початкових класах загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від типу, підпорядкування і форми власності **2012/13** навчальний рік розпочинається 1 вересня Днем знань і закінчується, включно з проведенням навчальних екскурсій та річного оцінювання, 30 травня.

Перший урок у початкових класах проводиться за обраною загальноосвітнім навчальним закладом/методичним об'єднанням на власний розсуд **темою** з урахуванням можливостей навчального закладу, вікових та індивідуальних особливостей учнів кожного класу.

Перший семестр **2012/13** начального року триває з 1 вересня по 28 грудня включно. Навчальні заняття в другому семестрі розпочинаються 14 січня, а закінчуються 24 травня.

Впродовж навчального року для учнів 1—4-х класів проводяться канікули загальним обсягом не менше 30 днів, орієнтовно: осінні — з 27 жовтня по 4 листопада; зимові — з 29 грудня по 13 січня; весняні — з 23 по 31 березня.

З урахуванням особливостей місцевості, кліматичних умов, за погодженням з місцевими органами управління освітою, допускається зміна структури навчального року, графіка учнівських канікул, зокрема впровадження для учнів 1-х класів додаткових весняних тижневих канікул, організація та проведення навчальних екскурсій.

Закінчується навчальний рік проведенням у четвертих класах державної підсумкової атестації у формі підсумкових контрольних робіт.

Час проведення та тривалість навчальних екскурсій як обов'язкової складової навчально-виховного процесу встановлюється відповідно до рекомендацій Міністерства освіти і науки України про організацію навчально-виховного процесу під час проведення навчальних екскурсій та навчальної практики учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Зміст і форма проведення навчальних екскурсій для учнів початкових класів визначені листом Міністерства освіти і науки України від 06.02.2008 № 1/9-61.

Оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів у **2012/13** навчальному році здійснюється відповідно до наказу МОНмолодьспорту України від 30.08.2011 № 996 «Орієнтовні вимоги до оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти з предметів інваріантної складової навчального плану» (додатки 1—12).

Акцентуємо увагу на тому, що навчальні досягнення учнів перших класів загальноосвітніх навчальних закладів з усіх навчальних предметів не оцінюються в балах, а підлягають словесному оцінюванню.

Разом з тим, повідомляємо, що в наступному навчальному році навчальні досягнення учнів 1—4-х класів з предметів освітніх галузей «Здоров'я і фізична культура» («Основи здоров'я», «Фізична культура») та «Мистецтво» («Музичне мистецтво», «Образотворче мистецтво», «Мистецтво») мають оцінюватись вербально.

Відповідно до Інструкції про переведення та випуск учнів навчальних закладів системи загальної середньої освіти усіх типів та форм власності (наказ МОН України від 14.04.2008 № 319, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 6 травня 2008 року за №383/15074) наприкінці навчального року на кожного учня 1-го класу учитель складає характеристику, яка заноситься до особової справи учня (п. 5.2 Інструкції). У ній зазначається рівень розвитку учня та результати оволодіння ним усіма компонентами навчальної діяльності.

Усі учні 1—4-х класів, незалежно від результатів річного оцінювання, переводяться до наступного класу. Учні, які через поважні причини (хвороба, сімейні обставини) за результатами річного оцінювання мають початковий рівень навчальних досягнень, можуть бути, **як виняток**, залишені для повторного навчання у класі за рішенням педагогічної ради та за згодою батьків або осіб, які їх замінюють.

З 1 вересня 2012 року розпочинається впровадження Державного стандарту початкової загальної освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 462 від 20.04.2011 «Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти».

Оскільки період навчання дитини в початковій школі є початком особливої навчальної діяльності, яка вимагає від дитини не лише значного розумового напруження, а й більшої фізичної витривалості, вольових зусиль, новий зміст Державного стандарту укладений відповідно до мети початкової школи з урахуванням пізнавальних можливостей і потреб учнів початкових класів, визначає зміст загальної початкової освіти, спрямовує навчально-виховний процес на формування і розвиток духовно-моральних та інтелектуальних цінностей молодших школярів.

Державний стандарт сформовано на засадах особистісно орієнтованого і компетентнісного підходів, що зумовлює чітке визначення результативної складової засвоєння змісту.

Згідно зі стандартом освітній процес у початковій школі спрямовується на досягнення результатів навчання учнів початкових класів — сформованих ключових і предметних компетентностей.

Набуття загальнонавчальних та цільових компетентностей діяльності є фундаментом наступного успішного навчання школяра в основній школі.

В основу систематизації матеріалів нової редакції Державного стандарту початкової загальної освіти покладено освітні галузі «Мови і

літератури», «Математика», «Природознавство», «Суспільствознавство», «Мистецтво», «Технології», «Основи здоров'я і фізична культура».

Звертаємо увагу на те, що **у 2012/13 навчальному році новий зміст освіти запроваджується лише у 1-х класах загальноосвітніх навчальних закладів.**

У **початковий період навчання дитини у першому класі** важливе значення має **успішність адаптаційного періоду**.

Створення сприятливого середовища для адаптації дитини до систематичного шкільного навчання забезпечуватиме їй подальший розвиток, успішне навчання та виховання. Вимоги щодо забезпечення належних умов для навчання і виховання учнів, зокрема 1-х класів, у загальноосвітніх навчальних закладах встановлено Державними санітарними правилами і нормами влаштування, утримання загальноосвітніх навчальних закладів та організації навчально-виховного процесу (ДСанПіН 5.5.2.008-01).

Для учнів 1-го класу особлива увага має приділятися:

• організації гарячого харчування;

• облаштуванню кімнат для відпочинку (сну);

• облаштуванню приміщень для організації рухливих ігор, щонайменше одного на паралель класів;

• обладнанню відокремлених туалетів (убиралень);

• обладнанню відокремлених гардеробів з обов'язковим виділенням секцій для кожного класу тощо (лист МОН України від 10.12.04 № 1/9-633).

Особливу увагу вчитель має приділяти збереженню та зміцненню фізичного здоров'я учнів, їх моральному та громадянському вихованню. Із цією метою важливо організувати активну співпрацю вчителя з батьками або особами, які їх замінюють, з медичними працівниками загальноосвітнього навчального закладу, шкільним психологом, учителями-предметниками, вихователем групи продовженого дня. Результатами такої співпраці є:

• краще вивчення індивідуальних можливостей та стану здоров'я кожного першокласника;

• здійснення особистісно орієнтованого навчання та виховання;

• впровадження здоров'язберігаючих технологій навчально-виховного процесу;

• спільна підготовка і проведення батьківських зборів;

• бесіди з батьками на психолого-педагогічну тематику тощо.

Відповідно до Закону України «Про загальну середню освіту» навчально-виховний процес у 1-х класах здійснюється за груповою (класно-урочною) та індивідуальною формами навчання.

Створення сприятливих умов для безболісної адаптації дітей до систематичного шкільного навчання, зняття статичного напруження першокласників за одночасного виконання навчальних програм з усіх предметів забезпечується при складанні розкладу уроків. Необхідно дотримуватись оптимального співвідношення навчального навантаження

протягом дня, тижня з урахуванням психофізіологічних та фізичних можливостей першокласників.

Доцільно чергувати протягом дня навчальні предмети природничо-математичного і гуманітарного циклів з уроками фізичної культури, курсу «Основи здоров'я», музичного та образотворчого мистецтв, трудового навчання.

Навчальні предмети, що вимагають значного розумового напруження — мови, математику, — доцільно ставити у розкладі другими і третіми уроками. Навчальні предмети, пов'язані з активною руховою діяльністю, а також предмети «Основи здоров'я», «Природознавство», музичне мистецтво, образотворче мистецтво, трудове навчання можна проводити на третьому-четвертому уроках.

А от заняття з навчального предмета «Фізична культура» у першому класі варто проводити лише на заключних уроках.

Четвер рекомендується планувати у розкладі як розвантажувальний день. У цей день можна проводити уроки з предметів оздоровчо-фізкультурного та мистецького спрямування.

З метою уникнення перевантаження впродовж вересня — жовтня на четвертих уроках доцільно використовувати, нестандартні форми організації навчального процесу. Протягом цього часу учитель може планувати проведення окремих навчальних занять у формі уроків-екскурсій, уроків-імпровізацій, уроків-ігор, уроків-театралізацій тощо.

Так, протягом цих 8 тижнів можна щоденно проводити по одному нестандартному уроку (загалом 40 годин навчального навантаження) за рахунок 24 уроків фізичної культури і 16 уроків з інших предметів. Наприклад, можна провести в цей період заключними уроками 5-6 уроків-ігор, уроків-театралізацій та уроків-екскурсій з предмета «Основи здоров'я», 2-3 екскурсії з предмета «Природознавство», 4-5 уроків-ігор та уроків-екскурсій з математики, 1-2 екскурсії з образотворчого мистецтва, 2-3 екскурсії з трудового навчання, 2-3 уроки-театралізації з музики.

У класному журналі доцільно вказувати форму проведення уроків, якщо вони проводяться не в класно-урочній формі.

В адаптаційний період навчання першокласників виявляється специфіка організації уроків з окремих предметів.

Уроки **фізичної культури** протягом перших двох місяців (24 год, по 3 уроки на тиждень) спрямовані в першу чергу на розвиток і удосконалення рухів дітей і, за можливості, проводяться на свіжому повітрі.

Уроки **з курсу «Основи здоров'я»** рекомендується проводити, активно поєднуючи навчально-пізнавальну і оздоровчо-рухову діяльність першокласників. Ігри та ігрові ситуації мають бути невід'ємною частиною як уроків з фізичної культури, так і уроків з основ здоров'я.

Початковий період адаптації на уроках **математики** збігається з проведенням підготовчої роботи до сприйняття понять «число», «величина», дій із числами та ін. (дочисловий період). У цей період діти вчаться цілеспрямовано спостерігати за предметами і групами предметів у ході їх

порівняння, розміщення у просторі, класифікації за ознаками (форма, розмір, колір), отримуючи при цьому кількісні й просторові уявлення. Відбувається розширення математичного кругозору і досвіду дітей, формуються їхні комунікативні уміння. Особлива увага приділяється розвитку математичного мовлення дітей, формуванню їхніх особистісних якостей.

Подальша робота з ознайомлення дітей із числами та діями з ними організовується з обов'язковим використанням предметної наочності в ході проведення дидактичних ігор, практичних робіт, екскурсій тощо.

Залежно від характеру завдань на уроці діти можуть вставати з-за парт, підходити до столу вчителя, до книжкових полиць, до полиць із наочністю, іграшками та ін.

Значне місце на уроках математики слід відводити дидактичним іграм, дозволяючи дітям час від часу рухатися, забезпечуючи зміну видів діяльності. Для розвитку у першокласників просторових уявлень корисно використовувати різноманітні дидактичні матеріали: будівельні набори, конструктори тощо.

Навчання має відбуватися не лише у класі, а й у добре обладнаній ігровій кімнаті, на уроках-іграх, поза межами класу, школи. Щотижня один урок математики доцільно проводити на повітрі.

Так, під час вивчення ознак предметів (порівняння предметів за кольором, розміром, формою) доцільним буде проведення екскурсій по школі, шкільному подвір'ю, на спортивний майданчик із введенням тематичних ігор, екскурсії у кабінет математики. Екскурсії в парк, вулицями міста, на пришкільну ділянку, рухливі ігри з різними завданнями допоможуть першокласникам у засвоєнні просторових уявлень, взаємного розміщення предметів. Під час вивчення матеріалу з порівняння груп предметів за їх кількістю, а також із лічби предметів доцільними будуть екскурсії в парк, у магазин.

Адаптаційний період припадає на час зі сприятливими погодними умовами для проведення екскурсій та цільових прогулянок, у ході яких відбувається безпосереднє ознайомлення дітей з навколишнім світом **на уроках природознавства.** Тим самим забезпечується накопичення чуттєвого досвіду, реальних яскравих вражень, важливих для успішного пізнання навколишнього світу, зокрема соціального оточення дитини. Доцільно екскурсії й тематичні прогулянки цілеспрямовано проводити у системі уроків ознайомлення дітей з навколишнім світом.

У зв'язку з тим, що основою вивчення дітьми **музичного мистецтва** є найпростіші музичні жанри — пісня, танець, марш, їх інтонаційно-образні особливості, навчальну діяльність першокласників на уроках музики можна поєднати з яскраво вираженими ігровими елементами (пластичне інтонування, музично-ритмічні рухи, вільне диригування, гра на простих музичних інструментах, інсценування та розігрування окремих музичних творів, пісень тощо). Це допоможе вчителю зробити уроки музики захопливими, цікавими, насиченими різноманітними формами діяльності, допоможе запобігти руховій пасивності та перевантаженню дітей.

У період адаптації першокласників до систематичного шкільного навчання **уроки образотворчого мистецтва** відіграють особливу роль. Художня діяльність супроводжує всю життєдіяльність дитини. Дитина не так створює малюнок, як передає свій стан. Її художня діяльність передбачає творче співробітництво, довірливість стосунків між учителем і учнем. Тому сама атмосфера і цілі художніх занять передбачають окремі ігрові форми спілкування.

Художні заняття у цей період можуть мати різні форми, як-от: прогулянки та екскурсії в парк чи в ліс із метою розвитку навичок сприймання, естетичного милування і спостережливості, а також збирання природних матеріалів для наступних уроків з образотворчого мистецтва; екскурсії в майстерню народних умільців рідного краю, в художньо-краєзнавчий музей чи в музей народного декоративно-прикладного мистецтва; ігри.

Основне спрямування роботи на перших уроках **трудового навчання** передбачає розширення сенсорного досвіду дітей, розвиток моторики рук, координацію рухів, формування пізнавальних процесів (сприймання, уваги, пам'яті, мислення та ін.), формування початкових прийомів роботи з ручними інструментами тощо.

Частину уроків трудового навчання пропонується проводити у формі екскурсій та ігор. Екскурсію можна пожвавити іграми-змаганнями на розвиток окоміру, почуття кольору, форми. В уроки на свіжому повітрі слід ввести ігри та конкурси, пов'язані зі збиранням природного матеріалу. Можна провести уроки-конкурси чи театралізовані уроки з використанням виготовлених матеріалів.

Згідно з вимогами Державних санітарних правил і норм улаштування, утримання загальноосвітніх навчальних закладів та організації навчально-виховного процесу (ДСанПіН 5.5.2.008–01) на п'ятнадцятій хвилині кожного уроку має проводитись фізкультхвилинка, що складається з динамічних, дихальних вправ, вправ для збереження зору, пальчикової гімнастики тощо.

Учитель повинен весь час стимулювати учнів дотримуватись правильної постави під час виконання письмових робіт за партою.

Прийоми та методи роботи з дітьми мають забезпечувати різноманітну активну практичну діяльність кожного учня. Ігрові форми діяльності мають бути домінуючими під час навчання у 1-му класі.

Домашні завдання учням першого класу не задаються.

Навчальні досягнення учнів першого класу оцінюються вербально.

Під впливом різноманітних чинників шкільного життя позитивні уявлення про себе, сформовані у дитини в дошкільному віці, у першому класі піддаються серйозним випробуванням. Навчання пов'язане не лише з успіхами, а часто з помилками, невдачами. Першокласник прагне утвердити себе в новій ролі, шукає опори у ставленні до себе вчителів, бажаючи, щоб дорослі помічали його позитивні якості. Тому оцінка здатна викликати в учня цілу гаму гострих переживань. Радість і задоволення досягненнями в навчанні створюють позитивний емоційний фон стосунків з учителем та

однокласниками, покращують рівень засвоєння знань. Почуття гіркоти, невдоволення невдачами можуть спричинити зниження самооцінки, зневіру, конфлікт з оточенням.

Важливо створювати на уроках такі умови, коли невдоволеність від невдачі спонукала б дитину шукати кращі способи навчальної діяльності. Педагогічна оцінка має бути тактовною; не акцентованою на невдачах дитини, а здатною створювати сприятливий емоційний фон для подолання труднощів. Важливо навчити учня сприймати оцінку як показник рівня знань і вмінь, а також розуміти, що оцінюються його конкретні дії, а не він сам.

Важливе завдання виховання першокласників — цілеспрямоване формування позитивної самооцінки. За сприятливих умов навчання і виховання у дітей починає формуватися правильна самооцінка, яка стосується їхніх особистісних якостей, досягнень і можливостей. Створюючи такі умови, слід ураховувати індивідуальні особливості кожного учня, насамперед виділяючи ознаки, які свідчать про тенденції формування у них самооцінки.

Для дітей із заниженою самооцінкою, сором'язливих, пасивних дуже важливими і значимими є оцінки, які дає учитель. Похвала, заохочення допомагають зняти негативний вплив невпевненості в собі, тоді як осуд посилює його. Таким дітям важливо дати можливість реально досягати гарних результатів у роботі, а потім допомогти правильно їх оцінити і в коректній формі привернути увагу однокласників.

Діти з виявленою завищеною самооцінкою зазвичай схильні до демонстративності та домінування. Щодо них доречною є тактика стриманості, що виражається у незначних знаках уваги. Якщо немає можливості уникнути зауваження, то його слід висловити діловим тоном, не показуючи якихось емоцій.

Важливо помітити той момент, коли дитина в основному виправила свою помилку, щоб поставити її в однакові умови з іншими учнями.

У будь-якому випадку не слід протиставляти дітей одне одному. Можна порівнювати лише певні досягнення учня. Стимулюючим буде порівняння роботи (відповіді, поведінки тощо) з тим, як працювала дитина раніше, проте не вдаватися до порівняння успіхів чи невдач окремих учнів.

Водночас доцільно вчити дітей здійснювати не лише самооцінювання, а й взаємооцінювання, колективне оцінювання. Це активізує навчальну роботу, допомагає формуванню в школяра зацікавленого ставлення до критики, висловленої на його адресу, зміцнює відчуття своєї значимості в колективі, сприяє усвідомленню турботи про нього товаришів.

Вміло користуючись у роботі з першокласниками педагогічною оцінкою, вчитель закладає основи для формування в них умінь об'єктивно оцінювати хід і результати своєї діяльності, стимулює розвиток навчальних мотивів, створює атмосферу доброзичливих взаємин у класі, що необхідно для підтримування в учнів почуття власної гідності, доброти і чуйності, бажання працювати разом з однокласниками.

У класному журналі та в зошитах оцінки в балах або в рівнях не виставляються. Недоцільним є використання будь-яких умовних позначень для оцінювання навчальних досягнень учнів 1-го класу, оскільки вони з часом асоціюються у дитини з відповідним балом за встановленими критеріями оцінювання. Не оцінюються темп роботи учня, його особистісні якості та індивідуальні психічні процеси, зокрема пам'ять, увага, сприймання тощо.

Робочі навчальні плани **для 1-х класів** загальноосвітніх навчальних закладів розробляються на основі **Типових навчальних планів початкової школи, затверджених наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 10.06.2011 № 572.** Відповідно до мови навчання у системі початкової загальної освіти зазначеним документом передбачено окремі варіанти Типових навчальних планів:

- для початкової школи з українською мовою навчання;
- для початкової школи з українською мовою навчання з вивченням російської чи іншої мови національної меншини;
- для початкової школи з навчанням російською, іншою мовою національної меншини;
- для спеціалізованої початкової школи з українською мовою навчання та з поглибленим вивченням іноземних мов;
- для спеціалізованої початкової школи з вивченням російської чи іншої мови національної меншини та з поглибленим вивченням іноземних мов;
- для спеціалізованої початкової школи з українською мовою навчання і поглибленим вивченням предметів музичного профілю;
- для спеціалізованої початкової школи з українською мовою навчання і поглибленим вивченням предметів художнього профілю.

Повноцінність початкової загальної освіти забезпечується реалізацією як інваріантної, так і варіативної складової, що в обов'язковому порядку фінансуються з відповідних бюджетів.

Освітня галузь Мови і літератури» з урахуванням вікових особливостей учнів у Типових навчальних планах реалізується через навчальні предмети «Українська мова», «Літературне читання», «Російська, інша мова національної меншини (мова і читання)», «Іноземна мова».

У перших класах зазначена галузь реалізується через навчальні предмети «Українська мова (навчання грамоти: мова і читання)», «Російська, інша мова національної меншини (навчання грамоти: мова і читання)», «Українська мова у школах з навчанням російською чи іншою мовою національної меншини», «Іноземна мова».

Освітні галузі «Математика», «Природознавство» реалізуються через однойменні навчальні предмети, відповідно — «Математика», «Природознавство».

Освітня галузь «Суспільствознавство» реалізується навчальним предметом «Я у світі», проте у першому класі зазначений предмет не

вивчається. Його викладання розпочнеться у 3-х класах з 2014/15 навчального року.

Освітня галузь «Здоров'я і фізична культура» реалізується через навчальні предмети «Основи здоров'я» та «Фізична культура». Формування навичок здорового способу життя та безпечної поведінки здійснюється в рамках курсу «Основи здоров'я» та інтегрується частково у змісті всіх предметів інваріантної та варіативної складових типових навчальних планів.

Освітня галузь «Технології» реалізується через предмети «Трудове навчання» та «Сходинки до інформатики». У перших класах загальноосвітніх навчальних закладів реалізація зазначеної галузі здійснюється через предмет «Трудове навчання».

Освітня галузь «Мистецтво» реалізується через навчальні предмети «Образотворче мистецтво» і «Музичне мистецтво» або інтегрований курс «Мистецтво». Зазначимо, що загальноосвітній навчальний заклад може обирати окремі курси музичного та образотворчого мистецтва або інтегрований курс «Мистецтво».

Типові навчальні плани містять інваріантну складову, сформовану на державному рівні, обов'язкову для всіх загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від їх підпорядкування і форм власності, та варіативну, в якій передбачено додаткові години на вивчення предметів інваріантної складової, курси за вибором, індивідуальні та групові заняття, консультації.

У загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин, у спеціалізованих школах (класах) дозволяється за рахунок загального навчального навантаження збільшувати гранично допустиме навантаження учнів до меж, встановлених санітарно-гігієнічними нормами «Державних санітарних правил і норм улаштування, утримання загальноосвітніх навчальних закладів та організації навчально-виховного процесу» (ДСанПіН 5.2.008-01).

При визначенні гранично допустимого навантаження учнів ураховані санітарно-гігієнічні норми та нормативна тривалість уроків у початкових класах загальноосвітніх навчальних закладів.

Організація навчання **в перших класах** у 2012/13 навчальному році здійснюється за новими навчальними програмами інваріантної складової, розробленими на виконання Державного стандарту початкової загальної освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 462 від 20.04.2011, та затвердженими Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України (наказ МОНмолодьспорту України від 12.09.2011 «Про навчальні програми для 1—4 класів загальноосвітніх навчальних закладів»).

Навчальні програми для початкових класів загальноосвітніх навчальних закладів розміщені на сайті МОНмолодьспорту України: www.mon.gov.ua та Інституту інноваційних технологій і змісту освіти: www.iitzo.gov.ua.

Разом з тим, інформуємо, що у видавництві «Видавничий дім «Освіта» вийшли друком збірники навчальних програм:

Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою. 1—4 класи. — К.: Видавничий дім «Освіта», 2011;

Учебные программы для общеобразовательных учебных заведений с обучением на русском языке. 1—4 классы. — К.: Видавничий дім «Освіта», 2012;

Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів і спеціалізованих шкіл із поглибленим вивченням іноземних мов. 1—4 класи. — К.: Видавничий дім «Освіта», 2011.

У навчальних програмах для початкових класів загальноосвітніх навчальних закладів визначено зміст цього рівня освіти, який ґрунтується на загальнолюдських і національних цінностях та принципах науковості, доступності й перспективності, світського характеру освіти, полікультурності, взаємозв'язку навчання, виховання і розвитку особистості дитини.

Навчальні програми побудовано на засадах особистісно орієнтованої освіти, системного і компетентністого підходів, що зумовлює відповідний відбір змісту і чітке визначення результативної складової його засвоєння.

Відповідно до вимог Державного стандарту структура змісту початкової освіти охоплює різні рівні знання про: навколишній світ (факти, уявлення, описи, поняття, явища, події, закономірності); способи пізнавальної і практичної діяльності (правила, вказівки, алгоритми дій, плани); людину, природу, суспільство; способи навчальної діяльності (уміння і навички); досвід творчої діяльності; цінності.

У навчальних програмах з кожного предмета визначено державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів, що враховують зміст і структуру предметних компетентностей (учень розпізнає, знає, розуміє, застосовує, виявляє ставлення, оцінює тощо).

Освітніми результатами цього етапу навчання у школі є повноцінні читацькі, мовленнєві, обчислювальні вміння і навички, узагальнені знання про реальний світ у його зв'язках і залежностях, розвинені сенсорні уміння, мислення, уява, пам'ять, здатність до творчого самовираження, особистісно-ціннісного ставлення до праці, мистецтва, здоров'я, уміння виконувати творчі завдання.

Водночас із предметною підготовкою за роки початкової освіти діти мають оволодіти ключовими компетентностями, які передбачають їхній особистісний, соціальний та інтелектуальний розвиток.

Ключові компетентності (вміння вчитися, загальнокультурна, здоров'язбережувальна, громадянська, соціальна, інформаційно-комунікативна) формуються на міжпредметній основі. Вони є інтегрованим результатом предметних і міжпредметних компетентностей і компетенцій.

У початкових класах навчальна діяльність уперше стає об'єктом спеціального формування, тому ключова компетентність **уміння вчитися** набуває найважливішого значення. Основою цієї компетентності у початкових класах є оволодіння учнями початкових класів

загальнонавчальними вміннями і навичками (навчально-організаційними, загальнопізнавальними, контрольно-оцінними), що значною мірою визначатиме успішність їхньої навчальної діяльності.

Формування у першокласників загальнонавчальних умінь і навичок у процесі навчання є пріоритетним завданням початкової загальної освіти, оскільки саме вони визначатимуть успіх подальшого навчання дитини у школі.

Відповідно до вимог навчальних програм для 1—4-х класів загальноосвітніх навчальних закладів прийоми та методи роботи з дітьми мають бути спрямованими на формування:

- навчально-організаційних умінь і навичок (уміння добирати обладнання для проведення уроку, розкладати його в необхідному порядку; включатися в роботу відразу після вказівки вчителя; дотримуватись єдиних вимог до оформлення письмових робіт; розрізняти основні елементи підручника (обкладинка, корінець, сторінка), користуватися закладкою, дотримуватися правильної постави під час читання і письма);
- загальномовленнєвих (уміння говорити в помірному темпі, чітко, вільно, виразно, з відповідною силою голосу; зосереджено слухати вчителя, відповідати на запитання за відомою і вільною моделлю, зв'язно передавати почуте, побачене трьома-чотирма реченнями; з повагою звертатися до вчителя, учнів);
- загальнопізнавальних (здатність виділяти в предметах певні ознаки, розрізняти розмір, форму, колір, смак тощо; знаходити у двох об'єктів однакові, схожі й відмінні ознаки; зіставляти групи предметів за однією суттєвою ознакою, помічати зміни у спостережуваних об'єктах за орієнтирами, вказаними вчителем; за допомогою вчителя зробити висновок-узагальнення після виконання навчального завдання; виконувати завдання на аналогію);
- контрольно-оцінних умінь і навичок (здатність знайти фактичну помилку в ході зіставлення результатів власної роботи зі зразком; оцінювати наслідки своєї діяльності за орієнтирами, вказаними вчителем (правильно, гарно, що саме; якщо помилився, то в чому, що треба змінити, чого уникати в наступній роботі і т. ін.)).

Усі види загальнонавчальних умінь і навичок функціонують у системі міжпредметних зв'язків і формуються безперервно протягом усього періоду початкового навчання відповідно до можливостей програмового матеріалу з різних предметів та обов'язкового обліку попереднього рівня оволодіння ним.

Особливості вивчення навчальних предметів у 1-му класі

Для реалізації Державного стандарту початкової загальної освіти розроблені **нові підручники для 1-го класу з усіх предметів інваріантної складової**, якість яких визначалася під час Всеукраїнського конкурсу рукописів підручників для учнів 1—4-х класів загальноосвітніх навчальних закладів предметними експертними комісіями, установами Національної

академії педагогічних наук України та загальноосвітніми навчальними закладами.

Підручникам для 1-х класів — переможцям Всеукраїнського конкурсу надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України» відповідно до наказу МОНмолодьспорту України від 07.02.2012 № 118 «Про надання грифа навчальній літературі»:

«Буквар. Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. 1 клас» (авт. Захарійчук М. Д., Науменко В. О.);

«Буквар. Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. 1 клас» (авт. Вашуленко М. С., Вашуленко О. В);

«Буквар. Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. 1 клас» (авт. Прищепа К. С.);

«Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою. Усний курс. 1 клас» (авт. Хорошковська О. Н., Охота Г.І.);

«Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою. Усний курс. 1 клас» (авт. Гавриш Н. В., Маркотенко Т. С.);

«Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою. Усний курс. 1 клас» (авт. Маркотенко Т. С.);

«Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою. Усний курс. 1 клас» (авт. Коваленко О. М., Тельпуховська Ю. М.);

«Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням молдовською мовою. Усний курс. 1 клас» (авт. Хорошковська О. Н., Петрук О. М.);

«Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням польською мовою. Усний курс. 1 клас» (авт. Хорошковська О. Н., Яновицька Н. І.);

«Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням румунською мовою. Усний курс. 1 клас» (авт. Криган С. Г.); «Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням румунською мовою. Усний курс. 1 клас» (авт. Хорошковська О. Н., Палій Н. Т.);

«Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням угорською мовою. Усний курс. 1 клас» (авт. Криган С. Г.);

«Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням угорською мовою. Усний курс. 1 клас» (авт. Хорошковська О. Н., Повхан К. З.);

«Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням угорською мовою. Усний курс. 1 клас» (авт. Кеслер С. М.);

«Болгарська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. 1 клас» (авт. Терзі В. М.);

«Вірменська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. 1 клас» (авт. Авагян М. Г.);

«Гагаузька мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. 1 клас» (авт. Бучацька Т. Г., Кулаксиз О. С., Арнаут Ф. І., Дімова В. М., Щербан М. В.);

«Мова іврит для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. 1 клас» (авт. Бакуліна Н. В.);

«Польська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. 1 клас» (авт. Войцева О. А., Бучацька Т. Г.);

«Ромська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. 1 клас» (авт. Єрмошкін С. М., Мисик І. Г., Семенова О. С.);

«Російська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. 1 клас» (авт. Лапшина І. М., Зорька Н. М.);

«Російська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. 1 клас» (авт. Вербецька О. В., Купцова Л. Г.);

«Російська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. 1 клас» (авт. Статівка В. І., Самонова О. І.);

«Російська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. 1 клас» (авт. Тимченко Л. І.);

«Буквар. Кримськотатарська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням кримськотатарською мовою. 1 клас» (авт. Харахади С. І.);

«Буквар. Молдовська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням молдовською мовою. 1 клас» (авт. Фєтєску Л., Кьося В.);

«Буквар. Польська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням польською мовою. 1 клас» (авт. Лебедь Р. К., Іваницька Е. В., Слободяна І. А.);

«Буквар. Російська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою. 1 клас» (авт. Вашуленко М. С., Лапшина І. М.);

«Буквар. Російська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою. 1 клас» (авт. Прищепа К. С.);

«Буквар. Російська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою. 1 клас» (авт. Рудяков О. М., Фролова Т. Я., Миронова Л. О.);

«Буквар. Румунська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням румунською мовою. 1 клас» (авт. Криган С. Г.);

«Буквар. Румунська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням румунською мовою. 1 клас» (авт. Пілігач О. Г., Магас Г. І., Скріпа О. К.);

«Буквар. Угорська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням угорською мовою. 1 клас» (авт. Товт Д. Е.);

«Англійська мова. 1 клас» (авт. Несвіт А. М.);

«Англійська мова. 1 клас» (авт. Калініна Л. В. Самойлюкевич І. В.);

«Англійська мова. 1 клас» (авт. Карпюк О. Д.);

«Англійська мова. 1 клас» (авт. Євчук О. В., Доценко І. В.);

«Англійська мова для спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням англійської мови. 1 клас» (авт. Калініна Л. В., Самойлюкевич І. В.);

«Англійська мова для спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням англійської мови. 1 клас» (авт. Євчук О. В., Доценко І. В.);

«Англійська мова для спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням англійської мови. 1 клас» (авт. Ростоцька М. Є., Карпюк О. Д.);

«Німецька мова. 1 клас» (авт. Басай Н. П.);

«Німецька мова. 1 клас» (авт. Павлюк З. Л.);

«Німецька мова. 1 клас» (авт. Паршикова О. О., Мельничук Г. М., Савченко Л. П., Сидоренко М. М., Горбач Л. В.);

«Німецька мова для спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням німецької мови. 1 клас» (авт. Горбач Л. В.);

«Німецька мова для спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням німецької мови. 1 клас» (авт. Максименко П. В., Порошина В. Д., Ганжа В. В.);

«Німецька мова для спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням німецької мови. 1 клас» (авт. Скоропад Я. М.);

«Французька мова. 1 клас» (авт. Качанова В. С., Трубкіна Н. М.);

«Французька мова. 1 клас» (авт. Клименко О. В., Клименко Ю. М.);

«Французька мова. 1 клас» (авт. Чумак Н. П., Кривошеєва Т. В.);

«Французька мова для спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням французької мови. 1 клас» (авт. Клименко Ю. М.);

«Іспанська мова. 1 клас» (авт. Редько В. Г., Береславська В. І.);

«Математика. 1 клас» (авт. Рівкінд Ф. М., Оляницька Л. В.);

«Математика. 1 клас» (авт. Гісь О. М., Філяк І. В.);

«Математика. 1 клас» (авт. Богданович М. В., Лишенко Г. П.);

«Математика. 1 клас» (авт. Заїка А. М., Тарнавська С. С.);

«Математика. 1 клас» (авт. Скворцова С. О., Онопрієнко О. В.);

«Природознавство. 1 клас» (авт. Грущинська І. В.);

«Природознавство. 1 клас» (авт. Гільберг Т. Г., Сак Т. В.);

«Природознавство. 1 клас» (авт. Войцехівський М.Ф., Василенко С. В.);

«Образотворче мистецтво. 1 клас» (авт. Калініченко О. В., Сергієнко В. В.);

«Образотворче мистецтво. 1 клас» (авт. Шевченко Н. Т.);

«Образотворче мистецтво. 1 клас» (авт. Резніченко М.І., Трач С. К.);

«Музичне мистецтво. 1 клас» (авт. Аристова Л. С., Сергієнко В. В.);

«Музичне мистецтво. 1 клас» (авт. Лобова О. В.);

«Музичне мистецтво. 1 клас» (авт. Ростовський О. Я., Островський В. М, Сидір М. В.);

«Музичне мистецтво. 1 клас» (авт. Кондратова Л. Г.);

«Мистецтво. 1 клас» (авт. Масол Л. М., Гайдамака О. В., Очеретяна Н. В.);

«Трудове навчання. 1 клас» (авт. Сидоренко В. К., Котелянець Н. В.);

«Трудове навчання. 1 клас» (авт. Тименко В. П., Веремійчик І. М.);

«Трудове навчання. 1 клас» (авт. Роговська Л. І.);

«Основи здоров'я. 1 клас» (авт. Бех І. Д., Воронцова Т. В., Пономаренко В. С., Страшко С. В.);

«Основи здоров'я. 1 клас» (авт. Гнатюк О. В.);

«Основи здоров'я. 1 клас» (авт. Коненко Л. Б., Мечник Л. А., Жаркова І. І.);

«Основи здоров'я. 1 клас» (авт. Бойченко Т. Є., Савченко О. Я.).

Підручники укладено відповідно до вимог нового Державного стандарту початкової загальної освіти та базових навчальних програм.

Структура, зміст і методичний апарат підручників реалізують особистісно орієнтований підхід до навчання, провідні функції підручників (інформаційну, розвивальну, виховну, мотиваційну); відповідають інноваційним підходам у методиці, запитам дітей цього віку, їх прагненню до пізнання, спілкування, різноманітної продуктивної діяльності.

Українська мова (мова навчання) є важливою складовою загального змісту початкової освіти, оскільки мова спрямована на формування функціональної грамотності дітей молодшого шкільного віку. Володіння усним і писемним мовленням не лише є спеціальним навчальним умінням, а й виступає основним засобом опанування усіх інших шкільних дисциплін.

Курс української мови в 1-му класі (читання і письмо) розпочинається з навчання грамоти, метою якого є формування в учнів елементарних навичок читання і письма, розвиток мовленнєвих умінь, збагачення, уточнення та активізація словникового запасу, удосконалення фонематичного слуху, здійснення граматико-орфографічної пропедевтики.

Ця мета досягається шляхом реалізації таких **завдань**:

• вироблення в учнів мотивації до вивчення української мови;

• розвитку, формування й удосконалення умінь і навичок в усіх видах мовленнєвої діяльності — слуханні й розумінні (аудіюванні), говорінні, читанні й письмі;

• загальнокультурного розвитку учнів, адаптації їх до життя в певному соціальному середовищі, громадянського, патріотичного, морально-етичного й естетичного виховання;

• формування в учнів уміння вчитися.

Навчання грамоти здійснюється на уроках читання і письма протягом 7 годин на тиждень.

Для забезпечення синхронності у навчанні читання й письма в букварний період за рішенням педагогічної ради навчального закладу на навчання української мови в 1-му класі доцільно використати 1 годину з варіативної складової навчального плану, що дасть можливість виділити на навчання грамоти 8 годин на тиждень.

Разом з тим розподіл годин на навчання грамоти (читання й письма) протягом навчального року можна здійснювати по-іншому — не за семестрами, а за тижнями: на одному тижні планувати 4 години на читання і 3 години на письмо, а на наступному тижні — 3 години на читання і 4 години

на письмо. У результаті час, відведений на читання і письмо, буде розподілено порівну.

Процес навчання грамоти в 1-му класі поділяється на три періоди: **добукварний**, **букварний** і **післябукварний**. Залежно від попередньої підготовки школярів учитель може самостійно визначати тривалість добукварного і букварного періодів.

Добукварний період — період підготовки дітей до навчання грамоти. Мета добукварного періоду навчання грамоти полягає у: забезпеченні мотивації до навчальної діяльності; розвитку усного мовлення першокласників; формуванні елементарних аналітико-синтетичних умінь в роботі над текстом, реченням, словом, звуками мовлення; підготовці дитини до письма.

У цей період, окрім освітніх завдань, перед учителем стоять не менш важливі завдання, спрямовані на: забезпечення адаптації дітей до школи, шкільного колективу і ознайомлення з правилами поведінки в ньому; формування навчальних умінь учнів (сидіти за партою, слухати вчителя, виконувати завдання індивідуально, в парах, у групах та ін.).

Протягом букварного періоду першокласники оволодівають початковими уміннями читати за букварем, писати в зошитах з друкованою основою і в зошитах із сіткою для першого класу. Крім того, продовжується робота з розвитку усного мовлення.

Післябукварний період призначений для вдосконалення уміння читати, писати, виконувати елементарні аналітико-синтетичні дії з одиницями різних мовних рівнів, для розвитку усного мовлення і творчих здібностей учнів, виконання завдань і вправ із читання і письма за підручником (навчальним посібником), який готує учнів до вивчення в 2-му класі окремих курсів — української мови і літературного читання.

У цей період діти починають читати літературні тексти і включаються в проектну діяльність з підготовки Свята букваря, в ході якої відбувається систематизація знань, здобутих у період навчання грамоти.

У навчанні грамоти важливо враховувати вміння, набуті дітьми у дошкільному віці, забезпечити достатнє навчальне навантаження тим учням, які певною мірою вміють читати, та надати індивідуальну допомогу менш підготовленим.

Важливим завданням читання в 1-му класі є пробудження у школярів інтересу до дитячої книжки, формування початкових умінь самостійно з нею працювати. У 1-му класі на роботу з дитячою книжкою рекомендується відводити до 20 хвилин уроку навчання грамоти (1 раз на 2 тижні). Якщо учні класу мають достатній рівень розвитку навички читання, учитель може відводити на заняття з дитячою книжкою цілий урок.

Важливе місце в системі роботи над розвитком мовленнєвої діяльності учнів відводиться **урокам розвитку усного і писемного зв'язного мовлення**, які рекомендується проводити у 1-му класі як фрагмент уроку (протягом 15—20 хвилин) не рідше як один раз на два тижні (17 годин на рік).

Зважаючи на фізіологічні особливості шестирічних першокласників, неприпустимим є прискорене вивчення Букваря, оскільки навіть за умови інтенсивної підготовки дітей до школи, коли вони уже в 1-му класі добре читають, **навичка письма потребує тривалого часу для формування — у дошкільному віці вона не формується**.

Навчання письма, як і читання, також поділяється на три періоди: добукварний, букварний і післябукварний, кожен з яких має свої завдання. Тривалість періодів залежить від якості опанування учнями предметних компетенцій, закладених у програмі з навчання грамоти. Під час навчання письма до уваги беруться індивідуальні особливості розвитку кожного учня (ліворукість, темперамент, стан здоров'я тощо), від чого має залежати письмове навантаження дитини (обсяг завдання на уроці) та частота і рівень уваги, приділеної вчителем дитині безпосередньо під час письма.

Нагадуємо, що насильно переучувати дітей, які пишуть лівою рукою, не можна. Консультування з дитячим лікарем та психологом є обов'язковим.

Для навчання письма важливим є добукварний період. Якщо вдома чи в дошкільному закладі дитина вже навчилася зображувати певні лінії, елементи букв, техніка виконання яких не відповідає методичним вимогам, то в підготовчий період навчання грамоти таким дітям має бути приділена достатня увага щодо дотримання техніки письма і гігієнічних правил (руху пальців і передпліччя упоперек і уздовж рядка, положенню ручки в руці, зошита на парті, поставі під час письма), оскільки якість графічних навичок і розвиток швидкості письма залежить насамперед від правильного формування техніки письма.

Навчання письма відбувається у зошитах з друкованою основою за певним алгоритмом. Вправи з графіки письма поєднуються з удосконаленням вимовних умінь, роботою над збагаченням словникового запасу дітей за ілюстрованим матеріалом зошита. Порядок вивчення рукописних букв збігається з послідовністю їх розташування у букварі. У букварний період навчання письма формуються правописні навички — елементарні орфографічні й пунктуаційні. Важливими завданнями тут є засвоєння учнями механізму списування, розвиток уміння зіставляти звуковий і графічний образи літери, контролювати написане за зразком.

У II семестрі рекомендується ознайомити учнів з письмом у зошиті без друкованої основи.

У післябукварний період удосконалюються та закріплюються набуті навички: писати за зразком, списувати з друкованого шрифту, записувати на слух окремі букви, склади, слова (де звучання не розходиться з написанням), невеликі речення, читати написане. Оскільки розвиток навички письма об'єктивно відстає від навички читання, у післябукварний період доцільно практикувати комбіновані уроки навчання грамоти, на яких чергується робота із читання і письма.

Процес навчання грамоти забезпечує Буквар — перша навчальна книга, за допомогою якої дитина вчиться читати, відкриває для себе шлях до освіти.

Тому основним завданням учителя у цей період є зробити уроки навчання грамоти цікавими, виховати бажання вчитися, здобувати нові знання та вміння, сприяти становленню пізнавального інтересу.

Підручник «Буквар. Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. 1 клас» (авт. Вашуленко М.С., Вашуленко О. В.).

Провідний принцип звукового аналітико-синтетичного методу, за яким сучасні шестирічні першокласники опановують грамоту, можна сформулювати так: «від звука до букви».

Реалізація цього принципу досягається двома шляхами:

1) представленістю в підручнику завдань для добукварного періоду, протягом якого учні опановують елементарний звуковий аналіз і синтез нескладних за будовою слів;

2) на уроці ознайомлення з новою літерою (букварний період) здійснюється актуалізація навчальних аналітико-синтетичних дій зі звуком (звуками), що позначаються цією буквою.

У добукварний період закладено основний принцип навчання грамоти на комунікативно-пізнавальній основі, який, з одного боку, вводить дітей у світ спілкування, дає їм уявлення про значення слова в спілкуванні, а з іншого боку, ставить слово як основну одиницю мови в епіцентр розвитку мислення і мовлення дітей.

На основному етапі навчання грамоти здійснюється робота з формування навичок читання. Текстовий матеріал Букваря відзначається жанровою різноманітністю, національною спрямованістю, яскравістю, емоційністю, забезпечує не лише загальноосвітній, а й виховний вплив на дитину. У Букварі враховано гендерний аспект.

До загальної структури Букваря введені додаткові підготовчі елементи (аналітико-синтетичні суто звукові вправи й завдання та вправи і завдання, опосередковані буквами), які не повинні «затінювати» своїм обсягом основного тексту. Тому частина додаткових блоків буде подана в додатках — Супутнику Букваря, зошитах для «друкування» та письма й інших дидактичних матеріалах, які входять до комплекту з навчання грамоти.

На сторінках Букваря пропонується багато матеріалу для удосконалення техніки читання, різноманітні вправи аналітико-синтетичного типу: складання та читання складів, перестановка і заміна букв, складання слів із букв і складів тощо.

Характерною особливістю підручника є цілеспрямована лексична робота над омонімами (коса дівоча, коса — сільськогосподарський реманент), омографами (замо́к — за́мок), спільнокореневими словами (ранок — ранко́ві), багатозначністю (лисички — тварини, лисички — гриби), тематичними групами слів, фразеологізмами.

Буквар містить багатий матеріал для організації мовленнєвої діяльності першокласників. З опорою на сюжетні ситуативні ілюстрації

підручника передбачається навчання дітей правильного, чіткого, виразного мовлення.

Послідовність вивчення букв українського алфавіту в Букварі визначається принципом частотності вживання кожної букви в українському писемному мовленні.

В основу способу першого прочитування слів покладено такі одиниці читання:

*1) буква на позначення голосного звука, який становить окремий склад (**о**-са, **е**-кран);*

*2) сполучення двох букв на позначення приголосного і голосного (**злиття** приголосного з голосним), яке може становити склад (**ли-мо-ни**) або бути частиною складу (**лі**с, **со**н);*

*3) буква на позначення приголосного звука, що стоїть за межами злиття у складі (со-кі-**л**, **к**-ра-**н**).*

У Букварі з метою застосування зазначеного алгоритму читання букви на позначення злиття приголосного з голосним, виділено підкресленням: лис, вистава, Півник, Котик.

*У поділі слів на склади в Букварі дотримано наукових принципів українського складоподілу. В українській мові переважно діє принцип відкритого складу (во-ло-шка, ли-сток). Закритий склад з'являється у словах із сонорними приголосними в середині (со**н**-це, мо**р**-ква, ча**й**-ка) та в словах, у яких дзвінкий приголосний звук стоїть перед глухим (бері**з**-ка). У словах, правильне наголошування яких в українській мові може становити для учнів (а в окремих випадках і для вчителів) труднощі, проставлено наголоси.*

Підручник містить достатній навчальний матеріал для ефективної організації навчальної діяльності учнів з різними здібностями і навчальними можливостями. Методичні рекомендації щодо особистісно орієнтованого використання цього матеріалу подано в посібнику для вчителя «Навчання грамоти в 1 класі».

*Зміст **підручника «Буквар. Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою. 1 клас» (авт. Захарійчук М. Д., Науменко В. О.)** зорганізований на основі тематичного підходу, кожен розворот містить матеріал, призначений для виконання аналітико-синтетичних дій зі звуками мовлення, вивчення простих орфограм, а також матеріал, орієнтований на формування навички читання й літературний розвиток першокласників, здійснення диференційованого (трирівневого) підходу до навчання. Буквар розрахований на навчання дітей слухати, розуміти й аналізувати художній твір.*

Уперше в Букварі подається система високохудожніх творів класиків української літератури, сучасних дитячих письменників і поетів, перекладені тексти. У Букварі розроблена чітка система формування аудіативних умінь: сприймання звука, складу, слова, речення (у художньому творі) та сприймання висловленої думки в самому художньому творі.

Ураховуючи те, що основою формування в першокласників уміння читати є злиття приголосного і голосного [ПГ] і приголосного м'якого й

голосного [П’Г], на розворотах Букваря (букварний період) пропонуються колонки слів, які за звуковим і буквеним складом мають спільне злиття [ПГ] [П’Г] .

З метою забезпечення єдності звукових і буквених вправ синтетичного характеру пропонуються складові, променеві таблиці на причитування злиття, буквосполучень, слів, що підсилює логіку вивчення нової літери.

Сюжетні та предметні малюнки є логічним продовженням текстів. Зображення предметів, у назвах яких зустрічається вивчений звук, зібрані в художньому «віночку». Робота над реченням здійснюється за сюжетними малюнками та за графічним зображенням — схемами.

Післябукварний період забезпечений «Післябукварною читанкою», підручником «Українська мова (післябукварна частина)». Вони зінтегровані з риторикою. Зміст «Післябукварної читанки» розв’язує завдання формування навички читання й літературного розвитку першокласників, готує до повноцінного сприймання різножанрових художніх творів у 2-му класі. Зміст «Української мови» для першокласників спрямований на закріплення вивчених простих орфограм. До навчально-методичного комплекту входять також два зошити для письма, методичний посібник для вчителя, електронний посібник.

Окрім зазначених підручників у процесі навчання грамоти можна використовувати «Буквар. Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. 1 клас» (авт. Прищепа К. С.).

Основною метою навчання **української мови як державної** у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням російською мовою та іншими мовами національних меншин у початкових класах є формування комунікативних умінь учнів в усній і писемній формах. Мовні знання є засобом формування зазначених умінь.

Формування комунікативних умінь — багатоаспектна проблема і складається з низки проміжних мовленнєвих умінь: орфоепічних, лексичних, граматичних, що є підґрунтям для уміння спілкуватися українською мовою. Це уміння формується на основі вправ комунікативного характеру, в основі яких — мовленнєва ситуація, мета (мотив, намір) і адресат спілкування.

У загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням російською мовою та іншими мовами національних меншин вивчення української мови як державної у 1-х класах здійснюється з використанням підручників: *«Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою. Усний курс. 1 клас» (авт. Хорошковська О.Н., Охота Г.І.);*

«Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою. Усний курс. 1 клас» (авт. Гавриш Н.В., Маркотенко Т.С.);

«Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою. Усний курс. 1 клас» (авт. Маркотенко Т. С.);

«Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою. Усний курс. 1 клас» (авт. Коваленко О. М., Тельпуховська Ю. М.).

«Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням молдовською мовою. Усний курс. 1 клас» (авт. Хорошковська О. Н., Петрук О. М.);

«Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням польською мовою. Усний курс. 1 клас» (авт. Хорошковська О. Н., Яновицька Н. І.);

«Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням румунською мовою. Усний курс. 1 клас» (авт. Криган С. Г.);

«Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням румунською мовою. Усний курс. 1 клас» (авт. Хорошковська О. Н., Палій Н. Т.);

«Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням угорською мовою. Усний курс. 1 клас» (авт. Криган С. Г.);

«Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням угорською мовою. Усний курс. 1 клас» (авт. Хорошковська О. Н., Повхан К. З.);

«Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням угорською мовою. Усний курс. 1 клас» (авт. Кеслер С. М.).

Спостереження свідчать, що саме комунікативний аспект у навчанні української мови постійно недоопрацьовується, навіть під час вивчення усного курсу. Основну мету навчання української мови вчителі все ще вбачають у засвоєнні теоретичних знань та формуванні мовних навичок. Однак ці навички є лише підґрунтям для розвитку мовленнєвих умінь. Тому кожна мовна навичка має підпорядковуватися формуванню проміжних мовленнєвих, наприклад: звуковий аналіз не заради аналізу, а з метою визначення звука в слові, пов’язаного з правильною його вимовою чи позначенням на письмі.

Слід звернути особливу увагу на роботу над збагаченням словникового запасу учнів. Така робота повинна здійснюватись на уроках не лише мови, а й читання, її слід спеціально планувати. Готуючись до уроку, учитель має визначати слова (не менше шести), над засвоєнням яких буде проводитися відповідна робота. Важливе значення для розвитку орфоепічних умінь, збагачення словникового запасу має заучування напам’ять віршів, пісень, ігор, а також переказування текстів.

Спостереження показують, що якщо на письмі учні допускають найбільше помилок, пов’язаних із графічним міжмовним змішуванням букв й орфографічних, то в усному мовленні, крім орфоепічних, — лексичні й граматичні.

Щоб запобігти таким помилкам, слід змінити підходи до засвоєння граматичних форм, тобто основну увагу приділяти не правилам відмінювання чи зміни за особами (це потрібно показувати лише на етапі пояснення), а формуванню умінь уживати слова в тій граматичній формі,

яка має бути засвоєна, під час побудови словосполучень (йти, з, сестра), з наступним використанням їх у мовленні. Цьому сприятимуть завдання типу: «Розкажіть, хто з ким повертається додому, хто з ким дружить у школі і вдома». Однак треба застерегти: якщо вчитель при цьому скаже: «Розповідаючи, вживайте іменники чи прикметники в орудному відмінку», мовленнєва вправа перетвориться на мовну, бо вона набуде граматичного спрямування.

Великі можливості для розвитку комунікативних умінь має розділ «Речення», однак, як і в попередньому випадку, необхідно змінити підходи до його вивчення. Слід ураховувати, що і саме поняття, і види речень однакові в рідній і українській мовах. Тому основну увагу слід приділити меті вживання кожного виду речень: щоб розповісти (і розповідати), запитати (і запитувати: що? де? куди? о котрій годині?), спонукати до дії (і вправляти у спонуканні: відповісти, пояснити).

Таким чином, навчання української мови за принципом «від знань із мови — до мовленнєвих і комунікативних умінь» сприятиме досягненню основної мети навчання.

Уважне «прочитання» кожного із зазначених підручників, малюнків та завдань до них, поданих у першій частині, допоможе вчителю усвідомити призначення кожного з них і правильно побудувати урок. Саме на таких уроках ефективними будуть чи доцільно застосовувати інтерактивні методи навчання (діалог, рольова гра тощо).

На вивчення української мови у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням російською/іншими мовами національних меншин типовими навчальними планами у 1-му класі передбачено 3 години на тиждень.

Метою навчального предмета **«Російська мова» (інша мова національної меншини) у загальноосвітніх навчальних закладах (класах) з українською мовою навчання** є формування і розвиток в учнів початкових класів комунікативної компетентності, уміння успішно користуватися мовою як засобом мовленнєвої діяльності, розв’язувати пізнавальні, навчальні, особистісні питання. Елементарне оволодіння російською мовою (іншою мовою національної меншини) дасть учням змогу користуватися мовними засобами спілкування, пізнання, долучитися до багатств російської та інших культур, формуватиме навички толерантного міжетнічного спілкування з представниками інших національних культур, носіями інших мов, представлених в Україні.

Для досягнення поставленої протягом періоду навчання в початкових класах мети планується розв’язання таких завдань:

- забезпечення позитивної мотивації до вивчення російської чи іншої мови;
- формування умінь та навичок усіх видів мовленнєвої діяльності в усній і письмовій формах;
- засвоєння елементарних знань про важливі мовні одиниці, необхідних і достатніх для формування мовленнєвих умінь і навичок;
- збагачення та активізація словникового запасу учнів;

• засвоєння графіки та орфографії, формування фонетико-графічних правописних умінь і навичок;

• долучення до національних культур народів України;

• продовження інтелектуального, морального, соціокультурного та естетичного розвитку особистості школярів.

Навчання російської (іншої) мови здійснюється відповідно до трьох змістових ліній: мовленнєвої, мовної та соціокультурної.

Навчальний матеріал у програмах для 1-го класу представлений усним практичним курсом, спрямований на розвиток навичок усного мовлення.

Вивчення російської мови (іншої мови національної меншини) у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням української мовою може здійснюватися з використанням підручників:

«Російська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. 1 клас» (авт. Лапшина І. М., Зорька Н. М.);

«Російська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. 1 клас» (авт. Вербецька О. В., Купцова Л. Г.);

«Російська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. 1 клас» (авт. Статівка В. І., Самонова О. І.);

«Російська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. 1 клас» (авт. Тимченко Л. І.);

«Болгарська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. 1 клас» (авт. Терзі В. М.);

«Вірменська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. 1 клас» (авт. Авагян М. Г.);

«Гагаузька мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. 1 клас» (авт. Бучацька Т. Г., Кулаксиз О. С., Арнаут Ф. І., Дімова В. М., Щербан М. В.);

«Мова іврит для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. 1 клас» (авт. Бакуліна Н. В.);

«Польська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. 1 клас» (авт. Войцева О. А., Бучацька Т. Г.);

«Ромська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. 1 клас» (авт. Єрмошкін С. М., Мисик І. Г., Семенова О. С.).

На вивчення російської мови (іншої мови національної меншини) в загальноосвітніх навчальних закладах з українською мовою навчання типовими навчальними планами передбачено по 2 години на тиждень.

Начальні програми **з російської та інших мов навчання (навчання грамоти: мова і читання)** враховують особливості мовної освіти учнів у початковій школі.

Головною метою цих навчальних предметів є розвиток умінь здійснювати всі види мовленнєвої діяльності сучасною російською, іншою національною літературною мовою: навчити учнів читання та письма, надати певні знання про мову, сформувати мовні вміння та стійку мотивацію і

почуття поваги до вивчення російської, іншої національної літературної мови, що протягом тривалого часу забезпечує мовну комунікацію у місцях проживання росіян, представників інших національностей.

Навчання російської, іншої національної мови та читання у програмах розглядається в контексті сучасної концепції мовного розвитку особистості. Мовна культура є частиною загальної культури людини. Проте мовна культура — це не лише володіння мовною нормою, збагачення словника або засвоєння граматичних засобів. Мовна культура тісно пов'язана з формуванням всебічно розвинутої особистості.

Основними **принципами** курсів є:

• комунікативна спрямованість навчання;

• особистісно орієнтоване навчання та виховання;

• інтегроване навчання видів мовленнєвої діяльності (аудіювання, говоріння, читання та письма);

• порівняльні зіставлення із навчальними досягненнями, яких набувають учні початкових класів в ході вивчення української та інших мов у межах навчальних програм для початкової школи.

Цілі навчання обумовлені головною метою — формування в учнів певного рівня комунікативної компетентності з урахуванням вікових особливостей і можливостей молодших школярів.

Зміст навчання російської, іншої національної мови (мови навчання) в початкових класах обумовлюється змістовими лініями, які пов'язані між собою та спрямовані на формування ключових і предметних компетентностей: **мовленнєвої** (аудіювання, говоріння, читання, письмо), **мовної** (знання з лексики, граматики, фонетики, орфографії сучасної літературної мови), **соціокультурної** (початкові знання особливостей суспільного життя і культурних традицій, уміння вибирати та використовувати мовленнєві форми у конкретній ситуації) та **діяльнісної** (розвиток загальнонавчальних навичок, уміння знаходити ефективні стратегії для розв'язання комунікативних завдань, застосовувати набуті знання; формування навичок об'єктивного оцінювання своїх або чужих навчальних досягнень; формування елементарних навичок роботи з виправлення власних помилок та недоліків у самостійній роботі на уроці й удома; забезпечення набуття і розвитку навичок читання, слухання, говоріння та письма (набуття молодшими школярами діяльнісної компетенції відбувається за допомогою вчителя)).

У 1-му класі вивчення зазначених курсів (мов навчання), як і вивчення української мови, розпочинається з навчання грамоти, метою якого є формування в учнів елементарних навичок читання і письма, розвиток мовленнєвих умінь, збагачення, уточнення та активізація словникового запасу, удосконалення фонематичного слуху, здійснення граматико-орфографічної пропедевтики.

Навчання грамоти здійснюється на уроках читання і письма протягом 6 годин на тиждень.

Для забезпечення синхронності у навчанні читання й письма в букварний період здійснюється розподіл годин протягом навчального року: 3 години на читання і 3 години на письмо.

Процес навчання грамоти в 1-му класі поділяється на три періоди: **добукварний**, **букварний** і **післябукварний**. Залежно від попередньої підготовки школярів учитель може самостійно визначати тривалість добукварного і букварного періодів.

Навчання російської, іншої мови національних меншин (навчання грамоти: читання і письмо) у 1-му класі здійснюється з використанням підручників:

«Буквар. Російська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою. 1 клас» (авт. Вашуленко М. С., Лапшина І. М.);

«Буквар. Російська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою. 1 клас» (авт. Прищепа К. С.);

«Буквар. Російська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою. 1 клас» (авт. Рудяков О. М., Фролова Т. Я., Миронова Л. О.);

«Буквар. Кримськотатарська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням кримськотатарською мовою. 1 клас» (авт. Харахади С. І.);

«Буквар. Молдовська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням молдовською мовою. 1 клас» (авт. Фєтєску Л., Кьося В.);

«Буквар. Польська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням польською мовою. 1 клас» (авт. Лебедь Р. К., Іваницька Е. В., Слободяна І. А.);

«Буквар. Румунська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням румунською мовою. 1 клас» (авт. Криган С. Г.);

«Буквар. Румунська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням румунською мовою. 1 клас» (авт. Пілігач О. Г., Магас Г. І., Скріпа О. К.);

«Буквар. Угорська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням угорською мовою. 1 клас» (авт. Товт Д. Е.).

Новим змістом початкової загальної освіти у 1-х класах загальноосвітніх навчальних закладів передбачено **навчання іноземної мови з 1 вересня 2012 року.**

Головною метою навчання іноземної мови у початковій школі є формування в учнів комунікативної компетенції, що забезпечується лінгвістичним, мовленнєвим і соціокультурним досвідом з урахуванням вікових особливостей і можливостей учнів 1—4-х класів.

Важливою умовою оволодіння іноземною мовою на початковому етапі є організація систематичного повторення вивченого матеріалу. Оволодіння іноземною мовою учнями початкової школи передбачає взаємопов'язане навчання всіх видів мовленнєвої діяльності (говоріння, аудіювання, читання, письма), коли кожний вид розглядається як мета і як засіб. Для цього

використовуються відповідні вправи і завдання, виконання яких забезпечує комплексне оволодіння усним і писемним мовленням.

У 1-му класі загальноосвітнього навчального закладу може вивчатися одна з іноземних мов: англійська, французька, німецька, іспанська.

Програма ***навчання іноземної мови*** *в 1-му класі передбачає реалізацію змісту в обсязі однієї години на тиждень за допомогою рекомендованих підручників:*

«Англійська мова. 1 клас» (авт. Несвіт А. М.);

«Англійська мова. 1 клас» (авт. Калініна Л. В. Самойлюкевич І. В.);

«Англійська мова. 1 клас» (авт. Карпюк О. Д.);

«Англійська мова. 1 клас» (авт. Євчук О. В., Доценко І. В.);

«Німецька мова. 1 клас» (авт. Басай Н. П.);

«Німецька мова. 1 клас» (авт. Павлюк З. Л.);

«Німецька мова. 1 клас» (авт. Паршикова О. О., Мельничук Г. М., Савченко Л. П., Сидоренко М. М., Горбач Л. В.);

«Французька мова. 1 клас» (авт. Качанова В. С., Трубкіна Н. М.);

«Французька мова. 1 клас» (авт. Клименко О. В., Клименко Ю. М.);

«Французька мова. 1 клас» (авт. Чумак Н. П., Кривошеєва Т. В.);

«Іспанська мова. 1 клас» (авт. Редько В. Г., Береславська В. І.).

Програма поглибленого вивчення ***іноземної мови*** *в 1-му класі у спеціалізованих навчальних закладах передбачає реалізацію змісту в обсязі трьох годин на тиждень за допомогою рекомендованих підручників:*

«Англійська мова для спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням англійської мови. 1 клас» (авт. Калініна Л. В., Самойлюкевич І. В.);

«Англійська мова для спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням англійської мови. 1 клас» (авт. Євчук О. В., Доценко І. В.);

«Англійська мова для спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням англійської мови. 1 клас» (авт. Ростоцька М. Є., Карпюк О. Д.);

«Німецька мова для спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням німецької мови. 1 клас» (авт. Горбач Л. В.);

«Німецька мова для спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням німецької мови. 1 клас» (авт. Максименко П. В., Порошина В. Д., Ганжа В. В.);

«Німецька мова для спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням німецької мови. 1 клас» (авт. Скоропад Я. М.);

«Французька мова для спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням французької мови. 1 клас» (авт. Клименко Ю. М.).

Згідно з новою редакцією Державного стандарту мета навчання **математики** полягає у формуванні в молодших школярів предметної математичної й ключових компетентностей. Досягнення цієї мети забезпечується шляхом реалізації нового змісту навчання та організації навчально-виховного процесу на засадах компетентнісного підходу.

Предметна математична компетентність — особистісне утворення, що характеризує здатність учня (учениці) створювати математичні моделі процесів навколишнього світу, застосовувати досвід математичної діяльності

під час розвязвування навчально- пізнавальних і практично зорієнтованих задач.

Основою формування компетентності є опанування учнями предметних компетенцій — нормативно закріплених результатів навчання, які охоплюють знання, уміння, навички, засвоєні способи діяльності, прояви емоційно-ціннісних ставлень. Для того, щоб здобуті результати перейшли у певну якість особистості школяра, набули особистісного сенсу, процес навчання має бути орієнтований на формування в учня:

- досвіду пізнавальної діяльності, представленого елементами предметних знань;
- досвіду реалізації відповідних способів діяльності шляхом вироблення розумових і практичних умінь та навичок;
- досвіду творчої діяльності — здатності застосовувати набуті знання, уміння та навички у змінених умовах;
- досвіду емоційно-ціннісного ставлення — виявлення когнітивних емоцій, висловлення оцінних суджень.

Зміст навчання математики в 1-му класі розгортається за такими змістовими лініями: числа, дії з числами; величини; математичні вирази, рівності, нерівності; сюжетні задачі; просторові відношення, геометричні фігури; робота з даними.

Навчання математики в 1-му класі спирається на результати дошкільної підготовки дитини — їх відображають показники логіко-математичного розвитку, визначені державними нормативними документами дошкілля (Базовий компонент дошкільної освіти, програма розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт»). У зв’язку із цим курс навчання починається узагальненням і систематизацією математичних уявлень, які на елементарному рівні відображають ознаки, властивості та відношення предметів навколишнього світу і пов’язані з їх формою, кольором, розміром, взаємним розміщенням на площині або у просторі.

Навчання математики в 1-му класі розпочинається з актуалізації уявлень про геометричні фігури (плоскі та просторові); порівняння об’єктів навколишнього середовища за певними ознаками, визначення спільних і відмінних ознак об’єктів; об’єднання їх у групу за спільною ознакою й називання відповідної множини; розбиття множини об’єктів на групи — виокремлення підмножин з множини. Таким чином, як і в дошкільному навчанні, першокласники оперують предметними множинами. Водночас відповідний матеріал набуває подальшого розвитку: в учнів формується поняття множини як сукупності об’єктів; підмножини як частини множини; вони вправляються в об’єднанні множин без спільних елементів та у вилученні підмножини з множини. Лічба розглядається як встановлення відповідності елементів заданої множини натуральному числу. Порівняння предметних множин здійснюється способом складання пар.

Ключовим завданням курсу математики 1-го класу постає формування у молодших школярів усвідомлених і стійких обчислювальних навичок —

основи обчислювальної складової компетентності. Тому змістова лінія **«Числа. Дії з числами»** є наскрізною для всього курсу.

Уявлення про натуральне число формують у першокласників на основі встановлення взаємно однозначної відповідності між елементами кількох множин і визначення спільної ознаки — рівної кількості елементів у цих множинах. Послідовність чисел у натуральному ряді ілюструють на числовому промені, розглядаються способи одержання числа прилічуванням одиниці до попереднього та відлічуванням від наступного числа. Учні вправляються у написані цифри, що позначає дане число, вчаться співвідносити кількість предметів і число й, навпаки, до певного числа добирати відповідну кількість предметів. Порівняння чисел на перших етапах здійснюється способом складання пар, потім — на основі прямування чисел у натуральному ряді. Після опанування школярами складу числа їх ознайомлюють зі способом порівняння на основі складу числа.

Коли учні набудуть певного досвіду в об’єднанні елементів двох множин та у визначенні числа елементів об’єднаної множини, їм розкривають суть додавання як практичної операції об’єднання множин без спільних елементів, віднімання — як операцію вилучення підмножини з множини та визначення числа елементів решти. Після практичного виконання або ілюстрування цих операцій школярів учать записувати відповідні вирази (суми або різниці) та рівності.

Такий матеріал не є принципово новим для першокласників. Згідно з державними вимогами до дошкільної підготовки, діти мають уявлення про числа 1—10, знають їх позначення цифрами, утворюють числа 2—10 з одиниць та з двох менших чисел, додають і віднімають числа у межах 10. Подальший розвиток відбувається за рахунок формування в учнів уявлення про нуль як кількісну характеристику порожньої множини; розкриття властивостей додавання й віднімання з нулем, віднімання рівних чисел.

Доцільно у межах опрацювання відповідних тем навчити дітей зображувати дії додавання й віднімання схематично; додавати й віднімати на числовому промені; формувати прийоми обчислення: додавання і віднімання чисел 2—5 частинами, додавання чисел 6—9 на основі переставного закону додавання, віднімання цих чисел на основі взаємозв’язку між діями додавання і віднімання. Результатом опанування учнями цього матеріалу є сформованість обчислювальних навичок у межах 10.

На заключному етапі, коли прийом обчислення засвоєний у розумовому плані, складають відповідні таблиці додавання й віднімання. Під час опрацювання таблиць додавання і віднімання чисел доцільно організовувати спостереження за зміною результату арифметичної дії залежно від зміни одного з її компонентів. Це відіграє важливу роль у розвитку в учнів здатності аналізувати, порівнювати, робити висновки й узагальнення.

Новацією змісту навчання математики у 1-му класі є розширення вивчення нумерації двоцифрових чисел до чисел у межах 100.

У першокласників формують поняття десятка, вчать лічити десятками, порівнювати, додавати й віднімати числа, подані десятками. На перших етапах учням пропонують полічити значну кількість предметів парами, трійками, п'ятірками, десятками, тобто використовувати ці числа як лічильні одиниці. Їх підводять до висновку, що лічба десятками відбувається так само, як і лічба одиницями. Для формування поняття десятка доцільно застосовувати різні моделі (низки, смужки, зв'язки тощо). Важливо, щоб учні на цьому етапі набули досвіду лічби десятками, оскільки він буде застосований для порівняння, додавання й віднімання таких чисел. У процесі додавання і віднімання чисел, поданих десятками, учні закріплюють вивчені таблиці додавання й віднімання у межах 10.

Наступним кроком є ознайомлення школярів із круглими числами, їх читанням та записом. Порівняння, додавання й віднімання таких чисел здійснюється на основі укрупнення розрядних одиниць — подання їх десятками. Виконання у такий спосіб арифметичних дій з круглими числами знову дає можливість повторити і закріпити табличне додавання і віднімання чисел у межах 10.

Зважаючи на деяку відмінність у порядку читання й запису чисел 11—20 та 21—100, всі питання нумерації чисел першої сотні варто спочатку розглядати на числовому ряді 11—20, а на наступних уроках — переносити набуті знання на числа 21—100. Таким чином першокласників ознайомлюють із назвами і порядком чисел першої сотні, формують уміння лічити в заданих межах, визначати попереднє й наступне числа до даного, утворювати числа з наступного або з попереднього. Після цього в учнів формують знання розрядного складу двоцифрових чисел; опрацьовують питання утворення числа з кількох десятків та кількох одиниць, подання числа у вигляді суми розрядних доданків; вчать додавати й віднімати двоцифрові числа на основі їх нумерації; ознайомлюють з обчислювальним прийомом порозрядного додавання і віднімання чисел.

Відносно останнього наголошуємо, що цей матеріал виконує пропедевтичну функцію, учень має засвоїти його на рівні розуміння. Логіка його подання розгортається від формування в учнів умінь додавати й віднімати одноцифрове число до/від двоцифрового, кругле число до/від двоцифрового і, насамкінець, двоцифрове до/від двоцифрового (прийом порозрядного обчислення). За такого підходу створюються необхідні умови для актуалізації й закріплення знання таблиць додавання і віднімання чисел у межах 10.

Процес набуття учнями обчислювальних навичок можна організовувати на основі теорії поетапного формування розумових дій і понять, згідно з якою спочатку опрацьовуються окремі операції, з яких складається прийом; потім створюється проблемна ситуація, розв'язання якої приводить до виділення орієнтувальної основи нової дії; далі виконується нова дія за схемою її орієнтувальної основи, — так засвоюється зміст прийому обчислення; на наступному етапі пропонується покрокове

коментування виконуваних дій; насамкінець міркування скорочується і здійснюється перехід до автоматичного виконання дій.

Оскільки число розглядаємо як результат вимірювання величини, водночас із нумерацією цілих невід'ємних чисел вивчають **величини**. Величина розглядається як загальна властивість предметів або явищ навколишнього світу, за якою можна здійснювати порівняння, встановлювати пари об'єктів, яким однаковою мірою притаманна ця властивість, а процес вимірювання величин — як визначення кількості мірок. З розширенням множини чисел за аналогією вводяться нові одиниці вимірювання величин на основі актуалізації потреби знайти іншу мірку. У 1-му класі в учнів формуються уявлення про довжину, масу, місткість, час, вартість; одиниці вимірювання довжини (сантиметр, метр), маси (кілограм), місткості (літр), одиниці вартості (гривня, копійка), одиниці вимірювання часу (доба, тиждень, година), навички визначення часу за годинником. В учнів формують уміння перетворювати одиниці вимірювання величин, порівнювати, додавати й віднімати іменовані числа.

З метою формування у першокласників науково-математичних понять, розвитку математичного мовлення із застосуванням математичної термінології, розвитку логічного мислення у змісті навчання наскрізно представлені **елементи алгебраїчної пропедевтики**. До їх числа входять такі поняття, як рівність, нерівність, вираз (сума та різниця). Діти вчаться встановлювати істинність або хибність рівностей і нерівностей; знаходити значення математичних виразів; порівнювати не лише числа, а й число і вираз, два вирази. Вже в першому класі збагачуємо мовлення школярів такими формулюваннями: «обчислити значення виразу», «визначити істинні та хибні рівності (нерівності)», «порівняти числа й прочитати нерівності», «порівняти число і вираз», «порівняти два вирази».

Особливу роль у формуванні предметної математичної компетентності учнів відіграє уміння розв'язувати **сюжетні задачі**. Для успішного навчання учнів розв'язувати задачі необхідно цілеспрямовано формувати в них поняття задачі, опрацьовувати уміння виокремлювати її складові на основі аналізу текстового формулювання (крім умови і запитання виділяють числові дані й шукане); вчити встановлювати зв'язки між умовою і запитанням; знаходити шляхи розв'язання задачі; досліджувати вплив змін в умові задачі на її розв'язання. Головним методом навчання молодших школярів розв'язувати сюжетні задачі виступає частково-пошуковий: розкривають зв'язки між задачами різних видів, кожну нову задачу пов'язують із розв'язаною раніше. Водночас, на перших етапах можна використовувати й репродуктивні методи навчання.

Першокласники розв'язують задачі на знаходження суми й різниці, на різницеве порівняння, збільшення або зменшення числа на кілька одиниць, на знаходження невідомого доданка, невідомого зменшуваного або від'ємника. Ключовим питанням у розв'язуванні задачі є обґрунтування вибору арифметичної дії, що полегшується шляхом складання допоміжної моделі — схеми.

Складання короткого запису задачі в 1-му класі не є обов'язковим. Задачу записують переважно у три рядки: у першому рядку через клітинку — числові дані й шукане, яке позначають знаком запитання; у другому — рівність, яка є розв'язанням; у третьому — число, яке є розв'язком задачі. Відповідь на запитання задачі учні повідомляють усно. Допускається формулювання відповіді, починаючи з шуканого числа.

У 1-му класі учнів ознайомлюють із оберненою задачею, вчать розпізнавати обернені задачі за істотними ознаками. Доцільність введення цього поняття обумовлена тим, що формування уміння розв'язувати задачі на знаходження суми або невідомого доданка, різниці, невідомого зменшуваного або від'ємника найбільш ефективно здійснювати шляхом розв'язування трійок взаємно обернених задач.

Навчальний матеріал, пов'язаний із **роботою з даними**, в 1-му класі подається наскрізно. Основне завдання реалізації відповідної змістової лінії — ознайомити учнів на практичному рівні зі способами подання інформації; навчити читати і розуміти, знаходити, аналізувати, порівнювати інформацію, подану в різний спосіб; використовувати дані для розв'язування практично орієнтованих задач. Дітей навчають ілюструвати послідовність чисел на числовому промені, виконувати дії додавання й віднімання на числовому промені, подавати склад чисел у вигляді таблиць; схематично зображати компоненти і результати арифметичних дій, відношення різницевого порівняння. Під час порівняння об'єктів за довжиною або за іншими ознаками, пов'язаними із поняттям «величина», використовуються лінійні або стовпчасті діаграми (схематичні рисунки). Наприклад, під час розв'язування задач аналіз тексту доцільно подавати у вигляді схеми або рисунка.

Досягнення мети навчання, окресленої у нормативних документах, залежить від системи навчальних завдань, яка реалізується на уроці. Ця система може охоплювати: завдання, які актуалізують навчальний досвід учнів; завдання, які супроводжують виклад нового матеріалу — елементарні теоретичні відомості, правила, зразки виконання; пробні завдання; завдання для виконання навчальних дій за зразком або інструкцією вчителя; завдання, які виконують учні у частково змінених умовах. Оскільки предметна математична компетентність виявляється у конкретній навчальній або життєвій проблемній ситуації, важливо створити умови для застосування набутого досвіду математичної діяльності. Для цього варто часом уводити компетентнісно орієнтовані завдання, комплексні за змістом, структуровані з кількох взаємопов'язаних питань різної тематики, такі, що потребують використання засвоєного матеріалу в наближених до реального життя дитини умовах.

Оскільки навчання математики відіграє особливу роль у розвитку загальнонавчальних умінь, необхідно спонукати учнів знаходити різні способи розв'язування учбової задачі (пропонувати віднайти інший або найбільш зручний спосіб виконання); складати алгоритми виконання дій (складати план розв'язування задач, встановлювати послідовність виконання

навчальних дій в обчисленнях); здійснювати самоконтроль і самооцінювання діяльності (обрати посильне для себе завдання, оцінити свою роботу, поцікавитися, як по-іншому виконали завдання учні в класі, відшукати й виправити помилки у розв'язанні).

Підручники з математики *забезпечують реалізацію мети і завдань, визначених Державним стандартом початкової загальної освіти та навчальною програмою з математики, формування у школярів ключових математичних компетенцій (обчислювальних, інформаційно-графічних, просторово-орієнтаційних, алгебраїчних, геометричних, логічних). Результатом засвоєння математичних компетенцій є математична компетентність учнів, яка виявляється через:*

• розуміння місця математики у пізнанні світу;

• уміння користуватися математичною термінологією, знаковою і графічною інформацією;

•орієнтування у просторі, визначення властивостей предметів та відношень між ними;

• розвиток сенсорних умінь, логічного мислення, уміння виконувати дії за алгоритмом;

• сформованість уявлення про натуральні числа і число 0;

• розв'язування сюжетних задач, що розкривають зміст арифметичних дій і зв'язки між величинами.

Автори дотримуються концентричного принципу побудови програми. Спочатку вивчаються числа 1—10, число 0 та дії над ними, табличне додавання і віднімання у межах десяти. Окремий розділ присвячений нумерації чисел у межах 100, формуванню уявлення про розрядний принцип будови числа та ознайомленню учнів із прийомами додавання і віднімання чисел у межах 100 без переходу через розряд.

Введенню поняття числа передує ознайомлення учнів з множиною як сукупністю будь-яких об'єктів, що мають спільну ознаку, розглядається також множина цифр та числові множини.

У підручнику «Математика. 1 клас» (авт. Рівкінд Ф. М., Оляницька Л. В.) *при введенні чисел першого десятка автори дотримуються єдиної методології:*

• вводиться нове число як об'єкт, що характеризує кількість елементів множини;

• учні ознайомлюються із цифрою, що позначає це число, і вчаться її писати;

• формуються навички порядкової лічби та вводяться порядкові числівники;

• формується уявлення учнів про місце числа у числовому ряді;

• формуються вміння порівнювати числа (спочатку за малюнками, а потім абстрагуючись від них);

• формується поняття складу числа як суми двох або кількох менших чисел (авторами пропонуються завдання як на засвоєння знань про склад числа, так і на застосування цих знань);

• формуються вміння та навички додавання і віднімання чисел на основі знань про їх склад;

• формується поняття числового ряду.

Автори пропонують серію завдань на виконання дій додавання та віднімання за допомогою числового променя. Робота із числовим променем є пропедевтичною і сприятиме підготовці учнів до вивчення дробових, від'ємних чисел у 5—6-му класах.

Розширення і закріплення знань про числовий ряд відбувається в ході вивчення нумерації чисел у межах 100. Поряд із завданнями у традиційній текстовій формі пропонуються завдання в табличній формі.

Як і передбачає програма з математики, автори вводять дію додавання як операцію, що дає змогу знайти кількість елементів об'єднання множин, що не перетинаються, і дію віднімання як знаходження кількості елементів множини, що залишилася після вилучення її частини.

Завдання, спрямовані на формування обчислювальних навичок, пропонуються як у традиційній, так і в незвичній для учнів формі. Залежно від складності завдань і рівня підготовленості учнів класу вчитель може пропонувати їх як для усного, так і для письмово виконання.

Після введення поняття «задача» у підручнику пропонуються всі типи задач, передбачені програмою. Більшість сюжетів задач мають пізнавальний характер. З метою забезпечення диференціації навчання та пропедевтики знань автори пропонують також деякі позапрограмові задачі. Підручник дає можливість учити дітей створювати різні моделі задач відповідних типів і встановлювати шляхи їх розв'язання.

Під час вивчення геометричного матеріалу основна увага концентрується на ознайомленні учнів з геометричними фігурами та їх ознаками, формуванні практичних навичок: вимірювання довжини відрізка, побудови відрізка заданої довжини, побудови фігури за зразком тощо. Для розвитку просторової уяви дітей пропонується серія завдань на конструювання.

Для розвитку логічного мислення учнів та стимулювання інтересу до вивчення математики у підручнику запропоновані різноманітні завдання з логічним навантаженням.

Використання казкових персонажів впродовж року забезпечує реалізацію мотиваційної функції навчання, використання умовних позначок — привчає дітей до виділення завдань певних типів, встановлення алгоритмів їх виконання.

Ознайомлення з кожною новою цифрою супроводжується зразком її написання на фрагменті паперу в клітинку. Це значно спрощує роботу за умови відсутності зошита з друкованою основою.

Матеріал підручника ***«Математика. 1 клас» (авт. Богданович М.В., Лишенко Г.П.)*** *забезпечує наочність викладу навчального матеріалу, дає змогу диференціювати навчання, що сприяє розвитку особистості учнів, їхніх творчих здібностей, інтересу до навчання, формує бажання та вміння вчитися.*

У підручник уведено узагальнюючі тексти, таблиці, схеми тощо, які допоможуть учням узагальнити навчальний матеріал, усвідомити його змістовно-логічні зв'язки.

Наявні в підручнику зразки виконання завдань, розв'язування задач, міркувань створюють можливість для здійснення самоконтролю та спонукають учнів до самооцінювання.

Навчальний матеріал підручника, поданий поурочно, містить завдання для підготовки до вивчення, ознайомлення та первинного закріплення нового матеріалу, а також завдання для закріплення раніше вивченого матеріалу і підготовки до наступного уроку. Це сприяє побудові системи уроків з урахуванням взаємозв'язків, забезпечення наступності та поступового підвищення ступеня складності.

Зміст, побудова і художнє оформлення підручника не лише дають можливість збагатити учнів знаннями, а й виконують виховну і розвивальну функції.

Увагу доцільно зосередити, зокрема, на таких особливостях підручника:

- *повторення матеріалу дошкільної підготовки (ознаки і властивості предметів, просторові відношення, лічба тощо) відбувається не лише у дочисловий період, а й під час вивчення нумерації чисел;*
- *єдиний підхід до ознайомлення з новим матеріалом (наприклад: порозрядне розширення множини натуральних чисел, а в кожному концентрі нові числа вводяться спочатку прилічуванням одиниці), що сприяє кращому розумінню учнями властивості натурального ряду чисел;*
- *уведення нових математичних термінів, понять спочатку лише у пасивне мовлення дітей (наприклад, терміни «вираз», «рівність», «нерівність» учні спочатку сприймають з вуст учителя та завдань підручника і лише пізніше ознайомлюються зі значенням цих понять та термінів);*
- *добір навчального матеріалу підручника враховує не лише вік учнів і різні рівні їхнього розвитку, а й місце проживання: особливості життя як у міський, так і сільській місцевості; завдання відображають практичний досвід дітей, народні традиції, сімейний уклад життя;*
- *значно збільшено кількість геометричних завдань, що сприятиме кращому розвитку в учнів просторово-схематичного мислення;*
- *для кожного уроку подано завдання з логічним навантаженням;*
- *після кожної теми у підручниках подано «Додаткові завдання», які вчитель може використовувати відповідно до свого бачення їх місця у навчальному процесі, тому він має переглянути їх перед вивченням відповідної теми;*
- *підручник завершується основними відомостями, вивченими впродовж року, під рубрикою «Згадай і запам'ятай» (цей матеріал учитель може також використовувати впродовж навчального року).*

Підручник забезпечить розвиток в учнів інтересу до вивчення математики та творчості; можливість використання набутих знань та умінь у повсякденному житті; урахування індивідуальних вікових, психологічних і фізіологічних особливостей учнів, різноманітність організаційних форм, які сприятимуть розвитку творчого потенціалу, пізнавальних мотивів і особистості учня, вихованню моральних і естетичних почуттів та бажання вчитися.

Окрім зазначених підручників, при вивченні математики у 1-му класі можна використовувати підручники «Математика. 1 клас» (авт. Заїка А. М., Тарнавська С. С.) та «Математика. 1 клас» (авт. Скворцова С. О., Онопрієнко О. В.); «Математика. 1 клас» (авт. Гісь О. М., Філяк І. В.).

Програма **навчання математики** в 1-му класі передбачає реалізацію змісту в обсязі чотирьох годин на тиждень.

Навчальний предмет **«Природознавство»** у початковій школі має велике значення для розвитку особистості молодшого школяра. Знання про природу розвивають ерудицію, світогляд, мислення, мовлення, волю, почуття, уяву, творчі та дослідницькі здібності, спостережливість, екологічну культуру, позитивні моральні якості, навички навчальної праці, різноманітні теоретичні й практичні способи діяльності, зокрема способи пізнавальної діяльності, сприяють успішній адаптації у навколишньому середовищі.

Навчальний предмет «Природознавство» виконує важливу пропедевтичну функцію: сприяє підготовці дітей до вивчення у школі інших природничих дисциплін. Ця підготовка здійснюється як по лінії змісту, так і по лінії розвитку особистісних якостей і навичок навчальної праці.

Програма першого класу побудована на дослідницькому принципі. Вона починається з теми «Як вивчають природу», в ході вивчення якої діти ознайомлюються зі способами пізнання природи. У наступних темах, наприклад, «Світ, у якому ти живеш», «Світ неживої природи», «Світ живої природи», активно використовується дослідницькій підхід.

У розділах «Рідний край», «Моя країна — Україна» передбачено вивчення природи рідного краю.

Вивчення матеріалу у 1-му класі завершується розділом «Запитання до природи», який має узагальнюючий характер. Дидактичне завдання цього розділу — формувати вміння використовувати узагальнені знання для розв’язання визначеної питання проблеми, узагальнений підхід до застосування методів пізнання природи (спостереження, дослідження), уміння працювати з різними джерелами інформації. Учитель може змінювати тематику завдань (ускладнюючи чи спрощуючи), зважаючи на різні можливості учнів класу.

Така організація навчального процесу сприяє цілісному засвоєнню навчального матеріалу у межах як теми, так і курсу загалом, що є першою сходинкою до формування у дітей природничо-наукової картини світу.

Програма дає вчителю право творчо підходити до реалізації її змісту, на власний розсуд добирати об’єкти для вивчення та вводити у зміст освіти приклади зі свого регіону. Кількість годин на вивчення теми є орієнтовною і

може бути змінена в межах визначених годин. Резервні години можуть бути використані для узагальнюючих уроків, проектної діяльності, екскурсій, досліджень тощо.

Концептуальними ідеями, якими керувалися автори, укладаючи **програму з природознавства**, є формування природознавчої компетентності учнів на основі засвоєння системи інтегрованих знань про неживу та живу природу, ознайомлення з основами екологічних знань, опанування способів навчально-пізнавальної діяльності, розвиток ціннісних орієнтацій в різних сферах життєдіяльності та орієнтація на пошукову діяльність.

Особлива увага приділяється практичному спрямуванню змісту підручників з природознавства на застосування набутих учнями знань у різноманітних життєвих ситуаціях. Насамперед це стосується правил поведінки серед природи, участі в доступній природоохоронній діяльності починаючи з 1-го класу (догляд за рослинами й тваринами, виготовлення годівничок для птахів та ін.).

У процесі засвоєння природничих знань, визначених програмою, учитель ознайомлює дітей з методами дослідження природи.

До методів дослідження, з якими школярі ознайомлюються вже у 1-му класі, належить дослід.

Досліди є більш складною формою вивчення природи, оскільки передбачають: визначення у штучних умовах особливості об’єктів; створення спеціально підготовлених умов для їх проведення; формування вміння зіставляти явища і процеси, за якими спостерігають під час досліду, з тим, що відбувається у природних умовах, робити висновки і узагальнення.

На перших етапах навчання першокласники не володіють у достатній мірі знаннями про об’єкти природи та навичками дослідницької роботи з ними. Тому вчитель проводить демонстраційні досліди, показує, як треба працювати з предметами природи під час виконання досліду, вказує, як і для чого слід проводити спостереження, на що варто звернути особливу увагу, куди і як записати результати роботи, як фіксувати послідовність етапів проведення дослідів, як робити висновки. Доцільно ознайомити учнів з інструкцією, у якій дається план дій і пропонується певний спосіб фіксації результатів.

Важливою вимогою до демонстрації дослідів є підготовка необхідного обладнання, його встановлення, щоб кожен учень міг спостерігати за діями вчителя. Під час демонстрації дослідів доцільно використовувати запитання практичного характеру. Для повторення і закріплення набутих знань — ставити дітям запитання, відповіді на які потрібно довести дослідом. Наприклад: «Як довести, що у ґрунті є повітря?»

Неодмінною умовою виконання навчальної програми є проведення шкільних екскурсій.

Необхідність використання такої форми навчання як екскурсії пояснюється тим, що під час їх проведення об’єкти і явища природи спостерігаються (досліджуються) не ізольовано, а у взаємозв’язку з іншими об’єктами. Програмою для 1-го класу передбачено проведення п’яти

екскурсій, тематику, місце та час проведення яких учитель може змінювати відповідно до особливостей регіону.

На першому етапі підготовки дітей до екскурсії клас поділяється на дві групи, кожна з яких отримує завдання. Вчитель повинен пояснити, за якими тілами слід вести спостереження та як їх фіксувати.

На другому етапі проведення екскурсії учні досліджують об'єкти, роблять відповідні помітки, фотографують природні тіла.

На завершальному етапі обов'язково здійснюється обробка отриманих результатів. Учням пропонується зробити малюнки, підібрати вірші, загадки тощо. Отримані результати доцільно використовувати у подальшій навчальній роботі.

У процесі виконання Дослідницького практикуму учні 1-го класу набувають перші навички дослідницької діяльності. У цьому віці учням складно виконувати роботу самостійно. Основним помічником є вчитель. До роботи варто залучати зацікавлених батьків. Вони можуть допомогти дітям дібрати необхідну літературу, забезпечити місце для виконання роботи (піти з ними у парк, ліс, на річку), оформити роботу, а у деяких випадках можуть бути науковими керівниками.

Починаючи з першого класу, школярі залучаються до проектної діяльності. Програмою передбачено виконання міні-проектів **(«**Як облаштувати джерело?», «Моє улюблене місце відпочинку на природі в місті (селі)».

Міні-проекти — це доступні творчі завдання, що виконуються на уроках природознавства у формі колективних творчих справ. Тривалість виконання проекту доцільно обмежити одним уроком (можливо, спареними уроками) або одним-двома тижнями в режимі урочно-позаурочних занять.

Використання проектної технології навчання сприяє самостійній діяльності учнів щодо розв'язання тієї чи іншої проблеми з використанням різноманітних засобів інтеграції знань і вмінь з різних галузей. Результати виконаних проектів мають бути безпосередньо пов'язані з реальним життям. Форма представлення проекту може бути різна: теоретичне розв'язання проблеми, діюча модель, плакат, екологічний знак, план дій, результат, готовий до впровадження, тощо.

Виконання проекту передбачає декілька послідовних дій: визначення мети проекту; висування ідей проекту і вибір з-поміж них кращої; планування проектної діяльності; безпосередня реалізація проекту; презентація проекту; оцінювання проекту і власної діяльності у ньому (самооцінювання). Участь у проектній діяльності передбачає розвиток в учнів самостійності, ініціативності, креативності, здатності визначати мету діяльності.

Працюючи над проектом, діти вчаться самостійно мислити, знаходити і розв'язувати проблеми, у них розвиваються здібності до прогнозування результатів, можливих наслідків різних варіантів розв'язання проблеми, формується вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки.

Першокласники навчаються планувати свою роботу, працювати в групі, обговорювати висунуті ідеї, вислухувати пропозиції інших членів групи, розподіляти завдання для виконання, ознайомлюються з вимогами до роботи (кінцевого продукту), дізнаються про джерела здобуття інформації.

Число завдань у підручниках надмірне, що сприяє диференціації та індивідуалізації навчально-виховного процесу. При цьому в кожному завданні формується і відпрацьовується найважливіше поняття або уявлення теми, розглядається один із багатьох способів його застосування в житті школяра.

Важливо врахувати, що переважна більшість завдань у підручниках продуктивні. У цьому випадку найчастіше дітям не треба давати правильну відповідь, а пропонується навести власні міркування, логічність яких і правильне їх застосування перевірить учитель.

Пізнання дітьми природи не обмежується рамками уроків. Воно продовжується постійно в школі і за її стінами. Сам навчальний курс є переважною мірою системотворчим стрижнем цього процесу. Ось чому важливо, щоб робота з дітьми, розпочата на уроках, продовжувалася у тій чи іншій формі і після них, наприклад, у групі продовженого дня, на позакласних заходах. Необхідно прагнути до того, щоб батьки учнів у щоденному спілкуванні зі своїми дітьми підтримували їхні пізнавальні ініціативи, які пробуджуються на уроках. Це можуть бути і конкретні завдання для домашніх дослідів, читання і отримання інформації для дорослих.

Концептуальними ідеями, якими керувалися автори, укладаючи ***підручники з природознавства****, є формування природознавчої компетентності учнів на основі засвоєння системи інтегрованих знань про неживу та живу природу, ознайомлення з основами екологічних знань, опанування способів навчально-пізнавальної діяльності, розвиток ціннісних орієнтацій у різних сферах життєдіяльності та орієнтація на пошукову діяльність.*

Особлива увага приділяється практичному спрямуванню змісту підручників з природознавства на застосуванню набутих учнями знань в різноманітних життєвих ситуаціях. Передусім це стосується правил поведінки серед природи, участі в доступній природоохоронній діяльності починаючи з 1-го класу (догляд за рослинами та тваринами, виготовлення годівничок для птахів та ін.).

У підручнику «Природознавство. 1 клас» (авт. Гільберг Т.Г., Сак Т.В.) *згідно з навчальною програмою з природознавства перевага віддається практичним роботам, дослідам, спостереженням у природі, розв'язанню ситуативних завдань, а також практичній діяльності з охорони природи. На сторінках підручника уміщено рубрики: «Дай відповідь на запитання і виконай завдання», «Попрацюй у парі», «Поміркуй і дай відповідь (запитання для допитливих)», «Твої відкриття», «Виконай дослід».*

Варто звернути увагу на те, що робота вчителя з підручником має бути творчою. Запитання і завдання підручника подані для практичної

допомоги вчителю в організації навчальної діяльності дітей. Враховуючи місцеві умови і рівень підготовки учнів, учитель може збільшити кількість запитань і завдань або скоротити їх; ввести нові, складені з урахуванням особливостей природи і господарства свого краю. Слід ураховувати й індивідуальні особливості учнів — сильним учням пропонувати складніші запитання і завдання.

У підручнику ***«Природознавство. 1 клас» (авт. Грущинська І.В.)*** *розділи називаються мандрівками в природу, а назви параграфів (теми уроків) сформульовані у вигляді запитань, що наблизить школярів до об'єктів вивчення природознавства та сприятиме кращому засвоєнню навчального матеріалу. До конструювання змісту параграфів (тем уроків) автор застосовує однаковий алгоритм: спочатку розміщується рубрика «Ти дізнаєшся», в якій учням повідомляється, про що йтиметься на уроці, а закінчується кожний урок рубрикою «Завдання знавця природи», де пропонується перевірити, як учні засвоїли отримані на уроці знання. Завдання на перевірку знань (доведи, встанови, порівняй) покликані виявити уміння учнів логічно мислити, аналізувати, абстрагувати, виділяти істотне, порівнювати — встановлювати спільні та відмінні риси об'єктів природи, узагальнювати, а також застосовувати набуті знання у нових умовах.*

Для зручності орієнтування в підручнику навчальний матеріал структуровано за рубриками «Робота в парі», «Робота в групі», «Позакласні завдання», «Граємося й навчаємося», «Український віночок». «Пам'ятка друга природи» ознайомлює учнів із правилами поведінки серед природи. У кінці підручника в «Довідковому бюро пані Природи» подано невеликий визначник рослин, тварин, предметів неживої природи (деякі гірські породи), які траплятимуться на сторінках підручників.

Уроки-екскурсії (раніше вони не включалися до змісту підручників) під назвою «Подорожі в природу» оформлені таким чином, щоб їх можна було легко відрізнити від решти тексту. Вони подаються на тлі фотографії тієї місцевості, куди буде здійснюватись екскурсія: парку, лісу, берегу водойми. Виділяються своїм оформленням і уроки, на яких проводяться практичні роботи, демонстраційні та фронтальні досліди, а також досліджуються питання, зазначені у програмі як міні-проекти та дослідницький практикум — усі ці види робіт об'єднує рубрика «Дослідницька лабораторія». Розташування матеріалу цієї рубрики на тлі класної дошки нагадує вчителеві про необхідність ефективного використання простору сучасної інтерактивної класної дошки для фіксації всіх етапів процесу виконання практичної дослідницької роботи.

Засвоєння змісту матеріалу уроку складається із певних логіко-психологічних кроків: актуалізації опорних знань, мотивації діяльності учнів, сприймання нового матеріалу: усвідомлення сприйнятого, осмислення нового змісту, систематизації й узагальнення, закріплення і застосування засвоєного. Відповідно до цієї схеми автор вводить систему завдань: «пригадай», «роздивись», «розкажи», «послухай», «поміркуй», «запам'ятай».

На сторінках підручника учні будуть зустрічатися із віртуальними героями, які допоможуть їм мандрувати дивовижним світом природи. Казкові зображення цих героїв поєднуються із реалістичним відтворенням природних об'єктів, викликаючи у дітей зацікавлення. Своєрідність підручника полягає в пріоритетному використанні фотозображень природних явищ та об'єктів, що продиктовано самим змістом навчального предмета та ідеєю наближення дітей до природи.

У кінці кожного розділу передбачено 1 годину для узагальнення і систематизації знань.

На вивчення природознавства у 1-му класі типовими навчальними планами передбачено 2 години на тиждень.

Предмет **«Основи здоров'я»** відіграє важливу роль у системі навчання і виховання учнів, його мета — формування здоров'язбережувальної компетентності учнів на основі оволодіння ними знаннями про здоров'я та безпеку, практичними навичками здорового способу життя і безпечної поведінки, виховання ціннісного ставлення до життя і здоров'я, сприяння всебічному розвитку дітей. Відповідно до навчального плану на вивчення предмета відводиться 1 година на тиждень.

Головні завдання програми підпорядковані досягненню поставленої мети і спрямовані на опанування основних складових здоров'язбережувальної компетентності (знання, практичні навички й уміння, ціннісне ставлення до життя і здоров'я).

Меті програми підпорядковано й умови її ефективної реалізації, якими передбачено насамперед активну співпрацю учителя з учнями задля їх мотивації до здорового способу життя; обов'язкове застосування на уроках інтерактивних педагогічних технологій; практичне спрямування уроків та їх емоційність; інтенсифікацію міжпредметних зв'язків; активну участь батьківської громади у формуванні здорового способу життя дітей; особистісне ціннісне ставлення вчителя до власного здоров'я; створення шкільного здоров'язбережувального середовища; моніторинг відповідності навчального процесу і стану здоров'я учнів.

Основними базовими поняттями програми визначено здоров'я, здоровий спосіб життя, безпечну поведінку, здоров'язбережувальну компетентність, здоров'язбережувальні компетенції.

Здоров'я у чинній програмі розгадається не лише як стан, а й, насамперед, як процес формування, збереження, зміцнення і відновлення фізичної, психічної, соціальної та духовної його складових.

Під здоровим способом життя мається на увазі спосіб життєдіяльності людини, метою якого є формування, збереження, зміцнення і відновлення здоров'я. Акцентовано увагу і на необхідності розуміння учнями безпечної поведінки як такої, яка не загрожує їх життю і здоров'ю та безпеці інших.

Поняттям програми, яке уможливить ефективну роботу вчителя, є поняття ключової здоров'язбережувальної компетентності як здатності учня застосовувати всі належні компетенції, виражені у знаннях про здоров'я,

здоровий і безпечний спосіб життя, володінні способами навчальної й здоров'язбережувальної діяльності, ціннісному ставленні до власного здоров'я в конкретних навчальних і життєвих ситуаціях та обставинах, діях на користь збереження життя і формування, зміцнення й відновлення здоров'я.

Здоров'язбережувальні компетенції учня, які в комплексі (за умови їх досягнення) уможливлюють реалізацію здоров'язбережувальної компетентності, виражено через такі його дії: розповідає, називає, розпізнає, наводить приклади, відтворює, порівнює, аналізує, пояснює, уміє, дотримується правил.

Структурування змісту програми здійснено відповідно до вимог Державного стандарту загальної початкової освіти: у ній є розділи «Здоров'я людини», «Фізична складова здоров'я», «Соціальна складова здоров'я», «Психічна і духовна складові здоров'я».

Програмою передбачено можливість змін відповідно до авторського викладу, робочого плану школи, необхідності реагування на конкретні умови перебігу навчально-виховного процесу, застосування інтерактивних педагогічних технологій, що передбачає практичне спрямування уроків, на яких відбувається відпрацювання учнями конкретних здоров'язбережувальних навичок і умінь, належних поведінкових навичок, їх мотивація на здоровий і безпечний спосіб життя, розв'язання конкретних навчальних і життєвих ситуацій, що сприятиме ціннісному спрямуванню школярів щодо життя і здоров'я власного та інших людей. Саме тому в структурі уроків з основ здоров'я слід передбачити навчально-пізнавальну та оздоровчо-рухову діяльність учнів. Програма містить достатню кількість практичних робіт, які діти можуть виконувати не лише на уроках, а й, що заохочується, переважно вдома з батьками.

Урахування компетентнісного підходу при розбудові програми предмета «Основи здоров'я» уможливило її базування на використанні основних понять здоров'язбережувальної компетентності як ключової, а відтак — формування її змісту на основі сучасного понятійного апарату педагогічної валеології та відповідних йому методичних принципів і підходів.

У розробленні ***підручників з основ здоров'я*** *використано комплексний підхід, оскільки робота виконувалася на перетині психології, педагогіки, валеології та медицини. Зміст підручників структуровано за розділами, визначеними Державним стандартом початкової загальної освіти:*

- *здоров'я людини;*
- *фізична складова здоров'я;*
- *соціальна складова здоров'я;*
- *психічна та духовна складові здоров'я.*

У процесі навчання бажано використовувати модифіковану структуру уроку, важливим є створення проблемних та ігрових ситуацій, використання прийомів інтерактивного навчання.

Методичний апарат підручника ***«Основи здоров'я. 1 клас» (авт. Бех І.Д., Воронцова Т.В., Пономаренко В.С., Страшко С.В)*** *ґрунтується на педагогічній технології «Освіта на основі розвитку життєвих навичок», яка залучає учнів до навчально-виховного процесу в ролі активних суб'єктів, а не пасивних споживачів інформації. Тому зміст підручника орієнтовано на групову й індивідуальну діяльність, у процесі якої учні активно набувають сприятливі для здоров'я ціннісні орієнтації та базові знання з предмета, відбувається розвиток інтелектуальної й емоційної сфер дітей.*

Обрана авторами технологія «Освіта на основі розвитку життєвих навичок» не лише забезпечує набуття учнями сприятливих для здоров'я психосоціальних (позитивна самооцінка, гартування волі, здатність до прийняття виважених рішень, ефективне спілкування, протистояння негативним соціальним впливам тощо) і спеціальних (санітарно-гігієнічні навички, раціональне харчування, рухова активність, загартування, надання першої допомоги) компетенцій. Ґрунтуючись на принципах особистісно орієнтованого виховання, вона дає можливість задовольняти базові потреби учнів у набутті нових знань та вмінь для пізнання себе і світу, творчої самореалізації, дружби.

Зміст підручника упорядковано відповідно до наскрізних тематичних ліній, навчальний матеріал параграфів подано за єдиною схемою, яка відображає головні етапи вивчення теми:

• активація інтересу і пізнавальної діяльності (стартове завдання);

• вправи і завдання, спрямовані на набуття предметних компетенцій і вміння вчитися;

• проміжні активності (руханки, загадки, вірші), спрямовані на психофізичне розвантаження і задоволення естетичних потреб учнів;

• підсумки, пам'ятки, поради для закріплення і систематизації знань.

Головна особливість підручника — орієнтація на тренінгові форми навчання. Більшість завдань передбачають діалогові й активні методи роботи, зокрема: роботу в парах, малих групах, «мозковий штурм», рольові ігри, інсценування, творчі роботи, виконання індивідуальних проектів тощо.

Для зацікавлення учнів предметом у зміст ***підручника «Основи здоров'я. 1 клас» (авт. Гнатюк О. В.)*** *введено казкових персонажів, які «супроводжують» учнів на шляху до знань. Тести, ігри, прислів'я, загадки доповнюють методичний апарат підручника, активізуючи мислення учнів. З огляду на вікові особливості першокласників переважна більшість завдань пропонується з ілюстраціями.*

Особливістю проведення уроків з основ здоров'я у початкових класах є те, що оволодіння здоров'язбережувальною компетентністю потребує багаторазового вправляння. Цьому сприятимуть рольові ігри, завдання «Перевір себе», які даються протягом року.

Розкриваючи правила гігієни, автори подають вправи для формування правильної постави, розкриваючи права та обов'язки дитини, наводять вимоги до спілкування, учать керувати своїми емоціями, долати свої вади завдяки самовихованню.

Щоб забезпечити мотивацію навчання, у підручнику вміщено завдання різних рівнів складності, практичні роботи, цікавий матеріал. Це дає можливість учителю працювати творчо, застосовуючи різні методи і прийоми.

Окрім зазначених підручників при вивченні основ здоров'я можна використовувати підручники ***«Основи здоров'я. 1 клас» (авт. Бойченко Т. Є., Савченко О. Я.) та «Основи здоров'я. 1 клас» (авт. Коненко Л. Б., Мечник Л. А., Жаркова І. І.).***

На вивчення основ здоров'я в 1-му класі типовими навчальними планами початкової школи передбачено 1 годину на тиждень.

У 2012/13 навчальному році початкова школа працюватиме за оновленою навчальною програмою з фізичного виховання.

Основною метою **фізичного виховання** в початковій школі є формування у школярів стійких мотивів і потреб відносно свого здоров'я, фізичного розвитку і фізичної підготовленості, комплексного розвитку здібностей і психічних якостей від народження, використання засобів фізичного виховання в організації здорового способу життя.

Головними завданнями фізичного виховання в початковій школі є:

• створення умов для забезпечення оптимальної рухової активності дітей, досягнення ними достатнього рівня фізичної функціональної підготовки;

• сприяння соціальному, біологічному і психічному благополуччю учнів;

• удосконалення навичок базових рухових дій і використання їх у побуті та ігровій діяльності;

• розширення рухового досвіду молодших школярів;

• формування загальних уявлень про фізичну культуру, її значення в житті людини, збереження та зміцнення здоров'я;

• формування інтересу до використання фізичних вправ як важливих складових здорового способу життя;

• розширення функціональних можливостей систем організму шляхом цілеспрямованого розвитку основних фізичних якостей і здібностей від народження;

• формування практичних навичок відносно самостійних занять фізичними вправами і проведення активного відпочинку.

Під час роботи з удосконалення навчальної програми з предмета «Фізична культура» були враховані основні вимоги до навчальних програм: **узгодженість зі стандартом галузі; придатність для всіх учнів; наступність і прогрес; зручність користування.**

Предметом навчання в початковій школі у галузі фізичного виховання є **рухова активність із загальноосвітньою спрямованістю.**

Виходячи із сучасних вимог до фізичного виховання учнів і вимог до навчальних програм, була здійснена спроба відійти від традиційної структури її побудови і запровадити новий підхід — розподіл навчального

матеріалу за «школами», до кожної з яких увійшли вправи, споріднені за способом рухової діяльності, а саме:

- школа культури рухів;
- школа пересувань;
- школа м'яча;
- школа активного відпочинку (рекреації);
- школа сприяння розвитку фізичних здібностей.

Теоретичний матеріал, вміщений у програмі, тісно пов'язаний із практичним матеріалом, спрямований на виконання двох функцій: бути критеріями для планування викладання і навчання і надавати об'єктивні критерії для оцінювання навчальних досягнень учнів.

У програмі враховано принцип ускладнення видів діяльності учнів (репродуктивна, продуктивна, творча); особливості психічних процесів молодших школярів; особливості діяльності учнів залежно від характеру знань, які засвоюються.

У кінці кожної «школи» подаються контрольні навчальні нормативи і вимоги. В таблицях контрольних навчальних нормативів і вимог з деяких видів випробувань з'являється поняття «норма». Вона відповідає показникам тестової частини «Крок до здоров'я» фізкультурно-оздоровчого патріотичного комплексу школярів України «Козацький гарт», що є нормативною основою фізичного виховання школярів. Поняття «норма» характеризує належний (безпечний) рівень фізичного здоров'я.

Оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів з фізичної культури здійснюється вербально.

Програма передбачає реалізацію змісту предмета в обсязі трьох годин на тиждень. Вона не встановлює чітко визначеної кількості годин для вивчення тих чи інших розділів. Враховуючи рівень фізичної підготовленості учнів, їхні інтереси та здібності, стан спортивно-матеріальної бази навчального закладу, кліматичні умови, вчитель самостійно визначає кількість годин на вивчення складових кожної «школи».

Виходячи з регіональних особливостей і умов навчання, на місцях допускається внесення змін і доповнень до змісту базової програми в обсязі не більше 20 % від загальної кількості годин.

Враховуючи психологічні особливості молодших школярів, уроки фізичної культури необхідно проводити на фоні позитивних емоцій учнів, творчо використовуючи для цього ігровий метод, музичний супровід, сучасні комп'ютерні технології тощо.

Навчальні програми з предметів художньо-естетичного циклу («Музичне мистецтво», 1—4-й класи, *авт. Л.Хлєбнікова, Дорогань Л. О., Івахно І. М., Кондратова Л. Г., Корнілова О. В., Лобова О. В., Міщенко Н. І.;* ***«Образотворче мистецтво»,*** *авт. Шмагало Р. Т. Марчук Ж. С. , Вачкова І.Б., Чорний О. В., Гнатюк М. В.;* ***«Мистецтво»,*** *авт. Масол Л. М., Гайдамака О. В., Очеретяна Н. В., Дмитренко О. М.) мають тематичну побудову, що дає змогу об'єднати різні види мистецької діяльності учнів: сприймання творів мистецтва (музичних, візуальних), практично-творчу*

діяльність (репродуктивну, творчу), засвоєння необхідних мистецьких понять і термінів — на одному уроці. Теми програм мають не тільки навчальний, а й художньо-естетичний характер і відкривають можливість досягнення цілісності та єдності навчального процесу не лише в межах одного уроку, а й протягом семестру, навчального року, всього навчального курсу.

Зміст навчальних програм реалізується перш за все у підручниках. Робота з підручником має бути однією з форм діяльності на уроці. У підручниках уміщено основний навчальний (текстовий та ілюстративний) матеріал, який учні мають опанувати на уроках.

«Образотворче мистецтво. 1 клас» (авт. Калініченко О. В., Сергієнко В. В.);

«Образотворче мистецтво. 1 клас» (авт. Шевченко Н. Т.);

«Образотворче мистецтво. 1 клас» (авт. Резніченко М.І., Трач С. К.);

«Музичне мистецтво. 1 клас» (авт. Аристова Л. С., Сергієнко В. В.);

«Музичне мистецтво. 1 клас» (авт. Лобова О. В.);

«Музичне мистецтво. 1 клас» (авт. Ростовський О. Я., Островський В. М, Сидір М. В.);

«Музичне мистецтво. 1 клас» (авт. Кондратова Л. Г.);

«Мистецтво. 1 клас» (авт. Масол Л. М., Гайдамака О. В., Очеретяна Н. В.).

Нові підручники характеризуються багатим ілюстративним рядом — репродукції творів різних видів мистецтва, світлини, послідовність виконання практичних завдань з образотворчого мистецтва, вокальних вправ з музичного мистецтва тощо.

Більшості підручників притаманний діалогічний виклад навчального матеріалу: система запитань і завдань спонукатиме дітей до творчості, спілкування, роздумів, залучатиме до спільної мистецької діяльності. Крім того, у деяких підручниках введені казкові персонажі, які допомагатимуть учням осягати таємниці мистецтва — Музикус і Тріольчик (у підручнику «Музичне мистецтво. 1 клас» (авт. Аристова Л. С., Сергієнко В. В.), котик Співайко (у підручнику «Музичне мистецтво. 1 клас» (авт. Кондратова Л. Г.); чарівниця Гармонія («Образотворче мистецтво. 1 клас» (авт. Калініченко О. В., Сергієнко В. В.)); Барвик і Лясолька (в підручнику з інтегрованого курсу «Мистецтво. 1 клас» (авт. Масол Л. М., Гайдамака О. В., Очеретяна Н. В.).

Кожен з названих підручників повністю реалізує вимоги навчальної програми і разом з тим має свої особливості.

Зміст інтегрованого підручника «Мистецтво» структуровано відповідно до домінантних ліній — музичне мистецтво, образотворче мистецтво, кожне з яких реалізує основні види діяльності на уроці: сприймання мистецтва та художньо-практична діяльність (спів, малювання). У підручнику вміщено різноманітні види завдань, які сприятимуть розвитку творчості дитини — «створи мелодію» (інструментальний та ритмічний супровід), «оживи картину», «створи

звукові картини», «придумай і виконай ролі» і т.п. Для мотивації творчості учнів у підручнику також вміщені віршики, загадки. Завдання на порівняння та знаходження відповідностей, завдання «допоможи Барвику/Лясольці», «розкажи своїм друзям, рідним» тощо мотивуватимуть пізнавальну активність маленьких школярів.

Підручник «Образотворче мистецтво. 1 клас» (авт. Калініченко О.В., Сергієнко В.В.) являє собою «міні-енциклопедію» з образотворчого мистецтва для малят. За мінімального використання текстового матеріалу підручник дає можливість поринути у світ образотворчого мистецтва в усьому його розмаїтті. Підручник характеризується багатоваріантністю як візуального ряду для сприймання, так і матеріалів для практичної роботи (вправи і декілька варіантів практичних завдань з поетапним їх виконанням розміщені під рубрикою «Секрети чарівниці Гармонії»). Для мотивації навчальної діяльності у підручнику вміщено загадки, невеликі дитячі віршики. Для ретельного огляду творів мистецтва автори пропонують збільшені фрагменти творів («Роздивись!»).

Підручник «Образотворче мистецтво. 1 клас» (авт. Шевченко Н.Т.) реалізує всі види діяльності учнів на уроці: сприймання і аналіз творів мистецтва, практичну художньо-творчу діяльність. Схеми послідовного виконання практичних завдань, а також рубрика «Організуй дозвілля» сприятимуть формуванню в учнів художніх умінь та навичок. У підручнику пропонується створення ігрових ситуацій (розв'язання «картинок-плутанок», ігри на розвиток уяви тощо), що є актуальним для даного віку, активізує мислення, розвиває творчість дітей.

Підручник «Образотворче мистецтво. 1 клас» (авт. Трач С.К., Резніченко М.І.) багато ілюстрований творами мистецтва, світлинами, зразками дитячих робіт. Для формування образотворчих умінь та навичок автори пропонують педагогічні схеми послідовного виконання вправ (рубрика «Працюй так»). З метою розвитку творчих здібностей та ініціативи учнів після виконання кожної вправи пропонується творче завдання.

Підручник «Музичне мистецтво. 1 клас» (авт. Аристова Л.С., Сергієнко В.В.) структурований за рубриками: «Слухаємо музику», «Співаємо», «Фантазуємо, граємося, жартуємо», які репрезентують усі види діяльності на уроці з огляду на вікові особливості учнів, що передбачають переважне застосування у навчальній діяльності ігрових технологій. Цьому сприятимуть також уміщені в підручнику казки та цікаві музичні історії. Методичний апарат підручника цікавий і різноманітний. У ньому вміщено багато творів образотворчого мистецтва, що є не тільки окрасою книги, а й умовою організації окремого виду діяльності на уроці, введено завдання на порівняння творів різних видів мистецтва, проведення аналогій, що є реалізацією положення програми щодо підсилення міжпредметних зв'язків.

Підручник «Музичне мистецтво. 1 клас» (авт. Лобова О.В.) побудований в ігровій формі, що є найбільш ефективною для учнів 1-го класу.

У ньому вміщено багато віршів, загадок (як словесних, так й ілюстрованих), ребусів тощо. Багатий методичний апарат підручника доповнюють завдання на вибір, завдання для групової та індивідуальної роботи, різноманітні види завдань на формування базових знань та розвитку творчого потенціалу учнів. Підручник багато ілюстрований, причому ілюстрації виконують не тільки естетичну, а й дидактичну функцію.

Підручник «Музичне мистецтво. 1 клас» (авт. Ростовський О.Я., Островський В.М., Сидір М.В.) реалізує усі види діяльності учня на уроці: слухання музики, спів, творча діяльність. У підручнику вміщено багато сюжетних ілюстрацій до музичних творів, що сприятимуть розвитку в учнів умінь, пов'язаних з аналізом-інтерпретацією прослуханих творів. Цьому також допоможуть «слова — характеристики музики», розміщені на сторінках підручника, які сприятимуть розширенню словникового запасу учнів, розвитку їх уміння влучно характеризувати прослухану музику.

За допомогою підручника «Музичне мистецтво. 1 клас» (авт. Кондратова Л.Г.) учень мандрує станціями «Слухацька», «Співоча», «Танцювальна», де не тільки ознайомлюється з новими музичними поняттями, співає, слухає і аналізує музику, а й грає у дитячі музичні ігри, перевтілюється в різних персонажів, слухає казки і різні цікаві мистецькі історії.

Типовими навчальними планами для 1-х класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою передбачено виділення 1 години на предмет «Музичне мистецтво», 1 години на предмет «Образотворче мистецтво» або 2 годин на інтегрований курс «Мистецтво».

Звертаємо увагу на те, що відповідно до Типових навчальних планів для початкової школи з вивченням російської чи іншої мови національної меншини, спеціалізованої школи з поглибленим вивченням іноземних мов (додатки 2—5 до наказу МОНмолодьспорту від 10.06.2011 № 572) на вивчення предметів художньо-естетичного циклу передбачено 1 навчальну годину. Проте для повної реалізації вимог Державного стандарту початкової загальної освіти (освітня галузь «Мистецтво») **рекомендуємо** використовувати додатково 1 годину за рахунок варіативної складової навчального плану.

Метою навчального предмета «**Трудове навчання»** в початковій школі є формування і розвиток у межах вікових можливостей учнів предметно-перетворювальної компетентності, яка дає їм можливість самостійно розв'язувати предметно-практичні завдання та побутові проблеми. Для досягнення зазначеної мети передбачається виконання наступних завдань:

• формування в межах вікових можливостей учнів узагальнених способів (алгоритмів) предметно-перетворювальної діяльності з дотримання безпечних прийомів ручної праці та економного використання матеріалів;

• розвиток творчих технічних здібностей, засвоєння елементів графічної грамоти, вмінь працювати в команді та навичок операціоналізації ручних технік обробки матеріалів;

• набуття досвіду предметно-перетворювальної та побутової практичної діяльності, алгоритмів і способів предметно-практичних дій ручними техніками для оволодіння в основній школі основами технологій;

• виховання в учнів ціннісного ставлення до себе як суб'єктів предметно-перетворювальної діяльності, шанобливого ставлення до людей праці та різних професій, трудових традицій українського народу та інших народів світу.

Зміст курсу «Трудове навчання» визначається за такими змістовими лініями: ручні техніки обробки матеріалів, технічна творчість, декоративно-ужиткове мистецтво та самообслуговування. Кожна змістова лінія передбачає формування культури виконання трудових дій. У результаті трудової діяльності в учнів формуються вміння та навички з обробки матеріалів, правильне уявлення про навколишню дійсність, розширюється загальний і політехнічний кругозір, виховується свідоме ставлення до праці. У молодшому шкільному віці предметна діяльність є водночас і пізнавальною. А тому діяльність, яка передбачає обробку різних матеріалів, стає для дітей формою мислення, джерелом їхнього розумового розвитку.

Навчальну програму побудовано за такими принципами:

• навчальний матеріал диференціюється за видами діяльності (згинання, складання, різання, ліплення тощо) та конструювальними матеріалами (папір, картон, пластилін, природні та штучні матеріали та ін.), які ускладнюються в кожному класі залежно від просторово-предметних характеристик виготовлення виробів (за шаблоном на площині, за шаблоном на площині з елементами творчості, об'ємні, об'ємні з елементами творчості);

• практичні роботи диференціюються впродовж навчального року залежно від календарних свят (державних і релігійних), регіональних традицій і звичаїв, які ускладнюються в кожному класі через добір об'єктів праці учнів відповідної складності.

Окремі елементи загальних тем навчальної програми (організація робочого місця на уроці, безпека користування інструментами та матеріалами, бережливе та економне ставлення до використовуваних матеріалів, навички самообслуговування та ін.) є наскрізними, набуті учнями знання, вміння та навички виявляються і піддаються розвиткові на кожному уроці в школі, на заняттях у групі продовженого дня та вдома.

Розробляючи зміст підручників із трудового навчання, автори виходили з того, що ***трудове навчання в початковій школі*** *є однією з ланок неперервної технологічної освіти, що логічно продовжує дошкільну освіту, створює базу для успішного опанування учнями технологій основної школи та здобуття професійної освіти. Важливою особливістю підручників є спроба ознайомити учнів з доступними для їхнього розуміння професіями. Цим самим створена перша сходинка до вибору майбутньої професії.*

У змісті підручників відповідно до вимог Державного стандарту початкової загальної освіти закладено можливості для реалізації таких змістових ліній:

• *ручні техніки обробки матеріалів;*

• технічна творчість;

• декоративно-ужиткове мистецтво;

• самообслуговування.

Кожна змістова лінія передбачає формування культури виконання трудових дій, розширення кругозору дітей, ознайомлення з новими термінами (контур, шаблон, трафарет, симетрія).

Щоб забезпечити мотиваційну функцію навчання, виклад навчального матеріалу ***в підручнику «Трудове навчання. 1 клас» (авт. Сидоренко В.К., Котелянець Н.В.)*** *ведеться від імені персонажів країни Майстрів. Кожен з них демонструє дітям, як із буденних і звичайних речей створити корисні й гарні вироби. Нехай це аплікації — але це вже самостійно створені вироби, поява яких пов'язана з першими кроками до опанування прийомів розмітки, різання, склеювання тощо.*

Для залучення учнів до предметно-перетворювальної діяльності передбачено якнайширше використання простих матеріалів — паперу, пластиліну, ниток, тканини і окремо — природних матеріалів. Адже навіть найпростіші вироби з природного матеріалу справляють великий вплив на творчий розвиток дитини, сприяють залученню їх до фантазування — а все це разом поведе їх у дивну країну, де пізнається і переживається одне з найчудовіших почуттів — радість творчості. Усе це загалом спрямоване на розвиток особистості учня. Робота з природними матеріалами розширюватиме уявлення учнів про навколишній світ, а ручна праця сприятиме розвитку сенсомоторики, узгодженості в роботі очей, рук, координації рухів, гнучкості, точності.

Навчальний матеріал підручника ***«Трудове навчання. 1 клас» (авт. Тименко В. П., Веремійчик І. М.)*** *охоплює теми занять, орієнтовані на атрибутику професій типу «людина і природа», «людина і техніка», «людина і художнє довкілля» «людина й інші люди». Система запитань, завдань і практичних робіт ураховує вікові потреби, можливості та особливості учнів, тому обмежується зовнішніми естетичними характеристиками світу тих чи інших професій.*

Практичні роботи пов'язані переважно з площинним фігуротворенням із природних та штучних матеріалів у різних техніках. Пропонуються тренувальні вправи, репродуктивні трудові завдання, індивідуальні та групові форми організації практичних занять.

Доступність навчальних завдань забезпечується ігровим проектуванням з опорою на наочно-дієве сприймання зразків майбутніх виробів.

Окрім зазначених підручників при вивченні трудового навчання можна використовувати підручник ***«Трудове навчання. 1 клас» (авт. Роговська Л. І.).***

На вивчення трудового навчання в 1-му класі Типовими навчальними планами передбачено 1 годину.

У 2012/13 навчальному році робочі навчальні плани для ***2—4-х класів*** *загальноосвітніх навчальних закладів розробляються на основі* ***Типових***

навчальних планів початкової школи з українською мовою навчання; з українською мовою навчання з вивченням російської чи іншої мови національної меншини; з навчанням російською чи іншою мовою національної меншини, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 29.11.2005 № 682.

Для спеціалізованих класів з поглибленим вивченням іноземних мов робочі навчальні плани для ***2—4-х класів*** *розробляються за* ***Типовими навчальними планами спеціалізованих шкіл цього типу, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України від 13.03.2006 № 182.***

Для спеціалізованих класів з поглибленим вивченням предметів художньо-естетичного циклу робочі навчальні плани для ***2—4-х класів*** *розробляються за* ***Типовими навчальними планами спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов та предметів художньо-естетичного циклу, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України від 13.05.2005 № 291 (додатки 2, 3)****, з урахуванням змін у розподілі навчального часу та загальної кількості годин, визначених Типовими навчальними планами початкової школи (наказ МОН України від 29.11.2005 № 682).*

Організація навчання у ***2—4-х класах*** *здійснюється за навчальними програмами, розробленими відповідно до Державних стандартів початкової загальної освіти та затвердженими Міністерством освіти і науки України (наказ МОН від 20.06.2006 № 469 згідно з рішенням колегії МОН від 24 травня 2006 року):*

«Програми для середньої загальноосвітньої школи», 1—4 класи *(К.: Початкова школа, 2006);*

«Фізична культура. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів», 1—4 класи; *авт. Зубалій М.Д. та ін. (Х.: Ранок, 2006);*

«Фізична культура. Програма для учнів спеціальних медичних груп», 1—4 класи; *авт. Майєр В.І. (Х.: Ранок, 2006);*

«Плавання. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів», 1—4 класи; *авт. Деревянко В.В., Сілкова В.О. (Х.: Ранок, 2006).*

Рекомендовані Міністерством освіти і науки України навчальні програми для 1—4-х класів загальноосвітніх навчальних закладів:

«Математика», 1—4 класи; *авт. Скворцова С.О., Тарнавська С.С., 2006 р.;*

«Я і Україна. Навколишній світ» за науково-педагогічним проектом «Росток», 1—4 класи, *авт. Пушкарьова Т.О., 2006 р.;*

«Математика», 1—4 класи*, авт. Петерсон Л.Г., 2007 р.;*

«Українська мова», 2—4 класи, *авт. Кальчук М.І. та ін., 2008 р.*

У початкових класах загальноосвітніх навчальних закладів, які працюють ***за системою розвивального навчання Б.Д.Ельконіна — В.В.Давидова,*** *організація навчання здійснюється за навчальними програмами, рекомендованими МОН (наказ від 20.06.2006 № 469):*

*«**Навчальні програми (система розвивального навчання Б.Д.Ельконіна — В.В.Давидова), 1—4 класи** (Х.: Центр психології і методики розвиваючого навчання, 2008);*

***«Програми для початкових класів загальноосвітніх шкіл. Система розвивального навчання Б.Д.Ельконіна — В.В.Давидова»** (Х.: ННМЦ «Розвиваюче навчання», 2008).*

*Вивчення навчальних предметів у **2—4-х класах** загальноосвітніх навчальних закладів у 2012/13 навчальному році здійснюватиметься за підручниками та навчальними посібниками, зазначеними в основному та додатковому переліках навчальної літератури для використання у початковій школі загальноосвітніх навчальних закладів у 2012/13 навчальному році і будуть розміщені на офіційних веб-сайтах Міністерства www.mon.gov.ua та Інституту інноваційних технологій і змісту освіти www.iitzo.gov.ua*

***Варіативною складовою** кожного з Типових навчальних планів для учнів 1—4-х класів передбачено від 1 до 3 додаткових годин, які можна використовувати за вибором загальноосвітнього навчального закладу з урахуванням особливостей навчального закладу та індивідуальних освітніх потреб учня:*

- *на посилення предметів інваріантної складової;*
- *на вивчення додаткових курсів;*
- *на проведення індивідуальних та групових занять.*

Впроваджуючи в початкових класах курси за вибором, слід дотримуватися вимог «Державних санітарних правил і норм улаштування, утримання загальноосвітніх навчальних закладів та організації навчально-виховного процесу» (ДСанПіН 5.2.008-01) щодо гранично допустимого тижневого навантаження учнів початкових класів.

Викладання курсів за вибором здійснюється з обов'язковим урахуванням побажань батьків.

Жоден з курсів не може бути нав'язаний учням та вчителям.

Вибір будь-якого курсу має бути обговорено на батьківських зборах та засіданнях педагогічної ради навчального закладу.

Визначені курси варіативної складової зазначаються в розкладі уроків після предметів інваріантної частини навчального плану.

Навчальні досягнення учнів з обраних предметів варіативної складової навчальних планів не оцінюються.

Обирати для вивчення слід курси, які реалізуються навчальними програмами, рекомендованими Міністерством освіти і науки України (Програми курсів за вибором для загальноосвітніх навчальних закладів. Варіативна складова Типових навчальних планів. 1—4 класи. Т.: Мандрівець, 2009, 2010, 2011, 2012):

«Розвиток продуктивного мислення учнів 1—4 класів», авт. Гісь О.М.;

«Хореографія», 1—4 класи, авт. Тараканова О.П.;

«Дорога в дивосвіт», 1—4 класи, автор Поліщук Н.А.;

«Російська мова», 2—4 класи, автори Ґудзик І.П., Лапшина І.М.;

«Уроки для стійкого розвитку. Моя щаслива планета», 3—4 класи, авт. Пометун О. І., Онопрієнко О.В., Цимбалару А.Д.;

«Абетка харчування», 1—4 класи, авт. Ващенко О. М., Свириденко С. О., Чорновіл О.В.;

«Абетка театрального мистецтва», 1—4 класи, авт. Петренко Л.Б.;

«Основи театральної грамоти», авт. Самсоненко Л. М.;

«Народна вишивка», 2—4 класи, авт. Свінціцька Л.М.;

«Морально-етичного виховання», 1—4 класи, авт. Слотвинська Л.М.;

«Основи християнської етики», 1—4 класи; розроблений авторським колективом під загальною редакцією Жуковського В.М.;

«Християнська етика в українській культурі», 1—4 класи; авт. ігумен Лонгин (Чернуха), Бєлкіна Е.В.;

«Риторика», 1—4 роки навчання, авт. Науменко В.О., Захарійчук М.Д.;

«Зарубіжна література», 2—4 класи, авт. Мовчун А.І;.

«Поетика», 1, 2—4 класи, авт. Петровська Т.В.;

«Логіка», 2, 3, 4 класи, авт. Митник О.Я.;

«Елементи геометрії», 3—4 класи, авт. Седеревічене А.О, Нивидома Л.І.;

«Азбука споживача», 1—2 роки навчання, авт. Бородачова Н.В., Лаврентьєва Г.І.;

«Основи споживчих знань», 1—4 класи, авт. Гільберг Т.Г., Довгань А.П., Капіруліна Т.Л. та ін.;

Початковий курс економічних знань «Цікава економіка», 1—4 класи, авт. Кашуба Л.В.;

«Права дитини», для 1—4 класів, авт. Мовчун А.І., Харсіка Л.І.;

«Кроки до інформатики. Шукачі скарбів», 2—4 класи, авт. Коршунова О.В.;

«Сходинки до інформатики», 2—4 клас, авт. Рівкінд Ф.М., Ломаковська Г.В., Колесніков С.Я., Рівкінд Й.Я.;

«Основи комп'ютерної грамотності», авт. Рівкінд Ф.М., Рівкінд Й.Я.

Узагальнено ***ЩЕРБАКОВОЮ Л.Ф.***

(За матеріалами департаменту загальної середньої та дошкільної освіти МОНмолодьспорту України, лабораторії початкової освіти НАПН України, Інституту інноваційних технологій і змісту освіти)

КЛИМЕНКО Л.П.,
завідувач відділу моніторингу якості освіти

ПРО ПІДСУМКИ МОНІТОРИНГОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ СТАНУ ПРИРОДНИЧО-МАТЕМАТИЧНОЇ ОСВІТИ

Основна проблема, над якою працює Вінницький обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників (відділ моніторингу якості освіти) - формування обласної різнорівневої системи моніторингових досліджень якості освіти, яка є одним із системних завдань модернізації освіти.

- Реалізується обласний програмно-цільовий проект «Моніторинг якості загальної середньої освіти» (2009 -2013 р.р.) Розбудова обласної різнорівневої системи моніторингових досліджень якості загальної середньої освіти у Вінницькій області представлена трьома напрямками досліджень:

✓ моніторинг умов функціонування та розвитку освітньої системи,
✓ моніторинг освітніх процесів,
✓ моніторинг результатів освітніх процесів.

На виконання постанови Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2004 р. №1095 «Про деякі питання запровадження зовнішнього оцінювання та моніторингу якості освіти», Постанови Кабінету Міністрів України від 14.12.2011 р.№1283 «Про затвердження Порядку проведення моніторингу якості освіти»; Постанови Кабінету Міністрів України від 13.04.2012р. №561 « Про Державну цільову соціальну програму підвищення якості шкільної природничо-математичної освіти на період до 2015 року», рішення колегії управління освіти і науки облдержадміністрації від 25 травня 2006 року №2 «Про запровадження моніторингових досліджень якості освіти в навчальних закладах системи загальної середньої освіти області», річного плану роботи управління та наказу №479 від 10.11. 2011 р. «Про проведення моніторингу якості природничо-математичної освіти в навчальних закладах системи загальної середньої освіти» протягом листопада-грудня 2011 року в ЗНЗ області (за вибіркою) проведений моніторинг якості природничо-математичної освіти.

У моніторинговому дослідженні природничо-математичних предметів **(з математики)** брали участь ЗНЗ різних типів Барського, Калинівського, Чернівецького районів; 24 учителів-фахівців, 1 учитель - нефахівець; 1449 учнів (560 учнів 8-х класів, 576 учнів 9-х класів, 313 учнів 10-х класів).

Барський район

Із 282 учнів 8 класів високий рівень навчальних досягнень досягли у тестуванні 2,8 % (8) учнів), крім одного ЗНЗ І-ІІ ст. (село) та ЗНЗ І-ІІІ ст. з малою наповнюваністю (село); в онлайн-тестуванні 66,7%% (7 учнів), за результатами І семестру 13,6% (45 учнів) всіх типів ЗНЗ Барського району, за результатами підсумкових контрольних робіт у 2010-2011 навчальному році 17 % учнів.

За результатами підсумкових контрольних робіт з математики (2010-2011 н.р.) із 572/560 учнів 8 класів мали високий рівень навчальних досягнень 17% (97) з алгебри та 21% (118) з геометрії.

Із 314 учнів 9 класів мають високий рівень навчальних досягнень у тестуванні 15,3 % (48) учнів); в онлайн-тестуванні 33,3%% (3 учні), за результатами І семестру 17,8% (62 учні) всіх типів ЗНЗ Барського району.

Із 170 учнів 10 класів мають високий рівень навчальних досягнень у тестуванні 15,9 %(27) учнів); в онлайн-тестуванні 88,9%% (8 учнів), за результатами І семестру 26,7% (51 учень) всіх типів ЗНЗ Барського району

Чернівецький район

Із 87 учнів 8-х класів ЗНЗ Чернівецького району, які брали участь у моніторинговому дослідженні, мають початковий рівень навчальних досягнень з математики у тестуванні 23% (20 учнів), в онлайн-тестуванні 10% (1 учень), за результатами І семестру 2011-12 н.р. 9% (10 учнів); середній рівень у тестуванні 48% (42 учнів), в онлайн-тестуванні 30% (3 учні), за результатами І семестру 39% (40 учнів); достатній рівень у тестуванні 29% (25 учнів), в онлайн-тестуванні 30% (3 учні), за результатами І семестру 48 (45 учнів); високий рівень у тестуванні 0% , в онлайн-тестуванні 30% (3 учні), за результатами І семестру 7% (8 учнів).

За результатами тестування 0% учнів усіх типів ЗНЗ Чернівецького району не мали високого рівня навчальних досягнень з математики.

За результатами підсумкових контрольних робіт з математики (2010-2011 н.р.) із 217 учнів 8 класів мали високий рівень навчальних досягнень -13% (29)з алгебри та 16% (35) геометрії.

Із 84 учнів 9 класів ЗНЗ Чернівецького району мають початковий рівень навчальних досягнень з математики у тестуванні 15% (18 учнів), в онлайн-тестуванні 0% , за результатами І семестру 2011-12 н.р. 6% (6 учнів); середній рівень у тестуванні 41,5% (35 учнів), в онлайн-тестуванні 60% (6 учнів), за результатами І семестру 2011-12 н.р. 40% (39 учнів).

Високий рівень навчальних досягнень у тестуванні 10,5% (9 учнів), в онлайн-тестуванні 40 (4 учні) та за результатами І семестру 17% (17) мають учні всіх типів ЗНЗ Чернівецького району.

Із 61 учня 10 класів високий рівень навчальних досягнень у тестуванні 10% (6 учнів), в онлайн-тестуванні 50% (5 учнів) та за результатами І семестру 28,7% (29) мають учні всіх типів ЗНЗ Чернівецького району.

Калинівський район

Із 191 учня 8 класів-респондентів моніторингу мають високий рівень навчальних досягнень у тестуванні 7% (14), крім одного ЗНЗ І-ІІІ ст. (село); в онлайн-тестуванні 60% (6 учнів), за результатами І семестру 14% (32 учні) всіх типів ЗНЗ Калинівського району; за результатами підсумкових контрольних робіт у 2010-2011 навчальному році 19 %.

За результатами підсумкових контрольних робіт з математики (2010-2011 н.р.) із 104\116 учнів 8 класів мали високий рівень навчальних досягнень - 17,7% (104)з алгебри та 19,8% (116) геометрії.

Із 178 учнів 9 класів мають високий рівень навчальних досягнень у тестуванні 1% (11 учнів), крім одного ЗНЗ І-ІІ ст. (село); в онлайн-тестуванні 80% (8 учнів), за результатами І семестру 17% (35 учнів) всіх типів ЗНЗ Калинівського району.

Із 82 учнів 10 класів Калинівського району мають високий рівень навчальних досягнень у тестуванні 12% (10 учнів), крім одного ЗНЗ І-ІІІ ст. (село); в в онлайн-тестуванні 60% (6 учнів), за результатами І семестру 35% (29 учнів) всіх типів ЗНЗ.

Загалом середній показник якості результатів навчальних досягнень учнів з математики по трьох районах складає :

- по 8 класах у тестуванні 3% учнів; в онлайн-тестуванні 52,23% , за результатами І семестру 17,27 % учнів всіх типів ЗНЗ; за результатами підсумкових контрольних робіт у 2010-2011 навчальному році 21,2%-25,2% .
- по 9 класах у тестуванні 9% учнів; в онлайн-тестуванні 51,1% , за результатами І семестру 11,53 % учнів всіх типів ЗНЗ.
- по 10 класах у тестуванні 13%; в онлайн-тестуванні 66,3% , за результатами І семестру 30,13 % учнів всіх типів ЗНЗ,

Виявлені типові помилки під час тестування , які допустили учні :

8 класів –тотожні перетворення раціональних виразів (57%), розв'язування геометричних задач (73,5%);

9 класів – знаходження радіуса вписаного та описаного кола навколо многокутників (69%), знаходження ОВ та ОЗ функції (54,5%);

10 класів - знаходження ОВ та ОЗ функції (60,6%), властивості квадратичної функції (67%), розв'язування дробово-раціональних рівнянь (54%).

За результатами анкетування 32% учителів не мають можливості проводити уроки в предметних кабінетах, 35% педагогів використовують щодня у своїй роботі комп'ютер, Інтернет. Найчастіше під час проведення уроків застосовують інтерактивні форми роботи (56%), метод проектів (24%). Методичні проблеми, які приходиться вирішувати учителям: мотивація навчальної роботи учнів, нераціональна витрата часу на уроці; психологічні проблеми – корекція поведінки учнів.

За результатами анкетування 15% учням вивчення математики дається легко, 59% учнів погоджується з тим, що математика пригодиться їм у повсякденному житті, 61% учням - математика потрібна, щоб продовжити освіту у ВНЗ. На виконання домашнього завдання 12% учнів витрачає понад 90 хвилин, 29% учнів – менше 15 хвилин.

Висновки

За результатами кореляційного аналізу навчальних досягнень учнів 8 класів з математики за 4 відносними показниками виявлений максимальний показник в онлайн-тестуванні, мінімальний – в тестуванні.

Середній показник високого рівня навчальних досягнень учнів 8 класів по всіх районах складає: за результатами підсумкових контрольних робіт 21,2%-25,2%, тестування 3,2%, онлайн-тестування 52,2 %, за І семестр 2011-2012 н.р.-11,5% учнів.

За результатами кореляційного аналізу навчальних досягнень учнів 9 класів з математики за 3 показниками виявлений максимальний показник в онлайн-тестуванні, мінімальний – в тестуванні.

Середній показник високого рівня навчальних досягнень учнів 9 класів по всіх районах виявлений за результатами: 9% тестування, онлайн-тестування 51,1 %, за І семестр 2011-2012 н.р.-17,27% учнів.

За результатами кореляційного аналізу високого рівня навчальних досягнень учнів 10 класів з математики за 3 показниками виявлений максимальний показник в онлайн-тестуванні, мінімальний – в тестуванні.

Середній показник високого рівня навчальних досягнень учнів 10 класів по всіх районах за результатами тестування 13%, онлайн-тестування 66,3 %, за І семестр 2011-2012 н.р.-30,13% учнів.

У моніторинговому дослідженні природничо-математичних предметів **(з фізики)** брали участь ЗНЗ різних типів Гайсинського, Ямпільського районів та міста Жмеринки; 1586 учнів (682 учні з 8-х класів, 585 учнів з 9-х класів, 319 учнів з 10-х класів).

Гайсинський район

Із 246 учнів 7-х класів-респондентів моніторингу мають високий рівень навчальних досягнень у тестуванні 11% (12 учнів), крім одного ЗНЗ І-ІІ ст. (село) та одного ЗНЗ І-ІІ ст. з малою наповнюваністю (село); в онлайн-тестуванні учні не брали участь, за результатами І семестру 29% (31 учень) всіх типів ЗНЗ; з них - з поглибленим вивченням предмету з тестування 11% (3 учні), за результатами І семестру 17% (2 учні).

Із 134 учнів 8-х класів мають високий рівень навчальних досягнень у тестуванні 10% (13 учнів), крім одного ЗНЗ І-ІІ ст. (село) ; в онлайн-тестуванні 10% (1 учень), за результатами І семестру 9% (17 учнів) всіх типів ЗНЗ; з них- з поглибленим вивченням предмету з тестування 9% (3 учні), за результатами І семестру 8% (3 учні).

Із 75 учнів 10-х класів мають високий рівень навчальних досягнень у тестуванні 9% (7 учнів), в онлайн-тестуванні 0% , за результатами І семестру 8% (7 учнів) всіх типів ЗНЗ; з них- з поглибленим вивченням предмету з тестування 11% (2 учні), за результатами І семестру 11% (2 учні).

Ямпільський район

Із 106 учнів 7-х класів-респондентів моніторингу, мають високий рівень навчальних досягнень у тестуванні 13% (14 учнів), в онлайн-тестуванні учні не брали участь, за результатами І семестру 20% (12 учень) всіх типів ЗНЗ, крім одного ЗНЗ І-ІІ ст. з малою наповнюваністю (село).

Із 127 учнів 8-х класів мають високий рівень навчальних досягнень у тестуванні 8% (10 учнів) всіх типів ЗНЗ, крім одного ЗНЗ І-ІІ ст. з малою наповнюваністю (село); в онлайн-тестуванні учні не брали участь; за результатами І семестру 21% (30 учнів) всіх типів ЗНЗ, крім одного ЗНЗ І-ІІ ст. з малою наповнюваністю (село).

Із 65 учнів 10-х класів мають високий рівень навчальних досягнень у тестуванні 22% (14 учнів) всіх типів ЗНЗ, крім одного ЗНЗ І-ІІ ст. з малою наповнюваністю (село); в онлайн-тестуванні учні не брали участь; за результатами І семестру 25% (27 учнів) всіх типів ЗНЗ, крім одного ЗНЗ І-ІІ ст. з малою наповнюваністю (село).

м. Жмеринка

Із 330 учнів 7-х класів мають високий рівень навчальних досягнень у тестуванні 11% (37 учнів), в онлайн-тестуванні 0% , за результатами І семестру (інформацію не надали).

Із 324 учнів 8-х класів мають високий рівень навчальних досягнень у тестуванні 7% (22 учні), в онлайн-тестуванні 0%, за результатами І семестру (інформацію не надали).

Із 179 учнів 10-х класів мають високий рівень навчальних досягнень у тестуванні 17% (30 учнів), в онлайн-тестуванні учні не брали участь, за результатами І семестру (інформацію не надали).

Загалом середній показник якості результатів навчальних досягнень учнів з фізики по двох районах та місту Жмеринці складає :

- по 7-х класах у тестуванні 11,6%; в онлайн-тестуванні 0% (м. Жмеринка) , за результатами І семестру 24,5 % учнів всіх типів ЗНЗ районів (крім м. Жмеринки);
- по 8-х класах у тестуванні 9%; в онлайн-тестуванні 0% (м. Жмеринка); за результатами І семестру 15 % учнів всіх типів ЗНЗ районів (крім м. Жмеринки);
- по 10-х класах у тестуванні 16% учнів; в онлайн-тестуванні 0% учнів Гайсинського району,(крім Ямпільського району та міста Жмеринки, учні яких не проходили онлайн-тестування), за результатами І семестру 30,13 % учнів всіх типів ЗНЗ районів, крім одного ЗНЗ І-ІІ ст. з малою наповнюваністю (село) Ямпільського району та м. Жмеринки.

Типові помилки під час тестування , які допустили учні 7 класів: переведення несистемних одиниць у системі СІ (70%), учні 8 класів – визначення видовження пружини та кількості обертів тіла (80%); учні 10 класів – визначення ваги тіла, кількості обертів та шляху (68%).

За результатами анкетування 46% учителів мотивують учнів до навчальної діяльності шляхом створення проблемних ситуацій, проведенням дослідів, зв’язком з повсякденним життям тощо.

Методичні проблеми, які найчастіше вирішуються учителями під час уроку, – пошук нових ефективних форм та методів у навчальній роботі, психологічні проблеми - створення позитивного мікроклімату в класі, активізація пізнавальної діяльності, адаптація учнів до нових форм і методів пізнавальної діяльності.

70% учителів під час підготовки до уроків користуються комп’ютером та Інтернетом щодня, 57% учителів використовують ІКТ на уроках, 10% учителів не мають можливості працювати у навчальному предметному кабінеті фізики.

Фактори, які на думку учителів, впливають на результативність навчальних досягнень учнів : великий обсяг матеріалу, низька математична грамотність учнів ,слабко розвинуте логічне мислення , підручники фізики не дають розуміння фізичних явищ, недостатня кількість годин у 7 класі.

До 85 % учителів вважають, що на вивчення предмета учні витрачають вдома від 30 до 40 хвилин.

До 63% учнів витрачають на виконання домашнього завдання до 30 хвилин, 18% - до 15 хвилин.7% учням вивчення фізики дається легко, 11% -пов'язує майбутню професію із фізикою, 26 % учнів ніколи не спостерігає, як учитель проводить експеримент, 52% учнів ніколи на уроці не проводять експеримент чи дослідження.

Висновки

За результатами кореляційного аналізу навчальних досягнень учнів 7-х класів з фізики за 3 показниками виявлений максимальний показник 24,5% за І семестр 2011-2012 н.р., мінімальний 0% в онлайн-тестуванні (м. Жмеринка)

Середній показник високого рівня навчальних досягнень учнів 7-х класів по всіх районах за результатами І семестру 24,5%, тестування 11,6%, мінімальний онлайн-тестування 0 % (м. Жмеринка).

За результатами кореляційного аналізу навчальних досягнень учнів 8-х класів з фізики за 3 показниками виявлений мінімальний показник 10% в онлайн-тестуванні, максимальний – 15% за результатами І семестру.

Середній показник високого рівня навчальних досягнень учнів 9-х класів по всіх районах за результатами тестування 12,5% , онлайн-тестування 10 %, за І семестр 2011-2012 н.р.-15%.

За результатами кореляційного аналізу високого рівня навчальних досягнень учнів 10 класів з фізики за трьома показниками виявлений максимальний показник - 17% у тестуванні, мінімальний - 0% в онлайн-тестуванні.

Середній показник високого рівня навчальних досягнень учнів 10-х класів по всіх районах за результатами тестування 17%, онлайн-тестування 0 %, за результатами І семестру 2011-2012 н.р. 16,5%

У моніторинговому дослідженні природничо-математичних предметів **(з географії, біології, хімії – 8-мі класи, природознавства - 6-ті класи** *)* брали участь 1205 учнів (637 учнів з 8-х класів, 568 учнів з 6-х класів) ЗНЗ І-ІІІ ст. Бершадського району, ЗНЗ різних типів Літинського, Немирівського, Тиврівського, Шаргородського районів та міста Хмільника

Бершадський район

Відповідальні за проведення моніторингового дослідження у Бершадському районі не дотримались вибірки (респондентами стали тільки 10 учнів 8 класу ЗНЗ І-ІІІ ст., дослідження навчальних досягнень учнів 6 класів не проведено), надали неповну інформацію з порушенням терміну.

Із 10 учнів 8 класу ЗНЗ І-ІІІст. мають високий рівень навчальних досягнень у тестуванні з географії 90% (9 учнів), з біології 100% (10 учнів), з хімії 80% (8 учнів); в онлайн-тестуванні з географії 40% (4 учні), з біології 20% (2 учні), з хімії 20% (2 учні) , за результатами І семестру з географії 50% (5 учнів), з біології 90% (9 учнів), з хімії 50% (5 учнів).

За результатами анкетування учителі найчастіше проводять уроки : комбіновані уроки, прес-конференції, семінари, уроки відкритих думок, уроки-ігри, тренінги, застосовують інтерактивні методи, демонстраційний експеримент.

Проблеми, які найчастіше приходиться учителям вирішувати під час проведення уроків:використання різноманітних прийомів навчання, проведення дослідницьких уроків.

27% учителів ніколи не застосовують комп'ютер та Інтернет при підготовці та проведенні уроків. За результатами анкетування учні відзначають, що зазвичай добре (100%) вчаться з біології, 90% учнів збираються використати знання з біології, щоб продовжити освіту у вищому навчальному закладі.

Літинський район

Учні (123 учнів 8 класів та 121 учня 6 класів) ЗНЗ всіх типів мають високий рівень навчальних досягнень у тестуванні з географії 18% (22 учні), з біології 28% (34 учні), з хімії 20% (25 учні), з природознавства 35% ; в онлайн-тестуванні - учні не брали участь; за результатами І семестру- з географії 25% (31учень), з біології 262 (31 учень), з хімії 22% (27 учнів); з природознавства 31% (40учнів).

Немирівський район

Учні (133 учнів 8 класів та 130 учнів 6 класів) ЗНЗ всіх типів мають високий рівень навчальних досягнень у тестуванні з географії 10% (13 учнів), з біології 8% (10 учнів), з хімії 17% (22 учні), з природознавства 41% (53 учня) ; в онлайн-тестуванні - з географії 10% (1учень), з біології 0% , з хімії 20% (2 учні); за результатами І семестру- з географії 10% (13 учнів), з біології 12% (16 учнів), з хімії 17% (23 учнів); з природознавства 26% (34 учня).

Тиврівський район

Учні (132 учнів 8 класів та 201 учня 6 класів) ЗНЗ всіх типів мають високий рівень навчальних досягнень у тестуванні з географії 113,% (51 учнів), з біології 15,9% (36 учнів), з хімії 12,9% (38 учні), з природознавства 47,1 % (101 учня) ; в онлайн-тестуванні - з географії 10% (1учень), з біології 0% , з хімії 20% (2 учні); за результатами І семестру- з географії 0% учнів, з біології 80% (8 учнів), з хімії 100 % учнів; з природознавства 31% (71 учень).

Шаргородський район

Учні (154 учнів 8 класів та 142 учнів 6 класів) ЗНЗ всіх типів мають високий рівень навчальних досягнень у тестуванні з географії 8,% (14 учнів), з біології 14% (24 учні), з хімії 16,7% (33 учні), з природознавства 20 % (30 учнів) ; в онлайн-тестуванні - з географії 0% учнів, з біології 40% (4 учня) , з хімії 80% (8 учнів); за результатами І семестру - з географії 12% (23 учня), з біології 12% (25 учнів), з хімії 10,9 % (23 учня); з природознавства 18,3% (28 учнів).**м. Хмільник**

Учні (85 учнів 8 класів та 104 учнів 6 класів) ЗНЗ І-ІІІ ст. мають високий рівень навчальних досягнень у тестуванні з географії 12 % (11 учнів), з біології 15,2 % (14 учні), з хімії 20 % (18 учні), з природознавства 26 % (27 учнів) ; в онлайн-тестуванні - з географії 0% учнів, з біології 0% учнів , з хімії 11% (1 учень); за результатами І семестру - з географії 16% (14 учнів), з біології 9% (8 учнів), з хімії 16 % (14 учня); з природознавства 26% (30 учнів).

Типові помилки, які допустили учні 6, 8 класів:

- з біології - розв'язання тестів на встановлення відповідності (43,9%), розв'язання тестів на встановлення послідовності (67,5%), з теми «Членистоногі», характерні ознаки тварин типу членистоногих (37,4%), диференціація клітин кишковопорожнинних, розмноження тварин, регенерація;

- з хімії - тестові завдання на встановлення логічної послідовності (70 %), позначення індексів (65%), позначення суми коефіцієнтів (65%), назви основних класів неорганічних сполук (43%); застосування математичних операцій під час розв'язування задач(57%), складанні формул за валентністю (49%);

- з географії - розв'язання тестів на встановлення відповідності (43,9%), розв'язання тестів на встановлення послідовності (67,5%), визначення часових поясів та поясного часу, розв'язування задач з географії (48%), форми рельєфу(45%); з природознавства: тестові завдання на встановлення логічної послідовності (67%), визначення метеорологічних приладів (48%), визначення назв хімічних явищ (47%), складання ланцюгів живлення (53%), світлові явища (34%) , системи органів (52%).

Переважають типи уроків, які проводять учителі: комбіновані уроки, нестандартні уроки; уроки засвоєння нових знань; уроки узагальнення і систематизації знань; уроки перевірки та корекції знань; уроки практичного застосування знань.

Найчастіше під час проведення уроків учителі застосовують наступні форми і методи роботи: проблемно-пошукові, методи кооперативного навчання, метод проектів, ігрові, словесні форми; педагогічні технології чи їх елементи: особистісно орієнтоване навчання; елементи кооперативного навчання.

До 40% учителів використовують у своїй роботі комп'ютер, Інтернет щодня під час підготовки до уроків та 50% учителів - іноді під час проведення уроків. На мотивацію навчання учнів спрямовані методи, якими найчастіше користуються учителі: проблемно-пошукові, методи створення інтересу до навчання; інтерактивні, інформаційно-рецептивні.

Форми контролю та оцінювання, які застосовуються: тестовий контроль, фронтальне опитування, самостійні роботи, робота з «німою» картою тощо.

Проблеми, які приходиться вирішувати під час проведення уроків: методичні - підвищення інтересу до навчання; мотивації навчальної діяльності учнів, навчально-методичного забезпечення; психологічні проблеми - стимулювання уваги учнів, індивідуального підходу до навчання .

До 25% учителів не мають можливості проводити уроки у навчальних кабінетах, 20% учителів оцінили матеріально-технічну базу кабінетів на 12

балів. Учителі користуються літературою під час підготовки до уроків, в самоосвітній роботі - фаховими журналами видавництва «Шкільний світ», видавництва «Основа» з книжковими додатками, методичними посібниками, Інтернетом.

23 травня 2012 року колегія управління освіти і науки Вінницької обласної державної адміністрації заслухала та обговорила інформацію завідувача відділом моніторингу якості освіти Вінницького обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Клименко Л.П. про підсумки моніторингового дослідження стану природничо-математичної освіти в навчальних закладах системи загальної середньої освіти області колегія вирішила:

1.Інформацію про підсумки моніторингового дослідження стану природничо-математичної освіти в навчальних закладах системи загальної середньої освіти області взяти до уваги.

2. Моніторинг якості освіти у навчальних закладах здійснювати відповідно до Постанови Кабінету Міністрів від 14 грудня 2011 року №1283 «Про затвердження Порядку проведення моніторингу якості освіти».

3. Керівникам органів управління освітою райдержадміністрацій (міських рад) :

3.1.Вжити заходів щодо виконання Державної соціальної програми підвищення якості шкільної природничо-математичної освіти на період до 2015 р., затвердженої Постановою Кабінету Міністрів від 13.04. 2011 року №561.

2012-2015 р.р.

3.2. Забезпечити в повному обсязі виконання наказу управління освіти і науки Вінницької ОДА від 31.10. 2011р. № 462 «Про затвердження Регіональних заходів у Вінницькій області з виконання Державної соціальної програми підвищення якості шкільної природничо-математичної освіти на період до 2015 р.»

2012-2015 н.р.

3.3.Розробити план заходів підвищення якості шкільної природничо-математичної освіти на період до 2015 р.

Вересень 2012 р.

3.4.Підвищувати рівень професійної компетентності учителів природничо-математичних предметів шляхом активізації навчально- методичної роботи в міжкурсовий період.

Постійно

4.Вінницькому обласному інституту післядипломної освіти педагогічних працівників (Дровозюк С.І.) :

4.1. Модернізувати систему підвищення кваліфікації педагогічних кадрів в курсовий та міжкурсовий період: розробити багатоваріантні програми підвищення кваліфікації вчителів природничо-математичних предметів за дистанційною формою навчання; програми проблемно-тематичних курсів, якими передбачено комплексний підхід до одночасного підвищення кваліфікації з кількох предметів одного профілю; запроваджувати очно-

вечірню форму навчання педагогів. Грудень 2012 р.

4.2.Організувати в міжкурсовий період навчання динамічних творчих груп (ДТГ) педагогів та методистів РМК (ММК), які відповідають за викладання природничо-математичних предметів.

Постійно

4.3.Залучати педагогів до науково-дослідної роботи в статусі методистів-кореспондентів відповідних кафедр інституту.

Постійно

4.4.Створювати експериментальні майданчики, опорні школи, фахові асоціації вчителів-предметників.

Постійно

4.5.Аналізувати, узагальнювати та поширювати перспективний педагогічний досвід та педагогічні інновації.

Постійно

*4.6.*Створювати умови для збереження, систематичного поповнення та ефективного використання методичного фонду літератури, аудіо- та відеоматеріалів.

Постійно

4.7.Організувати науково - методичне забезпечення навчання педагогів на виконання Державної цільової програми впровадження в навчально-виховний процес ЗНЗ інформаційно-комунікаційних технологій «Сто відсотків».

Постійно

4.8.Координувати зміст методичної роботи зі змістом діяльності методичних і науково-методичних установ регіону щодо введення нових освітніх технологій та систем.

Постійно

4.9.Розробити обласний проект «Електронний моніторинг якості загальної середньої освіти Вінницької області» на 2012-2015 рр. з метою інформаційного наповнення освітнього середовища дистанційної підтримки навчального процесу.

Грудень 2012 р.

4.10.Створити електронну базу тестових завдань (тренажерів) з навчальних предметів для учнів, залучивши ресурси: платформи дистанційного підвищення кваліфікації педагогічних працівників на базі Вінницького ОІПОПП (distant.voipopp.vn.ua); систему тестування та підготовки до ЗНО «Перевірка знань» на базі ЛІКТ ФМГ №17 Вінницької міської ради (test.edu.vn.ua); систему дистанційної підтримки навчального процесу “Готуємося до уроків” http://disted.edu.vn.ua; мережеву систему підтримки навчального процесу http://ios.edu.vn.ua, систему проведення інтелектуальних змагань школярів (конкурсів, олімпіад) http://www.olymp.vinnica.ua; систему проведення інтелектуальних змагань школярів (конкурсів, олімпіад) http://www.olymp.vinnica.ua.

Червень 2012-2014р.р.

РОЗДІЛ ІІІ.
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН
у 2012\2013 навчальному році

ГАВРИЛЮК О.А.,
завідувач кабінету методики
викладання української мови та літератури

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ПОРТФОЛІО

Не так давно в професійну лексику загальноосвітніх закладів та учасників навчально-виховного процесу ввійшло слово «портфоліо». Часто і методичні працівники, і вчителі звертаються за роз'ясненнями про те, що це таке, які особливості складання портфоліо.

Цей матеріал буде корисним для планування роботи методичних працівників, які відповідають за викладання української мови та літератури, учителів.

Технологія «Портфоліо» є однією із сучасних технологій оцінювання діяльності.

Необхідно накопичувати досягнення, які формують своєрідний «портфель», що містить набір доказів володіння професійними компетенціями. Інакше кажучи, це «досьє успіхів», у якому відображено все цікаве, корисне з того, що відбувається в житті.

Портфоліо також є технологією автентичного оцінювання освітньої та професійної діяльності. Це індивідуальний, персонально дібраний пакет матеріалів, які, з одного боку, демонструють результат роботи, а з іншого – містять інформацію, яка характеризує способи аналізу й планування діяльності учня, учителя, методиста, навчального

закладу, методичного об'єднання тощо.

Основною метою освіти стає не просто сукупність знань, умінь і навичок, а заснована на них особиста, соціальна та професійна компетентність – уміння самостійно здобувати, аналізувати й ефективно використовувати інформацію, уміння раціонально та ефективно жити й працювати у світі, що швидко змінюється.

Що таке «компетенції», «компетентність»?

Компетентність – це сумлінне виконання посадових обов'язків, які окреслені вимогами до кваліфікації, професіоналізму й продуктивності.

Компетенція – це здатність використовувати знання, уміння та досвід у різноманітних професійних ситуаціях.

Мало мати просто кваліфікацію й певний професіоналізм у діяльності, необхідно їх адаптувати й ефективно використовувати.

Будь-яке оцінювання передбачає вимірювання того, що є, і його порівняння з тим, що має бути, тобто порівняння реального стану справ із нормою. У повсякденному житті кожна людина оцінює себе або ж інших людей і, навпаки, оцінюють її, І тому зрозумілою є потреба накопичення досягнень, які формують своєрідний «портфель», що містить набір доказів опанування компетенцій.

Портфоліо сучасної школи

«Портфоліо» – індивідуальний портфель освітніх досягнень, індивідуальна накопичувальна оцінка в певній сфері діяльності особистості.

Будь-яка оцінка передбачає вимірювання того, що є, і його порівняння з тим, що має бути, тобто порівняння реального стану з нормою. У повсякденному житті кожна людина оцінює або себе, або ж інших людей і, навпаки, оцінюють її. І дуже прикро буває в ті моменти, коли, здається, усе зробив для успіху, а тебе не помітили.

Саме на цю особливість людських можливостей і розраховують педагогічні колективи шкіл, які застосовують технологію «Портфоліо» в навчально-виховній роботі. Вони вважають, що саме така система оцінювання є найприйнятнішою для сучасної школи, яка є демократичною, об'єктивною, гуманною.

Філософія навчального «Портфоліо» передбачає:

- зміщення акценту з того, чого учень не знає й не вміє, на те, що він знає й уміє з даної теми та даного предмета;
- перенесення педагогічного акценту з оцінки вчителя на самооцінку школяра.

Зміст самооцінки полягає в самоконтролі учня, його саморегуляції, самостійній експертизі своєї діяльності.

Основний зміст «Портфоліо» – виявити все, на що ти здатний.

Функції «Портфоліо»:

- діагностична – фіксує зміни й зростання за певний період часу;
- мотиваційна – заохочує результати учнів, викладачів і батьків;
- змістовна – з'ясовує весь спектр виконуваних робіт;
- розвивальна – розкриває неперервність процесу навчання з року в рік;
- рейтингова – виявляє діапазон навичок і вмінь.

Види «Портфоліо»: навчальне, розвивальне, мотиваційне, управлінське, документальне, технологічне, показове, оцінне.

Мета «Портфоліо»: виконувати роль індивідуальної накопичувальної оцінки й разом із результатами екзаменів визначати рейтинг учасників навчально-виховного процесу.

Переваги «Портфоліо»: дає широке уявлення про динаміку навчальної творчої активності особистості, спрямованість її інтересів.

Обмеження «Портфоліо»: якісна оцінка «Портфоліо» доповнює результати підсумкової атестації, але не може ввійти в освітній рейтинг учня як сумарна складова.

«Портфоліо» покликане допомогти самостійно визначити досягнутий рівень, окреслити подальші кроки у вивченні програмного матеріалу й брати активнішу участь у навчальному процесі.

«Портфоліо» є ідеальним засобом правильної організації позакласної роботи. У «Портфоліо» школи має бути багато здобутків як учнів, так і вчителів та випускників. Це участь і перемоги в конкурсах, оглядах, проектах, обласних та всеукраїнських олімпіадах із різних предметів, а найголовніше – створення умов для того, щоб учні, учителі, батьки змогли повірити у свої сили, свої можливості, у те, що вони можуть змінити світ на краще.

«Портфоліо» школи – це її золотий фонд, який складає здобутки трьох учасників навчально-виховного процесу: дітей, батьків, учителів.

Побачити й висвітлити в дитині все найкраще, що стає мотивацією для подальшої творчої активності,– це і є завданням усіх учасників навчально-виховного процесу. «Портфоліо» школи доповнюють досягнення вчителів, якими може пишатися педагогічна громада не тільки регіону, а й держави.

Про досягнення вчителів і учнів школи можна говорити багато. Але потрібно обов'язково визначити те основне, що єднає всіх у колективі. Це завзятість і наполегливість у досягненні мети, широкі та стійкі пізнавальні інтереси. Стимулом до успішної діяльності є створення й підтримка порт фоліо кожної дитини, кожного вчителя. Тільки знаючи, що тебе підтримують, поважають, правильно оцінюють, можна творити.

Методичні рекомендації з формування портфоліо учня

Ідея портфоліо – з усього наявного матеріалу відібрати такий, який допомагає дитині, його батькам, педагогам, приймальній комісії під час комплектування профільного класу (або профільної групи) зробити най адекватніший висновок – даний профіль саме для нього, тому що він у своєму портфоліо дійсно демонструє багаторічне захоплення цим профілем. Портфоліо дає змогу вирішити два основні завдання:

1. Простежити індивідуальний прогрес учня, якого він досяг у процесі отримання освіти, уникаючи при цьому прямого порівняння з досягненнями інших учнів.
2. Оцінити освітні досягнення й доповнити (змінити) результати тестування або інших традиційних видів контролю. У даному разі підсумковий документ портфоліо можна розглядати як аналог атестата, свідоцтво про результати тестування (або він може виступати поряд з ними).

Відповідно до різних завдань використання портфоліо, будують систему його оцінювання. Тенденції оцінювання:

- неформальне оцінювання експертне), що передбачає колективну оцінку педагогів, батьків, однокласників;
- формалізація й стандартизація критеріїв оцінювання, узгоджених із загальноприйнятими навчальними показниками компетенцій – розв'язання

проблем, комунікативні й мисленнєві вміння, інформаційно-комп'ютерна грамотність тощо.

Портфоліо допомагає вирішити педагогічні завдання:

1. Підтримувати й стимулювати навчальну мотивацію школярів.
2. Заохочувати їхню активність і самостійність, розширювати можливості навчання й самоосвіти.
3. Розвивати навички рефлексивної й оцінної (самооцінної) діяльності учнів.
4. Розвивати вміння вчитися – ставити мету, планувати й організовувати свою навчальну діяльність.
5. Сприяти індивідуалізації (персоналізації) освіти (навчання) школярів.
6. Закладати додаткові передумови й можливості для успішної соціалізації.

Портфоліо учень пред'являє під час переходу до профільного класу приймальній комісії ВНЗ, технікуму, у відділ кадрів фірми або підприємства.

Типи портфоліо

1. Портфоліо документів – портфель сертифікований (документентованих) індивідуальних навчальних досягнень.

2. Портфоліо робіт – зібрання різних творчих, проектних, дослідних робіт учня; опис основних видів і напрямів його навчальної та творчої активності: участь у наукових конференціях, конкурсах.

3. Портфоліо відгуків – оцінювання школярем своїх досягнень, самоаналіз різних видів навчальної та поза навчальної діяльності, її результатів, планування майбутніх освітніх етапів, відгуки вчителіва, батьків, однокласників.

Портфоліо методичного об'єднання

Наприкінці навчального року в будь-якій школі підбивають підсумки. Кожне методичне об'єднання аналізує роботу, звітує на засіданні науково-методичної ради. Учителі традиційно пишуть і представляють свої досягнення за темами самоосвіти. При цьому далеко не завжди детальні звіти стають відомими всім педагогам школи, часто їх обговорюють тільки на засіданні певної кафедри. Результати такої діяльності часто висвітлюють на науково-методичних чи педагогічних радах. Іноді вони залишаються тільки на папері.

Почали шукати нові форми представлення результатів роботи кафедр із методичної теми, узагальнення досягнень педагогів з питань самоосвіти, які, звісно, повинні підтримувати тему кафедри, розвивати її. Пошук привів до ідеї утворення портфоліо кафедри.

Орієнтовні теми портфоліо:

1. Позакласна робота з предмета.
2. Елективні й профільні курси: практика створення й реалізації.
3. Освоєння нових педагогічних технологій: теорія і практика.
4. Організація дослідної роботи з учнями.
5. Розвиток предметних і загально навчальних умінь і навичок на уроках.
6. Практика організації самостійної діяльності учнів на уроках.
7. Практичні й експериментальні роботи на уроках.

8. Оцінювання знань і досягнень учнів.
9. Домашні завдання.
10. «Традиційні» і «нові» засоби навчання.
11. Виховання учнів засобами предмета.

Педагоги під час атестації змогли представити порт фоліо як документальний доказ участі в розв'язанні актуальних завдань навчального закладу, результативності в професійній діяльності.

Положення про методичне портфоліо методичного об'єднання

1. Загальні положення

1.1. Портфоліо – це набір матеріалів, які представляють систему діяльності й досягнення педагогів кафедри у вирішенні актуальних завдань навчання, виховання, розвитку учнів.

1.2. Матеріали портфоліо документують продукт роботи педагогів.

1.3. Продукт – реальний практичний результат праці. Його отримують у предметній формі чи у вигляді закінченої соціально значимої діяльності; має бути доступний сприйняттю й оцінюванню, а також підтверджений документально.

2. Мета створення

Демонстрація досягнень у роботі педагогів методичних об'єднань шляхом документального оформлення результатів діяльності.

3. Порядок систематизації

3.1. За змістом методичне портфоліо методичного об'єднання повинне бути тематичним, тобто містити матеріали, які відображають діяльність педагогів у межах обоаної теми відповідно до напрямів і змісту науково-методичної роботи навчального закладу, методичного об'єднання й самоосвіти педагогів.

3.2. Оформляють у вигляді брошури, папки-накопичення з файлами в електронному вигляді чи іншій формі, зручній для представлення й перегляду.

3.3. Складають у період з вересня по травень навчального року. Може містити матеріали, підготовлені за весь період роботи педагогів, методичного об'єднання з обраної теми.

4. Структура

4.1. **Титульний лист**: назва навчального закладу, методичного об'єднання; тема порт фоліо; прізвище, ім.'я, по батькові керівника методичного об'єднання; рік і місце творення

4.2. **Зміст** має перелік матеріалів, які є у відповідних розділах портфоліо, з указаними прізвищами, іменами авторів, що їх підготували, нумерацію сторінок.

4.3. **«Портрет» методичного об'єднання –** інформація про її педагогів. Це можуть бути фотокартки, загальні відомості (освіта, стаж, кваліфікаційна категорія, тема самоосвіти, відомості про публікації, виступи на науково-практичних конференціях, педагогічні читання, семінари, педради відповідно до теми портфоліо), педагогічне кредо, есе та інші матеріали на розсуд методичного об'єднання.

4.4. **Пояснювальна записка** з теми розкриває основну ідею портфоліо. У ній мають бути обґрунтовані:

- вибір теми;
- зв'язок із методичною темою навчального закладу, методичного об'єднання, самоосвіти педагогів;
- важливість роботи із цієї теми для розв'язання актуальних завдань навчального закладу;
- ефективність обраних способів прийомів, технологій вирішення вказаних завдань;
- вплив діяльності педагогів на результати навчання, виховання, розвиток учнів;
- актуальність включення тих чи інших матеріалів до портфоліо.

4.5. **Робочі матеріали** відображають систему роботи методичного об'єднання й окремих педагогів із теми портфоліо. До їх числа можуть бути внесені реферати, доповіді, виступи, проблемно орієнтований аналіз, узагальнення, огляди, статистичні дані тощо.

4.6. **Досягнення** – дані, які відображають результати й продуктивність діяльності педагогів методичного об'єднання. Як продукти роботи за темою можуть бути авторські й адаптовані програми навчальних курсів, дидактичній методичні матеріали, розробка уроків і позакласних заходів, рекомендації з вивчення окремих тем і курсів, тексти та інші авторські контрольно-вимірювальні матеріали, зразки анкет, опитування, публікації в науково-методичних виданнях, бібліографічні огляди літератури за темою тощо.

4.7**. Колектор** – публікації з періодичних видань, ксерокопії, ілюстрації, словникові енциклопедичні статті тощо, тобто все, що пов'язане з тематикою портфоліо, але не є продуктом діяльності педагогів методичного об'єднання. Це свого роду скарбничка архівних матеріалів, використаних педагогами в роботі.

Усередині розділів «Колектор», «Робочі матеріали», «Досягнення» можуть виділятися підрозділи, рубрики з метою систематизації.

5. Презентація

Це форма представлення результатів діяльності педагогів методичного об'єднання за обраною темою. Відбувається на засіданні науково-методичної ради чи педагогічної ради навчального закладу у вигляді доповіді й має комп'ютерний супровід.

6. Оцінювання

Критерії оцінювання:

- актуальність обраної теми;
- відповідність представлених матеріалів темі;
- оптимальність обраних підходів, технологій, методів роботи педагогів за темою;
- продуктивність роботи педагогів методичного об'єднання за темою;
- залучення педагогів кафедри до роботи зі створення портфоліо;
- якісне оформлення матеріалів.

7. Зберігання й використання

7.1. Портфоліо методичного об'єднання зберігають у методичному кабінеті навчального закладу.

7.2. Використовують як демонстраційні матеріали на виставках і презентаціях навчального закладу.

7.3. Надають як документи, що підтверджують діяльність, атестацію педагогів навчального закладу. Використовують під час атестації.

Презентація портфоліо

Портфоліо (від франц. porter – «викладати», формулювати, «нести» і folio – «лист», «сторінка») – досьє, збірник досягнень.

Згідно з «Новейшим словарем иностранных слов и выражений», порт фоліо може являти собою:

- візитну картку, тобто сукупність даних про людину, організацію;
- досьє, тобто збірник документів, зразків робіт, фотографій, які дають уявлення про можливості, послуги фірми чи спеціаліста.

Поняття «портфоліо» прийшло до нас із Західної Європи XV – XVI ст. В епоху Відродження архітектори пропонували замовникам готові роботи й пропозиції своїх будівельних проектів в особливій папці, яку називали «портфоліо». Документи, подані в цих папках, допомагали замовнику класти враження про професійні вміння претендента. На сучасному етапі у сфері бізнесу портфоліо застосовують для демонстрації досягнень фірми, а також у процесі діяльності фотографів і фотомоделей – як альбом із фотографіями.

Ідея використання портфоліо у сфері освіти виникла в середині 80-х рр. у США. Наприкінці минулого століття ідея застосування портфоліо в школі стає популярною в усьому світі.

У сучасних школах усе популярнішим стає створення портфоліо, яке дасть змогу перейти від адміністративної системи обліку результативності педагогічної діяльності в системі оцінювання успішності вчителя як в урочній, так і в позаурочній роботі. Портфоліо – одна з аутентичних, тобто найбільш наближених до реального стану, форм оцінювання, яка орієнтована на процес само оцінювання.

Відповідно до концепції модернізації української освіти школа повинна створювати умови, які забезпечували б «запуск» механізмів самоосвіти, самовизначення й само актуалізацію особистості. Одним із таких засобів може стати порт фоліо вчителя, яке можна розглядати як альтернативну форму оцінювання його професіоналізму й результативності роботи під час проведення експертизи на відповідність заявленої кваліфікаційної категорії.

Комунікативна культура вчителя, який атестується, оцінюється експертами додатково за результатами співбесіди, анкетування адміністрації школи, учителів, учнів і їхніх батьків.

Портфоліо вчителя оформлюють у папці-накопичувачі з файлами. Кожен окремий матеріал, який входить у портфоліо, має датуватися. Склад порт фоліо залежить від конкретних завдань, які ставить перед собою сам учитель чи представник методичного об'єднання.

Портфоліо для атестації варто вести паралельно за декількома розділами.

Портфоліо вчителя

Розділ 1. Загальні відомості про вчителя

Цей розділ містить матеріали, що відображають досягнення вчителя в різних галузях:

- прізвище, ім'я, по батькові, рік народження;
- освіта (що й коли закінчив, отримана спеціальність і кваліфікація за дипломом);
- трудовий й педагогічний стаж, стаж роботи в навчальному закладі;
- підвищення кваліфікації (назва структури, де прослухані курси, рік, місяць, проблематика курсів);
- копії документів, що підтверджують наявність учених і почесних звань та ступенів;
- державні урядові нагороди, грамоти, листи-подяки;
- дипломи різних конкурсів;
- інші документи на розсуд атестованого.

Цей розділ дає змогу зробити висновок про індивідуальний розвиток педагога.

Розділ 2. Результати педагогічної діяльності

У цьому розділі містяться:

- матеріали з результатами освоєння учнями освітніх програм і сформованості в них ключових компетентностей з предмет, що викладається;
- порівняльний аналіз діяльності педагогічного працівника за три роки на підставі контрольних зрізів знань, участі вихованців у шкільних і районних олімпіадах, конкурсах;
- результати проміжної та підсумкової атестації учнів;
- наявність медалістів;
- вступи до ВНЗ за фахом тощо.

Матеріали цього розділу повинні давати уявлення про динаміку результатів педагогічної діяльності атестованого вчителя за певний період.

Розділ 3. Науково-методична діяльність

У цьому розділі містяться методичні матеріали, що свідчать про професіоналізм педагога:

- матеріали, у яких обґрунтовано вибір атестованим освітньої програми й комплекту навчально-методичної літератури;
- матеріали, у яких обґрунтовується вибір атестованим використовуваних освітніх технологій;
- матеріали, що містять обґрунтування застосування атестованим у своїй практиці певних засобів педагогічної діагностики для оцінювання освітніх результатів;

- використання інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі,
технологій навчання дітей із проблемами розвитку тощо;
- робота в методичному об'єднанні, співробітництво з міським (районним) методичним
центром, ОІППО, ВНЗ та іншими установами;
- участь у професійному й творчому педагогічних конкурсах;
- участь у методичних і предметних тижнях;
- організація й проведення семінарів, круглих столів, майстер-класів тощо;
- проведення наукових досліджень;
- розробка авторських програм;
- написання рукопису кандидатської або докторської дисертації;
- підготовка творчого звіту, реферату, доповіді, статті;
- інші документи.

Розділ 4. Позаурочна діяльність із предмета

Розділ містить такі документи:
- список творчих робіт, рефератів, навчально-дослідних робіт, проектів, виконаних учнями
з предмета;
- список переможців олімпіад, конкурсів, змагань, інтелектуальних марафонів тощо;
- сценарії позакласних заходів, фотографії та відеокасети із записами проведених заходів
(виставки, предметні екскурсії, КВК, брейн-ринги тощо);
- програми гуртків та факультативів;
- інші документи.

Розділ 5. Навчально-матеріальна база

У цьому розділі міститься виписка з паспорта навчального кабінету (за його наявності):
- список словників та іншої довідкової літератури з предмета;
- список наочного обладнання (макети, таблиці, схеми, ілюстрації, портрети);
-наявність технічних засобів навчання(телевізор, відеомагнітофон, музичний центр,
діапроектор);
- наявність комп'ютера й комп'ютерних засобів навчання (програми віртуального
експерименту, контролю знань, мультимедійні електронні підручники тощо);
- аудіо- та відео посібники;
- наявність дидактичного матеріалу, збірників завдань, вправ, прикладів рефератів та
творів тощо;
- інші документи на бажання вчителя.

Презентація портфоліо

Портфоліо представляє вчитель, який атестується, в експертну групу не пізніше ніж за два тижні до кваліфікаційного випробування. 1-2 експертів, які призначені головою експертної групи, розглядають представлені матеріали і пишуть рецензію.

У рецензії вказують:

- відповідність представленого матеріалу вимогам на заявлену кваліфікаційну категорію;
- повноту розкриття професійних досягнень і ефективності педагогічної діяльності вчителя, який атестується;
- позитивні сторони й недоліки професійної діяльності;
- оцінку роботи;
- інші питання на розсуд рецензента.

Захист портфоліо проводять публічно на відкритому засіданні експертної групи

(за згодою вчителя, який атестується,– на семінарі, засіданні круглого стола).

Захист портфоліо відбувається в кілька етапів:

- презентація порт фоліо;
- відповіді на запитання за змістом представлених документів.
- ознайомлення вчителя, що атестується, із рецензіями на роботу;
- пояснення вчителя, який атестується, щодо зауважень рецензентів;
- обговорення результатів захисту членами експертної групи;
- ознайомлення вчителя, який атестується, з висновками й рекомендаціями експертної

групи.

Презентація (від лат. «presentation» – «представлення», «пред'явлення») – офіційне представлення заново створеного підприємства, фірми, проекту, продукції, товару запрошеним особам, публічна демонстрація чого-небудь.

Презентація портфоліо – форма атестаційного випробування, під час якого вчитель, що атестується, представляє експертній групі свідоцтво свого професіоналізму й результатів педагогічної діяльності у формі структурованих портфоліо. Презентація може проходити у вигляді виставки навчально-методичних матеріалів, слайд-шоу, доповіді, яка супроводжується комп'ютерним показом.

Для презентації методичного портфоліо вчителю, який атестується, відводять 25-30 хв.

Під час презентації вчитель повинен обґрунтувати, як представлені матеріали засвідчують його компетентність. Презентація – це не скорочений виклад розділів порт фоліо. Головна її мета – стисло представити основні результати виконаної роботи за певний період.

Якість презентації під час захисту порт фоліо оцінюють за такими показниками:

- відповідність презентації змісту портфоліо;
- виокремлення основних результатів діяльності педагога;
- якість викладу матеріалу.

Вважається, що презентація була успішною, якщо вона відповідала змісту портфоліо, у ній представлені основні результати, одержані автором, якість володіння матеріалом вільна.

Члени експертної групи ставлять запитання за змістом представлених у портфоліо матеріалів. Учитель, який атестується, відповідає на запитання, ілюструючи свою відповідь (за необхідності) матеріалами із портфоліо.

Обговорення результатів захисту членами експертної групи відбувається на закритому засіданні без присутності вчителя, який атестується. На засіданні обговорюють матеріали, представлені вчителем, і визначають ступінь їх відповідності певній кваліфікаційній категорії.

Під час експертизи портфоліо необхідно звернути увагу на найцікавіші за тематикою форми роботи, а також оцінити ступінь участі в них учителя, який атестується (активно: автор, промовець, консультант; пасивно: слухач, спостерігач).

Під час експертизи інноваційної і експериментальної діяльності вчителя, який атестується, необхідно визначити, чи використані результати його роботи в діяльності УО, на рівні району, міста.

Орієнтовні форми роботи методичного об'єднання

Засідання 1. Методична сесія (вересень)

1. Опрацювання офіційних документів МОН України.
2. Вивчення пояснювальних записок до програм з української мови та літератури.
3. Опрацювання рекомендацій щодо вивчення української мови та літератури в новому навчальному році.
4. Розгляд календарно-тематичного планування уроків з української мови та літератури, українського ділового мовлення, риторики, зв'язного мовлення.
5. Розгляд календарно-тематичного планування факультативних занять та індивідуально-групових занять з української мови та літератури.
6. Навчальний семінар. Вивчення рекомендацій методичного кабінету управління освіти щодо ведення класного журналу, учнівських зошитів.
7. Аналіз якості знань учнів у минулому навчальному році.

Робота між засіданнями

1. Уважно вивчити програми з української мови та літератури (основні вимоги до викладання предмета, пояснювальну записку, зміст шкільних підручників).
2. Проаналізувати календарне планування, спланувати контрольні роботи.
3. Коригування списків дітей, які відвідують факультативні заняття та гуртки.
4. Підготовка до Дня української писемності.
5. Проведення конкурсу знавців української мови імені Петра Яцика та участь у II етапі.
6. Проведення заняття школи молодого вчителя.
7. Проведення заняття школи перспективного педагогічного досвіду.

Практичні завдання

1. Скласти плани самоосвіти.

2. Скласти картотеку навчально-методичної літератури.
3. Скласти плани індивідуальної роботи з обдарованими учнями.

Засідання 2. Проблемний стіл (жовтень)

1. «Урок – завжди пошук». Обмін досвідом з питань підвищення грамотності учнів.
2. Форми, методи та прийоми роботи з обдарованими учнями (педагогічні знахідки вчителів)
3. Відкритий з української літератури.
4. Самоаналіз та аналіз відкритого уроку.
5. Обговорення стану підготовки учнів до предметних олімпіад (ІІ тур).

Робота між засіданнями

1. Відвідування уроків.
2. Подорож сторінками фахових газет і журналів.

Практичні завдання

1. Розробити завдання до контрольних робіт.
2. Написання замітки до шкільної газети.3. Зібрати зразки кращих учнівських письмових робіт з розвитку зв'язного мовлення (1-8-мі класи).

Засідання 3. Панорама педагогічних ідей (січень)

1. Диспут «Особливості уроку літератури в старших класах. Можливі способи аналізу художнього твору».
2. Відкритий урок з української літератури.
3. Методичні поради вчителів-методистів.
4. Звіти учителів про рівень навчальних досягнень учнів.
5. Гра «Прес-діалог» – аналіз проблемних статей, надрукованих у фахових виданнях.
6. Мовний практикум для вчителів «Як ми говоримо».

Робота між засіданнями

1. Узяти участь у роботі науково-практичної конференції «Технології особистісно орієнтованого навчання: практика реалізації і проблеми».
2. Моделювання уроків та їх фрагментів у формі ділової гри.
3. Літературна зустріч з поетами Вінниччини.

Практичні завдання

1. Випуск літературної газети «Рідне слово».
2. Розробити завдання для літературних турнірів учнів 5-8-х класів.
3. Підготувати матеріал (конкурси, турніри до тижня рідної мови.

Засідання 4. Творчі звіти учителів, які атестуються (березень)

1.Участь у тижні педмайстерності й творчості педагогів. Відкриті уроки з української мови та літератури.
2. Творчі звіти вчителів.

Робота між засіданнями

1. Провести тиждень української мови та літератури (за окремим планом).
2. Узяти участь в учнівській науково-практичній конференції.

Практичні завдання

1. Оформити методичні розробки до атестації.

2. Оформити матеріали тижня української мови та літератури до друку у фаховому виданні.

Засідання 5. Заняття в дидактичній майстерні (травень)

1. Звіти вчителів про виготовлення різнорівневого дидактичного матеріалу з української мови та літератури для учнів 5-8, 9-11-х класів.
2. Відкритий урок з української мови в 9 (11)-му класі (мета: «Організація повторення та підготовка до ДПА).
3. Звіти учителів про рівень навчальних досягнень учнів.
4. Звіт керівника методичного об'єднання; оцінка його діяльності, досягнень та недоліків і визначення шляхів удосконалення роботи методичного об'єднання на натупний навчальний рік.

Робота між засіданнями

1. Відвідування уроків.
2. Аналіз відвіданих уроків.
3. Проведення підсумкових занять спецкурсів, факультативів, гуртків.

Практичні завдання

1. Підготувати куточки «Готуємося до ДПА».
2. Підготувати матеріали до альманаху «Панорама підсумкових занять спецкурсів, факультативів, гуртків».
3. Підготувати до друку розробки кращих уроків учителів та надіслати їх до редакції фахових видань.

Орієнтовний план роботи
методичного об'єднання мовно-літературних дисциплін

I. Вступ

Учителі методичного об'єднання мовно-літературних дисциплін працюють над проблемою «Сучасні навчальні технології та їх використання на уроках мови та літератури». Учителі протягом навчального року беруть активну участь у проблемному семінарі «Сучасні підходи до організації навчання й інтерактивні технології», психолого-педагогічному семінарі «Як працювати з обдарованими дітьми».

Підходи до вивчення мови та літератури добираються так, щоб стимулювати учнів до активної мовленнєвої та морально-етичної діяльності, а в зміст навчального матеріалу вкладається національний аспект.

Учителі української мови та літератури у своїй роботі керуються рекомендаціями Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.

Головними завданнями у викладанні мови та літератури є:

- творче сприйняття учнями естетичних та духовних цінностей текстів;
- формування духовного світу учнів шляхом прилучення через мову, літературу до культурних надбань рідного народу і людства;
- вироблення умінь доцільно використовувати набуті знання в різних життєвих ситуаціях;

- вивчення рідної мови та літератури органічно поєднати із світовою літературою, історією та суміжними мистецтвами (музикою, живописом, театром тощо);
- поєднання навчально-виховного процесу з продовженням роботи над навчально-методичним забезпеченням дисциплін;

Викладання предметів: «Українська мова», «Українська література», «Світова література» здійснюється за програмами Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Викладаючи предмети, учителі керуються «Методичними рекомендаціями щодо викладання навчальних дисциплін у н.р.».

ІІ. Організаційна робота

1.Організувати і провести засідання методичного об'єднання.
(Вересень,жовтень,січень, березень, травень)

2. Проаналізувати програми «Українська мова», «Українська література», «Світова література»; критерії оцінювання знань учнів; «Методичні рекомендації щодо вивчення навчальних дисциплін у 2012 / 2013 н.р.».
(Вересень)

3. Організувати участь членів методичного об'єднання в семінарах, конференціях.
(Протягом року)

4. Скласти графік взаємовідвідування уроків учителями.
(Жовтень)

5. Скласти графік відкритих уроків учителями.
(Жовтень)

6. Брати активну участь у роботі науково-методичної ради школи.
(Протягом року)

7. Брати активну участь у районних засіданнях предметних методичних об'єднань.
(Серпень, січень)

8. Взяти участь у науково-практичній конференції «Технології особистісно зорієнтованого навчання: практика реалізації і проблеми».
(Січень)

9. Взяти участь у тижні педмайстерності й творчості вчителів.
(Березень)

ІІІ. Навчально-методична робота

1. З метою підвищення методичної майстерності учителів залучити їх до психолого-педагогічного семінару, проблемного семінару, участі в науково-практичній конференції.

2. Організувати роботу школи молодого вчителя.

3. Взяти участь у роботі районної (міської) школи перспективного педагогічного досвіду.

4. Провести проблемний стіл «Обмін досвідом про форми, методи та прийоми роботи з обдарованими учнями».

5. Виступити на засіданні педради з доповіддю:»Використання інтерактивних методів навчання на уроках української літератури».

6. Провести диспут «Особливості уроку літератури в старших класах. Можливі способи аналізу художнього твору».

7. Забезпечити проходження курсової перепідготовки педагогами.

8. Забезпечити підвищення фахової майстерності учителів (відвідування районних (міських) методичних об'єднань, семінарів, конференцій).

9. Скласти план самоосвіти.

10. Брати участь у доборі матеріалу до контрольних робіт адміністрації, скласти тестові завдання і підібрати тексти диктантів для первинного оцінювання знань.

11. На засіданнях методичного об'єднання заслуховувати звіти учителів про рівень знань учнів, підготовку навчально-методичного забезпечення занять; обговорювати методичні розробки викладачів.

12. Формувати відеотеку відкритих занять.

13. На засіданнях методичних об'єднань заслуховувати творчі звіти вчителів, які атестуються.

14. Вивчити систему роботи вчителів («Використання інтерактивних методів навчання на уроках української літератури»; «Підвищення орфографічної та пунктуаційної грамотності учнів через впровадження в навчально-виховний процес нових освітніх технологій»).

15. Сприяти публікації творчих доробок учителів.

IV. Науково-дослідницька робота

1. Організувати участь учителів у наукових семінарах, конференціях, що проводяться в школі, районі, місті.

2. Провести роботу щодо залучення учнів до науково-дослідницької роботи. З цією метою:

- готувати учнів до вступу у ТВ МАН області;
- скласти плани індивідуальної роботи з обдарованими учнями;
- розробити теми для науково-дослідницької діяльності учнів;
- допомогти учням оволодіти методикою праці над науковою проблемою.

3. Узяти участь у конкурсах знавців української мови імені Петра Яцика, Міжнародному мовно-літературному конкурсі учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка.

V. Виховна робота

1. Спрямувати виховну роботу членів методичного об'єднання на розвиток творчих здібностей дітей.

2. Залучити дітей до занять у гуртках «Основи журналістики», «Фольклор та етнографія України».

3. Провести предметний тиждень світової літератури.

4. Взяти участь у заходах до Дня слов'янської писемності, Дня рідної мови, Шевченківських святах.

5. Осінній бал «Нації в Україні в дружбі єдині».

(Жовтень)

6. Свято Покрови – свято українського козацтва.

(Жовтень)

7. Провести конкурс «Україно, матінко моя» (до Дня соборності України).

(Січень)
8. Провести виховні години «О слово рідне, України слава», «Слово, пісня, душа Кобзарева, ви – окраса і суть життя українців», «Народні традиції у святкуванні циклу новорічних свят».
(Протягом року)
9. Інтелектуальна гра «Що? Де? Коли?» на тему «Історія мого краю і моєї мови».
(Листопад)
10. Вечір запитань та відповідей «Легенди мого краю».
(Січень)

Форми методичної роботи

1. Постійні колективні форми методичної роботи (предметні кафедри, семінари-практикуми, творчі групи, проблемні психолого-педагогічні семінари, школа професійної адаптації молодих і малодосвідчених учителів, авторська школа майстра педагогічної справи).
2. Епізодичні колективні форми методичної роботи (огляди педагогічної майстерності, групові консультації, панорама методичних новинок, педконсиліуми, випуск методичних бюлетенів, методичні виставки, педагогічні читання).
3. Індивідуальні форми методичної роботи (стажування й наставництво, індивідуальні консультації, докурсова й післякурсова підготовка, фестиваль педагогічної майстерності, огляд НМК).

Література:

Методична робота в школі / Упоряд. М. Голубенко.– К.: Шк. Світ, 2007.–128 с.– (Б-ка «шк. світу»).

Методична робота. Положення і накази / О. Перехейда.– К.: Редакції газет з управління освітою, 2012.–128 с.–(Бібліотека «Шкільного світу»).

Методичний вісник: порт фоліо як засіб підвищення якості освіти (випуск 2)/ Упоряд. Л.Скальська, О.Нижник, А.Дутчак, С.Клімковська. – Івано-Франківськ: ОІПОПП, 2009.

Портфоліо школи / упоряд. І.М. Рожнятовська. – К.: Шк. світ, 2011.– 128 с.– (Бібліотека «Шкільного світу»).

Портфоліо учня: 2-ге видання, без змін / упоряд. І.М. Рожнятовська – К.: Шк. світ, 2011.– 128 с.– (Бібліотека «Шкільного світу»).

Портфоліо вчителя / упоряд. І.М. Рожнятовська.– К.: Видавничий дім «Шк. світ», 2012.– 128 с.– (Бібліотека «Шкільного світу»).

КОВАЛЕНКО Л.В.,
завідувач кабінету методики
викладання світової літератури
та мов національних меншин
ВОІПОПП

ІНСТРУКТИВНО - МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИКЛАДАННЯ МОВ ТА ЛІТЕРАТУР НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН У 2012-2013 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

Законодавча база мовної політики України

Україна є багатонаціональною державою, в якій органічно переплетені культури багатьох народів, їх традиції, звичаї, мовні та літературні. Органічне поєднання національного і загальнолюдського – це необхідна передумова розвитку і збагачення кожної культури. Життєві реалії зумовлюють формування концепції полікультуралізму, яка акцентує увагу на загальнолюдських цінностях, на принципах рівноправного співіснування різних форм культурного життя.

На сучасному етапі розвитку суспільства основним завданням державної освітньої політики є створення умов для розвитку особистості й творчої самореалізації кожного громадянина.

За роки незалежності України сформовано законодавче поле освітянської галузі, розроблено нормативно-правову базу для розвитку національної системи освіти. Освіта в Україні ґрунтується на засадах гуманізму, демократії, національної свідомості, взаємоповаги між націями і народами.

В Україні послідовно реалізується стратегія розвитку освіти, визначена Національною доктриною розвитку освіти, що затверджена Указом Президента України від 17.04.2002 р. 342/2002.

Громадяни України мають конституційне право на безкоштовну освіту в усіх державних і комунальних навчальних закладах, незалежно від статі, раси, національності, соціального і майнового стану, роду та характеру занять, світоглядних переконань, належності до партій, ставлення до релігії, віросповідання, стану здоров'я, місця проживання та інших обставин.

Правовою основою формування державної політики щодо забезпечення прав національних меншин, зокрема в галузі освіти, є Декларація про державний суверенітет України, Конституція України, закони «Про національні меншини в Україні», «Про мови в Українській РСР», «Про ратифікацію Європейської Хартії регіональних мов або мов меншин», «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту», інші законодавчі акти України.

Національне законодавство і практика регулювання етнонаціональних процесів у галузі освіти формується державою відповідно до міжнародних норм та рекомендацій, викладених у Загальній декларації прав людини,

Рамковій конвенції про захист національних меншин, Європейській Хартії регіональних мов або мов меншин, Гаазьких рекомендаціях Верховного комісара ОБСЄ щодо прав національних меншин на освіту та інших документах.

Міністерство освіти і науки здійснює роботу щодо імплементації та впровадження Європейської Хартії регіональних мов або мов меншин відповідно до Закону України «Про ратифікацію Європейської Хартії регіональних мов або мов меншин» та згідно з переліком національних меншин України, до мов яких застосовуються положення Хартії (білоруської, болгарської, гагаузької, грецької, єврейської, кримськотатарської, молдовської, німецької, польської, російської, румунської, словацької та угорської).

Реалізація мовної стратегії відповідно до Національної доктрини розвитку освіти здійснюється шляхом комплексного і послідовного впровадження просвітницьких, нормативно-правових, науково-методичних, роз'яснювальних заходів.

В Україні забезпечується право національних меншин на задоволення освітніх потреб рідною мовою, збереження та розвиток етнокультури. Разом з тим у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин створюються умови для належного вивчення державної мови.

Передбачено належні форми і засоби викладання і вивчення мов національних меншин на відповідних рівнях.

При визначенні політики щодо мов національних меншин, міністерство та органи управління освітою враховують потреби та побажання тих груп населення, які користуються цими мовами, учнів та їхніх батьків.

В освітній системі передбачена можливість надання початкової та повної середньої освіти мовами національних меншин для дітей з тих сімей, які цього бажають.

На даний час початкова освіта надається державною, а також болгарською, кримськотатарською, молдовською, польською, російською, румунською, словацькою та угорською мовами.

Загалом вдержаві мовами національних меншин навчається у початкових класах загальноосвітніх навчальних закладів 277706 учнів.

В Україні передбачено, що особи, які не володіють певною мовою національної меншини і які проживають у місцевості, де вона використовується, можуть вивчати її за своїм бажанням, зокрема:

- білоруську – в культурно-освітніх центрах Автономної Республіки Крим, Львівської, Одеської області);
- болгарську – в навчальних закладах Автономної Республіки Крим, Запорізької, Київської, Кіровоградської, Миколаївської, Одеської областей та м. Києва;
- гагаузьку, молдовську – в навчальних закладах Одеської області;

- новогрецьку – в навчальних закладах Автономної Республіки Крим, Донецької, Одеської, Херсонської областей та мм. Києва і Севастополя;
- іврит – в навчальних закладах Автономної Республіки Крим, Дніпропетровської, Донецької, Запорізької, Одеської, Харківської, Чернівецької областей та м. Києва, а також в культурно-освітніх центрах;
- їдиш – в навчальних закладах Київської області, а також в культурно-освітніх центрах;
- кримськотатарську – в навчальних закладах Автономної Республіки Крим, Херсонської області та м. Севастополя;
- німецьку, російську – в навчальних закладах всіх адміністративно-територіальних одиниць;
- польську – в навчальних закладах Вінницької, Волинської, Донецької, Житомирської, Івано-Франківської, Київської, Кіровоградської, Луганської, Львівської, Одеської, Рівненської, Тернопільської, Херсонської, Хмельницької, Чернігівської, Чернівецької областей та м. Києва, а також в культурно-освітніх центрах;
- румунську – в навчальних закладах Закарпатської та Чернівецької областей;
- словацьку, угорську – в навчальних закладах Закарпатської області.

Вивчення російської, польської та інших мов і літератур національних меншин в загальноосвітніх навчальних закладах України

Головна мета вивчення російської та інших мов національних меншин в загальноосвітніх навчальних закладах – надати основи знань про мову, що дозволить забезпечити достатньо високий рівень спілкування та грамотного письма, необхідний для успішної індивідуальної та соціальної діяльності, міжкультурного взаєморозуміння.

Згідно з Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти у навчальних програмах з кримськотатарської, молдовської, польської, російської, румунської, угорської мов через змістові лінії реалізується **головний методологічний принцип – комунікативність навчання.**

Так, мовленнєва змістова лінія забезпечує вироблення і вдосконалення умінь і навичок в усіх видах мовленнєвої діяльності (аудіюванні, читанні, говорінні, письмі); мовна – засвоєння учнями системних знань про мову як засіб вираження думок і почуттів людини та формування мовних умінь і навичок; соціокультурна – засвоєння українських, національних та загальнолюдських культурних і духовних цінностей, норм, які регулюють стосунки між поколіннями, статями, націями, сприяють естетичному і морально-етичному розвиткові; діяльнісна (стратегічна) – формування загальнонавчальних умінь і навичок учнів, опанування стратегій, які

визначають мовленнєву діяльність. Зазначені змістові лінії у комплексі формують комунікативну компетенцію особистості.

З метою формування комунікативних умінь учнів варто приділити увагу традиційним творчим роботам. Перекази текстів різних стилів і жанрів відіграють роль підготовчих вправ до оволодіння учнями необхідними у майбутньому дорослому житті жанрами мовлення, наприклад, виступ на зборах, участь у дискусії, створення реферату, конспекту, доповіді, рецензії.

Робота з текстом стане ефективною, якщо учні активно долучаються до мовленнєвої діяльності, тому теми висловлювань мають бути цікавими для школярів, пов'язаними з їх власним життєвим досвідом, реальними обставинами життя. Вчителю необхідно подбати про те, щоб учні успішно оволодівали як монологічним, так і діалогічним мовленням, різними жанрами і стилями мовлення.

У процесі вивчення курсу необхідно широко практикувати самостійну роботу учнів із підручниками, посібниками, словниками та іншою навчальною і довідковою літературою. Робота зі зв'язного мовлення має забезпечити подальший розвиток у школярів вмінь і навичок, необхідних у їхній майбутній діяльності.

Організація навчального процесу в загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням російською та іншими мовами національних меншин у 2012/2013 навчальному році здійснюватиметься:

- у **5-9-х класах** за Типовими навчальними планами, затвердженими наказом МОН України від 23.02.2004 № 132, зі змінами, внесеними наказом МОН України від 05.02.2009 № 66;
- у **8-9-х** класах з поглибленим вивченням окремих предметів за Типовими навчальними планами, затвердженими наказом МОН України від 18.02.2008 № 99;

у **10-11-х класах -** за Типовими навчальними планами для загальноосвітніх навчальних закладів III ступеню, затвердженими наказом МОН України від 27.08.2010 № 834.

Нові Типові навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня, затверджені наказом МОНмолодьспорту України від 03.04.2012 р. № 409, уводяться в дію поетапно, починаючи з 2013/2014 навчального року.

Вивчення мов національних меншин у школах Вінницької області: стан, завдання, перспективи.

<u>Російська мова</u>

Російська мова вивчається у 694 загальноосвітніх навчальних закладах області як вибірково-обов'язковий предмет, факультативний курс або курс за вибором. Визначається загальноосвітнім навчальним закладом у межах гранично допустимого навчального навантаження з урахуванням інтересів та потреб учнів, а також рівня навчально-методичного та кадрового забезпечення закладу. Переважно в області російська мова вивчається з 5 по 9 класи, у меншій кількості шкіл - з 5 по 11 класи. У приблизно 80 навчальних закладах вивчення російської мови здійснюється з початкової

школи – з 1 (2) класів. Станом на 2012 рік збереглося 6 шкіл в області з класами, в яких навчання проходить російською мовою за відповідними програмами. Викладають російську мову 1043 учителя. Загальна кількість учнів в області, які вивчають російську мову становить приблизно 57.882.

У 2012/2013 навчальному році вивчення російської мови здійснюватиметься за наступними навчальними програмами:

- "Російська мова" для учнів 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою (за ред. Н.Г. Озерової. – Чернівці: "Букрек", 2005);
- "Російська мова" для учнів 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою (автори Н.Ф. Баландіна, К.В. Дегтярьова, С.А. Лебеденко. – Чернівці : "Букрек", 2005);
- "Російська мова" для учнів 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою (автори І.П.Гудзик, В.О. Корсаков. – Чернівці : "Букрек", 2006) – початок вивчення з 5 класу;
- "Російська мова" (рівень стандарту) для учнів 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою (за ред.Н.Г.Озерової – Чернівці: "Букрек", 2005 - див. веб-сайт міністерства);
- "Російська мова" (академічний рівень) для учнів 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням російською мовою (автор Т.Я.Фролова – див. на веб-сайті міністерства);
- "Російська мова" (профільний рівень) для учнів 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням російською мовою (за ред. Є.П.Голобородько - див. на веб-сайті міністерства);

У загальноосвітніх навчальних закладах області з навчанням українською мовою за бажанням дітей та їх батьків російська мова вивчається за двома варіантами типових навчальних планів (див. додатки 1 та 2), затверджених наказом МОН України від 23.02.2004 № 132, зі змінами, внесеними наказом МОН України від 05.02.2009 № 66. Одним із них передбачено вивчення російської мови (або інших мов національних меншин) як предмета в інваріантній складовій з 1 по 11 клас (по 2 години на тиждень); за другим – за рахунок варіативної складової, починаючи з 1 або 5 класів. В останньому випадку, форми вивчення російської, польської мов (вони можуть вивчатися як предмет, спецкурс, факультатив) та кількість годин на їх вивчення визначає адміністрація загальноосвітнього навчального закладу, яка формує варіативну складову навчального плану, враховуючи при цьому побажання учнів та їх батьків.

У випадку, коли російська мова вивчається за рахунок варіативної частини як предмет, необхідно користуватися навчальними програмами за ред. Баландіної Н. Ф. або Ґудзик І. П., Корсакова В. О., скоригувавши їх зміст на відповідну кількість годин, визначену у робочих навчальних планах загальноосвітнього навчального закладу. Скоригована програма має погоджуватися на засіданні методичного об'єднання загальноосвітнього навчального закладу та затверджуватися директором навчального закладу.

Російська мова може вивчатись і як курс за вибором. В такому разі слід користуватись програмою, підготовленою Т.Я.Фроловою, доцентом кафедри філології Кримського Республіканського інституту післядипломної педагогічної освіти, кандидатом педагогічних наук:

- *Російська мова. Курс за вибором для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. Схвалено МОН України для використання в загальноосвітніх навчальних закладах (наказ МОН України № 1/ІІ-7504 від 06.08.10 р.).*

Програма розрахована на 35 год. (1 год. на тиждень).

Програма вивчення курсу російської мови за вибором призначена для практичного засвоєння російської мови в загальноосвітніх навчальних закладах з українською мовою навчання.

Курс за вибором передбачає можливість вивчення предмета як за відсутності початкових знань і вмінь, так і засвоєння матеріалу з опорою на початкові знання. Програма розрахована на 5 років навчання і зорієнтована не на клас, а на рік навчання. Це дає можливість скоригувати варіанти програми вивчення курсу російської мови на різних етапах навчання.

Якщо російська мова вивчається факультативно, слід користуватись програмою, підготовленою Л.В. Давидюк, доцентом, кандидатом педагогічних наук, професором кафедры методики викладання російської мови та літератури НПУ ім. М.Драгоманова**:**

- *Російська мова. Факультативний курс для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. Схвалено науково-методичною комісією МОН України для використання в загальноосвітніх навчальних закладах (протокол від 28.10.2010 р. № 6).*

Програма розрахована на 35 год.(1 год. на тиждень).

Програма факультативного курсу визначає зміст курсу російської мови, який вивчається з 5 по 11 класи в школах з українською мовою навчання і є продовженням початкового курсу російської мови. При такому підході до вивчення російської мови пріоритетним є розвиток навичок мовленнєвої діяльності..

Звертаємо особливу увагу, що відповідно до наказу Міністерства від 01.09.2009 № 806 «Про використання навчально-методичної літератури у загальноосвітніх навчальних закладах» загальноосвітні навчальні заклади мають право використовувати у навчально-виховному процесі лише ті підручники та навчально-методичні посібники, які щорічно зазначаються в переліках навчально-методичної літератури для основної і старшої школи на сторінках Інформаційного збірника МОНмолодьспорту України, та мають відповідний гриф.

Інструкцією з ведення класного журналу учнів 5-11(12)-х класів ЗНЗ (Наказ МОН України №496 від 03.06.2008 р. визначається порядок ведення класного журналу та оцінювання навчальних досягнень учнів 5-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів. (Додаємо витяги з інструкції).

2. Порядок ведення класного журналу

2.1.Загальні вимоги до ведення класного журналу

Класний журнал (далі – журнал) – це обов'язковий документ загальноосвітнього навчального закладу, в якому фіксуються результати навчальних досягнень учнів, відвідування ними занять, стан виконання навчальних програм тощо.

Записи в журналі ведуться державною мовою. З іноземних мов *частково* допускається запис змісту уроку та завдання додому мовою вивчення предмета.

Записи проводяться чорнилами (пастою) одного (чорного або синього) кольору, чітко й охайно. На сторінках журналу не допускаються будь-які виправлення. У разі помилкового або неправильного запису поряд робиться правильний, який засвідчується підписом керівника навчального закладу та скріплюється печаткою.

Відсутність учня (учениці) на уроці позначається літерою **н.**

Дата проведення занять записується дробом, чисельник якого є датою, а знаменник – місяцем поточного року. Наприклад, 04/09 означає, що заняття проведено четвертого вересня.

У разі проведення здвоєних уроків (у тому числі семінарських занять) дата і тема кожного уроку (семінару) записуються окремо**.**

Усі записи щодо оцінювання різних видів діяльності та контролю роблять у формі називного відмінка: «зошит», а не «за зошит»; «І семестр», а не «за І семестр»; «практична робота», а не «за практичну роботу» тощо.

Оцінювання навчальних досягнень учнів здійснюється за 12-бальною системою (шкалою) і його результати позначаються цифрами від 1 до 12. Критерії оцінювання навчальних досягнень **реалізуються в нормах оцінок**, які встановлюють чітке співвідношення між вимогами до знань, умінь і навичок та **показником оцінки в балах**.

У разі не атестації учня робиться відповідний запис: **н/а** (не атестований(а)).

Учням, які прибули з інших країн та у поточному навчальному році вивчали українську мову, але їх навчальні досягнення не оцінювалися, при виставленні семестрових та річного балів робиться відповідний запис: **вивч**. (вивчав (ла)).

При оцінюванні кожного з видів мовленнєвої діяльності (українська мова, іноземні мови, мови національних меншин) **оцінки** виставляються та враховуються як поточні.

У графі «Зміст уроку» відповідно до календарного планування стисло записується тема уроку, контрольної, практичної, лабораторної роботи тощо.

У графі «Завдання додому» стисло записується його зміст (прочитати, вивчити напам'ять, повторити тощо), параграфи (сторінки) підручника, номери завдань, вправ тощо.

У випадку відсутності вчителя педагогічний працівник, який його заміняє, у графі «завдання додому» після запису домашнього завдання записує «заміна», прізвище, ініціали та засвідчує запис власним підписом.

2.1. Контроль за веденням класного журналу

Перевірка керівником (заступником керівника) навчального закладу стану ведення журналу здійснюється протягом навчального року не менше 4 разів.

У розділі VIII «Зауваження до ведення журналу» керівник загальноосвітнього навчального закладу, його заступник та особи, уповноважені відповідними органами управління освітою, які мають право здійснювати контроль за діяльністю навчального закладу, записують зауваження до ведення журналу із зазначенням дати перевірки, та у разі необхідності, – термін усунення зауважень. Учитель ставить підпис та дату про ознайомлення із зауваженнями та, за необхідності, – відмітку про усунення недоліків.

Контроль за станом ведення класних журналів та їх збереженням як архівних документів покладається на керівника навчального закладу.

3. Оцінювання навчальних досягнень учнів

3.1. Загальні поняття

Основними видами оцінювання навчальних досягнень учнів є поточне та підсумкове (тематичне, семестрове, річне), державна підсумкова атестація (у школах з навчанням мовами нацменшин).

Оцінювання навчальних досягнень учнів здійснюється відповідно до критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 13 квітня 2011 року №329.

Обов'язковому оцінюванню підлягають навчальні досягнення учнів з предметів інваріантної та варіативної складових робочого навчального плану закладу.

Не підлягають обов’язковому оцінюванню навчальні досягнення учнів з факультативних, групових та індивідуальних занять, які фіксуються в окремому (спеціальному) журналі.

3.2. Виставлення оцінок до класного журналу

Поточна оцінка виставляється до класного журналу в колонку з надписом, що засвідчує дату проведення заняття, коли здійснювалося оцінювання учня (учениці).

Тематична оцінка виставляється до класного журналу в колонку з надписом **Тематична** без дати. (Кількість тематичних оцінок відповідає кількості розділів Програми).

При виставленні тематичної оцінки враховуються всі види навчальної діяльності, що підлягали оцінюванню протягом вивчення теми. При цьому проведення окремої тематичної атестації при здійсненні відповідного оцінювання не передбачається.

Якщо учень (учениця) був(ла) відсутній(я) на уроках протягом вивчення теми, не виконав(ла) вимоги навчальної програми, у колонку з надписом **Тематична** виставляється **н/а (не атестований(а)).**

Тематична оцінка не підлягає коригуванню.

Семестрова оцінка виставляється без дати до класного журналу в колонку з надписом I семестр, II семестр. Семестрове оцінювання здійснюється на підставі тематичних оцінок. При цьому мають враховуватися динаміка особистих навчальних досягнень учня (учениці) з предмета протягом семестру, важливість теми, тривалість її вивчення, складність змісту тощо.

Якщо учень (учениця) був(ла) відсутній(я) на уроках протягом семестру, у відповідну клітинку замість оцінки за **I семестр чи II семестр** виставляється **н/а (не атестований(а)).**

Семестрова оцінка може підлягати коригуванню. Скоригована семестрова оцінка виставляється без дати у колонку з надписом **Скоригована** поруч із колонкою **I семестр або II семестр**. Колонки для виставлення скоригованих оцінок відводяться навіть за відсутності учнів, які виявили бажання їх коригувати.

У триденний термін після виставлення семестрової оцінки батьки (особи, які їх замінюють) учнів (вихованців), які виявили бажання підвищити результати семестрового оцінювання або з певних причин не були атестовані, звертаються до керівника загальноосвітнього навчального закладу із заявою про проведення відповідного оцінювання, у якій мотивують причину та необхідність його проведення.

Наказом керівника загальноосвітнього навчального закладу створюється комісія у складі голови (керівник навчального закладу або його заступник) та членів комісії: голови методичного об’єднання, вчителя, який викладає предмет у цьому класі, а також затверджується графік проведення оцінювання. Коригування семестрового оцінювання проводиться не пізніше п’яти днів після подання заяви. У разі хвороби учня (учениці) чи інших поважних причин термін може бути подовжено.

Члени комісії готують завдання, що погоджуються на засіданні шкільного методичного об’єднання і затверджуються керівником навчального закладу. Завдання мають охоплювати зміст усіх тем, що вивчалися протягом семестру. Оцінювання проводиться у письмовій формі. Письмові роботи зберігаються протягом року.

На голову комісії покладається відповідальність за об'єктивність оцінювання та дотримання порядку його проведення. Комісія приймає рішення щодо його результатів та складає протокол. Рішення цієї комісії є остаточним, при цьому скоригована семестрова оцінка не може бути нижчою за семестрову.

У разі, якщо учневі не вдалося підвищити результати, запис у колонку **Скоригована** не робиться.

За результатами оцінювання видається відповідний наказ керівника навчального закладу. Скоригована семестрова оцінка за I семестр виставляється до початку II семестру, за підсумками II семестру – не пізніше 10 червня поточного навчального року.

Підвищення семестрової оцінки учнями:

- 9-х класів - не дає їм права на отримання свідоцтва з відзнакою;

- 10-11(12)-х класів - не дає їм права бути претендентами на нагородження золотою „За особливі успіхи у навчанні” та срібною „За успіхи у навчанні” медалями.

Річна оцінка виставляється до журналу в колонку з надписом **Річна** без зазначення дати не раніше, ніж через три дні після виставлення оцінки за ІІ семестр.

Річне оцінювання здійснюється на основі семестрових або скоригованих семестрових оцінок.

У разі коригування учнями оцінки за ІІ семестр, річна оцінка виставляється їм не пізніше 10 червня поточного року.

У випадку неатестації учня (учениці) за підсумками двох семестрів у колонку **Річна** робиться запис **н/а (не атестований(а)).**

Річна оцінка коригуванню не підлягає.

Звертаємо увагу вчителів на те, що при контрольному оцінюванні навчальної діяльності учнів з російської, польської мов та інших мов національних меншин, фронтальна перевірка з аудіювання та читання мовчки проводиться ***один раз на рік*** *наприкінці другого семестру. Результати поточного оцінювання необхідно враховувати під час виставлення тематичних оцінок: оцінка за контрольну роботу є складовою тематичної оцінки, а не переноситься автоматично в графу "тематична". Оцінки за ведення зошитів виставляються щомісяця протягом семестру, вважаються поточними і враховується при виставленні тематичних балів. Під час перевірки зошитів необхідно звертати увагу на наявність різних видів робіт, правильність їх оформлення, грамотність, акуратність.*

Кількість і призначення учнівських зошитів і словників

Для виконання всіх видів навчальних робіт з російської мови необхідно мати по два зошити у 2-9 класах і два – у 10-11 класах. Зошити підписуються відповідно російською мовою. У зошитах перед виконанням письмової роботи записувати словами число і місяць. Після дати необхідно вказати, де виконується робота (класна чи домашня робота), вказати номер вправи або вид роботи, що виконується. Учнівські зошити, в яких виконуються класні та домашні роботи, перевіряються: у 2-4 класах – після кожного уроку в усіх учнів із виставленням оцінок та виправленням помилок; у 5-9 класах – 1 раз на тиждень; у 10-11 класах – перевіряються найзначиміші роботи один раз на місяць. Як зазначено вище, оцінка за ведення зошитів виставляється щомісяця протягом семестру, вважається поточною і враховується при виставленні тематичних балів. Критерії оцінювання зошитів: наявність різних видів робіт, правильність їх оформлення, грамотність та акуратність.

Зразок підпису робочого та контрольного зошита з російської мови:

Тетрадь
для работ по русскому языку
ученика 5 -А класса
Калиновской СОШ І-ІІІ ст. №1
Ковальчука Михаила

Тетрадь
для контрольных работ
по русскому языку
ученика 5 - В класса
Немировской СОШ І-ІІІ ст. №2
Иванчука Богдана

Вимоги до планування

Планування починається складанням календарно-тематичного плану на один семестр. Схема календарно-тематичного плану може мати різні варіанти в залежності від конкретних умов навчально-виховного процесу, однак, повинна включати основні розділи Програми: №, дата, тема, підтема, мовленнєві функції, лексика, граматика, фонетика, домашнє завдання.

План-конспект уроку може бути стислим і розгорнутим. Учитель-початківець повинен складати розгорнутий план-конспект уроку, в якому має бути розроблений хід уроку російською мовою, точні формулювання правил та завдань, зразки виконання вправ.

Загальні підходи до оцінювання навчальних досягнень учнів з російської мови модифікуються залежно від типу мовного курсу, а саме:

- для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою;
- для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (початок вивчення російської мови з 1-го або 2-го класу);
- для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (початок вивчення російської мови з 5-го класу).

Відмінності між варіантами мовних курсів полягають в обсягах і рівнях складності текстів, що пропонуються для слухання, читання, переказування, списування чи диктанту; в обсязі висловлювань, які складають учні. Окрім того, зазначені варіанти відрізняються видами мовленнєвої діяльності, які перевіряються в тому чи іншому класі.

Для перевірки правопису в різних варіантах курсу застосовують різні види перевірочних робіт по класах (списування, зорово-слуховий диктант, слуховий диктант).

Оцінювання говоріння (діалог, усний переказ і усний твір) та читання вголос здійснюється індивідуально шляхом накопичення оцінок протягом семестру або року. Для цього не відводиться окремих уроків. Необхідно, щоб кожен учень протягом семестру одержав бал за усний переказ (незалежно від того, яким буде переказ – чи тексту-опису, чи тексту-розповіді і т. ін., чи відтворення лінгвістичного матеріалу), головне, що при цьому оцінюється вміння говорити.

Повний перелік перевірочних робіт за різними варіантами курсу подано в таблицях:

Для шкіл з навчанням російською мовою

Параметри перевірки	**5**кл.		**6** кл.		**7** кл.		**8** кл.		**9** кл.		**10** кл.		**11** кл.	
	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II
Знання з мови та мовні вміння	4	4	3	3	3	3	3	3	3	3	1	1	1	1
Аудіювання	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1
Говоріння: діалог	-	1*	-	1*	-	1*	-	1*	1*	1*	-	-	-	-
усний переказ	-	1*	-	1*	-	1*	-	1*	-	1*	-	1*	-	1*
усний твір	-	1*	-	1*	-	1*	-	1*	-	1*	-	1*	-	1*
Читання: мовчки		1		1		1		1		1		1		1
вголос	-	1*	-	1*	-	1*	-	1*	-	1*	-	-	-	-
Письмо: слуховий диктант		1		1		1		1	1	1	1	1	1	1
зорово-слуховий диктант	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-
списування	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
письмовий переказ	-	1	-	1	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-
письмовий твір	-	-	-	-	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1

Для шкіл з українською мовою навчання
(початок вивчення російської мови з 1 класу)

Параметри перевірки	**5**кл.		**6** кл.		**7** кл.		**8** кл.		**9** кл.		**10** кл.		**11** кл.	
	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II
Знання з мови та мовні вміння	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1	1	1	1
Аудіювання	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1
Говоріння: діалог		1*		1*		1*		1*		1*				
усний переказ	-	1*	-	1*	-	1*	-	1*	-	1*	-	1*	-	1*
усний твір	-	1*	-	1*	-	1*	-	1*	-	1*	-	1*	-	1*
Читання: вголос		1*		1*		1*		1*		1*				
мовчки	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1
Письмо: списування	1		1											
зорово-слуховий диктант	-	1	-	1	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-
слуховий диктант	-	-	-	-	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1
письмовий переказ	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-	-	-	-
письмовий твір	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1

Для шкіл з українською мовою навчання
(початок вивчення російської мови з 5 класу)

Параметри перевірки	**5** кл.		**6** кл.		**7** кл.		**8** кл.		**9** кл.		**10** кл.		**11** кл.	
	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II
Знання з мови та мовні вміння	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1	1	1	1

Аудіювання	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1
Говоріння: діалог		1*		1*		1*		1*		1*				
усний переказ	-	1*	-	1*	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
усний твір	-	-	-	-	-	1*	-	1*	-	1*	-	1*	-	1*
Читання: вголос		1*		1*		1*		1*		1*				
мовчки	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1
Письмо: списування*	1	1	1	1	1		1							
зорово-слуховий диктант	-	-	-	-	-	1	-	1	1	-	1	-	1	-
слуховий диктант	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	1
письмовий переказ	-	-	-	-	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1

*Види діяльності, перевірка яких здійснюється індивідуально протягом семестру і не датується.

У таблиці зазначена <u>мінімальна кількість</u> перевірочних робіт, учитель на власний розсуд має право збільшувати цю кількість, залежно від рівня підготовленості класу, здібностей конкретних учнів, умов роботи тощо.

Рекомендации по проведению контрольных работ по русскому языку

Контрольные проверки по русскому языку

2 часа в неделю

↓

8 тематических контрольных работ

↓ ↓

5 контрольных работ (№1, №2, №5, №6, №7) состоят из 2 частей - языковой и речевой: *I часть - аудирование или чтение молча +* *II часть - языковые упражнения;* *- тест (с выборочными ответами;* *- словарная работа;* *- списывание небольшого текста (5-7 предложений) с дополнительным заданием по правописанию*	3 контрольные работы (№3, №4, №8) состоят из 1 части – языковой: *I часть:* *- контрольное списывание;* *- письменное сочинение,* *- итоговый контрольный диктант*

** Якщо вивчення російської мови проходить з тижневим навантаженням 1 год., то кількість контрольних робіт скорочується наполовину – не 8, а 4 контрольні роботи в рік.*

Оскільки тести з аудіювання та читання мовчки проводяться на одному уроці контрольної роботи разом із завданнями з мовної теми (<u>як уже</u>

зазначалось, один раз на рік наприкінці другого семестру), а на говоріння (діалог, усний переказ, усний твір) взагалі не відводиться окремого уроку, то для зручності ведення контролю за видами мовленнєвої діяльності записи в журналі оформлюються у такий спосіб: на початку семестру на лівій сторінці журналу в колонках без дат записуються ті види контролю, які проводяться протягом семестру і не датуються.

Зразок оформлення сторінки обліку навчальних досягнень учнів у класному журналі з російської мови (1 год./тижд.)

І семестр

Російська мова_____ Облік навчальних досягнень учнів
(назва предмета)

№ з/п	Місяць і число / Прізвище та ім'я учня (учениці)	… / …	Зошит	… / …	Тематична	Зошит	… / …	Зошит	Тематична	Зошит	… / …	І семестр	Скоригована
1.				н			9						
2.				6			н						
3.				9			7						

ІІ семестр

(5-8, 10 класи загальноосвітніх навчальних закладів)

Російська мова_____ Облік навчальних досягнень учнів
(назва предмета)

№ з/п	Місяць і число / Прізвище та ім'я учня (учениці)	Діалог	Усний переказ	Читання вголос	… / …	… / …	… / …	… / …	… / …	… / …	… / …	… / …	Тематична	Аудіювання	… / …	Читання мовчки	… / …	Зошит	… / …	… / …	Зошит	ІІ семестр	Скоригована	Різна	
1.																	н								
2.																	7								
3.																	9								

ІІ семестр

(9 і 11) класи загальноосвітніх навчальних закладів)

Російська мова _____ Облік навчальних досягнень учнів
(назва предмета)

№ з/п	Місяць і число / Прізвище та ім'я учня (учениці)	Діалог	Усний переказ	Читання вголос	Читання мовчки	Аудіювання	… / …	… / …	II семестр	Скоригована	Річна	ДПА	Апеляційна
1.								**н**					
2.								**9**					
3.								**10**					

*Кількість оцінок за зошит, тематичних – така ж, як для 5-8, 10 класів (див. попередню таблицю).

Зразок оформлення сторінки обліку проведених занять у класному журналі з російської мови*

Учитель_____

№ з/п	Дата	Зміст уроку
		Тема. Основні поняття стилістики
1	…/09	.
2.	…/09	…
3.	…/09	…
4.	…/09	Перевірочна робота
		Тема. Службові частини речення
5.	…/10	…
6.	…/10	…
7.	…/10	Перевірочна робота
		Тема. Дієслово
8.	…/11	…
9.	…/11	
10.	…/11	Перевірочна робота

***Сторінки журналу (зміст уроку) з російської мови заповнюються українською мовою незалежно від мови навчання в загальноосвітньому навчальному закладі.**

Інтегровані курси «Література»

В основу інтегрованих курсів „Література" (національної меншини та світова) в 5-11 класах загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням мовами національних меншин покладено особистісно орієнтовану модель навчання. Це дає можливість запропонувати для вивчення якнайширшу палітру різних стилів, тем і жанрів, уникнути монотонності в доборі творів, показати різноманітність творчих і світоглядних позицій письменників.

Особистісно орієнтована модель побудови курсу узаконює варіативність у доборі вчителем текстів чи уривків із них. Опрацювання

відібраних для цих класів творів дає можливість розширити та поглибити життєвий досвід учнів, формуючи їх читацьку компетенцію, художній смак і моральні принципи.

Враховуючи, що інтегровані курси “Література (національної меншини та світова)” вивчаються паралельно з українською літературою, особлива увага має бути приділена взаємодії різних культур. Тому доцільно у доступній для учнів формі розкривати контактні, типологічні та генетичні міжлітературні зв’язки, виявляти роль українських письменників і перекладачів у творчості майстрів інших народів. Під час розгляду програмових творів слід підкреслювати також взаємозв’язки літератури з іншими видами мистецтв, зважаючи, що літературний текст як факт мистецтва відображає ознаки конкретної культурної епохи, її філософські концепції. Вивчення літературних творів на тлі широкого культурологічного контексту сприятиме осмисленню фундаментальних цінностей культури.

Сьогодні перспективи розвитку багатьох шкільних дисциплін закономірно пов’язують з впровадженням у навчальний процес інноваційних технологій. Безперечно, що це стосується і уроків літератури. Отже, використання інтерактивних прийомів та форм роботи, комп’ютерних технологій навчання має знайти своє місце під час вивчення літератури в усіх класах.

Такі підходи до вивчення інтегрованого курсу “Література (національної меншини та світова)” у школі закладено у всіх навчальних програмах для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин.

Вивчення інтегрованого курсу “Література" (національної меншини та світова)” в загальноосвітніх навчальних закладах із навчанням мовами національних меншин здійснюватиметься за навчальними програмами в загальноосвітніх навчальних закладах:

із навчанням російською мовою:

- "Література" (російська і зарубіжна) для учнів 5-9 класів (автори Л.А. Сімакова, В.В. Снєгірьова. – Черновці : " Букрек", 2005);
- " Література" (російська та світова) для учнів 10-11 класів (рівень стандарту, академічний рівень)(автори Л.А.Сімакова, В.В.Снєгірьова – див. на сайті міністерства);
- "Література (російська та світова)" для учнів 10-11 класи (профільний рівень) (автори В.І.Силантьєва, Т.Г.Бучацька – див. на веб-сайті міністерства);

У пояснювальних записках до чинних програм зазначено, що кількість годин на вивчення розділів і тем є орієнтовною, тому вчитель, виходячи з конкретних умов навчання, має право самостійно здійснювати перерозподіл годин протягом всього навчального року.

Отже, програми передбачають творчий підхід учителя до викладання літератури. Вчитель має право змінювати кількість годин для вивчення оглядових та монографічних тем (в межах розділу), для проведення бесід з позакласного читання та уроків розвитку мовлення. На свій погляд і

враховуючи різні форми контролю знань учнів, учитель розподіляє визначені програмою години для проведення поточного та контрольного оцінювання.

З метою систематизації та упорядкування навантаження учнів протягом навчального року, подаємо рекомендовану **кількість видів контролю у процесі вивчення літератури** у кожному класі. Поданий у таблиці розподіл годин є мінімальним і обов'язковим для проведення в кожному семестрі. Вчитель на власний розсуд може збільшити кількість видів контрою відповідно до рівня підготовки учнів, особливостей класу тощо, але не перевантажуючи учнів.

Обов'язкова кількість видів контролю

5–9 класи

ласи										
Семестри										
Контрольні роботи у формі: • контрольного класного твору**;** • виконання інших завдань(тестів, відповідей на запитання тощо)										
Уроки розвитку мовлення* (РМ)	у+п)	у+п)	у+п)	у+п)	у+п)	у+п)	у+п)	у+п)	у+п)	у+п)
Уроки позакласного читання (ПЧ)										
Перевірка зошитів										

10–11 класи

Класи	**10**		**11**			**10**		**11**			**10**		**11**	
Семестри	I	II	I	II		I	II	I	II		I	II	I	II
Рівні	**РІВЕНЬ СТАНДАРТУ**					**АКАДЕМІЧНИЙ РІВЕНЬ**					**ПРОФІЛЬНИЙ РІВЕНЬ**			
Контрольні роботи у формі: • контрольного классного твору**;** • виконання інших завдань	2 1 1	2 1 1	2 1 1	2 1 1		3 1 2	3 1 2	3 1 2	3 1 2		4 1 3	4 1 3	4 1 3	4 1 3

(тестів, відповідей на запитання тощо)														
Уроки розвитку мовлення* (РМ)	2 у+ п	2 у+ п	2 у+ п	2 у+ п		2 у+ п	2 у+ п	2 у+ п	2 у+ п		3 1у+2 п	3 2у+1 п	3 1у+2 п	3 2у+ 1п
Уроки позакласного читання (ПЧ)	1	1	1	1		2	2	1	1		2	2	2	2
Перевірка зошитів	4	5	4	5		4	5	4	5		4	5	4	5

** У кожному семестрі обов'язковим є проведення двох уроків розвитку мовлення: одного уроку усного розвитку мовлення, а другого – писемного. Умовне позначення у таблиці –* ***(у + п)****.*

Можливі види контрольних робіт:

- тест;
- відповіді на запитання;
- контрольний літературний диктант;
- анкета головного героя;
- комбінована контрольна робота тощо;
- письмові контрольні твори.

Для зручності подаємо таблицю з переліком програм, а також підручників, навчальних посібників, які забезпечують викладання російської мови і літератури в класах з російською й українською мовами навчання за чинними програмами.

Перелік програм, підручників, навчальних посібників, які забезпечують викладання російської мови і літератури в класах з російською й українською мовами навчання за чинними програмами.

№ п/п	**Мова навчання, етап навчання**	**Навчальна програма**	**Підручники, навчально-методичні посібники**
1	Російська мова навчання	Русский язык: программа для 5-12 классов общеобразовательных учебных заведений с русским языком обучения / Н.Г.Озерова,Г.А. Михайловская, Л.В. Давидюк и др. – Черновцы : Букрек, 2005.	Русский язык. 5 класс / Е.И. Быкова и др. – К. : Зодіак-Еко, 2005. Русский язык. 5 класс / Г.А. Михайловская и др. – К. : Освіта, 2005. Русский язык. 6 класс / Е.И. Быкова и др. – К. :

			Педагогічна преса, 2006. Русский язык. 6 класс / Г.А. Михайловская и др. – К. : Освіта, 2006. Русский язык. 6 класс / Е.В. Малыхина – К. : Генеза, 2006. Русский язык. 7 класс / Е.И. Быкова и др. – К. : Зодиак, 2007. Русский язык. 7 класс / Е.В. Малыхина. – К. : Генеза, 2007. Русский язык. 8 класс / Е.И. Быкова и др. – К.: Педагогічна преса, 2008. Русский язык. 8 класс / Г.А. Михайловская и др. – К. : Освіта, 2008. Русский язык. 9 класс / Е.И. Быкова и др. – К. : Зодіак-Еко, 2009. Русский язык. 9 класс / Г.А. Михайловская и др. – К. : Освіта, 2009. Русский язык. 11 класс / Г.А. Михайловская и др. – К. : Освіта, 2011. Русский язык. 11 класс / Л.В. Давидюк, В.И. Стативка. – К. : Грамота, 2011. Русский язык. 11 класс / А.Н. Рудяков, Т.Я. Фролова, Е.И. Быкова. – К. : Грамота, 2011.

2	Українська мова навчання. Російська мова – продовження курсу початкової школи	Русский язык: программа для 5-12 классов общеобразовательных учебных заведений с украинским языком обучения / Н.Ф. Баландина, К.В. Дегтярёва, С.А. Лебеденко. – Черновцы : Букрек, 2005.	Русский язык. 5, 6, 7, 8, 10 классы / Н.Ф. Баландина, К.В. Дегтярёва, С.А. Лебеденко. – К. : Знання України, 2005, 2006, 2007, 2008, 2010. Русский язык. 5, 6, 7, 8, 9, 10 классы / Н.А. Пашковская и др. – К. : Освіта, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011. Русский язык. 8 класс / Л.В. Давидюк и др. – К. : Освіта, 2008. Русский язык. 8, 9, 10 классы / Т.Я. Фролова, А.Н. Рудяков. – К. : Грамота, 2008, 2009, 2010. Русский язык. 11 класс / А.Н. Рудяков, Т.Я. Фролова, М.Г. Маркина. – К.: Грамота, 2011.
3	Українська мова навчання. Російська мова – перший рік навчання – 5 клас	Программы для общеобразовательных учебных заведений с украинским языком обучения. Русский язык. 5-12 классы / И.Ф. Гудзик, В.А. Корсаков. – Черновцы : Букрек, 2006.	Русский язык. 5, 6, 7, 8 классы / И.Ф. Гудзик, В.А. Корсаков. – К. : Освіта, 2005, 2006, 2007, 2008. Русский язык. 9 классы / И.Ф. Гудзик, В.А. Корсаков, О.К. Сакович. – К.: Освіта, 2009. Русский язык. 11 класс / В.А. Корсаков, О.К. Сакович. – К. : Освіта, 2011. Русский язык. 8 класс / Т.М. Полякова, Е.И.Самонова, В.В. Дьяченко. – К. : Ґенеза, 2008.

			Русский язык. 9 класс / Т.М. Полякова, Е.И. Самонова, А.М. Приймак. – К. : Ґенеза, 2009. Русский язык. 10 класс / Т.М. Полякова, Е.И. Самонова. – К. : Ґенеза, 2010. Русский язык. 11 класс / Т.М. Полякова, Е.И. Самонова. – К. : Ґенеза, 2011.
4	Українська мова навчання. Російська мова (курс за вибором)	Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. Російська мова (курс за вибором) / Т.Я. Фролова. 2010	Указані вище підручники (за вибором учителя).
5	Українська мова навчання. Російська мова (факультативний курс)	Программы для средних общеобразовательных учебных заведений с украинским языком обучения. Русский язык. Факультативный курс. 5-11 классы / Л.В. Давидюк. 2010	Указані вище підручники (за вибором учителя).

Література (інтегрований курс)

№ п/п	Школа, профіль	Навчальна програма	Підручники, навчально-методичні посібники
1	Уровень стандарта	Литература (русская и зарубежная). Интегрированный курс: программа для 5-12 классов общеобразовательных учебных заведений с русским языком обучения / Л.А. Симакова, В.В. Снегирева. – Черновцы : Букрек, 2005.	Литература (русская и зарубежная). 5, 6, 7, 8 классы / Е. В. Волощук. – К. : Генеза, 2005, 2006, 2007, 2008. Литература (русская и зарубежная). 6, 7 классы / Л.А. Симакова. – К. : Вежа, 2005, 2006, 2007. Литература (русская и зарубежная). 5, 6 классы / Е.А. Исаева, С.И. Сафарян. – К. : Навчальна книга, 2005, 2006. Литература (русская и зарубежная). 8 класс /

			В.Я.Звиняцковский, О.Н.Филенко. – К. : Освіта, 2007. Литература (русская и зарубежная). 8 класс / Н.Пивнюк, Н. Гребницкая. – К. : Грамота, 2008. Литература (русская и зарубежная). 9 класс / Г.В.Биткивская. – К. : Грамота, 2009. Литература (русская и зарубежная). 9 класс / Е.В.Волощук. – К. : Генеза, 2009. Литература (русская и зарубежная). 9 класс / Е.А.Исаева и др. – К. : Прем'єр, 2009.
2	Академический уровень	Литература для 10-11 классов / Л.А. Симакова, В.В. Снегирева. – К. : Грамота, 2010.	
3	Профильный уровень	Литература для 10-11 классов / В.И. Силантьева, Т.Г. Бучацкая. – К. : Грамота, 2010.	

Польська мова

У Вінницькій області польську мову за бажанням вивчають у **12** загальноосвітніх навчальних закладах Барського, Калинівського, Крижопільського, Шагородського, Липовецького районів, у містах Вінниці, Козятині, Хмільнику, Жмеринці. Польська мова вивчається як предмет та факультативно.

Навчання проводять 19 педагогів. З них відповідну освіту за спеціальністю „Українська мова і література та польська мова", „Викладач світової літератури, англійської мови і польської мови", „Філолог, викладач польської мови і літератури" мають 10 педагогів. Деякі з учителів проходили підвищення кваліфікації у Полонійному вчительському центрі м. Любліна, Літній школі м. Кракова, у методичному центрі польської мови та культури в Дрогобичі (8 вчителів), а також у Вінницькому ОІПОПП (2010 р). На даний час у школах працюють 2 молодих вчителів (стаж до 5 років), 13 вчителів зі стажем роботи до 10 років (І-ІІ категорія), 4 вчителів зі стажем понад 10 років (які мають вищу кваліфікаційну категорію).

Оскільки вивчення мов у кожній адміністративно-територіальній одиниці країни можуть організовувати також національно-культурні товариства, то крім загальноосвітніх навчальних закладів області польська мова вивчається також в товариствах польської культури, які функціонують на Вінниччині: імені Войцеха Даржицького та імені В.Реймонта, філіали яких діють у різних куточках області. Навчання здійснюється в суботніх (недільних) школах, які діють при польських громадських організаціях за відповідними програмами.

З початкової ланки польська мова вивчається лише в 1 навчальному закладі - навчально-виховному комплексі: «Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів-гімназії №7 Вінницької міської ради», де вивчення польської мови розпочинається у 1 класі за програмою Зінчук С.О. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання 2-11 класи, 5-11 класи. – Дрогобич: Посвіт, 2010. – 44 с. (Лист МОНМСУ №1.4-18-Р-196 від 20. 11. 2010).

У загальноосвітніх навчальних закладах області, в яких вивчається польська мова факультативно, навчання ведеться за **адаптованою Програмою факультативного курсу для 5 – 9 класів «Польська мова» (Схвалено комісією з мов національних меншин Науково-методичної ради Міністерства освіти і науки України). 2005 р. Автор програми – Щерба Л. М.**

До 2010 року навчання проводилося за програмами:

1. Л.Щерба. Програма факультативного курсу для 5-9 класів „Польська мова" (Схвалено комісією з мов національних меншин Науково-методичної ради Міністерства освіти і науки України). 2005 р.;

2. Б.Гдовська, А. Безкровна. Програма для вивчення польської мови (5-6 кл.), К.: „Освіта", 1995. (Рек. МОН України 09.10. 1995 №740).

У 2012/2013 навчальному році вивчення польської мови здійснюватиметься за наступними навчальними програмами:

- *Зінчук С.О. Польська мова: Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання 2-11 класи, 5-11 класи. – Дрогобич: Посвіт, 2010. – 44 с. (Лист МОНМСУ №1.4-18-Р-196 від 20. 11. 2010).*

Програма складена для шкіл з українською мовою навчання, в яких польська мова вивчається як друга іноземна мова. Програма не обмежує самостійності й творчої ініціативи вчителя, передбачаючи гнучкість у виборі та розподілі навчального матеріалу відповідно до потреб учнів та обраних засобів навчання (навчально-методичні комплекси, підручники, аудіо-, відеоматеріали тощо).

- *Щерба Л.М., М.З. Зелінська. Польська мова: Програма (проект) для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. 5-11 класи. Факультативний курс. Журнал «Glos Nauczyciela», №1-12 2011 р.*

Запропонована авторська програма складена для шкіл з українською мовою навчання, в яких польська мова вивчається як іноземна, з урахуванням Рекомендацій Ради Європи.

Програма включає в себе тематичні сфери спілкування, чотири комунікативні компетенції та комунікативні діяльності. У ній передбачено комунікативний підхід до навчання польської мови, який зумовлює практичну мету: оволодіння іншомовним міжкультурним спілкуванням шляхом формування і розвитку міжкультурної комунікативної компетенції та її складових.

Програма не обмежує творчої ініціативи вчителя, дає можливість самостійно розподіляти навчальний матеріал відповідно до потреб учнів та обраних засобів навчання. ЇЇ структура доступна та корисна для вчителів та учнів.

Запропоновані сфери спілкування не тільки задовільнять освітні потреби учнів, а й допоможуть сформувати міцну базу для подальшого самовдосконалення і використання мови у професійній сфері.

Для позашкільних навчальних закладів (польська мова)

- *Мацькович М.Р., Біла С.Я., Островська Д.Д., Петрушка Л.А., Сенкевич Н.Т., Хлопек А.Б., Кудрич О.С. Програми з польської мови, культури для позашкільних навчальних закладів. – Дрогобич: Посвіт, 2010. – 144 с.*

Збірник опрацьовано працівниками Дрогобицької філії Інституту інноваційних технологій та змісту освіти Мацькович М.Р. та Бугерою Л.Д.

Рекомендовано до друку Міністерством освіти і науки України від 08.10. 2010 р. лист №1/11-9343.

Збірник охоплює програми з семи дисциплін: польської мови (навчання в позашкільних навчальних закладах, культурно-освітніх центрах польської національної меншини розраховане на 5 років), польської мови (72 години навчання – 1 рік навчання), історії Польщі (3 роки навчання), польської літератури (3 роки навчання), народознавства Польщі (2 роки навчання), польської музичної культури (3 роки навчання), географії Польщі (1 рік навчання). Дані програми розраховані на роботу з учнями молодшого, середнього, старшого шкільного віку. Програми передбачають навчання дітей в групах початкового та основного рівнів протягом п'яти років. Кількісний склад групи – 10-15 учнів.

Усі дидактичні та методичні засади і зміст програм узгоджені з відповідною галуззю Державного стандарту позашкільної освіти України.

У навчальному процесі вчителями та учнями використовується різноманітна навчальна та навчально-методична література. Переважна більшість – польського видавництва. Для вчителя-практика наявність сучасного, досконалого підручника, посібника, дидактичних матеріалів – це запорука успішного уроку, стимул до професійного вдосконалення.

При викладанні польської мови, підготовці до уроків корисними для вчителів будуть підручники:

1. Автор: А.Біленька-Свистович
2. Автор: М.Ярмолюк
3. Автор: Б. Конопка. Ч.1., Ч.2 + Z polskim na ty.
4. Janina Wojcik, Maryla Wojcik «Jezyk Polski».

5. H. Metera «Pokoxaj polska mowa».
6. Єва Ліпська «Slowo i slowka. Zazynam mowic po polsku».
7. О. М. Глущук, І.В.Замула, К.В. Романчук, В.А. Ваховська «Польска мова».
8. M. Malopolska «Po polsku» 1.
9. Hurra po polsku.
10. Ю.Пучковський «Польська мова».
11. Ю.С. Васейко «Практичний курс польської мови».
12. О. Слюсар «Польська мова».
13. M. Malopolska «Po polsku» 1, 2, 3.
14. Kiedys wrocisz tu.
15. Hura po Polsku . II.
16. Kazimerz Szezurek «Jezyk Polski».
17. Marta Kowalewska, Jerzy Kowalewski «Conas laczy».
18. Hura po Polsku . II.
19. Кротовська «Польська мова».
20. Jadwiga Gyczysiska, Dobrochna Lakrzewska «Jezyk Polski».

Кількість і призначення учнівських зошитів і словників

Для виконання всіх видів навчальних робіт з польської мови необхідно мати по два зошити у 2-9 класах і два – у 10-11 класах. Зошити підписуються відповідно польською мовою. У зошитах перед виконанням письмової роботи записувати словами число і місяць. Після дати необхідно вказати, де виконується робота (класна чи домашня робота), вказати номер вправи або вид роботи, що виконується. Учнівські зошити, в яких виконуються класні та домашні роботи, перевіряються: у 2-4 класах – після кожного уроку в усіх учнів із виставленням оцінок та виправленням помилок; у 5-9 класах – 1 раз на тиждень; у 10-11 класах – перевіряються найзначиміші роботи один раз на місяць.

Оцінка за ведення зошитів виставляється щомісяця протягом семестру, вважається поточною і враховується при виставленні тематичного балу. Критерії оцінювання зошитів: наявність різних видів робіт, правильність їх оформлення, грамотність та акуратність.

У **словниках (польська мова)** виділяють 3 графи. У першій графі записується порядковий номер слова, в другій записуються польські слова та вирази, у третій подається переклад. Наявність словників перевіряється один раз у семестр з виправленням помилок, датою та підписом вчителя.

<u>Зразки підписів зошитів та різних видів робіт з польської мови</u>

Підпис робочого зошита:

Imie. nazwisko (Mianownik)

Klasa (rzymska) litera(mala) Przedmiot

Наприклад: **Julia Siwasz Klasa**

VII a

Jezyk polski

Підпис словника:

Zeszyt (Siownik) do jezyka polskiego

Imie nazwisko (Mianownik)

Klasa (rzymska) litera (mala)

Наприклад: **Zeszyt (Siownik) do jezyka polskiego**

Julia Siwasz Klasa VII a

Підпис зошита для контрольних робіт:

Zeszyt do sprawdzianyw z jezyka polskiego

Imie nazwisko (Mianownik)

Klasa (rzymska) litera (mala)

Наприклад**:** **Zeszyt do sprawdzianywz jezyka polskiegoJulia Siwasz Klasa VII a**

Запис класної роботи: **Pierwszy wrzesnia Lekcja**

Запис домашньої роботи: **Pierwszy wrzesnia Praca domowa**

Аудіювання **: Rozumienie ze sluchu (Ciche czytanie) z jezyka polskiego Imie nazwisko (Mianownik) Klasa (rzymska) litera (mala) I semestr**

Наприклад: **Rozumienie ze sluchu**

(Ciche czytanie)

z jezyka polskiego

Julia Siwasz

Klasa VII a

I semestr

Підпис контрольної роботи: **Sprawdzian z jezyka polskiego**

Imie nazwisko (Mianownik)

Klasa (rzymska) litera (mala)

I semestrНаприклад: **Sprawdzian z jezyka polskiego**

Julia Siwasz

Klasa VII a

I semestr

Вимоги до планування

Планування починається складанням календарно-тематичного плану на один семестр. Схема календарно-тематичного плану може мати різні варіанти в залежності від конкретних умов навчально-виховного процесу, однак, повинна включати основні розділи Програми: №, дата, тема, підтема, мовленнєві функції, лексика, граматика, фонетика, домашнє завдання.

План-конспект уроку може бути стислим і розгорнутим. Учитель-початківець повинен складати розгорнутий план-конспект уроку, в якому має бути розроблений хід уроку іноземною мовою, точні формулювання правил та завдань, зразки виконання вправ.

Інструкцією з ведення класного журналу учнів 5-11(12)-х класів ЗНЗ (Наказ МОН України №496 від 03.06.2008 р. визначається порядок ведення класного журналу та оцінювання навчальних досягнень учнів 5-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів. **(Див. витяги з даної інструкції у методичних рекомендаціях щодо викладання російської мови).**

Зразок оформлення сторінки обліку навчальних досягнень учнів у класному журналі з польської мови (факультативний курс, 1 год. на тиждень)

І семестр

<u>Польська мова</u>

Облік навчальних досягнень учнів

(назва предмета)

№ з/п	Місяць і число / Прізвище та ім'я учня (учениці)	… / …	… / …	… / …	… / …	ЗОШИТ	… / …	ЗОШИТ	… / …	І СЕМЕСТР	СКОРИГОВАНА
1.			Н				7		7		
2.				9			7		Н		
3.				5			6		8		

ІІ семестр

(5 – 11 класи загальноосвітніх навчальних закладів)

<u>Польська мова</u> Облік навчальних досягнень учнів

(назва предмета)

№ з/п	Місяць і число / Прізвище та ім'я учня (учениці)	АУДІЮВАННЯ	ДІАЛОГ	ЧИТАННЯ ВГОЛОС	ПИСЬМО	ЗОШИТ	… / …	… / …	II СЕМЕСТР	СКОРИГОВАНА	РІЧНА
1.								**7**			
2.							**8**	**Н**			
3.								**8**			

Зразок оформлення сторінки обліку проведених занять у класному журналі з польської мови*
(факультативний курс, 1 год. на тиждень)
Учитель_____

№ з/п	Дата	Зміст уроку	Завдання додому
1.	…/09	Польська мова серед інших слов'янських мов. Наголос у польській мові.	
2.	…/09	Вивчення алфавіту. Читання та писання літер i, o, e, и, y, a, ó.	
3.	…/09	Вивчення алфавіту. Читання та писання літер t, m, s, k, l.	
4.	…/09	Вивчення алфавіту. Читання та писання літер r, j, c, n, d.	
5.	…/09	Вивчення алфавіту. Читання та писання літер ą, ę.	
6.	…/10	Вивчення алфавіту. Читання та писання літер w, b, p, g, z.	
…	…	…	
14.	…/12	Диктант	
15.	…/12	Різдвяні звичаї. Опис ялинки.	
16.	…/12	Аудіювання на основі вивчених тем.	

* Сторінки журналу (зміст уроку) з польської мови заповнюється українською мовою незалежно від мови навчання в загальноосвітньому навчальному закладі.

Література:

1. Закон України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин», 2003 р.

2. Лист Міністерства № 1/9-426 від 01.06.2012 "Щодо інструктивно-методичних рекомендацій із базових дисциплін". (Українська мова в загальноосвітніх навчальних закладах із навчанням мовами національних меншин, російська мова та література, мови і літератури інших національних меншин).

3. Здійснення мовної політики в освіті, навчання мовами національних меншин України та вивчення цих мов. Сайт МОН Молодьспорту України.

3. Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти, затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 13 квітня 2011 року №329.

4. Програма поліпшення вивчення української мови у в загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин на 2008-2011 роки, затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 26.05.2008 № 461.

5. Рекомендації щодо оцінювання навчальних досягнень учнів з російської мови Департаменту загальної середньої та дошкільної освіти МОН України // Русская словесность. – №5. – 2008 р.

КОВАЛЕНКО Л.В.,
завідувач кабінету методики викладання світової літератури та мов національних меншин ВОІПОПП

ІНСТРУКТИВНО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИКЛАДАННЯ СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ У 2012 – 2013 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

*Предмет «Світова література»: мета, завдання, перспективи***.**

Відповідно до Концепції літературної освіти (наказ від 26.01.2011 № 58) літературні курси у школі сприяють всебічному розвитку школярів, визначенню свого місця в широкому полікультурному й полімовному просторі, вихованню любові до книги, інтересу до духовних надбань своєї країни та людства, взаємоповаги до людей різних цивілізацій та національностей.

Світова література як навчальний предмет у загальноосвітніх навчальних закладах, синтезуючи в собі найвищі досягнення культури народів світу, має великий арсенал засобів для перетворення її фундаментальних цінностей в індивідуальний досвід учня, дає унікальну і необхідну можливість учитися жити в конкретному соціокультурному просторі, усвідомлюючи його різноманітність та неоднозначність.

Вивчення курсу світової літератури в загальноосвітній школі сприяє вихованню широкої читацької культури учнів, розвитку духовно-ціннісних орієнтацій та естетичних потреб особистості, здатної поціновувати явища класичної та сучасної культури; формуванню в молоді ідеалу свідомого читача, виховання поваги до книги, до художнього твору, що є унікальною одиницею передачі інформації.

Головною метою вивчення курсу «Світова література» в школі є формування широкої читацької та літературної компетенції, що базується на знаннях, уміннях пізнавального і творчого типу, соціальних навичках, світоглядних переконаннях тощо.

В основу курсу світової літератури покладено особистісно зорієнтовану модель навчання, умовою ефективного застосування якої є використання таких методичних підходів, які передбачають позицію учня як активного співтворця уроку, самого процесу вивчення літератури. Така позиція формується завдяки системному використанню міжлітературних зв’язків і міжпредметної інтеграції, створенню системи проектної діяльності (дослідницької, творчої тощо) й умов для самопізнання особистості учня в процесі вивчення світової літератури.

Завдання вчителя світової літератури: формування гуманістичного світогляду та гуманітарної свідомості самостійної, творчої особистості; стимулювання інтересу до читання в цілому; формування стійкої мотивації вивчення літератури, відчуття краси та виразності художнього слова; плекання вміння сприймати прекрасне, творити власну особистість його засобами; створення умов для активного осягнення програмового матеріалу

завдяки насиченій розумовій діяльності, зацікавленості процесом навчання; сприяння виробленню естетичних смаків, поглядів і уподобань учнів; розвиток умінь сприймати літературний твір як явище мистецтва у єдності його змістових та формальних особливостей; формування читацької культури, творчих здібностей, критичного мислення, навичок самостійного аналізу та аргументованого оцінювання прочитаного; підвищення загального рівня культури учнів як повноправних членів соціуму та активних учасників соціальних процесів; виховання в учнів поваги до національної культури та інших етнокультурних традицій; формування планетарного мислення, вільної орієнтації в розмаїтті культурних явищ.

Потрібно виробити в кожного школяра уміння самостійно здобувати знання, навчити цінувати прекрасне, використовувати його для формування себе як особистості, розвивати здатність учня розуміти авторський задум, формулювати свою думку й належно аргументувати її.

Нормативно-правова база викладання світової літератури.

- Див. сайт Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України (**www.mon.gov.ua**)

Кадрове забезпечення викладання предмета «Світова література»

Навчальний предмет «Світова література» мають право викладати педагогічні працівники, які здобули вищу філологічну освіту, зокрема спеціальності «Учитель російської мови та літератури», «Учитель української мови та літератури», мають спеціалізацію вчителя світової (зарубіжної) літератури, та які пройшли підвищення кваліфікації як вчителі світової літератури відповідно до Положення про атестацію педагогічних працівників, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 06.10.2010 № 930 та зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 14 грудня 2010 за № 1255/18550 (із змінами, затвердженими наказом МОНмолодьспорту від 20.12.2011 № 1473) (пункти 3.21; 4.10 цього Положення).

Програмне та навчально-методичне забезпечення викладання світової літератури.

Звертаємо особливу увагу, що відповідно до наказу Міністерства від 01.09.2009 р. №806 «Про використання навчально-методичної літератури у загальноосвітніх навчальних закладах» ЗНЗ **мають право використовувати** в організації навчально-виховного процесу лише навчальні програми, підручники та посібники, *що мають відповідний гриф Міністерства, схвалення відповідною комісією Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки.*

У 2012-2013 навчальному році вивчення світової літератури у 5-9 класах загальноосвітніх навчальних закладів здійснюватиметься за програмою, затвердженою Міністерством: Зарубіжна література. 5–12 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів / Автори Ю.І. Ковбасенко, Г.М. Гребницький, Н.О. Півнюк, К.Н. Баліна, Г.В. Бітківська. Керівник

авторського колективу Ю.І. Ковбасенко. За загальною редакцією Д.С. Наливайка. – К., Ірпінь: Перун, 2005.

Вивчення світової літератури **у 10-11 класах** загальноосвітніх навчальних закладів здійснюватиметься за програмами, затвердженими Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України (наказ від 28.10.2010 № 1021). Ефективність практичного втілення системи профільного вивчення світової літератури та визначення ступеня її представленості як окремої навчальної дисципліни в профілях інших спеціалізацій забезпечується наявністю трьох профільних програм із світової літератури.

✓ Світова література. 10-11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Природничо-математичний, технологічний, спортивний напрями. **Рівень стандарту** / Укладачі: Ю.І. Ковбасенко – керівник авторського колективу; Г.М. Гребницький, Т.Б. Недайнова, К.Н. Баліна, Г.В. Бітківська, І.А. Тригуб, О.О. Покатілова. – К.: Грамота, 2011.

✓ Світова література. 10-11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Суспільно-гуманітарний, художньо-естетичний напрями. **Академічний рівень** / Укладачі: Ю.І. Ковбасенко – керівник авторського колективу; Г.М. Гребницький, Т.Б. Недайнова, К.Н. Баліна, Г.В. Бітківська, І.А. Тригуб, О.О. Покатілова. – К.: Грамота, 2011.

✓ Світова література. 10-11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Філологічний напрям. **Профільний рівень** / Укладачі: Ю.І. Ковбасенко – керівник авторського колективу; Г.М. Гребницький, Т.Б. Недайнова, К.Н. Баліна, Г.В. Бітківська, І.А. Тригуб, О.О. Покатілова. – К.: Грамота, 2011.

Згідно з наказом Міністерства від 18.02.2008 р. № 99 «Про Типові навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням окремих предметів» розроблено навчальну програму зі світової літератури.

- *Програма для загальноосвітніх навчальних закладів (класів) із поглибленим вивченням зарубіжної літератури. 8-9 класи.* / За загальною науковою редакцією Д.С. Наливайка, керівник авторського колективу Ю.І. Ковбасенко; програму підготували: Ю.І. Ковбасенко, Г.М. Гребницький, Н.О. Півнюк, Г.В. Бітківська, К.Н. Баліна.

Для загальноосвітніх навчальних закладів (класів) із поглибленим вивченням світової літератури можливим є заохочення школярів до вибору в старших класах філологічного профілю навчання, а відтак – до майбутнього опанування у вищих навчальних закладах фахів, пов’язаних із потребою в поглибленому знанні світової літератури (філолог, викладач вищого навчального закладу, учитель-словесник, журналіст, диктор телебачення, літературний редактор і/або коректор, офіс-менеджер тощо).

У *вечірніх (змінних) загальноосвітніх навчальних закладах світова література вивчатиметься за програмами:*

- *У 5*-**9 класах**: Зарубіжна література. 5–12 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів / Автори Ю.І. Ковбасенко, Г.М. Гребницький, Н.О. Півнюк, К.Н. Баліна, Г.В. Бітківська. Керівник авторського колективу Ю.І. Ковбасенко. За загальною редакцією Д.С. Наливайка. – К., Ірпінь: Перун, 2005.

- У **10-11 класах**: Світова література. 10-11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Природничо-математичний, технологічний, спортивний напрями. **Рівень стандарту** / Укладачі: Ю.І. Ковбасенко – керівник авторського колективу; Г.М. Гребницький, Т.Б. Недайнова, К.Н. Баліна, Г.В. Бітківська, І.А. Тригуб, О.О. Покатілова. – К.: Грамота, 2011.

- У **10-12 класах**: Зарубіжна література. 10-12 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Природничо-математичний, технологічний напрями. **Рівень стандарту** / Укладачі: Ю.І. Ковбасенко – керівник авторського колективу; Г.М. Гребницький, Т.Б. Недайнова, К.Н. Баліна, Г.В. Бітківська, І.А. Тригуб, О.О. Покатілова. – К.: Грамота, 2009.

Одним з основних компонентів допрофільної та профільної підготовки є ***курси за вибором і факультативи.*** Зазначені курси сприяють одержанню старшокласниками чітких уявлень про свою майбутню професію, що так чи інакше має бути пов'язана з філологією (учитель-словесник, журналіст, редактор, коректор, перекладач, фольклорист, науковець філологічної спеціалізації тощо), а також дають змогу виробити особистісні риси та фахові навички.

Програми курсів за вибором і факультативів, рекомендованих Міністерством, вміщено у збірнику:

❖ *Збірник програм курсів за вибором і факультативів зі світової літератури. 8–11 класи. Книга 1 / За загальною ред.: Таранік-Ткачук К.В., Дворницької І.П. – Тернопіль: Мандрівець, 2011.–336 с.*

Важливим залишається організаційний аспект щодо використання програм курсів за вибором або факультативів. **Факультативи** розраховані на 9 –17 годин опрацювання, мають «статус» необов’язковості, коли учень може перевірити власні нахили, здібності й уподобання, опановуючи факультативний курс. Відповідно до наказу Міністерства від 20.02.2002 р. № 128 «Про затвердження Нормативів наповнюваності груп загальноосвітніх навчальних закладів усіх типів та Порядку поділу класів на групи при вивченні окремих предметів у загальноосвітніх навчальних закладах» мінімальна наповнюваність груп при проведенні факультативних занять у ЗНЗ міської місцевості становить 8 учнів, сільської місцевості – 4 учні.

Програма **курсу за вибором** розрахована на 35 годин на рік (одна година на тиждень), ці заняття є обов’язковими для відвідування учнями, які обрали

курс, від початку навчального року до завершення, робота учнів у кінці навчального року має бути оцінена.

Однак, ураховуючи, що організація профільного навчання на етапі допрофільної (8–9 класи) та профільної (10–11 класи) освіти мають свої особливості, що спричинені об'єктивними і суб'єктивними причинами, можливим є узгодження обраної програми з реальною ситуацією. Так, обравши курс за вибором на 35 годин на рік, учитель має право скоригувати кількість годин і ущільнити матеріал, якщо згідно з реальними обставинами може викладати лише факультативний курс на 17 годин на рік. Можливим є й зворотній процес, коли факультативний курс може бути використаний як курс за вибором. Кількість годин на вивчення кожної теми, збільшення навчального матеріалу має бути скоригованим у календарно-тематичному плануванні до програми курсу за вибором.

У такому випадку скоригована програма має бути погоджена на засіданні методичного об'єднання загальноосвітнього навчального закладу і затверджена керівником цього навчального закладу. У пояснювальній записці до програми необхідно зазначити, на основі якої програми курсу за вибором або факультативу (за чиїм авторством), відповідно до якого посібника, схваленого Міністерством, розроблено скоригований варіант.

Наукова та навчально-методична література.

Навчально-методична література, яка має гриф Міністерства освіти і науки і схвалена для використання у загальноосвітніх закладах: навчально-методичні комплекти до підручників, у тому числі книжки для вчителя із календарно-тематичним плануванням уроків, щорічно зазначаються в Переліку програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством для використанням в ЗНЗ з навчанням українською мовою для основної і старшої школи й друкуються на початку кожного навчального року в «Інформаційному збірнику».

Однією із передумов якісної роботи вчителя і ефективності навчання учнів світової літератури є наявність підручників і навчально-методичних комплектів. Учні 5-9 класів будуть навчатися за минулорічними підручниками.

Підручники зі світової літератури для 5-9-х класів:

5 клас

• *Воло щук Є.В. Зарубіжна література. - К.: Ґенеза, 2005.- 272 с.*

•*КовбасенкоЮ.І., Ковбасенко Л.В. Зарубіжна література.– К.: Грамота, 2005.– 296 с.*

• *МірошниченкоЛ.Ф., Клименко Ж.В. Зарубіжна література. – К.: Навчальна книга, 2005. -288 с.*

• *Півнюк Н.О., Чепурко О.М., Гребницька Н.М. Зарубіжна література. – К.: Освіта, 2005.-286 с.*

• *Міляновська Н.Р.Зарубіжна література.–Тернопіль:Підручники і посібники,2005.-384 с.;вид.2–2006.-384 с.*

6 клас

• *Клименко Ж.В. Зарубіжна література.- К.: Навчальна книга, 2006.-368 с.*

• Ковбасенко Ю.І., Ковбасенко Л.В. Зарубіжна література.– К.: Грамота, 2006.– 296 с.

• Півнюк Н.О., Чепурко О.М., Гребницька Н.М. Зарубіжна література. – К.: Освіта, 2006.-256 с.

•Воло щук Є.В. Зарубіжна література. - К.: Ґенеза, 2006.- 240с.

7 клас

• Фесенко В.І. (вид-во „Вежа”, 2007 р.)

• Півнюк Н.О., Чепурко О.М., Гребницька Н.М.(вид-во „Освіта”, 2007 р.)

• Ковбасенко Ю.І., Ковбасенко Л.В. (вид-во „Грамота”, 2007 р.)

• Міляновська Н.Р.(вид-во „ Підручники і посібники”, 2007 р.)

8 клас

•Півнюк Н.О, Чепурко Т.Ф., Гребницька Н. М.(вид-во «Освіта», 2008 р.)

• Ковбасенко Ю.І., Ковбасенко Л.В. (вид-во „Грамота”, 2008 р.)

•Фесенко В.І., Григір О.Г. (тов. «Навчальна книга», 2007 р.)

• Ніколенко О.М. Столій І.Л. (вид-во «Ранок», 2009 р.)

9 клас

•Ковбасенко Ю.І.. (вид-во „Грамота”, 2009 р.)

• Півнюк Н.О, Гребницька Н.М., Строганова Г.М..(вид-во «Освіта», 2009 р.)

•Назарець В.М. (вид-во «Вежа», 2009 р.)

•Ніколенко О.М. (вид-во «АН ГРО ПЛЮС», 2008 р.)

Підручники зі світової літератури для 10-11-х класів:

10 клас

•*Ковбасенко Ю.І. Зарубіжна література Підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів.* ***Рівень стандарту****. – К.: Грамота, 2010.*

•*Ковбасенко Ю.І. Зарубіжна література Підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів.* ***Академічний (профільний) рівень****. – К.: Грамота, 2010.*

•*Наливайко Д., Шахова К., Волощук Є., Нагорна Н., Кисельова Л., Білик Н. Зарубіжна література Підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів.* ***Академічний (профільний) рівень****. – К.: Генеза, 2010.*

11 клас

- *Ковбасенко Ю.І. Світова література. Підручник для 11 класу загальноосвітніх навчальних закладів.* ***Академічний (профільний) рівень****. – К.: Грамота, 2011.- 336 с.*
- *Ісаєва О.О., Клименко Ж.В, Мельник А.О. Світова література. Підручник для 11 класу загальноосвітніх навчальних закладів.* ***Рівень стандарту****. – Харків: «Сиция», 2011.- 320 с.*
- *Звиняцьковський В. Світова література. Підручник для 11 класу загальноосвітніх навчальних закладів.* ***Академічний (профільний) рівень****. – К.: Генеза, 2011.- 240 с.*

Контроль знань учнів зі світової літератури.

З метою систематизації та упорядкування навантаження учнів протягом навчального року подаємо рекомендовану кількість видів контролю у процесі

вивчення світової літератури у кожному класі. Поданий у таблиці розподіл годин є **мінімальним і обов'язковим** для проведення в кожному семестрі. Вчитель на власний розсуд може збільшити кількість видів контрою відповідно до рівня підготовки учнів, особливостей класу тощо.

Обов'язкова кількість видів контролю
5–9 класи

Класи	**5**		**6**		**7**		**8**		**9**	
Семестри	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II
Контрольні роботи у формі: • контрольного класного твору; • виконання інших завдань (тестів, відповідей на запитання тощо)	2 – 2	3 1 2	3 1 2	3 1 2	3 1 2	3 1 2	3 1 2	3 1 2	3 1 2	3 1 2
Уроки розвитку мовлення* (РМ)	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)
Уроки позакласного читання (ПЧ)	2	2	2	2	2	2	2	2	1	1
Перевірка зошитів	4	5	4	5	4	5	4	5	4	5

У 8–9 класах з поглибленим вивченням світової літератури пропорційно збільшується кількість контрольних робіт та уроків розвитку мовлення (на розсуд вчителя визначається кількість і види контрольних робіт).

10–11 класи

Класи	**10**		**11**		**10**		**11**		**10**		**11**	
Семестри	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II
Рівні	**РІВЕНЬ СТАНДАРТУ**				**АКАДЕМІЧНИЙ РІВЕНЬ**				**ПРОФІЛЬНИЙ РІВЕНЬ**			
Контрольні роботи	2	2	2	2	3	3	3	3	4	4	4	4

<u>у формі</u>: - контрольного класного твору**;** - виконання інших завдань (тестів, відповідей на запитання тощо)	1 1	1 1	1 1	1 1		1 2	1 2	1 2	1 2		1 3	1 3	1 3	1 3
Уроки розвитку мовлення* (РМ)	2 у+п	2 у+п	2 у+п	2 у+п		2 у+п	2 у+п	2 у+п	2 у+п		3 1у+2п	3 2у+1п	3 1у+2п	3 2у+1п
Уроки позакласного читання (ПЧ)	1	1	1	1		2	2	1	1		2	2	2	2
Перевірка зошитів	4	5	4	5		4	5	4	5		4	5	4	5

* У кожному семестрі обов’язковим є проведення двох уроків розвитку мовлення: одного уроку усного розвитку мовлення, а другого – писемного. Умовне позначення у таблиці – **(у + п)**.
*

Звертаємо увагу на те, що **домашній контрольний твір не є** обов’язковою формою контролю зі світової літератури. Ураховуючи розвиток інформаційних технологій і рівень володіння ними сучасними учнями, написання домашнього контрольного твору, який потім має перевірити учитель, перетворюється на формальність і не дозволяє об’єктивно визначити знання учнів з певної теми.

Якщо такий вид контролю навчальних досягнень учнів, як домашній контрольний твір, залишений учителем, необхідно обрати таку форму творчої роботи (наприклад, створення *фанфіків* тощо), щоб учні самостійно виконували творче домашнє завдання. **Основні види класних і домашніх письмових робіт:**

- відповідь на поставлене учителем або у підручнику запитання;
- написання класних і домашніх творів;

- виконання самостійних творчих робіт (написання віршів, оповідань, есе; створення проектів, підготовка доповідей, рефератів тощо);
- тестування;
- складання планів (простих і складних);
- складання таблиць, схем римування, написання конспектів (у старших класах);
- робота з цитатним матеріалом, з літературними джерелами, додатковою науковою, критичною та словниково-довідковою літературою та ін.

Основні види класних і домашніх усних робіт:
- виразне читання художніх текстів;
- відповідь на поставлене в підручнику або вчителем питання;
- складання усних навчальних класних і домашніх творів різних жанрів і обсягу;
- читання напам'ять;
- переказ (докладний і стислий).

Основні види контрольних робіт:
- тест;
- розгорнуті відповіді на запитання;
- твір.

Можливі види контрольних робіт:
- тест;
- відповіді на за питання;
- письмовий контрольний твір;
- контрольний літературний диктант;
- анкета головного героя;
- комбінована контрольна робота.

Можливі види контрольних робіт із розвитку мовлення:
- складання оповідання (казки) за прислів'ям;
- добір прислів'їв, крилатих висловів, фразеологічних зворотів, що виражають головну ідею твору;
- введення власних описів в інтер'єр, портрет, пейзаж у вже існуючому творі;
- усний переказ оповідання, епізоду твору;
- твір-характеристика персонажа;
- написання асоціативного етюду, викликаного певним художнім образом;
- твір-опис за картиною;
- складання тез літературно-критичної статті (параграфа підручника);
- підготовка проекту (з можливим використанням мультимедійних технологій) – індивідуального чи колективного – з метою представлення життєвого і творчого шляху, естетичних уподобань письменника тощо;
- письмові контрольні твори (домашні і класні);

Рівні навчальних досягнень учнів	Бали	Оцінювання навчальних досягнень учнів
Початковий	1	Учні відтворюють матеріал на елементарному рівні, називаючи окремий літературний факт або явище.
	2	Учні розуміють навчальний матеріал на елементарному рівні його засвоєння, відтворюють якийсь фрагмент окремим реченням.
	3	Учні сприймають навчальний матеріал, дають відповідь у формі зв'язного висловлювання (з допомогою вчителя).
Середній	4	Учні володіють літературним матеріалом на початковому рівні його засвоєння, відтворюють незначну його частину, дають визначення літературного явища без посилання на текст.
	5	Учні володіють матеріалом та окремими навичками аналізу літературного твору, з допомогою вчителя відтворюють матеріал і наводить приклади з тексту.
	6	Учні володіють матеріалом, відтворюють значну його частину, з допомогою вчителя знаходять потрібні приклади у тексті літературного твору.
Достатній	7	Учні володіють матеріалом і навичками аналізу літературного твору за поданим учителем зразком, наводять окремі власні приклади на підтвердження певних суджень.
	8	Учні володіють матеріалом, навичками текстуального аналізу на рівні цілісно-комплексного уявлення про певне літературне явище, під керівництвом учителя виправляють допущені помилки й добирають аргументи на підтвердження висловленого судження або висновку.
	9	Учні володіють матеріалом та навичками цілісно-комплексного аналізу художнього твору, систематизують та узагальнюють набуті знання, самостійно виправляють допущені помилки, добирають переконливі аргументи на підтвердження власного судження.
Високий	10	Учні володіють матеріалом та навичками цілісно-комплексного аналізу літературного твору, виявляють початкові творчі здібності, самостійно оцінюють окремі нові літературні явища, знаходять і виправляють допущені помилки, працюють з різними джерелами інформації, систематизують та творчо використовують дібраний матеріал.
	11	Учні на високому рівні володіють матеріалом, вміннями і навичками аналізу художнього твору, висловлюють свої

		думки, самостійно оцінюють різноманітні явища культурного життя, виявляючи власну позицію щодо них.
	12	Учні вільно володіють матеріалом та навичками текстуального аналізу літературного твору, виявляють особливі творчі здібності та здатність до оригінальних рішень різноманітних навчальних завдань, до використання набутих знань та вмінь у нестандартних ситуаціях, схильність до літературної творчості.

складання анкети головного героя, цитатних характеристик, конспекту, рецензії, анотації;
- написання реферату;
- ідейно-художній аналіз поетичного чи
прозового твору;
- написання листа авторові улюбленої книжки;
- інсценізація твору (конкурс на кращу інсценізацію уривка твору).

Оцінювання навчальних досягнень школярів зі світової літератури.

Основними видами оцінювання
навчальних досягнень учнів є поточне й підсумкове (тематичне, семестрове, річне) державна підсумкова атестація.

Поточне оцінювання – це процес встановлення рівня навчальних досягнень учнів щодо оволодіння змістом предмета, уміннями й навичками відповідно до вимог навчальної програми. Формами поточного оцінювання є виконання учнями різних видів усних і письмових робіт; взаємоконтроль учнів у парах і групах тощо.

Оцінювання здійснюється таким чином, щоб за роботу учень міг одержати від 1 балу (за сумлінну роботу, яка не дала задовільного результату) до 12 балів (за бездоганно відповідь або виконану роботу).

Перелік головних вимог щодо перевірки зошитів зі світової літератури, особливостей проведення уроків виразного читання, кількості, призначення та особливостей оформлення зошитів з предмета містяться у відповідному методичному листі Міністерства від 21.08.2010 № 1/9-580. Там же подано зразок заповнення сторінки журналу зі світової літератури.

Звертаємо увагу, що додатковий запис щодо теми над датами в журналі не робиться.

Вимоги до оцінювання навчальних досягнень учнів зі світової літератури

Вимоги до оцінювання контрольних творів

Рівень	Бали	Вимоги до оцінювання навчальних досягнень учнів	Грамотність	
			Припустима кількість орфографічних і пунктуаційних помилок	Припустима кількість лексичних, граматичних і стилістичних помило
Початковий	1	Побудованому учнем (ученицею) тексту бракує зв'язності й цілісності, урізноманітнення потребує лексичне та граматичне оформлення роботи	15-16 і більше	9-10
	2	Побудоване учнем (ученицею) висловлювання характеризується фрагментарністю, думки викладаються на елементарному рівні; потребує збагачення й урізноманітнення лексика і граматична будова мовлення	13-14	
	3	Учневі (учениці) слід працювати над виробленням умінь послідовніше й чіткіше викладати власні думки, дотримуватися змістової та стилістичної єдності висловлювання, потребує збагачення та урізноманітнення лексика й граматична будова висловлювання	11-12	
Середній	4	Висловлювання учня (учениці) за обсягом складає дещо більше половини від норми і характеризується певною завершеністю, зв'язністю; розкриття теми має бути повнішим, ґрунтовнішим і послідовнішим; чіткіше мають розрізнюватися основна та другорядна інформація; потребує урізноманітнення добір слів, більше має використовуватися авторська лексика	9-10	7-8

	5	За обсягом робота учня (учениці) наближається до норми, загалом є завершеною, тему значною мірою розкрито, проте вона потребує глибшого висвітлення, має бути увиразнена основна думка, посилена єдність стилю, мовне оформлення різноманітнішим	7-8	
	6	За обсягом висловлювання учня (учениці) сягає норми, його тема розкривається, виклад загалом зв'язний, але учневі ще слід працювати над умінням самостійно формулювати судження, належно їх аргументувати, точніше добирати слова й синтаксичні конструкції	5-6	
Достатній	7	Учень (учениця) самостійно створює достатньо повний, зв'язний, з елементами самостійних суджень текст, вдало добирає лексичні засоби, але ще має вдосконалювати вміння чітко висвітлювати тему, послідовно її викладати, належно аргументувати основну думку	4	5-6
	8	Учень (учениця) самостійно будує достатньо повне, осмислене висловлювання, загалом ґрунтовно висвітлює тему, добирає переконливі аргументи на їх користь, проте ще має працювати над урізноманітненням словника, граматичного та стилістичного оформлення роботи	3	
	9	Учень (учениця) самостійно будує послідовний, повний, логічно викладений текст; загалом розкриває тему, висловлює основну думку; вдало добирає лексичні засоби, проте ще має працювати над умінням виразно висловлювати власну позицію і належно її аргументувати	1+1 (негруба)	

Високий	10	Учень (учениця) самостійно будує послідовний, повний текст, ураховує комунікативне завдання, висловлює власну думку, певним чином аргументує різні погляди на проблему, робота відзначається багатством словника, граматичною правильністю, дотриманням стильової єдності й виразності тексту	1	3
	11	Учень (учениця) самостійно будує послідовний, повний текст, ураховує комунікативне завдання; аргументовано, чітко висловлює власну думку, зіставляє її з думками інших, уміє пов'язати обговорюваний предмет із власним життєвим досвідом, добирає переконливі докази для обґрунтування тієї чи іншої позиції з огляду на необхідність розв'язувати певні життєві проблеми; робота відзначається багатством словника, точністю слововживання, стилістичною єдністю, граматичною різноманітністю	1 (негруба)	2
	12	Учень (учениця) самостійно створює яскраве, оригінальне за думкою та оформленням висловлювання відповідно до мовленнєвої ситуації; повно, вичерпно висвітлює тему; аналізує різні погляди на той самий предмет, добирає переконливі аргументи на користь тієї чи іншої позиції, використовує набуту з різних джерел інформацію для розв'язання певних життєвих проблем; робота відзначається багатством слововживання, граматичною правильністю та різноманітністю, стилістичною довершеністю	_	1

Методичні рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу викладання світової літератури в 2012-2013 н.р.

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 12.01.2012 № 16 «Про затвердження програми для зовнішнього незалежного оцінювання зі світової літератури» **з 2012–2013 навчального року запроваджується ЗНО зі світової літератури**.

Програму зовнішнього незалежного оцінювання зі світової літератури розроблено з урахуванням чинних програм зі світової літератури для 5–9 класів (лист Міністерства від 23.12.2004 р. № 1/11-6611) та програм для профільного навчання учнів 10–11 класів (рівень академічний, наказ Міністерства від 28.10.2010 р. № 1021). Програма надрукована у фахових видання і розміщена на сайтах Міністерства і Українського центру оцінювання якості освіти.

*Керуватися в роботі методичними рекомендаціями МОН України, Вінницького ОІППО, а також рекомендаціями відділів освіти, зміст яких має випливати із стану навчально - виховної та методичної роботи у минулому навчальному році.

* Щодо використання посібників, що містять календарно-тематичний план і конспекти (плани-конспекти) уроків нагадуємо, що вчитель-словесник може використовувати книжку для вчителя й не готувати окремий конспект для кожного уроку, якщо

- посібник має гриф «*Схвалено для використання у загальноосвітніх навчальних закладах*»;
- від дати надання грифу посібникові минуло не більше *п'яти* років.

Зауважимо, що вчитель, який має кваліфікаційну категорію «спеціаліст», повинен самостійно складати конспект (план-конспект) уроку із використанням матеріалів методичних посібників з метою вироблення й відпрацювання навичок моделювання уроків різного типу

Навчальний предмет «Світова література» викладається українською мовою. Водночас, за наявності необхідних умов (*вивчення в закладі відповідної мови, достатнє володіння учнями мовою оригіналу, якою написаний художній твір; якісна підготовка вчителя, у тому числі можливість дослідження образної системи, засобів виразності, поетики, стилістичних особливостей твору тощо мовою оригіналу*), бажаним є розгляд художніх текстів мовою оригіналу (скажімо, творів Л.М. Толстого – російською, Б. Шоу – англійською, Ф. Кафки, Р.М. Рільке – німецькою, Гійома Аполлінера – французькою і т. д.). У такому разі предмет "Світова література" виконує додаткову функцію вдосконалення володіння учнями іноземними мовами.

Оскільки з переважною більшістю художніх текстів на практиці учні ознайомлюються в перекладах українською мовою, особливу увагу слід звернути на якість цих перекладів, навчаючи школярів порівнянню творів на вісях "переклад–оригінал" і "переклад–переклад".

* Оскільки з об'єктивних причин на початок навчального року нових підручників у школах може не бути, радимо для забезпечення змісту уроків літератури користуватися матеріалами, які будуть спеціально друкуватися у

фахових журналах, на сайті МОН України **(www.mon.gov.ua),** а для виконання програм з російської мови, в якій мовна та мовленнєва змістові лінії не зазнали відчутних змін, послуговуватися підручниками минулих років.

Тематичні сайти Інтернету:

* Електронна бібліотека світової літератури: **ae. lib.ru**
* Бібліотека світової літератури(оригінали та переклади): **http: // ae.lib.narod.ru**
* Літературна Інтернет-бібліотека школяра: **http: // litbook.by.ru**
* Антична література: **http: pergam.chat.ru**
* Електроння бібліотека „Джерело”: **http: // ukrlib.com**
* Бібліотека Українського центру: **http: // ukrcenter.com**
* Національна бібліотека України для дітей з віртуальною бібліографічною довідкою: **http: // chl.kiev.ua**

ГУСЄВА В.І.,
завідуюча кабінетом іноземних мов ВОІПОПП

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСТУПНОСТІ НАВЧАННЯ МІЖ ПОЧАТКОВОЮ ТА СЕРЕДНЬОЮ ЛАНКАМИ ОСВІТИ В 2012-2013 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України з кожним роком приділяє все більше уваги вивченню іноземних мов у загальноосвітніх навчальних закладах. В 2012-2013 навчальному році відповідно до нового Державного стандарту початкової загальної освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20 квітня 2011 року № 462 розпочнеться вивчення іноземної мови з першого класу. Таким чином буде забезпечена нормативно-правова наступність викладання предмету з першого по одинадцятий класи .

Державний стандарт початкової загальної середньої освіти складається з:

базового навчального плану початкової загальної освіти;

загальної характеристики інваріантної та варіативної складових змісту початкової загальної освіти;

державних вимог до рівня загальноосвітньої підготовки учнів.

Відповідно до базового навчального плану вивчення іноземної мови в першому класі передбачається в обсязі однієї години на тиждень за програмою Міністерства освіти і науки, молоді та спорту «Навчальні програми з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів і спеціалізованих шкіл із поглибленим вивченням іноземних мов 1-4 класи», Видавничий дім «Освіта», 2012 р. За цією програмою 2012-2013н.р. будуть навчатися лише учні перших класів. Відповідно у наступному навчальному році учні других класів і таким чином до 2015-2016 н. р. вся початкова школа перейде на використання даної програми.

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки випускників початкової школи освітньої галузі « Мови і літератури» визначенні Державним стандартом початкової загальної освіти (додаток 2). Вимоги до рівня знань та умінь учнів з іноземних мов по класам знаходяться в чинній програмі під заголовком «Мовленнєва компетенція», причому ці вимоги подано на кінець навчального року, а не на кінець теми, як у програмі 2-12 класи (2005р).

Особливості викладання іноземної мови в першому класі загальноосвітніх навчальних закладах.

Основна ціль вивчення іноземної мови в першому класі є пропедевтична . Учнів необхідно зацікавити предметом за рахунок використання навчальних, комунікативних, рухливих ігор, дитячих пісень, римівок,

лічилок, джазових наспівів, віршів та підготувати до вивчення предмету в другому класі.

Не допускається в першому класі вивчення граматики, читання по транскрипції, читання речень, словникові диктанти, зазубрювання текстів обсягом більше 3-4 речення. Вчителі, які викладатимуть предмет в першому класі мають пам'ятати, що збереження психічного та фізичного здоров'я шестирічок є їх основним завданням в процесі викладання. Не можна допускати перевантаження учнів зайвими вимогами, які не визначенні програмою. Методистам районних

(міських) відділів освіти необхідно обговорити вимоги до програми

1 класу з вчителями, для попередження перевантаження учнів та зупинити їх увагу на таких ключових пунктах програми:

З аудіювання - учні лише розрізняють та сприймають прослухане на слух;

З усного мовлення - лише представляють, називають та описують (замість – розповідають); мовлення учня має відповідати його віку;

З читання – лише озвучують букви алфавіту, слова, словосполучення (замість читають);

З письма – лише пишуть літери алфавіту, відтворюють графічний образ букв, слів, словосполучень – тобто обводять (замість пишуть самостійно чи під диктовку, списують).

Перед вчителем іноземної мови, який викладатиме предмет в першому класі постає досить важке завдання, адже вони вперше працюватимуть з шестирічками. Саме тому на серпневих нарадах необхідно звернути увагу на психолого-фізіологічні особливості учнів цього віку.

Відповідно до Закону «Про загальну середню освіту» стаття 24 педагогічним працівником повинна бути особа з високими моральними якостями, яка має відповідну педагогічну освіту, належний рівень професійної підготовки, здійснює педагогічну діяльність, забезпечує результативність та якість своєї роботи, фізичний та психічний стан здоров'я якої дозволяє виконувати професійні обов'язки в навчальних закладах системи загальної середньої освіти. Таким чином викладати іноземну мову в початкових класах може фахівець у дипломі якого зазначено, що він вчитель англійської та німецької мов, інтегрованих фахів (включаючи іноземну мову) або вчитель початкових класів та іноземної мови. Не допускається довантаження вчителя початкових класів годинами іноземної мови.

Оцінювання навчальних досягнень учнів перших класів з іноземної мови ведеться у відповідності до наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 30.08.2011р. № 996

« Об'єкти, функції і види контролю і оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів» – і є вербальним та має ґрунтуватися на позитивному принципі, що передусім передбачає врахування рівня досягнень учня, а не ступеня його невдач. Вчителю іноземної мови в

першому класі не рекомендується коментувати відповідь учня на кшталт – « не дуже добре, погано, слабенько та інше».

Вчитель початкових класів повинен враховувати, що оцінка впливає на емоційний стан дитини, викликаючи як позитивні, так і негативні емоції, створюючи емоційний комфорт чи дискомфорт. Негативні емоції, як правило, зумовлені неаргументованою оцінкою.

У процесі навчання, зокрема, під час оцінювання, вчителю необхідно виявляти доброзичливість, терпіння, вимогливість поєднувати з індивідуальним підходом, а нормативний спосіб оцінювання – із особистісним, порівнюючи виявлені досягнення дитини не тільки з нормою, але й з її попередніми успіхами.

Домашні завдання в першому класі при вивченні іноземної мови не задаються, лише пропонується учневі привітатися чи попрощатися на іноземній мові з членами родини, розкрасити тематичні картинки за вивченою темою, обвести букви, намалювати предмети тощо.

2012-2013 н.р. є особливим у тому, що вивчення іноземної мови учнями вперше буде відбуватися як в першому так і другому класі. В другому класі слід використовувати програму за 2005 рік, видавництво

« Перун» (помаранчева). Для формування навичок техніки читання в 2 класі рекомендовано використання посібника з читання «Читайлик».

Вивчення іноземної мови з 2 по 11 класи має відбуватися у відповідності до інструктивно-методичних рекомендацій, листа Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 1/9-426 від 01.06.2012 "Щодо інструктивно-методичних рекомендацій із базових дисциплін. Іноземні мови", де подано всі вимоги до навчально-методичного забезпечення навчального процесу.

У 2010-2011 та 2011-2012 н.р. кабінетом іноземних мов ВОІПОПП були проведені моніторингові дослідження навчальних досягнень учнів 4-х та 5-х класів з читання іноземною мовою та виявлено ряд проблем, зокрема відсутність наступності викладання предмету між початковою та середньою школою. У 2011-2012 н.р. наказом управління освіти і науки Вінницької обласної державної адміністрації від 30.12.2011 № 572визначено заходи над якими розпочато роботу, яка буде продовжена у цьому навчальному році.

Посилена увага до наступності саме цих ступенів освіти не випадкова: дослідження проведені Ю.К. Бабанським виявили явище стійкого зниження успішності школярів в молодшому підлітковому та ранньому юнацькому віці. В свій час В.О.Сухомлинський, порівнюючи результати навчання за рік у початковій школі і в 5-7-х класах, виявив семикратне збільшення незадовільних оцінок і п'ятикратне зменшення кількості відмінників. Нині в школах України лише 28% п'ятикласників зберігають таку саму високу успішність навчання як і по закінченню початкової школи.

Проблема наступності між початковою та середньою ланками освіти залишається актуальною та такою, яка потребує подальшого дослідження та вирішення. Відповідно до Законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту» та інших нормативно-правових документів – загальна середня освіта спрямована на забезпечення всебічного розвитку особистості шляхом навчання та виховання, які ґрунтуються на загальнолюдських цінностях та принципах науковості, полікультурності, світського характеру освіти, системності, інтегрованості, єдності навчання і виховання, на засадах гуманізму, демократії, громадянської свідомості …». Ключовими словами в цих документах, які розкривають принцип наступності та безперервності освіти є – системність, інтегрованість, єдність навчання і виховання. Незважаючи на законодавчі документи, які вимагають дотримання принципу наступності в навчанні між початковою та середньою ланками освіти при вивченні іноземних мов, в більшості шкіл проводиться недостатня системна робота по його забезпеченню. Чимало наукових досліджень було проведено з приводу розробки алгоритму успішної адаптації учнів пятикласників, але проблема залишається актуальною. Саме тому ми пропонуємо поглянути на неї з іншого боку – з боку організації роботи вчителя іноземної мови, який викладає предмет у початкових класах щодо її вирішення.

Перш за все зробимо невеличкий екскурс в історію педагогіки, для глибшого розуміння важливості проблеми наступності, яка бере свої витоки з далекого минулого. Ще Я. Коменський і Й.-Г. Песталоцці надавали їй неабиякого значення. У книзі „Велика дидактика” Я. Коменський звертав увагу на те, що з самого початку слід дати дитині основи загальної освіти, розподілити навчальний матеріал так, щоб наступні заняття не вносили нічого нового, а забезпечували лише деякий розвиток здобутих знань більш детально. Він вважав, що все, що відбувається у природі, має свої ступені, і кожний із цих окремих ступенів потребує для себе певного часу, поступовості, незмінного порядку. Уся сукупність навчальних занять, на думку науковця, повинна бути старанно поділена так, щоб попереднє завжди відкривало дорогу наступному, а наступне має спиратися на попереднє [Коменський].

Класики педагогічної науки XIX та XX століть К. Ушинський,

С. Русова, В. Сухомлинський та ін. доводили, що принцип наступності повинен охоплювати всі сфери навчання та виховання дітей, реалізовуючись через відповідні умови. Значення наступності в навчанні та вихованні дітей визначав К. Ушинський. Необхідні умови організації навчання дітей він визначав як встановлення зв'язку між методами та змістом навчання в дошкільній і шкільній ланках освіти, новими й раніше здобутими знаннями. Суть сказаного можна простежити на прикладі навчання дітей початковій лічбі, запропонованого К. Ушинським. За ним, при навчанні не слід поспішати, а йти далі не інакше, як цілком опанувавши попереднє; опанувавши що-небудь, ніколи не залишати його без постійного застосування на практиці.

Сучасні науковці розуміють наступність як систему цілеспрямованих та різноманітних психолого-педагогічних дій, як інструмент, що дозволяє проникнути до суті дидактико-методичних проблем, досліджувати та керувати багатостороннім процесом навчання. Учені вважають, що наступність може бути досягнута завдяки відповідності способу навчання віковим особливостям дітей. Адже тільки послідовне здійснення наступності надає навчанню перспективний характер, при якому навчальний матеріал розглядається не ізольовано від подальшого його детальнішого вивчення у школі, але з обов'язковим глибоким орієнтуванням на наступне навчання. Необхідно відмітити, що проблема наступності є предметом вивчення різних наук і в кожній галузі вона відрізняється своїм змістом і характером, проявляючись як принцип, категорія, явище, спосіб, правило, засіб, фактор, закон чи мова. Ми ж розглядатимемо наступність як педагогічну категорію, яка характеризується багатофункціональністю (нормативно-правова, методична та дидактична наступність) і в дидактиці трактується як:

принцип дидактики, у відповідності з яким знання, уміння й навички повинні формуватись у певному порядку; коли кожен наступний елемент навчального матеріалу взаємопов'язується з попереднім, опирається на нього й готує до засвоєння нового;

установлення зв'язку, послідовності, системності та правильного співвідношення у розміщенні частини навчального матеріалу на різних етапах його вивчення;

зв'язок та узгодженість у використанні методів, прийомів, форм і засобів навчання;

зв'язок етапів навчального процесу.

Така різноманітність підходів до трактування поняття наступності відображає багатоаспектність даної проблеми. Будучи одним із дидактичних принципів навчання, наступність характеризується вимогами, що пред'являються до основних компонентів педагогічної системи і забезпечують збереження якості і поглиблення змісту при переході від одного ступеня навчання до іншого. Принцип наступності припускає встановлення необхідних зв'язків і правильних співвідношень між різними частинами навчального матеріалу та організацією навчального процесу на різних ступенях його вивчення із урахуванням психолого-фізіологічних особливостей учнів.

Саме наступність забезпечує поступовий перехід від попереднього вікового періоду до нового, поєднання щойно здобутого дитиною досвіду з попереднім. Наступність утворює простір для реалізації в педагогічному процесі початкової та середньої школи єдиної, динамічної та перспективної системи виховання і навчання. Завдяки цьому перехід до нових умов шкільного навчання здійснюється з найменшими для дітей психологічними труднощами. При цьому забезпечується природне й комфортне їх входження в нові умови, що сприяє підвищенню

ефективності виховання і навчання учнів з перших днів перебування в основній школі.

Суть наступності в навчанні полягає у встановленні необхідного зв'язку і правильного співвідношення між частинами навчального предмету на різних ступенях його вивчення, тобто в послідовності, систематичності розташування матеріалу, в опорі на вивчене і на досягнутий учнями рівень розвитку, в перспективності вивчення матеріалу, в узгодженості ступенів і етапів навчально-виховної роботи. Але наступність – це не лише підготовка до чогось нового, а й збереження і розвиток необхідного старого, зв'язок між новим і старим як основа поступального розвитку.

У кожен часовий інтервал навчання педагог вирішує конкретні завдання. Зв'язок і наступність цих завдань створюють умови для переходу учнів від простих до складніших форм пізнання, поведінки та діяльності, забезпечуючи послідовне їх розв’язання. Послідовність і систематичність у навчанні дозволяють вирішити протиріччя між необхідністю формування системи знань, умінь і навичок з предметів і формуванням цілісного концептуального бачення світу. Це забезпечується, насамперед, системною побудовою програм і підручників і встановленням міжпредметних і внутрішньо предметних зв'язків.

В освітній практиці принцип наступності, послідовності і систематичності реалізується в процесі тематичного планування, коли педагог намічає послідовність вивчення окремих розділів, тем, питань, відбирає зміст, намічає систему уроків і інших форм організації процесу навчання, планує засвоєння, повторення, закріплення і форми контролю. При поурочному плануванні вчитель розташовує зміст теми так, щоб початкові поняття вивчалися раніше, а тренувальні вправи слідували б за вивченням теорії.

Гострота проблеми наступності навчання між початковою та середньою школою полягає і в тому, що за свідченням психологів, у цьому віці, в зв’язку з початком етапу статевого дозрівання, відбуваються зміни у пізнавальній сфері молодших підлітків: уповільнюється темп їхньої діяльності; виконання певних видів робіт потребує більше часу. Діти частіше відволікаються, можуть бути роздратованими, неуважними, неадекватно реагувати на зауваження тощо. Це може спричинити зниження рівня навчальних досягнень, втрату мотивації до навчання, породжувати конфліктні ситуації між однолітками та дорослими.

Нової якості у 5-тикласників набувають стосунки з однолітками. Діти хочуть почувати себе частиною цілого колективу, жити з ними спільним життям, бути визнаними друзями. Спілкування з друзями стає самостійною діяльністю, яка існує, з одного боку, як вчинки підлітків стосовно один одного, а з іншого – у формі осмислення вчинків однолітків і стосунків із ними і має значення для формування уявлення про себе. Ця сфера життя і спілкування стає для підлітків надзвичайно важливою і особистісно значущою.

Водночас, досить часто у школярів цієї групи проявляються так звані “почуття дорослості ”: діти потребують поваги та самостійності, серйозного та довірливого ставлення до них дорослого. А якщо основна школа не пропонує учням засобів самореалізації їхніх почуттів дорослості, то в підлітків формується установка на вчительську несправедливість і необ’єктивність.

Результат тієї чи іншої діяльності для молодшого підлітка досить часто є другорядним, а на перше місце виходить сам задум. Тому якщо вчитель не стимулює ініціативу, самостійність, дитячу творчість, а лише “контролює ” результати навчальної діяльності, то таке навчання втрачає для підлітка привабливість і актуальність.

Шкільне життя п’ятикласників ускладнюється також часто невиправдано високими вимогами вчителів-предметників, які спеціалізуються на роботі переважно в старших класах.

Саме тому вчителям-предметникам необхідно зважати на такі психологофізіологічні особливості учнів п’ятикласників та пам’ятати про наступне:

Зміст навчальних предметів основної школи вибудовується системно, що, в свою чергу, передбачає сформованість у школярів добре розвиненого теоретичного мислення. А в п’ятикласників воно лише формується; вони звикли працювати з одиничними поняттями та термінами. Тому, щоб не перевантажувати п’ятикласників, наукові терміни й поняття необхідно вводити поступово, вчити дітей їх виокремлювати, характеризувати, використовувати в різних ситуаціях під час уроків з різних предметів. Причому не лише на репродуктивному рівні (запам’ятай, повтори), а й на основі вже сформованих уявлень і досвіду практичної діяльності.

Високі вимоги до самостійності та відповідальності підлітків без врахування їхніх вікових особливостей можуть становити загрозу для емоційного благополуччя дитини.

Дорослі очікують від підлітків здатності розуміти інших людей, співіснувати з ними на принципах рівноправності та толерантності. А, наприклад, у п’ятикласників ці властивості лише починають формуватися, і їх розвиток потребує терпіння, обережності, діалогового навчання, створення ситуацій, у яких підлітки навчаються враховувати різні точки зору.

Така проблема переходу від початкової до середньої школи спостерігається не лише на теренах України, а і в багатьох країнах Європи. Група університетів та інститутів післядипломної освіти Іспанії, Німеччини, Швеції, Франції, Угорщини та Швейцарії вивчають і аналізують цю проблему в своїх країнах і розробляють матеріали, які б полегшили цей перехід [Rado]. Серед проблем переходу між згаданими двома освітніми рівнями науковці різних країн називають такі:

різні підходи до підготовки вчителів початкової та старшої школи;

низький рівень знань учителів про психологічні та фізіологічні особливості учнів у початкових і середніх класах;

недостатня наступність у шкільних підручниках;

відсутність співпраці вчителів початкових і середніх класів;

відсутність спілкування та тематичних зустрічей між учнями початкових і середніх класів.

На теренах пострадянських держав найбільш плідно у вирішенні проблем наступності між початковою та середньою школами працюють науковці Російської Федерації [Програма 2100]. Причини виникнення проблем під час переходу від початкової до середньої ланки навчання російські науковці вбачають такі:

неповнота або відсутність даних про випускників початкової школи;

недостатнє вивчення вчителями основної ланки даних про випускників початкової школи, їх можливості;

невідповідність оцінок випускників початкової школи реальним результатам навчання;

непідготовленість вчителів до роботи з дітьми молодшого шкільного віку;

неадаптивність методики викладання до можливостей дітей даного віку;

стрибкоподібний перехід до нових порівняно з початковою школою методів навчання;

неузгодженість у змісті навчальних курсів початкової і середньої школи;

нерозуміння учнями навчального матеріалу внаслідок його суперечності з раніше вивченим у початковій школі;

неузгодженість у складності змісту освітніх програм;

непідготовленість до сприйняття ускладненого змісту навчальних курсів у 5-му класі;

нездатність учнів справитися із збільшеним обсягом домашнього завдання;

нездатність учнів адаптуватися до різних вимог учителів-предметників;

не володіння методикою активізації навчально-пізнавальної діяльності п'ятикласників;

відсутність диференційованого дидактичного матеріалу для організації самостійної роботи учнів;

погана організація самостійної роботи учнів на заняттях у початковій школі;

низька сформованість загально навчальних умінь і навичок випускників класів початкової школи [Аверін; Атласкіна].

Проблеми наступності між початковою та середньою ланками освіти і можливі шляхи їх розв’язання

№	Проблеми	Шляхи розв’язання
	Організаційно-психологічні	
1	Недостатня наповненість уроку навчальним матеріалом, невиправдано повільний темп уроку, відсутність	З кожним роком збільшувати обсяг матеріалу і темп навчання; давати додаткові завдання

	матеріалів для сильніших учнів, перенесення основної тяжкості засвоєння курсу на домашню роботу.	сильним учням; у класі виконувати складніші завдання, а додому задавати легші.
2	Недостатньо організований і чіткий початок уроку, закінчення уроку, виділення додаткового – понад 45 хв – часу на виконання письмових перевірочних робіт, а тому діти не привчаються швидко включатися в роботу, ефективно і швидко працювати	Привчити дітей починати роботу на уроці по дзвінку, швидко включатися в роботу, не давати окремим дітям додаткового часу на виконання контрольних робіт, закінчувати урок також по дзвінку.
3	Стійка звичка в дітей до надмірної допомоги батьків під час виконання домашніх завдань, творчих робіт	Пояснити батькам четвертокласників, що їхня надмірна допомога наносить шкоду інтелектуальному розвитку їхньої дитини. Включення в уроки завдання, що контролюють ступінь самостійності школярів у виконанні домашніх завдань.
4	Бідність арсеналу й одноманітність методів навчання, невідповідність методичного багажу вчителя реальним навчальним можливостям дітей	Розповсюдження кращого досвіду успішного навчання дітей із застосуванням інноваційних методів і технологій навчання.
5	Пасивність більшості учнів у процесі навчання	Використання форм і методів організації занять, що вимагають від кожного учня активної і усвідомленої участі (в т.ч. парної, групової роботи, інтерактивних методів навчання тощо).
6	Несформованість в учнів уявлення про відмінну усну відповідь „з місця” чи відповідь „біля дошки” (еталону відповіді)	Учителям-предметникам спільно з учителями початкової школи визначити вимоги до відповіді учня і поступово роз'яснювати дітям ці вимоги, враховува-ти їх, оцінюючи відповіді в 4-му класі.
7	Звичка в дітей одержувати оцінку за будь-які, найменші, короткі або необґрунтовані відповіді.	Добиватися від дітей розгорнених, повних відповідей, чіткої і грамотної мови; не допускати виставляння необгрунтовано високих оцінок за неповні відповіді.
8	Збіднена (аж до кінця навчання в початковій школі) мова вчителя, відсутність динаміки у використанні	Корисне створення і впровадження вчителями-предметниками спільно з вчителями початкової школи

	лексики від 1-го до 4-го класу, „сюсюкання”, уникання наукових термінів і понять	словника-програми поступового ознайомлення дітей з науковою лексикою, проведення окремих уроків у початковій школі разом з учителем середніх класів
9	Створення у дітей вчителем і батьками в кінці 4 -го класу психологічного бар'єру – настороженого очікування труднощів навчання в 5-му класі	Знайомство батьків і дітей зі своїми майбутніми вчителями вже в 4 -му класі, проведення предметних свят, олімпіад, змагань, окремих уроків, батьківських зборів спільно з учителями 5-го класу
	Загально-дидактичні	
10	Недостатня техніка читання, значні проблеми в розумінні тексту через збіднений лексичний запас у частини дітей, невміння ділити текст на смислові частини та аналізувати його.	Постійно пропонувати учням завдання на перевірку знання і розуміння смислу термінів, понять; вести словнички термінів, читати вголос і аналізувати умови завдань, рекомендувати і батькам проводити таку роботу з дітьми вдома.
11	Недостатня швидкість письма, нечіткий почерк у значної частини дітей	Рекомендувати вправи для розвитку м'язів кисті руки, відповідну ручку, продовжувати стежити за правильністю написання букв і цифр, за правильним положенням ручки
12	Нестійкість уваги, слабо розвинена оперативна пам'ять у багатьох дітей	На уроках пропонувати обчислення ланцюжків, удома (під керівництвом батьків) – спеціальні вправи на тренування уваги і пам'яті
13	Недостатня тренованість довготривалої механічної пам'яті	Практикувати письмове опитування правил, пропонувати для запам'ятову-вання не лише віршовані, а й прозаїчні тексти
14	Елементи псевдонаукових означень понять у процесі навчання, невміння відокремлювати істотне від неістотного	Своєчасно вводити строгі наукові означення понять, практикувати вправи на класифікацію, знаходження істотних ознак.
15	Відсутність в учнів звички звертатися до енциклопедій, довідників, словників, науково-популярної і додаткової навчальної літератури	Використовувати в класі довідкові видання, пропонувати учням завдання по роботі з довідниками і словниками, доручати готувати

		повідомлення, розповіді, твори за матеріалами додаткової літератури

Як бачимо, це проблеми з якими випускники початкової школи приходять навчатися у п’ятий клас. Тобто, можна зробити висновок, що забезпечення успішної адаптації випускників початкової школи до навчання в п’ятому класі багато в чому залежить від підготовки учнів до навчання в середній школі, від здатності та готовності вчителів, які викладають іноземну мову в початкових класах підготувати дитину до навчання в п’ятому класі.

Вважаємо, що формування готовності вчителів іноземних мов, які викладають іноземну мову в початкових класів до забезпечення наступності між молодшою та основною школами буде ефективним за дотримання таких педагогічних умов:

вивчення та врахування вчителями психологічних проблем адаптації учнів до навчання в основній школі, розроблення та застосування ними відповідних розвивальних методик;

узгодження змісту, форм, методів і технологій викладання навчальних предметів у 4-му і 5-му класах;

підготовка вчителів початкових класів до проведення інтегрованих уроків і поєднання різних видів діяльності молодших школярів.
1.Вивчення та врахування вчителями психологічних проблем адаптації учнів до навчання в основній школі, розроблення та застосування ними відповідних розвивальних методик.

Дійсно, перехід із початкової школи в середню є кризовим етапом у шкільному житті. Він пов'язаний із зростанням навантаження на психіку учня, оскільки в 5-му класі відбувається різка зміна умов навчання. Діти переходять від одного основного вчителя до системи „класний керівник – учителі-предметники”, з'являється кабінетна система. Різноманітність вимог, що пред'являються до школяра вчителями, необхідність на кожному уроці пристосовуватися до індивідуального стилю викладання педагога – все це є серйозним випробуванням для психіки школяра. Найважливішою причиною труднощів, що обумовлюють перехід в середню школу є дезадаптація дітей у нових умовах навчальної діяльності. Її можна порівняти зі складнощами адаптаційного періоду в 1 класі. Проте, окрім об'єктивної новизни ситуації навчання, додається ще так званий суб'єктивний чинник: відсутність єдиних вимог з питань навчальної діяльності між початковою і середньою школою.

Це пов'язано не тільки з об'єктивними труднощами навчання. Вчителі-предметники часом не мають можливості врахувати індивідуальні особливості учня: темп роботи, тип мислення, специфіку сприйняття та ін. Педагоги відносяться до п'ятикласників не як до малюків, а як до самостійних учнів, що сформувалися, і проявляють до них відповідні вимоги. Дитина попадає під вплив різних педагогічних стилів і рівнів. Більша кількість учителів породжує варіативність поведінки школярів. З дітьми працюють учителі, які мають свої професійні переваги, що розрізняються за типологічними особливостями індивідуальної професійної ментальності,

різні стилі професійної поведінки. Це серйозним чином відбивається на якості розвитку учнів, що викликано необхідністю постійної адаптації дітей до різних освітніх технологій, стилів поведінки вчителів, особливостей педагогічної взаємодії.

Необхідною умовою в забезпеченні наступності в навчанні і розвитку в цьому віці є врахування психологічних особливостей молодших школярів і підлітків. У п'ятому класі, у зв'язку із збільшенням кількості предметів, зростають вимоги до умінь узагальнювати і систематизувати знання та явища навколишнього світу. Зростання обов'язкового навантаження, збільшення обсягів і складності навчальних програм часом призводять до сильного перевантаження, і тим самим до зростання захворювань у дітей саме в п'ятому класі.

Діти, які перейшли в 5 клас, повинні адаптуватися до нових умов діяльності: до індивідуального стилю викладання вчителів, до швидшого темпу роботи, до нових правил виконання завдань. В адаптаційний період діти можуть стати тривожнішими, боязкішими або, навпаки, надмірно галасливими, метушливими. У них може знизитися працездатність, погіршитись пам'ять, іноді порушується сон, апетит. Можливе зниження інтересу до учіння, падіння успішності, проблеми у взаєминах з однолітками.

Саме для уникнення таких труднощів під час адаптації учнів до навчання в п’ятому класі і запроваджується робота творчих груп у складі вчителів, які викладають іноземну мову лише у початкових класів та тими, які викладають лише з п’ятого класу. Ця робота проводиться відповідно до алгоритму впровадження наступності між початковою та основною школами, розробленого Вінницьким обласним інститутом післядипломної освіти педагогічних працівників та методичним кабінетом відділу освіти м. Жмеринки і містить такі кроки:

Створення шкільних та районних творчих груп учителів початкових класів та вчителів-предметників п’ятих класів для обговорення:

- фізичних, інтелектуальних та психологічних особливостей учнів 4-5 класів;
- єдиних цілей навчання;
- вимог програм;
- технологій та принципів навчання;
- спільного вивчення та обговорення Державного стандарту початкової та базової і повної середньої освіти;
- обговорення та вирішення проблем, які виникають в процесі навчання;
- обговорення загально навчальних та предметних умінь, які учні мають досягти по закінченню початкової школи;
- обговорення та прийняття рішення щодо дотримання єдиних технологій навчання;

2. Для роботи в таких групах заздалегідь визначати вчителів-предметників, які в наступному навчальному році будуть працювати в п’ятих класах.

3. Затвердити графік взаємовідвідування уроків вчителями четвертих та п'ятих класів.

4. Проводити вчителями п'ятих та четвертих класів спільних інтегрованих уроків [Додаток Є] з наступним їх детальним аналізом та обговоренням акцентуючи увагу на прийомах, методах, формах, засобах навчання та успішності учнів.

5. Проводити діагностику предметних умінь та навичок учнів, їх психологічної та фізичної готовності по закінченню початкової школи та навчання в п'ятому класі;

6. Відвідувати уроки (в п'ятих класах) адміністрацією шкіл, керівником шкільної творчої групи та вчителем початкових класів з метою відслідковування наступності навчання та адаптації учнів до нових умов;

7. Щорічно на педагогічних радах, нарадах при директорові, спільних засіданнях шкільних творчих груп учителів початкових класів і вчителів-предметників слухати питання про забезпечення наступності навчання учнів 4-х та 5-х класів;

8. Систематично проводити моніторинг та аналіз ефективності такої роботи з подальшим доведенням цієї інформації педагогічному колективу, батькам та громадськості. (план роботи додаток 1)

На курсах підвищення кваліфікації вчителів іноземних мов планується ознайомлення вчителів, які викладають іноземну мову в початкових класів із розвивально-корекційною програмою формування позитивних мотивів навчання учнів. З метою розвитку позитивних мотивів навчання на етапі адаптації дітей до умов середньої школи вчителями вже в четвертому класі має бути застосована розвивально-корекційна програма, спрямована на поглиблення розуміння учнями нових завдань, можливостей їх вирішення, формування системи взаємодії та співробітництва, а також становлення особистісних якостей, що мають сприяти успіху в навчанні та спілкуванні.

Мета розвивальних занять – підвищення рівня готовності дітей до навчання в середній школі на основі формування пізнавальної мотивації, а також позитивного ставлення до навчання. На відповідних методичних семінарах учителів вчимо, що під час таких занять мають бути вирішені такі завдання: навчання дітей навичкам навчального співробітництва з однолітками й дорослими, побудови змістовного "образу учня п'ятого класу", забезпечення успішної адаптації до нових умов життя й навчальної діяльності, а також наступності при переході від одного вікового періоду до іншого. Через пізнання, спілкування, гру створюються можливості плавного входження дитини в нові умови шкільного життя, формування необхідного рівня мотивації й навчальних навичок.

Основний зміст занять:

Стимулювання процесу входження в нові умови шкільного життя, формування відповідної мотивації та рівня готовності.

Розвиток уміння ставити мету та планувати власні дії.

Розвиток комунікативних навичок та взаємодії.

Забезпечення потреб особистісного зростання учнів четвертого класу.

Кожне заняття включає ігри, зміст і форма проведення яких визначаються метою заняття.

Принципи проведення занять:

1. Безпека й емоційний комфорт. Створення атмосфери доброзичливості, прийняття кожної дитини.

2. Вікова відповідність. Ігри й вправи враховують особливості молодшого підліткового віку.

3. Наступність. Кожний наступний етап базується на вже сформованих навичках і формує "зону найближчого розвитку".

4. Пріоритет розвитку мотивації. Розвиток окремих якостей здійснюється через перебудову і розвиток мотиваційної сфери підлітка.

5. Принцип діяльності. Завдання розвитку психічних функцій вирішуються через використання видів діяльності, властивих даному віку. Це ігрова діяльність (ігри-драматизації, ігри за правилами, дидактичні ігри), продуктивна діяльність (конструктивна, образотворча), спілкування.

6. Чергування статичного стану й рухової активності учасників. Вправи та ігри статичного характеру чергуються з рухливими іграми.

7. Наочність. Активне використання предметного середовища.

8. Особистісно-орієнтований підхід. Урахування індивідуальних особливостей учнів.

9. Право на помилку для кожного учасника занять. Переживання учасниками успіху в діяльності як радості. Позитивна емоційна оцінка будь-якого досягнення учня з боку ведучого.

Розвивальні програми та ігри, які рекомендуємо використовувати вчителям у четвертому класі для психологічної підготовки учнів до навчання у середній школі: „Попереду у нас – п'ятий клас", „Я повинен – Я хочу", „Плани майбутніх справ", „Двадцять бажань". „Ресурси", „Мої досягнення".

2. Узгодження змісту, форм, методів і технологій викладання навчальних предметів у 4-му і 5-му класах.

Для досягнення наступності в шкільній практиці навчання, крім послідовного її здійснення в програмах навчальних дисциплін і підручниках, важливий постійний контакт між учителями початкової та середньої школи з метою узгодження не лише змісту, й методів, методик і технологій навчання, а також вимог до якості знань. За обставин, які склалися у сучасній школі, необхідно щоб учитель, який викладає іноземні мови лише з п'ятого класу не переносив механічно методи навчання і форми взаємодії зі старшими школярами на учнів 5 класу. Необхідно поступово вводити новий зміст і нові форми навчальної діяльності. На початку вони повинні відповідати засобам навчання останнього року перебування дітей у початковій школі.

Адже одна з умов наступності в навчанні і в подоланні розриву між різними ступенями освіти саме і є – відповідність методу навчання віковим можливостям дітей. Вчителі, які викладають предмет лише з п'ятого класу мають добре усвідомлювати, що методи, форми, технології навчання іноземній мові у п'ятому класі не повинні різко відрізнятися від тих, які використовувалися в початковій школі. А вчителі, які викладають предмет у

початковій школі мають бути зацікавленими у співпраці з колегами середньої ланки освіти, адже від цього залежить успіх подальшого навчання їх вихованців.

3.Підготовка вчителів до проведення інтегрованих уроків і поєднання різних видів діяльності молодших школярів.

Одним із найважливіших методологічних принципів формування наукового світогляду в процесі навчання є активізація творчого мислення, розвиток його самостійності. Учень не навчиться правильно мислити, якщо перед ним не ставляться все більш складніші пізнавальні проблеми. На нашу думку, активізація мислення учня, його аналітичних і творчих можливостей, хоч і не повністю, але головним чином залежить від стилю і методів викладання, від організації пізнавальної діяльності школяра.

Варіативність шляхів досягнення мети навчання й виховання у початковій школі є значною теоретичною та практичною проблемою і залежить від професійної майстерності вчителя. Викладання будь-якого предмета націлене не лише на збагачення учня змістовними знаннями, а й на розвиток його особистості, формування прийомів розумової діяльності.

Більша частина реального навчально-виховного процесу належить уроку, і тому є очевидним вплив організації процесу навчання на уроці на розширення меж загального розвитку дитини. Учитель, який викладає іноземну мову в початкових класах має вміло керувати пізнавальною діяльністю учнів на уроці. Він має володіти методами і засобами формування позитивної установки, організації оптимальної праці, сприйняття, уваги, мислення, уяви учнів. Для кращого забезпечення наступності між початковою та середньою ланками навчання йому потрібно прагнути більше часу виділити для проблемного методу, самостійної роботи учнів. Учитель чітко й переконливо має інформувати дітей, що і навіщо вони будуть робити на даному уроці. Матеріал пов'язується з певною цікавою проблемою, ставляться проблемні запитання. Важливо пояснити учням значення матеріалу, що вивчається, для практичної діяльності, пізнання інших наук. Вважаємо, що організаційні можливості для посилення пізнавальної діяльності надає інтеграція знань.

Напрями інтеграції реалізуються на різних рівнях. У сучасній педагогіці є різні погляди на рівні реалізації інтегрованого навчання. Деякі вважають, що інтеграція передбачає лише міжпредметні зв'язки, інші – поєднання внутрішньопредметних і міжпредметних зв'язків. Більшість дослідників схиляються до того, що інтеграцію не можна звести лише до вищезгаданих зв'язків, хоча і ці зв'язки мають місце. На відміну від міжпредметних зв'язків, інтеграція передбачає також і перехід від узгодження викладання різних предметів до глибокої їх взаємодії. Нами підтримується точка зору більшості дослідників на інтеграцію як на багаторівневий, якісно відмінний рівень зв'язків освітніх компонентів, що включає міжпредметні зв'язки як окремий випадок.

Вирішити проблему інтеграції знань можна, лише опираючись на ідею цілісності процесу навчання, тобто єдності його мети, змісту, засобів, методів

та організаційних форм. Зокрема, інтегроване навчання сприяє не лише систематичності та наступності у вивченні основ наук, а й підсилює науковість навчання і його зв’язок з практикою, підвищує пізнавальну активність учнів, допомагає у виборі засобів індивідуального підходу і робить знання більш доступними й міцними.

Інтегровані уроки відрізняються від уроків з використанням міжпредметних зв'язків. На думку академіка О.Савченко, це різні методичні поняття. Міжпредметні зв'язки передбачають включення в урок запитань і завдань з матеріалу інших предметів. Ці завдання мають допоміжне значення. Це окремі короткочасні елементи уроку, які сприяють глибшому сприйманню і осмисленню понять, що вивчаються. Особливість інтегрованого уроку в тому, що тут поєднуються блоки знань з різних предметів. Тому вважаємо, що інтегровані уроки допоможуть зрозуміти молодшим школярам, що знання з різних предметів тісно пов’язані, всі вони корисні й цікаві, а тому всі навчальні предмети необхідно вчити, незалежно від того, який учитель буде цей предмет викладати в середніх і старших класах.

Під час проведення інтегрованих уроків учителю доводиться самостійно визначати зміст навчального матеріалу, питому вагу видів діяльності з різних предметів. При цьому важливо усвідомлювати мету цього уроку, як він сприятиме цілісності навчання і формуванню знань учнів. Метою уроків з елементами інтеграції є створення передумов для різнобічного розгляду учнями певного об'єкта, предмета, явища, формування системного мислення, збудження уяви, позитивного емоційного ставлення до пізнання.

Особливо виразною є продуктивність інтегрованих уроків для формування й удосконалення в молодших школярів мовленнєвої діяльності, яка в умовах початкового навчання відіграє провідну роль на всіх уроках. Проведення інтегрованих уроків показує, що в шкільне життя вони вносять елементи новизни, сприяють вихованню інтересу до предмета, зменшують перевантаження дітей. Тому інтеграція є необхідною в початковій школі, бо забезпечує оптимальні умови для розвитку творчої особистості. Адже одночасний контакт учня з різними видами творчої діяльності не тільки сприяє системному, цілісному сприйманню предметів та явищ, а й забезпечує емоційне благополуччя учнів на навчальному занятті, спонукає кожну особистість до самореалізації сутнісного потенціалу, тобто сприяє збагаченню учнів досвідом через їхні почуття. А такі знання є міцними та особистісно значущими. Тобто при використанні у своїй роботі інтегрованих уроків, вчителі іноземних мов, які викладають предмет у початкових класах, навчають учнів практичному , прикладному застосуванню набутих знань, що в свою чергу сприятиме успішній адаптації учнів до навчання в п’ятих класах.

Вважаємо, що при такій організації роботи вчителів іноземних мов, які викладають предмет у початкових класах та тих, які розпочинають таку роботу в середніх класах проблема забезпечення наступності навчання буде вирішена.

Додаток 1.

Орієнтовний план роботи творчої групи вчителів початкових класів та вчителів, які викладатимуть предмет в 5-му класі:

№	Дата	Зміст роботи	Відповідальний вчитель	Примітка про виконання
1.	Перше засідання - друга декада вересня	1. Обговорити вимоги Державного стандарту початкової загальної освіти та загальної середньої освіти. 2. Обговорити вимоги Програми для початкової школи, загально навчальні та предметні вміння, які учні мають досягти по закінченню початкової школи. 3. Визначити єдині технології та принципи за якими будуть навчатися четвертокласники. 4. Ознайомити вчителів з фізіологічними та психологічними особливостями учнів четвертих класів. 5. Скласти графік відвідування уроків на І семестр у четвертому класі, які відвідуватимуть вчителі «предметними». В період між засіданнями - ВІДВІДУВАННЯ УРОКІВ В ЧЕТВЕТОМУ КЛАСІ	Заступник директора навчального закладу, вчитель, який викладає іноземну мову в четвертому класі, вчитель, який викладає предмет з п’ятого класу, практичний психолог.	

2.	Друге засідання – грудень.	1.Обговорення відвіданих уроків з позиції ознайомлення вчителів-предметників з принципами та методами та формами роботи в початковій школі. (Кожен вчитель-предметник за три місяці має відвідати не менше 3 уроки).	методист РМК, заступник директора школи вчитель четвертого класу, шкільний психолог	
3.	Третє засідання – лютий	2.Обговорення та вирішення проблем, які виникають в процесі навчання. 1.Розробка та проведення вчителями-переметниками разом з вчителями четвертого класу інтегрованих уроків по своїм предметам в четвертому класі. 2.Надання вчителем класоводом та шкільним психологом методичних порад вчителям середньої школи щодо вибору методів та засобів навчання відповідно до психофізіологічних	заступник директора школи, всі члени творчої групи, шкільний психолог. ,	
4.	Четверте засідання – кінець квітня	особливостей учнів молодшого шкільного віку. 3.Обговорити з вчителем –класоводом вимоги Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти та загально навчальних вимог Програм. 1.Відвідування вчителями-предметниками уроків в	заступник директора, вчителі-предметники, вчитель - класовод	

5.	П’яте засідання - перша декада вересня	четвертому класі з метою виконання учнями вимог Програми на кінець навчання у початковій школі. 2.Обговорення нагальних проблем та пошук шляхів їх вирішення. 3.Проведення контрольного зрізу знань по предметам з метою визначення рівня навчальних досягнень учнів на кінець четвертого класу. 4.Підведення підсумків роботи творчої групи за рік. 1.Відвідування уроків в п’ятих класах вчителем класоводом для полегшення адаптації своїх випускників. 2.Відвідування уроків в п’ятому класі адміністрацією школи та керівником шкільної творчої групи з метою відслідковування наступності навчання.	заступник директора школи, всі учасники творчої групи, вчитель – класовод	

Фурман Л.І.,

методист кабінету іноземних мов

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИВЧЕННЯ НІМЕЦЬКОЇ ТА ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВ У 2012-2013 Н.Р.

На сьогодні в українській системі мовної освіти відбулися значні позитивні зміни як в організаційному, так і в змістовному аспектах. Істотно змінився соціокультурний контекст вивчення іноземних мов. Значно зросли їх освітня і самоосвітня функції у школі та ВНЗ, професійна значущість на ринку праці в цілому, що спричинило за собою посилення мотивації у вивченні мов міжнародного спілкування.

Нові реалії вимагають змін до рівнів володіння іноземними мовами, визначення нових підходів до відбору змісту та організації матеріалів, використання адекватних форм та видів контролю.

Державний стандарт початкової загальної освіти

Державний стандарт початкової загальної освіти, прийнятий Постановою Кабінету Міністрів від 20 квітня 2011 року №462, розроблений відповідно до мети початкової школи з урахуванням пізнавальних можливостей і потреб учнів початкових класів, визначає зміст початкової загальної освіти, який ґрунтується на загальнолюдських цінностях та принципах науковості, системності, свідомості, взаємоповаги між націями і народами в інтересах людини, родини, суспільства, держави.

Державний стандарт складається з : Базового навчального плану початкової загальної освіти; загальної характеристики інваріантної та варіативної складових змісту початкової загальної освіти; державних вимог до рівня загальноосвітньої підготовки учнів.

Протягом навчання у початковій школі учні повинні оволодіти ключовими компетентностями, які передбачають їх особистісно-соціальний та інтелектуальний розвиток, формуються на міжпредметній основі та є інтегрованим результатом предметних і міжпредметних компетенцій.

Для досягнення зазначеної мети передбачається виконання таких завдань:

правильна вимова і розрізнення на слух звуків, слів, словосполучень і речень;

оволодіння найбільш уживаною лексикою у межах визначеної тематики і сфери спілкування;

отримання уявлення про основні граматичні категорії мови, яка вивчається;

розуміння на слух мовлення вчителя, однокласників, основного змісту текстів з використанням наочності;

участь у діалогічному спілкуванні;

уміння коротко висловлюватися у межах тематики і сфери спілкування, що визначені для початкової школи;

оволодіння технікою читання вголос, читання про себе навчальних та нескладних текстів;

правильне написання слів, словосполучень, речень і текстів;
засвоєння елементарних відомостей про країну, мова якої вивчається.

З урахуванням мети і завдань вивчення іноземної мови виділяються такі змістові лінії: мовленнєва, мовна, соціокультурна і діяльнісна.

На основі цього Державного стандарту Міністерство освіти і науки , молоді та спорту розробляє Типові навчальні плани, Навчальні програми, відповідно до яких здійснюється підготовка підручників.

Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів.

У 2012/2013 н.р., як і в попередні роки, іноземна мова буде вивчатися за декількома навчальними програмами, а саме:

«Навчальні програми з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів і спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов, 1-4 класи», Видавничий дім, «Освіта», 2012р.;

«Навчальні програми з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів і спеціалізованих шкіл із поглибленим вивченням іноземних мов 10-11 класи», Київ, 2010 р.;

«Програми для спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземної мови, Іноземні мови, 5-9 класи», Київ, 2010 р.;

«Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Іноземні мови. 5-9 класи». «Перун», 2005 р.;

«Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Друга іноземна мова 5-11 класи», «Перун», 2005 р.

Навчальні програми не встановлюють порядок (послідовність) вивчення предметної тематики у рамках навчального року, а лише вказують на зміст, вивчення котрого є об’єктом тематичного контролю та оцінювання у рамках семестрового і підсумкового контролю.

Програми з іноземних мов представлені в єдиній системі, в діяльнісній термінології з чітко вираженою кореляцією між класами.

У зв’язку із прийняттям Закону України №2442-VI від 06.07.2010 року «Про внесення змін до законодавчих актів з питань загальної середньої та дошкільної освіти щодо організації навчально-виховного процесу», а саме зі зміною терміну навчання з 12 років на 11, планується внесення змін до навчальних програм. Зміни внесені лише до програм 11 року навчання для усіх типів навчальних закладів. Учні 10-х класів будуть навчатися за чинними навчальними програмами.

Типові навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів.

Робочі навчальні плани на 2012/2013 навчальний рік складаються згідно листа Міністерства від 23.05.12 р. №1/9-399 для:

1-х класів – за Типовими навчальними планами початкової школи, затвердженими наказом МОНмолодьспорт України від 10.06.2011р. №572;

2-4-х класів – за Типовими навчальними планами початкової школи, затвердженими наказом МОН України від 29.11.2005 №682;

5-9-х класів – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів, затвердженими наказом МОН України від 23.02.2004 р. №132, зі змінами, внесеними наказом МОН України від 05.02.2009 р. №66;

10-11-х класів – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів ІІІ ступеню, затвердженими наказом МОН України від 27.08.2010 р. №834;

- білінгвальних класів спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов – за Типовими навчальними планами, затвердженими наказом МОН від 07.07.2009 р. № 626;
- 5-9-х класів спеціалізованих шкіл, гімназій, ліцеїв, колегіумів, класів з поглибленим вивченням окремих предметів – складаються за Типовими навчальними планами, затвердженими наказом МОН України від 23.02.2004 р. №132, зі змінами, внесеними наказом МОН України від 05.02.2009 р.№66;

5-9 класи загальноосвітніх навчальних закладів - з навчанням мов національних меншин з вивченням двох іноземних мов можуть користуватися варіантами навчальних планів, доведеними до місцевих органів управління освітою та шкіл листом МОН України від 14.06.2005 р. №1/9-321. За цим варіантом можуть також складатись робочі навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів, які передбачають вивчення двох мов національних меншин (замість другої іноземної мови планується мова національної меншини);

для 10-11-х класів - за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів ІІІ ступеня, затвердженими наказом МОН України від 27.08.2010 р. №834 (додаток 15).

Як і в минулі роки, інваріантна складова типового навчального плану основної школи (1-11 класи) забезпечує реалізацію змісту іншомовної освіти на рівні Державного стандарту.

Особливості запровадження вивчення іноземної мови з першого класу

Згідно Державного стандарту початкової загальної освіти іноземна мова впроваджується як обов”язковий предмет з 1-го класу в усіх типах загальноосвітніх навчальних закладів. На етапі початкової школи особливо важливо розвивати в дітей позитивну мотивацію до вивчення іноземної мови та інтерес до пізнання світу навколо, а також формувати здатність і готовність до іншомовного навчання на наступному етапі основної школи.

1-й клас початкової школи розглядається як основний в постановці іноземної вимови, формуванні ритміко-інтонаційних навичок та звуко-буквених співвідношень.

35 годин, відведених програмою на вивчення іноземної мови в 1-му класі, планується розділити на два півріччя: 1 півріччя – 16 годин для засвоєння основ фонологічного аспекту мови, ІІ півріччя – 19 годин – на засвоєння звуко-буквених співвідношень.

Організація навчально-виховного процесу та навчально-методичне забезпечення учнів початкової школи

У загальноосвітніх навчальних закладах може використовуватися лише те навчально-методичне забезпечення, що має відповідний гриф Міністерства освіти і науки України. Перелік рекомендованої літератури

затверджується наказом Міністерства освіти і науки України та оприлюднюється через “Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України”. Із зазначеним переліком можна буде ознайомитись на сайті Міністерства освіти і науки України www.mon.gov.ua Для учнів 1-го класу загальноосвітніх навчальних закладів і спеціалізованих шкіл із поглибленим вивченням іноземних мов підготовлені нові підручники та навчально-методичні комплекти. Навчальний зміст підручників укладено відповідно до програми і представлено розділами, що відповідають тематиці ситуативного спілкування.

Структура кожного підручника є чіткою і послідовною, вона відображає специфіку предмета «іноземна мова», яка полягає у тому, що провідним компонентом змісту навчання іноземної мови є не основи наук, а способи діяльності – ***навчання різних видів мовленнєвої діяльності: говоріння, аудіювання, читання, письма.***

Перелік підручників для 1-го класу загальноосвітніх навчальних закладів та спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземної мови

1. «Німецька мова. 1 клас » (авт. Паршикова О.О.,Мельничук Г.М., Савченко Л.П., Сидоренко М.М., Горбач Л.В.), ТОВ «Видавництво «Грамота».
2. «Німецька мова. 1 клас » (авт.Басай Н.П.)
3. «Німецька мова. 1 клас » (авт.Павлюк З.Л.)
4. «Французька мова.1клас » (авт. Чумак Н.П., Кривошеєва Т.В.), ТОВ «Видавничий дім «Освіта».
5. «Французька мова для спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням французької мови. 1 клас » (авт.. Клименко Ю.М.), ТОВ «Видавництво «Генеза».

Створення навчально-методичного комплекту (НМК) з німецької мови «Guten Tag! 11» - результат творчого пошуку автора в умовах варіативності та профільної диференціації навчального процесу в системі загальної середньої освіти. В ньому подано інформацію про молодіжну культуру, яка є важливою частиною загальнонаціональної культури Німеччини та інших німецькомовних країн. Проблемні і проектні завдання допоможуть подальшому розвитку комунікативної культури і духовного потенціалу учнів. Вибір тем, ситуацій і сфер спілкування для НМК «Guten Tag! 11» відповідають вимогам чинної програми з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів. Він складається з підручника, робочого зошита та книги для вчителя і призначений для учнів завершального ступеня навчання у загальноосвітній середній школі. НМК може використовуватись для роботи як у класах рівня стандарту (2 години на тиждень), так і в класах академічного рівня (3 години на тиждень).

Перелік підручників для учнів 11-го класу загальноосвітніх навчальних закладів

1. Німецька мова (10-й рік навчання, рівень стандарту, академічний рівень)» (авт. Савчук І.Г.), видавництво «Світ».

2. «Німецька мова (10-й рік навчання, рівень стандарту, академічний рівень)» (авт. Басай Н.П.), видавництво «Освіта».
3. «Німецька мова (10-й рік навчання, профільний рівень)» (авт. Кириленко Р.О., Орап В.І., Соколова Є.В.), видавництво «Генеза».
4. «Французька мова (10-й рік навчання, рівень стандарту, академічний рівень)» (авт. Чумак Н.П.), видавництво «Перун».

5. «Французька мова (10-й рік навчання, рівень стандарту, академічний рівень)» (авт. Клименко Ю.М.), видавництво «Генеза».
6. «Німецька мова (7-й рік навчання, для ЗНЗ з вивченням двох іноземних мов, 7-й рік навчання, профільний рівень)» (авт. Сотникова С.І., Гоголєва Г.В.), видавництво «Ранок».
7. «Німецька мова (7-й рік навчання, для ЗНЗ з вивченням двох іноземних мов, 7-й рік навчання, профільний рівень)» (авт. Сидоренко М.М., Палій О.А.), видавництво «Оберіг».
8. «Німецька мова (7-й рік навчання, для ЗНЗ з вивченням двох іноземних мов, 7-й рік навчання, профільний рівень)» (авт. Горбач Л.В.), видавництво «Генеза».
9. «Французька мова (7-й рік навчання, для ЗНЗ з вивченням двох іноземних мов, 7-й рік навчання, профільний рівень)» (авт. Клименко Ю.М.), видавництво «Генеза».

Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів з іноземних мов

На сьогодні внесено певні зміни до критеріїв навчальних досягнень учнів (наказ Міністерства освіти і науки України № 371 від 05.05.2008) а саме: уточнені схеми і критерії оцінювання письма, оскільки формат завдань з іноземних мов носить компетентнісний характер і в тій чи іншій мірі охоплює всі компоненти комунікативної компетенції в якості об’єктів контролю.

Основними видами оцінювання з іноземної мови є поточне, тематичне, семестрове, річне оцінювання та підсумкова державна атестація. Тематичне оцінювання проводиться на основі поточного оцінювання. Під час виставлення тематичного балу, результати перевірки робочих зошитів не враховуються.

Семестрове оцінювання з іноземної мови проводиться один раз наприкінці семестру за чотирма видами мовленнєвої діяльності (аудіювання, говоріння, читання, письмо). До журналу робиться, наприклад, такий запис:

5.12. Аудіюв.	18.12. Говор.	22.12. Читання	25.12. Письмо

Оцінка за семестр виставляється на основі тематичного оцінювання та оцінок контролю з чотирьох видів мовленнєвої діяльності.

Для виконання всіх видів навчальних робіт з іноземної мови учням рекомендується мати зошити:

- з першого року навчання (1 клас) – 2 зошити один з яких може бути на друкованій основі,

(для виконання підсумкових контрольних робіт окремі зошити не заводяться).

При перевірці робіт з іноземної мови у початковій школі (1-4 класи) вчитель виправляє помилки і пише зверху вірний варіант слова, виразу тощо. Зошити, у яких виконуються навчальні класні та домашні роботи, перевіряються після кожного уроку у всіх учнів з виставленням оцінок.

В 5-9 класах зошити перевіряються один раз на тиждень.

В 10-11 класах у зошитах перевіряються найбільш значимі роботи, але з таким розрахунком, щоб один раз в місяць перевірялись роботи всіх учнів.

Словники перевіряються один раз в семестр. Вчитель виправляє помилки і ставить підпис та дату перевірки.

Відповідно до загальних вимог щодо ведення класного журналу ***«Записи в журналі ведуться державною мовою. З іноземних мов частково допускається запис змісту уроку та завдання додому мовою вивчення предмета».***

Про результативність викладання предмета і рівень навчальних досягнень учнів шкіл області в певній мірі говорять результати ІІІ етапу Всеукраїнської учнівської олімпіади з німецької та французької мови (див. зведену таблицю на сайті ВОІПОПП).

Кількість переможців ІІІ обласного етапу олімпіади 2012 року значно розширилась (завдяки нових умов) «Положення про Всеукраїнські предметні олімпіади». Це дало можливість стати переможцями 50-ти % учасників від загальної кількості по класах, замість відповідно 30% у попередні роки.

Завдання ІІ та ІІІ етапів олімпіад складалися з тестів, творчих практичних завдань і відповідали вимогам Міністерства освіти і науки України. Завдання були розраховані на знання учнями фактичного матеріалу, вміння сприймати текст на слух, розуміти прочитане, а також рівень сформованості навичок писемного мовлення. Олімпіада складалася з чотирьох турів: аудіювання, читання, говоріння, письмо.

Кращий рівень знань німецької мови показали учні загальноосвітніх навчальних закладів м. Вінниці (НВК:ЗОШ І-ІІ ст. – ліцей №7, НВК:СЗОШ І ст.- з поглибленим вивченням іноземних мов - гуманітарна гімназія №1 ім.М.І.Пирогова, Вінницький технічний ліцей, НВК: ЗШ І-ІІІ ст.- гімназія №30 ім. Т.Шевченка, СЗШ І-ІІІ ст. гімназія №23, навчальний заклад «Дельфін», Бубнівська СЗШ І-ІІІ ст. Гайсинського р-ну, Гайсинська СЗШ І-ІІІ ст. інтернат-гімназія, ЗОШ І-ІІІ ст. №2 м.Бара, СЗШ І-ІІІ ст. №1 м.Хмільника.

З французької мови найкраще справилися із завданнями учні м.Вінниці (НВК: СЗОШ І ст. – гуманітарна гімназія №1 ім. М.І.Пирогова, НВК: ЗОШ І-ІІ ст. ліцей №7), Гайсинської СЗШ І-ІІІ ст. №4, П’ятківської СЗШ І-ІІІ ст. Бершадського р-ну.

На IV етапі XXXI Всеукраїнської учнівської олімпіади з німецької мови учень 10 класу ліцею №7 Сухоруков Валентин зайняв ІІ місце (учителька Носик Ольга Григорівна). **З французької мови** - учениця 11 класу ліцею №7 – Гунько Катерина зайняла ІІІ місце (учителька Кравець Ірина Станіславівна). Учениця 8 класу НВК: СЗОШ І ст. з поглибленим вивченням іноземних мов -

гуманітарна гімназія №1 ім. М.І.Пирогова - Юзвюк Катерина – зайняла ІІІ місце з французької мови (вчителька Кузьменко Ольга Миколаївна).

Звичайно, як для області, це надзвичайно малий процент участі, а відповідно і зайнятих призових місць на IV етапі учнівської олімпіади як з німецької, так і з французької мов. Немає сумніву в тому, що вчителі – предметники, розуміючи зростаючу відповідальність за результати навчальних досягнень учнів, намагатимуться руйнувати старі стереотипи свого педагогічного мислення та сприймати гуманну педагогіку співробітництва, застосовувати сучасні інноваційні технології навчання, орієнтуватись на особистість та індивідуальність учня.

САВЧУК Н.І.,
методист кабінету методики викладання
суспільних дисциплінВінницького ОІППО

МЕТОДИЧНИЙ ЛИСТ «ПРО ВИКЛАДАННЯ СУСПІЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН У 2012-2013 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ»

У 2012-2013 навчальному році викладання шкільних історичних курсів у 5-11 класах буде здійснюватись за наступними програмами:

5 клас - «Вступ до історії». Нова редакція навчальної програми з історії України для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів (35 год.), впроваджена наказом МОН України 05 травня 2010 р.

Опублікована програма в газеті «Історія України» (видавництво «Шкільний світ») № 41 в листопаді 2010 р. та розміщена на сайті МОН України.

6-9 класи навчатимуться за навчальною програмою «Історія України. Всесвітня історія. 5-9 класи» (нова редакція), затвердженою МОН України 05 травня 2010 р. і розміщена на сайті Міністерства і опублікована в газеті «Історія України».

Для 10-11 класів академічного рівня та рівня стандарту чинними є програми «Історія України. 10-11 класи» авторів Пометун О.І., Гупана Н.М., Фреймана Г.О. (52 год. на рік).

Для класів історичного профілю чинною є програма «Історія України. 10-11 класи» авторів Кульчицького С.В., Лебедєвої Ю.Г.

Вивчення всесвітньої історії у 10-11 класах рівня стандарту та академічного здійснюватиметься за програмою «Всесвітня історія. 10-11 класи» авторів Ладиченко Т .В. та ін. Програма розрахована на 35 год. річних.

Для класів історичного профілю чинною є програма зі всесвітньої історії для 10-11 класів авторів Ладиченко Т.В., Черевко О.С., Камбалова Я.М., яка розрахована на 105 годин річних.

Всі вищезазначені програми для 10-11 класів, запроваджені у 2010 році, розміщені на офіційному сайті Міністерства (www. mon.gov. ua) та надруковані у газеті «Історія України» (видавництво «Шкільний світ»).

Навчальні програми курсів за вибором для суспільно-гуманітарного напряму допрофільної підготовки та профільного навчання, рекомендовані Міністарством освіти і науки України (лист № 1/11-1652 від 12.03.2010 р.), опубліковані у фаховому науково-методичному журналі «Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання» № 7,8 за 2011 р. та газеті «Історія України».

Вивчення шкільних історичних курсів здійснюватиметься послідовно-синхронізовано.

Узгодженість у викладанні всесвітньої і вітчизняної історії викликана необхідністю формування цілісності історичних знань та уявлень учнівської молоді, дослідження причинно-наслідкових зв’язків, сприйняття історичних

знань як світового та вітчизняного історичного досвіду, який можна і потрібно використовувати у всіх сферах суспільного життя. Саме завдяки такому підходу змінюється мотивація навчання і характер шкільної історичної освіти. Вона набуває прикладного характеру, але не сама по собі, а за допомогою висококваліфікованого вчителя історії.

Визначальне значення у постійному підвищенні кваліфікації вчителя історії, розкритті у повному обсязі його творчого потенціалу має здатність до самоосвітньої діяльності, на що, через призму результативності, мають звертати особливу увагу і стимулювати доступними засобами керівники шкіл і передбачати в системі методичної роботі з даною категорією районні (міські) методичні служби.

Особливу увагу слід звернути вчителям на викладання пропедевтичного курсу історії України в 5-ому класі, оскільки його головною метою є підготовка учнів до успішного опанування систематичних курсів історії України та Всесвітньої історії. Формуючи початкові уявлення в школярів про минувшину, вчитель звертає увагу на яскраві історичні події та постаті.

Враховуючи те, що на уроках здебільшого домінує теоретична інформація, очевидним стає той факт, що для забезпечення концентрації уваги учнів необхідно упродовж навчального часу змінювати основні види діяльності: робота з ілюстраціями, схемами, контурними картами. В основі успішного вивчення історії лежать уміння працювати з підручником: вдумливо читати, аналізувати текст, виділяти головне, робити висновки та узагальнення, а також навички критичного мислення.

Засвоєння інтегрованого курсу «Історія України. Всесвітня історія. 6 клас» неможливе без детального дослідження та вивчення історії рідного краю. Надійним помічником учителя є також допоміжні (спеціальні) дисципліни, які вивчались у 5 класі.

Щодо методів навчання, та найефективнішим є реактивне опитування,ь коли учитель чи учень зачитують максимальну кількість запитань, а учні записують у зошит правильні відповіді.

Варто працювати із хрестоматійним та ілюстративним матеріалом.

Новинкою сьогоднішнього дня є історичні рівняння на будь-які арифметичні дії. Учитель та учні можуть складати завдання на між курсові та міжпредметні зв’язки.

Останнім часом набули популярності нестандартні завдання: закінчити вислів; що зайве; чого не вистачає у списку; розшифрувати запис; знайти помилку у тексті; проаналізувати те чи інше явище, пояснити вчинок.

Щодо результатів навчання, то учні повинні вміти визначати хронологічні межі певної події, наводити приклади історичних джерел, висловлювати власні судження про своєрідність історичного явища, застосовувати та пояснювати на прикладах поняття та терміни, опитувати пам’ятки культури, працювати з історичною карткою.

Учитель може використати такий матеріал з історії України та рідного краю:

- опис первісних стоянок у Королевому, Рокосовому, Мізині, Луці-Врублівецькій, Амвросіївці;
- знайомство учнів із стоянкою неандертальців у Нагорянах Могилів-Подільського району;
- вивчення буго-дністровської культури;
- віртуальну екскурсію до найдавнішого в Україні трипільського поселення біля села Бернашівка Могилів-Подільського району;
- опис трипільських поселень України та Вінниччини;
- шлях знаменитих аріїв з України до Індії;
- Кам'яна Могила (Храм Сонця) біля Мелітополя – найдавніша писемна пам'ятка світу;
- зародження індоєвропейської проукраїнської народності в часи тшинецько-комарівської археологічної культури;
    - українська міфологія та космогонія;
    - кургани та поселення доби бронзи;
    - чорноліська та латенська археологічні культури;
    - Дарій І та скіфи на Вінниччині;
    - Грецькі колонії Приазов'я та Причорномор'я ;
    - представники зарубинецької культури;
    - народи «другого» плану скіфських та кіммерійських часів;
    - найдавніші міста України: Хотин, Бакота;
    - Римська імперія та Україна, Траянові вали;
    - світогляд давніх українців;
    - городища України початку християнської ери.

Вивчення історії України та всесвітньої історії доцільно синхронізувати. Проте вчитель може організувати вивчення учнями програмного матеріалу зазначених курсів як послідовно, так і паралельно.

Безпосередньо вчителі історії повинні зосередити свою увагу на забезпеченні виховання особистості, яка усвідомлює свою належність до українського народу, сучасної європейської цивілізації, сприяє розвитку і збагаченню українських культурно-історичних традицій, вихованню культури міжетнічних і міжособистісних відносин, формуванню навичок самостійного наукового пізнання, самоосвіти і самореалізації особистості.

Нові можливості у вивченні історії відкривають інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ). Опора на візуальне сприйняття характерне для сучасного етапу розвитку цивілізації. Часто в процесі інформаційної комунікації зоровий знак переважає над текстовим. Тому використання мультимедійності на уроках історії полегшує процес запам'ятовування, дозволяє зробити урок більш цікавим і динамічним, «занурити» учня в обстановку будь-якої історичної епохи, створити ілюзію присутності, співпереживання, сприяє становленню об'ємних і яскравих уявлень про минуле. Серед новітніх технологій є використання презентацій. Презентація істотно змінює методи навчальної роботи, оскільки дає можливість показати розвиток історичних явищ, повідомити навчальну інформацію визначеними дозами і керувати індивідуальним процесом засвоєння знань. Мультимедійні

презентації стимулюють пізнавальний інтерес учнів, створюють підвищення емоційного ставлення учнів до навчальної роботи, дають можливість здійснювати контроль і самоконтроль знань. Творчо працюють в цьому напрямку вчителі історії Симотюк О.Г. (СЗШ І-ІІІ ст. №16 Вінницької міської ради), Гаврилюк Ю.П. (СЗШ І-ІІІ ст. №15 Вінницької міської ради).

Важливим є використання в навчанні учнів картографічних посібників – атласів, контурних карт, настінних карт. Вони допомагають продемонструвати динаміку історичних подій, встановити зв'язок між географічним середовищем та місцем тієї чи іншої історичної події.

Дієвим засобом розвитку інтересу до історії є показ взаємозв'язку із сучасністю.

Однією із найбільш традиційних позакласних та позашкільних форм організації історичної освіти є предметні олімпіади, історичні турніри.

Велику роль відіграє позакласна робота, зокрема пошукова й краєзнавча.

Перевагою при вивченні місцевої, регіональної історії є можливість побачити в реальній, а не у відтвореній формі факти, що її ілюструють. Можливість роботи в музеях, проведення дослідницької роботи на місцевому матеріалі допоможе навчити учнів навичкам та методиці ідентифікації залишків минулого, аналізу, тлумачення та визначення їхнього місця у більш широкому історичному контексті. Краєзнавство сприяє вихованню в учнів інтересу до вивчення і збереження навколишнього середовища, любові та поваги до «малої Батьківщини», що є важливою основою патріотизму.

Активізації інтересу учнівської молоді до історії, в першу чергу до минувшини рідного краю, формуванню навичок критичного погляду на історичні події, уміння робити висновки сприяє дослідницька діяльність. Ця робота є цікавою і захоплюючою, стимулює інтерес учнів до історії рідного краю. При цьому можуть бути широко застосовані такі форми і методи, як інтерв'ю, збір історичних експонатів, робота в архівах тощо.

З метою посилення патріотичного виховання учнівської молоді особливу увагу варто приділяти темам, присвяченим Великій Вітчизняній війні. Доля склалася так, що Україна потрапила до епіцентру найбільшого в історії людської цивілізації збройного конфлікту. Вона сповна відчула на собі гітлерівський "новий порядок", жертвами якого стали мільйони наших співвітчизників: радянських військовополонених, партизан, підпільників, цивільного населення. Підриваючи генофонд народу, керівництво Німеччини не лише здійснювало політику відкритого геноциду, але й проводило лінію на обезлюднення України. На примусові роботи до рейху та окупованих країн було вивезено мільйони громадян республіки, значна частина яких не повернулася на Батьківщину.

Важливим завданням у діяльності вчителя історії є підготовка школярів до успішної участі в олімпіадах від шкільного рівня до Всеукраїнського. При цьому необхідно виявити талановитих дітей, які цікавляться історією, працювати над удосконаленням їхніх знань з предмета створювати умови для максимального розкриття творчого потенціалу. Процес підготовки не

вкладається в хронологічні межі тижня чи місяця, він триває протягом навчального року, а той кількох років. Обов'язковим елементом підготовки до історичної олімпіади є вироблення хронологічних умінь запам'ятовувати основні дати, викладати їх у хронологічній послідовності, створювати хронологічні ланцюжки. Готуючись до олімпіади необхідно працювати над уміннями давати чітке визначення понять описувати подію чи особу, складати історичний портрет, оцінювати історичний факт, подію. Поширеним видом роботи стало використання історичних фраз (крилатих та авторських висловів, складання кросвордів та головоломок), написання історичних творів, есе, рецензій.

В цілому географія переможців обласного етапу олімпіади-2012 значно розширилась, але не стільки за рахунок підвищення рівня навчальних досягнень, скільки завдяки лібералізації окремих умов Положення про Всеукраїнські предметні олімпіади. Вони дають можливість стати переможцями 50% учасників від загальної кількості по класах, які набрали 30% від максимальної кількості балів, замість відповідно 30% і 50% у попередні роки.

Значних результатів на ІІІ етапі Всеукраїнської олімпіади з історії показали команди Гайсинського, Жмеринського, Бершадського, Тиврівського та Тростянецького районів, м. Вінниці, м. Козятин, м. Хмільник. У 2012 році на IV етапі Всеукраїнської олімпіади з історії ІІ місце виборов учень 9 класу Навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа І-ІІІ ст. - ліцей» комунальної власності територіальної громади м. Жмеринки Дубровський Микола Володимирович.

Варто відмітити зростання учасників конкурсів учнівської творчості з історії. На конкурс «Ідея Соборності України. Творчість Тараса Шевченка, народ, суспільство, держава, родина. Минуле, сучасне і майбутнє» у номінаціях «Історія та державотворення було надіслано 45 робіт. 7 учнів було нагороджено дипломом І ступеня, 6 – дипломом ІІ ступеня, 17 учнів дипломом ІІІ ступеня. Переможцями IV етапу конкурсу стали учні Бершадської СЗШ І-ІІІ ст. №1 Віхренко Анастасія (9клас), Віштак Володимир (11 клас) та учениця 10-го класу Літинської СЗШ №2 Вараниця Валерія. Проведено обласний краєзнавчий конкурс «Мій рідний край», присвячений 80-річчю утворення Вінницької області, в якому приймали активну участь учні та вчителі шкіл Вінницької області. Переможцями цього конкурсу серед учнів у номінації «Краще етнографічне дослідження» стали учні 10 класу Білопільської СЗШ І-ІІІ ст. Натальчук М.О., Натальчук С.О., у номінації «Видатні земляки Вінниччини» учениця 10-Б класу Липовецької СЗШ колегіуму І-ІІІ ст. №1 ім. Василя Липківського Стафійчук І., у номінації «Краща учнівська пошуково-дослідницька робота» учениця ЗШ І-ІІІ ст. №21 Віницької Міської Ради Войтко Н. Переможцями серед учителів стали у номінації «Краща дослідницько-пошукова робота» вчитель історії та правознавства ЗОШ І-ІІІ ст. №2 м. Гнівані Коваль Олександр Іванович, у номінації «Краща методична розробка» учитель історії ЗОШ І-ІІІ ст. №1 м. Калинівки Заболотна Катерина Іванівна, у номінації «Краща методична

розробка викладачів ПТНЗ» викладачі суспільних дисциплін Вінницького Міжрегіонального ВПУ Бережок С.М., Міронович Т.П., у номінації «Краще наукове дослідження» вчителю історії НВК ЗОШ І-ІІІ ст. с. Миколаївки Ямпільського району Борсукову Сергію Миколайовичу.

Все більшої популярності серед учнів загальноосвітніх шкіл набуває інтерактивний конкурс юних істориків «Лелека», який з 2012 року отримав статус Міжнародного. Найактивнішими його учасниками є школярі м. Вінниці, Вінницького, Бершадського, Липовецького, Тульчинського, Піщанського, Томашпільського, Калинівського районів.

Однак вчителі (методисти) Жмеринського, Крижопільського, Літинського, М. Куриловецького, Немирівського, Погребищенського, Теплицького, Тиврівського, Тростянецького, Хмільницького, Чернівецького, Чечельницького районів та міст Жмеринки і Хмільника не зуміли спонукати (зацікавити) залучити своїх вихованців до участі у цьому престижному конкурсі.

Зміст методичної роботи повинен формуватись на основі діагностичних даних як стану викладання предмету та рівня навчальних досягнень учнів на місцях, так і зовнішніх показників результативності участі в олімпіадах, конкурсах, турнірах.

Залишається актуальною проблема сприйняття і засвоєння історичних знань як світового та вітчизняного історичного досвіду, що поглиблює мотивацію навчання історії, сприяє громадянському становленню особистості.

З метою посилення патріотичного виховання учнівської молоді особливу увагу учнів на уроках з історії України варто звернути на теми, які висвітлюють події Української революції через аналіз досягнень, прорахунків та уроків історії»; «розстріляного Відродження», роселянювання та Голодомору 1932-1933 рр. через призму причин та наслідків; українського виміру Другої світової війни; післявоєнному розвитку України у порівняльному аспекті.

На високому рівні здійснюється патріотичне виховання учнів в Тульчинському, Калинівському, Липовецькому, Вінницькому, Томашпільському районах та м. Вінниці. Продиться пошукова дослідницька робота щодо нерозкритих сторінок загибелі воїнів, захоронених на Вінниччині. Змістовні матеріали зібрали учні-пошуковці до 67-річниці Перемоги у Великій Вітчизняній війні для виставки, яка проводилась у ВОІПОПП на тему: «Герої Радянського Союзу – освітяни».

Вищезазначені знання вітчизняної історії стають опорними для історико-краєзнавчих досліджень.

Вчителями історії накопичено відповідний досвід викладання, активізовано пошуково-дослідницьку діяльність, оновлено та поповнено експозиції шкільних історико-краєзнавчих музеїв, пробуджено інтерес до історії рідного краю не тільки учнів, а й значної частини батьків.

Заслуговує на увагу досвід з питань організації краєзнавчої роботи вчителя Гніванської СЗШ І-ІІІ ст. №2 Коваля Олександра Івановича, який в своїй роботі використовує наступні форми роботи:

1. Історико-краєзнавчий гурток.
2. Центр краєзнавства.
3. Історико-краєзнавчі вікторини.
4. Історико-краєзнавча конференція.
5. Історико-краєзнавчі екскурсії.
6. Походи.
7. Історико-краєзнавча експедиція.
8. Музейна робота.

Таким чином, через історію «малої Батьківщини» стають конкретнішими та ілюстративнішими сторінки вітчизняної історії.

Варто зауважити, що у 2013-2014 році з 5 класу розпочнеться вивчення історії за новими навчальними програмами, які розміщені на сайті Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

МАЦІЄНКО І.М.,
завідувач кабінету методики викладання
суспільних дисциплін ВОІПОПП

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИКЛАДАННЯ ЕКОНОМІКИ У 2012-2013 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

Ідеї економістів… і, коли вони помиляються – мають набагато більше значення, ніж прийнято думати насправді. Саме вони і правлять світом.
Дж.М.Кейнс

Місце кожної держави у світі, рівень життя її громадян все менше залежить від корисних копалин, а все більше визначається рівнем людського розвитку та інтелектуалізацією нації. Знання і компетентність стали найбільш цінним товаром, серед яких важливе місце посіли економічні знання. Економічна грамотність стала невід'ємною складовою освіти громадянина. Економічна культура населення – неодмінною умовою розбудови економічно міцної та вільної держави.

Ось чому метою економічної освіти в системі загальної середньої освіти є така підготовка учнів, яка забезпечить їм достатній рівень життєвої компетентності у сфері економічних відносин на різних рівнях соціалізації.

На сьогодні вивчення економіки в школі має забезпечувати:

- розвиток економічної культури, економічного мислення учнів спрямований на критичний аналіз процесів і результативність діяльності;
- формування умінь самостійно набувати, засвоювати і застосовувати економічні знання, спостерігати і пояснювати сучасні економічні явища;
- розширення уявлень про професійну діяльність у сфері економіки, отримання і закріплення навичок обраного профілю;
- забезпечення рівня економічної підготовки, що дозволить старшокласникам продовжити навчання на економічних факультетах у вищих навчальних закладах.

У старшій школі *економіка як базова дисципліна з наступного, 2012/2013 навчального року викладається в 11-класах всіх профілів (окрім економічного) одна година на тиждень.* У 2012/2013 навчальному році економіка викладається на профільному рівні у класах економічного профілю. Навчання здійснюється з використанням програм, які знайомі вчителям:

- Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Економіка. 11 класи. Рівень стандарту, академічний рівень. – К., 2010
- Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Економіка. 10-11 клас. Профільний рівень. К., 2010.

- Програми для профільного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах. Програми спецкурсів і факультативів. 10-11кл. (видавництво Камянець-Подільський: Абетка-Нова, 2003,2006.)
- Збірник програм з економіки для загальноосвітніх навчальних закладів (курси за вибором) Частина І. 10-11 класи (для 11 класу), (видавництво . «Аксіома», 2008).
    - Збірник програм з економіки для загальноосвітніх навчальних закладів (курси за вибором). Частина ІІ., (видавництво . Аксіома, 2008).
- Економіка. Програми курсів за вибором та факультативів. – К., 2010

Програми носять принциповий характер. З програм не можна вилучати жодних тем та додавати свої. Разом з тим , вчитель має право довільно визначати кількість годин на вивчення тем.

Вивчення економіки у 2012-2013 навчальному році *для загальноосвітніх навчальних закладів рівня стандарту й академічного рівня,* як і в попередньому навчальному році має такі особливості:

- навчальна дисципліна викладається у 11 класах, а її програма розрахована на 35 годин (сюди включено виконання всїх практичних робіт та резервний час);
- програмою передбачено чотири розділи – «1. Основи економічного життя суспільства», «2. Ринкова економіка», «3. Національна економіка як ціле», «4. Світова економіка» – які охоплюють десять тем.

Для вивчення навчальної дисципліни «Економіка» рекомендовано підручники для 11-их класів:

І. Економіка (рівень стандарту, академічний рівень). 11 клас (авт. Радіонова І.Ф.), видавництво «Аксіома», 2011.

ІІ. Економіка. (рівень стандарту, академічний рівень), 11 клас (авт. Крупська Л.П., Тимченко І.Є., Чорна Т.І.).– Харків: Ранок, 2011

В програмі 11-ого кл. рівня стандарту та академічного рівня міститься сім практичних робіт. Плани (інструктивні картки) виконання практичних робіт розробляються вчителем і пропонується учням перед початком роботи. Результати всх практичних робіт оцінюються вчителем (оцінки заносяться до журналу) та обговорюються в класі.

Методичні посібники значно розширюють можливості вчителя при підготовці матеріалів проміжного контролю знань учнів та проведення практичних робіт. Всі методичні посібники, які вчитель залучатиме до роботи з учнями, повинні мати відповідний гриф МОНмолодьспорту. До таких методичних посібників належать, наприклад

- Горленко А.О. Практичні роботи з економіки. 11 клас. Рівень стандарту – Кам’янець-Подільський: Аксіома, 2011

  Горленко Г.О. Економіка. Тестові завдання. Навчальний посібник для учнів 10-11 класів – Кам’янець-Подільський: Аксіома, 2010.

Профільне навчання економіки у старшій школі забезпечується вивченням курсу “Економіка” протягом 210 годин навчального часу (по три години на тиждень у 10-му та 11-му класах), введенням курсів за вибором та факультативів і близьких до економіки предметів: математики на академічному рівні та географії на профільному.

Вивчення економіки у 2012-2013 навчальному році на профільному рівні у загальноосвітніх навчальних закладах з поглибленим вивченням економіки, також не буде відрізнятися від попереднього навчального року:

- навчальний предмет викладається у 10 та 11 класах, її програма розрахована на 105 годин, що охоплюють 90 годин на вивчення матеріалу на уроках, 10 годин на виконання практичних (лабораторних) робіт, та 5 годин резервного часу у кожному класі;
- програма включає п’ять розділів – «1. Вступ до економічної теорії», 2. Фундаментальні поняття ринкової економіки та ринкова інфраструктура», «3. Теорія і практика підприємницької діяльності», «4. Національна економіка та роль уряду у її функціонуванні», «5. Світова економіка та інтеграційні процеси» – які охоплюють двадцять чотири теми.

Для вивчення навчальної дисципліни рекомендовано підручники:

- Економіка (профільний рівень). 10 клас. Радіонова І.Ф., Радченко В.В. – Кам’янець - Подільський: Аксіома, 2011
- Економіка (профільний рівень). 11 клас. Радіонова І.Ф., Радченко В.В. – Кам’янець - Подільський: Аксіома, 2011
- Економіка. (рівень профільний), 10 клас. (авт. Крупська Л.П., Тимченко І.Є., Чорна Т.І.) - Харків, Ранок, 2011р.
-Економіка. (рівень профільний), 11 клас. (авт. Крупська Л.П., Тимченко І.Є., Чорна Т.І.) - Харків, Ранок, 2011р.

Матеріали підручників логічно структуровано.

Крім основної змістової частини, визначення приросту знань учня, схематичного зображення логіки теми, підсумків теми, пояснення практичного значення отриманих знань, матеріал підручника дає можливість учню поглибити знання, частково вийшовши за межі програми, підготуватися до конкурсів та олімпіад з економіки.

Додатково до зазначених підручників можна використовувати посібники

- Горленко Г.О. Економіка (профільний рівень). Тренувальні вправи + Практичні роботи для учнів 10-х класів – Кам’янець-Подільський: Аксіома, 2010.
- Єфремова Л.В., Степаненко Т.О. Усі уроки економіки. 11 клас. І семестр. Профільний рівень. – Харків: Видавнича група «Основа», 2012 р.
- Горобинська М. В., Єфремова Л.В., Піддубна Л.І. Усі уроки економіки. 11 клас. ІІ семестр. Профільний рівень. – Харків: Видавнича група «Основа», 2012 р.

В 11 класі учні переходять до вивчення підприємництва та різних аспектів діяльності фірм, особливостей національної економіки та ролі уряду

у її функціонуванні, а також особливостей розвитку світової економіки та інтеграційних процесів у світі.

В межах варіативної компоненти змісту освіти пропонується вивчення у 10-му класі таких курсів за вибором:
«Основи споживчих знань», «Основи інтелектуальної власності», «Фінансова математика», «Географічна економіка», «Економічне моделювання та розв'язування економічних задач» та інших,які містяться у Збірнику програм з економіки для загальноосвітніх навчальних закладів (курси за вибором) Частина І. 10-11 класи (для 11 класу), (видавництво «Аксіома», 2008), Збірнику програм з економіки для загальноосвітніх навчальних закладів (курси за вибором). Частина ІІ., (видавництво «Аксіома», 2008) та збірнику «Економіка. Програми курсів за вибором та факультативів. – К., 2010».

Під час підготовки до ДПА рекомендовано використати «Збірник завдань для державної підсумкової атестації з економіки. 11 клас» (авт.. Ю.В. Бицюра, Г. О. Горленко, С. Л. Капіруліна».

При організації допрофільного вивчення економіки у 8-9-х класах за рахунок годин варіативної складової навчального плану рекомендуємо вивчати курс економіки за програмою «Основи економіки» (авт. Л. М. Кириленко, Л. П. Крупської, І.М. Пархоменко, І.Є. Тимченко) та навчальним посібником "Моя економіка" (авт. Л. М. Кириленко, Л. П. Крупська, І. М. Пархоменко, І. Є. Тимченко).

У класах з поглибленим вивченням економіки пропонуємо до використання програми «Основи економіки» автора І.І. Климюка.
Під час роботи за зазначеними вище навчальними програмами вчитель має право коригувати кількість годин в залежності від можливостей навчального закладу. Для поглиблення і розширення змісту профільних предметів або забезпечення профільної прикладної і початкової професійної спеціалізації навчання пропонуються курси за вибором, які викладаються за рахунок варіативного компонента змісту освіти. В старшій школі, як профільній, зміст предмету "Економіка" представлений окремими спеціальними курсами, які враховують інтереси, здібності та життєві плани учнів з одного боку, і відповідають профілю школи з іншого. До варіативної частини профільної школи віднесено такі економічні курси: "Основи підприємницької діяльності", "Власна справа", "Основи менеджменту", "Основи інтелектуальної власності", "Основи споживчих знань", "Основи сімейного господарювання" тощо. (Див. Збірник програм з економіки для загальноосвітніх навчальних закладів (курси за вибором) Частина І. 10-11 класи (для 11 класу), (видавництво . Аксіома, 2008), Збірник програм з економіки для загальноосвітніх навчальних закладів (курси за вибором). Частина ІІ., (видавництво. Аксіома, 2008) та збірник «Економіка. Програми курсів за вибором та факультативів. – К., 2010».

Основними завданнями курсів за вибором є забезпечення вивчення економіки і споріднених з нею предметів на достатньому рівні. За їх допомогою відбувається трансформація наукових знань учнів в їх практичний досвід. Практичні роботи, екскурсії, презентації, дослідження, моделюючі

або ситуативні вправи є невід'ємною складовою занять. Робочі плани профільних класів можуть включати багато курсів за вибором і факультативів. Тим самим забезпечується гнучка система профільного навчання, яка надає учням можливість обрати індивідуальну освітню програму.

Робочі плани класів з поглибленим вивченням предмету, крім розширення і поглиблення змісту, мають сприяти формування стійкого інтересу до предмету, розвитку відповідних компетенцій і орієнтацій на професійну діяльність, пов'язану з обраним профілем. Поглиблене вивчення здійснюється за спеціальними програмами або за модульним принципом: програма „Основи економіки" доповнюється набором курсів за вибором певного спрямування. Кожна із наведених програм може вивчатися за різними рівнями складності та обсягом. З метою більш повного врахування й розвитку навчально-пізнавальних інтересів учнів, їх нахилів і здібностей, вчителю надається право змінювати до 30 % змісту обраної навчальної програми.

Важливим завданням вважаємо продовження впровадження у навчальний процес курсу за вибором «Основи споживчих знань», оскільки споживча освіта в Україні є однією з головних форм пристосування людей до нових і швидко змінних умов життя, заснованого на принципах ринкової економіки.

З метою активнішого впровадження споживчих знань у навчальний процес пропонуємо, у випадку відсутності достатньої кількості годин на вивчення курсу, наскрізну навчальну програму курсу за вибором «Споживчі знання» для учнів 11-(12) класів вивчати у будь-якому з класів, коригуючи кількість годин. Курс «Основи споживчих знань» підсилено певним переліком навчальної літератури, яка отримала відповідні грифи МОНмолодьспорту, а саме: посібник-практикум «Чи грамотний ви споживач» укл. С. О. Ганаба; в-во «Аксіома», навчально-методичні комплекти «Здоров'я дитини – здорове харчування» для 3-4 класів та 5-7 класів (авт. Довгань А.І., Овчарук О. В., Оліфіра Л.М., Пужайчереда Л.М, за загальною редакцією Овчарук О. В.).

Розвиток не тільки економічного мислення, а і фінансових компетенцій і культури має забезпечити новий курс «Фінансова грамотність», який пройшов апробацію у деяких школах різних регіонів. Курс за вибором «Фінансова грамотність», підготовлений Університетом банківської справи Національного Банку України має ознайомити учнів 10 класів із сучасними фінансовими продуктами та послугами, розвивати в них навичок використання таких продуктів, а також вміння планувати власне фінансове майбутнє. Відповідно до загальних цілей курсу основні завдання полягають в тому щоб через практичну діяльність, адаптовану до вікових особливостей учнів сформувати певні економічні компетенції. Навчально-методичний комплект підготовлений за загальною редакцією професора Смовженко Т. С. включає програму курсу, навчальний посібник, робочий зошит для учнів.

Навчально-методичне забезпечення вивчення економіки постійно

поповнюється новими навчальними посібниками як традиційного характеру так і інноваційні за змістом і формою, вони готуються, як фахівцями різних рівнів, так і вчителями практиками, які діляться свої досвідом. Перелік посібників, які можуть бути використані при вивчені економіки постійно оновлюється, друкується в щорічному інформаційному збірнику Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України та розміщені на офіційному веб-сайті Міністерства освіти і науки, молоді та спорту: www.mon.gov.ua та веб-сайті Інституту інноваційних технологій: iitzo. gov.ua

Суттєву допомогу для підвищення свого фахового рівня та у підготовці до уроків з економіки вчителям надають журнал "Географія та економіка в сучасній школі" Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Предмети суспільно-гуманітарного спрямування

Філософія

Вивчення філософії учнями загальноосвітніх навчальних закладів (профільний рівень) розпочинається з історії філософії у 10 класі. **Для профільного навчання учнів 10-11 класів** чинною є програма «Філософія» авторів ***Огнев'юка В.О., Утюж І.Г.***, яка розрахована на 70 годин (2 години на тиждень); вчитель самостійно визначається з кількістю годин до кожної теми.

Курс «Історія філософії» хронологічно та логічно відтворює розвиток філософських учень. До змісту програми увійшла інформація про всі філософські школи та напрями, що і є історією філософій. Специфіка історії філософії полягає в тому, що її основою є виклад поглядів відомих філософів.

Цілі курсу «Філософія» полягають у продовженні процесу введення учнів у сферу формування, функціонування і розвитку духовності, продукує знання з основних проблем буття, мислення і пізнання. Як теоретична основа світогляду, філософія відкриває учням перевірені багатовіковою практикою духовні орієнтири для глибокого осмислення реальності. Цей курс дозволяє освоїти теоретичну і методологічну інтелектуальну спадщину та неоціненний, найбагатший категоріальний апарат, необхідний для успішної теоретичної і практичної діяльності. Розглядаючи людину як рівновелику цінність, філософія покликана бути саморефлексією в усвідомленні людиною змісту і цілей свого життя, долі своєї нації та людської цивілізації. Цей курс може бути віднесений до курсів духовно-морального спрямування.

З огляду на зміст і завдання програм філософських курсів, важливою формою навчання учнів є самостійна робота, основою якої має стати вивчення філософської літератури та інших джерел, в яких знайшли відображення актуальні проблеми філософії.

Таким чином, особливу увагу вчитель мусить приділяти виконанню практичних робіт, що мають бути спрямовані на розвиток в учнів самостійності мислення, формування вмінь застосовувати набуті знання в житті.

Людина і світ

Предмет «Людина і світ" з 2011/2012 навчального року став обов'язковим для учнів 11-х класів загальноосвітніх навчальних закладів.

Цей предмет формує знання про взаємозв'язки людей і суспільства, про моральний зміст культури та релігій, релігійні моральні цінності. Він передбачає опанування філософських, світоглядних знань інтегрованого узагальнюючого характеру й має величезний виховний потенціал.

Для рівня стандарту, академічного рівня на вивчення предмета "Людина і світ" відводиться 17 годин на рік (0,5 годин на тиждень), а **для профільного рівня** – 35 годин на рік (1 година на тиждень). Чинними є програми: "Людина і світ. 11 клас (рівень стандарту, академічний рівень)" та "Людина і світ. 11 клас (профільний рівень)" авторів ***Ладиченко Т.В., Бакки Т.В., Марголіної Л.В.***

Слід підкреслити інтегративний характер предмета «Людина і світ». Він спрямований на узагальнення знань, отриманих учнями з різних навчальних предметів (літератури, історії, права, економіки, географії, біології, астрономії тощо) та досвіду, набутого в процесі життєдіяльності дитини. Філософський зміст предмета сприяє формуванню самосвідомості особистості.

Важливість шкільного суспільствознавчого предмета «Людина і світ» важко переоцінити. Він вирішує стратегічні завдання, які покликані вирішувати загальноосвітні навчальні заклади, готуючи особистість до життя у суспільстві.

Знання учнів про людину і світ як специфічну цілісність мають бути засвоєні на високому науковому рівні, тому в структурі курсу інтегровані знання цілісного циклу суспільних наук: соціології, політології, правознавства, етики, економічної теорії, соціальної психології, культурології, соціальної екології, філософії.

Предмет «Людина і світ» потребує від вчителя серйозного рівня фахової підготовки та абсолютної методичної грамотності. З огляду на те, що предмет являється обов'язковим для викладання, вчителям, які будуть його викладати, необхідно пройти відповідні курси при інституті післядипломної освіти.

Курси морально-духовного спрямування

У 2012/2013 навчальному році у 5-6 класах загальноосвітніх навчальних закладів України викладатиметься навчальний предмет **«Етика».** Чинною є програма «Етика, 5–6 кл.» (видавництво «Перун» 2005 р.).

Основи етики школярі вивчають за рекомендованими Міністерством освіти і науки України підручниками: «Етика. 5 клас» (автори ***Данилевська О. М., Пометун О.І.***) та «Етика. 5 клас» (автори ***Фесенко В.І., Фесенко О.В., Бакіна Т.С.***); «Етика. 6 клас» (автори ***Данилевська О.М., Пометун О.І.***) та «Етика. 6 клас» (автори ***Мовчун А., Хоружа Л.***).

Частиною навчально-методичного комплекту з етики для учнів 5–6 класів є робочий зошит з друкованою основою. Це стає ще більш важливим, якщо зважити на філософський зміст предмету та загальний рівень умінь

швидкого письма у дітей 5-6 кл. Враховуючи певну кількість нових понять та термінів, що мають засвоїти учні, у зошитах рекомендовано проводити словникову роботу.

Зміст і завдання предмету «Етика» вимагають від вчителя високого рівня фахової, методичної підготовки та певних особистісних якостей. Це повинні бути фахівці, які користуються повагою та авторитетом у дітей, їх батьків та серед учительського колективу. Всі вони мусять пройти відповідні курси при інституті післядипломної освіти.

У 2012-2013 н.р. триватиме вивчення курсів духовно-морального спрямування за програмами з **християнської етики**, рекомендованими Міністерством освіти і науки, молоді та спорту : «Основи християнської етики» для учнів 1-11 класів (авторський колектив під керівництвом Жуковського В.М.); «Біблійна історія та християнська етика» для учнів 1-11 класів (авторський колектив під керівництвом архієпископа Полтавського і Миргородського Филипа); «Християнська етика в українській культурі» для учнів 1-4 класів (автори: Є.Бєлкіна , ігумен Лонгин (Чернуха), протоієрей Богдан Огульчинський); «Етика: духовні засади» для учнів 1-11 класів (авторський колектив під керівництвом В.Хайруліної)

Всі програми мають навчально-методичне забезпечення з відповідним грифом Монмолодьспорту. Використання посібників з християнської етики у навчанні дітей у ЗНЗ без вищевказаного грифа недопустимо. У ЗНЗ може використовуватись Біблія за редакцією І.Огієнка.

Курси духовно-морального спрямування є дисциплінами передусім світоглядного, культурного та освітньо-виховного спрямування, які вибудовуються як фундамент буттєвих цінностей сучасної людини. Вони не є вченням віри, не передбачають вивчення релігійних обрядів, і не повинні ставити за мету залучення до певної конфесії. Основним принципом, що дозволяє їх викладати є принцип конфесійної незаангажованості. Вивчення цих предметів передбачає виховання в учнів поваги до свободи совісті, релігійних та світоглядних переконань інших людей; здатності до співжиття в полікультурному та поліконфесійному українському суспільстві.

Викладання предметів духовно-морального спрямування в загальноосвітніх навчальних закладах можливе лише за умови письмової згоди батьків та за наявності підготовленого вчителя. При цьому слід інформувати батьківську громадськість про особливості вивчення цих предметів, давати їм можливість відвідувати уроки й позакласні заходи.

Особливості викладання курсів духовно-морального спрямування передбачають відповідні вимоги до професійної підготовки вчителя. Як було зазначено вище викладати навчальний предмет «Етика» та факультативні курси духовно-морального спрямування можуть особи, які мають вищу педагогічну освіту та документ про проходження відповідної курсової підготовки на базі інститутів післядипломної педагогічної освіти. Для належного підвищення кваліфікації вчителів етики та інших курсів духовно-морального спрямування, обміну досвідом, підвищення якості викладання

можуть бути створені районні (міські) методичні об'єднання вчителів, творчі групи, методичні кабінети тощо.

Календарне планування навчального матеріалу вчителі можуть робити безпосередньо в навчальних програмах. Можна користуватися також окремими брошурами, зробленими на основі навчальних програм. На основі календарних планів учителі розробляють поурочні плани, структуру і форму яких визначають самі. Поурочними планами для вчителів можуть слугувати також методичні посібники, що мають гриф Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. Під час розроблення календарних планів учитель може на власний розсуд використовувати резервні години – планувати проведення контрольних робіт, лабораторних, практичних, семінарів, засідань «круглих столів» тощо.

Учнівські зошити з предметів суспільно-гуманітарного циклу учителі перевіряють один раз на семестр, виставляючи або не виставляючи (на власний розсуд) бал за ведення зошита в журнал. Виставляючи тематичні оцінки, вчитель може враховувати чи не враховувати оцінку за ведення зошита.

Всі вищезазначені програми з предметів суспільно-гуманітарного циклу розміщені на сайті Міністерства освіти і науки. Вийшов друком збірник програм курсів за вибором та факультативних курсів, рекомендованих міністерством (у трьох частинах).

Мета українознавства – виховання патріота

Метою сучасної освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого життєвого вибору.

Світ є цілісним у своїй різноманітності. Його осягнення можливе через пізнання людиною себе, свого роду, свого народу, інших народів. Українознавство є інтегрованим предметом, що вивчає українську людину, Україну та світове українство у часі і просторі, його взаємозв'язки з іншими народами.

Програма з українознавства (автори: Кононенко П.П., Касян Л.Г., Семенюченко О.В.; рекомендовано МОН України, лист № 1/ІІ-3527 від 30.07.08) структурована за модулями – концентрами: Україна – етнос; Україна – природа, екологія; Україна – мова; Україна – культура; Україна - ментальність, доля; Україна – нація, держава; Україна у міжнародних відносинах; Україна – історична місія. Концентри як універсальні сфери життя конкретизуються змістовими лініями, які реалізуються тематичними блоками, що структуруються у програмі концентрично в кожному класі з 1-ого по 11-й.

Курс «Українознавство» є надзвичайно важливим для становлення світогляду українських школярів. Важко переоцінити його як предмет, що виховує патріота, громадянина української держави, свідомого

державотворця, творчої особистості, яка буде здатна реалізувати своє власне покликання та реалізовувати покликання української нації.

Предмет «Українознавство» відноситься до варіативної частини навчальних планів. Програма курсу структурована концентрично. При цьому враховано принципи наступності та послідовності між початковою, основною та старшою школою, ефективно реалізуються міжпредметні зв'язки. Для кожного класу (з1-ого по 11-й) вказано загальну кількість годин – усього 35 годин на рік, 1 година на тиждень. Запропонована кількість годин на вивчення кожної теми є орієнтовною, учитель може її змінювати. Резервний час учитель може використовувати на власний розсуд. Рекомендовано цей час присвятити для вивчення та дослідження рідного краю, проведення екскурсій, зустрічей з видатними земляками тощо.

При вивченні українознавства в школі, слід пам'ятати, що краєзнавство є регіональною частиною українознавства. Краєзнавство може бути історичним, географічним , етнографічним, літературознавчим, музикознавчим тощо. Найчастіше – комплексним.

Оскільки українознавство передбачає процес самопізнання і самотворення, то рекомендовано використовувати методи та прийоми, які дозволяють організувати навчальний процес на засадах партнерства, де вчитель і учень є рівнозначними учасниками взаємодії у навчальному процесі. У позаурочній діяльності найбільш ефективним видається такий методичний прийом як проектування. При творчій проектній діяльності учні розвивають креативність, виробляють навички планування, гармонізують свій особистісний потенціал. І все це відбувається на тлі освоєння знань про свій народ, про свій край, - неможливо переоцінити виховний ефект всіх цих процесів!

Певним недоліком, який обмежує впровадження українознавства у ЗНЗ є відсутність повного навчально-методичного забезпечення. У першу чергу – підручників для учнів, унаочнення, посібників для вчителя. З огляду на це, при ВОІПОПП була створена творча група вчителів, які працювали над створенням посібника «Ефективні уроки з українознавства». Такі посібники були видані для 5, 6, 7 та 10 класів. Вони значно полегшують підготовку до уроків вчителям, які взялися за викладання українознавства. Рекомендовано і надалі їх використовувати. Допоможе вчителям українознавства у роботі збірник «Казки Поділля» із серії «Українські народні казки». Книги 30 і 31.Упоряд. і літ. опрац. М.Зінчук. –Чернівці: Букрек, 2010. Тут міститься краєзнавчий матеріал, який збирали вчителі Вінниччини у 2009 році/

ФЕДУН С.І.,
зав. кабінетом методики
викладання естетичних дисциплін

Підготовлено за матеріалами міністерства освіти і науки, молоді та спорту України

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІН ХУДОЖНЬО- ЕСТЕТИЧНОГО ЦИКЛУ НА 2012-2013 н.р.

Сьогодні мистецтво у системі сучасної освіти розглядається як суттєвий компонент загальної освіти школяра. Його могутній пізнавальний і виховний потенціал пов'язаний з естетичною природою, завдяки якій осягаються потаємні найскладніші процеси духовного життя людини, її внутрішнього світу.

Сучасне навчання, і мистецьке, зокрема, ґрунтується на засадах особистісно-зорієнтованого і компетентнісного підходів, визначених в основних нормативних документах освіти – державних стандартах, навчальних планах, програмах.

Дисципліни художньо-естетичного циклу, до яких належать, насамперед, музичне, образотворче мистецтво, мистецтво, художня культура та естетика, є предметами так званого культуротворчого циклу, їх об'єднує загальний принцип "культуротворення", проте кожен з них має власні специфічні риси та завдання.

Початкова школа

У 2012/2013 навчальному році вивчення мистецьких дисциплін в 1-4-х класах здійснюватиметься за новими програмами, створеними відповідно до нового Державного стандарту початкової загальної освіти, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 20.04.2011 № 462:

- **«Музичне мистецтво»** авт. Л.Хлєбнікова, Дорогань Л. О., Івахно І. М., Кондратова Л. Г., Корнілова О. В., Лобова О. В., Міщенко Н.І.;
- **«Образотворче мистецтво»** авт. Шмагало Р.Т. Марчук Ж.С. , Вачкова І.Б., Чорний О. В. , Гнатюк М. В.

Програми розміщені на офіційних веб-сайтах Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України (www.mon.gov.ua), Інституту інноваційних технологій і змісту освіти (www.iitzo.gov.ua), видруковані у видавництві «ВД «Освіта», 2012 р. та фаховому науково-методичному журналі «Мистецтво та освіта» (№№ 1-4 за 2012 рік).

Програми з предметів художньо-естетичного циклу мають тематичну побудову, що дає змогу об'єднати різні види мистецької діяльності учнів (сприймання творів мистецтва (музичних, візуальних), практично-творча діяльність (репродуктивна, творча), засвоєння необхідних мистецьких понять і термінів) на одному уроці. Теми програм мають не тільки навчальний, але й художньо-естетичний характер і відкривають можливість

досягнення цілісності та єдності навчального процесу не лише в межах одного уроку, а й протягом семестру, навчального року, усього навчального курсу.

Зміст навчальних програм реалізується перш за усе в підручниках. Робота з підручником повинна бути однією з форм діяльності на уроці. У підручниках вміщено основний навчальний (текстовий та ілюстративний) матеріал, який учні мають опанувати на уроках.

У 2011 році відповідно до нових програм почалося створення нового покоління підручників. Зокрема, відповідно до результатів Всеукраїнського конкурсу рукописів підручників для учнів 1-4 класів загальноосвітніх навчальних закладів Міністерством рекомендовано використовувати у навчально-виховному процесі загальноосвітніх навчальних закладів такі підручники для 1 класу:

- «Музичне мистецтво» авт. Аристова Л.С., Сергієнко В.В., вид-во ВД «Освіта»;
- «Музичне мистецтво» авт. Лобова О.В., вид-во «Школяр»;
- «Музичне мистецтво» авт. Ростовський О.Я., Островський В.М., Сидір М.В., вид-во «Навчальна книга - Богдан»;
- «Музичне мистецтво» авт. Кондратова Л.Г., вид-во ВД «Основа»;
- «Образотворче мистецтво» авт. Калініченко О.В., Сергієнко В.В., вид-во ВД «Освіта»;
- «Образотворче мистецтво» авт. Шевченко Н.Т., вид-во «Підручники і посібники»;
- «Образотворче мистецтво» авт. Трач С.К., Резніченко М.І., вид-во «Навчальна книга - Богдан».

Нове покоління підручників характеризується багатим ілюстративним рядом – репродукції творів різних видів мистецтва, світлини, наочність виконання практичних завдань з образотворчого мистецтва, вокальних вправ з музичного мистецтва тощо.

Більшості підручників притаманний діалогічний виклад навчального матеріалу: система запитань і завдань спонукатиме дітей до творчості, спілкування, роздумів, залучення до спільної мистецької діяльності. Крім того, у деяких підручниках введені казкові персонажі, які допомагатимуть учням осягати таємниці мистецтва – Музикус і Тріольчик (у підручнику авторів Аристової Л.С. і Сергієнко В.В.), котик Співайко (в книзі автора Кондратової Л.Г.), чарівниця Гармонія (авторів Калініченко О.В. і Сергієнко В.В. Кожен з підручників повністю реалізує вимоги навчальної програми, разом з тим має свої особливості.

Підручник «Образотворче мистецтво» авт. Калініченко О.В., Сергієнко В.В. являє собою «міні-енциклопедію» з образотворчого мистецтва для малят. При мінімальному застосуванні текстового матеріалу підручник дає можливість поринути у світ образотворчого мистецтва в усьому його розмаїтті. У підручнику подано багатоваріантність як візуального ряду для сприймання так і для практичного виконання (вправи і декілька варіантів

практичних завдань з поетапним їх виконанням розміщені під рубрикою «Секрети чарівниці Гармонії»). Для мотивації навчальної діяльності у підручнику вміщено загадки, невеликі дитячі віршики. Для ретельного огляду творів мистецтва автори пропонують збільшені фрагменти творів («Роздивись!»).

Підручник «Образотворче мистецтво» (авт. Шевченко Н.Т.) реалізує усі види діяльності учнів на уроці: сприймання і аналіз творів мистецтва, практична художньо-творча діяльність. Схеми послідовного виконання практичних завдань, а також рубрика «Організуй дозвілля» сприятимуть формуванню в учнів художніх вмінь та навичок. У підручнику пропонується створення ігрових ситуацій (розв'язання «картинок-плутанок», ігри на розвиток уяви тощо), що є актуальним для даного віку, активізує мислення, розвиває творчість.

Підручник «Образотворче мистецтво» авт. Трач С.К., Резніченко М.І. багато ілюстрований творами мистецтва, світлинами, зразками дитячих робіт. Для формування образотворчих вмінь та навичок автори пропонують педагогічні схеми послідовного виконання вправ (рубрика «Працюй так»). З метою розвитку творчих здібностей та ініціативи учнів після виконання кожної вправи пропонується творче завдання.

Підручник «Музичне мистецтво» авт. Аристова Л.С., Сергієнко В.В. структурований за рубриками «Слухаємо музику», «Співаємо», «Фантазуємо, граємося, жартуємо», що репрезентують усі види діяльності на уроці, враховуючи вікові особливості учнів щодо переважного застосування на уроках ігрових технологій. Цьому сприятимуть також вміщені в підручники казочки та цікаві музичні історії. Методичний апарат підручника цікавий і різноманітний. У підручнику вміщено багато творів образотворчого мистецтва, що є не тільки окрасою книги, але й окремим видом діяльності на уроці – введено завдання на порівняння творів різних видів мистецтва, здійснення аналогій, що є реалізацією положення програми щодо підсилення між предметних зв'язків.

Підручник «Музичне мистецтво» авт.. Лобової О.В. побудований в ігровій формі, що є провідною для учнів 1 класу: в ньому вміщено багато віршиків, загадок (як словесних, так й ілюстрованих), ребуси тощо. Багатий методичний апарат підручника доповнюють завдання на вибір, групова та індивідуальна робота, різноманітні види завдань на формування базових знань та розвитку творчого потенціалу учня. Підручник багато ілюстрований, причому ілюстрації виконують не тільки естетичну, а і дидактичну функцію.

Підручник «Музичне мистецтво» авт. Ростовський О.Я., Островський В.М., Сидір М.В. реалізує усі види діяльності учня на уроці: слухання музики, спів, творча діяльність. В підручнику вміщено багато сюжетних ілюстрацій до музичних творів, що сприятимуть розвитку умінь учнів щодо аналізу – інтерпретації прослуханих творів. Цьому також допоможуть «слова - характеристики музики», розміщені на сторінках підручника, які

сприятимуть розширенню словникового запасу учня, його уміння влучно характеризувати музику, що прослухав.

Підручник «Музичне мистецтво» авт. Кондратової Л.Г. побудований в ігровій формі – учень мандрує станціями «Слухацька», «Співоча», «Танцювальна», де знайомиться не тільки з новими музичними поняттями, співає, слухає і аналізує музику, але й грає у дитячі музичні ігри, перевтілюється в різні персонажі, слухає казки і різні цікаві мистецькі історії.

Зміст навчальної програми реалізовано в посібниках для учителів та учнів:

- для 1-го класу – «Образотворче мистецтво. 1 клас. Книжка для вчителя (орієнтовне календарно-тематичне планування, розробки уроків та мультимедійні диски)» авт. С.Федун і О.Чорний (Вінниця – 2012);
- для 1-го класу – «Образотворче мистецтво. 3 клас. Альбом-зошит (навчальний посібник для учнів)» авт. С Федун, О.Чорний (видавництво «Мандрівець», м. Тернопіль, 2012).
- для 2 і 4 класів – «Орієнтовне календарно-тематичне планування уроків образотворчого мистецтва для 1-4 класів» авт. С.Федун (Вінниця – 2007);
- для 2 і 4 класів – «Орієнтовне календарно-тематичне планування та розробки уроків образотворчого мистецтва для 1 - 4 класів» авт. С.Федуна і Т.Рублі (видавництво «Нова Книга». – Вінниця, 2004. Рекомендовано МОН України – лист №14/18.1 від 24.05.2004 р.)
- для 3-го класу – «Образотворче мистецтво. 3 клас. Книжка для вчителя (орієнтовне календарно-тематичне планування, розробки уроків та мультимедійні диски)» авт. С.Федун і О.Чорний (Вінниця – 2011);
- для 3-го класу – «Образотворче мистецтво. 3 клас. Альбом-зошит (навчальний посібник для учнів)» авт. О.Долінська, С Федун, О.Чорний (видавництво «Мандрівець», м. Тернопіль, 2011).

Звертаємо увагу на те, що відповідно до Типових навчальних планів для початкової школи *лише з вивченням російської чи іншої мови національної меншини, спеціалізованої школи з поглибленим вивченням іноземних мов (додатки 2-5 до* наказу МОНмолодьспорту від 10.06.2011 № 572) на вивчення предметів художньо-естетичного циклу передбачено 1 навчальна година. Проте, для повної реалізації вимог державного стандарту початкової загальної освіти (освітня галузь «Мистецтво») **рекомендуємо використовувати додатково 1 годину за рахунок варіативної складової плану.**

З метою підвищення якості викладання предметів художньо-естетичного циклу у початковій школі, під час комплектації педагогічних працівників рекомендується передбачити годинне навантаження з музики, образотворчого мистецтва насамперед для учителів музичного та образотворчого мистецтвавідповідно.

Основна і старша школа

В основній школі навчання з мистецьких дисциплін здійснюватиметься за програмами «Музичне мистецтво. 5-8 кл.» (авт.

Б.Фільц та ін.) та «Образотворче мистецтво. 5-7 кл.» (авт. Е.Бєлкіна та ін.) (вид. «Перун», 2005 р.; www.mon.gov.ua).

У 9 класі дисципліною художньо-естетичного циклу є художня культура, яка вивчається за програмою «Художня культура» авт. Л.Масол, Н.Миропольська (вид. «Перун», 2005 р.; www.mon.gov.ua). Її зміст є логічним узагальненням вивченого учнями на уроках мистецьких дисциплін у 1-8 класах та пропедевтикою подальшого вивчення художньої культури у старшій профільній школі.

Звертаємо увагу, що відповідно до рекомендацій Міністерства (лист МОН від 27.01.09 №1/9-55), зважаючи на мистецьке наповнення змісту предмета, місцевим керівним органам освіти рекомендовано під час комплектації педагогічних працівників передбачити годинне навантаження з художньої культури для учителів музичного чи образотворчого мистецтва.

В основній школі для реалізації навчальних програм з мистецьких дисциплін чинними є підручники:

- «Музичне мистецтво» для 5,6,7,8 класів авт. О.Волошина, О.Мільченко, А.Левченко;
- «Музичне мистецтво» для 5,6 класів авт. О.Лобова;
- «Музичне мистецтво» для 7,8 класів авт. Г.Макаренко, Т.Наземнова та ін.
- «Образотворче мистецтво» для 5,6,7 класів авт. Т.Рубля, С.Федун;
- «Образотворче мистецтво» для 5,6,7 класів авт. Е. Бєлкіна та ін..

З художньої культури у 2012-2013 навчальному році учні 9 класу працюватимуть за підручниками: авт. Л. Масол; авт. Л.Климова; авт.Н. Назаренко та ін.

Враховуючи недостатній рівень забезпечення загальноосвітніх шкіл підручниками з образотворчого та музичного мистецтва, кабінет методики викладання естетичних дисциплін ОІПОПП рекомендує використовувати під час проведення уроків з предметів естетичного циклу посібники-зошити для учнів: «Музичне мистецтво» - 5,6 класи (авт. С.Федун), «Образотворче мистецтво в таблицях» - 5-7 класи (авт. С.Федун, Н.Лепко).

Учні 10 - 11 класів відповідно до обраного профілю навчання опановувтимуть художню культуру за програмами рівня стандарт, академічного та профільного рівня авт. Л.Масол, Н.Миропольська, що міститься в Збірнику програм з художньо-естетичного циклу для 5-11 класів (вид. «Перун», 2005 р.), Збірнику програм для профільного навчання (вид. «Оберіг», 2009 р.) та розміщена на офіційному веб-сайті МОНмолодьспорту (www.mon.gov.ua).

Для учнів 10 класу, що навчаються за програмами рівня стандарт та академічного рівня створено два підручники: авт.. Л.Масол, Н.Миропольська, О.Гайдамака та авт.. Л.Климова; а відповідно до програми профільного рівня – підручник авт. Л. Масол, О. Оніщенко, С. Ничкало, О.Гайдамака.

Програми з художньої культури для 11 класу реалізують такі підручники:

відповідно до програми рівня стандарту створено підручники авторів Н. Назаренко та ін., та підручник авт.. Н.Миропольська та ін.;

програму академічного та профільного рівнів реалізує підручник авт.. Л.Климової.

Інше навчально-методичне забезпечення, рекомендоване Міністерством до використання в навчальних закладах, зазначено у Переліках навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, розміщених на офіційних веб-сайтах МОНмолодьспорту (www.mon.gov.ua) та Інституту інноваційних технологій і змісту освіти (www.iitzo.gov.ua).

Наголошуємо увагу на тому що кабінетом естетики Вінницького обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників розроблено і видано навчально-методичні кейси: «Художня культура. 9 клас», «Українська художня культура. 10 клас», «Зарубіжна художня культура. 11 клас» що містять орієнтовне календарно-тематичне планування, розробки уроків, комп'ютерний диск із аудіо-відео матеріалами для учителя й учнів та робочий зошит для учнів (автори Федун С.І., Чорний О.В., видавництво «Мандрівець», м. Тернопіль, 2010, 2011, 2012 роки). Дані посібники схвалено Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України (9 клас - лист №1.4/18-Г-330 від 21.06.2010 р., 10 клас – лист 3№1.4/18-Г-642 від 15.07.2011 р., 11 клас)

Уроки предметів художньо-естетичного циклу – це уроки мистецтва, і тому найдоцільніше більшість із них будувати за методом емоційної (художньо-педагогічної) драматургії, який спрямований на активізацію емоційного відношення школярів до мистецтва. Цей метод сприяє створенню атмосфери зацікавленості, живого інтересу до уроку. Його основна функція полягає, насамперед, у тому, щоб допомогти учням зрозуміти, пережити досвід емоційно-естетичного ставлення до навколишнього світу, втілений в образній структурі твору мистецтва, окрім того цей метод покликаний робити процес пізнання мистецтва цікавим і захоплюючим.

Наголошуємо на тому, що навчальна діяльність учнів з дисциплін художньо-естетичного циклу у 1-8 класах може проводитись у різних формах окрім письмових (запис учнями будь-якої інформації зі слів учителя чи з дошки, контрольних, самостійних робіт, написання рефератів), які спричиняють додаткове недоцільне навантаження учнів.

Навчання художньої культури має базуватися на положенні: «*Головне - не кількість інформації і набутих знань, а накопичення особистісного художньо-естетичного досвіду».*

Саме тому рекомендуємо педагогам художньої культури перейти із площини монологічного викладу навчального матеріалу у площину конструювання діалогу між учнями. Цьому сприятиме використання різноманітних форм роботи на уроці, зокрема, **інноваційних** художньо-

педагогічних технологій - інтегративних, проблемних, інтерактивних (дискусії, диспути), проектних (індивідуальні, групові та колективні проектні завдання), переважно замінюючи монологічну форму подачі матеріалу на діалогічну. Звертаємо увагу, що проектна діяльність має організовуватися на добровільних засадах: це стосується як вибору теми й обсягу пошукової роботи, так і форм презентації. В умовах особистісно-орієнтованого навчання головним завданням вчителя стає зацікавити учнів предметом, віднайти завдання, які відповідатимуть і здібностям, і можливостям кожного школяра. Проектну діяльність учнів треба ретельно планувати, поетапно відстежувати й оцінювати результати. Вчителеві доцільно стежити за виконанням проектів, допомагати учням організовувати свою роботу, вчасно коректувати її, консультувати в разі виникнення труднощів.

Крім того, у старшій профільній школі важливим постає завдання *професійної орієнтації учнів.*

Для цього слід зокрема у профільних класах посилити практичну спрямованість курсу через систему спеціальних творчих завдань з урахуванням інтересів учнів, які водночас виконують функцію «професійних випробувань» з метою реалізувати й перевірити здібності учнів. Ознайомленню зі світом мистецьких професій (реставратора, мистецтвознавця, архітектора, картографа, дизайнера, критика тощо) допоможуть завдання типу: розробити дизайн власного кишенькового годинника; конкурс моделей одягу з використанням елементів, винайдених французькими модельєрами, конкурс лібрето балету, відгуків (рецензій) на переглянутий фільм та ін. Безумовно, кожний педагог може самостійно розробити аналогічні зразки практичних завдань-випробувань.

У 9 та 11 класах предмет «Художня культура» може складатися під час **державної підсумкової атестації** як предмет за вибором в основній та старшій школі, та як профільний предмет в 11 класі (для учнів, які навчалися у класах з профільним навчанням). У загальноосвітніх навчальних закладах (класах, групах) з поглибленим вивченням предметів, спеціалізованих навчальних закладах, ліцеях, гімназіях, колегіумах таким предметом за вибором може бути той, що вивчався поглиблено. Державна підсумкова атестація з художньої культури проводиться відповідно до рекомендацій Міністерства. Підготовкою до успішного складання державної підсумкової атестації може бути системне застосування на уроках художньої культури типів завдань, запропонованих у збірниках для державної підсумкової атестації – завдання на порівняння, узагальнення і систематизацію, здійснення мистецьких аналогій, аналіз-інтерпетацію мистецьких творів, створення міні-проектів.

Основними і обов’язковими видами діяльності на уроках, як уже зазначалося, має бути сприймання і аналіз-інтерпретація творів мистецтва та мистецька діяльність учнів (вокально-хорова, художньо-практична, творча). Тому оцінювання навчальних досягнень учнів здійснюється за основними видами діяльності на уроках відповідно до Критеріїв оцінювання

навчальних досягнень учнів, затверджених наказом МОНмолодьспорту від 13.04.2011 № 329 «Про затвердження критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти» та чинних критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів з дисциплін художньо-естетичного циклу, затверджених наказом МОН від 05.05.2008 № 371.

Порядок заповнення сторінок класного журналу та оцінювання навчальних досягнень учнів 1-4 та 5-11-х класів загальноосвітніх навчальних закладів здійснюється відповідно до інструктивно-методичного листа МОН від 11.09.2007 № 1/9-532 «Вимоги щодо ведення класного журналу в 1-4 класах загальноосвітніх навчальних закладів» та наказу МОН від 03.06.2008 № 496 «Про затвердження Інструкції з ведення класного журналу учнів 5-11(12) класів загальноосвітніх навчальних закладів»

Звертаємо увагу на те, що письмові тематичні перевірки (*контрольні, самостійні роботи*) з музичного мистецтва та образотворчого мистецтва не проводяться. Тематична атестація проводиться двічі на семестр та виставляється в журналі в окрему колонку без дати. Деякі теми програм з музики (музичного мистецтва) розраховані на вивчення впродовж семестру. У цих випадках з метою узагальнення вивченого доцільно здійснювати проміжне оцінювання навчальних досягнень учнів. При виставленні тематичної оцінки враховуються **всі види** навчальної діяльності учнів, що підлягали оцінюванню протягом вивчення теми. Тематична оцінка не підлягає коригуванню. Семестрове оцінювання здійснюється на підставі тематичних оцінок. При цьому мають враховуватися динаміка особистих навчальних досягнень учня (учениці) з предмета протягом семестру, важливість теми, тривалість її вивчення, складність змісту тощо. Семестрова оцінка може підлягати коригуванню.

Відповідно до зазначеного вище листа МОН у 1-4 класах з предметів художньо-естетичного циклу домашні завдання *учням не задаються і в журналі не записуються*.

Основним видом домашніх завдань в основній школі з предмета “Музичне мистецтво” мають бути завдання на слухання та інтерпретацію музики в навколишньому середовищі, а також завдання творчого спрямування (наприклад, відтворити прослухану музику за допомогою елементарних музичних інструментів, рухів, голосу, придумати назву музичному твору, продумати інструментарій для музичного супроводу твору, прослуханого на уроці, виконавський план пісні, проаналізувати звуки, створити імпровізацію (вокальну, інструментальну, ритмічну, мелодичну) тощо). З предмета “Образотворче мистецтво” домашніми завданнями можуть бути спостереження за кольорами, формами, перспективними змінами в просторі, проаналізувати колорит, орнаменти, природні форми, фактуру, текстуру, характер, підібрати зразки зображень до теми (графіка, живопис, скульптура, декоративно-прикладне мистецтво, архітектура, дизайн, фото), підібрати асоціативний ряд, тло, природні матеріали, елементи для майбутньої композиції, продумати сценарій для

проекту, продумати техніку та матеріали для виконання майбутньої композиції, тощо... Домашні завдання з художньої культури в більшості випадків є випереджуючими та повинні носити практично-творчий чи дослідницько-пошуковий характер.

Допрофільна підготовка учнів та поглиблене вивчення предметів художньо-естетичного циклу

Особливістю допрофільної підготовки учнів у галузі шкільної художньо-естетичної освіти є її наскрізність та наступність.

Важливу роль в допрофільній підготовці відводиться факультативним курсам та курсам за вибором, що реалізуються за рахунок годин варіативної складової навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів.

Переважна більшість факультативних курсів та курсів за вибором вивчаються учнями впродовж кількох років і взаємодоповнюють один одного за змістом.

Поглиблене вивчення мистецьких дисциплін - запорука якісної допрофільної підготовки учнів основної школи, що в подальшому дасть їм можливість свідомо обрати профіль навчання. У старшій школі вивчення обраних учнями факультативних курсів та курсів за вибором допомагатиме їм визначитися із вибором майбутньої професії. Вивчення факультативних курсів та курсів за вибором організовується за умови наявності бажання учнів їх вивчати і створення належних умов для їх опанування. Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України сформовано та рекомендовано два збірники програм факультативних курсів та курсів за вибором для спеціалізованих загальноосвітніх шкіл музичного та художнього профілю (вид. «Ранок», 2009 р.). Пропоновані в збірниках програми можуть використовуватися не лише в спеціалізованих школах, а й у *будь-яких загальноосвітніх навчальних закладах для допрофільної підготовки учнів.*

До збірника програм факультативних курсів та курсів за вибором музичного спрямування увійшли програми з навчання гри на бандурі, електронних музичних інструментах, програми з ритміки, хорового класу, основ культурології, театру, музичного краєзнавства та інші.

У збірнику програм художнього спрямування представлено програми з художньої праці, дизайну, графіки, креслення, українського народного мистецтва, історії образотворчого мистецтва, етикету тощо.

Відповідно до Типових навчальних планів спеціалізованих загальноосвітніх шкіл музичного і художнього профілю, затверджених наказами Міністерства від 10.06.2011 №572 «Про Типові навчальні плани початкової школи», від 13.03.2005р. №291 підготовлені збірники програм із профільних предметів (вид. «Ранок», 2009 р.). До збірника програм музичного профілю увійшли програми профільних предметів: музична грамота і сольфеджіо, хоровий та сольний спів, музична література, історія музичного мистецтва, музичний інструмент. Збірник програм художнього профілю складають програми з рисунку, живопису, композиції,

комп'ютерна графіка, ліплення, художньої праці.

Профільні предмети реалізують цілі, завдання і зміст конкретного профілю. Вони належать до інваріантної складової навчального плану, тобто є обов'язковими для учнів, які навчаються в спеціалізованій школі з поглибленим вивченням окремих предметів.

Залежно від особливостей та умов роботи, спеціалізований загальноосвітній навчальний заклад може вносити необхідні корективи щодо вивчення профільних предметів і курсів, зокрема може перерозподілятися час між курсами профільного циклу.

З новими досягненнями в царині культури, мистецтва і мистецької педагогіки можна ознайомитися на сторінках фахового журналу «Мистецтво та освіта». Журнал друкує інформаційні матеріали, методичні рекомендації та розробки, а також нотні додатки, що покликані допомагати в реалізації змісту освітніх галузей «Мистецтво» та «Естетична культура» в шкільному навчально-виховному процесі.

Результатом навчання учнів у школі у галузі художньо-естетичної освіті має стати не тільки система художніх знань і вмінь, на що традиційно спрямовувалась мистецька освіта попередніх десятиліть, а також система особистісних художньо-естетичних **цінностей** і **компетентностей –** важливих складників естетично розвиненої особистості, що полягає в її здатності керуватися набутими художніми знаннями й уміннями, готовність використовувати отриманий досвід у самостійній практичній художньо-творчій діяльності згідно із загальнолюдськими естетичними цінностями й власними світоглядними позиціями, естетичними смаками. Вектор освіти й виховання має спрямовуватись у площину цінностей особистісного розвитку школярів на основі виявлення художніх здібностей, формування різнобічних естетичних інтересів і потреб, становлення в кінцевому рахунку творчої індивідуальності кожного учня.

БЛАЩУК А.П.,
завідувач кабінету методики викладання фізики та астрономії ВОІПОПП

ІНСТРУКТИВНО-МЕТОДИЧНИЙ ЛИСТ ПРО ВИКЛАДАННЯ ФІЗИКИ ТА АСТРОНОМІЇ У 2012/2013 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

Навчання фізики та астрономії в сучасній школі є основою для формування в учнів сучасного наукового світогляду, розуміння значення основних фізичних та астрономічних понять і законів для вирішення практичних потреб суспільства та створення новітніх технологій, розвитку інтелектуальних здібностей і пізнавальних інтересів школярів.

Навчання фізики та астрономії в 2012-2013 навчальному році у загальноосвітніх навчальних закладах здійснюватиметься відповідно до типових навчальних планів, затверджених наказами Міністерства освіти і науки (від 05.02.2009 № 66 «Про внесення змін до наказу МОН України від 23.02.2004 №132 «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів 12-річної школи» та від 27.08.2010 № 834 «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів ІІІ ступеню»).

Викладання фізики у 7-9 класах загальноосвітніх навчальних закладах

Структура фізичної освіти передбачає вивчення в 7-9 класах основної школи закінченого курсу фізики, що включає всі елементи базових знань про явища природи, розкриває суть фундаментальних наукових фактів, гіпотез, понять і законів фізики, їхній історичний розвиток.

Навчання фізики у 7-9 класах проводиться за програмою «Фізика. Астрономія.» (Київ: Ірпінь, 2005). У 8-9 класах з поглибленим вивченням фізики викладання здійснюється відповідно до «Збірника навчальних програм для загальноосвітніх закладів з поглибленим вивченням предметів природничо-математичного та технологічного циклу» (Київ: Вікторія, 2009). Зазначені програми також надруковано в журналах “Фізика та астрономія в школі” (№ 3-4, 2010), “Фізика в школах України” (№ 2, 2009), газеті «Фізика» (№ 23, 2009) та на офіційному сайті Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України (www.mon.gov.ua).

Вказані програми позбавлені жорсткого поурочного поділу. Розподіл навчальних годин у межах тем здійснюється безпосередньо вчителем. Учитель може аргументовано вносити зміни до розподілу годин, відведених програмою на вивчення окремих тем, змінювати послідовність вивчення питань у межах окремої теми, але так, щоб не порушувалась логічна послідовність вивчення теми. Наведений у програмі розподіл годин є орієнтовним, тому учитель має право самостійно визначати кількість годин на вивчення теми або розділу, але без вилучення одних на користь інших. Для тематичного оцінювання, а також для повторення, узагальнення, аналізу та коригування знань учнів можуть використовуватися резервні години.

У таблиці 1 подано кількість годин, мінімальну кількість тематичних та лабораторних робіт, що оцінюються, для 7 – 9 класів.
Таблиця 1

Необхідність збільшення кількості лабораторних робіт, що підлягають оцінюванню, визначається вчителем.

Клас	Річна кількість годин за навчальними планами та програмами	Кількість годин на тиждень	Мінімальна кількість тематичних	Мінімальна кількість лабораторних робіт, що оцінюються
7	35	1	4	6
8	70	2	6	8
9	70	2	6	8
8 класи з поглибленим вивченням фізики	105-140	4	8	10
9 класи з поглибленим вивченням фізики	105-140	4	8	8

Матеріали для підготовки уроків і занять висвітлено на сторінках педагогічної методичної преси: у журналах «Фізика та астрономія в школі» (видавництво «Педагогічна преса»), «Фізика в школах України» (видавнича група «Основа»), газеті «Фізика» (видавнича група «Шкільний світ»); у науково-популярних журналах для школярів – «Колосок», «Фізика для допитливих», «Школа юного вченого», «Світ фізики», «Країна знань» тощо.
Курс фізики 7 класу можна вивчати як цілий рік (1 година на тиждень) так і протягом другого семестру (2 години на тиждень). Досвід викладання фізики за новою навчальною програмою показав ряд складностей, які виникають при викладанні фізики в 7 класі. Особливо велику увагу необхідно приділити запису стандартного вигляду числа та визначенню ціни поділки вимірювальних приладів, оскільки ці поняття супроводжуватимуть учнів протягом всього курсу вивчення фізики.
За тематичним розподілом відповідно до чинної навчальної програми у 8 класі продовжується ознайомлення учнів з фізичними явищами, основна увага приділяється розгляду механічних і теплових явищ. При вивченні фізики у 8 класі учителеві слід звернути увагу на посилення прикладної направленості курсу фізики. Реалізуючи міжпредметні зв’язки з математикою, вчителеві необхідно зосередити особливу увагу на розв’язанні графічних задач.
З метою покращення цілісного сприйняття і узагальнення навчального матеріалу учнями 8-х класів рекомендуємо перенести вивчення теми «Умова рівноваги важеля. Момент сили» та виконання лабораторної роботи «З’ясування умов рівноваги важеля» з розділу «Взаємодія тіл», який

вивчається у І семестрі у розділ «Робота і енергія», який вивчається у ІІ семестрі.
Наприкінці року необхідно провести узагальнювальні заняття, які присвячено визнанню ролі енергії в житті людини, використання її в природі та техніці. Важливо підкреслити на цих уроках значення енергозбереження та енергоекології як одних із пріоритетних напрямів розвитку національної економіки.
У 9 класі вивчаються 2 основні розділи «Електромагнітні явища» та «Атомне ядро. Ядерна енергетика».
Для оптимізації навчального часу перший тематичний бал рекомендуємо виставляти по закінченню підтеми 1.1. «Електричне поле», після вивчення джерел електричного струму у підтемі 1.2. «Електричний струм».
Велике значення для формування глибоких знань у цій підтемі належить розв'язуванню задач на розрахунок електричних кіл різного з'єднання споживачів та лабораторним роботам, де формуються вміння вимірювати електричні характеристики, експериментально встановлювати функціональні залежності відповідно до типів з'єднання провідників.

Найскладнішим питанням теми «Електричний струм у різних середовищах» є вивчення природи електричного струму в напівпровідниках, оскільки вимагає від учнів певного рівня розвитку абстрактного мислення, міжпредметних знань з хімії. Найбільшу увагу при викладанні цієї теми слід звернути на висвітлення питання практичного значення використання струму в різних середовищах. Особливо це стосується напівпровідників, без яких не можливо уявити сучасну електро-, радіо- та комп'ютерну техніку.

З метою уникнення труднощів щодо формування понятійного апарату вчителю на уроках варто частіше використовувати ілюстративний матеріал (схеми, плакати, кінофільми, програмно-педагогічні комп'ютерні засоби), які допомагають пояснити сутність різних ядерних явищ. На заключних уроках слід підкреслювати значення ядерної фізики як наукової основи сучасної ядерної енергетики та ядерної техніки. Ці уроки варто присвятити екологічним проблемам використання ядерної енергії, дії радіоактивних випромінювань на людину та методам захисту від радіації.

При навчанні фізики одним із важливих видів навчальної діяльності є фізичний експеримент. Оскільки матеріальна база фізичних кабінетів не завжди може забезпечувати виконання всіх лабораторних робіт і робіт фізичного практикуму, вчитель може замінювати окремі роботи рівноцінними, отже пропонувати власну тематику робіт. Також декілька короткочасних лабораторних робіт можна об'єднати у межах однієї теми. Дозволяється проведення експериментальних досліджень на наявному у фізичному кабінеті обладнанні за запропонованою вчителем інструкцією. В експериментальних роботах можуть використовуватися саморобні пристрої (зокрема матеріали та речі ужиткового спрямування) за умови дотримання правил безпеки. Під час постановки нестандартних експериментальних робіт учитель повинен враховувати рівень володіння учнями теоретичним матеріалом, знання якого забезпечують успішне її виконання.

В основній школі допрофільна підготовка здійснюється за рахунок варіативної складової навчального плану через впровадження курсів за вибором, факультативних курсів та занять гуртків. Кількість годин на вивчення фізики може бути збільшено за рахунок варіативної частини навчального плану. Рішення про використання навчальних годин варіативної частини Типового навчального плану приймається керівниками навчальних закладів. Для створення належних умов щодо впровадження допрофільного навчання, залежно від особливостей та роботи загальноосвітнього навчального закладу і потреб учнів, учителем може обиратися тематика курсів за вибором (факультативів) за посібником «Збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії» (Видавнича група «Основа», Харків, 2009), а також за програмами, яким надано гриф міністерства.

Зміст програм курсів за вибором і факультативів як і кількість годин, що передбачена у програмах, є орієнтовним. Учитель може творчо підходити до реалізації змісту цих програм, ураховуючи інтереси та здібності учнів, потреби регіону, можливості навчально-матеріальної бази школи. Слід зазначити, що навчальні програми курсів за вибором можна використовувати також для проведення факультативних занять і навпаки, програми факультативів можна використовувати для викладання курсів за вибором. Курс за вибором(факультатив) програма якого розрахована на 35 годин і більше може вивчатися упродовж двох років.

Особливості безпеки під час проведення занять в кабінетах фізики

Звертаємо увагу, на обов'язкове виконання вимог наказу Міністерства освіти і науки України від 18.04.2006 № 304 "Про затвердження Положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці в закладах, установах, організаціях, підприємствах, підпорядкованих Міністерству освіти і науки України". Згідно цього листа проводяться такі інструктажі:

Первинний інструктаж із безпеки життєдіяльності на початку занять у кабінеті (*на першому уроці кожного навчального року*). Запис про проведення первинного інструктажу робиться в окремому журналі реєстрації інструктажів із безпеки життєдіяльності, який зберігається в кабінеті. Мета проведення первинного інструктажу – формування відповідального ставлення учнів до питань особистої безпеки та безпеки тих, хто оточує, свідоме розуміння необхідності захисту та збереження свого власного здоров'я, дотримання правил безпечної поведінки в умовах виникнення екстремальних ситуацій, у тому числі аварій, і уміння надати першу допомогу і самодопомогу у разі нещасних випадків. Під час проведення первинного інструктажу з БЖД на початку занять у кабінеті фізики учнів потрібно ознайомити з інструкцією з безпеки для кабінету фізики, яка розміщена на стенді, затверджена наказом директора школи і повинна оновлюватись не рідше як один раз на 5 років.

Перед початком кожної лабораторної роботи, роботи фізпрактикуму, проводиться первинний інструктаж із безпеки життєдіяльності, який реєструється в журналі обліку навчальних занять на сторінці предмета в

розділі про запис змісту уроку. У графі «Зміст уроку» робиться запис: ***«Інструктаж з БЖД»***. Вчитель при проведенні даного інструктажу наголошує учням на ті питання інструкції, які стосуються даної лабораторної роботи чи роботи фізпрактикуму. Учні, які інструктуються, не розписуються про такий інструктаж.

Позаплановий інструктаж із безпеки життєдіяльності у разі порушення учнями вимог нормативно-правових актів з охорони праці, що може призвести чи призвело до травм, аварій, пожеж, у разі нещасних випадків за межами закладу освіти під час проведення екскурсій. Реєстрація позапланового інструктажу проводиться в журналі реєстрації інструктажів, що зберігається в кожному кабінеті.

Цільовий інструктаж із безпеки життєдіяльності з учнями у разі організації позанавчальних заходів (олімпіади, екскурсії). Реєстрація проведення цільового інструктажу здійснюється у журналі реєстрації інструктажів.

Під час проведення занять в кабінеті фізики особливої уваги потребує дотримання таких правил безпеки життєдіяльності:

Навчальні прилади та вироби, призначені для лабораторних робіт і демонстрацій в кабінеті фізики, за способом захисту людини від ураження електричним струмом повинні задовольняти вимогам до приладів II класу (мати подвійну або посилену ізоляцію) або III класу (приєднуватися до джерел живлення з напругою, не вищою за 42 В).

Для забезпечення електробезпеки в електромережах кабінету фізики необхідно застосовувати їх електричне розділення. Розділення електричної мережі на окремі розгалуження, які електрично не пов'язані між собою, слід виконувати за допомогою розподільного трансформатора.

Струмопровідні частини пристроїв, що встановлені в кабінеті фізики, треба надійно закривати захисними засобами (кожухами). Не дозволяється використовувати обладнання, прилади, проводи і кабелі з відкритими струмопровідними частинами. Прокладання, закріплення, ремонт і приєднання проводів до споживачів і мережі слід виконувати тільки за умови вимкненої напруги. У місцях, де можливе механічне пошкодження проводів, кабелів, їх треба додатково захищати діелектричними засобами.

Щоб уникнути ураження електричним струмом у разі доторкування до патрона, гвинтову металеву гільзу патрона слід з'єднувати з нульовим, а не фазовим проводом, а однополюсні вимикачі, запобіжники треба встановлювати лише в розрив кола фазового проводу. Трьохпровідну електричну мережу необхідно підводити до електрощита керування. Електричний щит керування треба оснащувати кнопкою (рубильником) аварійного вимикання. З електрощита управління лінію однофазного струму необхідно підводити через захисно-вимикаючий пристрій шкільний (ЗВПШ) до демонстраційного столу і пульта керування комплексом апаратури електропостачання. У цьому разі запобіжники і вимикачі треба ставити тільки в коло фазового проводу.

Обладнання необхідно вмикати послідовно від спільного вимикача до

вимикачів кіл, що розгалужуються; останні в цьому випадку повинні бути вимкнені. Вимикають обладнання у зворотному порядку. Не дозволяється використовувати нестандартні запобіжники. На запобіжниках повинен зазначатись номінальний струм.

Під час налагодження та експлуатації осцилографів і телевізорів необхідно особливо обережно поводитися з електронно-променевою трубкою, неприпустимі удари по трубці або потрапляння на неї розплавленого припою, бо від цього трубка може вибухнути.

Не дозволяється вмикати без навантаження випрямлячі, бо можливе нагрівання електролітичних конденсаторів фільтра, що може призвести до вибуху.

Не дозволяється перевищувати межі допустимих частот обертання відцентрової машини, універсального електродвигуна, обертового диску, що зазначені в технічних описах. Під час демонстрування необхідно стежити за справністю усіх кріплень у цих приладах. Щоб запобігти травмуванню під час демонстрації цих пристроїв перед робочим місцем необхідно встановити захисний екран.

Для вимірювання напруги і сили струму вимірювальні прилади слід з'єднувати провідниками з надійною ізоляцією, що мають одно-, двополюсні вилки. Приєднувати вилки (щуп) до схеми потрібно однією рукою, а друга рука не повинна торкатися шасі, корпусу приладу, пристроїв та інших електропровідних елементів. Особливо треба бути обережним при роботі з друкованими схемами, для яких характерні малі відстані між сусідніми провідниками друкованої плати.

Відповідно до Типової інструкції з охорони праці при проведенні робіт з лазерними апаратами, затвердженої наказом Міністерства охорони здоров’я СРСР від 26.05.88 № 06-14/20 (НАОП 9.1.50-5.01-88), не дозволяється експлуатувати лазерну установку без захисного заземлення, необхідно обмежити екраном поширення променя вздовж демонстраційного стола. Не дозволяється робити будь-які регулювання, якщо знята верхня частина корпусу.

В інструктивно-методичних матеріалах «Безпечне проведення занять у кабінетах природничо-математичного напряму загальноосвітніх навчальних закладів» (лист МОНмолодьспорту 01.02.2012 № 1/9-72) перелічено нормативно-правові документи з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності в навчальних закладах системи загальної середньої освіти; описано загальні положення щодо забезпечення безпечних і нешкідливих умов навчання. Також в інструктивно-методичних матеріалах наведено зразок журналу реєстрації первинного, позапланового, цільового інструктажів з безпеки життєдіяльності учнів та орієнтовні «Паспорт кабінету» і «Акт дозволу на проведення занять у кабінеті». З повним текстом інструктивно-методичних матеріалів можна ознайомитись на офіційних веб-сайтах Міністерства освіти і науки, молоді та спорту www.mon.gov.ua

Особливості викладання фізики в 10-11 класах

Відмінністю навчання фізики в основній та старшій школі є глибина й обсяг вивчення фізичних теорій і застосування отриманих знань для розв'язку теоретичних та експериментальних завдань. У старшій школі вивчення фізики відбувається залежно від обраного профілю навчання: на рівні стандарту, академічному або профільному рівні. Зміст навчального матеріалу для 10-х та 11-х класів визначається програмами для загальноосвітніх навчальних закладів, які розміщено на сайті Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, а також видруковано в збірнику «Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. 10-11 класи. Фізика. Астрономія» (Київ, 2010).

Зміст навчальної програми рівня стандарту спрямовано на вивчення фізики як елементу загальнолюдської культури, на формування світоглядних уявлень про картину світу. На академічному рівні закладаються основи системних фізичних знань, достатніх для продовження навчання за напрямами, де потрібна відповідна фахова підготовка. Навчання фізики на профільному рівні ставить на меті формування в учнів фундаментальних знань та навичок, які будуть запорукою успішного подальшого навчання у вищих навчальних закладах, пов'язаних з обранням майбутніх професій у галузі науки, техніки і технологій.

Відповідно до Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів III ступеню, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 27.08.2010 р. № 834 у 2012/2013 н.р. вивчення фізики у 10-11-х класах буде проходити на таких рівнях:

Профільний рівень: фізичний, фізико-математичний, біолого-фізичний, фізико-хімічний профілі природничо-математичного напряму – 6 годин на тиждень;

Академічний рівень: універсальний, математичний, екологічний профілі природничо-математичного напряму – 3 години на тиждень;

Рівень стандарту: біолого-хімічний, географічний, біотехнологічний, хіміко-технологічний та агрохімічний профілі природничо-математичного напряму, а також усі профілі суспільно-гуманітарного, філологічного, технологічного, художньо-естетичного та спортивного напрямів – 2 години на тиждень.

У таблиці 2 подано кількість годин, мінімальну кількість тематичних балів та лабораторних робіт, що оцінюються відповідно до рівня змісту навчальної програми.

Таблиця 2.

Клас	**Програмовий рівень**	**Кількість годин на тиждень**	**Мінімальна кількість тематичних**	**Мінімальна кількість лабораторних робіт, що оцінюються**
10	**Стандарту**	2	6	4
	Академічний	3	8	4
	Профільний	6	10	8
11	**Стандарту**	2	5	4
	Академічний	3	7	4
	Профільний	6	10	8

Кількість робіт фізичного практикуму, які оцінюються, визначається вчителем залежно від тривалості роботи та її складності.

Навчальні екскурсії та навчальна практика учнів з фізики організовується відповідно до інструктивно-методичного листа Міністерства освіти і науки України від 06.02.2008 р. № 1/9-61.

Оцінювання навчальних досягнень учнів з фізики

Основними видами оцінювання є поточне, тематичне, семестрове, річне та державна підсумкова атестація.

Тематичне оцінювання здійснюється на підставі результатів опанування учнями матеріалу теми (частини теми) відповідно до вимог навчальних програм упродовж її вивчення з урахуванням поточних балів, різних видів навчальних робіт (лабораторних, самостійних, творчих, контрольних робіт) та навчальної активності школярів.

Під час тематичного оцінювання з фізики мають бути враховані результати навчальних досягнень учнів із трьох напрямів:

- рівень володіння теоретичними знаннями;
- рівень умінь використовувати теоретичні знання під час розв'язування задач чи вправ різного типу (розрахункових, експериментальних, якісних, комбінованих тощо);
- рівень володіння практичними вміннями та навичками під час виконання лабораторних робіт, спостережень і фізичного практикуму.

Проведення окремої тематичної атестації при здійсненні відповідного оцінювання не передбачається, хоча логічним буде проведення контрольної роботи, короткочасної самостійної роботи, усного заліку тощо по закінченні вивчення теми чи її частини.

Перед початком вивчення чергової теми вчитель повинен ознайомити учнів з тривалістю вивчення теми (кількість занять), кількістю й тематикою обов'язкових робіт і термінами їх проведення, критеріями оцінювання. До обов’язкових видів робіт можуть належати: лабораторні роботи, роботи

фізичного практикуму, залік, конференція, фізичний диктант, самостійна та контрольна роботи тощо.

Учитель має право незначні за обсягом теми об'єднати для проведення тематичного оцінювання. Якщо на вивчення теми відводиться значна кількість годин, доцільно проводити декілька тематичних оцінювань.

За результатами тематичного оцінювання виставляється семестровий бал у відповідні колонки «І (ІІ) семестр», а річне оцінювання здійснюється на підставі семестрових (скоригованих) балів. При виставленні семестрових і річних балів слід ураховувати динаміку особистих навчальних досягнень учнів з предмета, важливість теми (тривалість її вивчення, складність змісту, ступінь узагальнення матеріалу тощо). Семестрові та річні роботи, як окремі підсумкові роботи, не проводяться. Скоригований семестровий бал не може бути нижчим за семестровий. У разі, якщо учневі не вдалося підвищити результати, запис у колонку «Скоригована» не робиться.

Із метою недопущення перевантаження учнів та раціонального використання часу інші контрольні роботи (заміри, діагностичні роботи тощо), що організовуються керівництвом навчального закладу, мають проводитися під час запланованих вчителем письмових робіт і містити завдання лише з теми, яка вивчається. У таких випадках учитель позбавляється необхідності проводити повторні письмові роботи. Річні контрольні роботи за весь курс навчання у даному класі дирекція навчального закладу має право проводити, якщо наказом по закладу передбачено повторення навчального матеріалу в кінці ІІ семестру.

Звертаємо увагу, що оцінювання навчальних досягнень учнів проводиться відповідно до наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 13.04.2011 № 329 «Про затвердження

Критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти» та наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 30.08.2011 № 996 "Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти".

Орієнтовні вимоги оцінювання рівня володіння учнями теоретичними знаннями

Рівні навчальних досягнень	**Бали**	**Орієнтовні вимоги оцінювання навчальних досягнень**
І. Початковий	**1**	Учень (учениця) володіє навчальним матеріалом на рівні розпізнавання явищ природи, з допомогою вчителя відповідає на запитання, що потребують відповіді «так» чи «ні»

	2	Учень (учениця) описує природні явища на основі свого попереднього досвіду, з допомогою вчителя відповідає на запитання, що потребують однослівної відповіді
	3	Учень (учениця) з допомогою вчителя зв'язно описує явище або його частини без пояснень відповідних причин, називає фізичні чи астрономічні явища, розрізняє буквені позначення окремих фізичних чи астрономічних величин
II. Середній	**4**	Учень (учениця) з допомогою вчителя описує явища, без пояснень наводить приклади, що ґрунтуються на його власних спостереженнях чи матеріалі підручника, розповідях учителя тощо
	5	Учень (учениця) описує явища, відтворює значну частину навчального матеріалу, знає одиниці вимірювання окремих фізичних чи астрономічних величин і формули з теми, що вивчається
	6	Учень (учениця) може зі сторонньою допомогою пояснювати явища, виправляти допущені неточності (власні, інших учнів), виявляє елементарні знання основних положень (законів, понять, формул)
III. Достатній	**7**	Учень (учениця) може пояснювати явища, виправляти допущені неточності, виявляє знання і розуміння основних положень (законів, понять, формул, теорій)
	8	Учень (учениця) уміє пояснювати явища, аналізувати, узагальнювати знання, систематизувати їх, зі сторонньою допомогою (вчителя, однокласників тощо) робити висновки
	9	Учень (учениця) вільно та оперативно володіє вивченим матеріалом у стандартних ситуаціях, наводить приклади його практичного застосування та аргументи на підтвердження власних думок
IV. Високий	**10**	Учень (учениця) вільно володіє вивченим матеріалом, уміло використовує наукову термінологію, вміє опрацьовувати наукову інформацію: знаходити нові факти, явища, ідеї, самостійно використовувати їх відповідно до поставленої мети

	11	Учень (учениця) на високому рівні опанував програмовий матеріал, самостійно, у межах чинної програми, оцінює різноманітні явища, факти, теорії, використовує здобуті знання і вміння в нестандартних ситуаціях, поглиблює набуті знання
	12	Учень (учениця) має системні знання, виявляє здібності до прийняття рішень, уміє аналізувати природні явища і робить відповідні висновки й узагальнення, уміє знаходити й аналізувати додаткову інформацію

Орієнтовні вимоги оцінювання навчальних досягнень учнів при розв'язуванні задач

Початковий рівень (1-3 бали)	Учень (учениця) уміє розрізняти фізичні чи астрономічні величини, одиниці вимірювання з певної теми, розв'язувати задачі з допомогою вчителя лише на відтворення основних формул; здійснює найпростіші математичні дії
Середній рівень (4 - 6 балів)	Учень (учениця) розв'язує типові прості задачі (за зразком), виявляє здатність обґрунтувати деякі логічні кроки з допомогою вчителя
Достатній рівень (7 - 9 балів)	Учень (учениця) самостійно розв'язує типові задачі й виконує вправи з одної теми, обґрунтовуючи обраний спосіб розв'язку
Високий рівень (10 - 12 балів)	Учень (учениця) самостійно розв'язує комбіновані типові задачі стандартним або оригінальним способом, розв'язує нестандартні задачі

Орієнтовні вимоги оцінювання навчальних досягнень учнів при виконанні лабораторних і практичних робіт

Початковий рівень (1-3 бали)	Учень (учениця) називає прилади та їх призначення, демонструє вміння користуватися окремими з них, може скласти схему досліду лише з допомогою вчителя, виконує частину роботи без належного оформлення
Середній рівень (4 - 6 балів)	Учень (учениця) виконує роботу за зразком (інструкцією) або з допомогою вчителя, результат роботи учня дає можливість зробити правильні висновки або їх частину, під час виконання та оформлення роботи допущені помилки

Достатній рівень (7 - 9 балів)	Учень (учениця) самостійно монтує необхідне обладнання, виконує роботу в повному обсязі з дотриманням необхідної послідовності проведення дослідів та вимірювань. У звіті правильно й акуратно виконує записи, таблиці, схеми, графіки, розрахунки, самостійно робить висновок
Високий рівень (10 - 12 балів)	Учень (учениця) виконує всі вимоги, передбачені для достатнього рівня, визначає характеристики приладів і установок, здійснює грамотну обробку результатів, розраховує похибки (якщо потребує завдання), аналізує та обґрунтовує отримані висновки дослідження, тлумачить похибки проведеного експерименту чи спостереження. Більш високим рівнем вважається виконання роботи за самостійно складеним оригінальним планом або установкою, їх обґрунтування.

Оформлення та оцінювання лабораторних робіт здійснюється в окремому зошиті, який повинен зберігатися в кабінеті фізики протягом навчального року. Дозволяється для цього виду експериментальної навчальної діяльності учнів використовувати спеціальні зошити з друкованою основою, що мають відповідний гриф Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. Зокрема, для 7-11 класів вийшли друком такі зошити для лабораторних робіт і експериментальних досліджень: «Фізика. Зошит для лабораторних робіт» (авт. Ф.Я.Божинова, О.О.Кірюхіна, видавництво «Ранок»), «Зошит для лабораторних робіт і експериментальних досліджень» (авт. В.В. Гудзь, видавництво «Мандрівець»), «Зошит для лабораторних робіт з фізики» (авт. В.Я. Левшенюк, А.Б. Трофімчук).

Якщо учень (учениця) не була присутня на уроці під час виконання лабораторної роботи, то доцільність її відпрацювання визначає сам вчитель.

Рівні складності лабораторних робіт можуть задаватися:

— через зміст та кількість додаткових завдань і запитань відповідно до теми роботи;

— через різний рівень самостійності виконання роботи (при постійній допомозі вчителя, виконання за зразком, докладною або скороченою інструкцією, без інструкції);

— організацією нестандартних ситуацій (формулювання учнем мети роботи, складання ним особистого плану роботи, обґрунтування його, визначення приладів та матеріалів, потрібних для її виконання, самостійне виконання роботи та оцінка її результатів).

Обов’язковим при оцінюванні є врахування дотримання учнями правил техніки безпеки під час виконання фронтальних лабораторних робіт чи робіт фізичного практикуму.

Вимоги до перевірки зошитів регламентуються листом Міністерства освіти і науки України “Орієнтовні вимоги до виконання письмових робіт і перевірки зошитів із природничо-математичних дисциплін у 5-11 класах від 27.12. 2000 р. № 1/9 – 529. Потрібно звернути увагу на такі моменти:

– у семестрі має бути не менше однієї письмової (контрольної) роботи з фізики, яка може бути оформлена як в окремо заведеному зошиті для контрольних та самостійних робіт або інших видів діагностичної діяльності (наприклад, фізичних диктантів тощо), так і на окремих аркушах паперу. Учитель може використовувати в своїй роботі для перевірки знань і умінь учнів друковані матеріали, яким надано гриф;

– кожен учень повинен мати не менше 2-х зошитів (для класних і домашніх робіт; лабораторних робіт (практикуму));

– контрольні (письмові) роботи можуть виконуватися як в окремому зошиті, так і на окремих аркушах;

– зошити (аркуші) для письмових і лабораторних робіт мають зберігатися у кабінеті фізики, а в разі відсутності такого – в учителя протягом навчального року.

– бал за ведення робочих зошитів у класний журнал не виставляється.

В умовах активного впровадження системи зовнішнього оцінювання навчальних досягнень учнів учителям слід пожвавити роботу з відпрацювання в школярів навичок виконання тестових завдань різної форми й різного ступеня складності, широко практикувати тестування як навчальний прийом та контрольну форму перевірки знань, умінь і навичок школярів. Для цього можна використовувати, наприклад, посібник для підсумкового контролю та самоконтролю з фізики видавництва «Мандрівець» (автори Гудзь В.В., Заклевський О. Я.).

Тести однаковою мірою надаються до використання не лише при здійсненні підсумкового контролю, а й можуть стати в нагоді під час поточного оцінювання.

Для забезпечення самостійної системної підготовки учнів до незалежного тестування з фізики слід активніше залучати учнів до участі у Всеукраїнському фізичному конкурсі «Левеня». Кількість учасників конкурсу на Вінниччині з кожним роком зростає і у 2012 році сягнула більше 4000 осіб. Участь у конкурсі дає можливість школярам удосконалити навички розв’язування тестових задач, які в майбутньому стануть у пригоді під час написання тестів ЗНО з фізики.

Водночас, учителі фізики мають пам’ятати, що впровадження системи зовнішнього незалежного оцінювання, головною формою якого є саме тестові завдання, не передбачає цілковитого згортання або послаблення інтенсивності інших видів навчальної діяльності учнів на уроках та позаурочно.

Вивчення астрономії у 2012/2013 навчальному році

Одним із предметів інваріантної складової навчальних планів є астрономія, яка вивчається в 11 класі. Навчальний предмет “Астрономія” може викладатися за двома навчальними програмами. За програмою рівня

стандарту та академічного рівня учні опановуватимуть курс астрономії впродовж 17 годин на рік, а за програмою профільного рівня — 35 годин.

Відповідно до Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів III ступеню, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 27.08.2010 р. № 834 за програмою рівня стандарту та академічного рівня астрономія вивчається в усіх без винятку профілях навчання, окрім фізичного профіля, де вивчення астрономії здійснюється на профільному рівні.

З огляду на те, що за комплексом понять і явищ, які вивчаються в астрономії, цей навчальний предмет узагальнює формування в учнів природничо-наукової картини світу, курс астрономії рівня стандарту та академічного рівня рекомендується викладати у II семестрі.

Навчальні програми з астрономії для старшої профільної 11-річної школи розміщено на сайті Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, а також надруковано в посібнику «Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. 10-11 класи. Фізика. Астрономія» (Київ, 2010).

Курс «Астрономія» спрямований на розвиток загальнокультурної компетенції, розуміння астрономічних явищ, із якими людина стикається в повсякденному житті, має розкривати еволюційні зв’язки між різними формами руху та структурної організації матерії у Всесвіті, взаємозв’язок астрономічної науки з іншими природничими та технічними науками.

Програма рівня стандарту та академічного рівня передбачає виконання однієї практичної роботи. Учитель може довільно обирати тему цієї роботи з трьох, запропонованих програмою. Разом із тим, практика, зокрема результати Всеукраїнської учнівської олімпіади з астрономії, показує, що учні на неналежному рівні знають зоряне небо: не орієнтуються в сузір’ях; не можуть вказати найяскравіші зорі у відомому сузір’ї; недостатньо вміють працювати з картами зоряного неба. З огляду на це рекомендуємо проводити комбіноване практичне заняття, на якому показати будову карти зоряного неба (зокрема особливості відображення на ній небесних світил, використання небесних координат) та прийоми роботи з такою картою. У другій частині практичного заняття бажано продемонструвати учням вигляд зоряного неба в ділянці північного полюса світу (сузір’я Малої та Великої Ведмедиць, Полярна зоря тощо), а також у різні пори року.

Особливістю програми профільного рівня є те, що серед державних вимог до рівня загальноосвітньої підготовки учнів є й вимога вміти розв’язувати задачі. У зв’язку з цим рекомендуємо вчителеві під час складання календарно-тематичного планування курсу передбачити час на формування в учнів уміння розв’язувати задачі астрономічного змісту.

Навчальна програма профільного рівня містить тематику п’яти практичних робіт, яка є орієнтовною. З огляду на можливості навчального закладу щодо технічних засобів навчання учителем добираються три роботи для проведення практичної частини курсу. Також учитель може запропонувати й іншу тематику робіт.

При формуванні календарно-тематичного планування за 17 годинним курсом рекомендуємо планувати два тематичних оцінювання: перше — за результатами вивчення тем 1-3 , а друге — за результатами вивчення тем 4-8. За програмою профільного рівня доцільно передбачити не менше трьох тематичних оцінювань навчальних досягнень учнів. Наприклад, за результатами вивчення розділів 1-2 — перша, розділів 3-4 — друга і п'ятого розділу — третя.

Готуючись до тематичних оцінювань можна скористатися збірником різнорівневих завдань для проведення державної підсумкової атестації з астрономії (авт. Казанцев А.М., Крячко І.П., видавництво «Гімназія»).

З метою підвищення інтересу учнів до вивчення астрономії рекомендуємо використовувати ресурси електронного планетарію Stellarium (вільний доступ за адресою: www.stelarium.org, який має україномовний інтерфейс). Зазначений електронний планетарій демонструє зоряне небо на будь-який обраний момент часу, а тому дозволяє в режимі відеопроекції показати учням його вигляд у різні пори року (для цього в налаштуваннях планетарію необхідно встановити географічні координати місця спостережень та вказати дату). За допомогою цього планетарію також можна показати зміну вигляду зоряного неба впродовж доби. Якщо немає можливості комп'ютерної демонстрації, то можна попередньо виготовити фотозображення (скріншоти екрана монітора) потрібних ділянок зоряного неба та надрукувати їх.

Також у процесі викладання астрономії за програмою рівня стандарту, академічного рівня як ілюстративний матеріал можна використовувати зображення астрономічних об'єктів, відеофрагменти уміщені на сайтах астрономічних обсерваторій. Наприклад, на сайті Європейської південної обсерваторії (http://www.eso.org/public/), яка у 2012 році відзначає 50-ліття своєї діяльності.

Реалізуючи зміст навчальної програми з астрономії, учитель має звернути увагу на висвітлення сучасних напрямів розвитку науки, розкриття історичних і ціннісних аспектів астрономії, що впливають на навколишній світ і розвиток людської діяльності.

СТЕПАНОВА Л.В.,
зав. кабінетом методики викладання хімії

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИКЛАДАННЯ ХІМІЇ

У 2012-2013 році.Вивчення хімії у школі повинно сприяти інтелектуальному розвитку учнів, вихованню моральності, готовності до праці, самостійної пошукової діяльності. На сучасному етапі шкільної хімічної освіти проблема інтересу – це не тільки питання високого емоційного стану дітей на уроках; від розв'язання цієї проблеми залежить, чи будуть у подальшому накопичені знання мертвим тягарем або стануть активним надбанням школярів. І це ставить перед вчителями хімії ***мету*** зробити шкільний курс хімії цікавим та пізнавальним.

У **2012-2013** н.р. залишаються чинними програми :

7-9 класи - Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Хімія. 7-11 класи. – К.:Ірпінь : Перун,2005;

8-9 класи з поглибленим вивченням хімії - Програма для 8-9 класів з поглибленим вивченням хімії (Збірник навчальних програм для загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням предметів природничо – математичного та технологічного циклу. – К.: Вікторія,2009);

10-11 класи – Хімія. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів: рівень стандарту, академічний рівень, профільний рівень та поглиблене вивчення. 10-11 класи – Тернопіль: Мандрівець, 2011.

У навчальних програмах розподіл годин ***орієнтований.*** Вчитель може ***аргументовано*** вносити зміни до розподілу годин, відведених програмою на вивчення окремих тем, змінювати послідовність вивчення питань у межах однієї теми. ***Резервні години*** можуть використовуватися для повторення, узагальнення, аналізу та коригування знань учнів .

Під час ***планування*** теми необхідно враховувати обов'язкові результати навчання (державні вимоги до загальноосвітньої підготовки учнів) , що передбачені у кожній темі. Це допоможе досягти мети навчання за кожною темою програми, полегшить планування цілей та завдань уроків, дасть змогу виробити методичні підходи до проведення навчальних занять.

Організація навчання.

Вивчення навчального предмету «хімія» у ЗНЗ здійснюється відповідно до типових навчальних планів, затверджених наказами МОН України (від 05.02.2009 №66 « Про внесення змін до наказу МОН України від 23.02.2004 №132 № Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів 12 – річної школи» та від 27.08.2010 №834 «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів ІІІ ступеню») і передбачено у кожному з класів таку кількість годин :

- 7 клас – 1 год. на тиждень;

- 8 – 9 класи – 2 год. на тиждень;
- 9 клас спеціалізованої школи з поглибленим вивченням іноземних мов – 1,5 год. на тиждень;
- 8 – 9 класи *з поглибленим вивченням хімії* – 4 год. на тиждень.

У **10-11 класах** вивчення хімії відбувається на одному із трьох рівнів навчання:

- ***рівень стандарту –*** 1 год. на тиждень , 10 і 11 класи;
- ***академічний рівень*** – 1 год. на тиждень 10 клас, 2 год. на тиждень 11 клас ;
- ***профільний рівень –*** 4 год. на тиждень 10 клас, 6 год. на тиждень 11 клас та по 2 год. за рахунок варіативної складової на вивчення спецкурсів;
- ***поглиблений рівень –*** 6 год. на тиждень 10 і 11 класи та обов'язкова 1 год. Курсу за вибором у 11 класі.

Відповідно додатку до листа МОНмолодьспорт від 29.04.11 №1\9-325 « Про навчальні планів загальноосвітніх навчальних закладів на 2011-2012 навчальний рік» навчальні заклади можуть збільшувати кількість годин на вивчення окремих предметів інварітивної складової за рахунок годин варіативної складової. За рахунок збільшення годин, окремі предмети можуть вивчатися за програмами академічного рівня, а не рівня стандарту, як це передбачено Типовими планами.

У інструктивно – методичних рекомендаціях щодо вивчення хімії у ЗНЗ (інформаційний збірник МОН України №17-18, 19-21, 2011 та лист МОН «1/9-426 від 01.06.2012) рекомендується виділити на вивчення хімії у 7 класах - 1,5 – 2 год., у 10 класі – 2 год., збільшуючи кількість годин на вивчення окремих тем програми.

У класах технологічного, математичного, а особливо фізико – математичного профілів за наявності годин рекомендується у 10 – 11 класах вивчати хімію на академічному рівні., що має бути відображено у пояснювальній записці до робочого навчального плану (інформаційний збірник МОН України №17-18, 19-21, 2011 р.).

Навчальні заклади можуть виділити години варіативної складової на запровадження курсів за вибором, факультативів, індивідуальних та групових занять.

Особливості вивчення хімії.

У *7* ***класі*** особливу увагу необхідно приділити формування основних предметних компетентностей : хімічна мова, складання формул, визначення валентності, складання хімічних реакцій, розв'язок задач, вміння проводити найпростіші досліди, навчити спостерігати, робити висновки. Не перевантажувати учнів позапрограмним, фактичним матеріалом, зайвою деталізацією матеріалу.

Необхідно використовувати активні форми і методи навчання, що стимулюють пізнавальну діяльність учнів. Вони будуються в основному на діалозі, що передбачає вільний обмін думками і характеризуються високим рівнем активності учнів.

При вивченні хімії у ***8 класі*** увагу зосередити на уміння характеризувати хімічні елементи за положення у періодичній системі хімічних елементів та будовою атомів; формування в учнів знань про склад, будову, фізичні та хімічні властивості основних класів неорганічних сполук, закономірності генетичного взаємозв'язку.

Приділити увагу питанням прикладного характеру, застосування хімічних знань у повсякденному житті. Також доцільно повторювати деякі демонстраційні та лабораторні досліди, що виконувались у попередніх темах.

Основний акцент ***у 9 класі*** повинен бути зроблений при вивченні теми «Розчини» на особливості їх утворення, класифікацію, розчинність та її залежність від різних факторів, способи вираження кількісного складу розчинів, особливості перебігу хімічних реакцій, хімічна рівновага та її зміщення.

У темі ***« Найважливіші органічна сполуки»*** відбувається **ознайомлення** з типовими представниками органічних сполук (метан, етелен, етанол тощо), дається **загальне уявлення** про жири, карбонові кислоти тощо. Обсяг навчальної інформації не передбачає ні глибини, ні широти охоплення знань. Необхідно застосовувати нову номенклатуру органічних сполук, поряд із деякими дозволеними тривіальними назвами. Особливу увагу звернути на застосування знань школярів у практичній діяльності – у побуті та вдома **.**

У ***10 -11 класах на рівні стандарту*** при викладанні курсу хімії більше уваги приділяти питанням прикладного характеру, розкривати роль хімії в житті людини та суспільства, ширше застосовувати елементи ужиткової хімії. В 11 класі зміст курс хімії рівня стандарту значною мірою відрізняється від академічного . По суті, його зміст зводиться до особливостей використання органічних речовин у різних сферах людської діяльності, їх біологічна роль, вплив хімічних чинників на здоров'є людини й навколишнє середовище. Велике значення набуває добір відповідних задач, завдань і вправ, які сприяють формуванню вміння застосовувати здобуті знання у різноманітних життєвих ситуаціях. У 10-11 класах не передбачено розв'язування задач нового типу, а лише удосконалюються навички розв'язування задач , що передбачені програмою 7-9 класів.

Вивчення хімії у ***10-11 класах на академічному рівні*** має підготувати учнів до подальшого опанування предмету у ВНЗ , тож має бути досягнуто високого рівня сформованості навичок експериментальної роботи, формування вміння розв'язувати задачі різних типів. ***Особливу увагу*** необхідно приділити вивченню органічної хімії в 11 класі, це не засвоєння окремих відомостей про органічні сполуки, мова йдеться саме про ***курс*** органічної хімії.

Викладання хімії у ***10-11 класах на профільному, поглибленому рівні*** передбачає не лише поглиблене засвоєння учнями хімічних понять, законів, теорій, передбачених Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти, а й широке використання знань зі споріднених предметів та дослідницьку діяльність учнів. Велике значення набувають самовдосконалення та самоосвіта

учнів. Профільне навчання - орієнтація учнів на професію, саме тому обов'язковим є проведення навчальних екскурсій , враховуючи профіль.

Оцінювання навчальної діяльності учнів.

Обов'язковими видами оцінювання залишаються ***поточне, тематичне, семестрове та річне***. Тематична оцінка виставляється на підставі результатів опанування учнями матеріалу теми (модулю), з урахуванням поточних оцінок, різних видів робіт. ***Мінімальна кількість*** тематичних оцінок відповідно до кількості навчальних годин за рік : 35 годин – 4 тематичні; 70 годин - 6 тематичних; 140 годин - 8 тематичних. Необхідність збільшення кількості тематичних визначається вчителем. Обов'язковим є проведення однієї ***контрольної роботи*** в семестр, дві – за рік , які зберігаються у кабінеті хімії протягом року. Відпрацювання пропущених учнем практичних та контрольних робіт є недоцільним (лист МОН «1/9-580 від 21.08.2010 р.).

Оцінка результатів навчальної діяльності учнів як при усній, так і письмовій формі контролю, здійснюється на основі критеріїв оцінювання результатів діяльності учнів за по елементним аналізом знань та практичних умінь (наказ МОН № 329 від 13.04.2011 р. , наказ МОН № 371 від 05.05.2008 р.).

Шкільний хімічний експеримент.

Мета експерименту - розвинути експериментальні уміння, виробити навички безпечного поводження з речовинами у побуті та виробництві. ***Формами*** хімічного експерименту у шкільній практиці є : демонстраційний експеримент, лабораторні досліди та практичні роботи, ***кількість*** яких визначена програмою та виконання яких є ***обов'язковим.***

Сьогодні зміст експерименту посилюється через ***ужиткове спрямування***. Це частково розв'язує проблему дефіциту хімічних реактивів у школі з одного боку , а з іншого – забезпечує високу пізнавальну діяльність, поглиблює знання з хімії , формує навички екологічно грамотної поведінки у побуті й довкіллі та розвиває здатність реально оцінювати ситуацію.

Як оцінити (фронтально, по групам, індивідуально) експеримент, вирішує вчитель самостійно. ***Практичні роботи*** оцінюються обов'язково та індивідуально.

Оформлення лабораторних дослідів відбувається у робочих зошитах (або у зошитах для практичних робіт), практичні роботи – у зошитах для практичних робіт. Програмою ***не передбачено*** часу на відпрацювання пропущених учнем практичних робіт, тому воно здійснюється на розсуд вчителя.

Організація проведення навчально – виховного процесу у кабінеті хімії.

Сучасний учитель хімії повинен бути ознайомлений з основними документами, які характеризують , пояснюють особливості зберігання й використання хімічних реактивів та забезпечують дотримання правил безпеки життєдіяльності.

До таких документів належать:

- наказ МОН України від 01.08.2001 №563 « Про затвердження

Положення про організацію роботи з охорони праці учасників навчально – виховного процесу в установах і навчальних закладах (назва зі змінами, унесеними згідно з наказом МОН України від 20.11.2006 №782, збірник наказів МОН№ 2, 2007 р.);

- наказ МОН України від 18.04.2006 № 304 « Про затвердження Положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з охорони праці в закладах,установах ,організаціях, підприємствах, підпорядкованих Міністерсту освіти і науки», який зареєстровано в Міністерстві юстиції України 7 липня 2006 року за № 806/12680 *(питання інструктажів)*;
- наказ МОН України від 15.05.1986 № 131 « Типовий перелік навчально – наочних посібників та технічних засобів навчання для загальноосвітніх закладів (І-ІІІ ст.);
- НПАОП 9.2.30 -1.06-98. Правила безпеки під час проведення навчально – виховного процесу в кабінетах (лабораторіях) хімії загальноосвітніх закладів *(затверджено наказом Держнаглядомохоронпраці від 16.11.1998 № 222);*
- лист МОНмолодьспорту 01.02.2012 №1/9-72) « Безпечне проведення занять у кабінетах природничо – математичного напряму загальноосвітніх закладів»
- постанова КМ України від 05.01.2011р.№4 «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 р. №770 і від 10 жовтня 2007 р №1203» *(питання використання реактивів , які визначені як прекурсори).*

Відповідно до листа МОНмолодьспорту 1/9-426 від 01.06.2012 « Інструктивно – методичні рекомендації щодо вивчення хімії у ЗНЗ» рекомендовано ***зберігати*** сульфатну та хлоридну кислоти у вигляді водних розчинів з масовими частками менше 45% і 15 % відповідно та ***замінити*** добування кисню з калій перманганату на добування даного газу каталітичним розкладом пероксиду.

Бажано у кабінеті хімії мати ***спеціальний журнал*** для зберігання та використання хімічних реактивів , якій допоможе вести облік кількості та вартості списаних реактивів, а також надаватиме постійну інформацію про кількість наявних речовин і матеріалів, термін їх придатності. Форму ведення такого журналу , вчитель обирає самостійно, головне щоб вона була зручна у використанні.

Допрофільне навчання.

Важливою складовою вивчення хімії у 7- 9 класах є допрофільна підготовка , яка дає основи хімічних знань, яка є базою для подальшого вдосконалення цих знань у старшій школі.

Формами реалізації допрофільної підготовки є курсів за вибором; поглиблене вивчення окремих предметів на диференційованій основі, факультативи, предметні гуртки, наукові товариства.

Реалізується таке навчання за рахунок варіативної складової ТНП 8-9

класів, оптимальний обсяг підготовки – не менше 35-70 навчальних годин на рік.

Програми факультативів та курсів за вибором з хімії, рекомендовані Міністерством для використання у загальноосвітніх закладах , визначені у листі МОНмолодьспорту 1/9-426 від 01.06.2012.

Зміст програм курсів, факультативів як і кількість годин та клас, в якому пропонуються їх вивчення є ***орієнтовним.*** Вчитель творчо підходить до реалізації змісту цих програм, ураховуючи кількість виділених годин, навчально – матеріальну базу кабінету, здібності учнів. Окремі розділи программ вивчаються самостійно. Навчальні програми курсів за вибором можна використовувати і для проведення факультативів та навпаки, програма факультативів – для викладання курсів за вибором..

Облік занять з курсів за вибором ведеться на окремих сторінках класного журналу або в окремому журналі (за рішенням навчального закладу), факультативів - в окремому журналі.

Оцінювання навчальних досягнень учнів з факультативів , курсів за вибором приймається навчальним закладом.

Міністерством освіти та науки розроблено методичні рекомендації "Упровадження допрофільної підготовки учнів ЗНЗ".№1/9 – 433 від 07.07.2008 р., які стануть у нагоді і керівникам шкіл та і вчителям.

Методична робота з вчителями хімії.

Підвищення якості хімічної освіти є основою методичної роботи у 2012 - 2013 навчальному році. Кабінет методики викладання хімії ВОІПОПП ***рекомендує :***

- провести протягом року чотири засідання методичного об'єднання вчителів хімії;
- організувати роботу творчих і проблем груп вчителів;
- започаткувати роботу школу послідовників перспективного педагогічного досвіду та школу інтерактивного навчання;
- удосконалити роботу школи молодого вчителя.

На серпневих нарадах вчителів хімії пропонується ***обговорити*** питання

- новий Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти;
- особливості викладання хімії у 2012-2013 н.р, нормативно – правове та навчально – методичне забезпечення;
- аналіз результатів навчального процесу за 2011-2012 н.р.;
- нормативно –правові документи з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності у кабінеті хімії;
- підсумки проведення Міжнародного року Хімії в районі, області.

ОПАРЕНЮК Г. А.
зав. кабінетом методики викладанні біології

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ БІОЛОГІЇ ТА ЕКОЛОГІЇ У 2012-13 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

Біологічні компетенції є важливим елементом культури сучасної освіченої людини. Переважна більшість суттєвих проблем, які намагається вирішити людство у XXI столітті, тісно пов'язані з різними біологічними галузями: перенаселення Землі в цілому, ресурсне забезпечення людства, поширення нових інфекційних захворювань (СНІД, гепатити, пріонні інфекції тощо), збільшення генетичного навантаження в популяціях людини (особливо в місцях забруднення довкілля), можливості і доцільність використання генетично модифікованих продуктів, забруднення навколишнього середовища, зменшення видового біорізноманіття, охорона природи тощо. Разом з тим завдяки розвитку біотехнологій людство може економніше та ефективніше використовувати природні ресурси; досягнення сучасної медицини, фармакології, аграрної науки втілюються в життя як результат бурхливого розвитку біології. А знайомство людей з цією багатогранною наукою розпочинається саме з вивчення шкільного предмета «біологія» та завершується курсом «екологія», зміст програми якого базується на принципах неперервності і наступності шкільної екологічної освіти, її інтеграції з іншими природничими дисциплінами на основі внутрішньопредметних і міжпредметних зв'язків.

Пропедевтичним до вивчення біології залишається інтегрований курс «природознавство», який вивчається учнями 5-6 класів.

Навчання біології, екології, природознавства в **2012-2013** навчальному році у загальноосвітніх навчальних закладах здійснюватиметься відповідно до Типових навчальних планів, затверджених наказами Міністерства освіти і науки (від 05.02.2009 № 66 «Про внесення змін до наказу МОН України від 23.02.2004 № 132 «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів 12-річної школи» та від 27.08.2010 № 834 «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів III ступеню»).

Основна школа:

Предмет	**Клас**	**Тижневе навантаження** (години)
Природознавство	5	1
	6	1
Біологія	7	2
	8	2

	9	3 (у спеціалізованих школах з поглибленим вивченням іноземних мов – 2,5*)
Поглиблене вивчення біології	8	4
	9	4

Старша школа:

Рівень змісту	**Біологія**		**Екологія**	
	10 клас	**11 клас**	**10 клас**	**11 клас**
Рівень стандарту	1,5	1,5	–	0,5
Академічний рівень	1,5	1,5	–	0,5
Профільний рівень	5	5	2	2

Рівень змісту освіти, на якому вивчається біологія, визначається профілем навчання. Таблицю відповідності рівня змісту біологічної освіти і профілю навчання наведено у методичних рекомендаціях щодо вивчення біології у 2010-2011 навчальному році (лист МОН від 21.08.2010 № 1/9-580).

З метою забезпечення умов для опанування учнями 10-11 класів змісту біології на академічному рівні навчальний заклад може виділити додатково 0,5 години на вивчення біології за рахунок варіативної складової. У такому разі вчитель використовує програму академічного рівня, збільшуючи кількість годин на вивчення окремих тем програми. Орієнтовний розподіл годин між темами для такого варіанту навчання біології на академічному рівні міститься у методичних рекомендаціях щодо вивчення біології у 2011-2012 навчальному році (лист МОН від 09.06.2011 № 1/9-454).

У **2012-2013** навчальному році вивчення біології, екології, природознавства у загальноосвітніх навчальних закладах здійснюватиметься за такими програмами:

Природознавство	**5 – 6 класи –** Програма для загальноосвітніх навчальних закладів: Природознавство 5 - 6 клас. – К.: Ірпінь: Перун, 2005.
Біологія Основна школа Старша школа	**7 - 9 класи –** Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Біологія. 7 - 11 класи. – К.: Ірпінь: Перун, 2005. **10 - 11 класи –** Програми для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів: рівень стандарту, академічний рівень, профільний рівень. – Тернопіль: Мандрівець, 2011.
Поглиблене вивчення біології	**8 – 9 класи –** Програма для 8 - 9 класів з поглибленим вивченням біології (Збірник навчальних програм для

	загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням предметів природничо-математичного та технологічного циклу. – К.: Вікторія, 2009).
Профільний рівень	**10 – 11 класи** – Програма для профільного рівня (Збірник програм для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів: рівень стандарту, академічний рівень, профільний рівень.–Тернопіль: Мандрівець, 2011).
Екологія	Навчальна программа для **11** класу загальноосвітніх навчальних закладів. Рівень стандарту, академічний рівень. Навчальна программа для **10 - 11** класів загальноосвітніх навчальних закладів. Профільний рівень.

Типовими навчальними планами передбачено час на введення курсів за вибором та факультативів. Програми факультативів та курсів за вибором з біології для учнів 7 – 11 класів, рекомендовані для використання у загальноосвітніх навчальних закладах, надруковано у збірнику навчальних програм курсів за вибором та факультативів з біології для допрофільної підготовки та профільного навчання (Камянець-Подільській: Аксіома, 2009).

Зміст програм курсів за вибором і факультативів як і кількість годин, що передбачена у програмах, є орієнтовним. Учитель може творчо підходити до реалізації змісту цих програм, ураховуючи інтереси та здібності учнів, потреби регіону, можливості навчально-матеріальної бази школи.

Слід зазначити, що навчальні програми курсів за вибором можна використовувати також для проведення факультативних занять і навпаки, програми факультативів можна використовувати для викладання курсів за вибором. Курс за вибором (факультатив), програма якого розрахована на 35 годин і більше, може вивчатися упродовж двох років.

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України звертає увагу на необхідність ***узгодженого вивчення біології та екології в 11 класі***. Зміст навчального матеріалу з біології враховує, що учні 11 класів, які навчаються біології на академічному рівні та рівні стандарту, вивчатимуть окремий предмет «Екологія». Водночас зміст програми з екології базується на принципах неперервності і наступності шкільної екологічної освіти, її інтеграції з іншими природничими дисциплінами на основі внутрішньопредметних і міжпредметних зв’язків. З метою реалізації зазначеного принципу, враховуючи зміст і структуру навчальних програм з природничих дисциплін, зокрема біології та хімії, ***рекомендуємо запланувати вивчення екології у другому семестрі (1 година тижневого навантаження).*** На вивчення біології в 11 класі рекомендуємо виділити у І семестрі 2 години, а у ІІ семестрі – 1 годину на тиждень.

Реалізація чинної програми вимагає від учителя організації пізнавальної діяльності школярів на уроці, сприяє розвитку розумових здібностей, уваги, пам’яті, формування емоційно-ціннісного ставлення до природи. Розвиток творчої особистості, формування життєвих компетенцій передбачає здійснення вчителями оптимального вибору і методів навчання. Учитель має

практикувати різні форми навчальної діяльності: індивідуальну, групову, фронтальну. Добираючи методи навчання, які б забезпечували реалізацію цілей біологічної освіти, слід віддавати перевагу методам самостійного здобування знань, методам, які спрямовані на реалізацію принципу активності навчання. Вивчення об'єктів живої природи, процесів життєдіяльності потребує використання натуральних об'єктів, таблиць, муляжів, ілюстрацій підручників, технічних засобів навчання. Вчитель, плануючи вивчення розділу, теми та проведення уроків має обов'язково керуватися програмою. У пояснювальній записці програми визначено завдання шкільного предмета та окреслено шляхи реалізації змісту програми. Зміст тем узгоджений із Державним стандартом базової і повної середньої освіти. У кожній темі програми передбачено ***обов'язкові результати навчання:*** вимоги до знань та вмінь учнів, що можуть виражатися у різних видах навчальної діяльності: інтелектуальних, практичних. Після вивчення теми учень має знати, а отже називати, наводити приклади, пояснювати, порівнювати, робити висновки, застосовувати знання, дотримуватись правил техніки безпеки, правил поведінки у природі тощо. Порівнюючи результати навчальної діяльності учнів із запропонованими у програмі основними вимогами до знань і вмінь, учитель має змогу визначити рівень навчальних досягнень учнів, оцінити їх. Проте результати навчальної діяльності учнів не можуть обмежуватися знаннями, уміннями, навичками. Метою навчання мають бути сформовані ***компетентності***, як загальна здатність, що базується на ***знаннях, досвіді та цінностях особистості.*** Компетентності ***не суперечать*** знанням, умінням, навичкам, вони ***передбачають здатність осмислено їх використовувати***.

У Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. №1392 поняття вживаються у такому значенні:

- ***компетентність*** - набута у процесі навчання інтегрована здатність учня, що складається із знань, умінь, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці;
- ***компетенція*** - суспільно визнаний рівень знань, умінь, навичок, ставлень у певній сфері діяльності людини

Удосконалення загальної середньої освіти спрямовано на переорієнтацію процесу навчання, на розвиток особистості учня, навчання його самостійно оволодівати новими знаннями. Сучасна молодь об'єктивно змушена бути більш мобільною, інформованою, критичною і творчо мислячою, а значить більш мотивованою до самонавчання і саморозвитку. Новий етап у розвитку шкільної освіти пов'язаний із впровадженням компетентнісного підходу до формування змісту та організації навчального процесу. Компетентнісна освіта зорієнтована на практичні результати, досвід особистої діяльності. Упровадження компетентнісного підходу передбачає обов'язкове прогнозування результативної складової змісту, що вимагає змін у системі

оцінювання навчальних досягнень. Змінюються підходи до оцінювання результатів навчальних досягнень учнів як складової навчального процесу. ***Оцінювання має ґрунтуватися на позитивному принципі***, що передбачає ***врахування рівня досягнень*** учня, а не ступеня його невдач.

Обов'язковими видами оцінювання навчальних досягнень учнів є ***поточне, тематичне та підсумкове*** (семестрове, річне, державна підсумкова атестація).

Поточне оцінювання здійснюється у процесі вивчення теми. Його основними завданнями є: встановлення й оцінювання рівнів розуміння і первинного засвоєння окремих елементів змісту теми, встановлення зв'язків між ними і засвоєним змістом попередніх тем, закріплення знань, умінь і навичок. Формами поточного оцінювання є індивідуальне, групове, фронтальне опитування, робота з малюнками, схемами, графіками, діаграмами, виконання різних видів письмових робіт. Доцільними будуть самоконтроль та взаємоконтроль учнів у парах, групах. В умовах впровадження зовнішнього незалежного оцінювання особливого значення набуває тестова форма контролю. Інформація, отримана на підставі поточного контролю, є основою для коригування роботи вчителя на уроці.

Обов'язковим є проведення не менше однієї ***контрольної роботи*** в семестр, як однієї із форм контролю й оцінювання навчальних досягнень учнів. Зміст завдань контрольної роботи може охоплювати зміст однієї навчальної теми або декількох навчальних тем. Час проведення контрольної роботи та її зміст визначає вчитель у відповідності до встановлених часових затрат:

- у 5 – 6 класах – 25 – 30 хвилин
- у 7 –8 класах – 30 – 35 хвилин
- у 9 класах – 35 – 40 хвилин
- у 10 – 11 класах – 40 – 45 хвилин

Для контрольної перевірки, згідно з критеріями оцінювання й вимогами програми з біології до результатів навчання, необхідно використовувати завдання різної форми і різних рівнів складності. Завдання для контрольної роботи мають опиратися не тільки на базові знання учнів, а й на вміння їх застосовувати. Тому разом із завданнями, які передбачають уміння учнів впізнавати біологічні факти, поняття, терміни, властивості організмів, особливості процесів, необхідно включати завдання, що вимагають від учнів описувати та характеризувати організми та процеси, порівнювати й класифікувати, використовувати діаграми, таблиці та графіки, надавати або вибирати пояснення, формулювати пояснення причинно-наслідкових зв'язків, розв'язувати проблемні завдання, висловлювати свою думку та позицію.

Оцінювання навчальних досягнень учнів, згідно з критеріями оцінювання, вимагає включення до контрольної роботи завдань як у тестовій формі так і відкритих з короткою та розгорнутою відповіддю, які вимагають

від учня самостійно сформулювати відповідь на поставлене запитання та відповідно її оформити.

Контрольні роботи оформляються в зошиті для контрольних робіт або на окремому аркуші (зі штампом навчального закладу) та зберігаються в кабінеті біології протягом року.

Рекомендаціями, листами та наказами МОН України не передбачено проведення підсумкових контрольних робіт з біології за семестр та навчальний рік. У процесі навчання, зокрема під час оцінювання, вчителю важливо виявляти доброзичливість, вимогливість, індивідуальний підхід, тобто порівнювати виявлені **досягнення учня** не тільки з нормою, а й з його попередніми результатами.

Тематичному оцінюванню підлягають основні результати вивчення теми. Тематичне оцінювання забезпечує:

- усунення безсистемності в оцінюванні;
- підвищення об'єктивності оцінки;
- індивідуальний та диференційований підхід до організації навчання;
- систематизацію та узагальнення навчального матеріалу.

Тематична оцінка виставляється на підставі результатів опанування учнями матеріалу впродовж вивчення теми з урахуванням поточних оцінок за різні види робіт (лабораторні, практичні, самостійні, контрольні) та навчальної активності школярів. Проведення окремої форми тематичного оцінювання не передбачається (Наказ МОН України № 496 від 03.06.2008 року, «Про затвердження Інструкції з ведення класного журналу учнів 5-11(12) класів загальноосвітніх навчальних закладів» п.3). Тематична оцінка не підлягає коригуванню.

Семестрове оцінювання здійснюється на підставі тематичних оцінок. При цьому мають враховуватися:

- динаміка особистих досягнень учня з предмету протягом семестру;
- важливість теми;
- тривалість вивчення теми;
- складність змісту теми.

Семестрова оцінка може підлягати коригуванню.

Річне оцінювання здійснюється на основі семестрових або скоригованих семестрових оцінок. Річна оцінка коригуванню не підлягає.

Нема сумніву в тім, що вчителі біології, розуміючи зростаючу відповідальність за результати навчальних досягнень учнів, намагатимуться руйнувати старі стереотипи свого педагогічного мислення і сприймати гуманну педагогіку співробітництва, застосовувати сучасні інноваційні технології навчання і створювати свої методики навчання, орієнтовані на особистість, індивідуальність учня.

Важливою складовою навчання біології є формування в учнів практичних умінь і навичок під час проведення лабораторних і практичних робіт. У критеріях оцінювання навчальних досягнень зазначено вимоги до

оцінювання лабораторних(практичних) робіт щодо їх виконання, оформлення та формулювання висновків. Оцінюючи лабораторну (практичну) роботу учителю необхідно оцінювати навчальну діяльність учнів не лише за кінцевим результатом, а й за процесом його досягнення, зважати на рівень самостійності учнів у виконанні роботи та формулюванні висновків з урахуванням вікових особливостей учнів. Так в учнів старшої школи вже має бути сформоване уміння формулювати висновки до лабораторної (практичної) роботи на підставі теми, мети і результатів проведеної роботи. Тому включення в лабораторну(практичну) роботу для учнів 10-11 класів завдань «У висновку дайте відповідь на запитання...» є недоцільним і таким, що не відповідає критеріям оцінювання.

Оцінювання практичних і лабораторних робіт з біології здійснюється на розсуд учителя і в залежності від способу виконання (демонстраційне, фронтальне, групою, індивідуальне) або у всіх учнів класу, або вибірково у окремих учнів. Лабораторні і практичні роботи оформляються в робочих зошитах. У навчальному процесі можуть використовуватись робочі зошити або зошити для лабораторних і практичних робіт з друкованою основою, які мають гриф «Схвалено для використання у загальноосвітніх навчальних закладах», якщо від дати надання грифу даному посібникові минуло не більше п’яти років.

Відпрацювання пропущених учнем лабораторних, практичних, контрольних робіт є недоцільним. Оцінка за ведення зошитів з біології в класний журнал не виставляється.

Під час проведення занять в кабінеті біології ***особливої уваги*** потребує дотримання правил безпеки життєдіяльності. Вимоги безпеки наведено в інструктивно-методичних матеріалах «Безпечне проведення занять у кабінетах природничо-математичного напряму загальноосвітніх навчальних закладів» (лист МОНмолодьспорту 01.02.2012 № 1/9-72).

У зазначених матеріалах перелічено нормативно-правові документи з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності в навчальних закладах системи загальної середньої освіти; описано загальні положення щодо забезпечення безпечних і нешкідливих умов навчання, особливості безпеки під час проведення різних видів робіт з біології, порядок проведення, тематика та організація проведення інструктажів з безпеки життєдіяльності учнів. Також в інструктивно-методичних матеріалах наведено зразок журналу реєстрації первинного, позапланового, цільового інструктажів з безпеки життєдіяльності учнів та орієнтовні «Паспорт кабінету» і «Акт дозволу на проведення занять у кабінеті».

З повним текстом інструктивно-методичних матеріалів можна ознайомитись на офіційних веб-сайтах Міністерства освіти і науки, молоді та спорту www.mon.gov.ua та Інституту інноваційних технологій і змісту освіти www.iitzo.gov.ua.

З метою підвищення ефективності сучасного уроку біології уроки **доцільно проводити в кабінеті біології.** Чинне Положення про навчальні

кабінети загальноосвітніх навчальних закладів, затверджене наказом МОН України № 601 від 20.07.2004 р. (Інформаційний збірник МОН України № 21-22, 2004 р.) визначає загальні та спеціальні вимоги до матеріально-технічного оснащення кабінету біології згідно із санітарно-гігієнічними правилами та нормами і **є обов'язковим** для організації в ЗНЗ незалежно від типу та форми власності. Кабінетом біології вважається класна кімната закладу зі створеним навчальним середовищем, оснащена сучасними засобами навчання та шкільним обладнанням. У кабінеті біології можуть проводитися навчальні заняття **тільки за присутності вчителя біології**, тому кабінет біології **не може** бути використаний як **класна кімната, для проведення уроків чи інших навчальних занять з інших предметів.** На вхідних дверях кабінету має бути напис на табличці з назвою кабінету: «Кабінет біології», «Кабінет біології та хімії» тощо.

Кабінет біології має бути забезпечений:

– аптечкою з набором медикаментів для надання першої медичної допомоги;

– первинними засобами пожежегасіння відповідно до Правил пожежної безпеки для закладів, установ і організацій системи освіти України.

Навчально-методичне забезпечення кабінету біології складається з навчальних програм, підручників, методичних посібників, навчального обладнання.

Комплектація кабінету біології обладнанням здійснюється відповідно до типових переліків навчально-наочних посібників, технічних засобів навчання та обладнання загального призначення для загальноосвітніх навчальних закладів, затверджених наказом Міністра освіти і науки України від 20.06.2002 р. № 367 і опублікованих у журналі «Біологія і хімія в школі» № 4, 2003 р.

Розподіл та збереження навчального обладнання здійснюється згідно з вимогами навчальних програм за розділами, темами і класами.

Створюється **тематична картотека** дидактичних та навчально-методичних матеріалів, посібників, обладнання, розподілених за темами та розділами навчальних програм. Картки розміщуються в алфавітному порядку.

Додатково кабінет біології може бути оснащений:

– підручниками та посібниками;

– фаховими газетами та журналами;

– бібліотечкою науково-популярної та методичної літератури;

– розробками відкритих уроків та виховних заходів;

– матеріалами перспективного педагогічного досвіду;

– інструктивними картками для виконання лабораторних і практичних робіт, дослідів, спостережень тощо;

– краєзнавчими матеріалами.

У кабінеті біології мають бути постійні, змінні та інформаційні експозиції.

Постійні експозиції кабінету:

– державна символіка;
– інструкція з безпеки праці та пожежної безпеки, правила роботи в кабінеті;
– портрети видатних біологів України та світу;
– еволюція органічного світу та його класифікація.

Змінні експозиції кабінету:

– матеріали до теми наступних уроків;
– орієнтовні завдання та зразки відповідей для оцінювання;
– матеріали до державної підсумкової атестації;
– матеріали краєзнавчого характеру;
– результати експериментальної та дослідницької роботи учнів;
– результати учнівських олімпіад, конкурсів, турнірів тощо.

Матеріали експозицій оновлюються при переході до вивчення нової теми.

Інформаційні експозиції:

– рідкісні та перебуваючи під загрозою зникнення види організмів Вінниччини;
– отруйні рослини, гриби Вінницької області;
– небезпечні для здоров'я та життя види тварин Вінниччини.

Для розташування експозицій використовуються змінні пластинчасті, перфоровані або решітчасті стенди, що розміщують на стінах. Кабінет біології повинен бути забезпечений настінним термометром або психрометром. У секційних шафах демонструються прилади, колекції, муляжі тощо.

На допомогу вчителям біології та учням до нового навчального року продовжують видаватися методичні та навчальні посібники, зошити, електронні посібники, орієнтовані на інформаційну підтримку уроків та для самостійної роботи учнів. Вчителям пропонується до користування Український біологічний сайт: www.biology.org.ua , на якому крім наукових і фахових новин розміщується інформація про організацію та проведення конкурсів, олімпіад, турнірів.

Література:

1. Закон України «Про загальну середню освіту»
2. Національна доктрина розвитку освіти в Україні у XXI столітті./ Освіта України. – 2002 р., 24.04 – 01.05.
3. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. №1392
4. Накази МОН України:

– № 601 від 20.07.2004 р. «Про затвердження Положення про навчальні кабінети загальноосвітніх навчальних закладів»

- № 182 від 13.03.2006 р. «Про затвердження Типового навчального плану спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов»
- № 371 від 05.05.2008 р. «Про затвердження критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти»
- № 496 від 03.06.2008 р. «Про затвердження Інструкції з ведення класного журналу учнів 5-11 (12)-х класів загальноосвітніх навчальних закладів»
- № 66 від 05.02.2009 р. «Про внесення змін до наказу МОН України від 23.02.2004 р. № 132 «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів 12-річної школи»
- № 834 від 27.08.2010 «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів ІІІ ступеню»

5. Листи МОНмолодьспорту України:

- № 1/9-72 від 01.02.2012 «Безпечне проведення занять у кабінетах природничо-математичного напряму загальноосвітніх навчальних закладів».
- № 1/9-454 від 09.06.2011 «Методичні рекомендації щодо вивчення біології у 2011-2012 навчальному році»
- № 1/9-580 від 21.08.2010 «Методичні рекомендації щодо вивчення біології у 2010-2011 навчальному році»

6. Програми МОН України:

- Біологія. 10-11 класи. Програми для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів – Тернопіль: Мандрівець, 2011 р.
- «Біологія. 7-11 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів». – К.: Ірпінь: Перун, 2005 р.
- Біологія. 8-9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням біології/Автори О. В. Костильов, О. П. Зінченко, Н. Ю. Матяш, А. С. Віхренко, О. А. Андерсон / Збірник навчальних програм для загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням предметів природничо-математичного та технологічного циклу. — К.: Вікторія, 2009 р.
- Збірник навчальних програм курсів за вибором та факультативів з біології для допрофільної підготовки та профільного навчання, рекомендованих для використання в загальноосвітніх навчальних закладах - Кам’янець-Подільський: Аксіома, 2009 р.
- Навчальна программа для **11** класу загальноосвітніх навчальних закладів. Екологія. Рівень стандарту, академічний рівень.
- Навчальна программа для **10 - 11** класів загальноосвітніх навчальних закладів. Екологія. Профільний рівень

УМАНСЬКА Т.В.,
завідувачка кабінету
методики викладання географії

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ГЕОГРАФІЇ ТА ПРИРОДОЗНАВСТВА У 2012-13 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

«Світ можна пізнати не
виходячи із свого двору»
Конфуцій

Завданням сучасної шкільної географічної освіти є здійснення переорієнтація її цілей на формування таких життєво важливих компетенцій школярі, які сприяли б їх адаптації до активної участі в житті суспільства; посилення виховного потенціалу географічної освіти за допомогою розуміння та знання причин загострення стосунків у системі «людина – суспільство - природа» та оновлення змісту географічної освіти, посилення уваги на показ характеру взаємозв'язків у системі «природні умови і ресурси – людина - суспільство».

Основна мета географічної освіти полягає у всебічному розвитку особистості школяра з урахуванням його природних задатків, здібностей, інтересів та потреб через формування географічної культури як основи світосприйняття, світогляду і діяльності.

Сьогодні шкільна географія відіграє вирішальну роль у зміні людського світогляду на глобальному та особистісному рівні. Географія допомагає дитині усвідомити велике різноманіття і цілісність природи Землі, як єдиної географічної оболонки та водночас осмислити єдність і вразливість природних об'єктів, залежність їх від дій людини, особливо суспільства, озброєного сучасними технічними та технологічними засобами впливу на своє природне оточення.

Пропедевтичним до вивчення географії залишається інтегрованих курс ***«Природознавства»,*** який вивчається учнями в 5-6 класах.

Навчання географії, природознавства в **2012-2013** навчальному році у загальноосвітніх навчальних закладах здійснюватиметься відповідно до Типових навчальних планів, затверджених наказами Міністерства освіти і науки (від 05.02.2009 № 66 «Про внесення змін до наказу МОН України від 23.02.2004 № 132 «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів 12-річної школи» та від 27.08.2010 № 834 «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів ІІІ ступеню»).

Основна школа:

Предмет	Клас	Тижневе навантаження (години)
Природознавство	5	1
	6	1
Загальна географія	6	2
Географія материків та океанів	7	2
Фізична географія України	8	1,5
Економічна і соціальна географія України	9	1,5

Старша школа:

Предмет	Клас	Тижневе навантаження (години)
Рівень стандарту (Соціально-економічна географія світу)	10	1,5
Академічний рівень (Соціально-економічна географія світу)	10	1,5
Профільний рівень	10	5
	11	5

Вивчення географії, природознавства у **2012-2013** навчальному році у загальноосвітніх навчальних закладах буде здійснюватись за такими програм:

– Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Географія. Економіка. 6-11; видавництво Перун. 2005,2006 рр.

– Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Географія. Економіка. видавництво Навчальна книга; 2005.

– Збірник навчальних програм для загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням предметів природничо-математичного та технологічного циклу. Географія України. видавництво Вікторія; 2008.

– Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. 10-11 класи Географія. Економіка. Рівень стандарту. Академічний рівень. Профільний рівень. – Київ, 2010.

– Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Природознавство. 5-6; видавництво Перун. 2005,2006 рр.

Як і в попередні роки, вивчення географії України у 8-му та 9-му класах ***рекомендуємо*** завершувати викладанням 17-годинних курсів (за рахунок годин варіативної складової навчального плану) *«Фізична географія своєї області»* та *«Економічна та соціальна географія своєї області».* Завдяки такому підходу, спираючись на краєзнавчий принцип, вчитель дає

наукові географічні поняття на основі вивчення своєї місцевості та допомагає наочно допомогти учневі у вивченні господарської діяльності населення рідного краю. Здобуті знання сприятимуть прищепленню учням любові до рідної землі, створять підґрунтя для того, щоб у подальшому учень орієнтувався на географічну освіту. При викладанні географії своєї області можна використовувати географічний атлас «Вінницька область. Моя мала батьківщина» створений колективом видавництва «МАПА-Київ». Викладання такого курсу має здійснюватись відповідно програми «Рідний край».

Програми курсів за вибором та факультативів. Географія. Частина І. – Київ, 2010. (додаток 1)

При викладанні такого курсу можна користуватись навчально-методичним забезпеченням: бібліотека краєзнавчих підручників та програм по нашому регіону. Це «Рідний край. Вінниччина» навчальний посібник автори Л.П. Ковальова, Л.Є. Батюк, «Географія Вінницької області» навчальний посібник за редакцією Г.І. Денисик, Л.Ф. Жовнір – Вінниця: Гіпаніс, 2004, а також великим переліком програм і посібників, підготованих і схвалених до використання предметною комісією з географії Науково-методичної ради з питань освіти МОНмолодьспорт України для окремих регіонах країни, районів, а подекуди окремих міст і сіл.

Рівень навчальних досягнень учнів визначається відповідно до Критеріїв оцінювання, затверджених наказом МОН України № 329 від 13.04.2011 року. Критерії оцінювання навчальних досягнень реалізуються в нормах оцінок, які встановлюють чітке співвідношення між вимогами до знань, умінь і навичок, які оцінюються, та показником оцінки в балах. **Обов'язковими** видами оцінювання навчальних досягнень учнів є **поточне, тематичне, семестрове, річне та державна підсумкова атестація.** У критеріях оцінювання навчальних досягнень зазначено вимоги до оцінювання практичних робіт щодо їх виконання, оформлення та формулювання висновків. Оцінюючи практичну роботу учителю необхідно оцінювати навчальну діяльність учнів не лише за кінцевим результатом, а й за процесом його досягнення, зважати на рівень самостійності учнів у виконанні роботи та формулюванні висновків з урахуванням вікових особливостей учнів. Так в учнів старшої школи вже має бути сформоване уміння формулювати висновки до практичної роботи на підставі теми, мети і результатів проведеної роботи.

Обов'язковим є проведення *однієї контрольної роботи в семестр*, як однієї із форм контролю й оцінювання навчальних досягнень учнів. Зміст завдань контрольної роботи може охоплювати зміст однієї навчальної теми або декількох навчальних тем. Час проведення контрольної роботи та її зміст визначає вчитель. Для контрольної перевірки, згідно з критеріями оцінювання й вимогами програми з географії та природознавства до результатів навчання, необхідно використовувати завдання різної форми і різних рівнів складності. Завдання для контрольної роботи мають спиратися

не тільки на базові знання учнів, а й на вміння їх застосовувати. Тому разом із завданнями, які передбачають уміння учнів впізнавати географічні факти, поняття, терміни, , особливості процесів, необхідно включати завдання, що вимагають від учнів описувати та характеризувати процеси, порівнювати й класифікувати, використовувати діаграми, таблиці та графіки, надавати або вибирати пояснення, формулювати пояснення причинно-наслідкових зв'язків, висловлювати свою думку.

Оцінювання навчальних досягнень учнів, згідно з критеріями оцінювання, вимагає включення до контрольної роботи як завдань у тестовій формі так і відкритих завдань з короткою та розгорнутою відповіддю, які вимагають від учня самостійно сформулювати відповідь на поставлене запитання та відповідно її оформити.

Контрольні роботи ***оформляються*** в зошиті для контрольних робіт або на окремому аркуші (зі штампом навчального закладу) та зберігаються в кабінеті географії протягом року.

Необхідною складовою успішного навчання з географії є ***картографічна грамотність.*** Сучасна картографічна база засобів навчання представлена стінним картами, атласами, контурними картами комп'ютерними картографічними програмними педагогічними засобами навчання, які видаються двома видавництвами ДНВП «Картографія» та ПрАТ «Інститут передових технологій» їх продукція пройшла науково-методичну експертизу предметної комісії та комісії із засобів навчання та шкільного обладнання та отримала грифи «Рекомендовано МОНмолодьспорт України для використання у загальноосвітніх навчальних закладах ».

Передбачені програмою **практичні роботи** є **обов'язковими** для виконання всіма учнями, а їх перевірка та оцінювання здійснюється вчителем на власний розсуд – у всіх учнів чи вибірково. ***Обов'язковими*** для оцінювання у кожного учня є ***дві практичні роботи протягом семестру***, що заздалегідь визначаються учителем. Визначені вчителем практичні роботи ***відмічаються*** в ***календарних планах – «оцінюється».*** При перевірці практичної роботи вчитель може оцінити, як виконання теоретичних знань учнів на практиці так і картографічних знань (оформлення контурної карти). Ведення учнями контурної карти перевіряється вчителем постійно**.** ***Рекомендуємо оцінку за контурну карту виставляти в журнал окремою колонкою в останній темі перед семестровою.***

При оцінені роботи на контурній карті слід керуватись методичними рекомендаціями *«Вимоги до оформлення контурної карти».*

В 6 класі (географія) та природознавство (5, 6 клас) ведеться календар спостереження за погодою. Якщо учні ведуть ***календар погоди протягом навчального року*** в такому випадку ***оцінка*** виставляється ***раз в семестр окремою колонкою в останній темі перед семестровою.***

З метою екологізації географічної освіти пропонується до використання навчально-виховному процесі посібник **«Зелений пакет для школярів»,** матеріали якого сприяють формуванню практичних навичок навчання та

оцінювання інформації екологічного змісту. Дана програма пройшла експертизу і отримав гриф «Схвалено МОНмолодьспорт України для використання в загальноосвітніх навчальних закладах», матеріали якої доцільно використовувати для формування практичних навичок навчання та оцінювання інформації екологічного змісту. Загальноосвітні навчальні заклади отримали якісний продукт з питань охорони довкілля та сталого розвитку важливою рисою якого є його міждисциплінарний характер. Посібник містить матеріали, які дозволяють учням розв'язувати життєві ситуації, приймати свідомі рішення, формувати екологічну поведінку, навчити бережно ставитися до природи, до здоров'я, стати активним громадянином своєї держави. Дізнатися більше про історію створення "Зеленого пакета" та отримати доступ до різномовних ресурсів комплексу можна на: **http://greenpack.rec.org**

Інструкцією з ведення класного журналу учнів 5-11(12)-х класів ЗНЗ (Наказ МОН України №496 від 03.06.2008 р. визначається порядок ведення класного журналу та оцінювання навчальних досягнень учнів 5-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів.

1. ***Розподіл кількості сторінок*** – здійснює ***керівник*** навчального закладу або його ***заступник*** з навчально – виховної роботи.
2. ***Ведення журналу – класний*** керівник та ***вчителі***.
3. ***Записи*** в журналі ведеться тільки ***державною мовою***.
4. У разі ***помилкового або неправильного запису*** оцінки поряд робиться ***правильний***, який засвідчується ***підписом*** керівника навчального закладу та скріплюється ***печаткою***.
5. У графі ***«Зміст уроку»*** - ***стисло*** записується тема уроку, контрольної, практичної, тощо.
6. У графі ***«Завдання додому»*** - прочитати, вивчити, повторити, параграф, сторінки, номери завдань.
7. ***Заміна*** – у графі «завдання додому» після д/з записується ***«заміна» прізвище та підпис***.
8. ***Перевірка журналу*** керівником (заступником) протягом навчального року **не менше 4 разів**. Учитель – підпис про ознайомленням.
9. ***Скоригована*** – у *триденний термін* після семестрової звертаються *батьки з* ***заявою*** (мотивуючи причину) до керівника, про проведення оцінювання . ***Наказом*** створюється комісія: керівник, голова метод об'єднання, вчитель та затверджується графік. ***Оцінювання*** *у письмовій формі*. ***Завдання*** погоджуються на шкільному МО і затверджуються керівником. Письмові роботи ***зберігаються*** *протягом року*.

Коригування не пізніше *п'яти днів* після подачі заяви. ***Скорегована оцінка*** за семестр *нижча* за семестрову або *така сама* як семестрова *не виставляється.* У разі, якщо учневі не вдається *підвищити результати*, запис у колонку ***Скорегована*** *не робиться.*

На сторінці «Зведений облік навчальних досягнень учнів» за I та II семестр виставляється остаточно скорегована оцінка.

10. ***Річна*** виставляється не раніше ніж ***через три дні*** після оцінки за II семестр.

11. Річна *оцінка коригуванню не підлягає.*

Подаємо зразок ведення сторінки класного журналу ***Географії:***

Назва предмета **Прізвище, ім'я та по батькові вчителя**

Прізвище та ім'я учня	05/09	11/	14/09	Практична робота №1	..	..	Календар погоди	Контурна карта	19/03	Тематична	І семестр	Скоригована	10/02	Календар погоди	Контурна карта	…	ІІ семестр	Скоригована	Річна	ДПА	Апеляційна

Якщо практична робота являється елементом уроку, то учень за урок може отримати дві оцінки: за усну відповідь та за виконання практичної роботи. В такому випадку оцінка за усну відповідь виставляється в колонку в числі, а практична робота в колонку поряд, але без числа.

На правій сторінці журналу у графі ***«Зміст уроку»*** відповідно до календарного планування стисло записується тема уроку, контрольної, практичної тощо.

У графі ***«Завдання додому»*** стисло записується його зміст (прочитати, вивчити напам'ять, повторити, опрацювати тощо), параграфи (сторінки) підручника, номери завдань, вправ тощо.

Зразок:

№ п/п	***Дата***	***Зміст уроку***	***Д/З***
1.	05/09	Фіз. географія України, предмет і методи дослідження. Формування території України. Сучасний адміністративно – територіальний устрій.	Опрацювати
2.	11/09	Крайні точки і розміри території України. Географічне положення, кордони. Географічний центр України. Пр. р. №1 «Нанесення на к. к. крайніх точок, географічного центру України, та кордонів, що межують з нею».	Вивч. Нанести на к. к.
3.	14/09	Розташування території України стосовно годинних поясів. Пр. р. №1 (продовження) «Визначення положення України в годинних поясах»	Вивч. Нанести на к. к.
4.	18/09	Експедиційні та стаціонарні дослідження природних умов та природних ресурсів. Туристичні подорожі , екскурсії, краєзнавчі пошуки. Музейні експедиції, виставки.	Повторити Опрацюват

Особлива увага у 2012-2013 навчальному році має бути звернена на формування школяра як творчої особистості та вироблення досвіду творчої діяльності — здатності застосовувати ним набуті знання, уміння та навички у

змінених, нестандартних умовах. Чільне місце має бути відведено роботі із обдарованими та здібними до географії учнями.

Серед різних форм ***позакласної роботи*** доцільно відмітити такі:

- *Міжнародний природничий конкурс* ***«Колосок»;***
- ***Інтернет – олімпіади.***
- ***Турнір*** *юних географів тощо.*

Участь школярів нашої області у Міжнародному природничому конкурсі **«Колосок»** можна проаналізувати за допомогою таблиці.

Участь учнів областей України у Міжнародному інтерактивному природничому конкурсі "КОЛОСОК"

№ з/п	Регіон	**Роки**										
		2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011 весна	2011 осінь	2012 весна
1	АР Крим	428	353	612	1211	2676	3 452	5901	9492	3956	13462	8949
2	Вінницька	0	68	316	912	1388	1 852	3741	5926	3571	7737	4384
3	Волинська	334	512	1002	1471	2183	3 583	5314	8051	4996	9635	7233
4	Дніпропетровська	163	556	1067	1920	3459	5 053	7089	12178	4721	15688	10663
5	Донецька	448	1229	1937	2430	4254	6 331	9792	15341	7021	24513	18918
6	Житомирська	35	124	196	164	206	448	623	1152	790	2478	2643
7	Закарпатська	0	66	218	487	778	777	911	2438	797	2748	767
8	Запорізька	1021	1578	2693	3254	5 871	7 526	8878	13994	5374	16674	9198
9	Івано-Франківська	26	51	554	1392	2 642	4 357	5253	7694	3306	8224	5506
10	Київська	41	218	386	877	2157	1 862	5532	10320	3182	11627	6593
11	Київ	0	68	161	324	690	739	2280	3631	2478	6586	4208
12	Кіровоградська	58	191	318	1066	2562	3 895	4538	6751	2556	8107	4544
13	Луганська	177	440	1016	1879	3648	5 050	6334	11030	6139	12946	10152
14	Львівська	896	1594	3128	3722	6860	12 055	19985	32627	17999	39057	28878
15	Миколаївська	107	442	849	2283	3956	5 620	7298	10473	5234	12658	6772
16	Одеська	465	846	1562	1752	2209	2 558	2713	4663	1112	5861	2795
17	Полтавська	312	348	560	697	1147	1 709	3613	6865	4645	9633	8181
18	Рівненська	40	154	212	315	693	895	1381	2446	1518	2410	1492
19	Сумська	704	1474	2150	4370	6703	8 091	9038	13768	8690	14995	11961
20	Тернопільська	0	39	39	232	528	1 261	2772	6842	2077	9076	5662
21	Харківська	1377	2316	4524	6550	9 100	12 973	17056	23593	11239	29379	17784
22	Херсонська	135	195	493	1060	1116	1 800	4811	9525	2559	11337	6371
23	Хмельницька	339	585	1357	2018	3646	5 470	7978	13163	8362	15113	13888

24	Черкаська	263	189	320	386	1174	1 536	1934	4866	3009	6307	4036
25	Чернівецька	10	244	441	924	739	1 263	2077	3368	2192	4242	3859
26	Чернігівська	45	290	345	757	1586	2 555	3351	5592	827	6556	2647
27	Севастополь	207	544	866	1024	1465	1740	2228	3829	2009	4370	0
28	В Україні	7631	14714	27322	43477	73436	10451	152421	249618	120359	311419	208084

Завдання Міжнародного інтерактивного природничого конкурсу “КОЛОСОК“ вдало заповнюють вакуум між стандартними завданнями зі шкільного підручника й значно важчими завданнями географічних олімпіад. Підготовка і участь у цьому конкурсі не вимагають великих матеріальних затрат, а тому вчителям географії доцільно залучати до нього більше учнів.

Звертаємо увагу вчителів географії на необхідність участі учнів у Інтернет - олімпіаді, оскільки у 2011-2012 н. р. ніхто із школярів нашої області не брав у ній участі.

Цінною є не лише участь учнів області у конкурсах, олімпіадах, турнірах, а система підготовки до цих заходів, в процесі якої і школярі, і вчителі збагачують практику розв’язування задач, майстерність спілкування

Учень в своїй навчальній діяльності користується підручниками тільки з грифом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України

Перелік посібників, які можуть бути використані при вивчені географії постійно оновлюється, друкується в щорічному інформаційному збірнику Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України та розміщені на офіційному веб-сайті Міністерства освіти і науки, молоді та спорту: (www.mon.gov.ua) та веб-сайті Інституту інноваційних технологій і змісту освіти : (www.iitzo.gov.ua).

Суттєву допомогу для підвищення свого фахового рівня та у підготовці до уроків з географії вчителям надають журнал “Географія та економіка в сучасній школі” Міністерства освіти і науки України і газета “Краєзнавство. Географія. Туризм”.

Додаток 1

Програма курсу за вибором «Рідний край» для учнів 8 – 9 класів загальноосвітніх навчальних закладів

Пояснювальна записка

Програма курсу за вибором «Рідний край» розрахована на учнів 8 – 9 класів загальноосвітніх навчальних закладів. Вона є логічним доповненням знань учнів з курсу «Географія України», на вивчення якого зменшена кількість годин за програмами для 12-річної школи.

Мета курсу – ознайомити учнів з природою, населенням, господарською діяльністю людей свого краю (області, адміністративного району), сформувати в них природничі , соціальні, економічні знання та вміння як необхідні компоненти освіти.

Вивчення курсу «Рідний край» сприятиме розширенню, поглибленню і систематизації знань учнів про природу, населення, господарство своєї області (адміністративного району).Реалізація даного курсу дає можливість вчити учнів вести краєзнавчу пошукову та дослідницьку діяльність з використанням знань як з географії, так і з історії, біології, літератури та інших предметів шкільного компоненту, навчити учнів узагальнювати і оформляти результати власних досліджень.

Програма курсу «Рідний край» передбачає розв’язання таких завдань:

- дати учням ґрунтовні знання про природу, населення і господарство свого села (міста), району, області;
- ознайомити з принципами раціонального використання природних ресурсів свого краю;
- навчити учнів практично застосовувати здобуті географічні знання, оцінювати стан природи своєї області (району) і вплив на неї господарської діяльності людини;
- виховувати бережливе ставлення до природи і ресурсів свого краю (області, адміністративного району);
- усвідомлення особистої причетності до подій, що відбуваються в навколишньому середовищі та в суспільстві свого краю (адміністративного району).

Реалізовувати програму краще в ІІ семестрі навчального року, коли учні мають певну суму знань і вмінь з курсу «Географія України».

Програма курсу «Рідний край» включає вступну частину та два розділи. У «Вступі» (на вивчення якого відводиться 2 години) розглядаються об’єкт вивчення, джерела краєзнавчих знань, методи краєзнавчо-пошукової та краєзнавчо-дослідницької діяльності, способи оформлення результатів краєзнавчої роботи.

Розділ І – «Фізична географія рідного краю» складається з 7 тем, які передбачають вивчення компонентів природного комплексу території, що вивчається. На вивчення даного розділу відводиться 15 годин.

Розділ ІІ – «Економічна і соціальна географія свого краю» складається з двох підрозділів: «Соціальна географія» на вивчення якого передбачено 8 годин та «Господарський комплекс свого краю», на його вивчення відводиться 8 годин.

Програмою передбачені науково-дослідницькі роботи, учнівські проекти, зустрічі, екскурсії, фенологічні спостереження, практичні, творчі роботи, які сприяють виробленню в учнів навичок використання краєзнавчих матеріалів в різних конкретних ситуаціях, вміння вести пошуково-дослідницьку роботу.

Програмою передбачено виконання восьми практичних робіт: чотирьох у розділі «Фізична географія рідного краю», однієї у розділі «Соціальна географія» і трьох у розділі «Господарський комплекс свого краю».

Передбачені програмою екскурсії на підприємства, до природних об'єктів, в краєзнавчі музеї (всього їх пропонується протягом вивчення курсу сім) допоможуть учням більш глибоко і змістовно пізнати свій край, вивчити його і полюбити.

Побудова програми дозволяє вчителю творчо підходити до її реалізації, самостійно варіювати її структурою, підбирати такі методи і форми роботи, які принесуть бажаний результат.

Такий комплексний підхід до вивчення рідного краю розширює практичне значення краєзнавства, сприяє всебічному вивченню своєї області, адміністративному району.

Програма курсу за вибором «Рідний край» (фізична географія) 8 клас – 17 годин

№	К-сть годин	Зміст	Учнівські компетенції
1	2	**Вступ.** Поняття «краєзнавство». Об'єкт вивчення краєзнавства. Джерела краєзнавчих знань. Дослідження і дослідники краю. Методи краєзнавчо-пошукової та краєзнавчо-дослідницької діяльності. Оформлення результатів краєзнавчої дослідницької роботи Науково-дослідницька робота: зібрати і узагальнити протягом семестру матеріали про краєзнавців своєї місцевості. Екскурсія: до шкільного краєзнавчого музею.	Учні: - визначають об'єкт вивчення краєзнавства; - уміють користуватися різними джерелами знань про свій край; - характеризують методи краєзнавчої діяльності ; - користуються способами оформлення результатів краєзнавчої дослідницької роботи.
Фізична географія рідного краю (15 год.)			
2	1	Географічне положення, межі, розміри, сусіди області (адміністративного району). Оцінка географічного положення. Історія утворення адміністративної одиниці. Практична робота: нанесення на контурну карту меж області (адміністративного району). Вказати адміністративні одиниці, з якими дана територія межує.	Учні: - характеризують географічне положення області і адміністративного району; - роблять висновки, узагальнення щодо географічного положення даної адміністративної одиниці; - працюють з контурними картами, атласом.
3	3	Основні риси природних умов. Особливості рельєфу, тектонічної та геологічної будови свого краю. Найпоширеніші гірські породи. Корисні копалини, їх використання. Антропогенні форми рельєфу. Несприятливі фізико-географічні процеси: вітрова та водна ерозія, зсуви, підтоплення, карст… Екскурсія на підприємство по видобутку чи переробці корисних копалин (кар'єр, щебзавод…) Практична робота: складення звіту про роботу підприємства, яке відвідали під час	Учні: - характеризують особливості рельєфу; - називають тектонічні структури краю; - аналізують взаємозв'язок форм рельєфу з тектонічною будовою території; - оцінюють забезпеченість області (району) мінеральними ресурсами; - складають звіт про роботу

		екскурсії (за планом)	підприємства.
4	2	Кліматичні умови області (адміністративного району), чинники їх утворення. Кліматичні сезони. Агрокліматичні ресурси краю. Несприятливі природні кліматичні явища: зливи, град, суховії, пилові бурі, посухи, ожеледь, заморозки (ранні осінні, пізні весняні). Зміна кліматичних умов за останні 100 років Практична робота: узагальнення матеріалів спостережень за погодою. Побудова графіків t°, діаграм кількості опадів, хмарності, рози вітрів.	Учні: - називають елементи клімату, ведуть спостереження та аналізують метеорологічні дані; - роблять висновки про закономірності розподілу кліматичних показників та їх господарське значення; - опрацьовують метеорологічні показники; - працюють з кліматичними та синоптичними картами; - користуються метеорологічними приладами.
5	3	Гідрологічні умови краю. Природні та штучні водойми, їх характеристика. Підземні води. Якість та хімічний склад води. Використання водних ресурсів у господарській діяльності та рекреаційних цілях. Екскурсія до одного з водних об'єктів з метою його вивчення. Практична робота: Розроблення картограми «Рівень забезпечення регіону водними ресурсами» Творча робота: Розробити проект врятування водних об'єктів свого краю.	Учні: - знають розташування гідрологічних об'єктів на території області (району); - вміють давати характеристику водним об'єктам; - аналізують значення водних ресурсів для свого краю, екологічні проблеми поверхневих та підземних вод.
6	2	Грунтово – рослинний покрив і тваринний світ. Фактори ґрунтоутворення. Земельні ресурси краю, їх раціональне використання. Проблеми ґрунтів: ерозія, хімізація, засолення… Меліоративні заходи. Найпоширеніші представники рослинного і тваринного світу даної території. Екскурсія до краєзнавчого музею. Вивчення видового складу фауни і флори свого краю. Дослідницька робота: Вивчити вплив антропогенних факторів на рослинний і тваринний світ свого краю. Запропонувати заходи щодо їхнього збереження.	Учні: - пояснюють особливості утворення і поширення грунтів в краї й можливості раціонального їх використання; - характеризують особливості рослинного і тваринного світу на території району; - аналізують вплив антропогенних факторів на стан грунтово – рослинного покриву і тваринного світу.
7	2	Природоохоронні об'єкти краю. Проблеми раціонального використання і охорони природних умов і ресурсів . Практична робота: Створення карти «Природоохоронні об'єкти краю» Зустріч з науковими співробітниками	Учні: - називають природоохоронні об'єкти свого краю; - вміють дати їм характеристику;

		природоохоронних установ. Творча робота: Збір матеріалів (фотоматеріали, малюнки) і оформлення «Червоної книги» свого краю.	- наводять приклади червонокнижних представників рослинного і тваринного світу свого краю; - аналізують екологічну ситуацію в районі.
8	1	Сучасні ландшафти. Положення області (адміністративного району) в системі одиниць фізико-географічного районування. Вплив господарської діяльності людини на зміну ландшафтів свого краю.	Учні: - називають чинники формування ландшафтів - характеризують особливості взаємодії компонентів природи в ландшафтах району; - вміють працювати з тематичними картами; - роблять висновки про наслідки впливу господарської діяльності людини на природні ландшафти свого краю.
9	1	**Узагальнення і систематизація знань**	

Програма курсу «Рідний край» (економічна і соціальна географія) 9 клас – 17 годин

№	К-сть годин	Зміст	Учнівські компетенції
1	1	**В**ступ. Особливості ЕГП області (району). Методи економіко-географічних досліджень території.	Учні: - дають характеристику ЕГП області (району); - називають методи економіко-географічних досліджень.
Соціальна географія свого краю (8 годин)			
2	2	Кількість, розміщення і густота населення області (району). Його вікова і статева структура. Міграційні процеси. Практична робота: Вивчення динаміки кількісного складу населення області (району). Зміна народжуваності у твоїй родині (побудова графіків чи діаграм)	Учні: - називають кількість населення області (району); - характеризують віковий склад і статеву структуру населення області (району); - вміють будувати графіки; - пояснюють причини депопуляційних процесів в області (районі).
3	1	Національний та конфесійний склад населення області (району)	Учні: - характеризують особливості національного і конфесійного складу населення області (району); - пояснюють причини його строкатості.

4	2	Міське і сільське населення. Міграційні процеси. Історія заселення краю. Особливості культури і побуту місцевого населення. Традиції своєї родини. Проблеми малих сіл, людність сільських населених пунктів, її зміни (в межах адміністративного району) Екскурсія: до краєзнавчого музею. Вивчення традиційних ремесел краю. Ознайомлення з археологічними знахідками, предметами побуту.	Учні: - називають населені пункти області (району) – знають їх класифікацію, розміщення; - дають характеристику особливостям культури і побуту місцевого населення; - пояснюють сучасні проблеми населених пунктів в масштабах області та адміністративного району
5	2	Трудові ресурси і зайнятість населення. Ринок праці. Безробіття. Навчальні заклади області (району). Дослідницька робота по темі «Проблема безробіття та шляхи її розв'язання в області (районі). Екскурсія до Центру соціального захисту населення (центру зайнятості). Знайомлення з роботою установ. З'ясувати , які професії є надлишковими, а яких не вистачає на ринку праці.	Учні: - пояснюють проблеми використання трудових ресурсів в області (районі); - характеризують структуру зайнятості населення свого краю, ринок праці; - вміють працювати із статистичними даними, робити висновки, узагальнення.
6	1	Узагальнення і систематизація знань.	
Господарський комплекс свого краю (8годин)			
7	1	Загальна характеристика господарства. Галузі виробничої і невиробничої сфер. Галузі спеціалізації. Типи підприємств за формою власності. Місце господарського комплексу району в господарському комплексі області. Практична робота: «Аналіз розвитку галузей промисловості. Визначення проблем та перспектив їх розвитку.»	Учні: - називають галузі виробничої і невиробничої сфер господарства області (району); - аналізують загальний стан справ в господарському комплексі області (району); - роблять висновки про місце господарського комплексу району в господарському комплексі області.
8	2	Промисловість області (району). Галузева структура. Розвиток галузей промисловості в межах області (району). Проблеми, перспективи розвитку. Екскурсія на місцеве виробниче підприємство. Практична робота: Звіт про роботу підприємства, яке відвідали під час екскурсії.	Учні: - аналізують схему галузевої структури промисловості області (району); - розкривають роль і значення промисловості в господарстві краю; - роблять висновки про причини проблем та

			перспективи розвитку галузей промисловості свого краю.
9	2	Сільське господарство: природно – географічні передумови, структура, шляхи ведення, проблеми розвитку. Рослинництво. Тваринництво.	Учні: - характеризують галузі сільського господарства області (району); - аналізують зміни, що відбуваються в сільському господарстві краю на сучасному етапі розвитку; - роблять висновки про проблеми та перспективи розвитку сільського господарства краю.
10	1	Транспорт і територіально – виробничі зв'язки області (району). Види транспорту. Транспортні пункти, вузли. Проблеми галузі та перспективи розвитку. Місце транспортного комплексу району в транспортній мережі області, регіону.	Учні: - називають види транспорту і показують на карті найважливіші транспортні магістралі області (району); - обґрунтовують місце транспортного комплексу району в транспортній мережі області.
11	1	Природна, соціальна, господарська топоніміка краю. <u>Практична робота:</u> Скласти словник мікротопонімів свого населеного пункту (міста, села).	Учні: - пояснюють історію походження та значення мікротопонімів свого краю (міста, села).
12	1	Узагальнення, систематизація та оформлення краєзнавчих матеріалів.	

В.Г. ГУСЄВ,
зав. відділу основ здоров'я та фізичного виховання

МЕТОДИЧНИЙ ЛИСТ ЩОДО ВИКЛАДАННЯ «ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ » ТА «ЗАХИСТУ ВІТЧИЗНИ» В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ У 2012/2013 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

Викладання фізичної культури в загальноосвітніх навчальних закладах області у 2012-2013 навчальному році має на меті збереження та зміцнення здоров'я учнів, вироблення інструктивних умінь та навичок, розвиток рухових якостей, підвищення рівня фізичної підготовленості, формування ціннісних орієнтацій щодо здорового способу життя.

Заняття фізичною культурою і спортом надають учням можливість створити цілісну уяву про вплив занять на розвиток особистості, профілактику шкідливих звичок. А також підвищити фізичну підготовленість засобами сучасних фізкультурно-оздоровчих систем, оволодіти технікою основних рухових дій, набути навички організації та методики проведення самостійних занять фізичною культурою.

Типовими навчальними планами для загальноосвітніх навчальних закладів у 2012/2013 навчальному році на вивчення предмета «Фізична культура» в інваріантній складовій передбачено:

- у 1 класі – 3 години на тиждень (наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту від 10.06.2011 № 572);
- у 2-4 класах - 3 години на тиждень (наказ Міністерства освіти і науки України від 29.11.2005 №682);
- у 5-7 класах – 2,5 години на тиждень (у загальноосвітніх навчальних закладах з українською мовою навчання, з вивченням російської чи іншої мови національних меншин та в загальноосвітніх навчальних закладах з українською мовою навчання, з вивченням двох іноземних мов – 2 год.) (наказ Міністерства освіти і науки України від 05.02.2009 №66);
- у 8-9 класах – 3 години на тиждень (наказ Міністерства освіти і науки України від 05.02.2009 №66);
- у 10-11 класах – 2 години на тиждень (наказ Міністерства освіти і науки від 27.08.2010 р. № 834);
- у 10-11 класах спортивного та військово-спортивного профілів – 5 годин на тиждень (наказ Міністерства освіти і науки від 27.08.2010 р. № 834).

У 2012–2013 навчальному році опанування змісту фізичної культури **у 1 класі** буде здійснюватися за програмою «Фізична культура для загальноосвітніх навчальних закладів. 1-4 класи» (авт. Круцевич Т.Ю. та ін., 2011р.), що розроблена відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20.04.2011 № 462, та має гриф Міністерства (лист від 12.09.2011 № 1050).

Базуючись на Державному стандарті, навчальна програма початкової школи виконує одночасно дві функції: є критеріями для планування навчання, і в той же час, критеріями для оцінки фізичного розвитку та досягнень учнів. Змістом предмету «Фізична культура» в початковій школі є рухова активність із загально-розвивальною спрямованістю. Основною формою організації навчально-виховного процесу з фізичної культури є урок. На уроках доцільно використовувати міжпредметні зв'язки з музикою, хореографією, основами здоров'я тощо. Навчати молодших школярів руховим діям доцільно застосовувати ігровий метод.

На відмінність від попередніх програм у цій програмі навчальний матеріал розподілений не за видами спорту, а за «школами», до яких увійшли вправи, об'єднані за способами рухової діяльності. А саме: «школа культури рухів», «школа пересувань», «школа м'яча», «школа стрибків», «школа активного відпочинку», «школа розвитку фізичних якостей», «школа постави».

Враховуючи психологічні особливості молодших школярів, програма дозволяє планувати комплексні уроки, які дають можливість включати в урок різнопланові фізичні вправи, що підвищать зацікавленість та емоційний стан учнів.

Учні 2-4 класів навчатимуться за програмою «Фізична культура для загальноосвітніх навчальних закладів. 1-4 класи» (авт. М.Д. Зубалій, В.В. Деревянко, О.М. Лакіза, В.Ф. Шегімага, в-во «Ранок», 2006р.).

В учнів початкової школи формуються основні життєво-необхідні рухові дії. Тому важливою особливістю змісту навчальної програми з фізичної культури є вивчення рухливих і народних ігор, формування навичок самостійної їх організації і проведення. В міру зростання учнів поступово у змісті навчання акцент має зміщуватися на засвоєння ними основних рухових дій, фізичних вправ підвищеної координаційної складності з базових видів спорту, що входять до навчальної програми. На завершальному етапі початкової освіти засвоєння нового матеріалу має зосереджуватися уже на фрагментах рухової діяльності, цілісних комбінаціях та спортивних іграх за спрощеними правилами.

У зв'язку з тим, що в учнів початкових класів відбувається інтенсивний розвиток більшості рухових якостей, формування різних систем організму, учителю необхідно враховувати, що саме в цьому віці найкраще розвиваються такі фізичні якості як швидкість, спритність, гнучкість і помірно — сила та витривалість.

Теоретичний матеріал в початковій школі тісно пов'язаний із практичними уміннями та навичками. Теоретичні відомості передбачають формування в учнів основних знань про особисту гігієну, загартування, самоконтроль, організацію самостійних занять, історію та сьогодення олімпійського руху. Вивчення теоретичного матеріалу доцільно здійснювати в процесі уроку фізичної культури.

Учні 5-11 класів навчатимуться за програмою «Фізична культура для загальноосвітніх навчальних закладів. 5-11 класи» авт. Круцевич Т. Ю. та ін. (надрукована в посібнику „Фізична культура в школі. 5-11 класи. Для керівників закладів освіти, класних керівників, методистів та учителів фізичної культури, батьків", за ред. С.М. Дятленка, в-во «Літера. ЛТД», 2011та розміщена на офіційному сайті Міністерства mon.qov.ua).

Навчальна програма побудована за модульною системою. Вона складається з двох інваріантних або обов'язкових модулів: теоретико-методичні знання та загальна фізична підготовка і варіативних модулів.

Змістове наповнення предмета «Фізична культура» навчальний заклад формує самостійно з варіативних модулів. При цьому обов'язковим є включення засобів теоретичної і загально-фізичної підготовки, передбачених програмою для даного класу до кожного варіативного модуля.

При плануванні навчального матеріалу слід враховувати віково-статеві особливості учнів, їх інтереси, матеріально-технічну базу, регіональні спортивні традиції, кадрове забезпечення.

У 5–6 класах учні мають опанувати 4–6 варіативних модулі, у 7–8 класах — 3–5, у 9 класі — 3–4 модулі, у 10-11 класах - 2-3 варіативних модулі. На опанування всіх модулів відводиться приблизно однакова кількість годин.

Окрім того, для використання в навчальному процесі Міністерством рекомендовані наступні програми:

- «Фізична культура для спеціальної медичної групи. 1-4 класи» (авт. В.І. Майєр, в-во «Ранок», 2006);
- «Плавання» для загальноосвітніх навчальних закладів. 1-4 класи (авт. В.В. Деревянко, В.О. Сілкова, в-во «Атол», 2006);
- «Плавання» для загальноосвітніх навчальних закладів. 5-9 класи (авт. В.В. Деревянко, В.О. Сілкова);
- «Фізична культура для спеціальної медичної групи. 5-9 класи» (авт. В.І. Майєр, В.В. Деревянко, надрукована в посібнику „Фізичне виховання учнів з відхиленням у стані здоров'я", в-во «Літера. ЛТД», 2012);

«Фізична культура для загальноосвітніх навчальних закладів. Спортивний профіль. 10-11 класи» (авт. В.М. Єрмолова та ін., в-во «Поліграфкнига», 2010).

Оцінювання і перевірка знань, рухових умінь і навичок, техніки виконання фізичних вправ, навчальних нормативів і вимог навчальної програми є важливою складовою частиною навчально-виховного процесу. При оцінюванні результатів навчальної діяльності вчитель фізичної культури має враховувати рівень особистих досягнень учня.

Оцінювання навчальних досягнень учнів на уроках фізичної культури здійснюється за такими видами діяльності:

1. Засвоєння техніки виконання фізичної вправи.
2. Виконання навчального нормативу (якщо він передбачений навчальною програмою, із урахуванням динаміки особистого результату).

3. Виконання навчальних завдань під час проведення уроку.
4. Засвоєння теоретико-методичних знань.

При цьому оцінка за виконання нормативу не є домінуючою під час здійснення поточного, тематичного, семестрового чи річного оцінювання.

Для оцінювання розвитку фізичних якостей використовуються навчальні нормативи, які розроблено для кожного варіативного модуля. Контрольні навчальні нормативи є орієнтовними. Порядок їх проведення визначає вчитель відповідно до календарно-тематичного планування.

Оцінюючи навчальні нормативи з фізичної підготовленості, вчитель має дотримуватись таких вимог:

1. Навчальні нормативи складають учні тільки основної медичної групи, які на момент прийняття нормативу не скаржаться на погане самопочуття та стан здоров'я.
2. Кожній заліковій вправі має передувати спеціальна фізична підготовка (не менше як на двох заняттях).
3. Перед складанням нормативу вчитель проводить розминку, а після — відновлювальні вправи.
4. Учні мають можливість перескласти норматив на визначеному вчителем занятті.
5. Учитель зобов'язаний забезпечити безумовне дотримання правил і виконання вимог щодо безпеки під час здачі нормативів.

При оцінюванні навчальних досягнень з фізичної культури також враховуються: особисті досягнення школярів протягом навчального року; ступінь активності учнів на уроках; залучення учнів до занять фізичною культурою в позаурочний час; участь у спортивних змаганнях усіх рівнів. На основі зазначених показників учителі можуть застосовувати різноманітні системи нарахування «бонусних» балів.

У період з 01.09 до 01.10 з метою адаптації учнів до навантажень на уроках фізичної культури прийом навчальних нормативів не здійснюється, а заняття мають рекреаційно-оздоровчий характер з помірними навантаженнями. Учні, які не пройшли медичного обстеження (рекомендованого додаткового медичного обстеження) до здачі нормативів та навантажень на уроках фізичної культури не допускаються, про що повинні бути проінформовані їх батьки. У зазначений період таким учням можуть виставлятись поточні оцінки за техніку виконання фізичних вправ та теоретичні відомості. Учні повинні бути присутніми на уроках фізичної культури незалежно від рівня фізичного розвитку і групи для занять фізичної культурою, а також тимчасово звільнені від занять.

Учні спеціальної медичної групи обов'язково відвідують уроки фізичної культури, беруть участь у підготовчій та заключній частинах уроку, в основній виконують корегуючи вправи та вправи які їм не протипоказані. Допомагають вчителю у проведенні уроку. Таким учням можна виставляти поточні оцінки за техніку виконання фізичних вправ та теоретичні відомості, а за тему, семестр та навчальний рік робиться запис «зараховано».

Оскільки до підготовчої медичної групи належать діти з незначними відхиленнями в стані здоров'я та з недостатнім фізичним розвитком, заняття з ними проводяться з виконанням основних вимог що передбачені навчальною програмою. Але при цьому необхідно враховувати те, що учні підготовчої медичної групи контрольних нормативів не здають, навчальний матеріал має бути менш складний, тривалість виконання та кількість повторень зменшена. Такі учні потребують обмеженого навантаження з бігу, стрибків, естафет, вправ з обтяженням тощо. Учні підготовчої медичної групи оцінюються на загальних підставах на техніку виконання фізичних вправ (за сприятливих для учня умов, у відповідності до лікарських показань), теоретичні відомості загальної та лікувально-оздоровчої спрямованості, практичні навички та прийоми самоконтролю.

Вивчення предмета у 10-11 класах загальноосвітніх навчальних закладах здійснюється окремо для дівчат і юнаків. Поділ класів на групи здійснюється згідно наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Нормативів наповнюваності груп дошкільних навчальних закладів (ясел-садків) компенсуючого типу, класів спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів), груп продовженого дня і виховних груп загальноосвітніх навчальних закладів усіх типів та Порядку поділу класів на групи при вивченні окремих предметів у загальноосвітніх навчальних закладах» від 20.02.2002 № 128 (додаток 2). При наявності можливостей уроки фізичної культури в 5-9 класах також варто проводити для хлопців та дівчат окремо.

Відповідно до положення про державну підсумкову атестацію, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки від 18.02.2008 № 94 (зі змінами), учні 11 класу, які навчаються за спортивним профілем, складають державну підсумкову атестацію з фізичної культури як іспит з профільного предмета, учні 11 класу, які навчаються за іншими напрямами, можуть складати ДПА з фізичної культури, як іспит за вибором.

У 2011/2012 навчальному році атестація здійснювалася за «Збірником матеріалів для державної підсумкової атестації з фізичної культури. 11 клас» (авт. Тимошенко О.В. та ін.) - Київ: Центр навчально-методичної літератури, 2012.

Відповідно до Закону України «Про загальну середню освіту», заклади охорони здоров'я разом з органами управління освітою та органами охорони здоров'я щорічно забезпечують безоплатний медичний огляд учнів (вихованців), моніторинг і корекцію стану здоров'я, проведення лікувально-профілактичних заходів у загальноосвітніх навчальних закладах незалежно від підпорядкування, типів і форм власності (стаття 22).

Постановою КМУ № 1318 від 08.12.09 року «Про затвердження Порядку здійснення медичного обслуговування учнів загальноосвітніх навчальних закладів» передбачено, що обов'язкові медичні профілактичні огляди учнів навчальних закладів проводяться щороку медичними працівниками у присутності батьків або осіб, які їх замінюють, у лікувально-профілактичних

закладах, крім учнів початкових класів, які проходять обов’язковий медичний профілактичний огляд у загальноосвітніх навчальних закладах у встановленому законодавством порядку. Довідку лікувально-профілактичного закладу про результати проведеного обов'язкового медичного профілактичного огляду батьки або особи, які їх замінюють, надають медичному працівникові навчального закладу.

Під час обов'язкових медичних профілактичних оглядів лікарі оглядають учнів та проводять обстеження, роблять висновок про стан їх здоров'я, визначають групу для занять фізичною культурою, дають рекомендації щодо додаткових обстежень, лікування (за наявності показань), профілактичних щеплень, режиму, харчування та здійснення інших заходів.

Узагальнена інформація про результати обов'язкових медичних профілактичних оглядів та загальний стан здоров'я учнів навчальних закладів щороку доводиться до відома педагогічного персоналу.

Інструкцією про розподіл учнів на групи для занять на уроках фізичної культури, затвердженої спільним наказом Міністерства охорони здоров’я України та Міністерства освіти і науки України від 20.07.2009 № 518/674, передбачено, що медичний працівник навчального закладу на підставі довідки про стан здоров’я, в якій визначається група для занять на уроках фізичної культури, здійснює розподіл всіх учнів на групи для занять фізичною культурою. (форма медичної довідки (086-1/0) затверджена наказом МОЗ України від 16.08.2010 р. №682). Заняття з кожною групою мають свої особливості (див. табл.). Їх врахування дозволить підвищити безпечність та ефективність занять та сприятиме покращенню фізичного розвитку школярів.

Назва медичної групи	**Критерії віднесення учнів до груп**	**Характеристика фізичного навантаження**	**Примітка**
Основна група	Здорові діти та діти, які мають гармонічний, високий або середній рівень фізичного розвитку з високим або вище середнього рівнем функціонально-резервних можливостей серцево-	Фізична підготовка проводиться в повному обсязі згідно з навчальними програмами з урахуванням індивідуальних особливостей розвитку дитини	Дозвіл лікаря щодо занять, які супроводжуються підвищеними фізичними навантаженнями (заняття в спортивних секціях, танці, хореографія тощо), надається тільки після поглибленого обстеження

	судинної системи		
Підготовча група	Діти в реабілітаційному періоді після випадку гострої захворюваності, що не потребує курсу лікувальної фізкультури, з середнім рівнем функціонально-резервних можливостей серцево-судинної системи	Поступове збільшення навантаження без здачі нормативів	Заборонено заняття в спортивних секціях, але рекомендовано додаткові заняття у групах загально-фізичної підготовки або в домашніх умовах з метою ліквідації недоліків у фізичній підготовці (за індивідуальними комплекс-завданнями вправ, спрямованими на підвищення рівня функціональних можливостей серцево-судинної системи та системи дихання, на зміцнення певної групи м'язів, на оволодіння певними руховими навичками або підвищення рівня їх виконання)
Спеціальна група	Значні відхилення постійного чи тимчасового характеру в стані здоров'я, що не перешкоджають навчанню в школі, але протипоказані для занять фізичною	Фізична підготовка проводиться за спеціальними програмами з урахуванням характеру та ступеня відхилень	Заняття проводяться вчителем фізичної культури з наданням індивідуальних завдань безпосередньо на уроках

	культурою за навчальною програмою. Рівень функціонально-резервних можливостей: низький або нижче середнього		

Правилами безпеки під час проведення занять з фізичної культури і спорту в загальноосвітніх навчальних закладах, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України від 01.06.2010 № 521та зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 9 серпня 2010 р. за N 651/17946, передбачено, що учні повинні бути присутніми на уроках з фізичної культури незалежно від рівня фізичного розвитку і групи для занять фізичною культурою, а також тимчасово звільнені від занять. Допустиме навантаження на уроці для тих учнів, які за станом здоров'я належать до підготовчої та спеціальної груп і відвідують уроки фізичної культури, встановлює вчитель фізичної культури.

Окрім того, за наявності умов, для учнів спеціальних медичних груп організовуються два додаткових заняття, які проводить учитель фізичної культури.

На кожному уроці з фізичної культури учні ознайомлюються з правилами поведінки у спортивному залі і на майданчику, розробленими вчителем фізичної культури.

На заняттях з фізичної культури рекомендується здійснювати особистісно-орієнтований підхід до навчання учнів за статевими та індивідуальними особливостями фізичного розвитку, а також з урахуванням їхніх потреб і здібностей.

Для оцінки ефективності уроку використовуються хронометражні спостереження, які дозволяють обчислити моторну щільність уроку, та пульсометрію.

Одночасно з хронометражем складових частин уроку фізичної культури у 2–3-х учнів різної статі, які обираються об’єктами спостереження за критеріями достатньої активності, дисциплінованості та середньої фізичної підготовленості, проводять пульсометрію. За стандартом підрахунок проводять протягом 10 с. Пульс вимірюють до початку занять, після підготовчої частини уроку, після проведення загальних вправ, після рухової гри, після заключної частини уроку та через 3-5 хв. після закінчення уроку.

За умови правильної побудови уроку фізіологічна крива повинна мати двовершинну параболічну форму.

Інтенсивність фізичного навантаження (ЧСС, уд./хв.)

*до 140 уд./хв. – **легке** фізичне навантаження;*

*141 – 160 уд./хв. – **середнє** фізичне навантаження;*

*більше 160 уд./хв. – **значне** фізичне навантаження;*

Під час фізичних вправ слід враховувати основні зовнішні ознаки втоми, які слугують сигналом для відсторонення учнів від навантажень.

У розкладі навчальних занять не рекомендується здвоювати уроки фізичної культури або проводити їх два дні поспіль.

Більшість уроків фізичної культури доцільно проводити на відкритому повітрі за умови, якщо температура повітря не нижче -8°С. Рішення про неможливість проведення занять з фізичної культури на відкритому повітрі у зв'язку з несприятливими погодними умовами виносять учителі фізичної культури. У разі неможливості проведення таких занять вони проводяться в приміщення навчального закладу. (наказ МОН України від 01.06.2010 № 521«Про затвердження Правил безпеки життєдіяльності під час проведення занять з фізичної культури і спорту в загальноосвітніх навчальних закладах», зареєстрований в Міністерстві юстиції України 9 серпня 2010 р. за № 651/17946).

Відповідно до вимог «Типового положення про навчання з питань охорони праці» в загальноосвітніх навчальних закладах з учнями обов'язково потрібно проводити відповідні інструктажі (вступний, первинний, позаплановий, цільовий) з безпеки життєдіяльності на заняттях з фізичної культури. Про проведення інструктажу робиться запис у відповідних журналах («Журнал реєстрації інструктажів з питань охорони праці для учнів» та на сторінці предмету «Фізична культура» у класному журналі).

На виконання розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 квітня 2011 р. № 360 «Про заходи щодо підготовки та проведення в Україні у 2012 році «Року спорту та здорового способу життя» та наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 13.12.2011 № 1427 Міністерство рекомендує напередодні Дня фізичної культури і спорту (10 вересня 2012 року) провести у 1-11 класах загальноосвітніх навчальних закладів урок «Спорт і фізичне виховання - утвердження здорового способу життя та зміцнення миру».

Варто наголосити, що відповідно до наказу Міністерства освіти і науки від 01.09.2009 № 806 «Про використання навчально-методичної літератури у загальноосвітніх навчальних закладах» в загальноосвітніх навчальних закладах дозволено використовувати навчальні програми, підручники та навчально-методичні посібники, які мають відповідний гриф Міністерства.

Захист Вітчизни

Метою предмета «Захист Вітчизни» є не тільки необхідність теоретичної, практичної, фізичної і психологічної підготовки учнівської молоді до захисту Вітчизни і проходження військової служби у Збройних Силах України чи інших військових формуваннях України, а й створення

умов для формування та удосконалення життєво необхідних знань, умінь і навичок, високої національно-патріотичної свідомості.

Мета предмета «Захист Вітчизни» - розвиток особистості учнів, формування готовності їх до захисту своєї Вітчизни та дій в умовах надзвичайних ситуацій.

Відповідно до мети сформовано завдання предмета:

- підготовка молоді до захисту життя і здоров'я, забезпечення власної безпеки і безпеки інших людей у надзвичайних ситуаціях мирного і воєнного часу;
- підготовка молоді до служби у Збройних Силах України, інших військових формуваннях, виконання військового обов'язку в запасі.

На основі визначених головної мети і завдань та відповідно до Державного стандарту предмет вивчається за трьома змістовими лініями:

- основи військової справи та військово-патріотичне виховання;
- основи попередження і захисту у надзвичайних ситуаціях;
- основи медичних знань, надання першої допомоги.

У 2012/2013 навчальному році у навчальних закладах системи загальної середньої освіти учні 10-11 класів вивчатимуть предмет «Захист Вітчизни» за навчальною програмою авт. Мелецький В.М. та ін.

Відповідно до Типових навчальних планів для загальноосвітніх навчальних закладів, затверджених наказом Міністерства освіти і науки від 27.08.2010 № 834, вивчення предмета у 2012/2013 навчальному році здійснюється:

- 2 години на тиждень - у класах з профільним та військово-спортивним профільним навчанням;
- 1 година на тиждень – у класах всіх інших напрямів.

Кількість годин на вивчення предмета може бути збільшена за рахунок варіативної частини навчального плану, що в свою чергу надає можливість поширення і поглиблення змісту тем, що вивчаються.

Вивчення предмета «Захист Вітчизни» проводиться окремо для юнаків та дівчат (відповідно до листа-роз'яснення Міністерства освіти і науки України від 09.10.2002 № 1/9-444).

Навчальний предмет при цьому в обох випадках носить назву «Захист Вітчизни».

Юнаки, які за станом здоров'я або релігійними поглядами звільнені від засвоєння основ військової справи, вивчають предмет за програмою для дівчат. Дівчата за їх власним бажанням (у разі згоди батьків, опікунів або піклувальників) можуть навчатися за програмою та підручниками для юнаків.

Предмет викладається протягом трьох періодів – у 10 і 11 класах під час навчального року та під час навчально-польових зборів (занять у лікувально-оздоровчому закладі). Навчально-польові заняття (збори) проводяться з метою практичного закріплення рівня знань, умінь та навичок

учнів наприкінці навчального року з використанням навчально-методичної бази військових частин, відповідних кафедр вищих навчальних закладів, військових комісаріатів, оборонно-спортивних, військово-оздоровчих таборів, базових навчальних закладів, центрів допризовної підготовки тощо. Їх організація і проведення планується керівником навчального закладу відповідно до діючих вимог.

Рекомендуємо визначити для більш ефективної організації навчально-польових зборів загальноосвітні навчальні заклади, на базі яких проводити заняття, залучивши до них учнів з інших загальноосвітніх навчальних закладів та об'єднавши їх у навчальні взводи та відділення.

Практичне закріплення теоретичного матеріалу з розділу «Основи цивільного захисту» передбачається під час проведення Дня цивільної оборони (цивільного захисту) в загальноосвітніх навчальних закладах.

Оцінювання рівня засвоєння учнями програмового матеріалу здійснюється відповідно до «Критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти» затверджених наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту від 13.04.2011 № 329 та зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 11.05.2011 за № 556/19304.

При оцінюванні навчальних досягнень з предмета «Захист Вітчизни» вчителем оцінюється: якість знань, умінь та навичок учнів; нормативні показники, контрольні вправи (нормативні показники та вправи подано у навчальній програмі). Якість виконання нормативів визначає рівень індивідуальної підготовки учнів. Протягом навчального року відпрацьовуються всі індивідуальні нормативи.

Під час складання контрольних вправ з прикладної фізичної підготовки необхідно врахувати деякі особливості, спрямовані на убезпечення учнів від нещасних випадків:

1. Контрольні вправи складають тільки учні основної медичної групи, які на момент прийняття нормативу не скаржаться на погане самопочуття та стан здоров'я.
2. Перевірка безпечності місць занять та справності інвентарю.
3. Проведення розминки.

При здачі заліків та нормативів також мають ураховуватися фізіологічні особливості та релігійні погляди учнів.

На заняттях стосунки між учнями та вчителем, а також учнів між собою підтримуються на зразок взаємовідносин між військовослужбовцями Збройних Сил України. Важливими умовами успішності занять з предмета є висока дисципліна, організованість, відповідальність учнів.

Для активізації військово-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах рекомендується вести гурткову роботу відповідного напряму. При проведенні відповідної роботи необхідно керуватися Концепцією допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді, навчальною програмою «Захист Вітчизни», угодою про співробітництво між обласним управлінням освіти і науки та обласним

військовим комісаріатом про спільну діяльність з питань військово-патріотичного виховання учнівської молоді.

Для гурткової роботи в загальноосвітніх навчальних закладах рекомендуємо користуватися програмою, яка має відповідний гриф Міністерства «Програма гуртка військово-патріотичного напряму «Школа безпеки» (авт. Олексюк В.Л., Горчинська Л.В., Єпіфанцев І.В.).

Програма гуртка військово-патріотичного напряму «Школа безпеки» модульного типу, передбачає закріплення знань з шкільного курсу предметів із: захисту Вітчизни, фізичного виховання, основ здоров′я, географії, біології; здобуття практичних навичок для використання в повсякденному житті та в екстремальних умовах.

Відповідно до Указу Президента України «Про Концепцію допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді» підготовлено спільний наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України та Міністерства оборони України від 16.12.2011 № 1443/779 «Про затвердження Положення про Всеукраїнську військово-патріотичну гру «Зірниця» (зареєстровано в Міністерстві юстиції України 29 грудня 2011 р. за № 1567/20305). З метою підготовки учнів (вихованців) до участі у Всеукраїнській військово-патріотичній грі «Зірниця» розроблено навчальну програму гуртка «Зірниця» (авт. Коломоєць Г.А.).

Метою навчальної програми є: формування в учнів (вихованців) почуття патріотизму; мотивація до збереження свого здоров’я та фізичного розвитку; свідоме ставлення до особистої та громадянської безпеки, розвиток рухових здібностей та морально-вольових якостей.

Вивчення матеріалу передбачається учнями 5-9 класів.

Для оформлення кабінетів рекомендується використовувати серію плакатів: «Захист Вітчизни», «Основи медичних знань», «Інформаційно-довідниковий куток цивільного захисту» (авт. Міненко М.І.), «Міжнародне гуманістарне право» (авт. Міненко М.І., Кривонос Ю.Д.).

ЗАГРИВИЙ О. О.,
методист з основ здоров'я і БЖД ВОІПОПП

Методичні рекомендації щодо викладання навчального курсу «Основи здоров'я» та «Безпека дорожнього руху» у 2012/2013 навчальному році

Закон України «Про загальну середню освіту» одним із головних визначає завдання виховання свідомого ставлення учнів до свого здоров'я та здоров'я інших, формування засад і гігієнічних навичок здорового способу життя, збереження і зміцнення їх фізичного та психічного здоров'я. Ці ж завдання визначені й у Державних стандартах початкової та базової і повної середньої освіти.

Одним із шляхів досягнення цієї мети є навчання школярів відповідального ставлення до свого здоров'я та здоров'я людей, що їх оточують, як до найвищих індивідуальних і суспільних цінностей, формування через освіту здорового способу життя.

Пізнання, активна соціалізація, вплив на формування системи цінностей суспільства й усвідомлене сприйняття навколишнього світу розпочинається з виховання в загальноосвітньому навчальному закладі.

Саме з цією метою вивчається навчальний предмет «Основи здоров'я». За своїм призначенням, змістом і методами навчання він суттєво відмінний від інших предметів. Його особливості визначаються:

- необхідністю впливати на свідомість і поведінку учнів. Ця теза ґрунтується на визнанні того, що якість життя людини, її здоров'я, безпека і благополуччя найбільше залежать від її поведінки та способу життя;
- навчально-виховні впливи слід спрямовувати на формування у дітей позитивних цінностей, знань, ставлень, умінь і навичок, які зменшать ризик виникнення поведінкових проблем і підвищать їх особистісний потенціал для гармонійного розвитку та життєвого успіху;
- для посилення мотивації та ефективності навчання необхідно послідовно впливати на шкільну політику і створювати сприятливе середовище.

Основними документами, які визначають вимоги до змісту освіти, є Державний стандарт початкової загальної освіти (затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 20.04.2011 № 462) та Державний стандарт базової та повної загальної середньої освіти (затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1392).

Відповідно до типових навчальних планів для загальноосвітніх навчальних закладів на 2012/2013 навчальний рік на вивчення предмета «Основи здоров'я» з інваріантної складової навчального плану передбачено: - у 1-4 класах – 1 година на тиждень; - у 5-7 класах - 1 година на тиждень; - у 8-9 класах - 0,5 години на тиждень.

Кількість часу на вивчення предмета основи здоров'я у 8-9 класах рекомендовано збільшити на 0,5 год. за рахунок варіативної частини навчального плану (Наказ управління освіти і науки від13.08.2009 р. №369, п.2.4.), що в свою чергу надає можливість поширення і поглиблення змісту

програми. У такому разі ***вчитель використовує чинну програму, збільшуючи кількість годин на вивчення окремих тем програми***. Додані навчальні години доцільно використовувати на виконання практичних завдань, розроблених авторами підручників у робочих зошитах.

Якщо години варіативної складової виділяються на збільшення годин для вивчення предмета «Основи здоров'я», то в робочому навчальному плані в колонці «Інваріантна складова» навпроти предмета «Основи здоров'я» робиться запис «0,5+Y», де 0,5 – це кількість годин, що передбачена типовими планами на вивчення основ здоров'я, а Y – це кількість годин варіативної складової, додатково виділених на вивчення цього предмета. Облік зазначених годин здійснюється у класному журналі на сторінці предмета «Основи здоров'я».

Базовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів II-III ступенів, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. №1392, який вводиться в дію з 1 вересня 2013 року, передбачає в інваріантній складовій навчального плану на вивчення предмета «Основи здоров'я» для 5-9 класів по 1 годині на тиждень.

На виконання наказу управління освіти і науки ОДА від 14.05.2010р. №274 для ефективного викладання курсу основ здоров'я і БЖД в кожному загальноосвітньому навчальному закладі необхідно мати відповідне **навчально-методичне забезпечення:**

- ***Підручники*** з основ здоров'я, які за рознарядкою управління освіти і науки ОДА отримали навчальні заклади;
- ***Посібники*** для вчителя (5,6,7,8,9 кл.), які містять опорні схеми уроків-тренінгів;
- ***Зошити-практикуми*** для учнів автора підручника, який призначений для виконання практичних завдань, містить матеріали для уроків-тренінгів і вправи для виконання домашніх завдань;
- ***Підручники Т. В. Воронцової*** «Основи здоров'я» для відповідних класів (*тільки для вчителя - як базові підручники з курсу основ здоров'я*), на основі яких розроблені уроки-тренінги, календарно-тематичні плани та тести для навчання і перевірки знань учнів;
- ***Тести*** *(5-6 кл. та 7-9 кл. – тільки для вчителя)* для закріплення вивченого матеріалу та перевірки знань з пройдених тем.

При формуванні навичок здорового способу життя особливо важливим є набуття практичного досвіду, що забезпечується виконанням відповідних вправ, дій, відпрацювання моделей поведінки при виконанні практичних завдань, які зібрані в робочих зошитах авторів підручників.

Виконання практичних завдань, включених автором підручника в робочий зошит, є обов'язковими для учнів 5-9-х класів. Виконані практичні роботи мають зберігатися протягом навчального року. Порядок оцінювання практичних завдань визначає вчитель, але оцінювання необхідно проводити не рідше ніж два рази в семестр (з виставленням оцінок в класному журналі в колонці з написом «Практичні завдання» без зазначення дати) і з

обов'язковим врахуванням їх при визначенні тематичних та семестрових оцінок.

При визначенні оцінок за практичні завдання треба враховувати не грамотність написання, а **правильність прийнятого рішення.**

Тематична оцінка виставляється на підставі результатів опанування учнями матеріалу теми, з урахуванням поточних оцінок та результатів виконання практичних завдань у робочих зошитах і навчальної активності школярів. Проведення окремого уроку тематичної атестації не передбачається. Тематична оцінка виставляється в класному журналі в колонці з написом «Тематична» без зазначення дати. Кількість тематичних оцінок для учнів 5 – 7 класів має бути дві за семестр, а для 8–9 класів – одна за семестр (якщо у 8-9 класах додатково виділено ще 0,5 год. з варіативної складової на вивчення курсу основ здоров'я, то кількість тематичних оцінок має бути дві за семестр).

Важливо, щоб при вивченні курсу основ здоров'я, *вчитель робив акценти на соціально-психологічні аспекти формування в учнів навичок здорового способу життя, а не повторював курс біології.*

На допомогу вчителям основ здоров'я обласним інститутом післядипломної освіти педагогічних працівників видано навчально-методичні посібники:

- *Тести для навчання та перевірки знань з основ здоров'я (5 – 6 класи);*
- *Тести для навчання та перевірки знань з основ здоров'я (7 – 9 класи);*
- *Календарно-тематичні плани з основ здоров'я (5 – 9 класи).*

Керівникам навчальних закладів необхідно забезпечити викладання курсу «Основи здоров'я» педагогом, який має документ про проходження навчання за методикою розвитку життєвих навичок(ООЖН) на відповідних курсах інституту післядипломної освіти (п.4.4. наказу МОН від 01.06.2009 р. №457). Неприпустимим є використання годин, відведених на цей предмет, для довантаження вчителів, що не мають відповідної підготовки для викладання предмета «Основи здоров'я».

Під час навчання на уроках з основ здоров'я учні набувають знання, життєві навички щодо стійкої мотивації здорового способу життя. Це дозволяє їм стати повноцінними членами суспільства і захистить від життєвих помилок.

Серед різних тематик, що розкривають сутність складових здоров'я, принципи, шляхи й методи його збереження та зміцнення, є проблема статевого виховання учнівської молоді. При формуванні кола тем у програмах з навчального предмета «Основи здоров'я», присвячених статевому вихованню учнів у школі, враховано, насамперед, такі важливі аспекти: а) вікові можливості й потреби учнів; б) вимоги батьківської громади щодо меж участі школи в статевому вихованні дітей; в) проблеми державного рівня, що стосуються, зокрема, демографічної й епідеміологічної ситуації в Україні. Теми, що містять питання статевого

виховання школярів загальноосвітньої школи, надають життєво необхідну інформацію учням й уможливлюють набуття ними навичок щодо:

- розуміння статевої належності людини;
- важливості формування своєї особистості з урахуванням статевої належності;
- необхідності взаємини людей різної статі на основі ґендерної рівності;
- важливості сім'ї для дитини, батьків та держави;
- ролі матері й батька у вихованні здорової особистості дитини;
- значення формування гігієнічних навичок дівчат і хлопців;
- необхідності отримання сучасної інформації щодо чинників ризику для репродуктивного здоров'я молоді;
- формування безпечної поведінки задля збереження й зміцнення репродуктивного здоров'я юнаків і дівчат.

Зміст тем курсу спрямований на формування загальних морально-етичних цінностей та особистісних якостей особистості, зокрема таких як доброчесність, цнотливість, повага поглядів, доброта тощо.

Навчальна інформація, що надається у навчальних посібниках і підручниках, несе в собі життєво важливе навантаження. *Вчитель має бути обережним у відборі інформації, яку використовує на уроках.*

Батьки учнів завжди мають змогу заздалегідь ознайомитися зі змістом тем уроків та обговорити з учителем особливості подання інформації з врахуванням національних, релігійних та інших поглядів.

Ефективна реалізація завдань превентивної освіти можлива за умови активної співпраці, партнерства всіх учасників навчально-виховного процесу: учнів, педагогів, сім'ї та громади. Участь батьків у навчальному процесі допомагає зробити навчання особистісно орієнтовним.

Загальнодержавною програмою забезпечення профілактики ВІЛ-інфекції, лікування, догляду та підтримки ВІЛ-інфікованих і хворих на СНІД на 2009-2013 роки, затвердженою *Законом України від 19 лютого 2009 року №1026 - VI, на МОН України та обласні держадміністрації покладено відповідальність за запровадження до кінця 2013 року в усіх загальноосвітніх навчальних закладах факультативного курсу для молоді з профілактики ВІЛ-інфекції/СНІДу. Пропонується запровадити факультативи з формування здорового способу життя та профілактики ВІЛ-інфекції/СНІДу у 10-11 класах за рахунок годин варіативної складової, забезпечуючи таким чином неперервність і наступність шкільної превентивної освіти* (*Програма: «Формування здорового способу життя та профілактика ВІЛ/СНІДу», авт. Т.В. Воронцова, В.М. Оржеховська, В.С. Пономаренко*).

Наказом МОН України від 01.06.2009 р. №457 затверджено план заходів Міністерства освіти і науки України з виконання Загальнодержавної програми забезпечення профілактики ВІЛ-інфекції, лікування, догляду та підтримки ВІЛ-інфікованих і хворих на СНІД на 2009-2013 роки, який передбачає:

- факультативні курси з профілактики ризикованої поведінки, а саме «Школа проти СНІДу» для учнів 8–11 класів, «Сприяння просвітницькій роботі «рівний – рівному» серед молоді України щодо здорового способу життя» для учнів 7–11 класів.

- Забезпечення створення кабінету основ здоров'я у кожному загальноосвітньому навчальному закладі.

Отже, школа за рахунок варіативної складової навчального плану вибирає один із запропонованих факультативів:

- *Формування здорового способу життя та профілактика ВІЛ/СНІДу;*
- *Школа проти СНІДу;*
- *Сприяння просвітницькій роботі «рівний – рівному» серед молоді України щодо здорового способу життя.*

На виконання Указу Президента України від 20.11.2007 р. №1121 „Про невідкладні заходи із забезпечення безпеки дорожнього руху» та рішення Вінницької обласної Ради №509 від 19.03.2008 р. «Про Комплексну програму підвищення безпеки дорожнього руху на території Вінницької області» *наказом управління освіти і науки Вінницької ОДА від 02.09.2009 р. №360 впроваджено (а наказом від 21.05.2012 р. №347 продовжено) в усіх загальноосвітніх навчальних закладах обов'язкове вивчення курсу «Безпека дорожнього руху».*

На вивчення цього курсу в 1-4-х класах виділяється 10 годин на рік за рахунок годин навчального предмету «Основи здоров'я», де передбачено вивчення цих питань, а в 5-11 класах виділяється 17 годин на рік за рахунок годин варіативної частини навчального плану або організації факультативів. Навчання мають проводити вчителі основ здоров'я і БЖД.

Викладання «Безпеки дорожнього руху» здійснюється як окремий навчальний курс і проводиться через тиждень протягом всього навчального року.

Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України прийнято рішення щодо проведення в 2012/2013 н.р. всеукраїнського конкурсу «Вчитель року» в номінації «Основи здоров'я», заключний етап якого пройде у м. Вінниці.

ЛЮБЧАК С.С.,
зав. кабінетом методики викладання технологій ВОІПОПП

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИКЛАДАННЯ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ (ТЕХНОЛОГІЙ) І КРЕСЛЕННЯ В 2012-2013 Н.Р.

Сучасні уроки трудового навчання дають можливість знайомити учнів не лише конкретним трудовим операціям але й готувати їх до життя, формувати такі цінності особистості, які допоможуть стати успішним у виборі свого життєвого шляху.

Типовими навчальними планами для загальноосвітніх навчальних закладів на вивчення трудового навчання передбачено:

- у 5, 6, 9 класах – 1 год. на тиждень;
- у 7-8 класах – 2 год. на тиждень;
- у 10-11 класах (незалежно від профілю) – 1 год. на тиждень;
- у 10-11 класах технологічного профілю – 6 год. на тиждень.

Окрім цього, кількість годин на вивчення навчального предмета трудове навчання у всіх класах може збільшуватись за рахунок часу варіативної складової навчальних планів передбаченої на навчальні предмети, факультативи, індивідуальні заняття та консультації.

Реалізація змісту трудового навчання забезпечується навчальною програмою «Трудове навчання. 5-9 класи» (нова редакція) за загальною редакцією В. М. Мадзігона, яка має гриф «Затверджено Міністерством освіти і науки» (від 27.08.2010 № 1/11-8205). Програма з варіативними модулями розміщена на офіційному сайті Міністерства www.mon.gov.ua.

Зміст навчального предмета реалізується за трьома варіантами програми:

- для хлопців;
- для дівчат;
- для класів, що не поділяються на групи хлопців і дівчат.

Навчальна програма з трудового навчання для учнів 5-9 класів побудована за модульною системою. Вона складається з інваріантних (обов’язкових), варіативних (на вибір) та базового (для класів, що не поділяються на групи хлопців і дівчат) модулів.

Інваріантний зміст трудового навчання розрахований на засвоєння окремими групами хлопців і дівчат. Він займає приблизно половину навчального часу. Інваріантний модуль вивчається у 5-8 класах у першому півріччі.

Варіативні модулі обирає вчитель у залежності від матеріально-технічної бази, фахової підготовленості, регіональних традицій наповнюваності класів та бажання учнів. Розроблено окремий перелік варіативних модулів для 5-6 та 7-9 класів. Варіативні модулі розраховані на

16 годин кожен. Їх вивчення відбувається за окремо розробленими програмами.

Зміст трудового навчання для класів, що не поділяються на групи хлопців і дівчат складається лише з варіативних модулів. При цьому, учні мають освоїти базовий модуль. Наскрізними лініями, що закладені у зміст базового модуля є:

- проектування виробів (у 5-му класі основи художньо-конструкторської діяльності);
- конструкційні матеріали;
- основи техніки і технологій.

На освоєння навчального матеріалу передбаченого базовим модулем не відводиться окремих годин. Він вивчається інтегровано з вивченням варіативних модулів. Учителеві на початку навчального року слід спланувати перелік та послідовність вивчення варіативних модулів, а також розподілити навчальний матеріал, передбачений базовим модулем.

Трудове навчання у 5-9 класах базується на практичній діяльності учнів. Засвоєння теоретичного матеріалу доцільно проводити під час практичних робіт, не витрачаючи на це окремого навчального часу. Однак, не виключається можливість проведення уроків засвоєння нових знань, під час яких вчитель може розкрити навчальний матеріал всього модуля, або його окремої частини. Такі уроки у навчальному процесі можуть бути одиничними.

У 5-му класі учні вивчають найпростіші прийоми обробки фанери, ДВП, тканини, прийоми роботи із шаблоном, виготовляють на основі цього найпростіший виріб запропонований учителем. Після цього, під час вивчення наступного розділу, учні вивчають основи художньо-конструкторської діяльності: вибір форми конструйованого виробу із застосуванням методів проектування, обґрунтування вибору, планування відповідних операцій тощо.

Навчання хлопців і дівчат на уроках трудового навчання має відбуватися окремо. Поділ класів на групи здійснюється відповідно до нормативів, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 20.02.02 р. №128, і відбувається за наявності в класі більше 27 учнів для міських шкіл та більше 25 для сільських.

Якщо кількість учнів у класі не дає змоги здійснити поділ на групи на гендерній основі, можна скористатись іншими варіантами формування груп: з паралельних класів; формування змішаної групи хлопців і дівчат; поділ на групи за рахунок варіативної частини навчального плану.

З метою свідомого вибору учнями профілю навчання з 8 класу запроваджується допрофільне навчання. У 8-9 кл. учні повинні глибше познайомитися з різними профілями та напрямами навчання. Таке ознайомлення може здійснюватися за рахунок упровадження курсів за вибором та профорієнтаційних курсів.

Курси за вибором дають змогу учням не тільки оволодіти технологією вибору, а й апробувати різний зміст з метою самовизначення.

Іншою складовою допрофільного навчання є профорієнтаційні курси. Міністерством освіти і науки України надано гриф навчальним програмам курсів «Людина і світ професій» для учнів 8-9 класів та «Побудова кар'єри» для учнів 10-11 класів. Зазначені курси за вибором можуть бути розраховані на 9, 18, 35 і навіть 70 год. Програми курсів надруковано на сторінках фахового журналу «Трудова підготовка в закладах освіти» та фахової газети «Трудове навчання».

Головна мета курсу «Людина і світ професій» — підготовка учнів 8-9 класів до вибору профілю навчання у старшій школі. Мета курсу реалізується у процесі виконання комплексу навчальних і виховних завдань.

Учні 10-11-х класів, незалежно від профілю навчання (крім технологічного) освоюють навчальний предмет технології (трудове навчання) за навчальною програмою «Технології. 10-11 класи» (авт.: А.І.Терещук та інші).

Програма має модульну структуру і складається з двох частин – інваріантної та варіативної. Основою інваріантної складової є базовий модуль «Проектні технології у перетворюючій діяльності людини». На вивчення базового модуля у 10-11 класах відводиться по 12 годин. Вивчення другої частини програми передбачається в обсязі 20 годин (один варіативний модуль). Модулі слід обирати з урахуванням побажань учнів, матеріально-технічної бази навчальних шкільних майстерень, фахової підготовленості вчителя. Це дасть можливість учням, незалежно від профілю навчання, оволодіти практичними технологіями, які викликають зацікавленість.

Варіативні модулі мають засвоюватися старшокласниками через проектну діяльність, результатом якої є творчий проект.

Наразі дозвіл на використання у загальноосвітніх навчальних закладах мають такі варіативні модулі до навчальної програми «Технології. 10-11 класи»:

- ✓ *Технологія бісерного плетіння на дротяній основі.*
- ✓ *Технологія художнього різьблення по дереву.*
- ✓ *Технологія геометричного гострокутного гуцульського різьблення.*
- ✓ *Основи лісового господарства.*
- ✓ *Технологія виготовлення малих архітектурних форм.*
- ✓ *Технологія вишивання технікою мережки.*
- ✓ *Технологія художнього набивання на тканині.*
- ✓ *Технологія плетіння спицями*
- ✓ *Технологія рельєфного різьблення.*
- ✓ *Технологія розпису на склі.*
- ✓ *Технологія соломоплетіння.*

- ✓ *Технологія інкрустації виробів з деревини.*
- ✓ *Технологія токарної обробки деревини.*
- ✓ *Технологія вишивання стрічками.*
- ✓ *Технологія виготовлення м'якої іграшки.*
- ✓ *Технологія вишивання шовковими стрічками.*
- ✓ *Технологія писанкарства.*
- ✓ *Технологія клаптикового шиття (печворк).*
- ✓ *Технологія хлібопекарського та кондитерського виробництва.*
- ✓ *Технологія об'ємної вишивки.*
- ✓ *Технологія виготовлення листівок.*
- ✓ *Технологія ниткової графіки.*
- ✓ *Технологія художньої обробки деревини випилюванням.*
- ✓ *Технологія в'язання гачком.*
- ✓ *Технологія дизайну інтер'єру.*
- ✓ *Технологія пірографії (випалювання на деревині).*
- ✓ *Технологія дизайну шкільних та офісних меблів.*
- ✓ *Технологія ручного розпису тканини.*
- ✓ *Технологія виготовлення штучних квітів.*
- ✓ *Технологія ліплення.*
- ✓ *Технологія ручного ткацтва.*
    - ✓ *Технологія виготовлення подарункових упаковок.*
    - ✓ *Технологія виготовлення дитячого одягу.*
    - ✓ *Технологія дизайну предметів інтер'єру.*
    - ✓ *Об'ємне комп'ютерне моделювання.*
    - ✓ *Технологія виготовлення виробів із сучасних деревних матеріалів.*
    - ✓ *Технологія аплікації з текстильних матеріалів та фурнітури.*
    - ✓ *Технологія виготовлення народної ляльки-оберега.*
    - ✓ *Технологія матчворку (конструювання із сірників).*

Програми зазначених варіативних модулів друкуються у видавництвах «Літера ЛТД» та «Абетка нова».

Особливістю технологічного профілю є широкий перелік спеціалізацій, за якими може здійснюватися навчання:

- ✓ *Деревообробка.*
- ✓ *Кулінарія.*
- ✓ *Основи дизайну.*
- ✓ *Агровиробництво.*
- ✓ *Будівництво. Опоряджувальні роботи.*
- ✓ *Енергетика.*
- ✓ *Конструювання та моделювання одягу.*

- ✓ *Легка промисловість.*
- ✓ *Матеріалознавство та технологія конструкційних матеріалів.*

- ✓ *Металообробка.*
- ✓ *Основи бджільництва.*
- ✓ *Технічне проектування.*
- ✓ *Українська народна вишивка.*
- ✓ *Художня обробка матеріалів.*
- ✓ *Швейна справа.*
- ✓ *Технології сільськогосподарського виробництва.*

За наявності відповідного грифа Міністерства освіти і науки профільне навчання може здійснюватися за авторськими програмами з інших, не передбачених переліком спеціалізацій.

У межах технологічного профілю також можлива професійна підготовка старшокласників. Наказом Міністерства освіти і науки № 904 від 23.09.2010 р. затверджено Типові навчальні плани та Типові програми професійно-технічного навчання для учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Зазначені плани та програми розроблено з метою узгодження Державних стандартів професійно-технічної освіти та навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів.

Професії, за якими здійснюється професійно-технічне навчання відповідно до Типових навчальних планів та Типових програм розділено за трьома групами у залежності від кількості годин, що відводиться на їх опанування.

До першої групи відносяться:

- «*Продавець (з лотка, на ринку)»;*
- *«Водій автотранспортних засобів категорії «В»»;*
- *«Водій автотранспортних засобів категорії «С»»;*
- *«Манікюрниця»;*
- *«Штукатур».*

На опанування зазначених професій відводиться до 480 годин навчального часу: 6 годин на тиждень в 10 та 11 класах за рахунок технологічного профілю (наказ МОН від 27.08. 2010 № 834, додаток 10) та 10 робочих днів навчальної практики у 10 класі.

До другої групи відносяться:

- *«Вишивальниця»;*
- *«Агент з організації туризму»;*
- *«Оператор комп'ютерного набору»;*
- *«Різьбяр по дереву та бересту»;*
- *Інтегрована професія – «Швачка, Кравець».*

На опанування зазначених професій відводиться до 540 годин навчального часу: 6 годин на тиждень в 10 та 11 класах за рахунок технологічного профілю та 20 робочих днів навчальної практики у 10 класі.

До третьої групи відносяться:

- *«Секретар керівника (організації, підприємства, установи)»;*
- *«Касир (на підприємстві, в установі, організації)»;*
- *«Перукар (перукар-модельєр)»;*
- *«Молодша медична сестра з догляду за хворими»;*
- «*Офіціант»;*
- *«Секретар-друкарка»;*
- *«Слюсар з ремонту автомобілів»;*
- *«Столяр будівельний».*

На опанування зазначених професій відводиться до 680 годин навчального часу: 6 годин на тиждень в 10 та 11 класах за рахунок технологічного профілю, по 2 години на тиждень в 10 та 11 класах за рахунок варіативної складової навчальних планів та 20 робочих днів навчальної практики у 10 класі.

Збільшення часу навчальної практики передбачається тільки для професійного навчання з метою забезпечення потрібної кількості навчальних годин. Збільшення навчальної практики можна уникнути за рахунок виділення (збільшення) годин з варіативної складової навчальних планів.

У випадку, коли кількість годин на опанування професії менша передбаченої навчальними планами, рекомендуємо запроваджувати профільні курси та курси за вибором профорієнтаційного спрямування, які мають відповідний гриф Міністерства.

Здійснення професійно-технічного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах та міжшкільних навчально-виробничих комбінатах можливе і за іншими професіями, за умови дотримання вимог Державних стандартів професійно-технічної освіти.

Важливою складовою технологічної підготовки школярів є знання ними основ графічної грамоти. Вивчення курсу креслення передбачено в 11 кл. технологічного напряму в обсязі 2 год. на тиждень.

У 8-11 кл. креслення може вивчатися як курс за вибором. Міністерством освіти і науки України рекомендовано програму “Креслення. 8-11 класи” (В.К.Сидоренко. К.: Шкільний світ, 2001), яка забезпечена підручниками „Креслення” для загальноосвітніх навчально-виховних закладів (В.К.Сидоренко. К.: Школяр, 2004).

У навчальному процесі слід користуватися підручниками, посібниками та навчально-наочними матеріалами, що мають відповідний гриф Міністерства.

Під час роботи у навчальній майстерні особливу увагу слід звертати на дотримання учнями правил безпечної роботи, виробничої санітарії й особистої гігієни, навчати їх тільки безпечних прийомів роботи, ознайомлювати із заходами попередження травматизму.

Відповідно до положення про державну підсумкову атестацію затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту від 18.02.2008 № 94 (зі змінами) учні 11 класу складають державну підсумкову атестацію з предметів освітньої галузі «Технологія».

Зокрема, всі учні, які навчаються за технологічним профілем, складають державну підсумкову атестацію з **технологій (профільний рівень)**. У 2011/2012 навчальному році атестація здійснювалася за «Збірником завдань для державної підсумкової атестації з технологій. Частина І. ІІ. ІІІ.» Автори-упорядники: Ткачук І.О. та ін. – К-П.: Аксіома, 2010р., що має гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (лист від 03.02.2010р № 1/11-453).

Збірник завдань призначений для учнів, які навчаються за професійним та допрофесійним спрямуванням.

У збірнику подано завдання за такими напрямами:

- частина І: водій категорії «В», водій категорії «С», тракторист, слюсар з ремонту автомобілів;
- частина ІІ: оператор комп'ютерного набору, секретар керівника (організації, підприємства, установи);
- частина ІІІ: кухар, швачка, перукар, продавець продовольчих товарів.

Учні складають державну підсумкову атестацію з технологій в навчальних закладах, на базі яких вони вивчали профільні предмети. Це можуть бути міжшкільні навчально-виробничі комбінати, професійно-технічні навчальні заклади, опорні загальноосвітні школи та ін. Склад комісій та порядок оформлення документації заздалегідь визначаються спільно місцевими органами управління освітою, адміністраціями закладів освіти на базі яких здійснювалося навчання та адміністраціями загальноосвітніх навчальних закладів за основним місцем навчання учнів.

Державна підсумкова атестація проводиться окремо від кваліфікаційних іспитів з присвоєння робітничої професії.

За вибором учні 11 класу, які навчалися за технологічним та інформаційно-технологічним профілями, можуть складати державну підсумкову атестацію **з креслення.** Вона проводилася за завданнями з посібника «Збірник завдань для державної підсумкової атестації з креслення. 11 клас» (авт. Сидоренко В. К., Терещук Б. М., Дятленко С. М., Солодуха Я. Т. – К.: Центр навчально-методичної літератури, 2012).

Кожен з варіантів складається з десяти тестових завдань початкового рівня, десяти тестових завдань середнього рівня, п'яти завдань достатнього рівня і п'яти завдань високого рівня.

Запропонована система різнорівневих завдань потребує від учнів різноманітних розумових операцій, практичних умінь і навиків читання та виконання креслень, графічних зображень схем та ескізів.

Державну підсумкову атестацію **з трудового навчання (технологій)** за вибором можуть складати всі учні 11 класів, крім тих, які навчалися за технологічним профілем. Вона проводилася за завданнями з посібника «Збірник завдань для державної підсумкової атестації з трудового навчання (Технології). 11 клас» (авт. Коберник О.М., Дятленко С.М., Лосина Н.Б., Мачача Т.С., Тарара А.М., Терещук Б.М., Терещук А.І., – К. Центр навчально-методичної літератури. 2012). Збірник містить тестові завдання

окремо з технічних видів праці (для хлопців) та обслуговуючих видів праці (для дівчат). Якщо навчання здійснювалося в об'єднаних групах хлопців і дівчат, то, для перевірки рівня навчальних досягнень учнів, слід використовувати інтегровані завдання, які вибирає вчитель із запропонованих у цьому збірнику завдань для хлопців і дівчат. Збірник складається з двох частин, кожна з яких містить по 8 окремих варіантів з 35 різнорівневими завданнями. Зміст завдань має різні рівні складності.

У повному обсязі збірники розміщені на офіційних сайтах Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України та Інституту інноваційних технологій і змісту освіти.

Матеріали, які висвітлюють питання організації навчальної діяльності з технологій вчителі можуть почерпнути на сторінках періодичних видань та спеціалізованих сайтів:

Журнал «Трудова підготовка в закладах освіти» видавництва «Педагогічна преса».

1. Газета «Трудове навчання» видавництва «Шкільний світ».
2. Науково-методичний журнал «Трудове навчання в школі». Видавнича група «Основа».
3. Сайт www.trudove.org.ua.

Звертаємо увагу вчителів на те, що в 5 класі з 2013-2014 навчального року розпочнеться вивчення трудового навчання за новою програмою.

САЛТАНОВСЬКА Н.І.,

завідувач кабінету методики викладання математики, кандидат педагогічних наук

ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ З МАТЕМАТИКИУ 2012 – 2013 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

Розвинене демократичне суспільство, намагаючись йти в ногу з часом, особливу увагу приділяє таким поняттям, як якість життя та якість освіти. Саме ці поняття є предметом дискусій на високому державному та міжнародному рівнях.

Освітня галузь в Україні, обравши шлях кардинальних реформ, входження до європейського освітнього простору, потребує поліпшення якості освіти, зокрема, математичної. Оскільки математика забезпечує вивчення багатьох навчальних дисциплін (фізика, хімія тощо) у загальноосвітніх навчальних закладах, то зростають вимоги до математичної підготовки школярів. Отримання якісної шкільної природничо-математичної освіти є однією з найважливіших гарантій реалізації громадянами їх інтелектуального потенціалу.

«Фундаментальна природничо-математична освіта є одним з основних факторів розвитку особистості …», саме такий акцент зроблено у Концепції Державної цільової соціальної програми підвищення якості шкільної природничо-математичної освіти. Розвивати школярів засобами математики та підготувати випускників загальноосвітніх навчальних закладів до свідомого вибору професії у житті – мета і завдання вивчення математики.

Вивчення математики забезпечує формування в учнів 5-11 класів предметної математичної й ключових компетентностей. Математична компетентність є однією з восьми ключових компетентностей, яку визнала Європейська довідкова система (Кеу Сотреіепсез ґог Ьіґе1оп§ Ьеагпіп§. А Еигореап Кеґегепсе Ргате\уогк).

Предметна математична компетентність характеризує здатність школяра створювати математичні моделі процесів навколишнього світу, застосовувати досвід використання математики в процесі розв’язування навчально-пізнавальних і практично зорієнтованих задач. Формування в учнів 5-11 класів ключових компетентностей забезпечить поліпшення якості шкільної математичної освіти.

Вивчення шкільного курсу математики у 2012-2013 навчальному році має бути спрямоване на реалізацію Коцепції Державної цільової соціальної програми підвищення якості шкільної природничо-математичної освіти та виконання рішень першого Всеукраїнського з’їзду вчителів математики.

Державний стандарт повної загальної середньої освіти (затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 14 січня 2004 р. №24 /зі

змінами/), передбачає реалізацію освітньої галузі "Математика" через навчальні предмети, відповідно, – "Математика" (5-6 класи), "Алгебра" та "Геометрія" (7-9 класи), «Алгебра і початки аналізу» та «Геометрія» (10-11 класи).

Згідно з листом МОНмолодьспорту № 1/9-399 від 23.05.12 «Про навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів на 2012-2013 навчальний рік», робочі навчальні плани на 2012-2013 навчальний рік складаються:

- для **5-9-х класів** – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів, затвердженими наказом МОН України від 23.02.2004 р. № 132, зі змінами, внесеними наказом МОН України від 05.02.2009 № 66;
- для **10-11-х класів** – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів III ступеню, затвердженими наказом МОН України від 27.08.2010 № 834;
- для спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням: **5-9 класи** – за Типовим навчальним планом спеціалізованих шкіл цього типу, затвердженим наказом МОН України від 13.03.2006 №182; **10-11 класи** – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів III ступеня, затвердженими наказом МОН України від 27.08.2010 №834 (додаток 19).

У 2012-2013 навчальному році на вивчення математики відведено такий обсяг годин (табл.1, табл. 2).

Таблиця 1.

Таблиця розподілу годин на вивчення математики у 5-9 класах

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах				
	5 клас	6 клас	7 клас	8 клас	9 клас
Математика	4	4			
Алгебра			3/2	2/2	2/2
Геометрія			1/2	2/2	2/2

Таблиця 2.

Таблиця розподілу годин на вивчення математики у 10-11 класах

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах							
	Рівень стандарту		Академічний рівень		Профільний рівень		Поглиблене вивчення	
	1	11	10	11	10	11	10	11
Математика	3	3	-	-	-	-	-	-

Алгебра та початки аналізу	-	-	2	3	5	5	5	5
Геометрія	-	-	2	2	4	4	4	4

У 2012-2013 навчальному році навчання математики в **5-9 класах** загальноосвітніх навчальних закладів буде здійснюватися за програмами, поданими у збірнику «Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Математика. 5-12 класи», видавництво «Перун», Київ, 2005 р., у науково-методичному журналі «Математика в школі» (№3, 2005; №2, 2006 р.), у **10-11 класах** - «Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Математика. 5-12 класи». Рівень стандарту. Академічний рівень. Профільний рівень. Київ, 2010 р .

Програма поглибленого вивчення математики розрахована на вивчення математики у 8-11 класах.

Поглиблене вивчення математики у **8-9 класах** здійснюватиметься за «Програмою для 8-9 класів з поглибленим вивченням математики», яка видрукувана у науково-методичному журналі «Математика в школі» №6, 2008 р., «Математичній газеті», №6, 2008 р., www.mon.gov.ua; у **10-11 класах** - «Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Математика. 5-12 класи». Рівень стандарту. Академічний рівень. Профільний рівень. Київ, 2010 р .

Розподіл годин на вивчення окремих розділів, кількість тематичних оцінювань, передбачених навчальними програмами, методичні рекомендації щодо оцінювання навчальних досягнень учнів, які надрукувані:

- для **5 класу** в Інформаційному збірнику МОН України №№13-14, 2005 р., у журналі «Математика в школі», №6, 2005 р;
- для **6 класу** в Інформаційному збірнику МОН України №№ 22-23-24, 2006 р., у журналі «Математика в школі», №6, 2006 р., у «Математичній газеті» №7-8, 2006 р.;
- для **7 класу** в Інформаційному збірнику МОН України №№ 22-23-24, 2007 р., у журналі «Математика в школі», №6, 2007 р, у «Математичній газеті» №7-8, 2007 р.;
- для **8 класу** в Інформаційному збірнику МОН України №№ 22-23-24, 2008 р., у журналі «Математика в школі», №6, 2008 р, у «Математичній газеті» №7-8, 2008 р.;
- для **9 класу** в Інформаційному збірнику МОН України №№ 19-20-21, 2009 р., у журналі «Математика в школі», №№7-8, 2009 р., у «Математичній газеті» №7-8, 2009 р., www.mon.gov.ua;
- для **10 класу** в Інформаційному збірнику МОН України №№ 25-26-27, 2010 р., у **журналі «Математика в школі», №6, 2011 р.,** www.mon.gov.ua**;**
- для **11 класу** в Інформаційному збірнику МОН України №№22-23, 2011 р., у журналі «Математика в школі» ***(№6, 2011 р.),*** www.mon.gov.ua.

Якість та повноцінність математичної освіти в загальноосвітніх навчальних закладах забезпечується реалізацією як інваріантної, так і варіативної складової, що в обов'язковому порядку фінансуються з відповідних бюджетів.

Якщо у загальноосвітніх навчальних закладах у 5-7 класах на вивчення математики відводиться більша кількість годин, то її можуть навчати за «Програмою з математики для учнів 5-7 класів загальноосвітніх навчальних закладів з класами фізико-математичного профілю» (авт. Харік О.Є.).

Особливу увагу у 2012-2013 навчальному році доцільно звернути на організацію профільного навчання на етапі допрофільної (8–9 класи) та профільної (10–11 класи) освіти, оскільки її реалізація має свої особливості. Профільність є ефективним засобом диференціації навчання у старшій школі. Вона має на меті забезпечити більш глибоку підготовку старшокласників у тій галузі знань і діяльності, до яких у них сформувались стійкі інтереси і здібності. Здійснюється така підготовка у формі реалізації курсів за вибором і факультативів, поглибленого вивчення математики. Відповідно до наказу Міністерства від 20.02.2002 р. № 128 «Про затвердження Нормативів наповнюваності груп… загальноосвітніх навчальних закладів усіх типів та Порядку поділу класів на групи при вивченні окремих предметів у загальноосвітніх навчальних закладах» мінімальна наповнюваність груп при проведенні факультативних занять у ЗНЗ міської місцевості становить 8 учнів, сільської місцевості – 4 учні.

Рішення про розподіл годин варіативної складової, відповідно до Положення про загальноосвітній навчальний заклад, приймає навчальний заклад, враховуючи профільне спрямування, регіональні особливості, кадрове забезпечення, матеріально-технічну базу та бажання учнів.

Профільне навчання відбуватиметься за програмами «Збірник програм з математики для допрофільної підготовки та профільного навчання (у двох частинах)», видавництва «Ранок», Харків, 2011 р. та розміщених на сайті Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України www.mon.gov.ua. Перелік спецкурсів, курсів за вибором та факультативів подано у додатку 1.

Профільне навчання здійснюється у процесі вибору спецкурсів, курсів за вибором та факультативів з математики. Уточнимо терміни «спецкурси», «курси за вибором» та «факультативи».

Спецкурс – навчальний курс, що доповнює, поглиблює зміст навчального предмета інваріантної складової навчальних планів.

Призначення (спрямування змісту) спецкурсів:

- розвиток пізнавальних інтересів і навчальних здібностей учнів;
- поглиблене вивчення окремих розділів основного курсу, що є обов'язковими у програмі даного предмета;
- поглиблене вивчення окремих розділів основного курсу, які не входять в обов'язкову програму даного предмета;
- формування стійкого пізнавального інтересу до певного предмета;

- сприяння свідомій профорієнтації старшокласників, психологічній і практичній підготовці до здобуття обраної професії.

Особливості спецкурсів:

- обов'язковість вивчення учнями всього класу;
- предметне спрямування змісту;
- науковість змісту, що базується на сучасних досягненнях галузі;
- використання різних методів навчання: словесних, наочних практичних; перевага надається методам, що сприяють формуванню пізнавальної активності: проблемно-пошуковим, дослідницьким тощо;
- зміст навчальних занять і навчальні досягнення учнів фіксуються записами у класних журналах.

Курс за вибором (елективний курс) - навчальний курс, що доповнює, поглиблює зміст певного курсу чи предмета державного освітнього компонента і обирається учнем відповідно до його навчальних інтересів [1].

Призначення (спрямування змісту) курсів за вибором:

- сприяння самовизначенню школяра щодо профілю навчання, сфери майбутньої професійної діяльності;
- забезпечення поглибленого та розширеного вивчення профільних предметів;
- сприяння вивченню непрофільних предметів (орієнтація на певний вид діяльності поза профілем навчання, обраного учнем);
- формування індивідуальної освітньої траєкторії школярів тощо.

Особливості курсів за вибором:

- добровільність вибору учнями, але обов'язковість відвідування в межах конкретного профілю;
- варіативність програм за змістом: предметно-орієнтовані та міжпредметні;
- достатня або надлишкова кількість (для забезпечення учням можливості реального вибору);
- короткочасність (9-17 годин);
- завершеність, оригінальність змісту;
- зміст навчальних занять і навчальні досягнення учнів фіксуються записами у класних журналах.

Факультативний курс - навчальний курс, зміст якого безпосередньо не пов'язаний із загальнообов'язковим навчальним змістом і який обирається для розширення свого загального кругозору, прилучення до нових сфер знання і людської діяльності [1].

Призначення (спрямування змісту) факультативних курсів:

- розвиток творчих здібностей учнів відповідно до їхніх пізнавальних інтересів;
- орієнтація на формування здатності особи до самовизначення, на підготовку учнів до активної інтелектуальної праці;
- реалізація ідей загального, інтелектуального та морально-етичного розвитку особистості;

- сприяння глибшому ознайомленню з одним або кількома предметами певної освітньої галузі;

- створення оптимальних умов для роботи з інтелектуально та творчо обдарованими учнями.

Особливості факультативних курсів:

- добровільність вибору учнями;

- оригінальність змісту, вихід за межі тематики навчальних предметів інваріантної складової;

- використання активних форм і методів навчальної діяльності;

- відсутність оцінювання навчальних досягнень учнів у балах;

- зміст навчальних занять фіксується записами у Журналі обліку роботи гуртка, факультативу, секції.

У наступному навчальному році головним у навчальному процесі має стати *переорієнтація з пасивних форм навчання на активну творчу працю.*

Одним із ефективних шляхів удосконалення математичної освіти у 2012-2013 навчальному році є широке використання ІКТ для підтримки дослідницького підходу в навчанні на основі використання систем комп’ютерного моделювання (пакети динамічної геометрії і комп’ютерної алгебри). У єдиному освітньому просторі. Україна посідає передові позиції у розвитку методології і комп’ютерних засобів підтримки дослідницького підходу в навчанні математики (пакети серії GRAN, пакет DG) і слід зробити все можливе, щоб закріпитися на цих позиціях. Звідси слідує, що вчитель математики має досконало володіти комп’ютерною технікою та наявним на даний момент програмно-методичним забезпеченням викладання математики.

Додаткову інформацію щодо навчальних комп'ютерних програм можна отримати:

- www.ostriv.in.ua
- www.klyaksa.net
- www.aspekt-edu.kiev.ua

Звернемо увагу на окремі аспекти вивчення математики в наступному навчальному році. Особливу увагу вчителі математики мають звернути на формування математичної компетентності учнів 5-11 класів, поліпшення якості математичної підготовки випускників загальноосвітніх навчальних закладів.

Істотне місце у формуванні предметної математичної компетентності учнів займають текстові (сюжетні) задачі. У процесі аналітико-синтетичної діяльності над текстовою задачею у школярів цілеспрямовано формується поняття задачі, формуються уміння виділяти дані і шукані величини та встановлювати зв’язки між умовою і запитанням задачі; знаходити шляхи її розв’язання. Процес міркувань над розв’язуванням сюжетної задачі, запис розв’язання та аналіз раціональності її розв’язання формує логічне математичне мислення в учнів. Розв’язування текстових задач ілюструє практичне застосування математичних знань. Складання та розв’язування

таких задач з використанням цікавої інформації з географії України, історії розвитку нашої держави, місцевого матеріалу сприятиме реалізації як міжпредметних зв'язків, так і патріотичному, економічному, екологічному вихованню школярів. Зацікавити учнів математикою допоможуть текстові задачі з використанням відомостей про особливості будови та виживання представників фауни і флори.

Вчителі математики мають звернути увагу ще на одну з актуальних проблем викладання математики, а саме: *поглиблення міжпредметних зв'язків,* від якої потерпають: географи, коли раніше за математиків знайомлять з мапою та використовують масштаб; фізики, коли використовують стандартний вид числа або пояснюють степені та будують графіки функцій; хіміки, коли складають пропорції або з відповідної формули виражають одну зміну через іншу. Це є проблемою і для вчителів математики, оскільки учні не бачать, де, коли і як саме використовують математичні твердження, закони, для чого їм потрібні набуті знання, уміння, навички.

У п'ятому класі у школярів продовжується формування комунікативних умінь. Дана проблема багатоаспектна і складається з низки проміжних мовленнєвих умінь: орфоепічних, лексичних, граматичних, що є підґрунтям для уміння спілкуватися українською математичною мовою. Учні багато часу проводять за комп'ютером, а тому мало спілкуються з однолітками, що в свою чергу збіднює практику спілкування, висловлювання думок. А тому вчителі у процесі викладання математики мають звертати особливу увагу на трактування математичних понять, на словникову роботу з математичними термінами та формувати логічну грамотність, забезпечувати розвиток логічного мислення, усного мовлення із застосуванням математичної термінології. Продовженням цієї роботи в позаурочний час може бути вивчення факультативного курсу «Логіка». У процесі вивчення математики в загальноосвітніх навчальних закладах в учнів формуються такі загальнонавчальні вміння як аналіз, синтез, узагальнення, конкретизація, класифікація, індукція, дедукція, аналогія. Аналітико-синтетична діяльність як на уроках, так і в позаурочний час формує в учнів навички та вміння роботи з поняттями та судженнями, продукування гіпотез та побудови умовиводів, забезпечує формування логічного математичного мислення.

У програмі з математики змістова лінія «Числа. Дії з числами» є наскрізною для всього курсу математики не лише початкової школи, але і базової та старшої школи. А тому у процесі вивчення математики у 5-6 класах доцільно продовжувати формувати у школярів усвідомлені і стійкі обчислювальні навички, які є основою обчислювальної складової компетентності. Змагання з усного рахунку, які проводяться у багатьох школах і районах нашої області, є інтелектуальним видом спорту і забезпечують розвиток особистості школяра.

Особлива увага у 2012-2013 навчальному році має бути звернена на формування школяра як творчої особистості та вироблення досвіду творчої

діяльності — здатності застосовувати ним набуті знання, уміння та навички у змінених, нестандартних умовах. Чільне місце має бути відведено роботі із обдарованими та здібними до математики учнями.

Серед різних форм позакласної роботи доцільно відмітити такі:

- Міжнародний математичний конкурс «Кенгуру»;
- Міжнародний математичний конкурс з розв'язування логічних задач;
- Інтернет – олімпіади.
- Турнір юних математиків тощо.

Участь школярів нашої області у Міжнародному математичному конкурсі «Кенгуру» можна проаналізувати за допомогою таблиці 3.

Таблиця 3.

Динаміка участі школярів Вінницької області у Міжнародному математичному конкурсі «Кенгуру» у 1997-2012 рр.

Рік	**Участь школярів**	**Всього по Україні**
1997	–	400
1998	-	5 976
1999	21	8 869
2000	64	13 921
2001	375	23 746
2002	846	37 442
2003	2 003	50 321
2004	2 965	74 149
2005	2 894	112 876
2006	5 884	170 004
2007	6 686	232 321
2008	8 908	305 309
2009	11 314	385 567
2010	13 645	469 554
2011	18 155	612 667
2012	≳ 18 363	≳ 670 000

Завдання Міжнародного математичного конкурсу «Кенгуру» вдало заповнюють вакуум між стандартними завданнями зі шкільного підручника й значно важчими завданнями математичних олімпіад. Підготовка і участь у цьому конкурсі не вимагають великих матеріальних затрат, а тому вчителям математики доцільно залучати до нього більше учнів.

Звертаємо увагу вчителів математики на необхідність участі учнів у Інтернет - олімпіаді, оскільки у 2011-2012 н. р. ніхто із школярів нашої області не брав у ній участі.

Цінною є не лише участь учнів області у конкурсах, олімпіадах, турнірах, а система підготовки до цих заходів, в процесі якої і школярі, і вчителі збагачують практику розв'язування задач, майстерність спілкування.

Особливістю вивчення математики у 2012-2013 навчальному році є забезпечення особистісної значущості для кожного школяра здобутих знань і набутих умінь та навичок, усебічний розвиток особистості, її нахилів,

здібностей і талантів. Визначення результативності навчальної діяльності кожного школяра відбувається у процесі моніторингових досліджень різних рівнів. Однією із дієвих форм отримання результатів навчального процесу з математики для випускників загальноосвітніх навчальних закладів є зовнішнє незалежне оцінювання. У 2012 році 6 897 (67%) випускників загальноосвітніх шкіл нашої області виконували тестові завдання з математики. За інформацією Українського центру оцінювання якості освіти, на Вінниччині цього року налічується 17 абітурієнтів, кожен з яких набрав 200 балів під час складання ЗНО, з них ЗНО з математики на 200 балів склали 4 випускники.

Найбільшу кількість «двохсотників» підготували педагоги міських шкіл Вінниці. Один випускник ФМГ № 17 м. Вінниці – Олександр Деундяк – показав результат у 200 балів аж з двох предметів – математики та фізики.

Не відстають й випускники з районів. Так, вихованець Дзюньківської ЗОШ Погребищенського району Петро Гаврилюк також набрав по 200 балів і з математики, і з фізики.

Щорічно більше половини випускників вибирають зовнішнє незалежне оцінювання навчальних досягнень з математики, а це привертає значну увагу вчителів математики до відпрацювання у школярів навичок виконання тестових завдань різної форми й різного ступеня складності. Оскільки, обсяг навчального матеріалу з математики, який виноситься на зовнішнє незалежне оцінювання, великий, то суттєвого значення набуває система його повторення як протягом навчального року, так і в кінці року. Використання тестових завдань можливе як під час здійснення поточного, так і тематичного, підсумкового контролю. Для ефективного використання у навчальному процесі пропонуються схвалені Міністерством та Українським центром оцінювання якості освіти збірники, посібники, які готують учнів до зовнішнього незалежного оцінювання з математики. Вважаємо за доцільне звернути увагу, що відповідно до наказу Міністерства освіти і науки від 01.09 2009 р. №806 «Про використання навчально-методичної літератури у загальноосвітніх навчальних закладах» загальноосвітні навчальні заклади мають право використовувати в організації навчально-виховного процесу лише навчальні програми, підручники та навчально-методичні посібники, що мають відповідний гриф Міністерства, схвалення відповідною комісією науково-методичної ради х питань освіти Міністерства.

Результати участі учнів 4-х і 8-х класів у міжнародних порівняльних дослідженнях якості шкільної природничо-математичної освіти за програмою TIMSS вказують на те, що школярі загальноосвітніх навчальних закладів України не вміють використовувати набуті знання та вміння у процесі розв’язування завдань з практичним змістом, у реальних ситуаціях повсякденного життя. Звідси слідує, що у наступному навчальному році вчителям математики доцільно звернути особливу увагу на реалізацію прикладної спрямованості шкільного курсу математики, що передбачає формування в учнів умінь використовувати здобуті знання під час вивчення

як самої математики, так і інших навчальних дисциплін. Підвищенню ефективності навчання математики сприяє розв'язування задач з практичним змістом. Показати значимість і цінність математики, яка вивчається у школі, можна за допомогою системи задач з практичним змістом. Багаточисленні ресурси прикладних задач можна знайти на сайті механіко-математичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

http://www.google.com.ua/imgres?imgurl=http://www.mechmat.univ.kiev.ua/dload/school/book/avzrl.jpg&imgrefurl=http://www.mechmat.univ.kiev.ua/u/node/231&usg=__nMKNUJ

Розширити навчальну діяльність учнів направлену за використання математики в різних галузях знань та різних життєвих ситуаціях можна у процесі виконання ними навчальних проектів. Ознайомитися із прикладами учнівських навчальних проектів можна на сайті: http://www.eduwiki.uran.net.ua/wiki/index.php/ Проекти_з_математики.

Щорічно вчителі зустрічаються з проблемою ведення шкільної документації. І в наступному навчальному році вона залишається актуальною.

Для контрольного тематичного оцінювання передбачаються окремі зошити (для кожного предмета), що зберігаються протягом навчального року, в загальноосвітньому навчальному закладі. Кожен учень пише контрольну роботу з теми лише один раз. Усілякі переписування порушують вимоги нормативних документів. Контрольні роботи перевіряються в усіх учнів і виставляються в журнал у відповідній колонці з числом. У разі відсутності учня на контрольній роботі в колонці ставиться «н». Необхідно звернути увагу на той факт, що зошити для контрольних робіт повинні знаходитися в навчальному закладі і не підлягають винесенню з нього. Робота над помилками повинна проводитися учнями в зошиті для контрольних робіт під час перебування у навчальному закладі.

Взірцями щодо письмового оформлення завдань з математики слугують задачі та вправи, які розв’язані у підручнику, за яким вивчають математику учні.

Для виконання усіх видів письмових робіт доцільно мати таку кількість зошитів із математики:

5 – 6 класи – 2 зошити з математики;

7 – 9 класи – 2 зошити з алгебри і 1 із геометрії;

10 – 11 (12) класи – по одному зошиту з алгебри та початків аналізу і геометрії.

Зошити, в яких виконуються класні та домашні роботи, рекомендується перевіряти:

у 5 – 6 класах з математики – один раз на тиждень;

у 7 – 9 класах з алгебри та геометрії - один раз на два тижні;

у 10 – 11 (12) класах з алгебри та початків аналізу один раз на місяць, і з геометрії один раз на місяць.

Ведення робочих зошитів учнями залишається актуальною проблемою. Оцінка за ведення зошитів із математики виставляється до класного журналу. Досвід показує, що краще виставляти оцінку перед тематичним оцінюванням, але не рідше одного разу на місяць. Під час перевірки зошитів ураховується наявність різних видів робіт, грамотність, охайність, уміння правильно оформити роботи. Ведення зошитів оцінюється від 1 до 12 балів щомісяця протягом семестру і вважається поточною оцінкою. Оцінка за зошит впливає на оцінку за тему.

Отже, в умовах становлення і розвитку високотехнологічного інформаційного суспільства в Україні виникає необхідність підвищення якості та пріоритетності шкільної природничо - математичної освіти.

Пріоритетними напрямами у роботі РМК, районних (міських) і шкільних методичних об'єднань сьогодні є підготовка вчителів до викладання математики в сучасному інформаційному суспільстві, а саме:

- активно впроваджувати у навчальний процес сучасні інформаційно-комунікаційні технології;
- застосовувати підходи у навчально-виховному процесі з математики, які передбачають розвиток особистості, спрямований на активне і конструктивне входження у сучасні суспільні процеси;
- науково-теоретична та методична підготовка вчителя направлена на досягнення високого рівня самореалізації.

Література

1. Кизенко В.І.,Мальований Ю.І., Софянц Е.М. Шкільний освітній компонент: сутність, функції, реалізація. – Донецьк, 1999. – 72 с.

Додаток 1.
Збірник програм для допрофільного та профільного навчання (у двох частинах)
МАТЕМАТИКА. Частина І. Допрофільна підготовка. МАТЕМАТИКА. Частина ІІ. Профільне навчання.

з/п	Назва програми	Кількість годин на тиждень							Примітки
		5	6	7	8	9	10	11	
	Математичні смарагди*Домбровська Л.С.*	1	1						факультативний курс
	Математичний калейдоскоп *Гартфіль О.Р.*	1	1						факультативний курс
	Розв’язуємо текстові задачі*Заболотня Л.В.*	1	1						факультативний курс
	Цікава математика*Бондар Л.М.*		1						факультативний курс
	Історичні цікавинки у математичних задачах*Показій А.П.*		1						факультативний курс
	Розв’язуємо прикладні задачі*Шевченко А.В.*		1						факультативний курс
	Математичні обрії*Громко Л.В.*	1	1						гурток
	Логічні стежинки математики*Апостолова Г.В., Бакал О.П.*	1	1	1	1				факультативний курс
	Логіка*Буковська О.І., Васильєва Д.В.*	1	1	1	1	1			факультативний курс
	Вибрані питання алгебри*Гартфіль О.Р., Показій А.П.*			1					факультативний курс
	Історія математики*Бевз В.Г.*			1	1	1			факультативний курс
	За лаштунками шкільної математики*Бевз В.Г., БурдаМ.І., Прокопенко Н.С.*			1	1	1			факультативний курс
	Геометрія як практика, логіка і фантазія*Апостолова Г.В.*			0,5 (1)	0,5 (1)	0,5 (1)			факультативний курс
	Модуль числа*Апостолова Г.В.*				0,5	0,5	0,5	0,5	факультативний курс1 год. на тиждень, ІІ семестр

	Розв’язування задач з параметрами*Апостолова Г.В.*				0,5	0,5	0,5	0,5	факультативний курс1 год. на тиждень, І семестр
	За лаштунками підручника геометрії*Дем’яненко О.І*				0,25				курс за вибором 1 год. на тиждень, І чверть
	Подільність цілих чисел *Белешко Д.Т, Пекарська Л.В., Зубкевич Г.П*				1 (0,5)	(0,5)			курс за вибором
	Нестандартні методи розв’язування деяких рівнянь вищих степенів *Єргіна О.В.*				(0,5)	0,5			курс за вибором 2 год. на тиждень, І чверть – 8 клас 1 год. на тиждень, І семестр – 9 клас
	Задачі економічного змісту в курсі алгебри *Яценко С.Є., Ткач Ю.М*				0,5	0,5	0,5		курс за вибором
	Орігаметрія *Жарій О.Ю., Єргіна О.В.*				0,25	(0,5)			урс за вибором1 год. на тиждень, І чверть – 8 клас год. на тиждень, І семестр – 9 клас
	Десять уроків гармонії *Сверчевська І.А.*					1			курс за вибором
	Геометричний практикум *Каліновська Л.І.*					0,5			курс за вибором
	Геометричні побудови *Жарій О.Ю., Єргіна О.В.*					0,5			курс за вибором
	Графічні образи алгебраїчних рівнянь і нерівностей *Єргіна О.В.*					0,5			курс за вибором
	Наближені обчислення та їх практичне застосування *Єргіна О.В.*					0,25			курс за вибором 1 год. на тиждень, ІІ чверть

	Вступ до теорії чисел. Ланцюгові дроби та їх застосування *Кирдей І.Д.*					1			факультативний курс і курс за вибором для класів з поглибленим вивченням математики
	Фрактали *Канакіна Л.П.*					0,25			факультативний курс і курс за вибором для класів з поглибленим вивченням математики
	Прикладна математика *Рудик О.Б.*				2	2	2	2	факультативний курс і курс за вибором для класів з поглибленим вивченням математики
	Програма з математики для учнів 5–7 класів загальноосвітніх навчальних закладів з класами фізико-математичного профілю *Харік О.Ю.*			4 +3					для спеціалізованих закладів освіти
	Програма факультативних курсів з математики *Бродський Я.С. та ін.*		,25	1	1,7 5	2	2	3	для спеціалізованих закладів освіти
	Основи логіки та її застосування в економіці, лінгвістиці, криптографії, програмуванні для учнів ліцею інформаційних технологій при ДНУ *Ентін Й.А.*				1	1			для спеціалізованих закладів освіти
	Обернені тригонометричні функції *Грицик Т.А.*						0 ,5		курс за вибором для математичного та фізико-математичного профілів 2 год. на тиждень, IV чверть

	Ірраціональність у рівняннях, нерівностях і алгебраїчних виразах *Єргіна О.В.*						1		курс за вибором для математичного та фізико-математичного профілів
	Елементи теорії чисел *Тебенко Д.Я., Тебенко О.О.*						1		курс за вибором для математичного, фізико-математичного та інформаційно-технологічного профілів
	Обчислювальний практикум *Коновалова Г.А.*						1		курс за вибором для природничо-математичного та технологічного напрямів
	Прикладні задачі на екстремум *Попова Л.К.*							1	курс за вибором для математичного та фізико-математичного профілів
	Зображення та геометричні перетворення *Кугай Н.В., Заїка О.В.*							1	курс за вибором для математичного та фізико-математичного профілів
	Застосування похідної до розв’язання задач *Смішко А.С.*							1	курс за вибором для математичного та фізико-математичного профілів
	Інтеграл та його застосування Романуха В.Б.							1 (0,5)	курс за вибором для фізико-математичного профілю
	Математичні моделі у фізиці *Бровко Г.В. та ін.*							0,5	курс за вибором для фізичного профілю 1 год. на тиждень, I семестр
	Фізична математика *Канакіна Л.П.*						1	1	курс за вибором для фізико-математичного профілю

	Історія математики *Бевз В.Г.*						1	1	курс за вибором для природничо-математичного та технологічного напрямів
	Побудова зображень просторових фігур *Бегерська А.В., Бойко Л.А.*						0,5		курс за вибором для технологічного напряму
	Обчислення с системах комп'ютерної алгебри *Громко Л.В.*							0,5	курс за вибором для математичного, фізико-математичного та інформаційно-технологічного профілів
	Історія тригонометрії *Грицик Т.А.*						0,25		курс за вибором для історичного, історико-філологічного, літературного та філософського профілів
	Економіко-математичне моделювання *Франчук Т.І., Шевчук Н.В.*						1		курс за вибором для економічного профілю
	Задачі лінійного програмування *Бегерська А.В., Бойко Л.А.*						1		курс за вибором для економічного та технологічного профілів
	Основи фінансової математики та математичної економіки *Липчевський Л.В.*						1	(1)	курс за вибором для економічного профілю
	Математика прибутків *Желтуха Т.В.*						1	1	курс за вибором для економічного профілю
	Задачі економічного змісту в математиці *Ткач Ю.М.*						1	1	курс за вибором для економічного профілю
	Комп'ютерна математика для економістів *Сущук-Слюсаренко В.І.*							0,5	курс за вибором для економічного профілю

	Раціональні функції *Кравченко Н.Д.*						1		курс за вибором для універсального профілю
	Рівняння в курсі алгебри*Догару Г.Г.*						2	1	курс за вибором для універсального профілю
	Функції та алгебраїчні вирази на координатній площині *Апостолова Г.В., Липчевський Л.В.*						1		курс за вибором для універсального профілю 2 год. на тиждень, II семестр
	Методи розв'язування задач з математики*Лахтадир Л.І.*						1	1	курс за вибором для універсального профілю
	Модуль числа*Апостолова Г.В., Прокопенко Н.С.*						0,5	0,5	курс за вибором для універсального профілю 1 год. на тиждень, II семестр
	Розв'язування задач з параметром*Апостолова Г.В., Прокопенко Н.С.*						0,5	0,5	курс за вибором для універсального профілю 1 год. на тиждень, I семестр
	Готуємось до ЗНО *Апостолова Г.В.*						3	2	курс за вибором для універсального профілю
	Факультативний курс з геометрії для учнів 11 класу *Веретельник О.П., Хабарова М.М., Шатило Г.І.*							1	факультативний курс для універсального профілю
	Ціла і дробова частини числа *Апостолова Г.В.*						0,5	(0,5)	курс за вибором для класів з поглибленим вивченням математики
	Вища математика *Морозов О.В.*						2	2	курс за вибором для класів з поглибленим вивченням математики

	Введення у фраклальний аналіз *Цибко В.В.*							1	курс за вибором для класів з поглибленим вивченням математики
	Елементи стохастики *Лиходєєва Г.В.*							0,5	факультативний курс для класів з поглибленим вивченням математики
	Комплексні числа та їх застосування *Шаран О.В.*							1	факультативний курс для класів з поглибленим вивченням математики